

e-ISSN: 2564-6834

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

FEN-EDEBİYAT FAKÜLTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences

---

YIL / YEAR: 24 CİLT / VOLUME: 23 SAYI / ISSUE: 43

2022/2

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

DERGİ HAKKINDA

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (UÜFEFSBD); sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanı başta olmak üzere filoloji, eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme, güzel sanatlar ve ilahiyat temel alanlarında yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlanmaktadır. Yerelden evrensele doğru yayılan bir doğrultuda insan faktörünü temel unsur olarak kabul eden dergimiz, konusu çerçevesinde en geniş sınırlarda bilimsel araştırmaları yayımlamayı amaç edinmiştir.

Uluslararası hakemli bilimsel bir dergi olup yayın hayatına 1999 yılında başlamıştır. Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanan dergi; *ULAKBİM TR DİZİN*, *CiteFactor*, *DRJI*, *Scilit*, *Index Copernicus*, *EBSCO*, *MLA (Modern Language Association) International Bibliography*, *Research Bible*, *Google Akademik* ve *Sosyal Bilimler Atıf Dizini (SOBİAD)* tarafından taranmaktadır.

Dergi'nin Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi adına sahibi, Fakülte dekanıdır. Dergi'nin yayın kurulu; editörler, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesinin ilgili sosyal bölümlerinin (Arkeoloji, Coğrafya, Felsefe, Psikoloji, Sanat Tarihi, Sosyoloji, Tarih, Türk Dili ve Edebiyatı) başkanlarından ve alanlarında uzman akademisyenlerden oluşmaktadır.

Ocak 2017'den itibaren derginin tüm makale gönderme ve değerlendirme işlemleri çevrimiçi olarak DergiPark üzerinden yapılmaktadır. Ayrıca, 2014 yılından sonra yayımlanan her bir makaleye DergiPark üzerinden DOI numarası verilmektedir.

Yazışma Adresi

Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi PK: 16059
Görükle / Nilüfer / BURSA
0224 294 18 12
sbd@uludag.edu.tr
<http://dergipark.org.tr/sosbilder>

e-ISSN: 2564-6834

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

ABOUT THE JOURNAL

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences (UUFASJSS) publishes original research articles in the fields of philology, educational science, teacher's training, fine arts, and theology etc. with a priority given to social sciences, humanities, administrative sciences. Our journal accepts the human factor in a direction from the local to the universal and aims to publish scientific researches in the broadest boundary within its subjects.

This journal is an international, peer-reviewed journal that began its publication in 1999.

Two issues, one in January and one in July is published each year. The journal is currently indexed by *ULAKBİM TR DİZİN*, *CiteFactor*, *DRJI*, *Scilit*, *Index Copernicus*, *EBSCO*, *MLA (Modern Language Association) International Bibliography*, *Research Bible*, *Google Scholar* and *SOBIAD*.

The owner of the journal in the name of the Bursa Uludağ University, the Faculty of Arts and Sciences is the dean of the faculty. The editorial board consists of the editors, heads of the departments of Archeology, Geography, Philosophy, Psychology, Art History, Sociology, History, Turkish Language and Literature, and academicians who are experts in their fields.

From 2017 on, all the submission and review works of the papers that are sending to our journal are processed online via DergiPark. Also, every paper published by the journal has received a DOI number by DergiPark since 2014.

Correspondence Address

Bursa Uludağ University Faculty of Arts and Sciences 16059
Görükle / Nilüfer / BURSA
0224 294 18 12
sbd@uludag.edu.tr
<http://dergipark.org.tr/sosbilder>

e-ISSN: 2564-6834

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Adına Sahibi

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

(Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı)

EDİTÖRLER

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Özlem ERCAN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. İbrahim KARAHANCI
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

YAYIN KURULU

Yayın Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Alev SİNAR UĞURLU
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Derya ŞAHİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Işık ÖZGÜNDOĞDU EREN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Prof. Dr. Leman Pınar TOSUN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN
(Anadolu Üniversitesi)

Prof. Dr. Serhat ZAMAN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN
(Ankara Üniversitesi)

Doç. Dr. Hakan BOZ
(Uşak Üniversitesi)

Doç. Dr. Hasan Hakan OKAY
(Balıkesir Üniversitesi)

Doç. Dr. Nigar İPEK EĞİLMEZ
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

ALAN EDITÖRLERİ

Prof. Dr. Ayhan HELVACI

(Bursa Uludağ Üniversitesi, Güzel Sanatlar Alanı)

Prof. Dr. Çağatan TAŞKIN

(Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanı)

Prof. Dr. Gülay DURMAZ

(Bursa Uludağ Üniversitesi, Filoloji Alanı)

Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN

(Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanı)

Prof. Dr. Kelime ERDAL

(Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Alanı)

Prof. Dr. Mustafa Asım YEDİYILDIZ

(Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Alanı)

YAZIM VE DİL EDITÖRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ

(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Arş. Gör. Burcu KAYA ÇAKI

(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Arş. Gör. Ebru KUYBU DURMAZ

(Bursa Uludağ Üniversitesi)

YABANCI DİL VE DİZİN EDITÖRLERİ

Dr. Öğr. Üyesi Zehra ÖZTÜRK

(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Arş. Gör. Fırat Ender KOÇYİĞİT

(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

Owner on behalf of Bursa Uludağ University Faculty of Arts and Science

Prof. Dr. Cafer ÇİFTÇİ

(Bursa Uludağ University Faculty of Science and Letters Dean)

EDITORS

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Özlem ERCAN

(Bursa Uludağ University)

Öğr. Gör. Dr. İbrahim KARAHANCI

(Bursa Uludağ University)

PUBLICATION BOARD

Head of Publication Board

Prof. Dr. Hatice ŞAHİN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Alev SİNAR UĞURLU

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Bengül GÜNGÖRMEZ AKOSMAN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Derya ŞAHİN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Işık ÖZGÜNDOĞDU EREN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. İsmail Hakkı AKSOYAK

(Ankara Hacı Bayram Veli University)

Prof. Dr. Leylan Pınar TOSUN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Muzaffer DOĞAN

(Anadolu University)

Prof. Dr. Serhat ZAMAN

(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Seyfettin ERŞAHİN

(Ankara University)

Assoc. Prof. Dr. Hakan BOZ

(Uşak University)

Assoc. Prof. Dr. Hasan Hakan OKAY

(Balıkesir University)

Assoc. Prof. Dr. Nigar İPEK EĞİLMEZ

(Muğla Sıtkı Koçman University)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

FIELD EDITORS

Prof. Dr. Ayhan HELVACI

(Bursa Uludağ University, Fine Arts Field)

Prof. Dr. Çağatan TAŞKIN

(Bursa Uludağ University, Social, Human and Administrative Sciences Field)

Prof. Dr. Hasan Basri ÖCALAN

(Bursa Uludağ University, Social, Human and Administrative Sciences Field)

Prof. Dr. Gülay DURMAZ

(Bursa Uludağ University, Philology Field)

Prof. Dr. Kelime ERDAL

(Bursa Uludağ University, Educational Sciences Field)

Prof. Dr. Mustafa Asım YEDİYILDIZ

(Bursa Uludağ University, Theology Field)

SPELLING AND LANGUAGE EDITORS

Assist. Prof. Dr. Kadriye HOCAOĞLU ALAGÖZ

(Bursa Uludağ University)

Res. Assist. Burcu KAYA ÇAKI

(Bursa Uludağ University)

Res. Assist. Ebru KUYBU DURMAZ

(Bursa Uludağ University)

FOREIGN LANGUAGE AND INDEX EDITORS

Assist. Prof. Dr. Zehra ÖZTÜRK

(Bursa Uludağ University)

Res. Assist. Firat Ender KOÇYİĞİT

(Bursa Uludağ University)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

BİLİM VE DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR
(Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ÇUÇEN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali AKAR
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ
(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali TİLBE
(Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA
(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Aytekin ALBUZ
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Bayram ÇETİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Birol CAN
(Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ercan ALKAYA
(Fırat Üniversitesi)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ
(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ersin KUŞDİL
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Evangelia BALTA
(Ulusal Yunan Araştırmaları Vakfı)
Prof. Dr. Funda GÜNŞOY TUROWSKI
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
(Ege Üniversitesi)

Prof. Dr. Hacer HARLAK
(Aydın Adnan Menderes Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakkı YAZICI
(Afyon Kocatepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Harun TEPE
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan ÖZDEMİR
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Hülya TAŞ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Hıdır İlyas GÖZ
(Üsküdar Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim GÜNER
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. İbrahim KESKİN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY
(Ege Üniversitesi)
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ
(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet ESKİN
(Koç Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Metin BECERMEN
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Muhsin YILMAZ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nahla MATTAR
(Helwan Üniversitesi)
Prof. Dr. Nesrin KARACA
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurcan ABACI
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

Prof. Dr. Ogün ÜREK
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Osman DOĞANAY
(Aksaray Üniversitesi)
Prof. Dr. Saime YÜCEER
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Sedat YAZICI
(Bartın Üniversitesi)
Prof. Dr. Semra ALYILMAZ
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Tevfik ALICI
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Zekiye KUTLUSOY
(Maltepe Üniversitesi)

Prof. Dr. Zeynep DÖRTOK ABACI
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR
(Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Matthew RASHOTTE
(Güney Carolina Üniversitesi)
Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ
(Atatürk Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet BİLİR
(Düzce Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nilay ÇAĞLAYAN DİLBER
(Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Dr. Lale JAVANSHIR
(Toronto Üniversitesi)
Dr. Shuntu KUANG
(Toronto Üniversitesi)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Asiye Mevhibe COŞAR
(Karadeniz Technical University)
Prof. Dr. Abdülkadir ÇUÇEN
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Ahmet KANKAL
(Ankara Yıldırım Beyazıt University)
Prof. Dr. Ali AKAR
(Muğla Sıtkı Koçman University)
Prof. Dr. Ali DUYMAZ
(Balıkesir University)
Prof. Dr. Ali Osman GÜNDOĞAN
(Muğla Sıtkı Koçman University)
Prof. Dr. Ali TİLBE
(Tekirdağ Namık Kemal University)
Prof. Dr. Arslan TOPAKKAYA
(Erciyes University)
Prof. Dr. Aytekin ALBUZ
(Gazi University)
Prof. Dr. Bayram ÇETİN
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Behçet Kemal YEŞİLBURSA
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Birol CAN
(Uşak University)
Prof. Dr. Cengiz ALYILMAZ
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Ercan ALKAYA
(Fırat University)
Prof. Dr. Erdoğan BOZ
(Eskişehir Osmangazi University)
Prof. Dr. Ersin GÜLSOY
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Ersin KUŞDİL
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Evangelia BALTA
(National Hellenic Research Foundation)
Prof. Dr. Funda GÜNSOY TUROWSKI
(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN
(Ege University)
Prof. Dr. Hacer HARLAK
(Aydın Adnan Menderes University)
Prof. Dr. Hakkı YAZICI
(Afyon Kocatepe University)
Prof. Dr. Harun TEPE
(Hacettepe University)
Prof. Dr. Hasan ÖZDEMİR
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Hülya TAŞ
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Hıdır İlyas GÖZ
(Üsküdar University)
Prof. Dr. İbrahim GÜNER
(Muğla Sıtkı Koçman University)
Prof. Dr. İbrahim Hakan MERT
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. İbrahim KESKİN
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. İnci KUYULU ERSOY
(Ege University)
Prof. Dr. Kazım YOLDAŞ
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Kenan Ziya TAŞ
(Balıkesir University)
Prof. Dr. Mehmet ESKİN
(Koç University)
Prof. Dr. Mehmet TEZCAN
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Metin BECERMEN
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Muhsin YILMAZ
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Nahla MATTAR
(Helwan University)
Prof. Dr. Nesrin KARACA
(Bursa Uludağ University)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

Prof. Dr. Nurcan ABACI
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Nurşen ÖZKUL FINDIK
(Ankara Hacı Bayram Veli University)
Prof. Dr. Ogün ÜREK
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Osman DOĞANAY
(Aksaray University)
Prof. Dr. Saime YÜCEER
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
(Balıkesir University)
Prof. Dr. Sedat YAZICI
(Bartın University)
Prof. Dr. Semra ALYILMAZ
(Bursa Uludağ University)
Prof. Dr. Tevfik ALICI
(Bursa Uludağ University)

Prof. Dr. Zekiye KUTLUSOY
(Maltepe University)
Prof. Dr. Zeynep DÖRTOK ABACI
(Bursa Uludağ University)
Assoc. Prof. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR
(Bandırma Onyedi Eylül University)
Assoc. Prof. Dr. Matthew RASHOTTE
(University of South Carolina)
Assoc. Prof. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ
(Atatürk University)
Assist. Prof. Dr. Ahmet BİLİR
(Düzce University)
Assist. Prof. Dr. Nilay ÇAĞLAYAN DİLBER
(Kırşehir Ahi Evran University)
Dr. Lale JAVANSHIR
(University of Toronto)
Dr. Shuntu KUANG
(University of Toronto)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

AMAÇ VE KAPSAM

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi (UÜFEFSBD); sosyal, beşeri ve idari bilimler temel alanı başta olmak üzere filoloji, eğitim bilimleri ve öğretmen yetiştirme, güzel sanatlar, hukuk ve ilahiyat temel alanlarında yazılmış özgün araştırma makaleleri yayımlamaktadır. Yerelden evrensele doğru yayılan bir doğrultuda insan faktörünü temel unsur olarak kabul eden dergimiz, konusu çerçevesinde en geniş sınırlarda bilimsel araştırmaları yayımlamayı amaç edinmiştir.

YAYIN ETİĞİ İLKELERİ

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinde uygulanan yayın süreçleri, bilginin tarafsız ve saygın bir şekilde gelişimine ve dağıtımına temel teşkil etmektedir. Bu doğrultuda uygulanan süreçler, yazarların ve yazarları destekleyen kurumların çalışmalarının kalitesine doğrudan yansımaktadır. Hakemli çalışmalar bilimsel yöntemi somutlaştıran ve destekleyen çalışmalardır. Bu noktada sürecin bütün paydaşlarının (yazarlar, okuyucular ve araştırmacılar, yayıncı, hakemler ve editörler) etik ilkelere yönelik standartlara uyması önem taşımaktadır. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* yayın etiği kapsamında tüm paydaşların aşağıdaki etik sorumlulukları taşımasını beklenmektedir.

Aşağıda yer alan etik görev ve sorumluluklar, açık erişim olarak [Committee on Publication Ethics](#) (COPE) tarafından yayınlanan rehberler ve politikalar dikkate alınarak hazırlanmıştır ([COPE Yönerge Türkçe](#)).

Hakemli dergide bir makalenin yayımlanması, uyumlu ve saygı duyulan bilgi ağının gelişmesinde gerekli bir temel yapı taşıdır. Bu, yazarların ve onları destekleyen kurumlarının çalışmalarının kalitesinin doğrudan yansımasıdır. Hakemli makaleler bilimsel metotları destekler ve şekillendirir. Bu yüzden beklenen etik davranışların standartlarında anlaşmaya varmak yayımlama ile ilgili tüm taraflar, yazar, dergi editörü, hakem ve yayımcı kuruluşlar için önemlidir.

1. Yazarlık

- Kaynakça listesi eksiksiz olmalıdır.
- İntihal ve sahte veriye yer verilmemelidir.
- Aynı araştırmanın birden fazla dergide yayımlanmasına teşebbüs edilmemeli, bilim araştırma ve yayın etiğine uymalıdır.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

Bilim araştırma ve yayın etiğine aykırı eylemler şunlardır:

a) İntihal: Başkalarının fikirlerini, metotlarını, verilerini, uygulamalarını, yazılarını, şekillerini veya eserlerini sahiplerine bilimsel kurallara uygun biçimde atıf yapmadan kısmen veya tamamen kendi eseriymiş gibi sunmak,

b) Sahtecilik: Araştırmaya dayanmayan veriler üretmek, sunulan veya yayınlanan eseri gerçek olmayan verilere dayandırarak düzenlemek veya değiştirmek, bunları rapor etmek veya yayımlamak, yapılmamış bir araştırmayı yapılmış gibi göstermek,

c) Çarpıtma: Araştırma kayıtları ve elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılan yöntem, cihaz ve materyalleri kullanılmış gibi göstermek, araştırma hipotezine uygun olmayan verileri değerlendirmeye almamak, ilgili teori veya varsayımlara uydurmak için veriler ve/veya sonuçlarla oynamak, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek,

ç) Tekrar yayım: Bir araştırmacının aynı sonuçlarını içeren birden fazla eseri akademik yükselmelerde ayrı eserler olarak sunmak,

d) Dilimleme: Bir araştırmacının sonuçlarını araştırmacının bütünlüğünü bozacak şekilde, uygun olmayan biçimde parçalara ayırarak ve birbirine atıf yapmadan çok sayıda yayın yaparak akademik yükselmelerde ayrı eserler olarak sunmak,

e) Haksız yazarlık: Aktif katkısı olmayan kişileri yazarlar arasına dâhil etmek, aktif katkısı olan kişileri yazarlar arasına dâhil etmemek, yazar sıralamasını gereksiz ve uygun olmayan bir biçimde değiştirmek, aktif katkısı olanların isimlerini yayım sırasında veya sonraki baskılarda eserden çıkarmak, aktif katkısı olmadığı halde nüfuzunu kullanarak ismini yazarlar arasına dâhil ettirmek,

f) Diğer etik ihlali türleri: Destek alınarak yürütülen araştırmaların yayınlarında destek veren kişi, kurum veya kuruluşlar ile onların araştırmadaki katkılarını açık bir biçimde belirtmemek, insan ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalarda etik kurallara uymamak, yayınlarında hasta haklarına saygı göstermemek, hakem olarak incelemek üzere görevlendirildiği bir eserde yer alan bilgileri yayınlanmadan önce başkalarıyla paylaşmak, bilimsel araştırma için sağlanan veya ayrılan kaynakları, mekânları, imkânları ve cihazları amaç dışı kullanmak, tamamen dayanaksız, yersiz ve kasıtlı etik ihlali suçlamasında bulunmak (*YÖK Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi, Madde 8*).

2. Yazarın Sorumlulukları

- Tüm yazarlar önemli oranda araştırmaya katkıda bulunmalıdır.
- Makaledeki tüm verilerin gerçek ve özgün olduğu beyanı gerekir.
- Tüm yazarlar geri çekmeyi ve hataların düzeltilmesini sağlamak zorundadır.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

3. Hakemliklerin Sorumlulukları

- Değerlendirmeler tarafsız olmalıdır.
- Hakemler araştırmayla, yazarlarla ve/veya araştırma fon sağlayıcılar ile çıkar çatışması içerisinde olmamalıdır.
- Hakemler ilgili yayımlanmış ancak atıfta bulunulmamış eserleri belirtmelidirler.
- Kontrol edilmiş makaleler gizli tutulmalıdır.

4. Editöryal Sorumluluklar

- Editörler bir makaleyi kabul etmek ya da reddetmek için tüm sorumluluğa ve yetkiye sahiptir.
- Editörler kabul ettiği ya da reddettiği makaleler ile ilgili çıkar çatışması içerisinde olmamalıdır.
- Sadece alana katkı sağlayacak makaleler kabul edilmelidir.
- Hatalar bulunduğu zaman düzeltmenin yayımlanmasını ya da geri çekilmesini desteklemelidir.
- Hakemlerin ismini saklı tutmalıdır ve intihal/sahte veriye engel olmalıdır.

Hakemlik süreci bilimsel yayımlamanın başarısının merkezinde bulunmaktadır. Hakemlik sürecinin korunması ve iyileştirilmesi taahhüdümüzün bir parçasıdır ve *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinin* bilim camiasına yayıncılık etiği ile ilgili her durumda özellikle şüpheli, yinelenen yayınlar olması durumunda ya da intihal durumlarında yardım etme zorunluluğu vardır.

Okuyucu *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinde* yayınlanan bir makalede önemli bir hata ya da yanlışlık fark ettiğinde ya da editöryal içerik ile ilgili herhangi bir şikâyeti (intihal, yinelenen makaleler vb.) olduğu zaman sbd@uludag.edu.tr adresine e-posta göndererek şikâyetinde bulunabilir. Şikâyetler gelişmemiz için fırsat sağlayacağından şikâyetleri memnuniyetle karşılıyoruz, hızlı ve yapıcı bir şekilde geri dönüş yapmayı amaçlarız.

İntihali Ortaya Çıkarma

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisinde yayınlanmak üzere gönderilen makaleler, ez iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik değerlendirmesine tabi tutulur. Ayrıca intihal tespitinde kullanılan özel bir program (iThenticate) aracılığıyla makalelerin daha önce yayımlanmamış olduğu ve intihal içermediği teyit edilir.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

Etik Kurul ve Diğer İzinler

Yazarların, aşağıdaki araştırmalar için etik kurul izni alması ve bunu makalede belirtmesi gerekir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dâhil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar,

Ayrıca;

- Başkalarına ait ölçek, anket, fotoğrafların kullanımı için sahiplerinden izin alınması ve belirtilmesi,
- Kullanılan fikir ve sanat eserleri için telif hakları düzenlemelerine uyulduğunun belirtilmesi.

YAYIN POLİTİKASI

1. Yayın kuruluna ulaşan yazılar, önce *iThenticate* intihal yazılım programı aracılığıyla orijinallik testine tabi tutulur. Kaynakça, alıntılar ve 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutularak filtreler uygulanır ve sonucun % 20'nin üzerinde olmaması gerekir. Ardından yayının etiği ve makale yazım kurallarına uygunluk açısından incelenir. Bu ön değerlendirme sonucunda uygun görülmeyen yazılar, düzeltilmesi için yazara iade edilir ya da gerekçelendirilerek doğrudan reddedilir. **Dergimiz kör hakem uygulaması yapmaktadır. Değerlendirme için uygun bulunanlar, isimsiz olarak alanla ilgili iki hakeme gönderilir. Hakemlerin isimleri gizli tutulur.** Hakem raporlarından biri olumlu, diğeri olumsuz olursa, yazı üçüncü bir hakeme gönderilebilir veya Yayın Kurulu, hakem raporlarını inceleyerek nihai kararı verebilir. Yazarlar; hakemler ve Yayın Kurulunun eleştiri ve önerilerini dikkate alırlar. Düzeltme istenen yazılar, yazar tarafından en geç bir hafta içinde Yayın Kuruluna ulaştırılmalıdır.

2. Yılın her dönemi makale kabul edilebilmekle birlikte talep yoğunluğundan ötürü zaman zaman sistem makale gönderimine kapatılabilmektedir. Bu durumda bir sonraki sayı için değerlendirilmek üzere yazılarını göndermek isteyenler, kurumsal e-posta adresimiz sbd@uludag.edu.tr adresine isteklerini bildirebilirler.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

3. Yazar, araştırma ve yayın etiğine uymak zorundadır. Dergi'ye gönderilecek yazıların daha önce bir başka yerde yayımlanmamış veya yayımlanmak üzere kabul edilmemiş olması gerekir. Dergimizde yayımlanan yazıların bir başka bilimsel ortamda yayımlanmasının etik ve hukuki sorumluluğu kesinlikle yazara aittir. Daha önce bilimsel bir toplantıda sunulmuş bildiriler, bu durum açıkça belirtilmek ve tam metni basılı ya da elektronik ortamda yayımlanmamış olmak şartıyla kabul edilebilir.

4. Makale yazım kurallarında belirtilen kurallara uygun olarak hazırlanan yazılar, <http://dergipark.org.tr/> adresinden DergiPark sistemine üye olunduktan sonra gerekli yönlendirmeler doğrultusunda çevrim içi (online) olarak gönderilir.

MAKALE YAZIM KURALLARI

1. Makaleler, Türkçe veya İngilizce yazılabilir. İçerikle uyumlu olması gereken makalenin başlığı; 12 punto, büyük ve koyu harflerle yazılıp ortalanmalıdır. Başlığın altında 100-150 kelimedenden oluşan, 10 punto, italik, tek satır aralığıyla yazılmış Türkçe ve İngilizce özet (abstract) ve bunların hemen altında beş anahtar kelime (key words) yer almalıdır. Anahtar kelimeler makale içeriğiyle uyumlu ve kapsayıcı olmalıdır. İngilizce özeti üzerinde mutlaka İngilizce başlığa yer verilmelidir. Ayrıca makalenin sonunda kısaca çalışmanın amacını, sorununu, yöntemini, bulgularını ve sonuçlarını içeren genişletilmiş İngilizce özet (extended abstract) bulunmalıdır. Bu bölüm, *Kaynakça* sayfasından sonra yeni bir sayfadan başlayarak paragraflar halinde yapılandırılarak yazılmalı ve 500-750 kelimedenden oluşmalıdır.

2. Makalenin başlığının hemen altına sağa yaslı olarak yazarın adı ve soyadı yazılmalı; görev unvanı, kurumu (Üniversite-Fakülte-Bölüm), şehir, ülke, e-posta bilgileri ve ORCID numarası bir yıldızla soyadına ilintilendirilerek ilk sayfanın altında verilmelidir.

3. Makalenin adı hariç makaledeki tüm başlıklardaki kelimelerin sadece ilk harfleri büyük yazılmalıdır.

4. Makale sonunda; araştırmacıların katkı oranı beyanı, varsa destek ve teşekkür beyanı, çatışma beyanına yer verilmelidir.

5. Makaleler, Microsoft Word programında yazılmalı, farklı bir yazı fontu kullanıldıysa font mutlaka ekte gönderilmelidir. Sayfa yapıları aşağıdaki gibi düzenlenmelidir:

Kâğıt Boyutu: A4 Dikey

Tüm Kenarlardan Boşluk: 2,5 cm

Yazı Tipi: Times News Roman

Yazı Tipi Stili: Normal

Yazı Boyutu (normal metin): 12 punto

Yazı Boyutu (dipnot metni): 10 punto

Tablo-Grafikte Yazı Boyutu: 10 punto

Paragraf Hizalama: İki Yana Yasla

Paragraf Girintisi: İlk Satır (1,25)

Paragraf Aralığı: önce 6 nk, sonra 0 nk

Satır Aralığı: Tek (1)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

6. Kaynaklara göndermeler metin içinde verilir, gerektiğinde kullanılacak dipnotlar sayfa altında 10 punto ile yazılır. Metin içinde sözü edilen kaynaklara başvurulurken yazar / yazarların soyadları, yayın tarihi ve sayfa numarası ilgili yerde belirtilir. Özetleme biçiminde yapılan alıntı ve aktarmalarda sayfa numarası belirtilmez. Metin içinde belirtilen yayınların tümü makalenin sonunda ayrı bir sayfadan başlayarak, “Kaynakça” başlığı altında alfabetik sırayla ve eksiksiz olarak listelenir. Bu liste, yazarın yararlandığı kaynakların listesi olarak hazırlanır, metinde yazarın doğrudan kullanmadığı kaynakları içermez.

Kaynakça, uluslararası kaynak yazım biçimlerinden APA'nın 7. baskısına uygun olarak hazırlanmalıdır.

Metin içinde göndermeler, parantez içinde şu şekilde yazılmalıdır: (Şahin, 2012: 6).

İki yazarlı yayınlarda her iki yazarın da soyadları yazılıp aralarına “&” konmalıdır: (Yılmaz & Öztürk, 2010: 86)

İkiden fazla yazarlı yayınlarda, metin içinde sadece ilk yazarın soyadı ve ‘vd.’ yazılmalıdır: (Gülsevin vd., 2006: 23).

Metin içinde, gönderme yapılan yazarın adı veriliyorsa kaynağın sadece yayın tarihi ve sayfa numarası yazılmalıdır: Korkmaz (2009: 419), bu konuda ...

Bir yazarın birden fazla aynı tarihli yayını olması halinde yayın yılının yanına a, b, c vb. şeklinde harfler konmalıdır: (Çiftçi, 2006a; Çiftçi, 2006b).

İkinci kaynaktan yapılan alıntılarda, asıl kaynak da belirtilmelidir: Köprülü (1926, Çelik, 1998'den).

7. Makale Sonundaki Kaynak Listesi (Kaynakça)

Metnin sonunda, yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Yararlanılan kaynağın yazarı, soyadı önce belirtilecek şekilde gösterilmelidir.

Kitap

Tek Yazarlı Kitap:

Tanpınar, A. H. (1997). *19'uncu asır Türk edebiyatı tarihi*. Çağlayan Kitabevi.

İki Yazarlı Kitap:

Altun, Ş. & Sarıoğlu, C. (2006). *Türk popüler tarihinde ilkler*. Alfa Yayınları.

Üç ve Daha Çok Yazarlı Kitap:

İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

Makale

Tek Yazarlı Makale:

Şahin, H. (2016). Bursa'da yazılmış tıp metinlerinde ağız özelliklerine dair. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(31), 291-298.

İki Yazarlı Makale:

Şahin, D. & Ünsal N. D. (2018). Ontario Kraliyet Müzesi'nde sergilenen Edessa kökenli bir grup mozaik pano. *Journal of Mosaic Research*, (11), 239-256.

Üç ve Daha Çok Yazarlı Makale:

Alıcı, T., Kayır, H., Aygören, M. O., Sağlam, E, Uzbay, İ. T. (2005). Discriminative stimulus properties of tianeptine. *Psychopharmacology*, (185), 446-451.

Bildiri

Üstünova, K. (2014). Birleşik ekler üzerine. H. Şahin, İ. Karahancı (Ed.), *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri II* içinde (889-906. ss.), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Kitap Çevirisi

Barthes, R. (2016). *Göstergebilimsel serüven.* (Çev: M. Rifat, S. Rifat), Yapı Kredi Yayınları.

Kitap Bölümü

Sınar Uğurlu, A. (2020). Mahcupluk İmtihanı adlı oyunda geleneksel Türk tiyatrosunun etkileri. N. Karaca, M. Başpınar (Ed.), *Vefatının 100. Yılında Ömer Seyfettin Kitabı* içinde (49-70. ss.), Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Ansiklopedi Maddesi

Uzunçarşılı, İ. H. (1997). Mehmed I. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (496-506. ss.), 7, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Tez

Aydın, H. (2016). *Türkiye Türkçesinde dilbilgisel zaman - Oktay Akbal öyküleri örneği.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yazma

Âsım. *Zey-i zübdetü'l-eş'âr.* Millet Kütüphanesi. A. Emirî Efendi. No. 1326. vr. 45a.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

Web Kaynağı

Kılavuz, A. S. (2020, Aralık 20). Rektör'ün mesajı.
<http://www.uludag.edu.tr/konu/view/6/RektorMesaji>

Geçinme endeksi (ücretliler) elektronik veri dağıtım sistemi. (2009, Şubat 2).
<http://evds.tcmb.gov.tr/>

Yayımlanacak Makale

Ercan, Ö. (2014). Divan şiirini hukukî bakış açısı ile değerlendirmek: suç ve ceza. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Makale yayımlanacaktır.

8. Yazım (imlâ) ve noktalama açısından, makalenin ya da konunun gerektirdiği özel durumlar dışında, Türk Dil Kurumunun Yazım (İmlâ) Kılavuzu esas alınmalıdır.

TELİF HAKLARI POLİTİKASI

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, yayımladığı makaleler için herhangi bir yayın telif hakkı sözleşmesi istemez, yazarlardan herhangi bir telif ücreti almaz yahut yazarlara herhangi bir telif ücreti ödemez. Dergide yayımlanmış yazılar, makalenin künyesi verildiği takdirde başka kaynaklarda da yayımlanabilir. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, **Creative Commons Atıf 4.0 Uluslararası Lisansı** ile lisanslanmıştır.

AÇIK ERİŞİM POLİTİKASI

Dergi; bilimsel araştırmaları halka ücretsiz sunmanın bilginin küresel paylaşımını artıracak ilkesini benimseyerek, içeriğine **anında açık erişim** sağlamaktadır. Açık Erişim konusunda [Budapest Open - Access Girişimi \(BOAI\)](#) tarafından belirtilen ilkelere uyulmaktadır.

YAYIN ÜCRETİ

Hakem incelemeleri sonucunda kabul edilen ve yayımlanan makaleler için yazarlarından ya da okuyucularından hiçbir şekilde **ücret talep edilmez**.

YAYIN SIKLIĞI

Ocak ve Temmuz aylarında olmak üzere yılda iki kez yayımlanmaktadır.

ARŞİVLEME

Dergimizin basılı hâli çeşitli kütüphanelerde, elektronik hâli ise indekslerde arşivlenmektedir. Derginin herhangi bir nedenle yayın hayatına veda etmesi durumunda geçmişte yayımlanan yazılara buralardan ulaşılabilir.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

THE PURPOSE AND THE SCOPE

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences (UUFASJSS) publishes original research articles in the fields of philology, educational science, teacher's training, fine arts, law and theology etc. with a priority given to social sciences, humanities, administrative sciences. Our journal accepts the human factor in a direction from the local to the universal and aims to publish scientific researches in the broadest boundary within its subjects.

PUBLICATION ETHICS

The publication process at *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* is the basis of the improvement and dissemination of information objectively and respectfully. Therefore, the procedures in this process improve the quality of the studies. Peer-reviewed studies are the ones that support and materialize the scientific method. At this point, it is of utmost importance that all parties included in the publication process (authors, readers and researchers, publisher, reviewers and editors) comply with the standards of ethical considerations. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* expects all parties to hold the following ethical responsibilities. The following ethical duties and responsibilities are written in the light of the guide and policies made by [Committee on Publication Ethics](#) (COPE).

The publication of an article in a peer-reviewed journal is an essential building block in the development of a coherent and respected network of knowledge. It is a direct reflection of the quality of the work of the authors and the institutions that support them. Peer-reviewed articles support and embody the scientific method. It is therefore important to agree upon standards of expected ethical behavior for all parties involved in the act of publishing: the author, the journal editor, the peer reviewer, and the publisher.

1. Publication and authorship:

- List of references, financial support;
- No plagiarism, no fraudulent data;
- Forbidden to publish same research in more than one journal.

2. Author's responsibilities:

- Authors obliged to participate in peer review process;
- All authors have significantly contributed to the research;

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

- Statement that all data in article are real and authentic;
- All authors are obliged to provide retractions or corrections of mistakes.

3. Peer review / responsibility for the reviewers:

- Judgments should be objective;
- Reviewers should have no conflict of interest with respect to the research, the authors and/or the research funders;
- Reviewers should point out relevant published work which is not yet cited;
- Reviewed articles should be treated confidentially.

4. Editorial responsibilities:

- Editors have complete responsibility and authority to reject/accept an article;
- Editors should have no conflict of interest with respect to articles they reject/accept;
- Only accept a paper when reasonably certain;
- When errors are found, promote publication of correction or retraction;
- Preserve anonymity of reviewers.
- No plagiarism, no fraudulent data.

5. Publishing ethics issues

- Monitoring/safeguarding publishing ethics by editorial board;
- Guidelines for retracting articles;
- Maintain the integrity of the academic record;
- Preclude business needs from compromising intellectual and ethical standards;
- Always be willing to publish corrections, clarifications, retractions and apologies when needed.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

Duties of the Publisher

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences is committed to ensuring that commercial revenue has no impact or influence on editorial decisions. In addition, UUFASJSS will assist in communications with other journals and/or publishers where this is useful to editors. Finally, we are working closely with other publishers and industry associations to set standards for best practices on ethical matters, errors and retractions—and are prepared to provide specialized legal review and counsel if necessary.

Plagiarism Detection

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences uses double-blind review fulfilled by at least two reviewers. In addition, all articles are checked by means of a program (iThenticate) in order to confirm they are not published before and avoid plagiarism.

The peer review process is at the heart of the success of scientific publishing. As part of our commitment to the protection and enhancement of the peer review process, UUFASJSS has an obligation to assist the scientific community in all aspects of publishing ethics, especially in cases of (suspected) duplicate submission or plagiarism.

When a reader discovers a significant error or inaccuracy in a paper published in *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* or have any other complaint about editorial content (plagiarism, duplicate papers, etc.), he/she should make a complaint by e-mail to: sbd@uludag.edu.tr We welcome complaints as they provide an opportunity for improvement, and we aim to respond quickly and constructively.

Ethical Committee and Other Permissions

Authors must have permission from the ethical committee and indicate it in their papers in these cases:

- All kinds of research conducted with qualitative or quantitative approaches that require data collection from participants using questionnaires, interviews, focus group work, observation, experimentation, interview techniques,
- The use of humans or other animals (including material and data) for experiments or any other scientific ends,
- Clinical researches on human bodies,
- Researches on animals,

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

- Retrospective studies that deals about personal data.

In addition:

- The author must have permission from the owner if he uses photographs, polls or scales from another person and indicate it in his paper,

- The author must state that he conforms to the copyright regulations in his use of artistic material.

PUBLICATION POLICY

1. First, the papers submitted to the editorial board are subjected to the authenticity test via *iThenticate*. The text should have less than %20 similarities to the other texts excluding the references and sources, quotes and the sentences that have less than five words. Then, they are reviewed for their suitability to the article writing rules and publication ethics. Those considered unsuitable are returned to the author(s) for revision or rejected outright with a written justification. **Our journal uses double blind peer review process. The papers that are found suitable for further review are sent to peer reviewers of the respectable fields without the name(s) of the author(s). The names of the reviewers are also kept hidden.** If one of the reviews is positive whereas the other is negative, the paper may be sent to a third reviewer or the editorial board with considering the reviews can make the final decision. Authors should take the criticisms or the advices of the reviewers and the editorial board. Authors must edit and resend their articles in a week.

2. The journal accepts papers during the whole year; however the submission system could be locked due to the excessive numbers of submissions. In that case, authors can write an e-mail to sbd@uludag.edu.tr and state their request for participation in the next issue.

3. The author has to comply with his research and publication. The articles must not have been published or accepted to be published elsewhere. Proceedings that were presented at scientific meetings but not yet published can be accepted as long as the author states this situation. The legal and ethical responsibilities solely belong to the author. Oral presentations could be published as long as it is stated, they are in full text and they were not published in any other medium.

4. The articles that are written according to the rules must be submitted online via <http://dergipark.org.tr/>.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

ARTICLE WRITING RULES

1. Articles can be written in Turkish or English. The topic must be suited to the content, written with bold and capital letters in 12 font size and be centered. Under the topic, there must be an abstract written in both Turkish and English with 10 font size, italic and single row pitch, consisting of 100-150 words. Five key words must be placed right below the abstract. These key words must be inclusive and coherent with the content. An English title must be with the English abstract. In addition, an extended abstract of the work that is 500-750 words long, written in English and covering the purpose, problem, method, findings and conclusion of the work must be written. This extended abstract must be structured with paragraphs and placed to the page after the source section.

2. The name and the surname of the author should be written as right aligned under the topic of the article. Title, affiliation (University, Faculty, and Department, city and country), e-mail address and ORCID number of the author should be written below the first page with a correlated asterisk near the surname.

3. Except the title of the article, only the first letters of the words should be written with capital letters in in-text topics.

4. At the end of the paper a statement of contribution rate, conflicts of interests, a statement of contribution (if there is one) must be included.

5. Articles must be written by using Microsoft Office Word. Any extra font type must be sent with appendix. The specifications of the page setup must be the following:

Paper Size: A4, Vertical
Margins: 2,5 cm
Font Type: Times New Roman
Font Size (text): 12
Font Size (foot note): 10
Font Size (in tables and graphics): 10
Paragraph Alignment: justified alignment
Indent: first row
Paragraph Margins: first 6 nk, then 0 nk
Row Pitch: Single (1)

6. References to the sources must be given within the text, and footnotes, if necessary, must be put below the page with font size 10. References in the text must include the surname(s) of the author(s), publication date and page number. Page numbers are not necessary for paraphrasing. All the references given in the text must be listed in a separate page at the end of the article under the "Source" topic. They should be listed precisely in alphabetical order. This list cannot include any work that the author does not used in the text.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

Source must be prepared according to APA 7 standard.

In-text references should be written between parentheses: (Şahin, 2012: 6).

In papers with two authors, surnames of the two authors must be written with a “&” between: (Yılmaz & Öztürk, 2010: 86)

While referencing works with multiple authors, only the name of the first author should be written: (Gülsevin et al., 2006: 23).

If the author’s name is used within the text, only the publication date and page number should be provided in parenthesis: (2009: 419)

If an author has multiple publications on the same year; a, b, c etc should be used after the publication date: (Çiftçi, 2006a; Çiftçi, 2006b).

References from secondary sources should be cited as well. Köprülü (1926, from Çelik 1998)

7. References

References must be listed at the end of the work, according to alphabetical order of the surnames of their writers. Surnames must be written before the names.

Book

Single Author:

Tanpınar, A. H. (1997). *19’uncu asır Türk edebiyatı tarihi*. Çağlayan Kitabevi.

Double Author:

Altun, Ş. & Sarioğlu, C. (2006). *Türk popüler tarihinde ilkler*. Alfa Yayınları.

Multiple Author:

İmer, K., Kocaman, A., Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim sözlüğü*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

Article

Single Author:

Şahin, H. (2016). Bursa’da yazılmış tıp metinlerinde ağız özelliklerine dair. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(31), 291-298.

Double Author:

Şahin, D. & Ünsal N. D. (2018). Ontario Kraliyet Müzesi’nde sergilenen Edessa kökenli bir grup mozaik pano. *Journal of Mosaic Research*, (11), 239-256.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

Multiple Author:

Alıcı, T., Kayır, H., Aygören, M. O., Sağlam, E, Uzbay, İ. T. (2005). Discriminative stimulus properties of tianeptine. *Psychopharmacology*, (185), 446-451.

Presentation

Üstünova, K. (2014). Birleşik ekler üzerine. In H. Şahin, İ. Karahancı (Eds.), *VI. Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu Bildirileri II* (pp. 889-906), Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Translated Book

Barthes, R. (2016). *Göstergebilimsel serüven*. (Trans: M. Rifat, S. Rifat), Yapı Kredi Yayınları.

Book Chapter

Sınar Uğurlu, A. (2020). Mahcupluk İmtihanı adlı oyunda geleneksel Türk tiyatrosunun etkileri. In N. Karaca, M. Başpınar (Eds.), *Vefatının 100. Yılında Ömer Seyfettin Kitabı* (pp. 49-70), Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Encyclopedic Entry

Uzunçarşılı, İ. H. (1997). Mehmed I. in *İslâm Ansiklopedisi* (pp. 496-506), 7, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Thesis

Aydın, H. (2016). *Türkiye Türkçesinde dilbilgisel zaman - Oktay Akbal öyküleri örneği*. (Unpublished Doctoral thesis). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Manuscript

Âsım. *Zeyl-i zübdetü'l-eş'âr*. Millet Kütüphanesi. A. Emirî Efendi. No. 1326. vr. 45a.

Online Source

Kılavuz, A. S. (2020, Aralık 20). Rektör'ün mesajı.
<http://www.uludag.edu.tr/konu/view/6/RektorMesaji>

Geçinme endeksi (ücretliler) elektronik veri dağıtım sistemi. (2009, May 2).
<http://evds.tcmb.gov.tr/>

Paper Due To Publication

Ercan, Ö. (2014). Divan şiirini hukukî bakış açısı ile değerlendirmek: suç ve ceza. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. The paper is due to publication.

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

COPYRIGHT POLICY

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences does not demand any kind of copyright contract from its authors. The journal neither demands nor pays any kind of copyright fees. The articles published in the journal can be published in any other medium, as long as the main source is fully stated. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences* is licensed under **Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)**.

OPEN ACCESS POLICY

Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences publishes original research articles, review papers, and technical notes without any fee or charge.

All articles accepted and published by UUFESBD are freely available, openly accessible. We follow the guidelines presented by [Budapest Open - Access Initiative \(BOAI\)](#) regarding the Open-Access.

PUBLICATION FEES

No fees are charged from the authors or readers for the articles accepted and published as a result of referee reviews.

PUBLISHING SCHEDULE

Two issues, one in January and one in July is published each year.

ARCHIVING

The printed version of our journal is archived in various libraries and the electronic version in indexes. In case the journal says goodbye to publishing life for any reason, articles published in the past can be accessed here.

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

BU SAYININ HAKEMLERİ

Prof. Dr. Abide DOĞAN
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
(Bursa Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali YILMAZ
(Uşak Üniversitesi)
Prof. Dr. Alpaslan ALIĞAOĞLU
(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Aytekin ALBUZ
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Beyhan KANTER
(Mardin Artuklu Üniversitesi)
Prof. Dr. Deniz Beste ÇEVİK KILIÇ
(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Emel KOÇ
(Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE
(Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Gökhan ÇETİNKAYA
(Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Gülşen SAYIN
(İstanbul Atlas Üniversitesi)
Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ
(Erciyes Üniversitesi)
Prof. Dr. Hikmet ASUTAY
(Trakya Üniversitesi)
Prof. Dr. Ilgım KILIÇ TAPU
(İzmir Demokrasi Üniversitesi)
Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
(Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK
(Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLI
(Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Prof. Dr. Serpil KARLIDAĞ
(Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Soner AKPINAR
(Eskişehir Osmangazi Üniversitesi)

Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL
(Süleyman Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Sunay İL
(Hacettepe Üniversitesi)
Prof. Dr. Talip KARAKAYA
(Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT
(Pamukkale Üniversitesi)
Prof. Dr. Yeşim YASAK
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Prof. Dr. Yusuf GÜNEŞ
(İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa)
Prof. Dr. Zafer AKBAŞ
(Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Alperen KAYSERİLİ
(Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi)
Doç. Dr. Arkun TATAR
(Manisa Celâl Bayar Üniversitesi)
Doç. Dr. Berceste Gülçin ÖZDEMİR
(İstanbul Üniversitesi)
Doç. Dr. Erdinç ASLAN
(Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül GÜNEY ZİNCİR
(Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Hasan Hakan OKAY
(Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Hatice Nilüfer SÜZEN
(Pamukkale Üniversitesi)
Doç. Dr. Hüseyin ÜNÜBOL
(Üsküdar Üniversitesi)
Doç. Dr. İsmail YAŞAYANLAR
(Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Korkmaz ŞEN
(Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. Macit BALIK
(Bartın Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Recep TAŞ
(Van Yüzcü Yıl Üniversitesi)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

Doç. Dr. Melda Medine SUNAY
(Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Meral HAKMAN
(Aksaray Üniversitesi)
Doç. Dr. Murat ARPACI
(Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi)
Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ
(Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Nermin ÖZCAN ÖZER
(Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi)
Doç. Dr. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ
(Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Seda ARIKAN
(Fırat Üniversitesi)
Doç. Dr. Sedat BAY
(Sivas Cumhuriyet Üniversitesi)
Doç. Dr. Sevil BÜLBÜL
(Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Sultan Sezin SEZER
(Kafkas Üniversitesi)
Doç. Dr. Şükrü BAŞTÜRK
(Bursa Uludağ Üniversitesi)

Doç. Dr. Timuçin Buğra EDMAN
(Düzce Üniversitesi)
Doç. Dr. Üstüner BİRBEN
(Çankırı Karatekin Üniversitesi)
Doç. Dr. Zehra Canan BAYER
(Kocaeli Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Bahadır GÜLDEN
(Bayburt Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Ece VARLIK ÖZSOY
(Akdeniz Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Fatih BAL
(Sakarya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Gülçin KARADENİZ
(Maltepe Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Leyla AKSU KILIÇ
(Uşak Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Melike BAŞ
(Amasya Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nesrin DUMAN
(İstanbul Ayyansaray Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Nevin KILIÇ
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

REFEREES of THIS ISSUE

- Prof. Dr. Abide DOĞAN
(Hacettepe University)
- Prof. Dr. Alev SINAR UĞURLU
(Bursa Uludağ University)
- Prof. Dr. Ali YILMAZ
(Uşak University)
- Prof. Dr. Alpaslan ALIĞAOĞLU
(Balıkesir University)
- Prof. Dr. Aytekin ALBUZ
(Gazi University)
- Prof. Dr. Beyhan KANTER
(Mardin Artuklu University)
- Prof. Dr. Deniz Beste ÇEVİK KILIÇ
(Balıkesir University)
- Prof. Dr. Emel KOÇ
(Gazi University)
- Prof. Dr. Erhan ÖZTEPE
(Ankara University)
- Prof. Dr. Gökhan ÇETİNKAYA
(Pamukkale University)
- Prof. Dr. Gülşen SAYIN
(İstanbul Atlas University)
- Prof. Dr. Hakkı BÜYÜKBAŞ
(Erciyes University)
- Prof. Dr. Hikmet ASUTAY
(Trakya University)
- Prof. Dr. Ilgım KILIÇ TAPU
(İzmir Democracy University)
- Prof. Dr. Salim ÇONOĞLU
(Balıkesir University)
- Prof. Dr. Seher BALCI ÇELİK
(Ondokuz Mayıs University)
- Prof. Dr. Selahattin AVŞAROĞLI
(Necmettin Erbakan University)
- Prof. Dr. Serpil KARLIDAĞ
(Giresun University)
- Prof. Dr. Soner AKPINAR
(Eskişehir Osmangazi University)
- Prof. Dr. Songül SALLAN GÜL
(Süleyman Demirel University)
- Prof. Dr. Sunay İL
(Hacettepe University)
- Prof. Dr. Talip KARAKAYA
(Kütahya Dumlupınar University)
- Prof. Dr. Yasemin BEYAZIT
(Pamukkale University)
- Prof. Dr. Yeşim YASAK
(Çankırı Karatekin University)
- Prof. Dr. Yusuf GÜNEŞ
(İstanbul University-Cerrahpaşa)
- Prof. Dr. Zafer AKBAŞ
(Düzce University)
- Assoc. Prof. Dr. Alperen KAYSERİLİ
(Ağrı İbrahim Çeçen University)
- Assoc. Prof. Dr. Arkun TATAR
(Manisa Celâl Bayar University)
- Assoc. Prof. Dr. Berceste Gülçin ÖZDEMİR
(İstanbul University)
- Assoc. Prof. Dr. Erdinç ASLAN
(Marmara University)
- Assoc. Prof. Dr. Gül GÜNEY ZİNCİR
(Dokuz Eylül University)
- Assoc. Prof. Dr. Hasan Hakan OKAY
(Balıkesir University)
- Assoc. Prof. Dr. Hatice Nilüfer SÜZEN
(Pamukkale University)
- Assoc. Prof. Dr. Hüseyin ÜNÜBOL
(Üsküdar University)
- Assoc. Prof. Dr. İsmail YAŞAYANLAR
(Düzce University)
- Assoc. Prof. Dr. Korkmaz ŞEN
(Fırat University)
- Assoc. Prof. Dr. Macit BALIK
(Bartın University)
- Assoc. Prof. Dr. Mehmet Recep TAŞ
(Van Yüzüncü Yıl University)

Uludağ University
Faculty of Arts and Sciences
Journal of Social Sciences
Volume: 23 / Issue: 43 / 2022-2

Assoc. Prof. Dr. Melda Medine SUNAY
(Bursa Technical University)
Assoc. Prof. Dr. Meral HAKMAN
(Aksaray University)
Assoc. Prof. Dr. Murat ARPACI
(Erzincan Binali Yıldırım University)
Assoc. Prof. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ
(Atatürk University)
Assoc. Prof. Dr. Nermin ÖZCAN ÖZER
(Mimar Sinan Fine Arts University)
Assoc. Prof. Dr. Nurdan KÜÇÜKHASKÖYLÜ
(Anadolu University)
Assoc. Prof. Dr. Seda ARIKAN
(Fırat University)
Assoc. Prof. Dr. Sedat BAY
(Sivas Cumhuriyet University)
Assoc. Prof. Dr. Sevil BÜLBÜL
(Ankara Hacı Bayram Veli University)
Assoc. Prof. Dr. Sultan Sezin SEZER
(Kafkas University)
Assoc. Prof. Dr. Şükrü BAŞTÜRK
(Bursa Uludağ University)

Assoc. Prof. Dr. Timuçin Buğra EDMAN
(Düzce University)
Assoc. Prof. Dr. Üstüner BİRBEN
(Çankırı Karatekin University)
Assoc. Prof. Dr. Zehra Canan BAYER
(Kocaeli University)
Assist. Prof. Dr. Bahadır GÜLDEN
(Bayburt University)
Assist. Prof. Dr. Ece VARLIK ÖZSOY
(Akdeniz University)
Assist. Prof. Dr. Fatih BAL
(Sakarya University)
Assist. Prof. Dr. Gülçin KARADENİZ
(Maltepe University)
Assist. Prof. Dr. Leyla AKSU KILIÇ
(Uşak University)
Assist. Prof. Dr. Melike BAŞ
(Amasya University)
Assist. Prof. Dr. Nesrin DUMAN
(İstanbul Ayrınsaray University)
Assist. Prof. Dr. Nevin KILIÇ
(Fatih Sultan Mehmet Vakıf University)

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

ARAŞTIRMA MAKALELERİ / RESEARCH ARTICLES

2006-2019 Yılları Arasındaki Türkçe Öğretim Programlarının Akıcı Okuma Becerisi Bakımından Karşılaştırılması / A Comparison of Turkish Teaching Curriculums Conducted between 2006-2019 in terms of Reading Fluency Skill

Huzeyfe BİLGE
ss. 669-707

Açık Kapı Politikasından Sınır Duvarı Projesine: Türkiye'nin Sınır Politikasının Dönüşümü / From Open Door Policy to Border Wall Project: Transformation of Turkey's Border Policy

Kerem ÖZBEY
ss. 709-741

Bilecik İli Kırsalında Suç Olaylarının Zaman ve Mekâna Göre Dağılımı (2010-2019) / Distribution of Criminal Incidents by Time and Place in Rural Bilecik Province (2010-2019)

Erdal KARAKAŞ - İsmail Hakkı SARITARLA
ss. 743-784

Bir Osmanlı Başkentinde Celâliler: Bursa'da Celâli İstilasası ve Yarattığı Tahribat / Celalis in an Ottoman Capital; Celali Invasion in Bursa and Its Destruction

Tahsin ŞAHİN
ss. 785-820

Bursa Gâlle Hanı'nın Mimarı Koca Sinan mı? / Is Koca Sinan the Architect of Bursa Galle Inn?

Doğan YAVAŞ - Fikret ALKAN
ss. 821-849

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

Fausto Zonaro'nun Tablolarında Margarethe Fehim Tasvirleri / Depictions of
Margarethe Fehim in Fausto Zonaro's Paintings

Elvan TOPALLI

ss. 851-904

Genç Yetişkinlerde Bağlam Özellikleri ve Aşinalık Etkisinin Zaman Algısı ile İlişkisi /
Relationship of Context Features and Familiarity Effect with Perception of Time in
Young Adults

Fatma Adalet ŞAHİN - Aslı ASLAN

ss. 905-934

Georges Perec'in "Şeyler" Romanının Göstergibilimsel Çözümlemesi / A Semiotic
Analysis of Georges Perec's Novel "Things"

Buket ALTINBÜKEN KARSLI

ss. 935-973

Görme ve Ortopedik Engelli Bireylerin Deneyimledikleri Sorunlar
Çerçevesinde Kamu Kurumlarından ve Toplumsal Yapıdan Temel Beklentileri /
The Basic Expectations of Individuals with Visual and Orthopedic Disabilities from
Public Institutions and the Social Structure within the Scope of the Problems They
Experience

Behçet KALDIK

ss. 975-1031

Hemşirelerin Bakış Açısından Ölüm ve Ötanazi İlişkisi Üzerine Fenomenolojik Bir
Analiz / A Phenomenological Analysis of the Relationship between Death and
Euthanasia from The Nurse's Perspective

Dilara AYDIN - Selin ATALAY

ss. 1033-1076

Hüzünlü Müzikten Hoşlanma: Duygudurum Düzenleme Stratejileri ve Kişilik
Özelliklerinin Yordayıcı Etkisi / Liking Sad Music: The Effects of Mood Regulation
Strategies and Personality Traits

Ayşe ARMAN KALKANDELER

ss. 1077-1104

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T. 5526 Numarada Kayıtlı Dîvân-ı İlhâmî Nüshası Tezhibi / Decorations of The Dîvân-ı İlhâmî Copy Registered with T. 5526, İstanbul University Library of Rare Works

Ebru KARAHAN DALBAŞ
ss. 1105-1143

J. P. Sartre Felsefesinde Varlığın Fazladanlığı ve Bulantı Duygusu / The Redundancy of Existence and the Feeling of Nausea in the Philosophy of Sartre
Emel GÜVENÇ
ss. 1145-1175

Kentsel Dönüşüm Alanında Yayımlanmış Coğrafya Literatürü Üzerine Bir Değerlendirme / An Assessment on the Published Geographic Literature on Urban Transformation
Serhat ZAMAN - Soner DUMAN
ss. 1177-1233

Kuramsal Yönleriyle Bilişsel Dilbilim / Cognitive Linguistics with Its Theoretical Aspects
Ümmügülsüm DOHMAN
ss. 1235-1259

Ludwig van Beethoven'in Opus 2 No.1 Sonatının Piyano Öğretimine Yönelik İncelenmesi / An Analysis of Ludwig van Beethoven's Opus 2 No.1 Sonata for Piano Teaching
Mecnun DİNÇER ATAN - Birsen JELEN
ss. 1261-1300

Modernite'nin Söylemsel Araçlarını İfşa Eden Bir Roman: *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* / A Novel Disclosing the Discursive Formations of Modernity: *Saatleri Ayarlama Enstitüsü (The Time Regulation Institute)*
Zuhai EROĞLU KOŞAN
ss. 1301-1330

Uludağ Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ
Cilt: 23 / Sayı: 43 / 2022-2

Perceptions of Professional and Unprofessional Drivers About Their Own Behaviours and Skills / Profesyonel ve Profesyonel Olmayan Sürücülerin Davranışları ve Becerileri Hakkındaki Algıları
Mehmet SALDUZ - Derya AZIK - Bahar ÖZ
ss. 1331-1363

Seçkin Bir Aydın Olarak Orhan Burian'ın Fikir ve Edebiyat Portresi / A Distinguished Intellectual Orhan Burian with His Portrait of Thoughts and Literature
Melih YENER
ss. 1365-1421

Türkçenin Tarihî Metinlerine Modern Bir Bakış: Tonyukuk Yazıtı'nda "Öteki" Algısı / A Modern Perspective to Turkish Historical Text: The Perception of The "Other" in The Tonyukuk Inscriptions
Diñer ATAY
ss. 1423-1443

Viyola Öğretiminde Sol El ve Sağ El Tekniklerinin İncelenmesi / Examination of Left-Hand and Right-Hand Techniques in Viola Teaching
Uğraş TORUN
ss. 1445-1474

When Borders Blurred: A Sample of Demarcation Process of the Common Forests in The Late Ottoman Empire / Sınırlar Karıştığında: Geç Osmanlı İmparatorluğu'nda Köy Ortak Ormanlarının Tahdidi
Zeynep AKAN YETİŞİR
ss. 1475-1495

Bilge, H. (2022). 2006-2019 yılları arasındaki Türkçe öğretim programlarının akıcı okuma becerisi bakımından karşılaştırılması. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 669-707.

DOI: 10.21550/sosbilder.1062428
Araştırma Makalesi / Research Article

2006-2019 YILLARI ARASINDAKİ TÜRKÇE ÖĞRETİM PROGRAMLARININ AKICI OKUMA BECERİSİ BAKIMINDAN KARŞILAŞTIRILMASI*

Huzeyfe BİLGE**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 24 Ocak / January 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 16 Nisan / April 2022

ÖZET

Bu çalışmanın amacı 2006, 2009, 2015 ve 2019 Türkçe öğretim programlarını akıcı okuma ile ilgili kazanımları açısından karşılaştırmaktır. Nitel olarak tasarlanan araştırmada doküman incelemesi yapılmıştır. Çalışma kapsamında incelenen dört programdan elde edilen veriler betimsel analiz ile incelenip sunulmuştur. Çalışmanın bulgularına göre, incelenen bütün programlarda akıcı okumayla ilgili kazanımlar mutlaka vardır. İlk kez 2015'te akıcı okuma için ayrı bir alt başlık açıldığı görülmüştür. Programlar arasında akıcı okumayla ilgili en az kazanıma yer verenin 2019 programı olduğu, bütün programlarda en çok yer verilen boyutun prozodi; en az yer verilen boyutun akıcı okuma yöntemleri olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, sınıf seviyeleri arasında ve programlar arasında akıcı okuma ile ilgili kazanımların dağılımı açısından tutarsızlıkların olduğu da görülmüştür. Ayrıca akıcı okumaya yönelik açılan alt başlıklardaki kimi kazanımların aslında akıcı okumayla ilgili olmadığı anlaşılmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular alan yazın ışığında tartışılmış ve çeşitli paydaşlara yönelik öneriler getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: akıcı okuma, Türkçe öğretim programları, okuma becerisi, okuma, prozodi

* Bu çalışma, International EJER Congress 2020'de "Yapılandırmacı Yaklaşımına Göre Hazırlanmış Türkçe Öğretim Programlarında Akıcı Okuma" başlığıyla sözlü özet bildiri olarak sunulmuştur.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi Dede Korkut Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Kars / TÜRKİYE, hbilge@outlook.com.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

A Comparison of Turkish Teaching Curriculums Conducted between 2006-2019 in terms of Reading Fluency Skill

ABSTRACT

The aim of this study is to compare 2006, 2009, 2015, and 2019 Turkish teaching curricula in terms of reading fluency outcomes. The research was designed as qualitative research and document analysis was carried out. The data obtained from the four curricula examined within the scope of the study were analyzed and presented with descriptive analysis. According to the findings of the study, there are always learning outcomes related to reading fluency in all the curricula examined. It was seen that a separate sub-heading was opened for fluent reading for the first time in 2015. Among the curricula, the one that includes the least number and rate of learning outcomes related to reading fluency is the 2019 curricula, and the most mentioned dimension of reading fluency in all programs is prosody; It has been determined that the least included dimension is fluent reading methods. In addition, it is found that there are inconsistencies in the distribution of fluent reading outcomes between grade levels and curricula. In addition, it has been understood that some of the learning outcomes in the subtitle of reading fluency are not actually related to reading fluency. The findings obtained from the study were discussed in the light of the literature and suggestions were made for various stakeholders.

Key Words: *reading fluency, Turkish teaching curriculum, reading skill, reading, prosody*

Giriş

Okumayla nihai olarak okuduğunu anlama hedeflense de bu hedefe ulaşmak her öğrenci için kolay olmamaktadır. Öğrencilerin anlama ulaşabilmeleri için öncelikle akıcılığı kazanmaları gerekir (Rasinski, 2004). Akıcı okuma sürecinde yaşanabilecek aksaklıklar metnin anlaşılmasında etkilidir. Bu açıdan akıcı okuma, üzerinde çok durulan bir konu olmuş ve çeşitli yönleriyle detaylı olarak incelenmiştir. Ulusal Okuma Panel'i (National Reading Panel [NRP], 2000) akıcı okumayı okuma becerisinin hayati unsurları arasında kabul edilmiştir. Dolayısıyla akıcı okuma bütün dünyada dikkatleri üzerine çekmiştir.

İlk zamanlarda akıcı okumada sadece kelimelerin tanımlanması ve okuma hızı boyutlarına değinilmiştir (Moser vd., 2014). Hatta pek çok çalışmada akıcılıkla aslında okuma hızı kastedilmiştir (Benjamin & Schwanenflugel, 2010). Bu durumun sebebi akıcı okumanın otomatikleşme teorisiyle (LaBerge & Samuels, 1974) birlikte anılmasıdır. Fakat zamanla akıcılığın tanımı genişlemiştir ve artık hız, doğruluk ve prozodiden oluşan bir tanımla sunulmaktadır (NRP, 2000; Rasinski, 2010; Schwanenflugel vd., 2004). Günümüzde bir öğrencinin akıcı okumasıyla; yeterince hızlı, okuma hatalarına yer vermeden, ifadeleri ve duyguları yansıtarak, noktalama işaretlerine dikkat ederek okuması kastedilmektedir.

Akıcı okumayla okuduğunu anlama arasındaki ilişki pek çok çalışmada ortaya konmuştur (Acat, 1996; Acquavita, 2012; Başaran, 2013; NRP, 2000). Fakat akıcı okumanın önemi bununla kalmamaktadır. Yıldız vd. (2019) sekizinci sınıf öğrencilerinin TEOG'daki başarılarıyla okuma hızları ve doğrulukları arasında anlamlı korelasyonlar olduğunu; okuduğunu anlamayla birlikte bu iki unsurun TEOG başarısının % 57'lik varyansını açıkladığını tespit etmiştir. Bu sonuç akıcı okumanın öğrencilerin akademik hayatları için belirleyici olabileceğini göstermektedir. Dolayısıyla programlarda ve sınıf içinde akıcı okumayla ilgili planlı ve nitelikli düzenleme ve etkinliklerin yapılmasının akademik başarıyı artıracığı; bu sebeple eğitimin paydaşlarının akıcı okumaya gereken önemi vermesi gerektiği ifade edilebilir.

Akıcı okuma becerisinde kazanılması gereken (veya kazanılan) ilk adım doğruluktur (Mathson vd., 2006). Öğrencilerin ilk başta harflerle sesleri doğru eşleştirmeleri gerekir. Bu aşamadaki eksiklikler sonraki aşamalara da sirayet edebilir. Dolayısıyla okuma-yazma öğrenen öğrencilerin hızdan bağımsız olarak mutlak doğru eşleştirme yapmaları beklenir. Sonraki seviyelerde doğruluk kelimelerin doğru tanınıp seslendirilmesini ifade etmektedir.

Doğruluk elde edildikten sonra sıra hıza gelmektedir. Okuyucuların dikkatlerini, kelime tanımadan anlamaya aktarabilmeleri için belli bir hıza ulaşmaları beklenir. Otomatikleşme (LaBerge & Samuels, 1974) olarak adlandırılan bu süreçte doğrulukla beraber hız da önemlidir. Okuyucuların kelimeleri tekrarlı biçimde görerek daha seri şekilde tanımaları ve seslendirmeleri sayesinde metni anlamalarının kolaylaşması beklenir. Çünkü zihindeki enerji artık kelime tanımaya daha az ayrılmaktadır.

Hız ve doğruluğun elde edilmesinden sonra sıra en kapsamlı boyut olan prozodiye gelir. Prozodi uygun vurgu ve tonlamayla okuma, noktalama işaretlerine dikkat etme, metni konuşma doğallığında aktarma, metindeki anlamı ve duyguyu sese yansıtabilme (Crystal, 2008; Dowhower, 1991; Palmer, 2010; VandenBos, 2015) gibi çok boyutlu bir içeriğe sahiptir. Araştırmacılar monoton okumayı kalitesiz olarak nitelendirirken prozodik okumayı yetkinlik göstergesi olarak kabul etmektedirler (Schreiber, 1991; Zutell & Rasinski, 1991).

Bir metinde her kelime grubu noktalama işaretleriyle ayrılmadığından okuyucunun okuma esnasında hızlı bir biçimde bu ayrımların farkına vararak gerekli ses ayarlamasını yapması gerekir. Mesela “Oku baban gibi eşek olma.” cümlesinde duraklanan yere göre cümlenin manası zıt yönde değişmektedir. Belirgin bir işaret olmadığından, okuyucunun bağlamdan yola çıkarak bu ayrımı anlaması ve aktarabilmesi gerekir lakin durum bu kadar basit değildir. Özellikle hikâye edici ve diyalogu olan metinlerde kahramanların hislerinin dinleyiciye aktarılabilmesi için öncelikle okuyucu tarafından fark edilmesi gerekir. Bir okuyucunun bu kadar detaylı ayrımları yapabilmesi için zihninin doğruluk ve hız gibi daha basit aşamadaki görevleri basitçe çözmesi gerekir.

Akıcı okuma, çok boyutlu ve karmaşık becerilerin aynı anda sergilenmesini gerektirmektedir ve öğrencilerin başarıları açısından önemlidir. Dolayısıyla akıcı okumanın Türkçe öğretim programında ne

kadar yer aldığına incelenmesi mühim bir husustur. Akıcı okumanın 2019 programında yeriyle ilgili alan yazında bir çalışmaya rastlanmıştır (Aktaş, 2020). Ancak programlar arasında karşılaştırma yapan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu sebeple bu çalışmada son 16 yıldaki Türkçe öğretimi programlarında akıcı okuma becerisinin yerinin incelenmesi hedeflenmiştir. Böylelikle son 16 yıldır Türkçe öğretim programlarında akıcı okumanın yeri karşılaştırmalı olarak görülebilecektir. Bu kapsamda aşağıdaki soruların cevapları aranmıştır:

1. 2006, 2009, 2015 ve 2019 programlarında okuma becerisinde kazanımların kaç tanesi akıcı okuma becerisiyle (ve alt boyutlar olan hız, doğruluk, prozodi ve yöntemle) ilgili veya ilgisizdir?

2. 2006, 2009, 2015 ve 2019 programlarında okuma becerisinde akıcı okuma becerisiyle (ve alt boyutlar olan hız, doğruluk, prozodi ve yöntemle) ilgili kazanımların sayılarının sınıf seviyelerine göre dağılımları nasıldır?

3. 2006, 2009, 2015 ve 2019 programlarında okuma becerisinde akıcı okuma becerisiyle (ve alt boyutlar olan hız, doğruluk, prozodi ve yöntemle) ilgili kazanımların sınıf seviyelerine göre toplam okuma becerisi kazanımına oranları nedir?

4. Akıcı okumada hız, doğruluk, prozodi ve yöntemle ilgili kazanımların programlar arasındaki dağılımı nasıldır?

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın yöntemiyle ilgili bilgilere yer verilmiştir.

Araştırmanın Modeli / Deseni

Nitel desende yürütülen çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi seçilmiştir. Doküman incelemesi tek başına ya da başka nitel yöntemleri destekleyici olarak kullanılabilen; yazılı

eserlerden görsel eserlere kadar pek çok dokümanı incelemeye yarayan bir yöntemdir (Yıldırım & Şimşek, 2004).

İncelenen Dokümanlar ve Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada Milli Eğitim Bakanlığı tarafından son on altı yılda hazırlanmış Türkçe öğretimi programları (MEB, 2006; 2009; 2015; 2019) akıcı okuma becerisi ile ilgili kazanımlar açısından incelenmiştir. Bu nedenle bu programlar çalışmanın veri toplama araçlarını oluşturmaktadır. 2017 ve 2018 programları 2019 programıyla neredeyse aynı olduğu için incelenmemiştir.

Kazanımların akıcı okumayla ilgili olup olmadıklarını; ilgilieye hangi boyut(lar)la ilgili olduklarını değerlendirmek için “Akıcı Okumayla İlgili Kazanımları Tespit Etme Formu” oluşturulmuştur. Bu formda soldaki ilk sütunda programlardaki kazanımlar yer alırken ikinci sütunda “Alakasız” başlığı, diğer sütunlarda akıcı okumayla ilgili boyutların başlıkları yer almaktadır. Formun değerlendirme yapılmış hâli ile ilgili örnek şekil 1’de gösterilmiştir.

Şekil 1: Değerlendirme Yapılmış Örnek Form

2009 1-5 Türkçe Öğretim Programı					
1. Okuma Kurallarını Uygulama	Alakasız	Alakalı			
		Hız	Doğruluk	Prozodi	Yöntem
Okumak için hazırlık yapar.	X				
Okuma amacını belirler.	X				
Okuma amacına uygun yöntem belirler	X				
Okuduğu kelimeleri doğru telaffuz eder.			X		
Noktalama işaretlerine dikkat ederek okur.				X	
İşitilebilir bir ses tonuyla okur.				X	
Sesli okumada vurgu ve tonlamalara dikkat eder				X	
Akıcı okur.		X	X	X	
Kurallarına uygun sessiz okur.	X				
Dikkatini okuduğuna yoğunlaştırır.	X				
Kitabı özenle kullanır.	X				

Verilerin Analizi

Çalışmada betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz nitel araştırmalarda gözlem, görüşme ve doküman incelemesinde kullanılabilen, önceden belirlenen kategorilere göre değerlendirme yapılan ve okuyucuya açıklayıcı veriler sunmayı hedefleyen bir analiz türüdür (Yıldırım & Şimşek, 2004).

Betimsel analiz aşamalı bir analiz olduğu için bu çalışmada da bu aşamalara göre analiz yapılmıştır. Buna göre, öncelikle literatür taranmış ve akıcı okumayla ilgili hangi boyutların ele alınacağına karar verilmiştir. Bu aşamada akıcı okuma için Ulusal Okuma Paneli'nin (NRP, 2000) tanımı esas alınmıştır. Dolayısıyla hız, doğruluk ve prozodi unsurları tespit edilmiştir. Ancak akıcı okumayı geliştirme yöntemlerinin/tekniklerinin de incelenmesi hedeflendiğinden Rasinski'nin (2010) önerdiği yöntemler de “yöntem” başlığı altında incelenmiştir.

Daha sonra, incelenen dört programdaki okuma becerisi kazanımları her programda ayrı ayrı olacak şekilde listelenmiştir. Bu listelerdeki kazanımların her biri için “Akıcı Okumayla İlgili Kazanımları Tespit Etme Formu”na “İlgili” ve “İlgisiz” olmak üzere iki temel sütun açılmıştır. “İlgili” başlığının altına “hız, doğruluk, prozodi ve yöntem” olmak üzere dört ayrı sütun açılmıştır. Böylece her bir kazanımın akıcı okuma ile alakalı olup olmadığını, alakalıysa hangi boyut(lar)la ilgili olduğu tespit edilmiştir.

Son olarak formdan elde edilen verilerle akıcı okumayla ilgili olan ve olmayan kazanımların toplamları ve kazanımlarla ilgili çeşitli yüzdeler hesaplanmıştır. Dolayısıyla çalışmadaki analizler frekans ve yüzde hesapları şeklinde sunulmuştur. Bu sayısal veriler üzerinden yorumlar yapılmıştır.

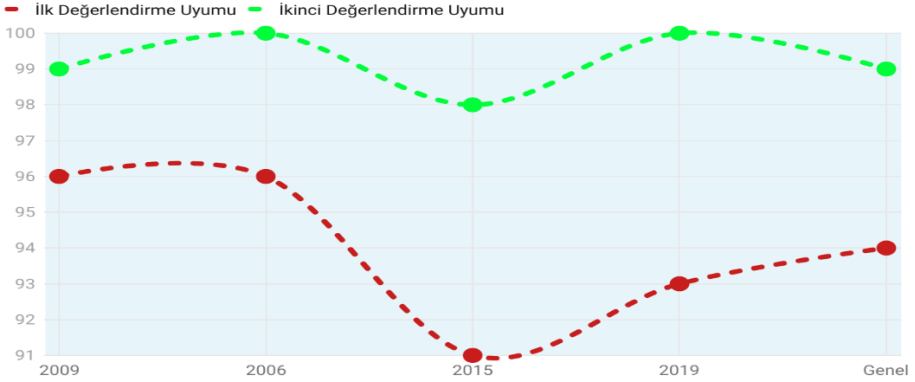
Geçerlilik ve Güvenilirlik

Nitel çalışmalarda geçerlilik ve güvenilirlik konuları nicel çalışmalardan oldukça farklıdır. Bu konuda pek çok farklı görüş bildirilmektedir (Miles vd., 2014; Patton, 2002; Silverman, 2018). Bu çalışmada birden fazla değerlendiricinin kullanıldığı üçgenleme tekniğine başvurulmuştur. Bu teknikte birden fazla değerlendirici/kodlayıcı verileri değerlendirmektedir. Birden fazla değerlendiricinin/kodlayıcının kullanılması verilerin daha tutarlı olmasını sağlamada, yanlılığı azaltmada kullanılmaktadır (Patton, 2002).

Çalışmada, yazar ve bir akademisyen -doktora tezinde akıcı okuma çalışmıştır- birbirinden bağımsız olarak her bir kazanımı değerlendirmiştir. Değerlendirme aşamasında bir kazanım birden fazla akıcı okuma boyutunda işaretlenebilmiştir. Mesela 2009 programında birinci sınıflarda “Okuma kurallarını uygulama” başlığında toplam yedi kazanım vardır. Bu başlık altında “Akıcı okur.” kazanımı hız, doğruluk ve prozodiyle alakalı olarak işaretlenmiştir. Dolayısıyla “İlgisiz” başlığı ve “İlgili” başlığı altındaki sayıların toplamı gerçek kazanım sayısından fazla çıkabilmektedir. Bu durum, ilgili tablolarda yıldız işareti (*) ile gösterilmiştir.

Değerlendiricilerin değerlendirmelerinden sonra ortaya çıkan sonuçlar (Görüş birliği/[Görüş Birliği+Görüş Ayrılığı]) formülüyle hesaplanmıştır (Miles & Huberman’dan aktaran; Eldeleklioğlu Onuk & Avcı, 2021). Değerlendiriciler uyumsuzluk gösteren kazanımları tekrar değerlendirmiş -uyum değerleri yüksek olsa da- ve uyumsuzlukları gidermiştir. Ancak yine de farklı görüşler belirtilen kazanımlar yer almıştır. Bu çalışmada yazarın kodlamaları esas alınarak hesaplamalar yapılmıştır. İki değerlendirici arasındaki uyuma ait sonuçlar Şekil 2’de gösterilmiştir.

Şekil 2: Değerlendiriciler Arası Uyum

Şekil 2’de değerlendiriciler arası uyuma ait yüzdeler yer almaktadır. 2009 programındaki uyum ilk değerlendirmede % 96 iken değerlendiricilerin uyumsuzlarla ilgili tekrar değerlendirmesinden sonra % 99’a çıkmıştır. Bu oranlar 2006 programında % 96’dan % 100’e; 2015 programında % 91’den % 98’e; 2019 programında % 93’ten % 100’e çıkmıştır. Bu değerler Miles, Huberman ve Saldana’nın (2014) kıstaslarına göre oldukça yüksektir.

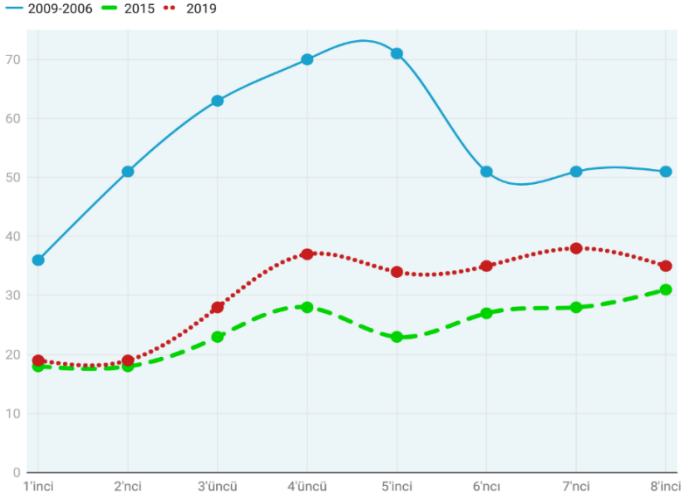
Bulgular

Bu bölümde araştırmanın bulgularına yer verilmiştir. Ancak öncelikle, incelenen programlarda okuma becerisiyle ilgili kazanımların genel karşılaştırılması yapılmıştır.

Şekil 3’te 2009-2006, 2015 ve 2019 programlarında okuma becerisi altında yer alan toplam kazanımlar sınıflara göre dağılımı verilmiştir. 1-8. sınıflarda en çok okuma kazanımı olan program 2009 ve 2006 programlarıdır. En az okuma becerisi kazanımına sahip olan program 2015’tir. 2015 ve 2019 programlarında birinci ve ikinci sınıflarda okuma becerisi kazanımı sayısı birbirlerine çok yakinen ilerleyen seviyelerde aradaki fark giderek açılmış ancak sekizinci sınıfta

yine aynı orana doğru yaklaşmıştır. Programlarda dikkat çeken bir diğer husus okuma becerisine her zaman en az birinci ve ikinci sınıflarda yer verilmesi, sonraki sınıf seviyelerinde nispeten daha çok kazanımın olmasıdır.

Şekil 3: Programlarda Okuma Becerisine Ait Kazanım Sayılarının Sınıflara Göre Dağılımı

Araştırmanın Birinci Problemine İlişkin Bulgular

Birinci araştırma problemi olan “2006, 2009, 2015 ve 2019 programlarında okuma becerisinde kazanımların kaç tanesi akıcı okumayla (ve alt boyutlar olan hız, doğruluk, prozodi ve yöntemle) ilgili veya ilgisizdir?” sorusunun cevabına ilişkin bulgular aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1’de 2006 ve 2009 programında yer alan okuma becerisi kazanımlarının akıcı okuma becerisiyle ilgilerine göre dağılımı (sayıları) verilmiştir. Tablo 1’de gösterildiği üzere, 2009 ve 2006’da “Okuma Kurallarını Uygulama” başlığı altında akıcı okuma ile ilgili çeşitli

ifadelere yer verilmiştir. 2009 programında “Tür, Yöntem ve Tekniklere Uygun Okuma” başlığında da akıcı okumayla ilgili kazanımlar bulunmaktadır. Bunun dışında herhangi bir başlık altında ve kazanımda akıcı okuma ile ilgili bir ifade yer almamaktadır.

Tablo 1: Tablo 2009 ve 2006 Programında Okuma Becerisi Kazanımlarının Akıcı Okuma ile İlgileri Bakımından Dağılımları

Sınıf		İlgisiz		İlgili			Toplam
		Hız	Doğruluk	Prozodi	Yöntem		
1	Okuma	3	1	2	3	0	7*
2	Kurallarını	4	1	2	4	0	9*
3	Uygulama	4	1	2	4	0	9*
4		5	1	2	3	0	9*
5		5	1	2	3	0	9*
6-8		0	1	2	3	1	5*
1	Okuduğunu	16	0	0	0	0	16
2	Anlama	25	0	0	0	0	25
3		35	0	0	0	0	35
4		41	0	0	0	0	41
5		42	0	0	0	0	42
6-8	Ok. Metni Anl. ve Çöz.	31	0	0	0	0	31
1	Anlam	1	0	0	0	0	1
2	Kurma	1	0	0	0	0	1
3		2	0	0	0	0	2
4		3	0	0	0	0	3
5		3	0	0	0	0	3
6-8	Okuduğu Metni Değ.	2	0	0	0	0	2
1	Söz Varlığını	3	0	0	0	0	3
2	Geliştirme	4	0	0	0	0	4
3		5	0	0	0	0	5
4		6	0	0	0	0	6
5		6	0	0	0	0	6
6-8		4	0	0	0	0	4
1	Tür, Yöntem	6	0	0	1	2	9
2	ve Tekn.	9	0	0	1	2	12
3	Uygun	10	0	0	1	1	12
4	Okuma	10	0	0	1	0	11
5		10	0	0	1	0	11

6-8 Okuma Alışk. Kaz.	9	0	0	0	0	9
2009 Toplamı + 2006 Toplamı = Genel Toplam	259+46 =305	5+1=6 (%1,8)	10+2=12 (%3,5)	22+3=25 (%7,3)	5+1=6 (%1,8)	291+51=342
Toplam (Yüzde**)	(%89,2)					

*Bu sınıftaki bazı kazanımlarda birden fazla akıcılık unsuru yer aldığından bir kazanımda birden fazla akıcılık boyutunda işaretleme yapılmıştır.

**Yüzdeler hesapların toplamı %100 olmamaktadır. Çünkü (*) maddesinde belirtildiği üzere bazı kazanımlarda birden fazla akıcılık boyutu işaretlenmiştir. Bu nedenle her bir boyutun yüzdesi ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Toplamlara bakıldığında 2009’da 259 ve 2006’da 46 olmak üzere 305 okuma becerisi kazanımının akıcı okumayla ilgisiz olduğu görülmektedir. 2009 ve 2006 programlarında akıcı okumanın boyutlarıyla ilgili ifadelerin geçtiği kazanım sayıları sırasıyla şu şekildedir: hızla ilgili 2009’da beş, 2006’da bir; doğrulukla ilgili 2009’da 10; 2006’da iki; prozodiyle ilgili 2009’da 22; 2006’da üç; yöntemle ilgili 2009’da beş, 2006’da bir.

Akıcı okuma boyutlarının okuma becerisindeki oranlarına bakıldığında hızın ve yöntemin % 1,8’le son sırada; doğruluğun % 3,5 ve prozodinin % 7,3’le ilk iki sırada yer aldığı görülmüştür. Akıcı okumayla ilgisi olmayan kazanımların toplam okuma kazanımına oranı ise % 89,2’dir. Dolayısıyla 2006/2009 programlarında okuma becerisi kazanımlarının yaklaşık % 10,8’i akıcı okumayla ilgilidir.

1-8. sınıfların tamamında akıcı okumayla ilgili en çok yer verilen unsurun sırasıyla prozodi ve doğruluk olduğu görülmektedir. Hız ve yöntem ise en az yer verilenlerdir. Bütün sınıf seviyelerinde toplam 342 okuma becerisi kazanımı vardır. Bu kazanımların 37’sinde akıcı okumayla ilgili ifadeler bulunmaktadır.

2009 programında akıcı okumayla ilgisiz kazanımlara örnek olarak “Okumak için hazırlık yapar.”, “Kitabı özenle kullanır.” kazanımları gösterilebilir. Akıcı okumayla ilgili kazanıma örnek olarak “Akıcı okur.”, “İşitilebilir bir ses tonuyla okur.” kazanımları verilebilir.

2006 programında akıcı okumayla ilgisiz kazanımlara “Metnin konusunu belirler.” ve “Metnin planını kavrar.” kazanımları örnek verilebilir. Akıcı okumayla ilgili olarak “Akıcı biçimde okur.” ve “Kelimeleri doğru telaffuz eder.” kazanımları örnek gösterilebilir.

Tablo 2’de 2015 programında yer alan okuma becerisi kazanımlarının akıcı okuma becerisiyle ilgilerine göre dağılımı (sayıları) verilmiştir. 2015 programında akıcı okumayla ilgili kazanımlar “İlk Okuma”, “Akıcı Okuma” başlıklarında ve bir tane de “Söz Varlığı” başlığında yer almıştır. “Anlama” başlığında hiçbir kazanımda akıcı okumayla ilgili bir ifade yer almamıştır.

Akıcı okumayla ilgili kazanımların toplamına bakıldığında bütün sınıf seviyelerinde toplam 163 kazanımın akıcı okumayla ilgisiz olduğu; 13 kazanımda hızla, yedi kazanımda doğrulukla, 24 kazanımda prozodiyle, altı kazanımda yöntemle ilgili ifadenin geçtiği görülmektedir.

Akıcı okumayla ilgili yüzelere bakıldığında en az orana yöntemin (% 3,1) sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunu sırasıyla doğruluk (% 3,6), hız (% 6,6) ve prozodi (% 12,2) takip etmiştir. 2015 programında 1-8. sınıflardaki okuma becerilerinin % 83,2’si akıcı okumayla ilgili değildir. Dolayısıyla bütün okuma becerisi kazanımlarının yaklaşık % 16,8’i akıcı okumayla ilgilidir.

Akıcı okumanın unsurlarında en çok yer verilenler sırasıyla prozodi, hız, doğruluk ve yöntemdir. Bütün sınıf seviyelerinde toplam 196 okuma becerisi kazanımı yer almaktadır. Bu kazanımların toplam 33’ünde akıcı okumayla ilgili ifadeler yer almıştır.

2015 programında akıcı okumayla ilgisiz olarak “Şiiri düz yazıdan ayırt eder.” ve “Metinler arası karşılaştırma yapar.” kazanımları örnek verilebilirken “Hece, kelime ve cümleleri akıcı bir şekilde okur.” ve “Metni canlandırarak okur.” akıcı okumayla ilgili kazanımlara örnek gösterilebilir.

Tablo 2: 2015 Programında Okuma Becerisi Kazanımlarının Akıcı Okuma ile İlgileri Bakımından Dağılımları

Sınıf		İlgisiz		İlgili			Toplam
		Hız	Doğruluk	Prozodi	Yöntem		
1	İlk Okuma	2	1	2	3	1	6*
1	Anlama	7	0	0	0	0	7
2		10	0	0	0	0	10
3		14	0	0	0	0	14
4		16	0	0	0	0	16
5		13	0	0	0	0	13
6		19	0	0	0	0	19
7		19	0	0	0	0	19
8		25	0	0	0	0	25
1	Akıcı Okuma	0	2	1	2	1	4*
2		1	2	1	4	1	6*
3		1	1	0	3	0	5
4		1	1	0	2	0	4
5		0	2	0	3	1	4*
6		0	2	0	2	1	3*
7		1	1	1	3	1	4*
8		1	1	1	2	0	3*
1	Söz Varlığı	1	0	0	0	0	1
2		2	0	0	0	0	2
3		4	0	0	0	0	4
4		7	0	1	0	0	8
5		6	0	0	0	0	6
6		5	0	0	0	0	5
7		5	0	0	0	0	5
8		3	0	0	0	0	3
Toplam (Yüzde**)		163 (%83,2)	13 (%6,6)	7 (%3,6)	24 (%12,2)	6 (%3,1)	196

*Bazı kazanımlarda birden fazla akıcılık unsuru yer aldığından birden fazla akıcılık boyutunda işaretleme yapılmıştır.

**Yüzdeler hesapların toplamı %100 olmamaktadır. Çünkü (*) maddesinde belirtildiği üzere bazı kazanımlarda birden fazla akıcılık boyutu işaretlenmiştir. Bu sebeple her bir boyutun yüzdesi ayrı ayrı hesaplanmıştır.

Tablo 3'te 2019 programında yer alan okuma becerisi kazanımlarının akıcı okuma becerisiyle ilgilerine göre dağılımı (sayıları) verilmiştir. 2019 programında sadece birinci sınıflarda yer alan

“Okumaya Hazırlık” başlığı ve bütün sınıf seviyelerinde ortak olan “Akıcı Okuma” başlığında akıcı okumayla ilgili ifadeler bulunmaktadır.

2019 programında toplam 224 kazanımın akıcı okumayla herhangi bir ilgisi bulunmamaktadır. Hızla ilgili iki, doğrulukla ilgili dört, prozodiyle ilgili 19 kazanımda akıcı okuma ifadesi geçerken yöntemle ilgili hiçbir akıcı okuma ifadesi geçmemektedir.

Akıcı okumayla ilgili oranlara bakıldığında yöntemlerin % 0’la en geride olduğu, hızın % 1’lik, doğruluğun % 1,6’lık, prozodinin % 7,8’lik orana sahip olduğu görülmektedir. Okuma becerisiyle ilgili bütün kazanımlar arasında % 91,4’lük dilimin akıcı okumayla alakasız olduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle bütün okuma becerisi kazanımlarının yaklaşık % 8,6’lık kısmının akıcı okumayla alakalı olduğu görülmüştür.

Tablo 3: 2019 Programında Okuma Becerisi Kazanımlarının Akıcı Okuma ile İlgileri Bakımından Dağılımları

		İlgisiz			İlgili		
		Hız	Doğruluk	Prozodi	Yöntem	Toplam	
1	Okumaya Hazırlık	1	2	4	2	0	5*
1	Akıcı	5	0	0	2	0	7
2	Okuma	4	0	0	2	0	6
3		4	0	0	2	0	6
4		3	0	0	3	0	6
5		2	0	0	2	0	4
6		2	0	0	2	0	4
7		2	0	0	2	0	4
8		2	0	0	2	0	4
1	Söz Varlığı	-	-	-	-	-	-
2		3	0	0	0	0	3
3		4	0	0	0	0	4
4		6	0	0	0	0	6
5		7	0	0	0	0	7
6		9	0	0	0	0	9
7		9	0	0	0	0	9
8		7	0	0	0	0	7
1	Anlama	7	0	0	0	0	7

2	10	0	0	0	0	10
3	18	0	0	0	0	18
4	25	0	0	0	0	25
5	23	0	0	0	0	23
6	22	0	0	0	0	22
7	25	0	0	0	0	25
8	24	0	0	0	0	24
Toplam	224	2	4 (%1,6)	19 (%7,8)	0 (%0)	245
(Yüzde)**	(%91,4)	(%1)				

*Bazı kazanımlarda birden fazla akıcılık unsuru yer aldığından birden fazla akıcılık boyutunda işaretleme yapılmıştır.

**Yüzdeler hesapların toplamı %100 olmamaktadır. Çünkü (*) maddesinde belirtildiği üzere bazı kazanımlarda birden fazla akıcılık boyutu işaretlenmiştir. Bu sebeple her bir boyutun yüzdesi ayrı ayrı hesaplanmıştır.

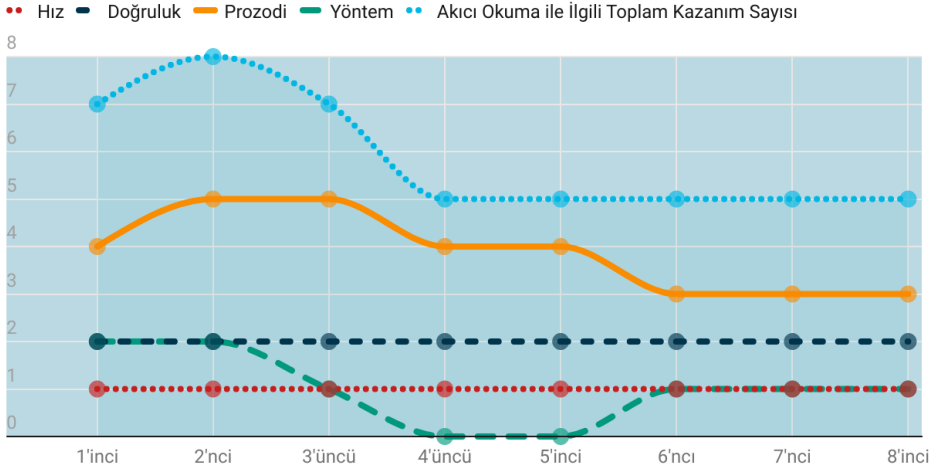
Programda en fazla önem verilen akıcılık boyutlarının sırasıyla prozodi, doğruluk ve hız olduğu görülmektedir. Yönteme ise hiç yer verilmemiştir. 2019 programında bütün sınıf seviyelerinde toplam 245 okuma becerisi kazanımı vardır. Bu kazanımların 21’inde akıcı okumayla ilgili ifade yer almaktadır.

2019 programında “Okuma materyalindeki temel bölümleri tanır.” ve “Metin türlerini tanır.” kazanımları akıcı okumayla ilgisiz kazanımlara örnekken “Basit ve kısa cümleleri okur.” ve “Noktalama işaretlerine dikkat ederek okur.” kazanımları akıcı okumayla ilgili kazanımlara örnek gösterilebilir.

Araştırmanın İkinci Problemine İlişkin Bulgular

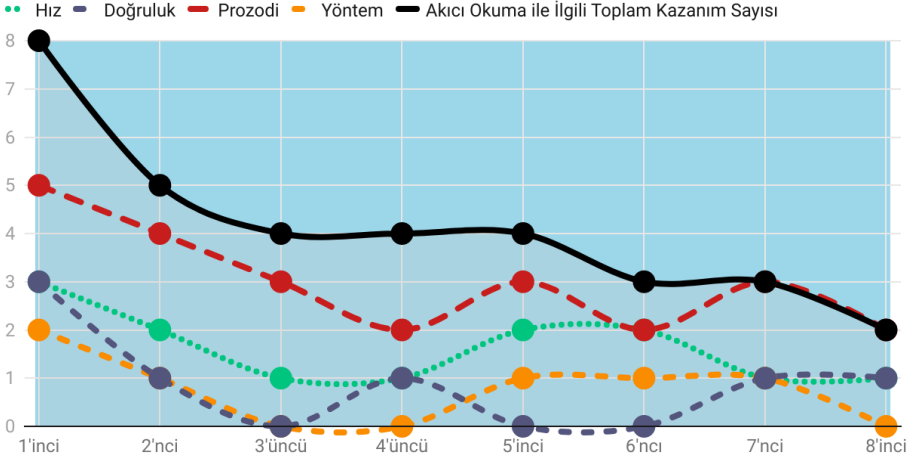
Araştırmanın “2006, 2009, 2015 ve 2019 programlarında okuma becerisinde akıcı okuma becerisiyle (ve alt boyutlar olan hız, doğruluk, prozodi ve yöntemle) ilgili kazanımların sayılarının sınıf seviyelerine göre dağılımları nasıldır?” sorusuna yönelik bulgulara aşağıda yer verilmiştir.

Şekil 4: 2006 ve 2009 Programlarında Akıcı Okumayla İlgili Kazanımların Dağılımı

Şekil 4'te 2009 ve 2006 programlarında sınıf seviyelerine göre akıcı okuma ile ilgili kazanımların dağılımları gösterilmiştir. Buna göre hızla ilgili bütün sınıflarda sadece birer kazanımda akıcı okumayla ilgili ibare geçerken doğrulukla ilgili ikişer kazanımda akıcı okumayla ilgili ibare geçmektedir. Prosodi diğer akıcı okuma unsurlarına göre en fazla değinilen unsurdur. En çok ikinci ve üçüncü sınıflarda değinilen prozodiye altı, yedi ve sekizinci sınıflarda (kazanımlar ortak olduğu için) üçer kazanımda yer verilmiştir. Yöntemle ilgili dört ve beşinci sınıflarda hiçbir ibare yokken diğer sınıflarda bir veya iki kere yer verilmiştir.

Şekil 5: 2015 Programında Akıcı Okumayla İlgili Kazanımların Dağılımı

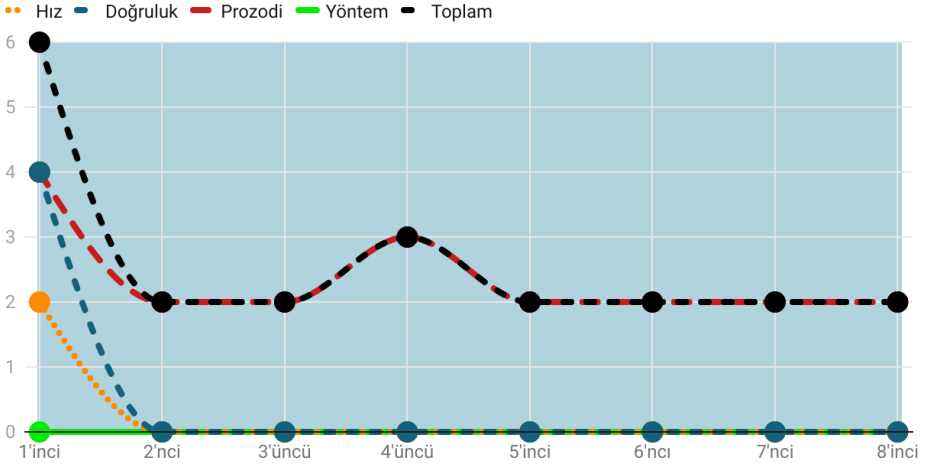

Şekil 5'te 2015 programında sınıf seviyelerine göre akıcı okumayla ilgili kazanımların dağılımları gösterilmiştir. 2015 programında içinde akıcı okumayla ilgili ifade geçen kazanım sayısının birinci sınıflarda her zaman daha yüksek olduğu görülmektedir. Dolayısıyla en çok birinci sınıfların akıcı okumasına önem verilmiştir denebilir.

Akıcı okumayla ilgili içinde bir ifade geçen toplam kazanım sayısının birinci sınıftan sekizinci sınıfa doğru neredeyse sistematik biçimde azalması dikkat çekicidir. Ayrıca birinci sınıftan sekizinci sınıfa kadar en çok prozodi ile ilgili ifadenin geçtiği kazanımların olduğu görülmektedir.

Doğrulukla ilgili olarak üç, dört ve altıncı sınıfta; yöntemle ilgili olarak üç, dört ve sekizinci sınıfta hiçbir kazanımda herhangi bir ifadenin yer almaması dikkat çekmektedir. Bunların dışında bütün akıcılık boyutlarıyla ilgili her sınıf seviyesinde en az bir kere bir ifadenin geçtiği görülmektedir.

Şekil 6: 2019 Programında Akıcı Okumayla İlgili Kazanımların Dağılımı

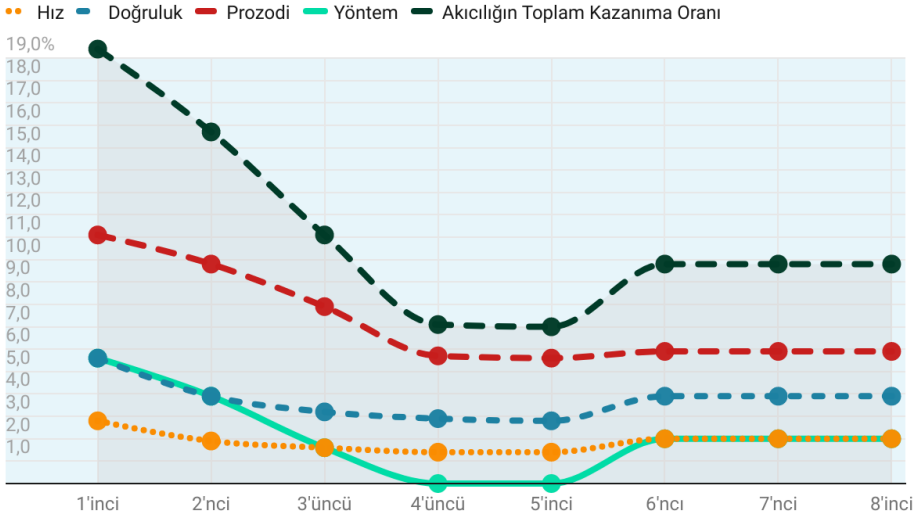

Şekil 6'da 2019 programında sınıf seviyelerine göre akıcı okuma ile ilgili kazanımların dağılımları gösterilmiştir. Buna göre sadece birinci sınıflarda hız, doğruluk ve prozodiyle ilgili ibarelerin geçtiği kazanımlar yer almaktadır. Diğer sınıflarda sadece prozodiyle ilgili ifadeler vardır. 2019 programında birinci sınıflarda hızla ilgili iki; doğruluk ve prozodiyle ilgili dörder kazanımda akıcı okumayla ilgili ibare geçmiştir. Birinci sınıflarda akıcı okumayla ilgili ifadelerin geçtiği toplam kazanım sayısı altıdır. Yöntemle ilgili herhangi bir ifade hiçbir sınıf seviyesinde yoktur.

Araştırmanın Üçüncü İlişkin Bulgular

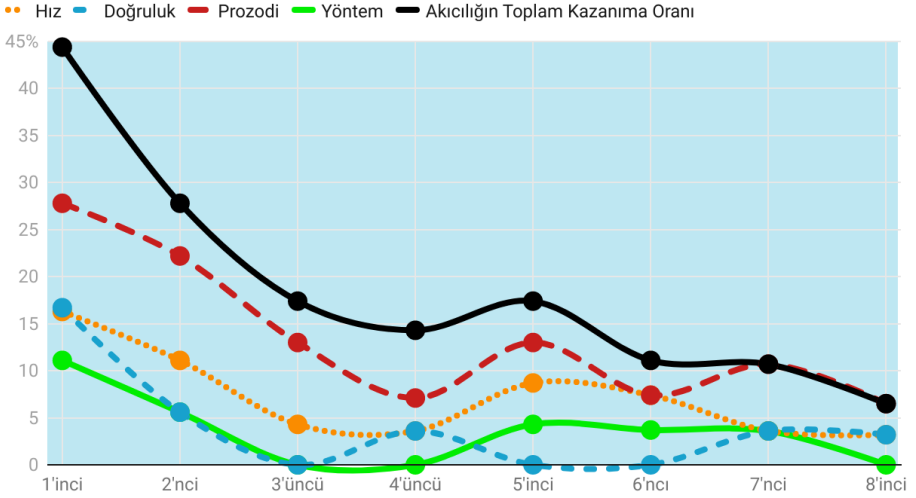
Araştırmanın “2006, 2009, 2015 ve 2019 programlarında okuma becerisinde akıcı okumayla (ve alt boyutlar olan hız, doğruluk, prozodi ve yöntemle) ilgili kazanımların sınıf seviyelerine göre toplam okuma becerisi kazanımına oranları nedir?” sorusuna yönelik cevaplar aşağıda verilmiştir.

Şekil 7: 2006+2009 Programlarında Akıcı Okumayla İlgili Kazanımların Toplam Okuma Kazanımına Oranları

Şekil 7’de 2009 ve 2006 programlarında akıcı okuma ile ilgili kazanımların ilgili sınıf seviyesindeki toplam okuma becerisi kazanımlarına oranları verilmiştir. Buna göre birinci sınıflarda hızla ilgili kazanımların birinci sınıflardaki toplam okuma becerisi kazanımına oranı % 2,8’dir. Bu oran doğrulukta % 5,6; prozodide % 11,1; yöntemde % 5,6; akıcı okuma ile ilgili toplam kazanımda % 19,4’tür. İkinci sınıflarda oranlar -şeklin üzerindeki akıcı okuma boyutlarının sıralamasına göre- sırasıyla % 1,9; % 3,9; % 9,8; % 3,9; % 15,7’dir. Üçüncü sınıflarda % 1,6; % 3,2; % 7,9; % 1,6; % 11,1; dördüncü sınıflarda % 1,4; % 2,9; % 5,7; % 0; % 7,1; beşinci sınıflarda % 1,4; % 2,8; % 5,6; % 0; % 7’dir. 2006 programında altı, yedi ve sekizinci sınıflarda kazanımlar ortak olduğundan bütün oranlar şu şekildedir: hızda % 2; doğrulukta % 3,9; prozodide % 5,9; yöntemde % 2; toplamda % 9,8’dir.

Şekil 8: 2015 Programlarında Akıcı Okumayla İlgili Kazanımların Toplam Okuma Kazanımına Oranları

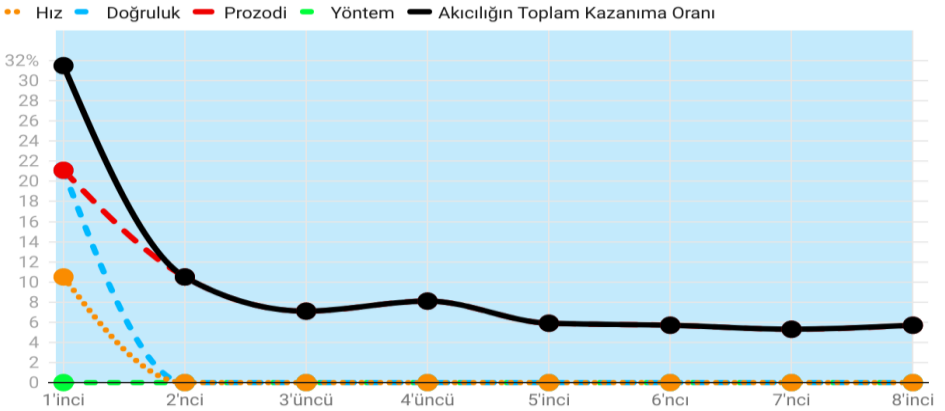

Şekil 8’de 2015 programlarında akıcı okuma ile ilgili kazanımların ilgili sınıf seviyesindeki toplam okuma becerisi kazanımlarına oranları verilmiştir. 2015 programında birinci sınıflarda hız ve doğruluğun okuma becerisindeki kazanımların % 16,7’şerlik kısmını oluşturduğu; prozodinin % 27,8’lik dilime; yönteminse % 11,1’lik orana sahip olduğu görülmektedir. Birinci sınıflarda akıcı okumayla ilgili kazanımların birinci sınıflardaki bütün okuma kazanımlarına oranı % 44,4’tür. İkinci sınıflarda oranlar şeklin üzerindeki akıcı okuma boyutlarının sıralamasına göre sırasıyla % 11,1, % 5,6, % 22,2, % 5,6 ve % 27,8’dir. Üçüncü sınıfta oranlar % 4,3, % 0, % 13, % 0, % 17,4; dördüncü sınıflarda % 3,6, % 3,6, % 7,1, % 0, % 14,3; beşinci sınıflarda % 8,7, % 0, % 13, % 4,3, % 17,4; altıncı sınıflarda % 7,4, % 0, % 7,4, % 3,7, % 11,1; yedinci sınıflarda % 3,6, % 3,6, % 10,7, % 3,6, % 10,7; sekizinci sınıflarda % 3,2, % 3,2, % 6,5, % 0 ve % 6,5’tir.

Şekil 9’da 2019 programında akıcı okumayla ilgili kazanımların ilgili sınıf seviyesindeki toplam okuma becerisi kazanımlarına oranları verilmiştir. Buna göre birinci sınıflarda hızla ilgili kazanımların birinci sınıftaki okuma becerisi kazanımlarına oranı % 10,5; doğruluğun oranı % 21,1; prozodinin oranı % 21,1; yöntemin oranı % 0; akıcı okumadan bahsedilen kazanımların hepsinin toplam okuma becerisi kazanımına oranı % 31,5’tir. Akıcı okumanın hız, doğruluk ve yöntem boyutlarıyla ilgili diğer sınıflarda herhangi bir kazanım bulunmamaktadır. Prozodinin ilgili sınıf seviyelerinde toplam okuma kazanımlarına oranı ikinci sınıftan itibaren sırasıyla % 10,5, % 7,1, % 8,1, % 5,9, % 5,7, % 5,3, % 5,7’dir. Bu sınıflarda akıcılıkla ilgili toplam kazanımın ilgili sınıf seviyesindeki bütün okuma becerisi kazanımlarına oranı da prozodideki oranlarla aynıdır.

Şekil 9: 2019 Programında Akıcı Okumayla İlgili Kazanımların Toplam Okuma Kazanımına Oranları

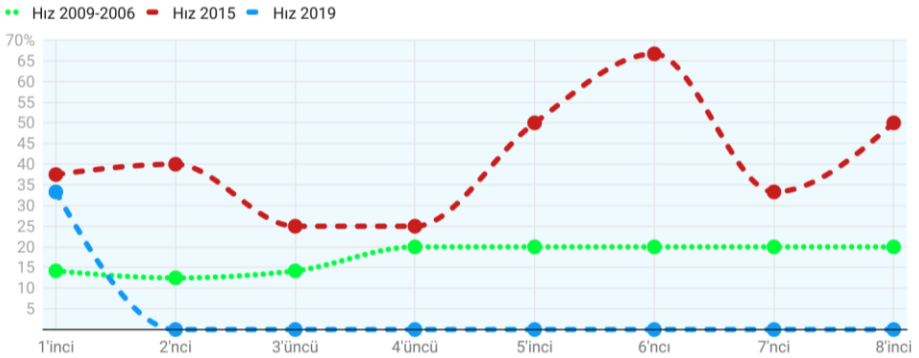

Araştırmanın Dördüncü İlişkin Bulgular

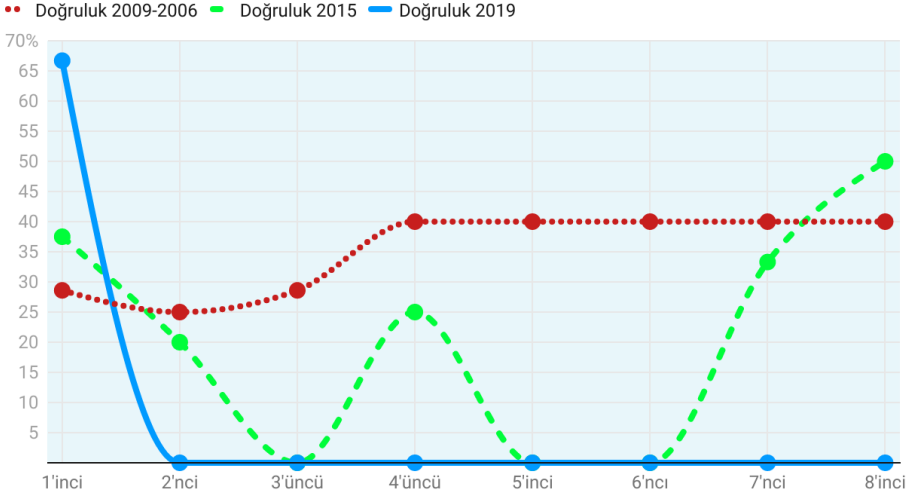
Araştırmanın “Akıcı okumada hız, doğruluk, prozodi ve yöntemle ilgili kazanımların programlar arasındaki dağılımı nasıldır?” sorusuna yönelik cevaplar aşağıda verilmiştir.

Şekil 10’da akıcı okuma becerisinin hız boyutunun akıcı okuma becerisindeki oranı, sınıfa ve programlara göre karşılaştırılmıştır. Buna göre 2009 programında birinci sınıflarda hızla ilgili kazanımların akıcı okumayla ilgili kazanımlardaki oranı % 14,2; 2015’te % 37,5; 2019’da % 33,3’tür. İkinci sınıflarda hızla ilgili kazanımların akıcı okumayla ilgili kazanımlardaki oranı 2009’da % 12,5; 2015’te % 40; 2019’da % 0’dır. Üçüncü sınıflarda bu oranlar sırasıyla % 14,2, % 25, % 0; dördüncü sınıflarda % 20, % 25, % 0; beşinci sınıflarda % 20, % 50, % 0; altıncı sınıflarda % 20, % 66,7, % 0; yedinci sınıflarda % 20, % 33,3, % 0, sekizinci sınıflarda % 20, % 50 ve % 0’dır.

Şekil 10: Hızın Akıcı Okuma Becerisiyle İlgili Kazanımlardaki Oranının Programlara ve Sınıflara Göre Karşılaştırılması

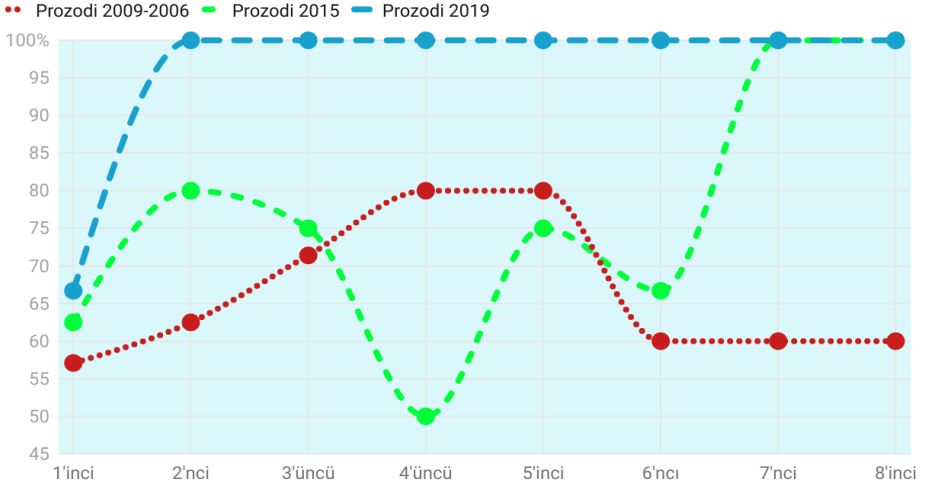

Şekil 11: Doğruluğun Akıcı Okuma Becerisiyle İlgili Kazanımlardaki Oranının Programlara ve Sınıflara Göre Karşılaştırılması

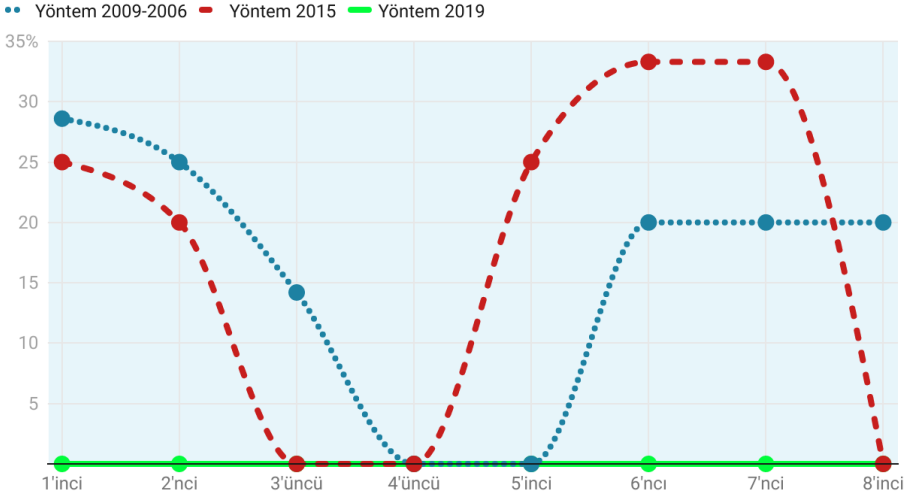
Şekil 11’de doğruluğun akıcı okuma becerisindeki oranı, sınıfa ve programlara göre karşılaştırılmıştır. Buna göre birinci sınıflarda 2009’da doğruluğun akıcı okumayla ilgili kazanımlardaki yüzdesi % 28,6 iken 2015’te % 37,5, 2019’da % 66,7’dir. İkinci sınıflarda sırasıyla % 25, % 20 ve % 0; üçüncü sınıflarda % 28,6, % 0, % 0; dördüncü sınıflarda % 40, % 25, % 0; beşinci sınıflarda % 40, % 0, % 0; altıncı sınıflarda % 40, % 0, % 0; yedinci sınıflarda % 40, % 33,3, % 0; sekizinci sınıflarda % 40, % 50, % 0’dır.

Şekil 12: Prozodinin Akıcı Okuma Becerisiyle İlgili Kazanımlardaki Oranın Programlara ve Sınıflara Göre Karşılaştırılması

Şekil 12’de prozodinin akıcı okuma becerisindeki oranı, sınıfa ve programlara göre karşılaştırılmıştır. Buna göre birinci sınıflarda 2009 programında prozodiyle ilgili kazanımların toplam akıcı okuma kazanımına oranı % 57,1 iken 2015’te % 62,5, 2019’da % 66,7’dir. İkinci sınıflarda bu oranlar sırasıyla % 62,5; % 80, % 100; üçüncü sınıflarda % 71,4, % 75, % 100; dördüncü sınıflarda % 80, % 50, % 100; beşinci sınıflarda % 80, % 75, % 100; altıncı sınıflarda % 60, % 66,7, % 100; yedinci sınıflarda % 60, % 100, % 100; sekizinci sınıflarda % 60, % 100, % 100’dür.

Şekil 13: Yöntemin Akıcı Okuma Becerisiyle İlgili Kazanımlardaki Oranının Programlara ve Sınıflara Göre Karşılaştırılması

Şekil 13'te akıcı okuma becerisini geliştirmede kullanılan yöntemlerle ilgili kazanımların akıcı okuma becerisindeki oranı, sınıfa ve programlara göre karşılaştırılmıştır. Buna göre birinci sınıflarda 2009'da yöntemle ilgili kazanımların toplam akıcı okuma kazanımına oranı % 28,6 iken 2015'te % 25, 2019'da % 0'dır. İkinci sınıflarda bu oran % 25, % 20, % 0; üçüncü sınıflar % 14,2, % 0, % 0; dördüncü sınıflarda % 0, % 0, % 0; beşinci sınıflarda % 0, % 25, % 0; altıncı sınıflarda % 20, % 33,3, % 0; yedinci sınıflarda % 20, % 33,3, % 0; sekizinci sınıflarda % 20, % 0, % 0'dır.

Tartışma ve Sonuç

Çalışmanın sonuçlarına göre son 15 yılda hazırlanmış ve yapılandırmacı yaklaşımı benimsemiş olan 2006, 2009, 2015 ve 2019 Türkçe öğretim programlarında akıcı okumayla ilgili olan ve olmayan kazanımlar vardır. Bu kazanımlar çeşitli sayı ve oranlarda çeşitli alt

başlıklarda yer almışlardır. Akıcı okumaya alt başlık olarak ilk kez 2015 programında yer verilmiştir.

2009 programında akıcı okumayla ilgili olan kazanımların “Okuma kurallarını uygulama” ve “Tür, yöntem ve tekniklere uygun okuma” başlıkları altında yer verilmesi akıcı okumanın daha çok kurallar ve yöntemler olarak algılandığı şeklinde yorumlanabilir. Mesela “İşitilebilir bir ses tonuyla okur.” kazanımı prozodiyle ilgilidir ve okuma kuralı alt başlığında verilmiştir. Benzer durum 2006’da da geçerlidir. 2006’da akıcı okuma kazanımları sadece “Okuma kurallarını uygulama” başlığı altındadır.

2015 programında akıcı okumaya ayrı bir başlık açılması nedeniyle akıcı okuma kazanımları burada toplanmıştır fakat birinci sınıfların “İlk okuma” başlığında da ilgili kazanımlar vardır. Bir de “söz varlığı” başlığında bir kazanım akıcı okumayla ilgilidir. 2019’da -“Söz varlığı” başlığında geçen tek kazanım hariç- aynı durum geçerlidir. Buradan yola çıkarak akıcı okumanın önceden okumaya ait kurallar ve yöntemler olarak algılandığı, sonradan okuma becerisinde önemli bir boyut olarak kabul edilip ayrı bir başlık altında ele alınmaya değer görüldüğü söylenebilir. Ancak görünürdeki bu değerle ilgili bazı tutarsızlıklar da söz konusudur. Bunların en önemlilerinden biri akıcı okuma alt başlığındaki kazanımlar arasında akıcı okumayla ilgisi olmayanların bulunmasıdır. Mesela 2015 programındaki “Bağımsız olarak farklı türde metinleri okur ve anlar.” kazanımı ve 2019 programındaki “Farklı yazı karakterleri ile yazılmış yazıları okur.” kazanımı akıcı okuma alt başlıklarında yer alsa da her iki değerlendirici tarafından akıcı okumayla ilgisiz olarak değerlendirilmiştir. Tutarsızlıklardan bir diğeri ise kimi kazanımların alt başlıklarının sınıf seviyesine göre değişmesidir. Mesela 2019 programında birinci sınıflar akıcı okuma alt başlığında yer alan “Kelimelerin zıt anlamlılarını tahmin eder.” kazanımı sonraki seviyelerde söz varlığı başlığındadır.

Akıcı okumayla ilgili kazanımlara sınıf seviyelerine göre ayrı ayrı bakıldığında birinci sınıflarda en çok sayıda kazanımın 8 taneyle 2015 programında; en az kazanımın 6 taneyle 2019'da olduğu görülmüştür. Sekizinci sınıf hariç diğer bütün seviyelerde en çok akıcı okuma kazanımının 2009 ve 2006'da; en az kazanımın 2019'da yer aldığı tespit edilmiştir. Sekizinci sınıflarda en çok kazanım 2006 programındayken en az kazanım ikişer taneyle hem 2015 hem 2019'dadır.

Akıcı okuma kazanımlarının toplam okuma becerisi kazanımına oranına bakıldığında birinci ve dördüncü sınıflarda en yüksek oran 2015'teyken en düşük oran 2009'dadır. İkinci, üçüncü, beşinci, altıncı ve yedinci sınıflarda en yüksek oranlar 2015 programındayken en düşük oranlar 2019 programındadır. Sekizinci sınıflarda en yüksek oran 2006 programındayken en düşük oran 2019 programındadır. Dolayısıyla sayı bakımından bakıldığında 1-5. sınıflarda akıcı okumayla ilgili en fazla kazanım 2009 programındadır (32 adet). Ardından 25 kazanımla 2015 ve 15 kazanımla 2019 programı gelmektedir. 6-8. sınıflarda 15 kazanımla 2006 programı en çok sayıda akıcı okuma kazanımına yer veren programdır. Bunu, 8 kazanımla 2015 ve 6 kazanımla 2019 programları takip etmektedir.

Programlarda akıcı okumanın boyutlarından (hız, doğruluk, prozodi ve yöntem) toplamda en çok hangisine yer verildiğine bakıldığında, 2009 ve 2006 programlarında (birlikte ele alındıklarında) kazanımlarda prozodi (25) ve doğruluğa (12) daha çok değinildiği görülmektedir. Hız ve yöneme değinen altışar kazanım vardır. 2015'te prozodi (24) ve hız (13) çok sayıda kazanımda geçerken doğruluk (7) ve yöntem (6) az sayıda kazanımda yer almıştır. 2019'da prozodi (19) en çok sayıda kazanımda geçerken onu sırasıyla doğruluk (4), hız (2) ve yöntem (0) takip etmiştir.

Programlardaki akıcı okuma boyutlarına yüzde olarak bakıldığında 2006 ve 2009 programlarında 1-8. sınıflardaki okuma becerisi kazanımlarında hız ve yöntemin % 1,8'lik; doğruluğun % 3,5 ve

prozodinin % 7,3'lük bir oranına olduğu tespit edilmiştir. 2015'te hızın % 6,6; doğruluğun % 3,6; prozodinin % 12,2; yöntemin % 3,1 oranında olduğu; 2019'da hızın % 1; doğruluğun % 1,6; prozodinin % 7,8; yöntemin % 0'lık orana sahip olduğu görülmüştür. Buradan yola çıkıldığında prozodinin tutarlı bir biçimde en çok önem verilen boyut olduğu söylenebilir. En az önem verilense yöntem kısmıdır. Hızın 2015'te ikinci sıradayken doğruluğun 2006+2009'da ve 2019 programında ikinci sırada olduğu anlaşılmaktadır.

Oran olarak bakıldığında 2009 ve 2006 programlarında 1-8. sınıflarda akıcı okumayla ilgili kazanımların toplam kazanıma oranı yaklaşık % 10,8 iken 2015'te % 16,8; 2019'da % 8,6'dır. Yüzdeler hesapta 2015 programı birinci olurken 2009 ve 2006 ikinci sıraya gerilemiştir. 2019 programı ise yine sonucudur. Sonuç olarak akıcı okuma becerisine en çok yer verenler 2009, 2006 ve 2015 programlarıdır. 2019'da ise akıcı okuma becerisine önceki programlara nazaran daha az yer ve önem verilmiştir.

Akıcı okuma boyutları programlar arasında ayrı ayrı incelendiğinde hıza en çok oranda yer veren programın 2015, en az yer verenin 2019 olduğu görülmektedir. Doğruluğa en çok 2006/2009'da, en az 2019'da; prozodiye en çok 2019'da, en az 2006/2019'da, yönetime en çok 2015'te en az 2019'da yer verilmiştir.

Programlarda hız ve doğruluğa fazla yer verilmemesi makul kabul edilebilir. Mathson vd. (2006) okuyucuların öncelikle doğru okumayı, ardından otomatikliği (hızı) ve en son prozodik okumayı edindiklerini söyler. Dolayısıyla doğru ve hızlı okuyabilmek akıcı okumada giriş niteliğindeki becerilerdir (Keskin & Baştuğ, 2013). İlkokulun ilk aşamalarında en çok doğruluk ve hıza önem verip prozodiye daha az yer vermek gerektiği söylenebilir. Ancak bu sınıf seviyelerinde akıcı okumayla ilgili yöntemlere de sıkça yer verilmesi, öğrencilerin akıcı okuma becerilerini daha nitelikli bir şekilde geliştirecektir. Bu nedenle, özellikle ilk iki sınıf seviyesinde prozodinin

biraz daha geri planda kalması, diğer akıcı okuma boyutlarının (hız, doğruluk ve yöntem) öne çıkarılması beklenebilir. Programlara bakıldığında böyle bir durumla karşılaşılmamaktadır. 2009 ve 2015'te birinci ve ikinci sınıflarda en çok prozodi öne çıkarılmıştır. 2019'da birinci sınıflarda en öndeki boyut doğruluk iken diğer sınıf seviyelerinin hepsinde sadece prozodiye yer verilmiştir. Bu nedenle programlarda akıcı okumanın boyutlarında verilen ağırlıkla ilgili alan yazınla çelişkiler olduğu ifade edilebilir. Ayrıca 2019 programındaki durum diğer programlara göre oldukça farklıdır. Bu programda hız ve doğruluğa sadece birinci sınıfta yer verilmiş ve akıcı okuma yöntemlerine hiçbir sınıfta yer verilmemiştir. 2019 programında akıcı okumayla ilgili kazanımlar neredeyse sadece prozodiye değinmektedir. Bu durum programda birinci sınıftaki öğrencilerin hız ve doğrulukla ilgili akademik hayatlarında işlerine yarayacak bütün temel becerileri edindiklerinin ve sekizinci sınıfa kadar sadece prozodik becerilerinin gelişmeye devam edeceğinin kabul edildiği şeklinde yorumlanabilir. Ancak (eğer varsa) bu tür bir kabul gerçekleri yansıtmamaktadır. Çünkü kimi çalışmalarda ortaokul seviyesinde okuma yazma bile bilmeyen öğrencilerin varlığı rapor edilmektedir (Bilge, 2015). Bu gerçeklerden yola çıkarak programlarda akıcı okuma becerisinin boyutları arasında adil ve tutarlı bir dağılımın gözetilmediği sonucuna varılabilir.

Prozodinin programlarda tutarlı bir biçimde çok yer kaplaması dikkat çekmektedir. Her ne kadar hız ve doğruluk özellikle okumayı yeni öğrenen kişilerde çok önemli (belki de en önemli) olsa da okuma becerisi ilerledikçe prozodik unsurların okumaya dâhil edilmesi beklenebilir. İlerleyen seviyelerde okuma yanlışları ve hız boyutları okuma becerisini geliştirmiş okuyucular tarafından bir yere kadar hoş görülebilir. Okuma becerisi gelişmiş kişiler metindeki yanlış okudukları yerleri hemen fark edebilirler. Bu farkındalık kelimenin aslında olmayan bir kelime şeklinde okunmasından (mesela okul yerine okal denmesi gibi) veya kelimenin okunduğu şeklinin bağlama uygun düşmemesinden anlaşılabilir.

gerçekleşebilir. Ancak vurgu, tonlama gibi prozodik unsurlar ilerleyen seviyelerde de yanlış anlamalara sebebiyet verebilir. Mesela “Gel!” kelimesi kızgın, müşfik gibi pek çok farklı hisleri yansıtacak şekilde söylenebilir ve her his için farklı mana ortaya çıkar. Bu nedenle, genel olarak prozodiye çok yer verilmesi olumlu bir durumdur.

Programlarda akıcı okuma yöntemlerine verilen önemde tutarsızlıklar vardır. 2009, 2006 ve 2015’te akıcı okuma yöntemlerine değinen kimi kazanımlar göze çarpmaktadır. Ancak 2019’da akıcı okuma yöntemlerine değinen hiçbir kazanım yoktur. Ayrıca 2009’da dördüncü ve beşinci sınıflarda; 2015’te üçüncü, dördüncü ve sekizinci sınıflarda akıcı okuma yöntemleriyle ilgili bir kazanım bulunmamaktadır. Diğer sınıf seviyelerinde olup da neden aradaki bu sınıf seviyelerinde akıcı okuma yöntemlerine değinilmediği soru işaretidir. Yapılan pek çok çalışmada akıcı okumayı geliştirme yöntemlerinin başarılı olduğu Amerika’daki Ulusal Okuma Paneli’nde (2000) vurgulanmıştır. Bu yöntemlerin kazanım olarak verilip verilmemesi tartışılabilir. Mesela tekrarlı okumanın öğrencilerce kazanılması gereken bir beceri olup olmadığı hakkında farklı görüşler olabilir. Ancak burada iki durum söz konusudur. Birincisi, Milli Eğitim Bakanlığı’nın önceki programlarda akıcı okumayla ilgili yöntemlere değinen kazanımlara yer vermesidir. 2019 programında neden hiç yer verilmediği belli değildir. İkincisi, bu yöntemler akıcı okuma becerisini geliştirmekte oldukça başarılıdır. Dolayısıyla sınıfta mutlaka yer verilmelidir. Yöntemlere mutlaka programlarda yer vermek gerekmemektedir. Türkçe derslerinde kullanılan kitaplarda yer verilmesi ve sınıfta bu tür etkinliklerin yapılması yeterlidir. Burada asıl olan şey akıcı okuma yöntemlerine, özellikle ilkokulun ilk basamaklarında olmak üzere, sınıfta yer verilmesi gerektiğidir.

Programlarla ilgili yapılabilecek bir diğer eleştiri akıcı okuma becerilerinin dağınık bir biçimde yerleştirilmesi ve tutarlılıkların az olmasıdır. Bu durum ilgili boyutların programlarda ayrı ayrı

karşılaştırıldığı Şekil 10, 11, 12 ve 13'te net bir biçimde görülmektedir. Mesela Şekil 12'de prozodinin oranı 2015 programında üçüncü ve beşinci sınıfta aynıyken dördüncü sınıfta keskin bir düşüş olmuştur. Benzer şekilde yöntemle ilgili oranların yer aldığı Şekil 13'te de sert düşüş ve çıkışlar görülmektedir. Bu keskin iniş ve çıkışlar kazanım sayılarına ait şekillerde nispeten daha düzenli ve tutarlı bir görünüm sergilemektedir. Mesela 2009-2006 programlarında akıcı okuma kazanımlarının toplam sayıları bütün sınıf seviyelerinde benzerken 2015'te düzenli bir biçimde azalmıştır. 2019 programı da kendi içinde tutarlı bir görünüm sergilemiştir (Çünkü neredeyse sadece prozodiye yer verilmiştir.). Bu bakımdan programlarda akıcı okuma yüzdeleri (her programın kendi içinde) sınıf seviyeleri arasında tutarsızlıklar sergilerken akıcı okuma kazanımı sayıları programların kendi içinde tutarlı bir görünüm sergilemektedir (Buradaki tutarlılık sayıların benzerliği anlamındadır.). Ancak programlar arasında tutarsızlıklar mevcuttur. 2006-2009 programlarında sınıf seviyelerinde birbirine yakın sayıda akıcı okuma kazanımına yer verilirken 2015'te giderek azalan bir eğilim görülmektedir. 2019'da ise neredeyse sadece prozodi kazanımlarına yer verilmiştir. Programlar arasındaki bu tutarsızlık bakanlığın son 15 yılda bu konuda sabit bir görüşünün olmadığı, komisyondan komisyona fikirlerin ciddi biçimde değiştiği, akıcı okumayla ilgili belli bir politikanın olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç olarak son 15 yılda uygulamaya konan ve yapılandırmacı yaklaşıma göre hazırlanmış olan 2006, 2009, 2015 ve 2019 programlarında akıcı okumayla ilgili kazanımların yer alması olumlu bir durum olarak değerlendirilmiştir. Özellikle 2015 itibarıyla akıcı okumaya ayrı başlık açılması bu konudaki farkındalığın arttığı şeklinde yorumlanabilir. Ancak akıcı okumayla ilgili tutarlı bir politikaya sahip olunmadığı, akıcı okumayla alakasız kazanımların akıcı okuma başlığına konduğu, en çok prozodi boyutuna önem verildiği, programlar arasında

akıcı okumanın boyutlarına verilen önem arasında bazı uyumsuzlukların olduğu da tespit edilmiştir.

Çalışmanın sonuçlarından yola çıkarak eğitimdeki çeşitli paydaşlara yönelik bazı öneriler aşağıda sunulmuştur:

1. Akıcı okumanın boyutlarının edinilme sırası açısından bakıldığında programlar doğruluk, hız ve yönetime özellikle ilk seviyelerde yeterince yer verilmesi gerektiği söylenebilir. Bu üç boyut arasında yöntemin daha çok göz ardı edildiği hesaba katılırsa sınıf içi etkinliklerde (ve gerekirse kazanımlarda) daha fazla akıcı okuma yöntemine yer verilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Amerika’da ödül alan öğretmenler akıcı okuma yöntemlerini sınıflarında kullandıklarına değinmektedir (Hallman, 2009). Bu sebeple akıcı okuma yöntemlerinin sınıf içi ve dışında daha çok kullanımına yönelik çalışmaların yapılması tavsiye edilmektedir.

2. Çalışmanın bulgularında programlar arasında akıcı okumayla ilgili ciddi farklılıkların ortaya çıkabildiği görülmüştür. Bu farkların programı hazırlayanların inisiyatifinden kaynaklandığı göz önüne alındığında bakanlıkça bir plan ve program hazırlanması ve bundan sonraki programlarda bu plan ve programa göre hareket edilmesinin programlar arasında tutarlı olunmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. Akıcı okumanın TEOG’la olan ilişkisini gösteren çalışmanın (Yıldız vd., 2019) bulguları ve diğer çalışmalar göz önüne alındığında öğrencilerin bu beceriye olan ihtiyaçları ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla Türkçe dersleri içerisinde akıcı okumaya yönelik düzenli ve planlı çalışmaların okullar tarafından yürütülmesinin pek çok çocuğun daha akıcı okuyabilmesine ve buna bağlı olarak akademik olarak daha başarılı olmasına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

4. Prozodi akıcı okuma boyutları arasında en son kazanılan ve en karmaşık olan beceridir. Prozodik okuma becerisini geliştirmek için

öğretmenlerin model okuma yapmaları oldukça önemlidir. Bundan dolayı sınıf içinde öğrencilerin iyi okuyanların okumalarını duymalarını sağlayacak faaliyetlere yer verilmesi önerilmektedir.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Acat, M. B. (1996). *Okuma güçlükleri ile okuduğunu anlama becerisi arasındaki ilişki düzeyi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Acquavita, T. L. (2012). *A longitudinal exploration of the relationship between oral reading fluency and reading comprehension achievement among a sample of diverse young learners*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Florida: Florida International University.

Aktaş, E. (2020). Akıcı okuma becerisi bakımından Türkçe dersi öğretim programı ve ders kitapları üzerine eleştirel bir analiz. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 1140-1165.

Başaran, M. (2013). Okuduğunu anlamının bir göstergesi olarak akıcı okuma. *Kuram ve Uygulamalarda Eğitim Bilimleri*, 13(4), 2277-2290.

Benjamin, R. G. & Schwanenflugel, P. J. (2010). Text complexity and oral reading prosody in young readers. *Reading Research Quarterly*, 45(4), 388-404.

Bilge, H. (2015). *Ortaokul öğrencilerinin akıcı okuma becerilerinin çeşitli değişkenlere göre karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzincan: Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Crystal, D. (Ed.) (2008) *A dictionary of linguistics and phonetics*. Blackwell Publishing.

Dowhower, S. L. (1991). Speaking of prosody: fluency's unattended bedfellow. *Theory Into Practice*, 30(3), 165-175.

Eldeleklioğlu Onuk, D. & Avcı, B. (2021). Okuma becerileri dersi öğretim programının incelenmesi. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 9(2), 343-359.

Hallman, J. (2009). Reading aloud: Comprehending, not word calling. R. Stone (Ed.), *Best Practices For Teaching Reading: What Award-Winning Classroom Teachers Do* içinde (39-43. ss.), Corwin Press.

Keskin, H. K. & Baştuğ, M. (2013). Geçmişten günümüze akıcı okuma. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 171, 189-208.

LaBerge, D. & Samuels, S. (1974). Toward a theory of automatic information processing in reading. *Cognitive Psychology*, 6(2), 293-323.

Mathson, D. V., Allington, R. L., Solic, K. L. (2006). Hijacking fluency and instructionally informative assessments. T. Rasinski, C. Blachowicz, K. Lems (Ed.), *Fluency Instruction: Research-Based Best Practices* içinde (106-119. ss.), The Guilford Press.

MEB (2006). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (6, 7, 8. sınıflar)*. MEB Yayınları.

MEB (2009). *İlköğretim Türkçe dersi öğretim programı ve kılavuzu (1-5. sınıflar)*. MEB Yayınları.

MEB (2015). *Türkçe dersi (1-8. sınıflar) öğretim programı*. Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı.

MEB (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (ilkokul ve ortaokul 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8. sınıflar)*. T.C. Millî Eğitim Bakanlığı.

Miles, M., Huberman, M., Saldana, J. (2014). *Qualitative data analysis: A methods sourcebook*. SAGE Publications.

Moser, G. P., Sudweeks, R. R., Morrison, T. G., Wilcox, B. (2014). Reliability of ratings of children's expressive reading. *Reading Psychology*, 35(1), 58-79.

National Reading Panel (2000). *Teaching children to read: an evidence-based assessment of the scientific research literature on reading and its implications for reading instruction: reports of the subgroups*. National Institute of Child Health Human Development.

Palmer, M. L. (2010). *The relationship between reading fluency, writing fluency, and reading comprehension in suburban third-grade students*. (Yayımlanmamış doktora tezi). San Diego: San Diego State University.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. SAGE Publications.

Rasinski, T. (2004). *Assessing reading fluency*. Pasific Resources for Education and Learning.

Rasinski, T. (2010). *The fluent reader*. Scholastic.

Schreiber, P. A. (1991). Understanding prosody's role in reading acquisition. *Theory Into Practice*, 30(3), 158-164.

Schwanenflugel, P. J., Hamilton, A., Kuhn, M. R., Wisenbaker, J. M., Stahl, S. A. (2004). Becoming a fluent reader: reading skill and prosodic features in the oral reading of young readers. *Journal of Educational Psychology*, 96(1), 119-129.

Silverman, D. (2018). *Doing qualitative research (5th ed.)*. SAGE Publications.

VandenBos, G. R. (2015). *APA dictionary of psychology*. American Psychological Association.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2004). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.

Yıldız, M., Kanık Uysal, P., Bilge, H., Wolters, A. P., Saka, Y., Yıldırım, K., Rasinski, T. (2019). Relationship between Turkish eighth-grade students' oral reading efficacy, reading comprehension and achievement scores on a High-Stakes Achievement Test. *Reading Psychology*, 40(4), 1-21.

Zutell, J. & Rasinski, T. (1991). Training teachers to attend to their students' oral reading fluency. *Theory Into Practice*, 30(3), 211-217.

EXTENDED ABSTRACT

1. Introduction

Reading fluency has attracted attention especially after the famous report of the National Reading Panel (NRP, 2000). NRP reported that reading fluency is one of the five most important dimensions of reading.

No study has been found in Turkey comparing curricula according to reading fluency skill outcomes. Thus, this study aims to examine the status of the learning outcomes related to reading fluency skills in Turkish teaching curricula (2006, 2009, 2015, 2019) that have been put into effect in the last 15 years and prepared according to the constructivist approach.

2. Method

In this qualitative study, document analysis was conducted. Turkish teaching curricula prepared by the Ministry of National Education in the last fifteen years (MEB, 2006, 2009; 2015, 2019) were examined in terms of learning outcomes related to fluent reading skills. Thus, these curricula constitute the data collection tools of the study.

The “The Form to Detect Learning Outcomes Related to Fluent Reading” was created to assess whether the outcomes were related to fluent reading and, if so, to which dimension(s).

Descriptive analysis was used in the study. Firstly, the literature was investigated and it was decided which dimensions to deal with fluent reading. At this stage, fluent reading dimensions were examined according to the definition of the National Reading Panel (2000). Therefore, the elements of speed, accuracy, and prosody have been chosen to write to the form. However, the methods/techniques for developing fluent reading, the methods suggested by Rasinski (2010) were also included in the analysis under the title of “method”.

After the decision, the reading skill outcomes in the four curricula examined were listed separately in each curriculum. For each of the outcomes in these lists, two basic columns, “Relevant” and “Irrelevant”, were created in the form. Under the “Relevant” heading, four separate columns were opened: “speed, accuracy, prosody and method”. Thus, it has been determined whether each outcome is related to fluent reading, and if so, to which dimension(s).

Finally, with the data obtained from the form, the sums of the outcomes related to fluent reading and the various percentages were calculated. Therefore, the analyzes in the study are presented as frequency and percentage calculations.

In the study, the author and a doctoral faculty member who studied about fluent reading in her doctoral thesis independently evaluated whether each outcome was related to fluent reading. Inter-rater agreement ranged from 91% to 100% in each curriculum.

3. Findings, Discussion and Results

According to the results, fluent reading was included in the 2015 curriculum for the first time as a subtitle. In some curricula, it has been determined that there are outcomes unrelated to fluent reading under the fluent reading sub-title.

In terms of numbers, the highest number of outcomes related to fluent reading in grades 1-5 is in the 2009 curriculum with 32 acquisitions. Then comes the 2015 curriculum with 25 acquisitions and the 2019 curriculum with 15 acquisitions. With 15 achievements in grades 6-8, the 2006 curriculum has the most outcomes related to reading fluency. The 2015 curriculum follows with 8 outcomes and the 2019 curriculum with 6 outcomes.

While the 2015 program was the first in percentile calculation, 2009 and 2006 fell to the second place. The 2019 curriculum is again the last. It is seen that the curriculum that gives the most place to speed is 2015, and the one that gives the least place is 2019. Accuracy has the most ratio in 2006+2009, and the least ratio in 2019; prosody was included at most in 2019, at least in 2006+2019; and method at most in 2015 and at least in 2019.

Prosody is consistently the most emphasized dimension in curricula. The least important dimension is the method. It is found that while speed was second in 2015, accuracy was second in 2006+2009 and in the 2019 curriculum.

As a result, it has been concluded as a positive aspect that the outcomes related to fluent reading are included in the 2006, 2009, 2015, and 2019 curricula. Especially as of 2015, opening a separate subtitle for fluent reading can be interpreted as an increase in awareness of reading fluency. It has also been determined that there is no consistent policy regarding fluent reading, that the outcomes unrelated to fluent reading are put under the heading of fluent reading, that the prosody dimension is given the most importance, and that there are some inconsistencies between the importance given to the dimensions of fluent reading among the curricula.

Özbe, K. (2022). Açık kapı politikasından sınır duvarı projesine: Türkiye'nin sınır politikasının dönüşümü. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 709-741.

DOI: 10.21550/sosbilder.1060160
Araştırma Makalesi / Research Article

AÇIK KAPI POLİTİKASINDAN SINIR DUVARI PROJESİNE: TÜRKİYE'NİN SINIR POLİTİKASININ DÖNÜŞÜMÜ

Kerem ÖZBEY*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 19 Ocak / January 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 18 Şubat / February 2022

ÖZET

Geçmişten günümüze sınırlar ve sınırları ifade etme biçimleri değişiklik göstermiştir. Bu çalışma, Türkiye'nin sınır politikasının dönüşümünü anlamayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, Türkiye'nin 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşla birlikte uyguladığı açık kapı politikasından hem Suriyeli hem de Afgan göçmenlere karşı uyguladığı sınır duvarı projesine odaklanılmıştır. Açık kapı politikasının ne tür etkilerinin ve sonuçlarının olduğu, açık kapı politikasından hangi gerekçelerle vazgeçildiği, sınır duvarı projelerine neden başvurulduğu, sınır duvarlarının inşasında nelerin etkili olduğu, Türkiye'de toplumsal tepkilerin ve değişen siyasal eğilimlerin göç ve sınır politikalarına nasıl yansdığı, bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Çalışmada, göç, kaçakçılık, suç ve terör nedeniyle Türkiye'nin açık kapı politikası yerine güney ve doğu bölgelerinde sınır duvarları inşa ettiği gözlenmiştir. Türkiye'de kaçak göçmenlere yönelik toplumsal tepkilerin artması ve siyasal iktidarın milliyetçi parti ve aktörlerle ittifak kurması, açık kapı politikasının çöküşünün ve sınır duvarı projelerinin yükselişinin kaynağını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: *açık kapı politikası, sınırlar, duvarlar, sınır duvarı projesi, Türkiye*

---

* Doç. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Artvin / TÜRKİYE, ozbey-kerem@hotmail.com

From Open Door Policy to Border Wall Project: Transformation of Turkey's Border Policy

ABSTRACT

The purpose of this study was to examine the transformation of Turkey's border policy. To this end, this study focused on Turkey's shift from the open door policy to the border wall project against both Syrian and Afghan immigrants with the start of the Syrian civil war in 2011. The main research question of the study was subdivided into the following sub-questions: What were the consequences of the open door policy? Why was the open door policy abandoned? Why were the border wall projects started? What led to the construction of the border walls? How did the social backlash and changing political tendencies affect the migration and border policies in Turkey? In the study, it was observed that Turkey abandoned the open door policy and opted to build walls on its southern and eastern borders due to migration, smuggling, crime, and terrorism. In Turkey, the increasing social backlash against illegal immigrants and the alliance of the ruling party with a nationalist party and actors caused the collapse of the open door policy and the launch of the border wall projects.

Key Words: *open door policy, borders, walls, border wall project, Turkey*

Giriş

Geçmişten günümüze sınırlar, farklı biçim, içerik ve görünümle karşımıza çıkmaktadır. Her tarihsel dönem, kendi sınır anlayışını ortaya koymuş, bu da sınırların farklı biçimlerde ifade edilmesine neden olmuştur. Sınırlar, dağlar, göller, denizler, ormanlar, akarsular, çöller, bataklıklar gibi doğal ve fiziki çevre aracılığıyla ifade edildiği gibi bariyerler, gözetleme kuleleri, hatlar, duvarlar, çitler, dikenli teller gibi aygıtlar aracılığıyla da ifade edilmişlerdir. Devletler arasındaki sınırların belirlenmesinde, bu aygıtlar arasından hangisinin kullanılacağı, tarihsel döneme, toplumsal örgütlenme biçimine, siyasi ilişkilere, ekonomik sistemlere ve kültürel etkileşimlere göre değişiklik göstermektedir.

Sınır ifade etme biçimleri arasında duvarlar önemli bir yer tutmaktadır. Duvarlar, sınırları ifade etme biçimleri içerisinde katı, sert, geçirimsiz özelliklere sahip olan ve hem geçişi hem de görüşü engelleyen aygıtlardan biridir. Duvarlar aracılığıyla toplumsal farklılıklar oluşturulmakta ve bu farklılıklar üzerinden kimlikler inşa edilmektedir. Biz ve onlar, içerisi ve dışarısı, yerli ve yabancı gibi farklı kimlikler, duvarların belirlediği sınırlar üzerinden şekillenmektedir (Brown, 2011). Çin Seddi'nden Berlin Duvarı'na kadar her tarihsel dönemde görülen duvarlar, toplumları, devletleri, kentleri, siteleri, mahalleleri, mülkiyeti ve mahremiyeti birbirinden ayırmada kullanılan en etkili sınır ifade biçimlerindedir. Soğuk Savaş'ın sona ermesinden bu yana dünya çapında 26000 km'den fazla sınır oluşturulmuş ve Birleşmiş Milletlerin 43 yeni üyesinin 26'sı yeni devletler, 17'si eski Sovyet İmparatorluğu'nun yıkıntılarında ortaya çıkmıştır (Roche, 2014). Bu sınırların önemli bir kısmı sınır duvarı olarak inşa edilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinden bu yana dünya çapında 81 sınır duvarı inşa edilmiş ve 2019 yılında 72 sınır duvarı yaklaşık 31000 km'lik sınırları aşındırmıştır (Vallet, 2021). Bir yandan küreselleşme koşulları altında sınırların ve duvarların etkisinin giderek ortadan kalktığı düşünülürken, diğer yandan da dünya ölçeğinde sınırların yeniden çizildiği ve duvarların yeniden örüldüğü gözlenmiştir. Bu çok yönlü değişim, sınırların ve duvarların yeniden düşünülmesini gerektirmiştir.

Duvarlar neyi ifade etmektedir? Sınırların inşasında duvarlar nerede yer almaktadır? Geçmişten günümüze duvarlar hangi amaçlarla oluşturulmuştur? Küreselleşen dünyada yükselen duvarlar ne anlam ifade etmektedir? Türkiye'nin sınır politikasında duvarlar nerede yer almaktadır? Türkiye'nin sınır politikasının dönüşümünde göçmenlere yönelik toplumsal tepkilerin ne tür etkileri bulunmaktadır? Türkiye'de siyasal iktidar ilişkilerinin milliyetçi bir çizgiye kayması ile sınır duvarlarının yükselişi arasında nasıl bir ilişki bulunmaktadır? Bu ve benzeri sorular, bu çalışmanın yanıt aradığı sorulardır. Bu bağlamda,

duvarların hangi anlamları sembolize ettiği, sınırların ifade edilmiş biçimleri arasında duvarların nasıl bir rol ve işleve sahip olduğu, küreselleşen dünyada duvarların yükselmesinin ne anlama geldiği, Türkiye'nin sınır politikasındaki dönüşümünü duvarlar üzerinden ne şekilde anlamamız gerektiği, Türkiye'de göçmenlere yönelik toplumsal tepkilerin ve siyasal eğilimlerdeki değişimin sınır politikasının dönüşümünde ne tür etkilerinin yer aldığı bu çalışmanın temel sorunsalını oluşturmaktadır. Bu sorunsal çerçevesinde, çalışmada, günümüz Türkiye'sinin sınır politikasının dönüşümü içsel ve dışsal dinamikler çerçevesinde anlaşılmalı çalışılacaktır.

Sınırlar ve Sınırları İfade Etme Biçimi Olarak Duvarlar

Sınırlar, iki veya daha fazla devleti birbirinden ayıran veya birleştiren çizgiler olarak devlet iktidarının ulaştığı en uç yeri temsil etmektedir (Giddens, 2008; Donnan & Wilson, 2002). Toplulukları birbirinden ayırmak ve etkileşimlerini sağlamak amacıyla çizilir sınırlar. Sınırların çizilme tarzları özgül topluluğa göre belirlenir: ulusal ya da yönetsel sınırlar, yasaya dayalı sınırlar, fiziksel sınırlar, ırksal, dilsel ya da dinsel sınırlar (Cohen, 1999). Sınırlar, zaman ve mekâna, bireysel ve kolektif deneyimlere ve farklı fiziksel ölçeklere göre değişiklik gösterdiği için, sınırlara her yerde geçerli bir öz atfedilmez (Balibar, 2002). Daha ziyade, sınırlar, topluma, kültüre, zamana, mekâna, bağlama ve sosyal gruplara göre farklı anlamları içermektedir.

Sınır, özellikle içeriden gelen düzenin dışarıdan gelen düzensizlik tehdidiyle karşı karşıya kaldığı bölge olarak görünür. Ancak, daha da önemlisi, dışarıdan gelen düzensizlik, iç düzenin bir koşulu olabilir (Duez, 2014: 59). Sınırlar, mevcut toplumsal, siyasal, ekonomik, kültürel düzenin bir parçası olduğu gibi, bu düzenin aynı zamanda koruyucusu, taşıyıcısı ve temsilcisidir. Sınırlar aşıldığında, insanlar uzamdan uzama geçiş yaparlar. Sınırlar, bu geçişlerde köprü kurabilir ya da engel olabilir, teşvik edici ya da kısıtlayıcı olabilir, fırsatlar yaratabilir ya da var olan

fırsatları ortadan kaldırılabılır. Çünkü sınırlar, farklılıkları vurgulamak için kullanılmaktadır. Sınırı geçenler mülteci, turist ya da ticaret amacıyla hareket edebilirler ancak devlet sınırlarını aştıkları zaman yeni değerler sisteminin bir parçasına dönüşürler. İktisadi değerleri artırır ya da azaltırlar. Böylece sınır bölgelerindeki iktisadi sistemlere dâhil olurlar (Donnan & Wilson, 2002).

Devlet sınırları, doğal ve yapay olmak üzere ikiye ayrılır. Sıradağlar, okyanuslar, denizler, göller, akarsular, ormanlar, çöller ve bataklık alanları gibi fizyografik özelliklere dayanılarak belirlenen sınırlar doğal (ya da fiziki) sınır olarak adlandırılır. ABD ve Kanada'nın sınırını oluşturan Büyük Göller, Afrika'da Tanzanya, Uganda ve Kenya arasında kalan Viktorya Gölü, Asya'da Türkmenistan Özbekistan arasındaki Aral Gölü doğal sınırlara örneklerdir. Türkiye ile Yunanistan sınırının bir kısmı Meriç Nehri'nin talvegini takip etmesi, Türkiye-İran sınırının Zagros Dağları'nın su bölüm çizgisi boyunca uzanması uluslararası sınırlarda coğrafi unsurlara örnektir. Avrupa'da Fransa ile İspanya'yı ayıran sınır çizgisi Pirene Dağları'nı takip etmektedir. Güney Amerika'da yaklaşık olarak güney-kuzey istikametinde uzanan And Dağları Arjantin ve Şili arasındaki sınırı oluştururken, Asya kıtasında Himalaya Dağları Afganistan, Hindistan, Çin, Tibet, Nepal gibi farklı ülkelerin komşuları ile sınırlarını teşkil etmektedir. Doğal sınırların alternatifi geometrik (ya da yapay) sınırlardır, fizikî coğrafya şartları dikkate alınmadan insan tarafından oluşturulan sınırlar yapay sınır olarak kabul edilmiştir. Sık sık enlem ya da boylamların parçalarının sınır olarak kullanılması en çok Afrika, Asya, Kuzey ve Güney Amerika'da görülür. Amerika Birleşik Devletleri-Kanada sınırının 49'uncu paraleli izleyen batı kısmı bu tür geometrik sınıra iyi bir örnektir. Yapay sınırlara en iyi örnek Arap ülkeleri ile Afrika ülkeleri arasındaki sınırlardır. 22 bağımsız devletten oluşan Arap Dünyası'nda devletlerarasındaki sınırlar masa başında, enlem ve boylamlar dikkate alınarak çizilmiştir. Devletlerin siyasi dağılımını gösteren bir dünya haritası incelendiğinde bu açıkça

görülür (Akengin, 2012: 95-97). Doğal ve yapay sınırlar özellikle geleneksel devletlerin sınırların belirgin bir biçimde öne çıkmaktadır.

Geleneksel devletlerin sınır boylarının nerelere uzandığını ve ulus-devletlerin sınırlarının nereden çizildiğini etkilemesi açısından, fiziksel çevre belirgin bir önem taşımaktadır. Çöller, denizler, sıradağlar, bataklıklar, nehirlere, ormanlar, bunların tümü geleneksel devletlerde sınır boylarını oluşturmuştur. Bu tür doğal sınırlar, hep birincil yerleşim sınır boyları olmuşlardır. Yine de ıssız bölgeler, önceki devletler tarafından yönetilen alanları ele geçirmek için zaman zaman dışarı saldıran savaşçı grupların yerleşim alanlarıdır. Doğal sınırların ötesine geçen ya da ilk anda bu tür sınırlarla çevrelenmemiş devletler, bazen çeşitli yapay ayrımlar kurmuşlardır. Habeşistan Kafa Krallığı, doğal sınır boyları olmayan yerlerde yapay bariyerlerle çevrelenmişti. Daha büyük İmparatorluk sistemlerinde, yapay sınır inşaatının en ünlü iki örneği elbette Romalılar tarafından yapılan surlar ve Büyük Çin Seddi'dir. Romalılar, surlarını, çiftçileri bitişik bölgelere yerleştirerek, ilk yerleşim sınır boyları olarak kabul etmişlerdir, fakat kendi kendilerine yeterli olsalar da asıl görevleri ön savunma ve haberleşme hattı sağlamaktır. Çin Seddi ise açıkça yağmacı göçebeleri dışarıda tutmak için yapılmıştır, fakat içerideki çeşitli çeper grupların hareketliliğini sınırlamaya yardım etmek gibi ek bir rolü de vardı (Giddens, 2008: 73-74).

Son iki yüzyıl içinde sınırlar, sadece komşu devletleri ve imparatorlukları belirlemek için değil, aynı zamanda ulus-devletlerin evrensel kabul gören göstergeleri olarak da işlevselleştirilmiştir (Kasaba, 2012). Ulus-devletlerin inşasıyla birlikte sınırlar, lineer bir anlayışla toprak parçasını çevrelemiş ve tek geçerli sınır anlayışı hâkim olmaya başlamıştır. Bu anlayış, sınırların belirlediği toprak parçasının türdeş bir bütün oluşturduğu düşüncesini de oluşturmuştur (Erözden, 2013). Ulusal sınırlar, devletleri birbirinden ayıran çizgiler olmanın yanı sıra aynı zamanda kültürleri, inançları, siyasetleri, ekonomileri de birbirinden ayıran hatlar olmuştur (Dursun, 1999). Bu yönüyle sınırlar, ulusal

kimliğin uçlarını belirlemektedir. Sınırların belirlediği ulusal kimliğin temel özellikleri arasında, tarihi bir toprak/ülke ya da yurt, ortak mitler, tarihsel bellek, ortak bir kitlesel kamu kültürü, ortak yasal hak ve görevler ve ortak bir ekonomi yer almaktadır (Smith, 2010). Sınırların ifade edilmiş biçimleri, sözü edilen ulusal kimliğin özellikleri üzerinden şekillenmektedir.

Sınırları ifade etme biçimleri dönemsel farklılıklar göstermektedir. Geleneksel dönemde sınırlara yüklenen anlamlar sınırları ifade etme biçimlerine yansıdığı gibi, modern dönemde sınırların taşıdığı anlamlar, onun nasıl ifade edildiğini de belirlemektedir. Geleneksel dönemde sınırlar, sınır boyları üzerinden doğal sınırlar biçiminde inşa edilirken, modernlik, sınırları ulusallığın bir parçası olarak tanımlamış, ulusun, ulus-devletin ve ulusal kimliğin inşasında sınırlar ağırlıklı olarak yapay bir şekilde inşa edilmişlerdir. Modernliğin siyasal bilincini ifade eden milliyetçilik, sınırlar üzerinden bir ulusal kimlik kurguladığı için modern dönemde sınırların ifade etme biçimlerinde milliyetçiliğin izlerini görmek mümkündür. Modern dünyanın ulus-devletler şeklinde örgütlenmesi sebebiyle, sınırların ifade edilmiş biçimlerinde ulus-devletlere dayalı bir sınır anlayışının temel oluşturduğu, bunun yanı sıra küreselleşmenin etkileri ışığında ulus-devletlere yüklenen anlamların değişim gösterdiği, bunun da günümüz gelişmeleri ışığında sınırlara yansıdığı görülmektedir.

Sınırların ifade edilmiş biçimleri birbirinden farklılık göstermektedir. En yaygın olanları arasında duvarlar yer almaktadır. Duvar örnek, fiziksel ve mimari açıdan bir pratik gibi görülse de aslında duvarı örenler kadar örülen duvarların içinde ve dışında yer alanlar da bu duvardan doğrudan etkilenmektedir. Duvarın örülmesi, her şeyden önce, orada yer alanları birbirinden farklılaştırır, onlara bir kimlik atfeder. Biz ve onlar, içerisi ve dışarı, bu taraf ve karşı taraf gibi mekân ve kimlik eksenli ayrımlar oluşturur. Makro ölçekten mikro ölçüğe doğru giderken, duvar ülkeyi, kenti, ilçeyi, mahalleyi, siteyi, sokağı, bahçeyi, binayı,

odayı tanımlar. Ülkeyi ve kenti tanımlayarak toprağı ve güvenlik alanını belirler. Mahalleyi ve sokağı tanımlamak kamusalığı tanımlar. Kapalı sitelerde olduğu gibi sınıfsal ayrışmayı da düzenleyecek şekilde dışarıda bırakmak amaçlı bir tanımlaya sebep olur. Mülkiyeti tanımlar, bina alanını belirler gittikçe özelleşerek en iç en mahrem olana kadar duvarlarla ayırır. Duvarın ölçeğı değıştikçe özgürlük, güvenlik, mülkiyet, kamusalılık, mahremiyet üzerinden gruplarla ve devletle/devletlerle ilişkiyi tayin eder (Alkaya, 2015: 15). Sınır, hattın üzerinde veya yakınında bulunan toplulukları her zaman farklılaştırmıştır (Konrad, 2014: 88). Bir sınır ifade etme biçimi olan duvarın belirginleştirdiğı sınırlar içerisinde yaşayanlar, kendilerini dışarıdaki ötekilerden farklılaştırdıkça kendi benzerliklerini keşfedip biz duygusunu yüceltiyorlar. Duvarlar insan topluluklarını bazen bir kralın tebaası, bazen bir şehir medeniyetinin fertleri, bazen de bir ulusun vatandaşları olarak sınıflandırıyor; bir yandan da toplumsal bilinci şekillendirerek ortak bir şuurun oluşumuna katkı sağlıyorlar (Arıboğan, 2019: 24). Duvarlar biz ile onlar, bizim alanımız ile onların alanı, iç ile dış, yerli ile yabancı arasında ayırım yapmak için emsalsiz araçlardır. İşte bu nedenle, zayıflayan devlet egemenliğini bir egemen tamlik ve kudret görüntüsüyle örtbas ederken, bir yandan da bozulmamış ulusluk, özerklik ve kendi kendine yeterlilik imgeleri üreten sahneler kurmak suretiyle, küresel çaptaki karşılıklı bağımlılık ve kargaşa gerçekliğini gözlerden saklarlar. Egemenliğin koruyup kollayacağı ulusal bir mekân ve topluluk imgeselini diriltirler (Brown, 2011: 125). Duvarlar, içeridekilere dışarıda, dışarıdakilere de içeride değerli bir şeylerin olduğunu ve ona ulaşılması için duvarların aşılması gerektiğı düşüncesini dayatır. Duvarların ulaşılması gereken yerle araya mesafe koyması ve bu mesafeyi engellemesi, duvarın her iki yanında yer alanların merak duygularını yeniden üretir. Duvar, insanlar ve toplumlar arasında hem mesafe oluşturur hem de var olan mesafeleri ortadan kaldırır.

Duvarlar ve uluslararası hukuk hakkında konuşurken göz önünde bulundurulması gereken şaşırtıcı çeşitlilikte duvarlar vardır: sınır duvarı, güvenlik bariyeri, basit sınır, tahkimat, sur ve hatta sanal duvar. Hiçbiri biçimleriyle gerçekten ayırt edilemez, ancak hepsi bir yabancılik unsuru bulunur bulunmaz uluslararası bir bakış açısından ilginçtir; sınır duvarı bunun en bariz örneğidir. Aynı şekilde, işlevleri aynı değildir ve alternatif veya kümülatif olarak bir çatışmanın (İsrail/Filistin, Keşmir duvarı, Batı Sahra Bermi) dondurulmasına, eskiden birleşik olan ya da aynı bölgede (Berlin duvarı, Kore duvarı) yaşayan bir nüfusun ayrılmasına, terörizme ve/veya organize suça (Bağdat duvarları) karşı bir bariyer inşa etme istekliliğine veya hatta gizli göçe (Amerika Birleşik Devletleri ve Meksika arasındaki duvar, Hindistan ve Bangladeş arasındaki duvar) karşı bir bariyer inşa etme istekliliğine karşılık gelebilir (Sorel, 2014: 132). Bu bağlamda, sınırların korunması için duvar inşa etme geleneği yeni değildir. Romalılar MS 2. yüzyılda Hadrian Duvarı'nı dikmiş, 3. yüzyılda yapımına başlanan Çin Seddi ise tarihin en muhteşem savunma duvarı olarak yüzlerce yılda inşa edilmiştir. 9. yüzyılda dikilen Dannevirke duvarı, Danimarka Kralı Godfred'in en güçlü savunma hattı olarak biliniyordu. 13. yüzyılda Japonların Moğollara karşı inşa ettiği Genko Borui surları ve 15. yüzyılda Polonya'da inşa edilen Silesia Duvarı, 20. yüzyılda yapılan Berlin Duvarı'nın prototipleriydi. Tarih her dönemde duvarcı politik anlayışların ortaya çıkışına şahitlik edebiliyordu. İnsanlar işgalci düşman olarak tanımladıkları ile kendi aralarına duvar dikerek korunabileceklerine inanıyor, buna inanan liderlere de zaman zaman prim verebiliyordu (Arıboğan, 2019: 48-49). Bu yönüyle duvarlar, geçmişten günümüze farklı rol ve işlevleriyle inşa edilmiştir. Günümüz küreselleşme çağında inşa edilen duvarların içerdiği anlamlar ise, geçmişin duvarlarıyla benzerlik gösterdiği gibi farklılıklar da içermektedir.

Küreselleşen Dünyada Yükselen Duvarlar

Milliyetçiliğin 19. yüzyılda gelişmesiyle birlikte çokuluslu imparatorluklar tasfiye olmuş, yerine ulus-devletler inşa edilmeye başlamıştır. Ulus-devletler, imparatorlukların çok kimlikli yapısını dönüştürerek türdeş bir ulusal kimlik oluşturmuş ve sınırlar bu kimliğin taşıyıcıları hâlini almıştır. Ancak 20. yüzyılın sonlarında belirgin bir biçimde ön plana çıkan küreselleşme, ulus-devletlerin sınırlarını aşan gelişmeler ortaya koymuştur. Sınırlar, geçmişten gelen katı, sabit ve geçirimsiz özelliklerini önemli ölçüde yitirmeye başlamış ve edilgen bir hâle dönüşmüştür. Küreselleşme bir anlamda sınırsız bir dünya söylemi üzerinden kendini var etmeye başlamıştır. Soğuk Savaşın son bulması ve Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte 15 yeni ulus-devlet ortaya çıkmıştır. Küreselleşme, bir yandan ulus-devletlerin sınırlarını etkisiz hâle getirirken ve duvarlarını aşındırırken, diğer yandan da yeni ulus-devletlerin ortaya çıkmasına, dolayısıyla da yeni sınırların ve yeni duvarların örülmesine de neden olmuştur.

1989'da Berlin Duvarı yıkıldığında, daha serbest ticaret rejimleri, küresel bağlantılılık ve ekonomik alışverişle ilgili açılımlar meydana gelse de bugün yaşadığımız dünyada sayısız duvar, çit ve kontrol noktası var (Staudt, 2018). Bu bağlamda, 21. yüzyılın başlarından itibaren, son bulunduğu düşünülen ulus-devletler yeniden tarih sahnesine çıkmaya başlamış, küreselci yaklaşımlar, sanılanın aksine, ulus-devletlerin yeniden etkinliği karşısında giderek meşruiyeti sorgulanan bir vaziyet almaya başlamıştır. Küreselleşmenin sorgulandığı bu dönemde, ulus-devlet sınırları yeniden etkin hâle gelmiş ve duvarlar yeniden örülmeye başlanmıştır. Küresel dünyada yükselen duvarlar, esasında küreselleşme ideolojisine karşı direnişi sembolize eden, küreselci söylemleri reddeden ve ulus-devletlerin yeniden etkinliğini temsil eden boyutlar içermektedir. Yükselen duvarlar, hem milliyetçiliğin yansıması olmuş hem de milliyetçiliğin yeniden yükselişini oluşturmuştur.

Küreselleşme sınırları bulanıklaştırırken bile, duvarlar onları vurguluyor. Duvarlar, onları insan, mal ve hizmet akışını kontrol etmenin bir yolu olarak gören halkı güvence altına alır ve güvenliğinin bu şekilde artırılacağına inanır. Riskten kaçınan bir dünyada duvar, çeşitli işlevleriyle (koruma, pasifleştirme, ayırma ve hatta ayırma) ve beraberindeki güvenlik mekanizmalarıyla devletin riski kendi başına ortadan kaldırmasını sağlıyor gibi görünmektedir (Vallet & David, 2014: 143). Mal ve hizmet akışından küresel finansal aktörlere, ortak pazar ve serbest ticaret stratejisinden emek göçüne kadar küreselleşmenin üzerine bina edildiği her iddiaya karşı bir direnişi simgeliyorlar. Bütün dünyada sağ siyasetler tarafından destekleniyor, yeni tip milliyetçiliğin otoriter yüzüne ayna tutuyorlar. Duvarlar kısıtlayıcı, sınırlandırıcı, güvenlikleştirici karakterleri nedeniyle sadece içe-dışa akışı ve geçişleri durduran birer engel değil, yeni bir siyasi paradigmanın totemleri olarak da yükseliyorlar (Arıboğan, 2019: 25). Küreselleşen dünyada yükselen duvarlarla ilgili olarak Wendy Brown zayıflayanın küreselleşme olmadığını, daha ziyade ulus-devletlerin egemenliklerinin zayıfladığını vurgulamaktadır: Bugün ulus-devletlerin duvar inşa etme çılgınlığını ortaya çıkaran şey, muhtemelen, büyük oranda devlet egemenliğinin zayıflaması, egemenliğin ulus-devletten kopmasıdır. Yeni inşa edilen duvarlar ulus-devlet egemenliğinin dirilmesinin ifadeleri değil, aşınmasının simgeleridir. Bu duvarlar ulus-devlet egemenliğinin abartılı göstergeleri gibi görünse de gerçekte, ifade etmeyi amaçladıkları şeyin kalbindeki ürkekliği, kırılmalılığı, belirsizliği veya istikrarsızlığı -yani egemenliğe aykırı olan, dolayısıyla egemenliğin çözüldüğüne delalet eden nitelikleri açığa vuruyorlar (Brown, 2011: 29-30)

Duvarlar, küreselleşmenin bugün ne hâle geldiğini tanımlayan, akışların yavaşladığı, ancak tamamen engellenmediği, küreselleşmenin ara boşlukları yaratmıştır (Vallet & Bissonnette, 2021). Bu açıdan küreselleşen dünyada yükselen duvarlar, askeri ve ekonomik açıdan güç mücadelelerini yansıttığı gibi, bu mücadelelerde de önemli işlevlere

sahip olmaktadır. Batı'nın dünya egemenliğini sağlamlaştırmak, hegemonyasını yeniden inşa etmek, ekonomik gücünü göstermek, nüfuz ve kontrol ettiği coğrafyaları korumak amacıyla duvarlar yeniden örülmektedir. Özellikle Rusya'nın askeri açıdan ve Çin'in de ekonomik açıdan dünyada yayılmasını engellemek amacıyla duvarlar yeniden inşa edilmektedir (Arıboğan, 2019). Şimdiye kadar ekonomik ve askeri açıdan hegemonyasını kurmak için duvarları yıkmaya ve sınırları ortadan kaldırmaya çalışan Batı'nın, bugün gelinen noktada dünyadaki egemenliğini sürdürebilmek için duvarları yeniden kurmaya ve sınırları yeniden çizmeye çalıştığı görülmektedir. Batı, sınır tanımayan ve duvarları ortadan kaldıran küreselleşme ideolojisi yerine, bu kez sınırları yeniden tahkim eden ve duvarları yeniden inşa eden bir anlayışı benimsemiş görünmektedir. Nitekim Trump'ın ABD-Meksika sınırına duvar örmek istemesi ve dünyanın çeşitli ülkelerinden gelen insanlara ABD'ye girişte kısıtlamalar uygulaması, küresel dünyanın yerini duvarlı dünyaya bıraktığını göstermektedir.

Küreselleşen dünyada yükselen duvarlar, sadece Rusya ve Çin'in yayılmacılığına karşı değil, ama aynı zamanda Batı dışı coğrafyalarda, özelden de İslam coğrafyasındaki göçmen ve Müslüman mültecilere yönelik de inşa edilmektedir. Özellikle Avrupa'da yükselen sağ hareketlerin göçmenlere ve Müslümanlara yönelik düşmanlıkları artırması, İslamofobi örneğinde olduğu gibi Müslümanların terörize edilmesi, ötekileştirilmesi ve düşmanlaştırılması, Avrupa'daki duvarların inşa edilmesinin, çitlerin çevrilmesinin ve sınırların çizilmesinin nedenlerini oluşturmuştur. Avrupa'daki seçim kampanyalarının göçmen ve Müslüman karşıtlığı üzerinden yürütülmesi yükselen duvarları anlamak açısından önemlidir. Müslüman mültecilerin Avrupa'ya girişlerine eski Sovyet Cumhuriyetleri olan Orta Avrupa ülkelerinden olan Slovakya, Macaristan, Polonya ve Çek Cumhuriyeti karşı çıkmış ve sınırları bu mültecilere kapatmışlardır. Avrupa sınırlarının çitlenmesi ve duvarlarının örülmesinin sebepleri arasında söz konusu anti-İslam

ideolojisi yer almıştır. Bu ideolojiye göre, Avrupa'ya göç etmek isteyenler, aslında Avrupa'yı istila etmek isteyen teröristler, Müslümanlar, Ortadoğulular, cahil ve kültürsüz kimselerdir. Bu sebeple, Avrupa'da yükselen duvarlar, esasında nefret edilen bir kültüre ve uygarlığa karşı da inşa edilmiştir. Duvarların inşasını, korkunun yanı sıra aynı zamanda dışlama ve küçümsemeyi de içermiştir (Arıboğan, 2019).

Bir bütün olarak bakıldığında, Batı'da yükselen duvarlar, askeri ve ekonomik güç mücadelelerinin bir ürünü olduğu kadar, toplumsal ve kültürel kimliklere dayalı ayrımcılığa, ötekileştirmeye ve terörize etmeye dayalı olarak da inşa edilmiştir. Bir taraftan Rusya ve Çin'in yükselişini önlemek, diğer taraftan da İslam coğrafyasından gelen göç akımlarını engellemek için duvarları yeniden inşa eden Batı, duvarların dışında kalanları da tarihsel olarak öteki şeklinde tanımladığı gibi, kültürel olarak da kendinden aşağıda bir yerde konumlandırarak hem kendi hegemonyasını korumakta hem de kendi biricikliğini yeniden üretmektedir. Batı'nın dünya egemenliğinin sacayaklarından birine dönüşen duvarlar, bu egemenliğin inşası için yıkılmayı bekleyen engeller olarak görülürken, günümüzde yeniden inşa edilmesi gereken aygıtlar olarak görülmektedir. Bu açıdan küreselleşen dünyada yükselen duvarlar, askeri, ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasi gerekçelerle inşa edilmiştir. Duvarların yeniden yükselmesinin dünyada bir modaya dönüşmesi karşısında Türkiye, bu yeni modadan ayrı kalmamış, duvarları yeniden inşa eden ülkelerden biri olmuştur.

Suriye'den Türkiye'ye Göç ve Açık Kapı Politikasının Uygulanması

Adalet ve Kalkınma Partisi'nin 2002 yılında iktidara gelmesiyle birlikte, geleneksel ulus-devlet söylemi merkezinde inşa edilen sınır anlayışı, Arap Baharı ve Suriye iç savaşına kadarki dönemde yerini daha esnek bir sınır anlayışına bırakmıştı. Dış politikanın temel ilkelerinden biri hâline gelen komşularla sıfır sorun anlayışı ve beraberinde komşu

ölkelerle vizelerin karşılıklı kaldırılmaya başlaması, Türkiye'nin liberal bir sınır anlayışını benimsediğini göstermiştir (Yeşiltaş, 2015). Sınır politikalarında liberalleşme kapsamında Türkiye, açık kapı politikasını uygulamaya başlamıştır. Açık kapı politikası, sığınmacıların ve mültecileri ölüm, savaş ve zulüm sebebiyle ülkesinden kaçmasıyla en çabuk ulaştığı sınır komşusunun uyguladığı politikadır. Türkiye, 2011'den bu yana rejimin varil bombalarından kaçan Suriyeliler için bu politikayı uygulamaktadır (Erdoğan, 2020a). Türkiye, uyguladığı açık kapı politikası çerçevesinde sınırdan giriş yapan Suriyelilere geçici koruma statüsü vermiş ve Kasım 2014 itibariyle mülteci krizine 5 milyar dolar harcamıştır (Kap, 2014). Cumhurbaşkanı Erdoğan, Aralık 2019'da Birleşmiş Milletler Cenevre Ofisi'nde düzenlenen 1. Küresel Mülteci Forumu'nda Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikasıyla ilgili olarak şunları vurguladı: “Türkiye, düzensiz göç ve mülteci akınlarının yükünü dünyada en ağır hisseden ölkelerin başında geliyor. Şu an sadece 3,7 milyonu Suriyeli olmak üzere 5 milyona yakın yerinden edilmiş kişiye ev sahipliği yapıyoruz. Suriye'de çatışmalar başladıktan sonra açık kapı politikası uygulayarak, ölkemize sığınan hiç kimseyi geri göndermedik. İmkânları bizden katbekat fazla ölkeler, mültecilere sayıları onlarla ifade edilen kotalar koyarken, biz ırk, din, dil, etkin köken ayrımı yapmadan herkese kucak açtık” (URL-1). Bu bağlamda, Türkiye'deki geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin sayısı 2021 yılı Eylül ayı itibariyle 3,7 milyona ulaşmıştır (İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2021).

Türkiye, uyguladığı açık kapı politikasıyla Suriyeli sığınmacı ve mültecilere kucak açarak onları doğrudan kabul etmiştir. Dünyada en çok Suriyeli sığınmacı ve mülteci nüfusuna sahip olan Türkiye'nin Suriyelileri kabul biçimi, tarihsel ve kültürel yakınlık ve dini değerlerin gerekliliği üzerinden şekillenmiştir. Ortak tarihsel, kültürel ve dini kimliğe sahip olmak, Suriyeli göçmenlerin kabulünü hızlandırmış ve bu sebeple Suriyeliler Türkiye'de misafir olarak ve ensar-muhacir ilişkisi

çerçevesinde muhacir, veren elin alan elden üstün olduğu anlayışta alan el durumunda, savaş mağduru olarak kabul edilmiştir. Suriyelilerin kayıtsız-şartsız bir biçimde kabul edilmesi nedeniyle Türkiye'nin sınırları Suriyeli göçmenler için birer engel olmaktan çıkmış ve sınırlar göç hareketliliğini teşvik eder hâle dönüşmüştür. Kuşkusuz Suriye'den Türkiye'ye yapılan göçte, Türkiye, tarihsel, kültürel, dinsel gerekçelerle Suriyeli göçmenleri kabul ederken, Türkiye'nin göçmen kabulünde liberal göç politikasının da doğrudan etkisi olmuştur. Liberal göç politikası ve buna bağlı olarak liberal sınır politikası, dünyanın her yerinden Türkiye'ye yapılan göçlerin serbest olduğunu ve sınırların engel olmaktan çıktığını göstermiştir. Liberal göç ve sınır politikasıyla Türkiye, küresel insan hareketliliğini teşvik ederek bir göç ülkesine dönüşmüştür.

Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikası, göçün ilk dönemlerinde Suriyelilerin toplumsal kabulünü içermiştir. Siyasal aktörlerin tepkilerin bir yana bırakılırsa, toplumun geniş kesimleri bu politikayı desteklemiş ve Suriyeli göçmenlere yönelik olumlu tepkiler ortaya koymuştur. Ancak Türkiye'de ekonomideki sorunların baş göstermesi, Suriyeli göçmenlere yönelik bakış açısını da değiştirmiştir. Küresel güçlerle yaşanan anlaşmazlıklar, küresel ekonomik sistemdeki krizler ve Türkiye ekonomisinin bu süreçlerden zarar göstermesi nedeniyle Suriyeliler bir sorun olarak görülmeye başlamış ve açık kapı politikası tartışılır hâle gelmiştir. Bu açıdan bakıldığında, başlangıçta insani değerlerin öncelenmesi, güvenlik ve denetimi zayıflatmıştır. Günümüze gelindiğinde, misafirlerin giderek kalıcı hâle gelmeleri ve açık kapı politikasına bağlı sorunlar baş göstermesi, Türkiye'deki Suriyelilerin bir güvenlik meselesine dönüşmesine neden olmuştur (Bayır & Aksu, 2020).

Açık Kapı Politikasının Çöküşü ve Sınır Duvarı Projesinin Yükselişi

Türkiye'nin açık kapı politikası sadece göçmenlerin Türkiye'ye geçişini kolaylaştırmamış, aynı zamanda kaçakçılığı, terörü, uyuşturucu trafiği gibi yasa dışı eylemlerin de kolay bir biçimde gerçekleştirilmesine zemin hazırlamıştır. Bir başka ifadeyle, kapılar, Suriyeli sığınmacı ve mültecilere açıldığı gibi, Suriye'den Türkiye yapılan kaçak göçlere, terör faaliyetlerine, uyuşturucu, silah, mazot gibi gayri resmi işlerin yürütülmesi için bir koridor vazifesi görmeye başlamıştır. Bu anlamda Türkiye-Suriye sınırı, bu süreçte kapı yerine koridora dönüşmüştür. Türkiye'de kaçak göçmenlerin sayılarının giderek artması, terör eylemlerinin ve diğer kaçakçılık faaliyetlerinin önlenemez yükselişi, açık kapı politikasının meşruiyetini sorgular hâle getirmiş ve daha sonra bu politikadan vazgeçilmeye başlanmıştır. Türkiye'nin açık kapı politikasından vazgeçmesinde, Avrupa Birliği ülkelerinden yeterince destek görmemesi ve Ortadoğu'da devam eden savaş ortamı nedeniyle göçmenlerin sayılarının giderek artması da etkili olmuştur. Türkiye, bir taraftan açık kapı politikasından vazgeçerken, diğer taraftan da Suriye'nin kuzeyinde güvenli bölgeler oluşturmuştur. Bu sayede hem Suriyelilerin Türkiye'ye göç etmelerini engellemeye çalışmış hem de Türkiye'deki Suriyelileri söz konusu bölgelere yerleştirerek geri dönüşü de sağlamayı hedeflemiştir.

Türkiye'nin küresel göç hareketleri karşısında uyguladığı açık kapı politikasının istenen sonuçları vermemesi ve yeni sorunları ortaya çıkarması sebebiyle, Türkiye'nin sınır politikası dönüşmeye başlamıştır. Suriyelilere sonuna kadar açık olan kapılar, Suriyeliler de dâhil olmak üzere kitlesel ve zorunlu göçlere bütünüyle kapatılmaya başlanmıştır. Uluslararası göçlerin itici gücüne dönüşen sınırlar, uluslararası göç hareketlerini engellemenin bir aracı hâline gelmiştir. Türkiye-Suriye sınırı, açık kapı politikası çerçevesinde bir koridora dönüşmüşken, açık kapı politikasından bütünüyle vazgeçilmesiyle birlikte yerini kapalı

kapılara bırakmıştır. Açık kapı politikası yerini sınır duvarlarına bırakmaya başlamıştır. Türkiye'nin sınırlarında yer alan duvarlar, 21. yüzyılda dünya ölçeğindeki küresel göç hareketlerinin gölgesinde inşa edilmeye başlanmıştır. Özellikle Suriye'deki iç savaşının başlamasından sonra Türkiye'ye milyonlarca Suriyelinin göç etmesi ve daha sonra Afganistan'da siyasal rejim değişikliği nedeniyle Afgan göçmenlerin Türkiye'ye göç etmeye yönelmesi, Türkiye'nin sınırlarını yeniden tahkim etmesine neden olmuştur. Arap Baharı öncesi de-militarize edilmeye çalışılan bir sınır güvenliği paradigmasından yeniden güvenli hâle getirilmesi gereken bir sınır güvenliği rejimine doğru hızlı bir geçiş yaşayan Türkiye'nin liberal sınır politikası yerini askeri güvenliğin üst düzeyde olduğu sıfır tolerans politikasına bırakmıştır (Yeşiltaş, 2015).

Kültürel ve ekonomik küreselleşmenin insanların, ticari malların ve iş gücünün serbest dolaşımını teşvik ettiği bir çağda, paradoksal olarak, yabancıları dışarıda tutmak için her zamankinden daha fazla ülke sınırlarına duvar örmektedir. Günümüzde dünya çapında en az 63 fiziksel duvar bulunmakta ve birçok ülke daha fazlasını yapmak için kendi içinde tartışmaktadır. Duvar inşasında, dünya genelindeki en hızlı artış ise 2014-2015 yıllarında yaşanmıştır. Sadece bir yıllık bir süre içerisinde, çoğunun Avrupa Birliği ülkelerinde yer aldığı toplam 14 sınır duvarı inşa edilmektedir. Bu keskin artışın en önemli sebebi olarak, Suriye Savaşı'nın neden olduğu kitlesel göçler gösterilmektedir. Suriye'ye komşu beş ülkeden Lübnan dışında dördü tarafından (İsrail, Türkiye, Ürdün ve Irak) Suriye sınırlarına duvarlar inşa edildi. Duvarlarla komşu olması bakımından Suriye eşsiz bir örneği teşkil etmektedir. Suriye'nin diğer komşu ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de Suriye sınırına inşa edilen duvarların gerekçesi olarak yasa dışı geçişler ve terör gösterilmektedir. Türkiye'nin Suriye sınırı boyunca 2016 yılında yapımını başlattığı duvarlar, Çin Seddi ve ABD-Meksika sınır duvarından sonra dünyadaki en uzun üçüncü sınır duvarıdır. 2 metre genişliğinde, 3 metre yüksekliğinde ve her biri 7 ton ağırlığında beton

blokların yan yana dizilmesiyle oluşturulmuştur. Ön ve arka bölümleri hendeklerle çevrilmiştir. Üstüne de duvara tırmanmak isteyenlere karşı 60 santimetre yüksekliğindeki jiletli teller çekilmektedir. Eylül (2021) ayının başında, Suriye sınırına şimdiye kadar 892 kilometrelik duvar örüldüğü ve projenin yüzde 98'inin tamamlandığı açıklandı (Yıldırım, 2021).

2015 yılında İçişleri Bakanlığı, Türkiye-Suriye sınırına duvar çekme kararı almış ve Hatay, Gaziantep, Şanlıurfa ve Kilis kentlerini kapsayacak şekilde bir güvenlik kuşağı oluşturulması hedeflenmiştir. Söz konusu güvenlik kuşağının 24 saat izlenmesi amacıyla termal kamera sistemi ve sınır boyu aydınlatma sistemi kullanılacağı belirtilmiştir (URL-2). TOKİ'nin yer aldığı projede, bahsi geçen sınır duvarının dikkat çeken en önemli özelliği ise, Çin Seddi ve ABD-Meksika sınırından sonra dünyanın en uzun 3. duvarı olmasıdır (URL-3). Bu bağlamda, Türkiye'nin sınır politikası, açık kapı politikasının yerini sınır duvarı projesine bıraktığı bir boyuta dönüşmüştür. Türkiye'nin sınır duvarı projesi, kitlesel göç hareketlerine, kaçakçılığa, suçlara ve terörist eylemlere karşı yeniden inşa edilmeye başlamıştır.

Görsel 1: Türkiye'nin Suriye Sınırına İnşa Ettiği Beton Duvar (Kaynak: URL-6).

Türkiye, artan kitlesel göçleri, göçlerle birlikte artan kaçak geçişleri, kaçakçılığı, uyuşturucu trafiğini, farklı suç türlerini ve terör olaylarını engellemek için sınırlarını beton duvarlarla inşa etmiştir. Hem Türkiye-Suriye sınırı hem de Türkiye-İran sınırı duvarlarla örülerek düzensiz göçlerin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Türkiye'de sınırların duvarlarla inşa edilmesi, aslında göçlerin küresel, kitlesel, zorunlu ve düzensiz oluşunu gösterdiği gibi, önlenemez düzeyde arttığını ve üstesinden gelinemeyecek boyutlarda olduğunu da göstermektedir. Bu sebeplerle Türkiye, güney ve doğu bölgelerinde duvarlar inşa ederek hem geçişi hem de görüşü engellemeyi hedeflemiştir. Duvarları inşa ederek Türkiye, sınırlarını güvenleştirmiştir.

Türkiye'nin güney sınırlarında başlayan ve Suriye'den gelenleri önlemek amacıyla inşa edilen duvarlar, sadece güneydeki sınırlarla sınırlı

kalmamış, doğu sınırlarında da inşa edilmeye başlamıştır. Haziran 2020'de Türkiye-İran sınırında yapımı devam eden sınır duvarı hakkında konuşan İçişleri Bakanı Süleyman Soylu, sınırdaki bir taraftan tel çitlerinin çekildiğini, bir taraftan da gece görüş, termal ve sensörlü kameraların hem de aydınlatma direklerinin yapıldığını belirtmiş, bunun terör örgütlerinin sızmasını engellemek, kaçakçılıkla mücadele etmek ve sınırları güvenlik altına almak şeklinde üç farklı anlamının olduğunu vurgulamıştır (URL-4). Aralık 2020'de ise Soylu, Ağrı-İran sınırında 81 kilometrelik Güvenlik Duvarı Projesi'nin sona erdiğini belirtmiştir (URL-5).

Görsel 2: Türkiye'nin İran Sınırına Yaptığı Beton Duvar (Kaynak: URL-7).

Devletin sınırlar ve insanların sınırlar arasındaki hareketleri üzerindeki kontrolü hâlâ devam etmektedir (Hirst & Thompson, 2003). Türkiye'nin doğu bölgelerinde inşa edilen sınır duvarları, ağırlıklı olarak

Afganistan'daki rejim değişikliği nedeniyle rejimden kaçıp Türkiye'ye sığınmak isteyen kitlesel göçleri önlemek amacıyla inşa edilmiştir. Türkiye, güney sınırlarında Suriye'den, doğu sınırlarında ise Afganistan'dan gelen kitlesel göç akımlarını durdurabilmek amacıyla sınır duvarı projelerini hayata geçirmiştir. Türkiye'nin doğu ve güney bölgelerinde sınır duvarlarını inşa etmesinde sadece kitlesel göçler, kaçakçılık, suç ve terör değil, ama aynı zamanda toplumsal tepkiler ve değişen siyasal eğilimler de etkili olmuştur.

Toplumsal Tepkiler, Siyasal Eğilimler ve Sınır Duvarlarının İnşası

Türkiye'nin sınır politikasındaki dönüşümü, Suriyeli göçmenlere yönelik toplumun bakış açısından, algılamalarından ve tepkilerinden bağımsız düşünülemez. Çünkü Türkiye'nin sınır politikasındaki dönüşümünde, Suriyeli göçmenlere yönelik Türk toplumunun algılamaları, bakış açıları ve tepkileri doğrudan etkili olmuştur. Başlangıçta Suriyeli göçmenler, savaştan kaçıp bize sığınanlar, kucak açılması gerekenler, mağdur edilenler, Müslümanlar, emperyalizmin yok etmek istedikleri halklar, Osmanlı geçmişine sahip olanlar, misafirler, ensar-muhacir ilişkisi çerçevesinde muhacir durumunda olanlar, veren elin alan elden üstün olduğu gelenekte alan el konumunda olanlar şeklinde algılanmış ve tanımlanmıştır. Bununla birlikte, Türkiye'deki Suriyeliler, ekonomik açıdan ucuz işgücünün kaynağı olarak görülmüş ve kayıt dışı sektörlerde istihdam edilmişlerdir. Özellikle uluslararası gelir dağılımındaki dengesizliğin ekonomik nitelikleri göçleri tetiklediğinden hareketle, Türkiye'deki Suriyelilerin göç hareketlerinde siyasal nedenlerin yanı sıra ekonomik nedenlerin de ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Bu açıdan Türkiye'de Suriyelilere yönelik bakış açısında bir yandan mazlum ve mağdur tanımlamalarının yapıldığı, diğer taraftan da emek sömürsünün yapıldığı işçiler olarak görülmüş ve kabul edilmişlerdir. Ancak Suriyelilerin sayılarının sürekli artması, geri dönüş göçlerinin yapılmaması, ekonomide ucuz işgücü olarak kayıt dışı

çalışmaları sebebiyle çalışma yaşamında yerli işçilerin işsiz kalmaları, ev ve işyerlerindeki kiraların artması gibi gelişmeler ile Türk ekonomisinin yaşadığı sorunlar ve toplumun sosyoekonomik açıdan yaşadığı bunalımlar, Suriyelilere yönelik toplumsal tepkilerin artmasına neden olmuş ve bu tepkiler siyasal iktidarı da kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Başlangıçta misafir olarak görülen Suriyeliler bugün istenilmeyen kişiler olarak görülmeye başlanmıştır. Bir göçmen ülkesi olarak Türkiye'de kamuoyunun göç olgusuna genel olarak olumlu yaklaşırken, son yıllarda artan göç yoğunluğu kamuoyunun tepkisine dönüşmesinde etkili olmuştur. Suriyeli ve son dönemde artan Afgan göçmenlere yönelik artan toplumsal tepkiler, Türkiye'nin açık kapı politikası yerine sınır duvarı projelerini hayata geçirmesine neden olmuştur.

2014 yılında Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi tarafından yayımlanan ve M. Murat Erdoğan tarafından hazırlanan rapor, Türkiye'deki Suriyelilerin toplumsal kabul ve uyum süreçleri hakkında önemli ipuçları sunmaktadır. Raporla, kiraların yükselmesi, işlerini kaybetme kaygısı ve kamu hizmetlerinden yararlanmadaki aksaklıkların yanı sıra yerel düzeyde Suriyelilerin hırsızlık, fuhuş, gasp, kamu malına zarar verme vb. suçlarla ilişkilendirilmesi oldukça yaygındır. Bölge insanı içinde, Suriyelilerin gelmesi ile huzurlarının bozulduğunu, eskiden kapı pencere açık uyurken artık her yeri hırsızların, kabadayılardan sardığına dair pek çok şikâyet gündeme getirilmektedir. Kültürel farklılığa vurgu yapan, ötekileştiren ve Suriyelilerin varlığını sorun olarak niteleyen insanların sayısı son derece yüksektir. Suriyeliler, zulümden kaçan, zor durumda olan insanlar olarak tanımlanmakta ama bizlerden birileri olarak görmeme eğilimi dikkat çekmektedir (Erdoğan, 2014: 19-20). 2021 yılında Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı tarafından yayımlanan ve Kerem Morgül, Osman Savaşkan ve Burcu Mutlu tarafından hazırlanan rapor, İstanbul'daki Suriyelilere yönelik algı ve tutumlar hakkında önemli

veriler sunmaktadır. Rapora göre, İstanbul'da ikamet eden yetişkin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının Suriyelilere yönelik kültürel, sosyal ve duygusal mesafeleri bir hayli yüksektir. Zira dini ve tarihsel ortaklıklara rağmen İstanbulluların çoğu Suriyelileri kültürel açıdan ötekileştirmekte ve onlarla sosyal ilişki kurmaktan kaçınmaktadır. Dahası Suriyelilerin yerli halkın iş imkânlarını azalttıkları, çok çocuk yaparak nüfus dengelerini bozdukları, modern yaşam tarzına tehdit oluşturdukları, kamusal alan ve hizmetlerden faydalanmayı zorlaştırdıkları, kadın ve çocuklara yönelik cinsel saldırıları arttırdıkları, terör riski oluşturdukları ve seçimlerde oy kullanarak sonuçlara etki ettikleri yönündeki kaygılar yaygındır. Elde edilen sonuçlar, hükümetin Suriyeli sığınmacılar için özellikle 2016'ya kadar izlediği açık kapı politikasının toplumdan sınırlı bir düzeyde kabul gördüğünü, sığınmacıların Suriye'deki güvenli bölgelere veya Türkiye'de kurulacak mülteci kamplarına yerleştirilmeleri fikrinin ise yüksek oranda destek bulunduğunu göstermektedir (Morgül vd., 2021: 13).

M. Murat Erdoğan'ın 2014 yılındaki araştırmasında ilk sırayı “zulümden kaçan insanlardır” (% 41,1) alırken, “ülkemizdeki misafirlerdir” (% 20,8), “din kardeşlerimizdir” (% 12,1) bunu takip etmiştir. “Bize yük olan insanlardır” (% 20,1), “asalaklardır (dilenci)” ise (% 5,9) destek almıştır. Yazarın 2019 yılındaki araştırmasına göre ise, Türk toplumu Suriyelileri ilk sırada % 42 ile “bize ileride çok sorun açacak tehlikeli insanlar” olarak ifade etmektedir. Bunu % 41,4 ile “kendi ülkelerini korumayan insanlar”, % 39,5 ile “bize yük olan insanlar” seçenekleri takip etmektedir. Bütün bunlar, Türk toplumunun Suriyelilere koyduğu mesafenin arttığını, duygusal yakınlık ve acıma hissinin yerini endişelere bıraktığını ortaya koymaktadır (Erdoğan, 2020b: 54-55). 2014 ve 2019 yıllarında yapılan araştırmalar, Türkiye'de Suriyelilere yönelik bakış açısındaki değişimi göstermesi bakımından önemlidir. Başlangıçta mağduriyet, misafirlik, kardeşlik çerçevesinde değerlendirilen Suriyeliler, 2019 yılına gelindiğinde, sorunlu kişiler,

kendi ülkesini koruyamayanlar ve yük olarak görülen kimseler olarak görülmeye başlanmıştır. Bu dönüşüm neticesinde Suriyeliler, endişenin, korkunun ve belirsizliğin sembolü hâline gelmişlerdir. Nitekim Bitte Hammargren, İdlib'den Türkiye'ye yönelik 3 milyon dolaylarındaki olası yeni bir mülteci dalgasının toplumda korkuları artırdığına dikkat çekmektedir (Hammargren, 2020: 23).

Öte yandan Türkiye'nin açık kapı politikası yerine sınır duvarı projesini uygulamasında, Türkiye'deki değişen siyasal eğilimlerin de etkisi bulunmaktadır. Çünkü Suriye krizi, sınır güvenliği ile sosyopolitik süreçlerin birbirinden ayrılmasının neredeyse imkânsız olduğunu göstermiştir (Yeşiltaş, 2015). Bu bağlamda, Türkiye'de mevcut siyasal iktidarın İslami muhafazakâr kimliğinin yanı sıra milliyetçi parti ve aktörlerle de ittifak kurarak örgütlenmesi, açık kapı politikası yerine sınır duvarlarının inşa edilmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, iktidardaki Adalet ve Kalkınma Partisi, bu dönemde Milliyetçi Hareket Partisi ve daha sonra Büyük Birlik Partisi gibi milliyetçi partilerle ittifak kurmuş, bu ittifaka daha sonra Yeniden Refah Partisi ve Vatan Partisi gibi partiler de desteklerini belirtmiştir. Türkiye'deki siyasal iktidarın oluşturduğu ittifakın milliyetçi, muhafazakâr ve İslamcı kimlikleri içeren bir yapıda olması, kuşkusuz Türkiye'nin göç ve sınır politikalarını da doğrudan yansıtmıştır. Kerem Morgül, Osman Savaşkan ve Burcu Mutlu'nun İstanbul'daki Suriyeli sığınmacılara yönelik algı ve tutumlara ilişkin yaptıkları araştırmada elde ettikleri bulgular, Suriyeli sığınmacılara yönelik his ve tutumların oluşumunda en önemli faktörlerden birinin milliyetçilik ve yabancı karşıtı eğilimler olduğuna işaret etmektedir. Kendilerini Türk milliyetçisi olarak tarif eden katılımcıların gerek Suriyelilere yönelik ortalama hisleri gerekse de şartlı vatandaşlığa destek verme oranları diğer katılımcılardan önemli ölçüde düşüktür (Morgül vd., 2021: 14). Bu da Türkiye'nin göç ve sınır politikasında milliyetçiliğin belirgin bir etkisi olduğunu göstermektedir. Göç ve sınırlar açısından bakıldığında, Türk milliyetçiliği açısından en önemli

öteki, kuşkusuz Türkiye’de yaşayan Suriyelilerdir. Türkiye’nin açık kapı politikası yerine sınır duvarı projelerine başvurarak sınır politikasındaki dönüşümünde, sözü edilen ittifakların doğrudan etkisi olmuştur. Diğer bir ifadeyle, Türkiye’nin açık kapı politikası yerine sınır duvarı projelerini gerçekleştirmesinde Türkiye’de sağ partilerin yükselişi ve siyasal iktidarın milliyetçi partilerle ittifak kurması önemli rol oynamıştır. Çünkü Türkiye’nin sınır politikasında yaşanan değişim ile Türkiye’de siyasal alandaki değişen eğilimlerin aynı döneme denk gelmesi, Türkiye’nin sınır politikasındaki dönüşümde Türkiye’deki siyasal iktidardaki değişimin ne denli etkili olduğunu göstermektedir. Nitekim sınır duvarı projelerinin hayata geçişi, milliyetçi parti ve aktörlerin siyasal iktidar alanında yoğunlaşmasıyla birlikte gerçekleşmeye başlamıştır. Bu ve buna benzer sebepler, Türkiye’nin açık kapı politikası yerine sınır duvarı projesini uygulamasında etkili olmuştur. Türkiye’nin doğu ve güney bölgelerinde örülen duvarlar, aslında Türkiye’de yükselen milliyetçiliğin bir ürünüdür.

Sonuç

Sınırları ifade etme biçimleri arasında yer alan duvarlar, çok yönlü özellikler göstermektedir. Güvenlikli alanlardan egemenlik sahalarını belirlemeye, sosyoekonomik sistemleri birbirinden ayırmadan kaçak göçleri engellemeye, askeri ve ekonomik yayılmacılığa karşı çıkmaktan küreselleşmeye karşı direnmeye kadar değişik anlamları ifade eden duvarlar, bu yönleriyle sınırları ifade etmede merkezi bir yere sahiptir. Duvarlar, insanları ve toplumları birbirinden farklılaştırmış ve bu farklılıklar üzerinden kimlikleri, kültürleri, toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal ilişki ve etkileşimleri de belirlemiştir. Göçmenlerle, kaçakçılıkla, suçlarla ve terörle mücadele etmede duvarlar, sınırları korumanın temel sacayaklarından biri olmuştur.

Sınırların duvarlarla çevrilmesi, çitlenmesi ve 7/24 termal kameralarla, insansız hava araçlarıyla, aydınlatma araçlarıyla

gözetlenmesindeki amaç, düzensiz göçmenlerin, kaçakçılığın, suçların ve terörün engellenmesidir. Bu bağlamda, dünya giderek duvarlı bir mekâna dönüşürken, Türkiye bu dönüşümden payını almaya başlamıştır. 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaş neticesinde milyonlarca Suriyeli göçmenin Türkiye'ye kitlesel ve zorunlu göçü neticesinde Türkiye açık kapı politikasını uygulamıştır. Türkiye'nin uyguladığı açık kapı politikası, aynı zamanda küreselleşmenin sınırların ortadan kalktığı yönündeki söylemini de destekler nitelikte olduğu için, söz konusu politika Türkiye'nin küresel dünyaya eklemelenmesini sağlamıştır. Ancak açık kapı politikasının uygulanmasıyla birlikte, kaçakçılığın, kaçak göçmenlerin, uyuşturucu trafiğinin, suçların ve terörist eylemlerin giderek artması, sözü edilen politikanın sorgulanmasını da beraberinde getirmiştir. Türkiye, sınırların ve duvarların bütünüyle ortadan kalktığı açık kapı politikasından sınırların yeniden çizildiği ve duvarların yeniden örüldüğü sınır duvarı projesine geçmiştir. Bu amaçla, Türkiye-Suriye sınırına, Çin Seddi ve Berlin Duvarı'ndan sonra dünyada üçüncü en uzun duvar olma özelliğine sahip sınır duvarı inşa edilmiştir. Bununla birlikte, Türkiye-İran sınırına, Afganistan'daki rejim değişikliği sonrasında olası kitlesel Afgan göçlerinin önüne geçebilmek amacıyla sınır duvarı inşa edilmektedir. Türkiye'nin uyguladığı sınır politikalarında bu denli bir dönüşümün yaşanmasında, küresel göç hareketlerinin getirdiği yükün fazla olması, sığınmacı ve mültecilerin kalıcı hâle gelmesi, geriye dönüşlerin azalması, kitlesel göçlerin artarak devam etmesi, yeni kitlesel göçlerin görünür hâle gelmesi, göçmen kimliği altında kaçakçılık faaliyetlerinin artması, sınır kapılarının kaçak geçişleri önlemede yetersiz kalması, göçlerin beraberinde yeni suç motiflerini üretmesi ve teröristlerin eylem alanlarının genişlemesi belirleyici olmuştur.

Türkiye'nin sınır politikasının dönüşümünde, Suriyeli göçmenlere yönelik kamuoyunda artan toplumsal tepkiler de etkili olmuştur. Suriyelilerin göçüyle birlikte Türkiye'de toplumsal huzursuzlukların, kargaşanın ve çatışma ortamının artması, ekonomik

sorunların baş göstermesi, kaçakçılık faaliyetlerinin artması, sınırlardan kaçak geçişlerin yapılması, yeni suç örüntülerinin görünür olması ve terör faaliyetlerinin tırmanması gibi gelişmeler, kamuoyunda Suriyeli göçmenlere yönelik toplumsal tepkilerin artmasına neden olmuştur. Artan toplumsal tepkiler, açık kapı politikasının rafa kaldırılmasına ve sınır duvarlarının devreye sokulmasına neden olmuştur. Türkiye'nin açık kapı politikası yerine sınır duvarı projesini uygulamasında, Türkiye'deki mevcut siyasal iktidarın milliyetçi aktörlerle ittifak kurması da etkili olmuştur. Türkiye'de milliyetçiliğin yükselişi ile sınır duvarlarının yükselişi arasında doğrusal bir ilişki olduğundan, siyasal sahanın milliyetçi parti ve aktörlerce dönüştürülmesi, sınırlarda duvarların yükselmesine, kalınlaşmasına ve daha fazla güvenlikleştirilmesine de neden olmuştur. Bu açıdan Türkiye'nin sınır politikasının açık kapı politikasından sınır duvarı projesine dönüşümü, esasında liberal sınır politikasından ulusalcı tonları ağır basan bir milliyetçiliğe doğru dönüşümünü göstermektedir. Türkiye'nin sınır politikasının dönüşümü, dışsal faktörlerce belirlendiği gibi içsel dinamiklerin de etkisiyle dönüşüme uğramıştır. Dışsal faktörlerin başında göç, kaçakçılık, suç ve terörizm gibi uluslararası ve küresel ölçekli gelişmeler gelirken, içsel dinamikler, Türkiye'nin göç ve sınır politikalarının bir uzantısı olarak ortaya çıkan kamuoyundaki toplumsal tepkilerin yükselişi ile siyasal sahanın milliyetçi bir yörüngeye oturmasıdır. Hem dışsal faktörler hem de içsel dinamikler, Türkiye'nin sınır politikasının açık kapı politikasından sınır duvarı projesine dönüşümüne sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda, Türkiye'nin göç ve sınır politikalarını oluştururken daha istikrarlı, güvenilir ve rasyonel bir şekilde işleyen bir politika geliştirmesi gerekir. Çünkü göç ve sınır konusundaki politikalar, milyonlarca sığınmacı ve mültecinin hayatını ilgilendirdiği kadar, ev sahibi toplumun bütün üyelerini de doğrudan etkilemektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Akengin, H. (2012). *Siyasi coğrafya: İnsan ve mekân yönetimi*. Pegem Akademi Yayınları.
- Alkaya, T. (2015). *Sınır ve eşik olarak duvar*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Arıboğan, D. Ü. (2019). *Duvar: Tarih geri dönüyor*. İnkılap Yayınları.
- Balibar, E. (2002). *Politics and the other scene*. Verso.
- Bayır, K. D. & Aksu, F. (2020). Açık kapı politikasından güvenlik tehdidine: Türkiye'deki Suriyeli sığınmacılar olgusu. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 8(2), 324-356.
- Brown, W. (2011). *Yükselen duvarlar zayıflayan egemenlik*. (Çev. E. Ayhan), Metis Yayınları.
- Cohen, A. P. (1999). *Topluluğun simgesel kuruluşu*. (Çev. M. Küçük), Dost Kitabevi Yayınları.
- Donnan, H. & Wilson, T. W. (2002). *Sınırlar: Kimlik, ulus ve devletin uçları*. (Çev. Z. Yaş), Ütopya Yayınları.
- Duez, D. (2014). A community of borders, borders of the community: The EU's integrated border management strategy. E. Vallet (Ed.), *Border, Fences and Walls: State of Insecurity* içinde (51-66. ss.), Routledge.
- Dursun, D. (1999). *Demokratikleşemeyen Türkiye*. İşaret Yayınları.

Erdoğan, M. M. (2014). *Türkiye'deki Suriyeliler: Toplumsal kabul ve uyum araştırması*. Hacettepe Üniversitesi Göç ve Siyaset Araştırmaları Merkezi Yayınları.

Erdoğan, M. M. (2020a). Açık kapı politikasından açık sınır politikasına Türkiye'deki Suriyeliler.

<https://www.uikpanorama.com/blog/2020/03/09/acik-kapi-politikasından-acik-sinir-politikasına-turkiyedeki-suriyeliler-murat-erdogan/>

Erdoğan, M. M. (2020b). *Suriyeliler barometresi 2019: Suriyelilerle uyum içinde yaşamın çerçevesi*. Orion Kitabevi Yayınları.

Erözden, O. (2013). *Ulus-devlet*. On İki Levha Yayınları.

Giddens, A. (2008). *Ulus-devlet ve şiddet*. (Çev. C. Atay), Kalkedon Yayınları.

Golunov, S. (2014). Border fences in the globalizing world: Beyond traditional geopolitics and post-positivist approaches. E. Vallet (Ed.), *Border, Fences and Walls: State of Insecurity* içinde (117-129. ss.), Routledge.

Hirst, P. & Thompson, G. (2003). *Küreselleşme sorgulanıyor*. (Çev. Ç. Erdem, E. Yücel), Dost Kitabevi Yayınları.

İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü. (2021, Eylül 28). Geçici koruma. <https://www.goc.gov.tr/gecici-koruma5638>

Kap, D. (2014, Ekim 16). Suriyeli mülteciler: Türkiye'nin müstakbel vatandaşları. *Akademik Perspektif*, 30-35.

[https://www.ikv.org.tr/images/files/Akademik-Perspektif-Aralik-2014_30-35\(1\).pdf](https://www.ikv.org.tr/images/files/Akademik-Perspektif-Aralik-2014_30-35(1).pdf)

Kasaba, R. (2012). *Bir konargöçer imparatorluk: Osmanlı'da göçebeler, göçmenler ve sığınmacılar*. (Çev. A. Ortaç), Kitap Yayınevi Yayınları.

- Konrad, V. (2014). Borders, bordered lands and borderlands: Geographical states of insecurity between Canada and the United States and the impacts of security primacy. E. Vallet (Ed.), *Border, Fences and Walls: State of Insecurity* içinde (85-102. ss.), Routhledge.
- Morgül, K., Savaşkan, O., Mutlu, B. (2021). *İstanbul'da Suriyeli sığınmacılara yönelik algı ve tutumlar: Partizanlık, yabancı karşıtlığı, tehdit algıları ve sosyal temas*. Türkiye Ekonomik Sosyal Siyasal Araştırmalar Vakfı.
- Roche, J. J. (2014). Walls and borders in a globalized world: The paradoxical revenge of territorialization. E. Vallet (Ed.), *Border, Fences and Walls: State of Insecurity Kitabı* içinde (105-115. ss.), Routhledge.
- Saddiki, S. (2017). *World of walls: The structure, roles and effectiveness of separation barriers*. Open Book Publishers.
- Smith, A. D. (2010). *Milli kimlik*. (Çev. B. S. Şener), İletişim Yayınları.
- Sorel, J. M. (2014). Is the wall soluble into international law?. E. Vallet (Ed.), *Border, Fences and Walls: State of Insecurity* içinde (131-141. ss.), Routhledge.
- Staudt, K. (2018). *Border politics in a global era: Comparative perspectives*. Rowman & Littlefield.
- Vallet, E. & David, C. P. (2014). Walls of money: Securitization of border discourse and militarization of markets. E. Vallet (Ed.), *Border, Fences and Walls: State of Insecurity* içinde (131-141. ss.), Routhledge.
- Vallet, E. (2021). State of border walls in a globalized world. A. Bissonnette, É. Vallet (Ed.), *Borders and Border Walls: In-Security, Symbolism, Vulnerabilities* içinde (7-24. ss.), Routhledge.
- Vallet, E. & Bissonnette, A. (2021). Introduction. A. Bissonnette, É. Vallet (Ed.), *Borders and Border Walls: In-Security, Symbolism, Vulnerabilities* içinde (1-6. ss.), Routhledge.

Yeşiltaş, M. (2015). *İç savaşa komşu olmak: Türkiye'nin Suriye sınır güvenliği siyaseti*. Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yay.

Yıldırım, Z. (2021, Ekim 15). Ekolojik bariyerler olarak sınır duvarları. <https://t24.com.tr/yazarlar/zeynep-yildirim/ekolojik-bariyerler-olarak-sinir-duvarlari,32584>.

URL-1. (2021, Eylül 29). Cumhurbaşkanı Erdoğan: Mülteci meselesi birkaç ülkenin çabasıyla önlenemez. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/cumhurbaskani-erdogan-multeci-meselesi-birkac-ulkenin-cabasiyla-onlenemez/1675928>

URL-2. (2021, Eylül 29). Suriye sınırına duvar önlemi. <https://www.milliyet.com.tr/gundem/suriye-sinirina-duvar-onlemi-2079793>

URL-3. (2021, Eylül 29). TOKİ, Suriye sınırına dünyanın en uzun 3. duvarını örüyor. <https://tr.sputniknews.com/20160928/suriye-turkiye-sinir-duvar-1025033888.html>

URL-4. (2021, Eylül 29). Bakan Soylu'dan sınır duvarı projesi açıklaması: Yüzde 75'i bitti. <https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-soyludan-sinir-duvari-projesi-aciklamasi-yuzde-75i-bitti-490420.html>

URL-5. (2021, Eylül 29). 81 kilometrelik Ağrı-İran sınır duvarı bitti. <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/81-kilometrelik-agri-iran-sinir-duvari-bitti-41680371>

URL-6. (2021, Ekim 15). Suriye sınırındaki duvar tamamlanmak üzere. <https://www.cnnturk.com/turkiye/suriye-sinirindaki-duvar-tamamlanmak-uzere?page=1>

URL-7. (2021, Ekim 15). Van-İran sınırına güvenlik duvarı. <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/van-iran-sinirina-guvenlik-duvari-597939.html>

EXTENDED ABSTRACT

From past to present, borders have had different forms, meanings, and appearances. Each historical period reflected its understanding of border, which led to the demarcation of borders in different ways. Borders have been defined by the tools such as barriers, watchtowers, lines, walls, fences, and barbed wires, as well as the natural features such as mountains, lakes, seas, forests, rivers, deserts, and swamps. Depending on the historical period, the form of social organization, political relations, economic systems, and cultural interactions, one of these tools was used in demarcating the borders between states. Border walls, which are one of the ways of defining borders, are built for various purposes such as securing an area, determining sovereignty areas, preventing illegal immigration without separating socio-economic systems from each other, opposing military and economic expansionism, resisting globalization. Walls have differentiated people and societies from each other and by doing so determined identities, cultures, and social, cultural, economic, and political relations and interactions. Border walls turned into one of the main pillars of the fight against immigration, smuggling, crime, and terrorism.

With the advent of globalization, borders and border walls became passive and started to lose their effectiveness and function. However, the globalization also brought in its wake new borders and border walls. On the one hand, globalization has been constantly increasing human mobility, but on the other, nation-states continue to build walls on their borders in various parts of the world. Border walls are the most concrete reflection of the security paradigm prevailing in the border policies in that they are built for reasons such as the fight against terrorism and the prevention of illegal crossings, irregular migration, and drug trafficking. In line with this border security paradigm, borders are being supported by walls, fences, 24/7 active thermal camera systems, unmanned aerial vehicles, and lighting devices to prevent irregular migrants, smuggling, crime, and terrorism. In this context, as the world gradually turns into a walled place, Turkey has started to be affected by this transformation. In the face of the mass and forced migration of millions of Syrian immigrants to Turkey due to the civil war that erupted in Syria in 2011, Turkey opted to adopt an open door policy. Since Turkey's open door policy supported the discourse of globalization, that is, "world without borders", this policy enabled Turkey to stay connected to the global world. However, people started to question this policy due to the gradual increase in smuggling, illegal immigration, drug trafficking, crimes, and terrorist acts. Turkey started to give up this policy in the face of the unstoppable rise of mass migration, smuggling, and terrorist activities. As a result, Turkey changed its border policy from the open door policy removing borders to a policy which involves redrawing borders

and rebuilding walls. In line with this policy shift, Turkey built a border wall, the third longest wall in the world after the Great Wall of China and the Berlin Wall, on the Turkey-Syria border. Moreover, Turkey is also building a border wall on its Iranian border in order to prevent possible mass migration of Afghans due to the regime change in Afghanistan. Why Turkey underwent such a transformation in its border policies can be explained by the following reasons: heavy burden of global migration movements, permanence of asylum seekers and refugees, decrease in return migration, increasing mass migration, possibility of new mass migrations, increase in smuggling activities under the guise of immigration, inadequacy of border gates in preventing illegal crossings, new crime motives produced by migrations, and expansion of terrorists' areas of action.

Increasing social backlash against the Syrian immigrants has been effective in Turkey's transforming its border policy. The following developments in Turkey have led to an increase in social backlash against the Syrian immigrants: increasing social unrest, turmoil, and conflict, emergence of economic problems, increase in smuggling activities, illegal border crossings, visibility of new crime patterns, and escalation of terrorist activities. Increasing social backlash caused Turkey to abandon its open door policy and introduce the border wall projects. The alliance of the ruling party with the nationalist actors has been effective in Turkey's launching border wall projects and abandoning the open door policy. The transformation of Turkey's border policy from an open door policy to a policy characterized by border wall projects means a transformation from a liberal border policy to a nationalist border policy dominated by ultranationalist tones.

Karakaş, E. & Sarıtarla, İ. H. (2022). Bilecik ili kırsalında suç olaylarının zaman ve mekâna göre dağılımı (2010-2019). *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 743-784.

DOI: 10.21550/sosbilder.1078899
Araştırma Makalesi / Research Article

BİLECİK İLİ KIRSALINDA SUÇ OLAYLARININ ZAMAN VE MEKÂNA GÖRE DAĞILIMI (2010-2019)*

Erdal KARAKAŞ**

İsmail Hakkı SARITARLA***

Gönderim Tarihi / Sending Date: 25 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 2 Nisan / April 2022

ÖZET

Bilecik, Marmara Bölgesi'ni İç Anadolu ve Akdeniz'e bağlayan önemli bir kara ve demiryolu geçiş güzergâhında yer almaktadır. Bu özelliğinden dolayı, Bilecik kırsalında suç olaylarının zaman ve mekâna göre dağılımının bilinmesi çalışmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu sayede suçla etkin bir şekilde mücadele edilmesi de mümkün olacaktır. Çalışmanın materyalini, Bilecik İl Jandarma Komutanlığı sorumluluk alanında 2010-2019 yılları arasında meydana gelen suç istatistikleri oluşturmuştur. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden "Doküman Analizi" kullanılmış olup, elde edilen veriler ArcGIS 10.2 programında değerlendirilerek haritalandırılmıştır. Çalışma sonucunda; Bilecik kırsalında türüne göre suçların mekânsal ve zamansal boyutta değişkenlik gösterdiği, İstanbul-Antalya karayolu boyunca uzanan yerleşmelerde suçların sıcak noktalar oluşturduğu, karayolu hatlarından uzaklaştıkça suç olayının azaldığı, bazı suçların sosyalleşmeden, bazılarının ise tenhalıktan beslendiği, dönemsel dinamik çalışmaların (YHT, HES inşaatları gibi) yarattığı suç fırsatları ve yabancılaşmanın özellikle malvarlığına karşı suç oluşumunu artırdığı, ülke ve dünya gündemi (terör ve Suriye İç Savaşı) ile yansımalarının da suç tespitlerine etki ettiği görülmüştür.

* Bu makale, *Bilecik Kırsal Suç Coğrafyası (2010-2019)* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

** Prof. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Bilecik / TÜRKİYE, erdal.karakas@bilecik.edu.tr

*** Doktora Öğrencisi, Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Coğrafya Ana Bilim Dalı, Bilecik / TÜRKİYE, hakki_saritarla@hotmail.com

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

Anahtar Kelimeler: *Bilecik, suç, kırsal, mekân, zaman*

Distribution of Criminal Incidents by Time and Place in Rural Bilecik Province (2010-2019)

ABSTRACT

Bilecik is located on an important road and railway transit route connecting the Marmara Region to Central Anatolia and the Mediterranean. Because of its this feature, knowing the distribution of crime events in Bilecik rural according to time and space constitutes the main purpose of the study. In this way, it will be possible to fight crime effectively. The material of the study consists of Crime statistics between 2010-2019 in responsibility of Bilecik Provincial Gendarmerie Command. In the study, "Document Analysis", one of the qualitative research methods, was used and the obtained data were evaluated and mapped in ArcGIS 10.2 program. As the result of this study; In the rural areas of Bilecik, crimes vary in spatial and temporal dimensions according to their type, crimes create hotspots in settlements along the Istanbul-Antalya highway, the crime rate decreases as you move away from the highway lines, some crimes feed on socialization and some on seclusion, crime opportunities and alienation created by periodic dynamic studies (such as YHT, HEPP constructions) increase the crime formation especially against property, and world agenda (terrorism and the Syrian Civil War) and its reflections on the country also affect crime detections.

Key Words: *Bilecik, crime, rural, space, time*

Giriş

Toplumun huzur ve sosyal refah seviyesini tehdit eden önemli bir etken de suç olgusudur. Suç, sapma bir davranış olmakla birlikte, yazılı hukuk tarafından da yasaklanmış, karşılığında yaptırım öngörülen eylemlerdir. İçli, suç kavramını "Topluma zarar verdiği ya da toplum için tehlikeli olduğu yasa koyucu tarafından kabul edilen ve belirlenen eylem, davranış ve hareketlerdir." şeklinde ifade etmiştir (2001: 4). Ülkemizde bir fiilin suç sayılabilmesi için Kanun'da belirtilmiş olması gerekmektedir. Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) 1. Maddesinde Kanun'un açık olarak suç saymadığı bir fiil için kimseye ceza verilemeyeceği belirtilmektedir (Sargın & Temurçin, 2011: 18). Böylece TCK

ülkemizdeki net suç tanımı ile suçu, sapma davranıştan tamamen ayırmıştır.

Suç olgusunun açıklanması her ne kadar literatürde kriminoloji bilim dalı altında incelenirse de bu bilim dalına hukuk, sosyoloji, felsefe, genetik, psikoloji, şehir planlama, tarih, yönetim ve coğrafya da katkı sağlamaktadır. Doğası gereği her disiplinin suç olgusuna yaklaşımı da farklıdır (Yılmaz, 2010: 11). Çünkü suç, çok değişkenli bir olgudur. Karakaş (2013), suç incelemeleri ve suç teorilerinin suçluluk ve suç bakış açıları üzerine kurulu olduğunu ifade etmektedir. Böylece suç olgusu daha iyi anlaşılacaktır. Suç coğrafyası açısından suç olayının ana kaynağı insandır. İnsanların belirli bir mekânda yaşamaları ve bu mekânda suç oluşumu görülmesi de suç olayını coğrafyanın inceleme konusu yapmaktadır (Karakaş, 2004: 20). Suç coğrafyası kavramı Aliagaoglu (2007) tarafından, “Suçlu davranışlarının mekânsal özelliklerinin araştırılmasıdır.” şeklinde tanımlanmıştır. Ek olarak, suç coğrafyası çalışmalarında suçluluk kavramının incelenmesinden ziyade, suç kavramının alanlara mekânsal ve zamansal dağılışı ortaya konularak suç ve mekân ilişkisi irdelenmektedir.

Uluslararası camiada çalışma alanı olarak suç ve coğrafya arasındaki ilişki, ilk kez Batı Avrupa’da Guerry (1802-1866) ve Quetelet (1796-1874) ile başlayan yaklaşık 150 yıllık bir geçmişe sahiptir. Andre Michel-Guerry’nin 1833 yılında Fransa’da mülkiyet ve şiddet suçlarının dağılımını haritalandırdığı çalışması, suç coğrafyası alanında yapılan ilk çalışmadır (Wyant, 2015). Ülkemizde ise son 20 yıldır üzerinde çalışılan taze bir konudur (Sargın & Temurçin, 2011; Aliagaoglu & Çildam, 2016). Ancak her geçen gün farklı yaklaşımlardan sunulan araştırmalarla zenginleşmekte ve önemi artmaktadır. Çalışmalar, bir sokaktan başlayıp mahalle, ilçe, il veya ülke sınırlarına kadar değişen bölge kavramları içerisinde veya suçun toplanma eğilimi gösterdiği noktasal ve daha özel bazlı çalışmalar şeklinde değişkenlik göstermektedir.

Ulusal bazlı çalışmalar incelendiğinde suç coğrafyası araştırmalarının, genellikle yerleşim merkezlerinde suç toplanma alanlarının coğrafi bakış açısına uygun biçimde nedenleriyle birlikte haritalanması ve analizine dönük incelemeler şeklinde başladığı gözlemlenmektedir (Başaran, 2022). Özünde ise Batı Avrupa'da başlayan ilk çalışmalara benzerlik göstermektedir. Ancak gelişmiş teknolojik yöntem ve teknikler günümüzdeki analiz kabiliyetini artırmış, çalışmaları ileri bir seviyeye taşımıştır. Yaptığımız çalışmanın da temelini oluşturan, suç coğrafyası alanında suç incelemesi üzerine kurulu araştırmalar, suçun işlendiği yer ile yoğunlaştığı alanları ön plana çıkararak arazi kullanımı ve suç ilişkisine vurgu yapmaktadır (Karakaş, 2004, 2006, 2013; Aliğaoğlu & Aladdinoğlu, 2005; Aliğaoğlu, 2007; Gürbüz & Karabulut, 2007, 2008; Uzun & Aliğaoğlu, 2009; Günal & Şahinalp, 2009; Aksak & Çalışkan, 2010).

Ülkemizde suç coğrafyası alanında çalışma yapacaklara bakış açısı ve analiz yeteneği kazandırma, haritalama teknikleri sunma, suç-mekân etkileşiminin irdelenmesi ve veri kaynaklarının elde edilmesi gibi yol gösterici tarzda temel çalışmalar oldukça önemlidir (Karakaş, 2003, 2005a, 2005b, 2009; Aliğaoğlu & Alaaddinoğlu, 2005; Sargın & Temurçin, 2011; Yılmaz & Ergün, 2006; Temurçin, 2018). Yapılan diğer çalışmaları da kırsal ve şehirselleşmiş olarak kategorize ettiğimizde, şehirselleşmiş alanlar konu alan çalışmaların daha ağır bastığını görmekteyiz. Çünkü şehirselleşmiş alanlar nüfus toplanması görülen, yabancılaşmanın daha kolay sokulduğu, fonksiyonel çeşitlilik bulunan ve daha güvensiz mekânları barındıran yerleşmelerdir. Şehirselleşmiş alanlara dair daha geniş bir literatürde, ülke genelini konu edinen (Yılmaz & Ergün, 2006; Sargın & Temurçin, 2009, 2011), il bazında genel suç konulu (Göksu, 2003; Yılmaz & Ergün, 2005; Karakaş, 2006; Belibağlı, 2008; Aksak, 2009; Karadeniz, 2020), il bazında özel suç konulu (Karakaş, 2004; Günal & Şahinalp, 2009; Gürbüz & Karabulut, 2007; Gürbüz vd., 2013), il bazında mala karşı suç konulu (Aliğaoğlu, 2007; Uzun & Aliğaoğlu, 2009;

Aksak & Çalışkan, 2010; Uğur, 2013), il bazında kişiye karşı suç konulu (Çıldam, 2019) ve ilçe bazında yürütülen (Çıldam, 2011; Akça & Taş, 2012; Akça, 2014; Aliagaoglu & Çıldam, 2016; Hepdeniz vd., 2015; Atış & Ünsal, 2020) suç çalışmaları bulunmaktadır. Daha az çalışma konusu olan kırsal alanlara dair ise genel derleme tarzında (Temurçin & Yakar, 2013), ilçe bazında genel suç (Özçelik, 2006; Yıltrak, 2010; Atik, 2014; Sarıtarla, 2016; Uluç, 2019) ve özel suç konulu (Karakaş & Sarıtarla, 2016) çalışmalar görülmektedir.

Bu çalışmada üzerinde durulan esas problem, Bilecik kırsalında meydana gelen suçlardır. Konu; kırsal yerleşim alanlarına suç dağılımının nedenlerinin irdelenmesi sonucu mekânsal boyutuyla; yıl, mevsim, ay, gün ve saat bazında yapılan incelenmeye dair de zamansal boyutuyla ele alınmaktadır.

Çalışmanın amacı; Bilecik kırsalında suçun mekânsal ve zamansal özelliklerinin ortaya konulması ile suç barınma, dönem ve değişkenliğinin bilinmesi ve kırsal suçla mücadele etkinliğini artırmaktır. Bu nedenle 2010-2019 yılları arasında ana suç tasnifleri ve en çok görülen bağlı alt suçların incelemeleri yapılmış, suç bakış açısı üzerine kurulu, genel bir çalışma ortaya konulmuştur. Ayrıca suçun mekânsal dağılımında mutlak suç yerine 100 kişi başına düşen suç kavramı kullanılmıştır.

Çalışmanın evrenini Bilecik İl Jandarma Komutanlığı sorumluluk alanı, örneklemini ise 2010 yılı Ocak ayından 2019 yılı Aralık ayı son gününü kapsayacak şekilde 10 yıllık Bilecik kırsalında meydana gelen ana suç istatistikleri oluşturmuştur.

Çalışma alanı olarak seçilen Bilecik ili, 39° 31' ve 40° 31' kuzey enlemleri ve 29° 43' ve 30° 41' doğu boylamları arasında, Marmara Bölgesi'nin güneydoğusunda bulunmaktadır. Doğusunda Bolu ve Eskişehir, güneyinde Kütahya, batısında Bursa, kuzeyinde Sakarya illeri ile çevrilidir (Şekil 1). İl 4.307 km² yüzölçümü ile Türkiye'nin en küçük

illerindedir (Aygün, 1998: 1). Nüfusu 2019 itibariyle 223.448 olup, ülke nüfusunun % 0,27'sine karşılık gelmekte ve km²'ye 52 kişi (Türkiye ortalaması 102 kişi) düşmektedir (Bilecik Tarım Orman İl Müdürlüğü İnternet Sitesi, 2019). Çalışma döneminde çalışma sahasında 252 kırsal yerleşme bulunmaktadır.

Şekil 1: Bilecik İli Lokasyon Haritası

Çalışmanın Önemi

Çalışma, kırsal bir alanda 10 yıl gibi uzun bir süreçteki suç değişkenliğini ortaya koyması, suç türlerinin hangi mekân ve zamanda yoğunlaştığının irdelenmesi, literatürde şehirselle suç araştırmalarına göre daha az sayıda çalışılan kırsal suç araştırmalarına katkı sağlaması ve kır kolluğuna detaylı bir analiz sunarak suçun anlaşılmasını kolaylaştırması bakımından önemlidir.

Metot

Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden “Doküman Analizi” kullanılmış olup, elde edilen veriler ArcGIS 10.2 programından istifade ile tematik koropleit tarzda haritalandırılmıştır.

Suçun Sınıflandırılması

Türkiye’de suçların çoğunluğu, köklü değişiklikler yapılarak güncellenen ve dinamik yapısını koruyan TCK’da tasniflenmiştir (Madenüs, 2016). TCK son değişiklikler (2005) doğrultusunda suçları “Uluslararası, Kişilere, Topluma ve Millete/Devlete” karşı olmak üzere dört ana başlıkta toplamıştır. Çünkü suç, zaman içerisinde, mekâna ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak devinim gösteren, kanunların da ona ayak uydurmasını zorunlu kılan bir olgudur. Aynı paralelde ülkemizde kırsal alanların emniyet ve asayişinden sorumlu kolluk kuvveti olarak görev yapan Jandarma da sorumluluk alanında meydana gelen suç olayını dört kategoriye ayırmış; asayiş, kaçakçılık, terör ve cezaevi olayları şeklinde adlandırmıştır.

Bilecik Kırsalında Suç Durumu (2010-2019)

Bilecik kırsalında 2010-2019 yılları arası 9.529 takibi gereken olay, 7.789 asayiş suçu, 1.379 kabahat olayı, 1.296 kaçakçılık suçu, 253 organize suç, 64 terör suçu ve 6 bilişim suçu olmak üzere 20.316 suç olayı vuku bulmuştur. Takibi gereken olayları ön plana çıkaran ise kırsal alanlara dağılmış çok sayıdaki fabrika ve maden ocaklarında görülen iş kazalarıdır. Bu durum kırsaldaki gelişmiş sanayi fonksiyon yapısını ortaya koymaktadır. Takibi gereken olaylar dışında asıl suç yoğunluğunu da sırasıyla asayiş (% 72), kabahat (% 13), kaçakçılık (% 12) ve diğer suç (% 3) olayları oluşturmaktadır.

Şekil 2’de 2010-2019 yılları arası 10 yıllık süreçte vuku bulan suçların (takibi gereken olaylar hariç) kırsal yerleşmelere dağılışı görülmektedir. Suçlar;

1. İstanbul-Antalya karayolu boyunca uzanan yerleşmelerde (Ciciler, Kızılöz, Selçik, Örenköy, Başköy, Ahmetpınar, Demirköy, Yeniçepni, Hamidiye),
  2. Eskişehir-Bursa karayolu boyunca uzanan yerleşmelerde (İçköy, Aşağıarmutlu, Kızılcapınar, Aksutekke),
  3. Diğer karayolu ağları üzerindeki yerleşmelerde (Düzmeşe, Nazıfpaşa, Kepen, Doğancılar, Arıcaklar, Karaağaç/Gölpazarı, Rızapaşa),
  4. İlçe merkezlerine komşu yerleşmelerde (Büyükyenice, Kuyubaşı, Çakırpınar, Esemen, Alibeydüzü, Kovalıca, Sırhoca, Kızılsaray, Dereköy/Gölpazarı, Aktaş, Çımişkı, Tongurlar, Keskin),
  5. Organize Sanayi Bölgesi (OSB) varlığına bağlı olarak sanayi fonksiyon alanlarında (Selimiye, Gülümbe, Pelitözü, Poyra, Dübekli, Oluklu),
  6. Rekreatif alanlarda (Pelitözü, Saraycık, Günyurdu, Büyükelmalı, Kurşunlu),
  7. Sakarya Vadisi boyunca uzanan tarım fonksiyon alanlarında (Selbükü, Hamitabat, Çayköy, Koyunlu, Akçasu, Kayabalı, Küçükyenice),
  8. Vezirhan beldesi ve etki alanında (sanayi, tarım, hayvancılık özellikleri ile karayolu ve toplu nüfusun etkisi),
  9. Beldelere komşu yerleşmelerde (Göynücek, Yenidodurga, Revnak),
  10. Ormancılık fonksiyon özellikleri bulunan yerleşmelerde (Ormangüzle, Kozpınar, Camiliyayla) sıcak noktalar oluşturmaktadır.
- Yenişehir kırsalı, Merkez ilçe batısı, Osmaneli doğusu ve Gölpazarı mülki sınırları dışı kuşağında ise fonksiyonel yapının

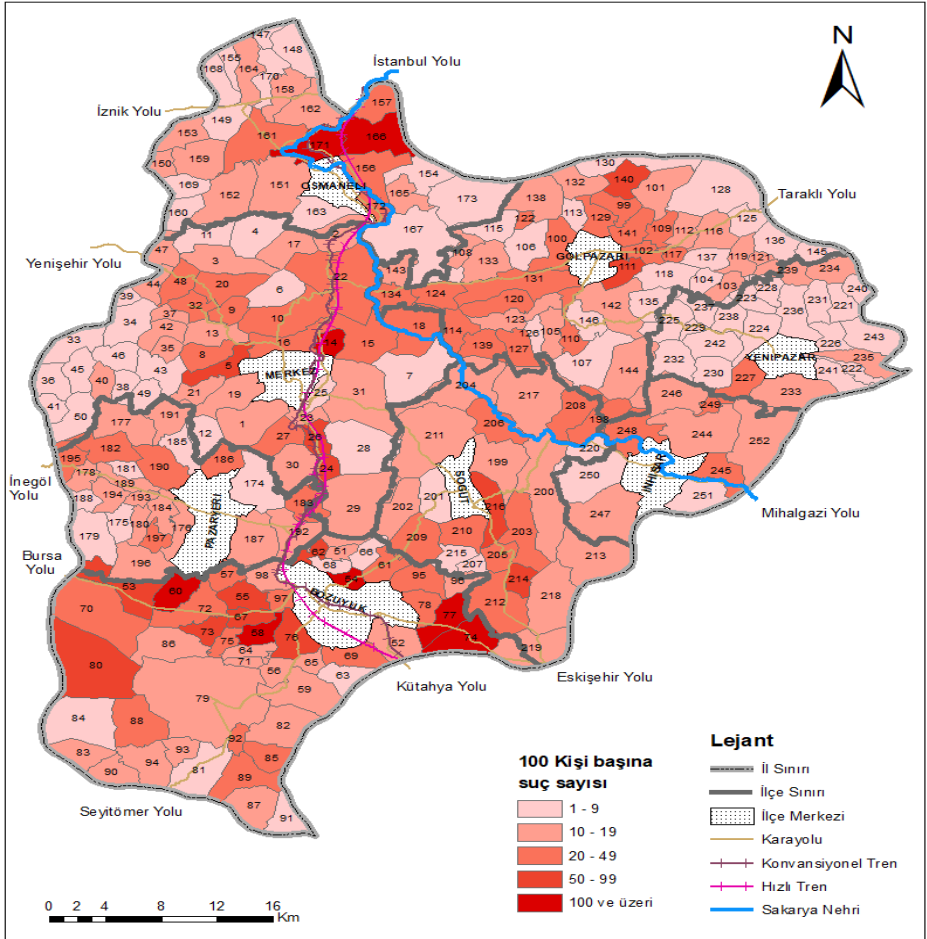
daralmasına bağlı olarak soğuk nokta oluşumları dikkat çekmekte, ana karayolu ağları ve ilçe merkezlerinden uzaklaştıkça da suç oluşumu azalmaktadır.

Suç ve yıl ilişkisinde inişli çıkışlı artan bir suç görünümü bulunmaktadır (Tablo 1). Her ne kadar yıllar itibariyle suç artışı görülse de 2010, 2017 ve 2018 yıllarında gerçekleşen ve jandarma sorumluluk alanlarının daraltılması ile sonuçlanan “Polis-Jandarma Sorumluluk Alanlarının Yeniden Düzenlenmesine Dair Protokoller” ile suç olayı her seferinde protokol yılını izleyen yıllarda azalmıştır. Özellikle en geniş kapsamlısı “2010 Yılı Protokolü” hem bazı yerleşim alanlarının (Aşağıköy, Pelitözü) hem de önemli Organize Sanayi Bölgelerinin (Pelitözü ve Gülümbe OSB alanları) polise devri ile kırsal suç olayına önemli bir etki bırakmıştır. Çalışma dönemi son yıllarına doğru ise 2016 yılından itibaren hızlı suç artışı ve paralel suç hareketi görülmektedir. Kademelenme de asayiş suçlarında daha belirgindir. Kabahat olayları çoğunlukla kolluğun devriye etkinliği, denetim ve doğrudan müdahalesi ile mesleki kabiliyetlerine dayanmaktadır. Ancak kolluk dikkatlerinin 2016 yılından itibaren “Suriye İç Savaşı” etkisi ile ülkemizde görülen düzensiz göçmen hareketlerine yoğunlaşması sonucu olay sayısı azalmıştır. Ancak kolluğun düzensiz göçmen hareketini engellemeye yönelik denetimlere ağırlık vermesi, kaçakçılık olaylarına artış olarak yansımış, bu artış da 2016 yılında daha belirgin hâle gelmiştir. Oldukça az sayıda görülen bilişim ve organize suçlar da 2016 yılından itibaren kendini göstermeye başlamış, giderek artan teknolojik gelişmeler ve yeni suç türleriyle karmaşıklaşan suç yapısının gündeme gelmesi sonucu da istatistiklerde yerini almıştır. Ayrıca 2015 yılından itibaren ülke içi ve dışı terör olayları etkisiyle alınan sıkı tedbirler sonucu, az sayıda terör suçu da (denetimlerde görülen yakalama olayları) ortaya çıkmıştır. Organize suçlar ise asayiş suçları paralelinde yükselmiştir.

Tablo 1: Tasniflerine Göre Suçların Yıllara Dağılışı (2010-2019)

SUÇ/YIL	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ASAYİŞ	871	771	688	680	672	638	725	854	958	932
KAÇAKÇILIK	40	24	51	70	73	94	712	112	64	56
KABAHAT	148	156	184	186	184	148	116	132	77	48
TAKİBİ GEREKEN	931	630	643	750	688	856	992	1.212	1.483	1.344
TERÖR						1	19	28	9	7
BİLİŞİM SUÇU				1			1	2	1	1
ORGANİZE VE DİĞER	28	16	13	9	11	7	6	18	55	90
TOPLAM	2.018	1.597	1.579	1.696	1.628	1.744	2.571	2.358	2.647	2.478

Kaynak: Bilecik İl Jandarma Komutanlığı, 2020.

Şekil 2: Genel Suç Dağılışı (2010-2019)

(Yerleşim adları için “Ek”e bakınız.)

Suç, mevsim ve ay ilişkisinde asayiş suçlarının yaz mevsimi başından sonuna doğru artan bir grafikte Ağustos ve Temmuz aylarında; kabahat olaylarının ilkbahar mevsiminde, Mart ve Nisan aylarında;

organize ve diğer suçların yaz mevsiminde, haziran ayında; kaçakçılık, terör ve bilişim suçlarının suç fırsatlarına bağlı herhangi bir mevsim veya ayda ancak kaçakçılık olaylarının düzensiz göçmen hareketi etkisiyle ilkbahar mevsimi ağırlıklı toplandığı görülmektedir (Tablo 2).

Tablo 2: Tasniflerine Göre Suçların Ay ve Mevsimlere Dağılışı (2010-2019)

SUÇ / MEVSİM / AY	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AĞUSTOS	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARALIK	İLKBAHAR	YAZ	SONBAHAR	KIŞ
ASAYIŞ	486	534	581	625	661	681	841	858	733	660	617	512	1.867	2.380	2.010	1.532
KAÇAKÇILIK	56	51	168	262	257	104	63	73	54	66	84	58	687	240	204	165
KABAHAT	109	116	171	145	125	113	103	91	100	105	83	118	441	307	288	343
TAKİBİ GEREKEN	615	635	745	759	806	880	948	931	841	828	779	762	2.310	2.759	2.448	2.012
TERÖR	3	8	4	3	2	4	3	11	2	10	4	10	9	18	16	21
BİLİŞİM SUÇU						1	2				1	2		3	1	2
ORGANİZE VE DİĞER	21	19	18	16	17	35	25	22	20	21	23	16	51	82	64	56
TOPLAM	1.290	1.363	1.687	1.810	1.868	1.818	1.985	1.986	1.750	1.690	1.591	1.478	5.365	5.789	5.031	4.131

Kaynak: Bilecik İl Jandarma Komutanlığı, 2020.

Suç, gün ve saat ilişkisinde asayiş suçlarının günlere dağılımı homojen olup, 12-18 saatleri arası, özellikle akşamüstü zamanlar dikkat çekmektedir (Tablo 3). Kabahat ve kaçakçılık olayları ise hafta içi günlerde, gündüz saatlerinde (6-18) toplanmakta, cuma gününden itibaren hafta sonu günler boyunca da suç azalması görülmektedir. Aynı eğilim terör, bilişim ve diğer suçlar içinde söz konusuysa, terör olaylarında ilave olarak 18-24 saatleri de ön plana çıkmaktadır.

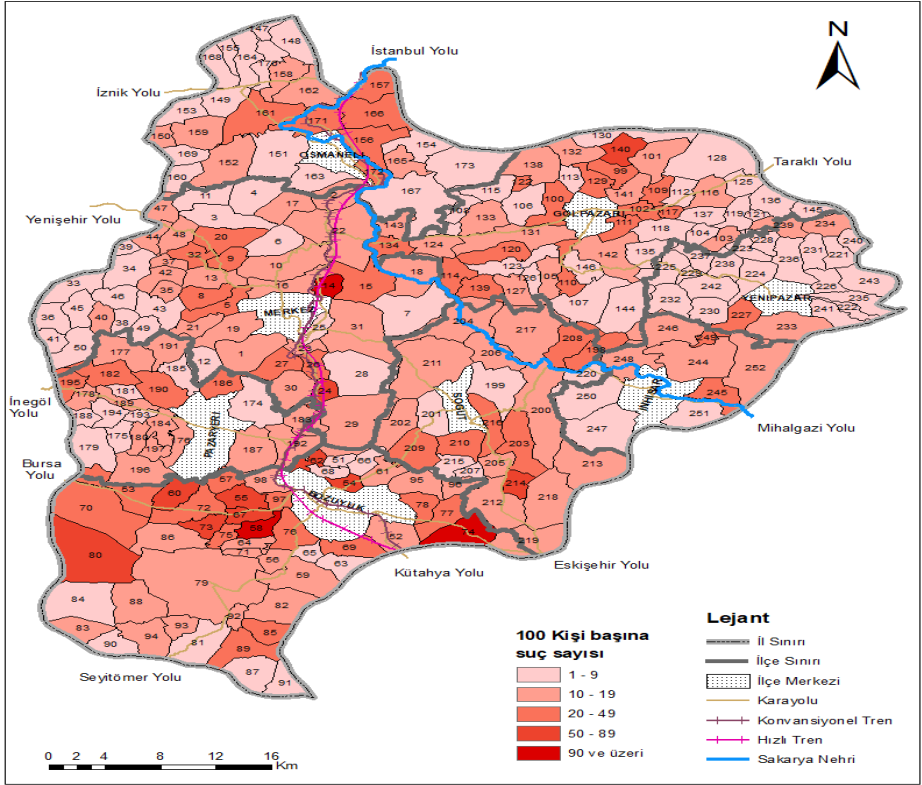
Tablo 3: Tasniflerine Göre Suçların Gün ve Saatlere Dağılışı (2010-2019)

SUÇ/GÜN/SAAT	PAZARTESİ	SALI	ÇARŞAMBA	PERŞEMBE	CUMA	CUMARTESİ	PAZAR	24-6	6-12	12-18	18-24
ASAYİŞ	1.132	1.061	1.111	1.111	1.119	1.088	1.167	866	2.066	2.937	1.920
KAÇAKÇILIK	194	230	289	217	145	127	94	60	423	645	168
KABAHAT	181	202	234	232	178	162	190	70	411	642	256
TAKİBİ GEREKEN	1.528	1.519	1.463	1.548	1.456	1.107	908	734	3.495	3.707	1.593
TERÖR	18	12	12	11	4	1	6	3	16	31	14
BİLİŞİM SUÇU	3		2			1			3	3	
ORGANİZE VE DİĞER	40	51	31	42	39	30	22	24	74	104	53
TOPLAM	3.096	3.075	3.142	3.161	2.941	2.516	2.387	1.757	6.488	8.069	4.004

Kaynak: Bilecik İl Jandarma Komutanlığı, 2020.

Bilecik Kırsalında Asayiş Suçları Dağılımı (2010-2019)

Bilecik kırsalında vuku bulan her dört suçtan üçü asayiş suç olayı olup, genel suç dağılımına paralel bir görünüm sergilemektedir (Şekil 3). Suçlar bütün kırsal yerleşmeleri etkilemiştir. OSB alanları (Selimiye, Poyra), fabrikalar (Taşçılar, Dübekli) ve maden ocakları (Gökpınar, İlyasbey) görülen sanayi fonksiyon alanları, yabancılaşma ve suç fırsatları etkisiyle daha çok ön plana çıkmıştır. İstanbul-Antalya (Başköy, Ahmetpınar, Kuyubaşı) ve özellikle Eskişehir-Bursa (Çaydere, Delielmacık, Kızılcapınar) karayolları boyunca işletmeler, nüfus hareketliliği ve alkol erişim kolaylığı etkisi de sıcak nokta oluşumunu artırmış, ilçe merkezlerine komşu yerleşmelerinde (Alibeydüzü, Esemem, Günyurdu) ön plana çıktığı görülmüştür. Ayrıca çevresine göre engebeli bir topoğrafyaya sahip Bilecik kırsalında, Sakarya ve Karasu vadileri boyunca verimli tarımsal etkinlik görülen değerli arazili yerleşmeler ile il kırsalı güneyinde bulunan hayvancılık fonksiyon özellikleri ağır basan Dodurga beldesi ve çevresi suç toplanması görülen diğer alanlardır.

Şekil 3: Asayiş Suçlarının Dağılışı (2010-2019)

(Yerleşim adları için “Ek”e bakınız.)

Suç ve yıl ilişkisinde, en fazla görülen asayiş suçu olan kişilere karşı suçlarda “2010 Yılı Protokolü” etkisi sonucu suç azalması görülmektedir (Tablo 4). Ancak 2011 yılından itibaren inişli çıkışlı artan bir eğilim bulunmaktadır. Malvarlığına karşı suçlarda 2010 yılında Bozüyük-Mekece karayolu yapımı, 2011-2015 yılları arasında 100 kilometrelik geniş bir alanda yürütülen İstanbul-Ankara Yüksek Hızlı Tren Hattı (YHT) yapımı, 2015-2019 yılları arasında HES (Küçükyenice,

Selbükü), rüzgâr enerji santrali (Yeniçepni), baraj (Günyurdu), Baharözü TOKİ konutları ve terminal inşaatı (Bilecik) yapımı gibi kırsal alanlarda yürütülen dinamik çalışmalarda sunulan suç fırsatları etkisi ile zamansal suç toplanma eğilimi görülmektedir. Daha az sayıda vuku bulan topluma ve millete/devlete karşı suçlarda ise kısmen 2010 yılı protokolü etkisi görülürken özellikle topluma karşı suçlarda en çok görülen suç türleri olan orman ve genel tehlike yaratan suçlar belirleyici olmuştur. Çünkü 2010 yılından itibaren beldelere uygun fiyatlı yakacak ihtiyacı verilmesi orman suçlarını azaltırken; genel tehlike yaratan suçlara dair TCK'da yapılan değişiklik ise (Kaza durumları dışında alkollü araç kullanımında 100 promil alkol sınırı, kazalarda ise alkol sınırı bulunmamaktadır.) trafik güvenliğini tehlikeye sokma suçunu ciddi oranda artırmıştır.

Tablo 4: Asayiş Suçlarının Karşı Suçların Yıl Bazında Dağılımı (2010-2019)

SUÇ/YIL	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
KİŞİLERE KARŞI	537	415	411	363	394	374	432	451	537	513
MALVARLIĞINA KARŞI	190	242	212	235	183	178	193	291	273	269
TOPLUMA KARŞI	123	97	55	74	83	79	85	102	118	137
MİLLETE VE DEVLETE KARŞI	21	17	10	8	12	7	15	10	30	13

Kaynak: Bilecik İl Jandarma Komutanlığı, 2020.

Suç, mevsim ve ay ilişkisinde, kişilere karşı suçların açık alan sosyalleşmesinin ve yüz yüze ilişkilerin artış gösterdiği yaz mevsiminde özellikle Ağustos ayında; malvarlığına karşı suçların suç fırsatının yakalandığı yılın her hangi bir mevsiminde (kısmen yaz mevsimi ağırlıklı); topluma karşı suçların sonbahar, yaz ve ilkbahar mevsimlerinde, ekim, Temmuz ve Ağustos aylarında; millete/devlete karşı suçların ise yılın farklı mevsimsel dönemlerinde (Şubat ve Ağustos) toplanma eğilimi görülmektedir (Tablo 5).

Tablo 5: Asayiş Suçlarının Ay ve Mevsim Bazında Dağılışı (2010-2019)

SUÇ / MEVSİM / AY	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AĞUSTOS	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARALIK	İLKBAHAR	YAZ	SONBAHAR	KIŞ
KİŞİLERE	258	290	295	350	366	434	491	526	459	353	331	274	1.011	1.451	1.143	822
MAL VARLIĞINA	164	173	194	173	201	161	240	227	180	197	192	164	568	628	569	501
TOPLUMA	52	56	81	89	81	72	96	90	85	97	88	66	251	258	270	174
MİLLETE VE DEVLETE	12	15	11	13	13	14	14	15	9	13	6	8	37	43	28	35

Kaynak: Bilecik İl Jandarma Komutanlığı, 2020.

Suç, gün ve saat ilişkisinde, kişilere karşı suçların hafta sonu pazar günleri, yazın aydınlanma süresinin akşam geç saatlere kadar sürmesinin de etkisi ile 16-24 saatleri arasında; malvarlığına karşı suçların hafta içi günlerde, 6-18 saatleri arasında; topluma karşı suçların suç fırsatının gelişimine bağlı olarak haftanın değişik günlerinde (cuma, pazar ve çarşamba), 12-24 saatleri arasında; millete/devlete karşı suçların ise Bilecik civarında en çok halk/hayvan pazarı kurulan ve kırsal hareketliliğinin arttığı perşembe günleri (Tablo 6) 6-24 saatleri arasında toplandığı anlaşılmaktadır (Tablo 7).

Tablo 6: Bilecik İli ve Çevresinde Halk/Hayvan Pazarlarının Kurulduğu Günler

PAZAR YERİ/GÜN	PAZARTESİ	SALI	ÇARŞAMBA	PERŞEMBE	CUMA	CUMARTESİ	PAZAR
MERKEZ İLÇE	H				H		H
VEZİRHAN						H	
BAYIRKÖY			H				
BOZÜYÜK		H				H	H
ÇİHANGAZİ					H		H
DODURGA					H		

Bilecik İli Kırsalında Suç Olaylarının Zaman ve Mekâna Göre Dağılımı (2010-2019)

OSMANELİ							H	H				
SÖĞÜT						H						
PAZARYERİ									H	H		
DEMİRKÖY		H										
GÖLPAZARI		H	H									
YENİPAZAR				H	H							
İNHİSAR							H					
İNEGÖL						H	H					
İZNİK				H								
YENİŞEHİR		H	H									
GÜRSU									H	H		
ESKİŞEHİR					H							
MİHALGAZİ						H						
İNÖNÜ						H						
SAKARYA			H				H					H
TARAKLI									H			
GEYVE						H						
GEYVE SAFİBEY				H				H				H
PAMUKOVA				H								
KÜTAHYA			H									
TAVŞANLI							H					
DOMANIÇ										H		
KOCAELİ							H					
GEBZE									H			
GÖYNÜK								H				
TOPLAM	1	8	7	9	9	9	9	4				
H: Halk pazarı H: Hayvan pazarı												

Tablo 7: Asayiş Suçlarının Gün ve Saat Bazında Dağılışı (2010-2019)

SUÇ/GÜN/SAAT	PAZARTESİ	SALI	ÇARŞAMBA	PERŞEMBE	CUMA	CUMARTESİ	PAZAR	24-6	6-12	12-18	18-24
KİŞİLERE	648	600	603	586	620	647	723	401	1.040	1.646	1.340
MALVARLIĞINA	330	314	348	350	333	306	285	326	628	853	459
TOPLUMA	135	132	141	139	145	118	143	121	185	360	287
MİLLET VE DEVLETE	19	15	19	36	21	17	16	18	40	45	40

Kaynak: Bilecik İl Jandarma Komutanlığı, 2020.

Bilecik Kırsalında Kişilere Karşı Suçların Dağılımı (2010-2019)

Suçların Bilecik kırsalında özellikle ilçe merkezleri çevresinde yoğunlaştığı görülmektedir (Şekil 4). Dağılım hemen her ilçe kırsalında düzenlidir. Özellikle sıcak nokta oluşumu; İstanbul-Antalya karayolu (Kızılöz, Medetli, Selçik, Gülümbe, Kuyubaşı, Örenköy, Başköy, Ahmetpınar, Demirköy, Poyra) ve Eskişehir-Bursa karayolu (İçköy, Aşağıarmutlu, Delielmacık) etkisiyle görülen yabancılaşma ve nüfus toplanmasına; diğer karayolu ağları üzerinde konuşlu bulunmaya (Düzmeşe, Gümüşdere, Bahçesultan, Nazıfpaşa, Arıcaklar, Sırhoca, Taşçılar, İlyasbey); OSB alanlarında görülen nüfus hareketliliğine (Selimiye, Poyra, Oluklu, Pelitözü); ilçe merkezine komşu olup nüfusu hızlı değişen alanların varlığına (Alibeydüzü, Hamidiye/Bozüyük, Fıranlar, Çımışkı, Keskin, Kızılsaray, Aktaş, Kurşunlu, Kovalıca); rekreasyonel alanlardaki dinamik yapıya (Pelitözü, Saraycık, Günyurdu); beldeler (Bayırköy, Küre, Çaltı, Vezirhan) ve nüfus toplanması görülen yerleşmelere (Düzmeşe, Hisarcık, Oğulpaşa, Yeniköy, Samrı, Kurtköy); hayvancılık fonksiyon özellikleri ile kooperatifleşmenin gelişmiş olduğu Dodurga beldesi ve etki alanında yer alan yerleşmelere (Yenidodurga, Kuyupınar, Kapanalan, Revnak) ve tarımsal fonksiyon özellikleri

sıklaşan Sakarya Vadisi boyunca uzanan yerleşmelere (Akçasu, Kızılöz, Selbükü) bağlı olarak gelişmiştir.

Suç ve yıl ilişkisi incelendiğinde, yıllar itibarıyla inişli çıkışlı nispeten azalan bir suç görünümü bulunmaktadır (Tablo 8). Bilecik kırsalında günlük 10.000'den fazla aracın geçtiği önemli karayolu ağlarının bulunması (İstanbul-Antalya, Eskişehir-Bursa, Bilecik-Kütahya), suç olay sayılarına doğrudan etki etmektedir. Bu nedenle en çok görülen kişiye karşı suç türü de trafik kazası sonucu yaralamadır. Özellikle 2010 yılında İstanbul-Antalya karayolunun önemli bir etabı olan Bozüyük-Mekece karayolu yapım çalışmasının tamamlanması, istatistiklere olumlu yansımış ve suç olay sayıları azalmıştır. Aynı etki trafik kazası sonucu öldürme olayları içinde geçerlidir. Taksirle yaralama ve taksirle öldürme olayları hem kırsal aktiviteler hem de maden ocaklarındaki hareketlenmeler sonucu son yıllarda artma eğilimi göstermiştir. En çok görülen alt tasniflerden olan kasten yaralama, tehdit ve hakaret suçları ise yıllar itibarıyla inişli çıkışlı artan bir görünüm sergilemiştir.

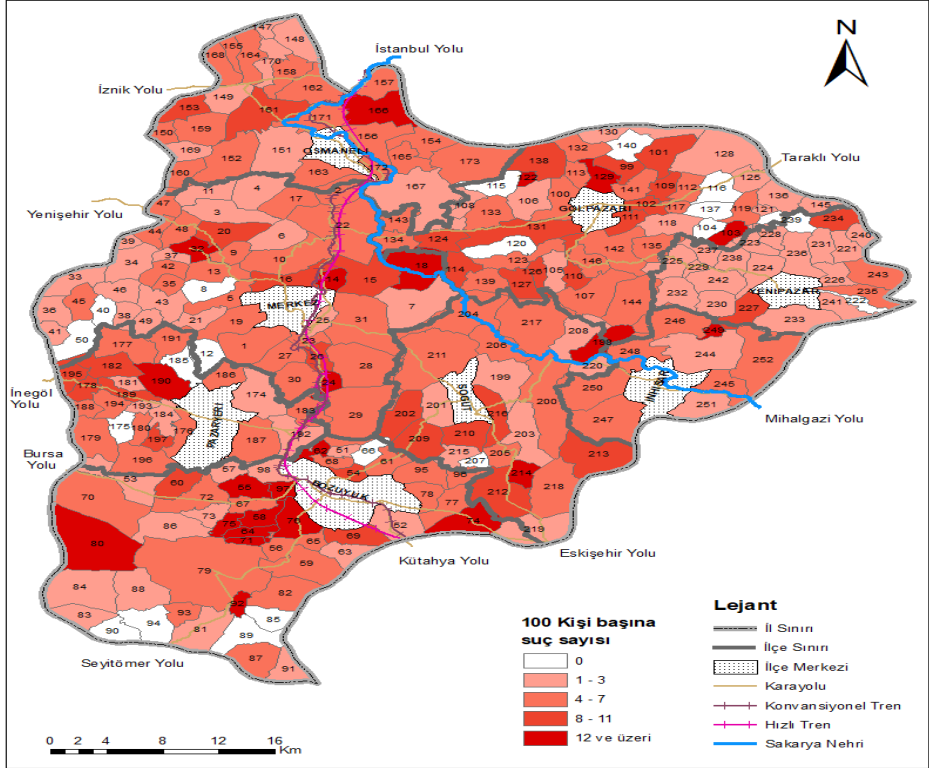
Tablo 8: Kişilere Karşı Suçların Yıl Bazında Dağılımı (2010-2019)

SUÇ/YIL	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	TOPLAM
KASTEN ÖLDÜRME		3	1		1	1		3	1		10
TAKSİRLE ÖLDÜRME	3	5	1		3	4	4		2	4	26
KASTEN YARALAMA	158	108	113	100	110	81	97	122	172	141	1.202
TAKSİRLE YARALAMA	17	22	25	10	11	15	23	21	25	39	208
TRAFİK KAZ. SON. TAKS. ÖLDÜRME	23	16	9	13	9	17	15	15	11	13	141
TRAFİK KAZ. SON. TAKS. YARALAMA	214	164	160	153	150	134	159	181	175	167	1.657
CİNSEL DOK. KARŞI SUÇLAR	15	9	4	10	6	9	12	12	14	13	104
TEHDİT	57	50	52	43	63	62	73	54	79	85	618
KİŞİYİ HÜR. YOKSUN KILMA	10	6	7	3	4	6	3	7	8	2	56

KONUT DOKUNULMAZLIĞINI İHLAL	4	3	3	1	2	4	4		3	3	27
KİŞİYE VEYA HATIRASINA HAKARET	31	24	32	19	27	30	34	27	42	35	301

Kaynak: Bilecik İl Jandarma Komutanlığı, 2020.

Şekil 4: Kişilere Karşı Suçların Dağılımı (2010-2019)

(Yerleşim adları için “Ek”e bakınız.)

Suç, mevsim ve ay ilişkisinde, trafik kazası sonucu yaralama ve öldürme olayları ile kasten öldürme, kasten yaralama, tehdit, konut

dokunulmazlığımı ihlal ve hakaret suçlarının yaz mevsiminde artan yüz yüze ilişkiler ve kırsal açık alan hareketliliğine bağlı özellikle Ağustos ve Temmuz aylarında yoğunlaştığı; cinsel suçlar ve kişi hürriyetinden yoksun bırakma (kız kaçırma) suçlarının sosyalleşmenin azaldığı daha tenha dönem olan kış mevsiminde özellikle Aralık ayında toplandığı; taksirle yaralama olaylarının ise maden ocaklarında aralıksız devam eden çalışmalar ve kırsaldaki düzensiz aktivitelere bağlı olarak yılın herhangi bir mevsim ve ayında görülebildiği anlaşılmaktadır (Tablo 9).

Tablo 9: Kişilere Karşı Suçların Ay ve Mevsim Bazında Dağılışı (2010-2019)

SUÇ / MEVSİM / AY	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AĞUSTOS	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARALIK	İLKBAHAR	YAZ	SONBAHAR	KIŞ
KASTEN ÖLDÜRME	1		1		1	2	1	2		1	1		2	5	2	1
TAKSİRLE ÖLDÜRME	4	2		1	1	2	4	3	4	2	2	2	2	9	8	8
KASTEN YARALAMA	72	71	85	106	99	113	138	149	116	99	82	123	290	400	297	266
TAKSİRLE YARALAMA	8	13	19	17	19	21	13	25	17	19	26	19	55	59	62	40
TRAFİK KAZ. SON. TAK. ÖLD.	3	6	13	7	11	20	20	13	13	12	11	20	31	53	36	29
TRAFİK KAZ. SON. TAK. YAR.	101	97	100	130	138	164	184	192	195	136	117	152	368	540	448	350
CİNSEL DOK. KARŞI SUÇ.	12	10	7	5	12	7	10	13	8	5	6	17	24	30	19	39
TEHDİT	34	51	41	54	49	59	62	79	63	46	49	52	144	200	158	137
KİŞİYİ HÜR. YOK. KILMA	5	3	2		6	6	7	3	5	5	6	11	8	16	16	19
KONUT DOK. İHLAL	1	1	1	2		3	4	5	4	1	2	5	3	12	7	7
KİŞİ VEYA HAT. HAKARET	12	31	18	22	25	28	37	38	29	17	24	31	65	103	70	74

Kaynak: Bilecik İl Jandarma Komutanlığı, 2020.

Suç, gün ve saat ilişkisinde, trafik kazası sonucu yaralama olaylarının özellikle karayolu araç yoğunluğunun arttığı hafta sonu günlerinde, 16-24 saatleri arasında toplandığı; trafik kazası sonucu öldürme olaylarının haftanın herhangi bir gününde, 16-24 saatleri arasında toplandığı; az sayıdaki kasten öldürme suçunun Bilecik kırsalında kırsal insan hareketliliğinin en az olduğu günlerden çarşamba günleri (Tablo 7), 12-18 saatleri arasında toplandığı; kasten yaralama suçunun işçi nüfusu barındıran yerleşmelerde mesai sonrası zamansal dönemler ile hafta sonları kırsalda artan nüfus ve alkol erişimi gibi etkenlere bağlı olarak pazar günleri, sosyalleşmenin gece vaktine kadar sürdüğü 18-24 saatleri arasında yoğunlaştığı; taksirle yaralama ve öldürme suçlarının hafta sonları kırsalda artan nüfusunda etkisi ile cumartesi ve pazar günleri, 6-20 saatleri arasında toplandığı; cinsel suçların hafta içi günlerde özellikle pazartesi günleri, 16-24 saatleri arasında toplandığı; tehdit suçunun hafta içi günlerde 6-24 saatleri arasında toplandığı; hakaret suçunun haftanın herhangi bir gününde ve 12-18 saatleri arasında yoğunlaştığı; kişi hürriyetinden yoksun bırakma suçunun (Çoğunlukla kız kaçırma olayları oluşturmaktadır.) haftanın herhangi bir gününde kısmen salı günleri, تنها zaman dilimlerine doğru (17-24) toplandığı; konut dokunulmazlığını ihlal suçunun ise cuma gününden itibaren hafta sonu günler boyunca 12-18 saatleri arasında toplandığı görülmektedir (Tablo 10).

Tablo 10: Kişilere Karşı Suçların Gün ve Saat Bazında Dağılışı (2010-2019)

SUÇ/GÜN/SAAT	PAZARTESİ	SALI	ÇARŞAMBA	PERŞEMBE	CUMA	CUMARTESİ	PAZAR	24-6	6-12	12-18	18-24
KASTEN ÖLDÜRME		1	5	1	1	2		1	1	6	2
TAKSİRLE ÖLDÜRME	3	4	3	3	3	4	6		15	8	3
KASTEN YARALAMA	159	174	175	171	158	151	214	107	251	401	443
TAKSİRLE YARALAMA	32	24	24	27	28	42	31	10	54	88	56

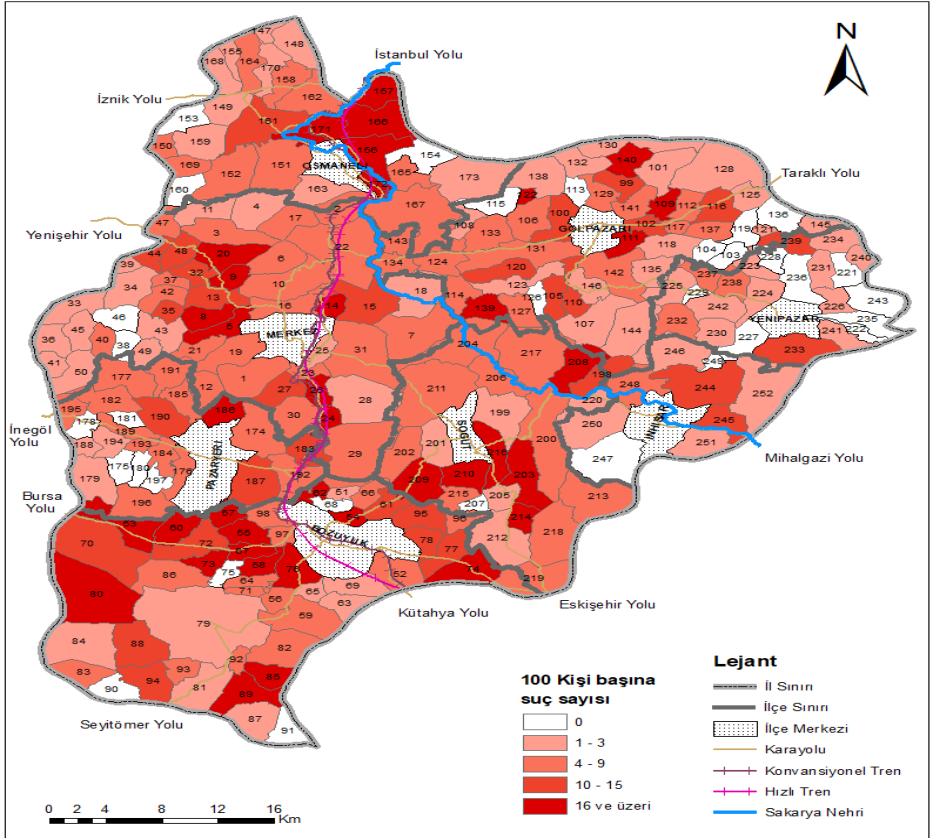
TRAFİK KAZ. SON. TAK. ÖLD.	24	15	23	20	23	14	22	18	34	47	42
TRAFİK KAZ. SON. TAK. YAR.	214	191	223	221	226	289	293	201	381	603	472
CİNSEL DOK. KARŞI SUÇ.	23	11	17	11	19	13	10	12	22	38	32
TEHDİT	110	86	81	90	93	73	85	24	152	267	175
KİŞİYİ HÜR. YOK. KILMA	7	13	4	6	10	10	6	5	10	19	22
KONUT DOK. İHLAL	3	4	4	2	4	4	6	3	10	8	6
KİŞİ VEYA HAT. HAKARET	56	63	36	29	44	32	41	14	87	135	65

Kaynak: Bilecik İl Jandarma Komutanlığı, 2020.

Bilecik Kırsalında Malvarlığına Karşı Suçların Dağılımı (2010-2019)

Malvarlığına karşı suçların Bilecik kırsalında işletme çeşitliliği olan, dinamik çalışmalar ve yabancılaşmanın rahatça sokulduğu karayolu ağları boyunca uzanan yerleşmeler ve beldelerde yoğunlaştığı; il kırsalının doğusunda daha yoğun olmak üzere, batı ve kuzeyinde bulunan yerleşmelerde ise seyrek dağıldığı görülmektedir (Şekil 5). Bilecik ilinin İstanbul istikametine açılan kapısı olan yerleşmeler (Selçik, Medetli, Kızıllöz, Büyükyenice), çevre suç odaklarınınca hedef seçildiklerinden daha çok suça maruz kalmaktadır. İlçe merkezleri çevresinde yer alan yerleşmelerin de (Kükürt, Kuşça, Çayköy, Çımışkı, Kızılsaray, Dereşemsettin, Çakırpınar, Saraycık, Hamidiye, Esemen, Sırhoca) suç toplanması görülen alanlar oldukları anlaşılmaktadır. Özellikle suçlar; İstanbul-Antalya karayolu (Medetli, Selçik, Büyükyenice, Başköy, Ahmetpınar, Demirköy), Eskişehir-Bursa karayolu (Kızılcıpınar, Ormangüzle, Delielmacık, Muratdere), Bilecik-Yenişehir-İnegöl karayolu (Gökpınar, Taşçılar, Okluca), Bilecik-Gölpazarı karayolu (Kurşunlu, Küçükyenice) ve Osmaniye-Pamukova-İznik karayolu (Düzmeşe) boyunca oluşan suç fırsatlarına bağlı olarak sıcak noktalar oluşturmaktadır. Aynı eğilim OSB alanı kurulu yerleşmeler (Poyra, Dübekli, Selimiye), tarım ve hayvancılık aktivitelerinin yoğunlaştığı

yerleşmeler (Küre ve Çaltı beldeleri, Göynücek, Düzağaç), tenha ormanlık alanları barındıran ve ormancılık fonksiyon özellikleri gelişmiş yerleşmeler (Aksutekke, Kozpınar, Camiliyayla, Karaçayır) içinde geçerlidir.

Şekil 5: Malvarlığına Karşı Suçların Dağılışı (2010-2019)

(Yerleşim adları için “Ek”e bakınız.)

Malvarlığına karşı suçlar çalışma dönemi son yıllarına doğru giderek artan bir eğilim göstermektedir (Tablo 11). Aynı eğilim işgal (hakkı olmayan yere tecavüz), güveni kötüye kullanma ve dolandırıcılık suçları içinde geçerlidir. 2011-2014 yılları arasında YHT çalışmalarının dağınıklığı etkisi ile kırsalda çeşitli suç fırsatları sunulmuş, bölgeye ulaşım kolaylığının da katkısı ile çevre büyük illerdeki suç şebekelerince bölge hedef seçilmiş, özellikle de kamu kurumundan, evden, otdan, inşaattan hırsızlıklar ve kablo hırsızlığı suçları yoğunlaşmıştır. Son yıllarda ise Merkez ilçe ve Bozüyük ilçe merkezleri mücavir alanlarında görülen bağ evlerinin doğrudan suç hedefi hâline geldikleri görülmektedir. Gelişmiş yol ağları (İstanbul-Antalya ve Eskişehir-Bursa karayolu) üzerinde bulunan dinlenme tesisleri ve emniyet ceplerinde oto ve otdan hırsızlık suçları özellikle YHT ve Mekece-Bozüyük karayolu yapım çalışmaları esnasında yoğunlaşmıştır. Ayrıca 2010 ve 2011 yıllarında ülkemizde büyükbaş ve küçükbaş hayvan fiyatlarının yüksek seyretmesine bağlı olarak hayvan hırsızlıkları da artmıştır. İşyerinden hırsızlık suçu oluşumunda ise 2010 yılı protokolü ve YHT çalışmalarının tamamlandığı 2014 yılı dışında homojen bir dağılım görülmektedir.

Tablo 11: Malvarlığına Karşı Suçların Yıl Bazında Dağılışı (2010-2019)

SUÇ/YIL	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	TOPLAM
EVĐEN HİRSIZLIK	10	39	22	16	10	15	7	26	21	29	98
İŞ YERİNDEN HİRSIZLIK	35	24	33	30	14	21	30	30	36	31	148
KAMU KURUM VE KUR. HİRSIZLIK	5	7	10	12	6	7	4	10	14	9	44
OTODAN HİRSIZLIK	8	8	18	17	1			4	2	2	8
OTO HİRSIZLIĞI	7	3	1	5		6	6	8	3	2	25
BÜYÜK/KÜÇÜKBAŞ HAYVAN HİRSIZLIĞI	9	10	2	5	3	4	3	3	4	3	17
KABLO HİRSIZLIĞI	19	18	16	29	16	10	20	28	15	22	95
DİĞER HİRSIZLIKLAR	13	17	14	5	5	6	10	21	21	13	71

İNŞAATTAN HIRSIZLIK		14	13	8	1	3	3	6	1	5	18
MOTOSİKLET VE BİSİKLET HIRSIZLIĞI		3	2	4	2			1	3	4	8
İŞ MAKİNASI VE TARIM ARACI HIRSIZLIĞI	3	3			1	2		2	4	1	9
BAĞ, BAHÇE VE TARLADAN HIRSIZLIK	5	9	6	12	9	6	2	10	27	22	67
KİŞİLERE AİT MALA ZARAR VERME	35	41	43	38	48	50	51	65	53	64	283
KAMUYA AİT MALA ZARAR VERME	16	11	3	16	4	1	1	15	5	7	29
HAKKI OLMAYAN YERE TECAVÜZ	8	7	9	11	17	11	11	18	15	14	69
GÜVENİ KÖTÜYE KULLANMA	6	5	5	9	6	3	10	12	13	7	45
DOLANDIRICILIK	9	13	7	8	21	14	19	17	16	20	86

Kaynak: Bilecik İl Jandarma Komutanlığı, 2020.

Suç fırsatını bulduğu yerde oluşma özelliği bulunan malvarlığına karşı suçlardan işyerinden hırsızlık, oto hırsızlığı, iş makinesi ve tarım aracı hırsızlıkları herhangi bir mevsimde ve ayda; evden hırsızlıklar kısmen yaz mevsimi ağırlıklı, Temmuz, Şubat ve Ekim aylarında; kamu kurumundan hırsızlıklar herhangi bir mevsimde, Mart ve Ağustos aylarında; karayolu üzeri araç hareketliliği etkisiyle artan otodan hırsızlıklar yazın, Temmuz ve Ağustos aylarında; hayvan hırsızlıkları kuzulama dönemlerine bağlı bahar aylarında (Mayıs ve Ekim); kablo hırsızlıkları sonbahar ve yaz mevsimlerinde, Eylül ve Temmuz aylarında; daha tenha dönemleri seven inşaattan hırsızlıklar kış ve ilkbahar mevsimlerinde, Mayıs ve Şubat aylarında; tarımsal ve hayvansal aktivite yoğunluğuna bağlı bağ, bahçe ve tarladan hırsızlıklar yaz ve sonbahar mevsimlerinde, Eylül, Temmuz ve Ağustos aylarında; sosyalleşmenin artmasına bağlı kişi malına zarar verme olayları yaz ve ilkbahar mevsimlerinde, Ağustos, Temmuz ve Nisan aylarında; kamu malına zarar verme olayları yaz ve sonbahar mevsimleri Ağustos ve Ekim

aylarında; kış sonrası hareketlenmeye başlayan tarımsal açık alan aktivitelerine bağlı işgal olayları ilkbahar mevsiminde, Mart ayında; güveni kötüye kullanma suç olayı sonbahar ve kış mevsimlerinde, Kasım ve Aralık aylarında; dolandırıcılık suçları ise hemen her mevsimde görülmektedir (Tablo 12).

Tablo 12: Malvarlığına Karşı Suçların Ay ve Mevsim Bazında Dağılışı (2010-2019)

SUÇ / MEVSİM / AY	OCAK	ŞUBAT	MART	NİSAN	MAYIS	HAZİRAN	TEMMUZ	AĞUSTOS	EYLÜL	EKİM	KASIM	ARALIK	İLKBAHAR	YAZ	SONBAHAR	KIŞ
EVĐEN HİRSİZLİK	9	23	19	10	13	12	25	19	19	20	11	15	42	56	50	47
İŞ YERİNDEN HİRSİZLİK	23	22	23	23	28	19	27	24	13	33	22	27	74	70	68	72
KAMU KURUM VE KUR. HİR.	6	9	11	3	6	5	5	11	7	6	7	8	20	21	20	23
OTODAN HİRSİZLİK	7	3	3	4	4	8	9	5	5	3	6	3	11	22	14	13
OTO HİRSİZLİĞİ	3	5	1	2	4	4	4	4	1	5	4	4	7	12	10	12
BÜYÜK / KÜÇÜKBAŞ HAY. HİR.	5	2	4	3	7	3	2	2	5	6	4	3	14	7	15	10
KABLO HİRSİZLİĞİ	16	13	12	10	16	11	24	20	24	14	18	15	38	55	56	44
DİĞER HİRSİZLİKLER	9	8	9	9	10	11	18	10	7	7	17	10	28	39	31	27
İNŞAATTAN HİRSİZLİK	6	7	4	5	7	3	1	6	1	6	4	4	16	10	11	17
MOTOSİKLET VE BİSİKLET HİR.			1	1	1	5	2	1		2	4	2	3	8	6	2
İŞ MAK. VE TARIM ARACI HİR.	1	3	1	2	2	2	1	1	2		1		5	4	3	4
BAĞ, BAH. VE TARLADAN HİRSİZLİK	9	7	5	9	9	8	13	12	14	9	7	6	23	33	30	22
KIŞ. AIT MALA ZARAR VERME	23	28	40	54	49	36	55	56	35	39	40	33	143	147	114	84
KAMUYA AIT MALA ZARAR VER.	8	5	5	7	5	4	9	11	9	10	3	3	17	24	22	16

HAKKI OLMAYAN YERE TEC.	8	14	21	12	12	10	13	8	4	9	7	3	45	31	20	25
GÜVENİ KÖTÜYE KULLANMA	4	9	2	5	5	2	5	9	5	9	11	10	12	16	25	23
DOLANDIRICILIK	13	8	17	7	16	10	7	16	11	10	18	11	40	33	39	32

Kaynak: Bilecik İl Jandarma Komutanlığı, 2020.

Suç, gün ve saat ilişkisinde evden hırsızlıkların haftanın herhangi bir gününde, 16-24 saatleri arasında toplandığı; kamu kurumundan hırsızlık, dolandırıcılık ve işgal olaylarının hafta içi günlerde, 6-18 saatleri arasında toplandığı; mala zarar verme ve güveni kötüye kullanma suçlarının haftanın herhangi bir gününde ve 12-18 saatleri arasında toplandığı; oto hırsızlıklarının cuma günleri, 24-8 saatleri arasında toplandığı; hayvan hırsızlıklarının haftanın herhangi bir gününde, 24-7 saatleri arasında toplandığı; kablo hırsızlıklarının hafta içi günlerde özellikle akşam 18-24 saatleri arasında toplandığı; işyerinden hırsızlıkların herhangi bir gün ve saatte görülebildiği; inşaattan hırsızlıkların hafta sonu günlerde kısmen çalışmalara ara verilmesi ve hafta başında gerçekleşen suç tespitlerine bağlı olarak pazartesi günleri, 6-24 saatleri arasında toplandığı; bağ, bahçe ve tarladan hırsızlıkların ilçe merkezlerinden kırsal alanlara doğru görülen nüfus hareketlenmesi etkisiyle cuma gününden itibaren hafta sonu günlerde, 12-18 saatleri arasında toplandığı; İstanbul-Antalya ve Eskişehir-Bursa karayolları üzerinde hafta sonu günlerde artan araç hareketliliği etkisiyle kısa süreli molalar esnasında yaşanan araçtan yakıt veya eşya çalınması olaylarının ise 24-6 saatleri arasında toplandığı görülmektedir (Tablo 13). Genel olarak ise mala karşı suç olaylarının tenha gün ve saatleri tercih ettiği anlaşılmaktadır.

Tablo 13: Malvarlığına Karşı Suçların Gün ve Saat Bazında Dağılışı (2010-2019)

SUÇ/GÜN/SAAT	PAZARTESİ	SALI	ÇARŞAMBA	PERŞEMBE	CUMA	CUMARTESİ	PAZAR	24-6	6-12	12-18	18-24
EVDEN HIRSIZLIK	30	26	32	24	26	26	31	24	43	71	57
İŞ YERİNDEN HIRSIZLIK	45	45	40	38	36	45	35	70	79	77	58
KAMU KURUM VE KUR. HIR.	15	7	13	17	13	14	5	16	26	28	14
OTODAN HIRSIZLIK	7	4	12	8	8	10	11	24	6	19	11
OTO HIRSIZLIĞI	6	7	6	5	10	2	5	15	12	5	9
BÜYÜK/KÜÇÜKBAŞ HAY. HIR.	5	9	5	12	3	6	6	15	12	7	12
KABLO HIRSIZLIĞI	34	30	24	33	29	22	21	49	31	49	64
DİĞER HIRSIZLIKLAR	12	14	25	13	13	28	20	12	36	44	33
İNŞAATTAN HIRSIZLIK	13	10	8	1	6	9	7	8	16	13	17
MOTOSİKLET VE BİSİKLET HIR.	1	3	3	5	2	3	2	5	2	8	4
İŞ MAK. VE TARIM ARACI HIR.			3	5	4	1	3	1	6	6	3
BAĞ, BAH. VE TARLADAN HIR.	8	10	20	13	22	17	18	11	27	56	14
KİŞ. AİT MALA ZARAR VERME	76	64	73	70	70	61	74	44	148	204	92
KAMUYA AİT MALA ZAR. VER.	8	9	11	17	14	9	11	12	19	26	22
HAKKI OLMAYAN YERE TEC.	18	24	23	22	16	11	7		48	67	6
GÜVENİ KÖTÜYE KULLANMA	10	9	13	12	11	12	9	2	24	42	8
DOLANDIRICILIK	22	21	24	28	27	16	6	6	52	76	10

Kaynak: Bilecik İl Jandarma Komutanlığı, 2020.

Sonuç

Bilecik kırsalında 2010-2019 yılları arası suç yoğunluğunu asayiş olayları oluşturmaktadır. Asayiş suç olaylarının en çok görülen alt türleri ise Yıldırac'ın Balıkesir ili (2010), Atık'ın Burdur ili merkez ilçesi (2014) ve Uluç'un Çankırı ili Orta ilçesi (2019) bulgularına paralel olarak tespit edilen, sırasıyla kişilere ve mala karşı işlenen suçlardır.

Bilecik kırsalında suçlar; il mülki sınırları kuzeyinden güneyine doğru uzanan İstanbul-Antalya karayolu ağı boyunca konuşlu, nüfusu fazla ve nispeten gelişmiş ilçe (Osmaneli, Merkez ilçe, Bozüyük) kırsallarında, beldeler ve etki alanlarında kalan köylerde, Eskişehir-Bursa ve Bilecik-Kütahya karayolları ile diğer karayolu ağları üzerinde, sanayi fonksiyon alanlarında (OSB), rekreasyonel alanlarda, Sakarya Vadisi boyunca gelişmiş tarım fonksiyon alanlarında ve Özçelik'in (2006) Balıkesir Merkez İlçe kırsalı incelemelerindeki tespitine paralel olarak ilçe merkezlerine komşu yerleşmelerde sıcak noktalar oluşturmaktadır. Kırsal refahı ve sosyal yaşamı en çok etkileyen asayiş suçlarının dağılışı, genel suç dağılışına paralellik göstermekte ve tüm yerleşmelerde izlenmektedir. Yenipazar kırsalı, Merkez ilçe batısı, Osmaneli doğusu ve Gölpazarı mülki sınırları dış kuşağındaki kırsal yerleşmelerde ise soğuk nokta oluşumu görülmektedir. Özellikle ana karayolu ağları, ilçe merkezleri ve beldelerden uzaklaştıkça suç oluşumu azalmaktadır.

Zamansal dağılışı olarak suçlarda, yıllar itibariyle inişli çıkışlı artan bir görünüm izlenmektedir. Yıl bazında dağılışa etken olarak öncelikle genişleyen şehirselleşen alan yapısı karşısında daralan jandarma sorumluluk alanı anlamına gelen protokol güncellemeleri (2010, 2017 ve 2018) gösterilebilir. Özellikle çalışma dönemi başında gerçekleşen ve en geniş kapsamlısı olan 2010 yılı protokolü, konut alanları, KSS ve önemli OSB'lerin polis sorumluluğuna devredilmesi sonucu, 2011 yılında suç tasniflerinde ciddi bir azalma etkisi yaratmıştır. Aynı etkiden Balıkesir

Merkez İlçe kırsalını inceleyen Özçelik’te (2006) bahsetmiştir. Ancak bu etki geçici olup, çalışma dönemi son yıllarına doğru (2016 yılından itibaren) fonksiyonel yapının dinamik çalışmalarla çeşitlenmesi (yol, baraj, enerji, terminal yapım çalışmaları) sonucu hızlı artış ve paralel suç hareketi oluşmuş, kademelenme de asayiş suçlarında (özellikle kişilere ve malvarlığına karşı suçlarda) daha belirgin hâle gelmiştir.

Kolluk dikkat ve önceliğinin 2016 yılından itibaren “Suriye İç Savaşı” etkisi ile ülkemizde görülen düzensiz göçmen hareketlerine yoğunlaşması sonucu kabahat olayları gerilemiştir. Ancak kolluğun düzensiz göçmen hareketini engellemeye yönelik denetimlere ağırlık vermesi kaçakçılık olaylarına artış olarak yansımış, bu artış 2016 yılında daha belirgin hâle gelmiştir. Oldukça az sayıda görülen bilişim ve organize suçlar da 2016 yılından itibaren kendini göstermeye başlamış, giderek artan teknolojik gelişmeler ve yeni suç türleriyle karmaşıklaşan suç yapısının gündeme gelmesi sonucu istatistiklere yansımıştır. Ayrıca 2015 yılından itibaren ülke içi ve dışı terör olayları etkisiyle alınan sıkı tedbirler sonucu, az sayıda terör suçu da denetimlerde görülen yakalama olaylarına bağlı olarak ortaya çıkmıştır.

Asayiş suçları; yaz mevsimi başından sonuna doğru artan bir görünümle özellikle ağustos ve temmuz aylarında, günlere homojen bir dağılımla, 12-18 saatleri arasında toplanmış, suç olayının açık alan sosyalleşmesinden yararlandığı da görülmüştür. Kabahat olayları ilkbahar mevsiminde, mart ve nisan aylarında, hafta içi günlerde, gündüz 6-18 saatleri arasında toplanmış, özellikle de cuma gününden itibaren hafta sonu günler boyunca azalma eğilimi göstermiştir. Kaçakçılık olayları düzensiz göçmen hareketi etkisiyle ilkbahar mevsiminde yoğunlaşmış, genel olarıktan suç fırsatlarına bağlı herhangi bir mevsim veya ayda, hafta içi günlerde, gündüz 6-18 saatleri arasında yoğunlaşmış, hafta sonu sosyalleşmesi ise azalan suç etkisi yaratmıştır. Az sayıda görülen terör, bilişim, organize ve diğer suçların zamansal suç oluşum eğilimleri de kaçakçılık olaylarına benzerlik göstermiştir.

Asayiş suçlarının en fazla görüleni kişilere karşı suçlardır. Ancak literatür incelenmesinden de anlaşıldığı üzere son (5) yıllık süreçte özel suç olarak çalışılan (Taş & Akça, 2015; Uluç, 2019; Karadeniz, 2020) yeni bir konudur. Genellikle suç coğrafyacıların mala karşı suç oluşumuna ağırlık verdikleri anlaşılmaktadır. Kişilere karşı suçlardan Bilecik kırsalında en çok görülenler; trafik kazası sonucu yaralama, kasten yaralama, tehdit ve hakarettir. Kişilere karşı suçların açık alan sosyalleşmesinin artış gösterdiği yaz mevsiminde ağustos aylarında, hafta sonu günlerde (özellikle pazar günleri), yazın aydınlanma süresinin akşam geç saatlere kadar sürmesinin de etkisi ile 16-24 saatleri arasında (16-24 saatleri arası aynı zamanda akşam aile ortamında yüz yüze ilişkilerin arttığı bir dönemdir.) toplandığı görülmektedir.

Malvarlığına karşı suçlardan en çok görülenler; mala zarar verme, işyerinden hırsızlık, evden hırsızlık ve kablo hırsızlığıdır. Çalışma döneminde zamana bağlı değişken dinamik çalışmalar (Bozüyük-Mekece karayolu, İstanbul-Ankara YHT Hattı, HES, rüzgâr enerji santrali, baraj, Baharözü TOKİ konutları ve terminal inşaatı yapım çalışmaları) nedeni ile suç fırsatları sunulması mala karşı suçları etkilemiştir. Türüne göre suçların zamansal değişkenliği Karakaş'ın (2006) tespitleri paralelinde gelişmiştir. Malvarlığına karşı suçların, suç fırsatının yakalandığı hemen her mevsimde, kişilere karşı suçların aksine sosyalleşmeden uzak hafta içi günlerde ve 6-18 saatleri arasında toplandığı görülmektedir. Hafta içi suç toplanması olması, Özçelik'in (2006) Balıkesir Merkez ilçe kırsalı ve Karakaş'ın da (2006) Elazığ şehirsal alanlardaki bulguları paralelinde gelişirken, suç toplanma saat aralığının farklılaştığı anlaşılmaktadır (Özçelik, suçların 6-12 saatleri arasında azaldığını, Karakaş ise 12-24 saatleri arasında toplandığını tespit etmiştir.). Ayrıca yazın açık alan sosyalleşmesi sonucu boş kalan evlerden ve kontrolsüz park hâlindeki araçlardan hırsızlıklar da paralellik var iken, işyerinden hırsızlıkların farklılaştığı görülmektedir (Hem Karakaş hem de Özçelik iş yerinden hırsızlıkların kış aylarında

toplandığını tespit etmişlerdir.). Bu durum, kırsal veya şehrsel olsun her alanın kendine has dinamikleri ile malvarlığına karşı suçları şekillendirdiğinin göstergesidir.

Sonuç olarak çalışma ile Bilecik kırsalında ana suç tasnifleri ve bağlı alt suçlardan en çok görülen olayların zamansal ve mekânsal dağılımları mukayeseli olarak incelenmiş, türüne göre dağılımda farklılık olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca kırsal sosyal yaşam ve refahı en çok etkileyen kişilere karşı suçların sosyalleşmeden beslendiği, malvarlığına karşı suçların ise fırsatlar ve tenhalıktan yararlandığı, genel suç çalışmaları paralelinde bir kez daha görülmüştür. Daha az sayıda görülen diğer tasniflerin ise zamanla gelişen teknolojik şartlar, bölgesel kaos ve çatışma ortamı (bölgesel savaş ortamı, göç, terör gibi), şehrsel alan genişlemesi gibi etkenler ile harmanlanan ortama bağlı olarak değiştiği ve geliştiği görülmüştür. Genel olarak ise Karakaş'ın (2013) analizlerinde ifade ettiği arazi kullanım durumundaki farklılaşma ve zaman içinde değişikliklerin ortaya çıkmasına bağlı olarak belirli süreler içinde yeniden araştırma yapılması gereği ortaya çıkmıştır.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Ek

Şekil 2, 3, 4 ve 5'te görülen dağılım haritalarındaki kırsal yerleşim alanlarının adlarıdır.

MERKEZ İLÇE	33	ABADİYE	65	KARAAĞAÇ	98	BAHARÖZÜ	130	KÖPRÜCEK	162	ERİCEK	194	KÜÇÜKELMALI	225	CAFERLER	
1	ABBASLIK	34	ALFAĞUT	66	KARABAYIR	GÖLPAZARI	131	KURŞUNLU	163	GÜNÜÖREN	195	NAZİFPAŞA	226	DANIŞMENT	
2	BAYIRKÖY	35	AYYACIK	67	KIZILCAPINAR	99	AĞAKAVAK	132	KUŞÇÜÖREN	164	HIZARCIC	196	SARIDAYI	227	DEREKÖY
3	BEYCE	36	BAHÇECİK	68	KIZILTEPE	100	AKTAŞ	133	KÜÇÜKSUSUZ	165	KAZANCI	197	SARNIÇKÖY	228	DOĞUBELENDÖREN
4	CUMALI	37	ÇAVUŞKÖY	69	KOVALICA	101	ALIÇ	134	KÜÇÜKYENİCE	166	KIZILÖZ	SÖĞÜT	229	ESENKÖY	
5	ÇAKIRPINAR	38	ELMABAĞIÇE	70	KOZPINAR	102	ARICAKLAR	135	KÜMBET	167	MEDETLİ	198	AĞÇASU	230	KARAHASANLAR
6	ÇUKURÖREN	39	ERKOCA	71	KUYUPINAR	103	ARMUTÇUK	136	SARIHAÇILAR	168	ÖĞÜLPAŞA	199	BORCAK	231	KATRAM
7	DERESAKARI	40	HASANDERE	72	MURATDERE	104	BALTALI	137	SOFTALAR	169	ORHANİYE	200	ÇALTI	232	KAVACIK
8	DEREŞEMSETTİN	41	IKIZCE	73	ORMANGÜZLE	105	BAYAT	138	SÖĞÜTCÜK	170	SARIYAZI	201	DEREBOYU	233	KUŞCA
9	GÖKPINAR	42	KARAAĞAÇ	74	POYRA	106	BOLATLI	139	ŞAHİNLER	171	SELÇİK	202	DÖMEZ	234	KUKURT
10	GÜLUMBE	43	KENDİRLİ	75	REVNAK	107	BÜYÜKBELLEN	140	TAŞÇIAHİLER	172	SELİMİYE	203	DUDAŞ	235	NASUHLAR
11	İLYAŞÇA	44	KINIK	76	SARAYCIK	108	BÜYÜKSUSUZ	141	TONGURLAR	173	SOĞUCAKPINAR	204	GEÇİTLİ	236	SELİMKÖY
12	KAPAKLI	45	KOYUNKÖY	77	YENİÇEĞİ	109	BÜYÜKSÜRMELİ	142	TÜRKMEN	174	PAZARYERİ	205	GÜNDÜZBEY	237	SORGUNCUKAHİLER
13	KEPİRLER	46	KÜNCEĞİZ	78	DÜBEKLİ	110	ÇENGELLER	143	ÜYÜK	174	AHMETLER	206	HAMİTABAT	238	TOHUMLAR
14	KUYUBAŞI	47	NECMİYEKÖY	79	DODURGA	111	ÇİMİŞKİ	144	ÜZÜMLÜ	175	ALINCA	207	HAYRİYEKÖY	239	ULLUCAK
15	ÖRENKÖY	48	OKLUCA	80	CAMİLİYAYLA	112	ÇİFTLİKKÖY	145	GÖKÇEÖZÜ	176	ARAPDEDE	208	KAYABALI	240	YUKARIBOĞAZ
16	PELİTÖZÜ	49	SÜTLÜK	81	CİHANGAZI	113	ÇUKURÖREN	146	GÖKÇELER	177	ARPADERE	209	KEPEN	241	YUKARIÇAYLI
17	SARMAŞIK	50	KAVAKLI	82	ÇOKÇAPINAR	114	DEMİRHANLAR	OSMANELİ	178	BAHÇESULTAN	210	KIZILSARAY	242	YUMAKLI	
18	SELBÜKÜ	51	BOZUYÜK	83	DOMBAÇAYIRI	115	DERECİKÖREN	147	ADLİYE	179	BOZCAARMUT	211	KÜRE	243	KÖSME
19	SELÖZ	52	AĞÇAPINAR	84	DÜZAGAÇ	116	DERELİ	148	AĞLAN	180	BULDUK	212	OLUKLU	244	İNİŞAR
20	TAŞCILAR	53	AKPINAR	85	ECE	117	DOĞANÇILAR	149	AĞÇAPINAR	181	BURÇALIK	213	ORTACA	244	AKKÖY
21	ULUPINAR	54	AKSUTEKKE	86	ERIKLI	118	DOKUZ	150	AVDAN	182	BÜYÜKELMALI	214	RIZAPAŞA	245	ÇAYKÖY
22	VEZİRHAN	55	ALİBEYDÜZÜ	87	GÖKÇELİ	119	HACIKÖY	151	BALÇIKHİSAR	183	DEMİRKÖY	215	SAYCIBEY	246	HARMANKÖY
23	KÜPLÜ	56	A. ARMUTLU	88	GÖYNÜCEK	120	GÖLDAĞI	152	BELENALAN	184	DEREKÖY	216	SIRHOCA	247	HİSARCIC
24	AHMETPINAR	57	BOZALAN	89	KARAYAYIRI	121	GÖZAÇANLAR	153	BEREKET	185	DÜLGEROĞLU	217	TUZAKLU	248	KOYUNLU
25	AŞAĞI KÖY	58	ÇAMYAYLA	90	KETENLİK	122	HAMİDİYE	154	BORUCAK	186	ESEMEN	218	YEŞİL YURT	249	MURATÇA
26	BAŞKÖY	59	ÇAYDERE	91	OSMANİYE	123	İNCİRLİ	155	BOYUNKAYA	187	FIRANLAR	219	ZEMZEMİYE	250	SAMRI
27	BEKDEMİR	60	DARİDERE	92	YENİDODURGA	124	KARAAĞAÇ	156	BÜYÜKYENİCE	188	GÜDE	220	YAKACIK	251	TARPAK
28	KIZILDAMLAR	61	DELİELMACIK	93	YENİÜREGİL	125	KARAAHMETLER	157	CİCİLER	189	GÜMÜŞDERE	YENİPAZAR	252	TOZMAN	
29	KURTKÖYÜ	62	GÜNYARIK	94	YEŞİLÇUKURCA	126	KARACALAR	158	ÇERKEŞLİ	190	GÜNYURDU	221	AŞAĞIBOĞAZ		
30	ŞUKRANİYE	63	HAMİDİYE	95	DÜZDAĞ	127	KASIMLAR	159	ÇİFTLİKKÖY	191	KARADEDE	222	AŞAĞIÇAYLI		
31	YENİKÖY	64	KANDILLI	96	METRİSTEPE	128	KAVAK	160	DEREVÜRÜK	192	KARAKÖY	223	BATİBELENDÖREN		
32	İLYASBEY	65	KAPANALAN	97	İÇKÖY	129	KESKİN	161	DÜZMEŞE	193	KINIK	224	BELKESE		

Kaynakça

Akça, F. & Taş, B. (2012). Ödemiş şehrinde mala karşı işlenen suçların coğrafi analizi. *TÜCAUM VII. Coğrafya Sempozyumu Bildirileri* içinde (120-123. ss.), Ankara Üniversitesi Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi (TÜCAUM) Yayınları.

Akça, F. (2014). *Ödemiş şehrinde suçların coğrafi analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksak, P. (2009). *Çanakkale kentinde suçun coğrafyası*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çanakkale: Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aksak, P. & Çalışkan, V. (2010). Çanakkale kentinde mala karşı işlenen suçların coğrafi dağılışı özelliklerinin incelenmesi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 22(1), 245-275.

Aliağaoğlu, A. & Alaeddinoğlu, F. (2005). Erzurum şehrinde mala karşı işlenen suçlar coğrafi bir yaklaşım. *Polis Bilimleri Dergisi*, 1(1), 17-41.

Aliağaoğlu, A. (2007). *Balıkesir şehrinde suçlar coğrafi bir yaklaşım (2005)*. Detay Yayıncılık.

Aliağaoğlu, A. & Çildam, S. Y. (2016). Bandırma şehrinde suçlar (2006-2008): Coğrafi bir yaklaşım. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(35), 19-53.

Arpa, E. (2019). Suç ve Mekân Bağlamında Güven Algısı: Van Örneği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (44), 293-323.

Atış, E. & Ünsal, H. (2020). Suç ve mekân ilişkisine coğrafi bir yaklaşım: Taşköprü şehri (Kastamonu) örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 25(43), 49-72.

Atik, Ç. (2014). *Burdur ili merkez ilçesi kırsalında işlenen asayiş suçları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aygün, K. (1998). *Bilecik şehir coğrafyası*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Başaran, E. (2022). Türkiye’de suç coğrafyası araştırmaları: Bir literatür değerlendirmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(42), 625-667.

Belibağlı, Y. (2008). *Gaziantep şehrinde suçların coğrafi bilgi sistemleri ile haritalanması ve analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bilecik İl Jandarma Komutanlığı (2020). Asayiş Şube Şube Müdürlüğü verileri.

Bilecik İl Özel İdaresi (2007). Bilecik İl Bütünü Çevre Düzeni Planı verileri.

Bilecik Orman İşletme Müdürlüğü (2020). İşletme şefliği verileri.

Bilecik Tarım ve Orman İl Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesi (2018, Nisan 25), Brifingler. www.bilecik.tarimorman.gov.tr

Bursa Eskişehir Bilecik Kalkınma Ajansı (BEBKA) (2017, Mart 11). Bilecik ili Mekânsal Strateji Raporu Planı. <https://www.bebka.org.tr>

Çıldam, S. Y. (2011). *Bandırma şehrinde işlenen suçlar (2006-2008): Coğrafi bir yaklaşım*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çıldam, S. Y. (2019). Siirt şehrinde kişilere karşı işlenen suçların coğrafi analizi. *Türk Coğrafya Dergisi*, (73), 41-51.

Göksu, E. (2003). *1929 dünya ekonomik buhran yıllarında İzmir ve suç coğrafyası*. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayını.

Guerry, A. M. (1833). *Essai sur la Statistique Morale de la France*. Paris.

Günel, V. & Şahinalp, S. M. (2009). Şanlıurfa şehrinde hırsızlık suçlarının mekânsal analizi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11(1), 100-147.

Gürbüz, M. & Karabulut, M. (2007). Adana Beş Ocak Polis Karakolu sorumluluk bölgesinde çocuk suçlarının coğrafi bilgi sistemleri ile haritalandırılması ve analizi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(1), 331-346.

Gürbüz, M. & Karabulut, M. (2008). Fatih Polis Merkez Amirliğinin (Adana) sorumluluk sahasında çocuk suçlarının CBS ile haritalandırılması ve analizi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 10(2), 51-78.

Gürbüz, M., Karabulut, M., Temir, Ö. (2013). Kayseri’de oto ve otodan hırsızlık suçlarının CBS ile haritalandırılması ve analizi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 23-47.

Hepdeniz, K., Polat, S., Tokdemir, E. (2015). Bucak İlçesi’nde (Burdur) meydana gelen suçların coğrafi bilgi sistemleri ile incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 1-5.

İçli, T. G. (1993). *Türkiye’de suçlular, sosyal kültürel ve ekonomik özellikleri*. Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.

İçli, T. G. (2001). *Kriminoloji*. Bizim Büro Basımevi.

Karadeniz, V. (2020). Erzincan kentinde kişiye karşı işlenen suçların mekânsal analizi (2017). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 13(80), 447-468.

Karakaş, E., Arslan, H., Karadoğan, S. (2003). CBS ortamında suç haritalama teknikleri. *Emniyet Genel Müdürlüğü Bilgi İşlem Dairesi Başkanlığı 1. Polis Bilişim Sempozyumu Bildiriler Kitabı* içinde (123-127. ss.), Ankara.

Karakaş, E. (2004). Elazığ şehrinde hırsızlık suç dağılışı ve özellikleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 19-37.

Karakaş, E. (2005a). Uygulamalı coğrafyada suç haritaları I: Veri kaynakları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 57-69.

Karakaş, E. (2005b). Uygulamalı coğrafyada suç haritaları II: Suç harita tipleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 31-50.

Karakaş, E. (2006). Elazığ şehrinde suçların dağılışı ve özellikleri. *Erzurum Doğu Coğrafya Dergisi*, 15(1), 83-111.

Karakaş, E. (2009). Suç coğrafyası çalışmalarında veri kaynakları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 25-41.

Karakaş, E. (2013). Suç mekân ilişkisi açısından Elazığ şehrinde hırsızlık suçları 2001-2007. *NWSA Nature Science Dergisi*, 8(1), 1-25.

Karakaş, E. & Sarıtarla, İ. H. (2016). Bilecik kırsalında zamana göre değişen suçlara coğrafi bir bakış: Hırsızlık. *Nature Sciences (NWSANS) Dergisi*, 11(2), 1-13.

Madenüs, M. (2016). *Ekolojik bakış çerçevesinde kırsal ve suç: Tarımsal sulama sistemlerinden hırsızlıkların suç fırsatı teorisi doğrultusunda incelenmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü.

Özçelik, Ö. (2006). *Balıkesir Merkez ilçesinin suç haritası*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özgür, E. M. (1990). *Bilecik coğrafyası*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Quetelet, M. A. (1842). *A treatise on man*. William and Robert Chambers.

Sargın, S. & Temurçin, K. (2009). Türkiye’de suçlar ve mekânsal dağılışı. *Uluslararası Davraz Kongresi Bildirileri içinde* (2564-2583. ss.), Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayınları.

Sargın, S. & Temurçin, K. (2011). *Türkiye’nin suç coğrafyası*. Polis Akademisi Yayınları.

Sarıtarla, İ. H. (2016). *Bilecik Merkez ilçe kırsalında suç (2010-2014) ve suçların dağılışı*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Taş, B. & Akça, F. (2015). Coğrafi bakış açısıyla ödemiş şehrinde kişiye karşı işlenen suçlar. *Türk Coğrafya Dergisi*, (64), 61-68.

T.C. Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı (2011). *Kırsal Kalkınma Planı 2010-2013*. Ankara.

Temurçin, K. & Yakar, M. (2013). Türkiye kırsalında suçlar ve suçların türlerine göre dağılışı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(28), 6-28.

Temurçin, K. (2018). Suç coğrafyası: Göreli kavramsallaştırmadan mekânsal yorumlamaya. N. Özgen (Ed.), *Sosyal Coğrafya içinde* (419-447. ss.), Pegem Akademi Yayıncılık.

Türk Ceza Kanunu (2004). T.C. Resmi Gazete, 5237, 26 Eylül.

Uğur, A. (2013). Denizli şehrinde mala karşı işlenen suçların mekânsal analizi. *Polis Bilimleri Dergisi*, 15(2), 1-37.

Uluç, A. (2019). *Orta ilçesi kırsalında kişiye karşı işlenen suçların coğrafi analizi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Çankırı: Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uzun, A. (2008). *Tokat şehrinde mala karşı işlenen suçlar (2006): Coğrafi bir yaklaşım*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uzun, A. & Aliağaoğlu, A. (2009). Tokat şehrinde mala karşı suçlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 430-444.

Wyant, B. R. (2015). Geography and crime. W. G. Jennings (Ed.), *The Encyclopedia of Crime and Punishment içinde* (1-5. ss.), Wiley Blackwell.

Yılmaz, A. & Ergün, S. G. (2005). Şehir güvenliği, coğrafya ve CBS (Samsun örneği). *Ege Coğrafi Bilgi Sistemleri Sempozyumu Bildirileri* içinde (323-331. ss.), Ege Üniversitesi Yayınevi.

Yılmaz, A. & Ergün, S. G. (2006). Türkiye’de şehir asayiş suçları: Dağılışı ve başlıca özellikleri. *Milli Eğitim Bakanlığı Eğitim ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(170), 230-249.

Yılıtrak, L. (2010). *Balıkesir ili kırsalında kişilere ve mal varlığına karşı işlenen suçlar (2004-2008): Coğrafi bir yaklaşım*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

The main problem emphasized in this study is the crimes that take place in the Bilecik countryside. Subject; As a result of examining the reasons for the distribution of crime in rural settlements, with its spatial dimension; It is also discussed with its temporal dimension regarding the examination made on the basis of year, season, month, day and hour.

The aim of the study; The aim is to reveal the spatial and temporal characteristics of the crime in the rural areas of Bilecik. For this reason, between 2010-2019, the main crime classifications and the most common sub-crimes were examined, and a general study based on the crime perspective was presented.

The universe of the study consists of Bilecik Provincial Gendarmerie Command's responsibility area, and the sample consists of crime statistics occurring in Bilecik rural area for 10 years, from January 2010 to December 2019. In the study, "Document Analysis" was used, and the data obtained were mapped by using the ArcGIS 10.2 program.

The study reveals the variability of crime in a long period of 10 years in a rural area, examines what kind of crime is concentrated in which place and time, contributes to rural crime research.

In the rural area of Bilecik, the crime density between 2010-2019 is composed of public order crimes. The most common subtypes of public order crime incidents are crimes against people and property.

Crimes in Bilecik countryside; Located along the Istanbul-Antalya highway network extending from the north to the south of the provincial administrative borders, in the rural areas of the district (Osmaneli, Bozüyük) with a high population and relatively developed (Yulturak, 2010), in the settlements adjacent to the district centers (Özçelik, 2006), in the towns and areas of influence. It forms hotspots in the remaining villages, on Eskişehir-Bursa and Bilecik-Kütahya highways, recreational areas and developed agricultural areas along the Sakarya Valley. Public order crimes are parallel to the general crime distribution and are observed in all settlements. In the rural areas of Yenipazar, the western rural areas of the Central district, the east of the Osmaneli countryside and the settlements in the outer zone of the Gölpazarı civil borders, coldspots are observed. The crime rate decreases as you move away from the main road networks, district centers (Özçelik, 2006) and towns.

As a temporal distribution, an increasing and fluctuating view is observed in crimes over the years. The protocol updates (2010, 2017 and 2018), which means the

narrowing of the gendarmerie responsibility area against the expanding urban area structure, can be shown as a factor in the distribution on a yearly basis. Particularly, the protocol of 2010, which was the most comprehensive and realized at the beginning of the working period, had a serious reduction effect in the classification of crimes in 2011. Özçelik (2006), who studied the rural areas of Balıkesir Central District, mentioned the same effect. However, this effect is temporary, and towards the last years of the working period (from 2016), a rapid increase and parallel criminal activity occurred as a result of the diversification of the functional structure with dynamic studies (road, dam, energy works), and the cascading has resulted in public order crimes.

As a result of the concentration of the attention and priority of the law enforcement on irregular immigrant movements in our country with the effect of the “Syrian Civil War” since 2016, crime cases have regressed. However, the increase in smuggling incidents was increased because of the law enforcement focusing on controls aimed at preventing irregular migration movements, and this increase became more evident in 2016.

As a result of this study, the temporal and spatial distribution of the main crime classifications and the most common sub-crimes in the rural areas of Bilecik were examined comparatively, and it was revealed that there was a difference in the distribution. In addition, crimes against people, who affect rural social life and welfare the most, are fed by socialization, while crimes against property benefit from opportunities and seclusion. In general, due to the differentiation in the land use situation and the emergence of changes over time, which Karakaş (2013) stated in his analysis, it has become necessary to conduct a re-exploration in certain periods.

Şahin, T. (2022). Bir Osmanlı başkentinde Celâlîler: Bursa'da Celâli İstilasası ve yarattığı tahribat. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 785-820.

DOI: 10.21550/sosbilder.1088272
Araştırma Makalesi / Research Article

BİR OSMANLI BAŞKENTİNDE CELÂLİLER: BURSA'DA CELÂLİ İSTİLASI VE YARATTIĞI TAHRİBAT*

Tahsin ŞAHİN**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 15 Mart / March 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 18 Nisan / April 2022

ÖZET

Dünyada ve Osmanlı İmparatorluğu'nda birçok değişim ve dönüşümün yaşandığı 17. yüzyıl Osmanlı Anadolu'sunda hemen her sınıftan insanın katıldığı Celâli İsyanları denilen şiddet sarmalı ortaya çıkmıştır. Her ne kadar tek bir hedef etrafında toplanmasalar da Celâli İsyanlarının temelinde katılımcılarının daha iyi yaşam koşullarına kavuşma arzusunun yattığı düşünülebilir. Bu doğrultuda daha iyi mevkilere ulaşmak isteyen Celâlîler için Bursa devlet ile önemli bir pazarlık unsuru olmuştur. Siyasi, kültürel ve ekonomik açılardan önde gelen Bursa, 1607'de Kalenderoğlu Mehmed'in lideri olduğu Celâlîlerce istila edilmiştir. Bu süre zarfında Kalenderoğlu'nun elçileri İstanbul'a giderek ona yeni bir idari görev verilmesi için pazarlığa oturmuşlardır. Yaklaşık iki ay süren istila boyunca şehrin doğusunun büyük kısmı tahrip edilmiştir. Bursa Şer'îye sicillerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda hazırlanan bu çalışmada tahribatin genel kanının aksine büyük olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca tahrip edilen yapılar haritalandırılarak Celâli istilasının Bursa'daki izleri sürülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bursa, Celâli İsyanları, Kalenderoğlu Mehmed, tahribat

---

* Bu makale, yazarın 2017 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalında tamamladığı *Celâli Kuşatması Altında Bursa* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, tahsinsahin@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

Celalis in an Ottoman Capital; Celali Invasion in Bursa and Its Destruction

ABSTRACT

In the 17th century, many changes and transformations were experienced in the world and in the Ottoman Empire, a great turmoil called the Celali Revolts emerged in Ottoman Anatolia, in which people from almost every class participated. Although they did not gather around a single goal, it can be thought that the desire of the participants to achieve better living conditions underlies at the heart of the Celali Revolts. In this direction, Bursa became an important negotiation element with the state for the Celali rebels who wanted to reach better positions. Politically, culturally and economically prominent Bursa was invaded in 1607 by the Celali, led by Kalenderoğlu Mehmed. During this time, Kalenderoğlu's envoys went to Istanbul and negotiated a new administrative rank for him. During the invasion, which lasted about two months, most of the eastern part of the city was destroyed. In this study, which was prepared in line with the information obtained from the Bursa Şer'îye registries, it was concluded that the destruction was larger contrary to the general belief. In addition, the destroyed structures were mapped and the traces of the Celali invasion in Bursa were tried to be traced.

Key Words: Bursa, Celâîi Rebellions, Kalenderoğlu Mehmed, destruction

Giriş

16. yüzyıla kadar dünyanın en iyi organize olmuş, en etkili ve güçlü ordularından birine sahip olan Osmanlı İmparatorluğu, yüzyılın sonlarına doğru iki cephede birden savaşımaya başlamıştı. Bir yandan Safevîler ile mücadele ederken (1578-1590, 1603- 1639) diğer yandan da Habsburglar ile literatürde “uzun savaş” olarak nitelendirilen bir savaşın içine girmişti (1593-1606). Savaşlar Osmanlı maliyesini derinden sarsmıştı.¹ Savaş maliyetlerinin yanı sıra, ateşli silahların kullanımındaki

---

¹ 1578-1590 arasındaki savaşlar sonucu Osmanlı, İran'a karşı büyük zaferler elde etmiş ve geniş topraklar kazanmış olsa da hem kazanılan toprakları uzun süre elde tutamamış hem de savaş, ekonomisine çok zarar vermişti. Dönemin sadrazamlarından Siyavuş

artış², maddi açıdan bir baskı oluşturduğu gibi sosyal hayatı da etkilemişti. Osmanlı ordusunun bel kemiği olan tımarlı sipahiler ateşli silahlar karşısında yetersiz kaldığından Osmanlı merkezi yönetimi çareyi tüfek kullanabilen piyade ordusunun sayısını arttırmakta bulmuştu. Bu durum yeniçeri sayısının neredeyse üç kat artışıyla sonuçlanacaktı.³ Fakat yeniçeri sayısındaki artış aynı zamanda hazinenin askerler için ödediği ücretin de üç katına çıkması anlamına gelmekteydi. Yeniçeri sayısındaki artışın yanı sıra bu dönemde savaşlarda *sekban* adı verilen ücretli askerlerin kullanımı da artmıştı. Genellikle *levendât* adı verilen genç, bekâr ve işsiz erkeklerden oluşan bu gruplar savaş zamanında ücretli asker olarak istihdam edilirken, savaş sonrasında terhis ediliyordu. Terhis sonrasında oluşan istihdam sorunu, yaşanan pek çok problemin temel sebeplerinden biri olacaktır. Elleri silahları ile işsiz kalan gençlerin çok az kısmı köylerine dönmeyi tercih ederken büyük kısmı çareyi bir bey kapısında ya da eşkıyalıkta aramaktaydı (İnalçık, 1985: 294; Griswold, 2011: 40) ki çoğu zaman bu iki grup arasında pratikte pek fark olmadığı görülmektedir. Ayrıca sekbanların savaş için yola çıkıp, yolun yarısına gelmeden savaş mahalline gitmekten vazgeçerek eşkıyalığa kalkıştıkları da bilinmektedir (Barkey, 1999: 159).

Ordunun piyade kısmı büyütülürken artık eskisi kadar işlevsel olmayan sipahi kanadı küçültülmüştür. Birçok tımar boşa çıkmış ve tekrar tevcih edilmemiş, bir kısmı ise çeşitli nedenlerle tımar sahiplerinin

---

Paşa, 1588'de bütçenin üçte biri oranında açık verdiğini kaydetmiştir (Griswold, 2011: 19-21). Sinan Paşa'nın İran seferinde Trablusşam'ın vergi gelirinin yarısı (takriben 50.000 flori) doğrudan orduya aktarılmıştır (Kütükoğlu, 1993: 39).

² Bu dönemde savaş teknolojisinde yaşanan değişim literatüre *askeri devrim* olarak girmiştir. Askeri devrim tartışması hakkında detaylı bilgi için bkz. Rogers, 1995: 1-10. Osmanlı tarihi açısından askeri devrim tartışmaları için bkz. (Murphey, 1999; Agoston, 2005).

³ 1500'de 13.000 olan yeniçeri sayısı, 1600'de 38.000'e ulaşmıştı (İnalçık, 1985: 289).

ellerinden alınmıştır.⁴ Tımarlılara karşı bu denli sert bir uygulamaya gidilmesinin tek sebebi askerî alanda yaşanan değişim değil, aynı zamanda artan nakit ihtiyacının hızlı şekilde karşılanmasını sağlayan *iltizam* sisteminin yaygınlaşmasıdır. Görevlerinden azledilen sipahiler Anadolu'ya dönerek yeni sistem içinde kendilerine yer bulmaya çalıştılar.⁵ Ancak bu arayışta en yaygın ve pratik metotları, hâlihazırda var olan Celâîi ordularını komuta etmek olmuştur. Çünkü bu yolla devlet ile pazarlık masasına oturarak yeni görevler edinme imkânı bulmuşlardı (Barkey, 1999: 145-148). Bu suretle dağlardaki eşkıyalar önce kasabaları, sonra şehirleri kuşatacak ve hatta üzerlerine gönderilen Osmanlı ordularını alt edecek kadar büyük bir güce ulaşmışlardı.

Merkezî ordunun büyümesi, savaşların finansmanı, Anadolu'daki kaos ortamı, yaşanan demografik büyüme ve iklimsel problemler Osmanlı maliyesini yeni kaynaklar bulmaya mecbur bırakmıştı. Keza aynı dönemde etkisini gösteren coğrafi keşifler, yenedünyadan Avrupa'ya gelen bol miktarda gümüş ve dolayısıyla artan enflasyon da

---

⁴ Bu durum ise kısa sürede birtakım karışıklıkları doğuracaktır. Haçova Savaşı'ndan hemen sonra Çağalzade Sinan Paşa tarafından yaptırılan ani bir yoklamada o anda orada olmayan tımarlıların hepsi firari kabul edilmiştir. Stratejik geri çekilme ile savaş meydanından kaçma arasındaki fark net bir şekilde çizilmediğinden ve yaptırımların sadece tımarlılara uygulanması bu kararın o dönemde de çokça tartışılmasına neden olmuştur. Ancak kararın art niyetliliğinin tartışılmasının asıl nedeni sefere hiç çağrılmayanların dahi bu cezalandırmadan nasiplendirilmeleridir. Cezalandırma firarilerin tımarlarına el konulması şeklinde olmuştur. Eleştiriler Sinan Paşa'nın sadrazamlığının ancak bir ay sürmesine neden olmuşsa da yerine gelen sadrazam da bu konuda herhangi bir geri adım atmamıştır (Griswold, 2011: 38-39).

⁵ Aynı sıralarda askerinin bir kısmının Macar sınırına gönderilmesinin yanı sıra bir kısmının İran üzerine giden Nasuh Paşa'ya ve diğer bir kısmının da Anadolu'daki kaos ortamının çözülmesi için görevlendirilen Üveys Paşa oğlu Mehmed Paşa emrine verilmesi de başka bir kargaşa yaratmıştı. Her paşa, diğer paşanın yanında sefere giden askerleri kaçak ilan etmiş ve dirliklerini alarak yanında bulunan askerlere vermişti. Bu durum da daha sonra bir hak arayışı mücadelesine dönerek askerler arasında çatışmalara yol açmış ve eşkıyalığın artışında önemli bir rol oynamıştı (Uluçay, 1944: 13).

Osmanlı merkezî hükümetinin nakde olan ihtiyacını arttırmıştı. Bütün bunlar normalde savaş zamanında toplanan ve olağanüstü hâl vergisi olan *avârız* vergisinin sürekli hâle gelmesine sebep olacaktı (Çiftçi, 2000: 247-268).

Avârız vergisinin yanında Osmanlı toprak sisteminde de yeni bir uygulama dikkat çekmektedir. Daha önceden özel vergi üniteleri için kullanılan *iltizam* yöntemi bu dönemde toprak yönetiminde de kullanılmaya başlanmıştır. Üç yıllık süre için belirli bir ünitenin vergisini devlete nakit olarak ödeyip daha sonra bu süre zarfında bu ünitenin vergisini toplama olarak basitçe tanımlanabilecek bu sistem bazı sorunlar yaratmıştır. Bunların başında mültezimlerin kârlarını kısa sürede maksimize edebilme isteği ve onların da mukataalarını başka kişiler aracılığıyla yönetmeye kalkışması sayılabilir. Yaşanan bu mukataalaşma sürecinin de Anadolu'daki isyan ve eşkıyalığın artışına etkisi olmuştur.

16. yüzyılın sonlarında Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşanan ekonomik sıkıntıların sebeplerinden biri de fiyatlardaki artıştır. 1605'te fiyatların 1555'e göre dört kat arttığı tespit edilmiştir (Darling, 1996: 37). Ancak yüzyılın sonunda yapılan tağşışler ve enflasyonun da etkisi düşünüldüğünde, bu “anormal” fiyat artışının olağan olduğunu savunan tarihçiler de bulunmaktadır.⁶

Bu dönemde yaşanan fiyat artışları yöneticilerin giderlerini artırmış ve onları yeni kaynaklar aramaya mecbur bırakmıştır. Yöneticiler yereldeki ekonomik gücünü ve nüfuzunu koruyabilmek için reayadan abartılı vergiler almış, usulsüz yöntemlere hatta eşkıyalığa

---

⁶ Osmanlı'da görülen fiyat artışları iki temel nedene bağlanmaktadır. Bunlardan ilki literatüre *fiyat devrimi* olarak giren, Amerika'nın keşfi ile Avrupa'ya akan gümüşün Osmanlı ekonomisine etkisi ile ortaya çıkan enflasyondur. Diğeri ise özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısında etkisi artarak hissedilen nüfus artışının (hatta baskısının) neden olduğu arz talep dengesizliğidir. Bu konuda detaylı bilgi için bkz. Darling, 1996; Barkan, 1970: 557-607; Barkan, 1975: 3-28.

başvurmaktan çekinmemiştir. Yerel idarecilerin amaçları kendi güçlerini muhafaza eden, kapılarındaki büyük sekban gruplarının sürekliliğini sağlamaktır. Çünkü kapı ordularını *kışla* usulü beslemek büyük bir mali yükü beraberinde getirmektedir. Bir sekbanın yıllık maliyeti yaklaşık 3.000 akçeye tekabül ettiğinden kapısında yüzlerce sekban bulunduran bir beyin bunları kendi bütçesinden karşılaması pek mümkün değildir. Bu sebeple beyler -gönüllü yahut değil- sekbanlarının eşkıyalık, soygun tarzında faaliyetlerine destek vermek veya göz yummak durumda kalmışlardır⁷ (Akdağ, 2017: 337).

Bir şehrin ya da bölgenin nüfus yoğunluğu bölge asayişinin sağlanmasıyla doğru orantılıdır. Kalabalık şehirler ve bölgeler günümüzde olduğu gibi geçmişte de suç oranı en yüksek mahaller olmuştur. Celâîi İsyânlarının zuhur ettiği geç 16. ve erken 17. yüzyıllar Osmanlı İmparatorluğu'nda nüfusun hızla artış gösterdiği zamanlardır. Bu sebeple Celâîi İsyânlarının ortaya çıkma ve büyüme sebepleri arasında en çok gösterilen nedenlerden biri de demografik kriz ve hatta nüfus baskısı olarak da değerlendirilen nüfus artışıdır.⁸

---

⁷ Ayrıca bu dönemde merkezden yöneticilere usulsüz faaliyetlerinden ötürü yazılan pek çok uyarı metni de bulunmaktadır. Örnekler için bkz. İnalıcık, 2005: 75-91.

⁸ 16. yüzyılda yaşanan ve bu değişimlerin temel nedenlerinden biri de yaşanan nüfus artışıdır. Nüfus artışı konusunda ilk iddia sahibi Fernand Braudel olmuştur. Braudel bu dönemlerde Akdeniz dünyasının genelinde bir nüfus artışı olduğunu ifade etmiştir (Braudel, 1993). Daha sonra Ömer Lütfi Barkan bu iddiayı araştırarak Osmanlı Tarihi açısından incelemiş, böyle bir artışın var olduğu kanısına varmıştır (Barkan, 1953). Ancak bu konudaki en kapsamlı çalışma Michael A. Cook tarafından yapılmıştır. Cook eserinde genel olarak Osmanlı'da nüfus artışının nüfus baskısına dönüşecek boyutta olduğunu vurgulamıştır. Nüfus artışının ekilebilir arazi miktarını geçtiğini, bu sebeple gençlerin –en azından bir kısmının- topraksız kalarak şehirlere göç ettiğini ya da başka yollar arayarak hayatlarını sürdürmeye çabaladıklarını belirtmiştir (Cook, 1972). Nüfus artışı konusunda Huricihan İslamoğlu, Cook'a katılmamaktadır. Ona göre nüfus artışı, nüfus baskısı olarak değerlendirilecek kadar büyük boyutta değildir. Bu dönemde göçebelerin yoğun bir biçimde yerleştirmesinden dolayı böyle bir izlenim olduğunu, ayrıca büyük çiftliklerin oluşmasının reyanın topraksız kalmış olduğu manasına

Bütün bu değişimlerin yanında 16. yüzyılın sonlarında itibaren meydana gelen diğer bir önemli gelişme de iklimsel problemler olmuştur. Literatürde *Küçük Buzul Çağ* olarak adlandırılan bu dönemde Meksika'dan Çin'e tüm dünyayı derinden etkileyen bir iklim değişimi ve bundan dolayı bir afetler serisi ortaya çıkmıştır. Daha çok bölgesel olan bu afetler, tedarik mekanizması ile giderilmeye çalışılmışsa da bu dönemde yaşanan iç karışıklıklar⁹ (Uluçay, 1944: 150) ve üretimin ihtiyacın altında olması gibi sebepler bu problemlerin çözümünü imkânsız hâle getirmiştir. Yaşanan bu iklimsel değişimin getirdiği kuraklık ve sel gibi afetler, tarıma dayalı Osmanlı ekonomisini olumsuz yönde etkileyerek fiyat artışlarına sebep olmuştur (White, 2013: 23).

Celâliler İçin Bursa'nın Önemi

1326 yılında Osmanlı Devleti'nin merkezi olan Bursa'da, fetihten sonra yapılan cami, medrese, han ve hamamlar¹⁰ sonradan kurulacak Osmanlı şehir planına örnek oluşturmuştur. Ahiler ve Konstantinopol'den gelen Yahudi tüccarlar vasıtasıyla Bursa, siyasi ve ekonomik merkez hâline gelmiştir.¹¹ Orhan Bey, Bursa'da açtırdığı

---

gelmeyeceğini vurgulamıştır (İslamoğlu, 2010). Suraiya Faroqhi ise bu dönemde nüfus artışının yaşandığını ancak bununla birlikte bu artışın bir nüfus baskısı boyutuna ulaşacak kadar ileri boyutta olmadığını savunur. Ona göre, köyden kente göç incelenirken köyün itici faktörleri (push factors) yerine, şehrin cazibesine (pull factors) bakmak gereklidir (Faroqhi, 2004: 435). Oktay Özel ise nüfus artışı konusunda yaptığı araştırmalarla 17. yüzyılın ikinci yarısında incelediği Amasya bölgesinde % 40'lık bir nüfus artışı tespit etmiştir. Özel'in çalışması sonrası vardığı sonuç, Anadolu'nun ekserisinde ortalama % 20 ila % 40 arasında nüfus artışı olduğudur (Özel, 2004: 186-187).

⁹ Örneğin, Karayazıcı'nın isyanı sırasında Mısır ve Halep Beylerbeylerinin hazine irsaliyelerini göndermedikleri görülmektedir. Bunun gibi pek çok aynı ya da nakdi vergi ya da hububatın Anadolu'da nakliyesi çok zor bir hâl almıştı (Erdoğan, 2003: 58).

¹⁰ Orhan Camii, Bey Hanı ve Emir Han.

¹¹ Bizans döneminde Bursa Osmanlı'da olduğu kadar önemli bir ticaret şehri değildi. Ancak 14. yüzyılda İlhanlı devletinin düşmesi ve Osmanlıların etkisinin artması ile

medrese¹² ile şehrin kültürel açıdan gelişmesini sağlarken, dört bir yandan gelen ulema Bursa'da Osmanlı kültürünü oluşturmuştur.

Edirne başkent olduktan sonra dahi Bursa 1453'e kadar Osmanlı'nın en önemli merkezlerindedir. Nitekim Fatih Sultan Mehmed'e kadar bütün hanedan mensuplarının mezarları Bursa'da bulunurken, İstanbul'un fethinden sonra dahi bir kısmı Bursa'ya defnedilmeye devam etmiştir.¹³ Edirne, batıya ve İstanbul'a yapılacak fetihler için bir askerî üs olarak kullanılırken; Bursa Osmanlı'nın kültürel ve ekonomik başkenti olmaya devam etmiştir. Ayrıca incelediğimiz

---

Anadolu ticaret yollarında birtakım değişimler yaşanmış, ticaret yollarının merkezi Batı Anadolu'ya kaydırmıştı. (Ergenç, 2014: 3). Böylelikle Anadolu'nun iki büyük ticaret yolunun kesişim noktası olan Bursa Müslüman ve İtalyan tüccarlarını buluşturan bir ticaret merkezi hâline gelmişti. (Çizakça, 1980: 142-143). Bu iki yoldan ilki "Doğu Yolu" olarak bilinen ve başlangıç noktası Tebriz olan yol, Aras Vadisi üzerinden Erzurum- Erzincan- Tokat'tan geçerek Amasya'ya geliyordu. Amasya'da ikiye ayrılan yolun, biri kuzeye Kastamonu civarına giderken diğeri Çorum-Ankara istikametini takip ederek Bursa'ya ulaşıyordu (İnalçık, 1960: 69). Diğeri ise Şam ile Bursa'yı bağlayan, Şam, Halep, Adana, Konya, Akşehir, Afyon ve Kütahya üzerinden gelen yoldur. Daha önce bu istikametten Konstantinapol'e giden kervanlar Osmanlı'nın yükselişiyle beraber ticaret için Bursa'yı tercih etmişlerdir (İnalçık, 1960: 46-51). Bu güzergâhların oluşmasında Osmanlı'nın en erken dönemlerinden beri yolların güvenliğini sağlamak için önem verdikleri askerî teşkilâtları ve bu güzergâhlar üzerinde izledikleri fetih politikaları önemli olmuştur. Ayrıca Bursa'da her milletten tüccara karşı Osmanlı teşviki de uzun yıllar Bursa'nın Anadolu'nun en büyük ticaret merkezi olarak kalmasında önemli etkenlerden biridir. Örneğin 1352 yılında Cenevizliler ile Orhan Bey arasında bir dostluk anlaşması imzalanmış, 1387 senesinde bu anlaşma yenilenmişti. Böylelikle Cenevizliler Bursa'da imtiyaza sahip bir tüccar grubu olurken, Bursa da dünya ticaret sistemi içinde kendine önemli bir yer edinmişti. (Çiftçi, 2005: 149-151).

¹² Her ne kadar Osmanlı'nın ilk medresesi olarak İznik'te yaptırılan medrese akıllara gelse de Bursa fethinden sonra Orhan Bey burada bir medrese yaptırmıştı. Önceleri Manastır medresesi olarak bilinen bu yapı, daha sonraki dönemlerde Orhan Medresesi olarak da kayıtlara geçmişti. Detaylı bilgi için (Kepecioğlu, 2009b: 105-106).

¹³ Cem Sultan, Yavuz Sultan Selim'in kardeşleri, Şehzade Mustafa, bunlardan bazılarıdır.

dönemin payitahtı İstanbul'a olan yakınlığı da Bursa'nın her zaman merkezin kontrolü altında kalmasını sağlamıştır.

Yukarıda sözü edilen Bursa'nın bu önemli konumundan Celâlilerin de habersiz oldukları düşünülemez. Devlet kadrolarında yükselme, sistem içine dâhil olabilme ya da geçimini sağlayacak bir dirlik kazanmak gibi amaçları olduğu düşünülen Celâli elebaşları için Bursa çok avantajlı bir pazarlık noktasıydı. Ayrıca amacı sadece eşkıyalık olanlar için dahi “zengin” Bursa şehri cazip bir yağma bölgesi olmalıdır (Ergenç, 2014: 4).

Bursa'da her türden metanın ticareti yapılmaktaydı. İpekli üretimi ve satışında Anadolu'nun hatta Osmanlı'nın en önde gelen şehri olan Bursa aynı zamanda baharat, kürk ve boya ticaretinde de bir merkez konumundaydı. Bursa pazarlarında Hindistan baharatının kokularını almak, Rusların kürklerini ve derilerini görmek, İtalyanların yünülerine dokunmak mümkündü (Ergenç, 2014: 4). Bu şekilde doğu ile batı arasında bir ticaret antreposu olan Bursa, Osmanlı İmparatorluğu'na en fazla gelir getiren merkezlerden biriydi.¹⁴

Bursa'nın Osmanlı İmparatorluğu için önemli bir merkez olmasının bir diğer sebebi de şüphesiz coğrafi konumudur. İstanbul'a yakın en büyük şehirlerden biri olması nedeniyle Bursa'da vuku bulacak bir olay diğer kentlere nazaran imparatorluk merkezinde daha büyük yankı uyandırıyordu. Örneğin Kalenderoğlu'nun Bursa'yı kuşattığı

---

¹⁴ Bursa'nın Osmanlı ekonomisine katkısı sadece üç mukataa örneği ile anlaşılabilir. Mizan-ı Harir Mukataası, İhtisab Mukataası ve Damga ve Gümrük Mukataalarından Osmanlı hazinesine gelen para miktarları, Bursa şehrinin Osmanlı ekonomisindeki yerini gözler önüne sermeye kâfidir. 1606 senesinde Mizan-ı Harir Mukataasının üç yıllık ücreti 5.200.000 akçe idi ki bu da yıllık ortalama 1.733.000 akçeye tekabül etmektedir. İhtisab mukataası da incelediğimiz dönemde ortalama yıllık, 190.000 ila 230.000 akçe arasında bir getiriye sahipti. İncelenen dönemde Bursa Gümrük ve Damga-i Akmişe mukataası üç yıllığına sadece 280.000 akçeye kiraya verilmişti (Ergenç, 2014: 240-242).

sırada İstanbul halkı her an Celâlilerin Üsküdar'a da yöneleceğinden korkmuşlardı. (Griswold, 2011: 209-210). Nitekim Bursa'ya yapılan bu saldırı, İstanbul halkını paniğe sürüklerken, imparatorluğu da acil çözüm bulmaya sevk etmişti.¹⁵

Bursa kültürel, ekonomik ve coğrafi öneminin yanı sıra İstanbul'un iaşesinin sağlanmasında da aktif bir role sahipti. Bu durumun oluşmasında Bursa'nın sahip olduğu tarımsal potansiyel etkili olmuştur. Bursa adeta İstanbul'un meyve bahçesiydi. Bunun yanında ulaşımın kolaylığı sayesinde sarayın yiyeceklerini saklamak ve soğutmak amacıyla Uludağ'ın büyük kar kütleleri de Bursa'dan İstanbul'a taşınan diğer bir metaaydı (Çiftçi, 2004:156-159).

Bütün bunlar göz önüne alındığında Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli bir parçası olan Bursa'nın Celâlilerce kuşatılması, Kalenderoğlu'nun devletle olan pazarlığında kullanabileceği en önemli kozudur. Bu doğrultuda Bursa Şer'iyeye Sicillerine yansıyan örneklerden yola çıkarak, Celâli istilasının Bursa'da yarattığı tahribat ve boyutu incelenecektir.

Celâli İsyanlarının Bursa'ya Etkisi

Hükümet ile anlaşma yaparak, Celâli reisi iken Ankara sancakbeyi olan Kalenderoğlu Mehmed, orada kadı tarafından engellenip şehre girememiş, hatta sancakbeyi olmasına rağmen üzerine merkezi yönetim tarafından ordu gönderilmişti (Naima, 1967: 542-543). Bunun üzerine Ankara'dan kuzeye giden Kalenderoğlu, üzerine gelen Osmanlı ordusunu mağlup ettikten sonra 1607 (H 1016) senesinin Şaban ve

---

¹⁵ 1581'de Bursa'ya gelen John Newberie bir günde İstanbul'dan Bursa'ya geldiğini kaydetmiştir. (Lowry, 2004: 26). Aynı şekilde Evliya Çelebi de bir günde İstanbul'dan Bursa'ya kavuştuğunu yazmıştır (Öcalan, 2012: 29). Ancak iki seyyah da Bursa'ya deniz yolu ile gelmiştir. Kara yolu ile ulaşmak bir günde mümkün olmasa da Celâli ordusunun Bursa'dan çıkıp İstanbul'a ulaşması en fazla on gün içinde mümkündür.

Şevval ayları arasında Bursa'yı istila ederek ve devletle daha güçlü bir biçimde pazarlık masasına oturmuştu. Bursa'ya gelen Kalenderoğlu ve ordusu pek çok binaya zarar vermiş, yakıp yıkmıştı. Hatta sur içine de ulaşmış orada da kısmen yağma faaliyetini icra eden Kalenderoğlu, Bursa'da kalıcı bir tahakküm kurmamış ya da kuramamıştı. Kalenderoğlu, İstanbul'dan istediğini alamayacağını anlayınca Bursa kuşatmasını kaldırarak, üzerine gönderilen Osmanlı ordusunu da yenip, hedeflerinin önündeki en büyük engel olan Kuyucu Murad Paşa'yı alt edebilmek için Maraş üzerine yürümüştür (Uluçay, 1944: 18-19; Akdağ, 2017: 24; Griswold, 2011: 45-56).

Anadolu'nun ticaret merkezi Bursa'da yaşanan Celâli istilasası, şehir ekonomisini de etkilemişti. Şehirde yaşanan huzursuzluğun yanında Anadolu'nun genelinde yaşanan kaos da eklenince şehre gelen ipek fazlasıyla azalmıştı. Bu dönemde Bursa'daki tezgâhların artık işlemez hâle geldiği sürekli İstanbul'a rapor ediliyordu (Bilgin, 2006: 84, 99). Celâli istilasası esnasında Bursa'da mukataa gelirleri gözle görülür biçimde azalmış, mültezimler birbiri ardına zarar etmişlerdi. Artık mukataayı iltizama alacak mültezim bulmak bile güçleşmişti. Önceki eminden daha düşük fiyata almasına rağmen, Sipahi oğlanlarından Mehmed b. Süleyman, Bac-ı Zira ve Elvah mukataasını yalnızca iki ay işletebilmişti (Bilgin, 2006: 103-104). Bursa'nın en büyük vergi kalemi olan Hassa Harç Eminliği de bu krizi derinden yaşamıştı. 1603-1604 senesinde 6.296.976 akçe olan eminalık bütçesi, 1606-1607 aralığında 5.627.878'e düşmüşse de 1607-1608 yılları arasında yani Celâlilerin istilasası sırasında 1.807.686 akçeye kadar düşüş göstermişti. Bu dönemde vergiler toplanamamış, mukataa gelirleri yarıdan fazla azalmıştı. Ayrıca Celâliler ile mücadele için İstanbul'dan Hasan Paşa komutasında gelen ordu da pek çok gelir kaynağının orduya ayrılmasına sebep olmuştu. Hatta artan masrafların karşılanması için bir sonraki döneme ait ziyade-i cizye vergileri dahi toplanmıştır (Bilgin, 2006: 55-56).

Celâlilerin Bursa ekonomisine doğrudan olduğu gibi dolaylı olarak da zararları dokunmuştu. Anadolu'nun genel bir kaos içerisinde bulunması fiilen Celâli istilasına maruz kalmamış Mudanya İskelesi Mukataasını dahi zarara uğratmıştı. Anadolu'daki ve özellikle Bursa'daki kargaşa ortamı limana gelen mal miktarında azalmaya sebep olmuştu. Diğer mukataalar gibi Mudanya İskelesi Mukataasının iltizam bedeline de 1607 yılında indirim gelmişti¹⁶ (Bilgin, 2006: 111).

Görüldüğü üzere Bursa ekonomisi yaklaşık iki ay süren istiladan ve Anadolu'nun genelinde uzun yıllardır devam eden kargaşadan fazlasıyla etkilenmiştir. Ancak elbette Bursa'da etkilenen sadece ekonomi değildi. Celâli isyanları Bursa'daki pek çok binanın tahrip olmasına, ticaret merkezlerinin yağmalanmasına, vakıfların zarar görmesine neden olmuştu. Bursa Şer'iyye sicillerinden alınan bu örnekler Bursa'da Celâli tahribatının boyutunu ortaya koymaktadır.

Bursa'da Celâlilerin sebep olduğu tahribatı anlayabilmek için 1608 (H 1017) tarihli ve B-26, numaralı Bursa Şer'iyye Sicili defterinde tespit edilen şu belge gayet güzel bir örnektir.

1608 senesi Aralık ayında (H Şaban 1017) Bursa mahkemesinde tutulan bu kayıta Haremeyn-i Muhteremeyn vakıflarının mülklerinden olan bazı ev ve dükkânların Celâli istilas sırasında harap oldukları kaydedilmiştir. Haremeyn-i Muhteremeyn evkafının mütevellisi olan Mustafa Bey b. Abdullah mahkemedен bu vakıf mülklerinin keşif

---

¹⁶ Yine bu dönemde Anadolu ve Karaman Vilayeti Cizye-i Yava-i Gebran ve Kıbtıyan ve Azadegân Mukataası da gelirleri düşen mukataalar arasındadır. Mukataa mültezimleri bu dönemdeki karışıklık sebebiyle vergileri toplayamadıklarından şikâyet etmişler ve zarar ettiklerini bildirmişlerdi. Diğer mukataalara göre daha geniş alanı kapsayan bu mukataaya mültezim olan Süleyman Çavuş, Celâli korkusundan taşra çıkıp akçe tahsilinde bulunamadığını ve ödenmesi gereken miktarın bir kısmını kendi malı ile ödediğini bildirmiştir (Bilgin, 2006: 121).

edilmesini ve *ne miktar akçe* ile tamir olunacağını tahmin edilmesini talep etmiştir. Bunun üzerine mahkemece şu liste hazırlanmıştır:

1. Hz. Emir Mahallesinde aylık 30 akçe icâresi (kira geliri) olan bir ev 24.000 akçeye,

2. Hoşkadem-i Makremevi Mahallesinde aylık 30 akçe icâresi olan iki ev 13.000 akçeye,

3. Köşeler Mahallesinde aylık 35 akçe icâresi olan bir ev ve bir süflâ (tek katlı) menzil 4.560 akçeye,

4. Mücellidi Mahallesinde aylık 20 akçe icâresi olan iki süflâ ev 5.520 akçeye,

5. Reyhan Mahallesinde aylık 15 akçe icâresi olan bir ev 6.000 akçeye,

6. Abdal Mehmed Mahallesinde aylık 15 akçe icâresi olan iki süflâ ev 4920 akçeye,

7. Kepezler Mahallesinde 20 akçe icâresi olan iki süflâ ev 12.000 akçeye,

8. Hatun Mahallesinde 35 akçe icâresi olan üç süflâ ev 10.840 akçeye,

9. Sultan Orhan Mahallesinde 1.010 akçe icaresi olan beş bab oda 17. 080 akçeye,

10. Ebu İshak Kezruni Mahallesinde aylık ikisi 30 akçe ve biri 8 akçe icâresi olan birbirine muttasıl iki dükkân 6.000 akçeye,

11. Camii Kebir kurbünde vâki 25 akçe icâresi olan birbirine muttasıl iki bab dükkân 3240 akçeye,

12. Karaca Ahmed Mahallesinde aylık 60 akçe icâresi olan bir bab dükkân 4400 akçeye tamiri mümkündür ve hepsinin tamiri ancak 111.640 akçe tutmaktadır. (BŞS, B26: 69)

Kalenderoğlu'nun takriben iki ay süren bu istilas sırasında Bursa'da pek çok mahalle ve yapı zarar görmüştür. Bursa'da nispeten şehrin dışında yer alan Hz. Emir Mahallesi Celâli isyanlarından en çok etkilenen mahallelerden birisi olmuştur. Bu mahallede Haremeyn-i Muhteremeyn Evkafından olan bir menzil Celâli istilasında yanmıştır. Tamiri için 24.000 akçe gerekmektedir (BŞS, B26: 69).

Hz. Emir Mahallesinde olan diğer bir Celâli tahribatını 1608 Mayıs ayında (H 1017 Safer) Bursa mahkemesinde tutulan bir kayıta görmekteyiz. Mutaf Ramazan vakfı mütevellisi Hacı Mehmed Halife b. Ali, mahkemeye gelerek, *Celâli Kalenderoğlu cümle eşkıyası ile Burusa'ya müstevlî oldukda*, Hz. Emir Mahallesinde olan evini *ihrâk bi'n-nâr eylediğini* (yaktığını) ve olanca mülkünü *garet eylediğini* (çalıldığını) bildirmiştir. Bunun yanında Celâlilerin vakıf malından da 6.000 akçeyi de gasp ettiğini söylemiştir (BŞS, A180: 17).

Bu kayıta bahsedilen Mutaf Ramazan vakfı mütevellisi Hacı Mehmed aynı ay içerisinde kendi ile aynı durumda olan Yorgo veled-i Solomon'dan şikâyetçi olmuştur. Vakfa 8.000 akçe borcu olduğu ve henüz ödemediği gerekçesiyle şikâyetçi olunan Yorgo, Hz. Emir Mahallesindeki evinin Celâliler tarafından basıldığını, her şeyi gasp edildikten sonra evinin yakıldığını mahkemede bildirmiştir. Bunun üzerine kendisine talebi üzerine borcunu ödemesi için süre verilmiştir (BŞS, A180: 23).

İki kayda da bakıldığında Celâli ordusunun Hz. Emir Mahallesini yağmaladıkları ve yakıp yıktıkları anlaşılmaktadır. Ayrıca belgelerde önemli olan bir nokta da Celâli ordusundan direkt olarak *Celâli Kalenderoğlu ve cümle eşkıyası* olarak bahsedilmesidir. Bu ipucu ise Hz. Emir mahallesindeki yıkımın sorumlusunun yerel eşkıyalar değil, doğrudan Kalenderoğlu Mehmed ve etrafındakiler olduğunu kanıtlamaktadır. Keza yerel eşkıyaların şehirde büyük yapıları tahrip edecek kadar güce ulaşmaları da pek mümkün görünmemektedir.

Hız. Emir Mahallesi'nde yaşanan diğer bir eşkiya tahribatını da Temmuz 1608'de (H 1017 Rebiulahir) kale içindeki bir vakfın tadilatı için başvurulan kayıтта görmekteyiz. Mustafa b. El-Hac Hızır mahkemeye başvurarak, cediti Yusuf tarafından öncelikle evlatlarına ve eğer bir gün soyu tükenecek olursa Medine-i Münevvere vakıflarına dâhil edilmesi şartıyla vakfettiği evlerinin zaman içerisinde yıpranıp tamire muhtaç kaldığını bildirmiştir. Ancak vakfın bu tamir masrafının üstesinden gelmeye kudreti olmadığını söyleyen mütevellî, dedesi Yusuf'un, Hız. Emir Mahallesinde olan türbesinin üstündeki kurşunların alınarak, satılması ile bu mali zorluğun aşılacağını mahkemede belirtmiştir. Ancak buraya kadar Celâli vakıası ile pek bir ilgisi olmadığı görölen bu kaydın bundan sonraki kısmı Hız. Emir mahallesinde Celâliler tarafından yapılan bir diğer tahribat hakkında bilgi vermektedir. Öyle ki mütevellinin dedesi ve vakfın banisi olan El-Hac Yusuf'un türbesinin üzerindeki kurşunların bir kısmı daha önce *eşkiya* tarafından alınmıştır. Kalan kurşunlar hem türbenin üzerine yeni bir çatı yapmaya hem de vakıf evlerinin tadilatı için lazım olan paranın karşılanmasına kâfidir. Mahkeme mütevellîye bu hususta izin vermiştir (BŞS, A180: 11).

Hız. Emir Mahallesi bu denli tahribata uğrarken Bursa'nın sembollerinden biri olan Emir Sultan külliyesinin Celâli istilasından etkilenmemiş olması düşünölemez. Hız. Emir Vakfı mütevellisi Es-Seyyid Mustafa Efendi, Mayıs 1608'de (H 1017 Safer) mahkemeye gelerek "*işbu sene-i mübârekede bi-emrillah-i Te'âlâ Celâli müstevlî olub ihrâk eylediğinde*" Hız. Emir'in türbe-i mutahharasını ve cami-i şerifin haremının yandığını ve bunları vakfın imkânları ile tamir ettirdiğini bildirmiştir. Belgede ise bunun için ne kadar para sarf edilmesi gerektiğinin keşif olunmasını talep etmektedir (BŞS, A180: 50).

Yine Hız. Emir Vakfı mütevellisi Es-Seyyid Mustafa Efendi 1608 Ekim ayında (H 1017 Cemazeyilevvel) mahkemeye gelerek, *vakıf malından olup Kütahya Hânı demekle marûf olan hanın* Celâli istilasında tamamen yandığını ve etrafındaki 14 dükkânın da bu yangından nasibini

aldığını bildirmiştir. Bu dükkânların tamiri için ne kadar akçe gerektiğinin keşfi yapılmış ve 32.500 akçelik bir masraf tespit edilmiştir (BŞS, A180: 15).

Hız. Emir Vakfî mülklerinden olan ve Eski Tahte'l-Kal'a yakınlarındaki bir dükkân tamamen yanmış ve binasından eser kalmamıştır. Dükkânı kiralayan Es-Seyyid Seyfî Çelebi vakfın bu mülkünü kira vermemek kaydıyla tamir ettirmek üzere vakıf mütevellisi ile anlaşmış ve mahkemede bildirerek hüccet talep etmiştir. Burada dikkati çeken nokta Hız. Emir vakfının, tamamen yanan binayı, kendi bütçesinden yaptırmayıp ya da yaptıramayıp, bir süre kira almamak şartı ile kiracısına yaptırmasıdır¹⁷. Bu uygulama incelenen dönemde yaşanan ekonomik buhranın mı etkisiydi yoksa vakıf kendisine daha karlı geldiği için mi böyle bir usul takip etmişti sorusunun cevabını vermek, eldeki veriler ışığında mümkün görünmemektedir. Fakat çalışma kapsamında ele alınan sicillerde rastlanmasa da vakfın muhasebe defteri üzerinden bazı ek bilgilere ulaşmak mümkündür. İncelenen dönemde vakfın kentsel gelirleri sadece 49.267 akçe idi. Ancak önceki dönem dikkate alındığında vakfın sadece dükkânlardan olan gelirlerinin 50.000 akçenin üzerinde olduğu anlaşılmaktadır. Vakıf muhasebe defterinde daha önce var olmasına rağmen 1608 senesine gelindiğinde tespit edilemeyen 26 yer vardır ve en kuvvetli ihtimalle bunların Celâîi istilasında harap olduğu düşünülmektedir. Ayrıca vakfın kırsal mukataa gelirleri de düşmüştür.

¹⁷ İşbu bâ'isü'l-kitâb Es-Seyyid Seyfî Çelebi b. Bostan mahfel-i kazâda takrîr-i kelâm idüb mahrûse-i Burusa'da âsûde olan kutbü'l-'arîffin Hazret-i Emîr kuddise sırruhû'l-'azîz evkafından olup eski Tahte'l-kal'a kurbünde vâkî' dükkân-ı cedîd dimekle ma'rûf olup iki akçe icâresi olan ma'lûmü'l-hudûd dükkân bundan mukaddem mahrûse-i mezbûre'ye Celâîi müstevlî olup ihrâk bi'n-nâr ettiklerinde muhrîk olup eser-i binâdan nesne kalmayub cânib-i vakfa bir akçe â'id olmayacak yine cânib-i vakfa altı yüz akçe icâre-i mü'eccele virüb ve mâh be mâh icâre-yi mü'eccelesine on akçe ziyâde idüb vakf-ı mezbûr mütevellisi olan Es-Seyyid Mustafa Çelebi tasarrufiçün yedime temesstük virdi mu'cibince hüccet-i şer'iyye talep iderim didikde bu hurûf ketb olundu tahrîrân fi evâhîr-i şehri Sâferü'l-hayr li seneti seb'a 'aşere ve elf (1017) (BŞS, B26: 4).

Vakıf bütçesinin geneline bakıldığında diğer bir deyişle 1608'in öncesi ve sonrasına bakıldığında 1608'e göre gelirler fazla iken giderler de fazladır. Yani vakıf kriz ve normal dönemlerde aynı ekonomik seviyede kalmayı başarmıştır. Bunun mümkün olması için vakfın o dönem tasarrufa başvurmuş olması gerekmektedir. Emir Sultan Vakfı bu tasarrufu 1608 senesinde mutfağını çalıştırmayarak yapmıştır. Bir yandan mutfak giderleri ortadan kalkan vakıf bir yandan da kırsaldan gelen sınırlı hububatı satarak bütçesini belli bir seviyede tutmayı başarmıştır. İlerleyen dönemlerde vakıf bütçesi tedricen büyümeye devam etmiştir (Orbay, 2012: 23-24) .

Hız. Emir Vakfı'nda görüldüğü gibi vakfın tahrip olan bir mülkünü, böylesine ekonomik buhranın olduğu bir dönemde vakıf bütçesinden tamir ettirmektense, öncelikli olarak hâlihazırda bu mülkü kiralayana; ancak o da mümkün değilse başka birisinin kirasını belli dönem vermemek karşılığında tamir ettirmeyi tercih etmesi yaygın olarak uygulanan bir yöntemdi. Bu şekilde elinde sermayesi olan herhangi bir kişi dükkân sahibi olabiliyordu. Merhum El-Hac Hasan Vakfına ait olan Kadı Hamamı civarında bulunan bir boyacı dükkânı Celâîi istilasında tamamen yanmıştı. Ahali ve müşterilerin el çektiği bu dükkân sadece Ferhat tarafından ayda 50 akçe kira bedeli ile tutulmuştu. Dükkânın iki yıllık kirası karşılığında tamiri yapılacak ve bu miktar Ferhad'dan peşin olarak alınacaktı¹⁸.

---

¹⁸ Mahrûse-i Burusada vâki' merhum El-Hac Hasan evkâfına mütevellî olan El-Hac İbrahim bin Mustafa mahfel-i kazâda işbu râfi'u'l- kitâb Ferhad bin Abdullah muvâcehesinde ikrâr ve takrîr-i kelâm idüp evkâf-ı mezbûreden mahrûse-i merkûmede Kadı Hamamı kurbünde Mosi nâm Yahûdi mutasarrıf olub ledâ'e'l- ahâli ve'l-cirân bi-emrillah-i Te'âlâ' Celâîi müstevlî oldukça yanub bi'l-küllîye harâb olub eser-i binâsı kalmayub mezbûr Ferhad kendi malıyla binâ itmekçün tâlib ve râğib oldukça ben dahî tevliyetim hasebiyle dükkân-ı mezbûru târih-i kitâbdan iki yıl tamâmına değin her ayda ellîşer akçe ücret ile mezbûr Ferhad'a îcâr idüp yedinden iki yıllık ücret ki bin iki yüz akçe idüp meblâğ-ı merkûmu ber vech-i peşin mezbûrdan alub kabz idüp meblâğ-ı merkûm dükkân-ı mezbûrun binâsına sarf olunub tasarruf için yedine hatt u zamîme

Tamir ücretinin vakıf bütçesinden karşılanması yerine kiracıya kira karşılığı olarak yaptırılmasına son bir örnek ise Ali Paşa Vakfının Kütahya Hanı yakınlarında olan poğaça fırınına dairdir. Bilindiği üzere Kütahya Hanı, Hz. Emir Vakfının mülklerinden biridir ve Celâli istilasında en çok zarar gören yapılardandır. Hanın yakınlarında bulunan poğaça fırını da istiladan nasibini almış, yanarak tamamen harap olmuştur. Binasından eser kalmayan bu fırının arazisi, Pervane b. Es-Seyyid Osman'a ayda 60 akçeye mukataaya verilmiştir. Ali Paşa Vakfı mütevellisi Muharrem Çelebi de *tevlîyeti hasebiyle* bu arsaya tekrar poğaça fırını bina etmek için Osman'a izin ve icazet vermiş ve bunu mahkemede kaydettirmiştir. (BŞS, B26: 64).

Bursa'da pek çok selâtin ve vüzerâ vakıfları olduğu hâlde bir o kadar da düşük bütçeli vakıflar vardı ki bunların bir kısmı Celâli istilasında harap olan mülklerini tamir edemedikleri gibi belli bir dönem kira gelirlerinden yoksun kalmaya da tahammül edemediklerinden, bu mülklerin satılmasını talep ediyorlardı. Örneğin, Kepezler Mahallesi Mescidi Vakfının mülkü olan bir ev Celâli istilasında tamamen yanmıştır. Lakin ne mescit vakfı ne de kiracı Mustafa b. Murad bu evin tamirine muktedirdir. Bundan dolayı müteveli Hacı Piri Bey bu mülkün mezat ile satışının yapılmasını talep etmiştir (BŞS, A180: 19).

Celâlîler tarafından yakıp yıkılan At Bazarı mahallesindeki odalar da Kepezler Mahallesi Mescidi vakfının evi ile aynı kaderi paylaşmıştır. Hoca Şuca' vakfının mütevellisi Kurtbeğ b. Mustafa da At Bazarı mahallesinde Hasan b. Ali'ye kiraya verdiği 22 adet odanın Celâli Kalenderoğlu vakiasında yandığını bildirmiştir. Bu 22 odanın tamirine vakfın kudreti olmadığını bildiren müteveli, Kepezler Mahallesi Mescidi Mütevellisi Hacı Mustafa gibi vakfın bu malının mezat ile satılması için izin ve icazet talep etmiştir (BŞS, A180: 26).

---

müştemil temessük virdüm didiğinde mâ vâki' kayd olundu. Tahrîran fi Cemâzeyilâhir, 1017 (BŞS, B26: 50).

Yukarıdaki örneklerin aksine pek çok vakıf da kendi bütçeleri ile bu tahribatların üstesinden gelebilmişlerdir. Merhum Sinan Çelebi (Hoca Sinan) Vakfı Müteveli Kaymakamı (*kaim-i makâm*) Molla Rızvan Halife, mahkemeye gelerek vakıf malından olup Celâli istilasında yanan dükkânlarının vakıf bütçesinden tamiri için izin ve icazet istemiştir (BŞS, A180: 36).

Keza yine Merhum Kazzazoğlu Sule Paşa'nın babası Hüseyin beyin Vakfı da aynı şekilde yanan mallarını vakıf malından yaptıracağını mahkemede belirtmiştir. Bahsedilen vakfın câbisi Es-Seyyid Hayreddin b. Es-Seyyid Halil ve vakfın kâtibi Ali Çelebi b. Murad mahkemeye başvurarak vakıf mallarından olup, Kayhan Çarşısında bulunan üç dükkânın Celâli Kalenderoğlu vakiasında tamamen yandığını ve binasından eser dahi kalmadığını mahkemeye bildirmişlerdir. Vakıf arazi üzerinde binaların tamamen yandığını ve teyit edilmesini mahkemeden talep eden vakıf yöneticileri, Bursa mahkemesi adına Mevlânâ Ahmed ve hassa mimarlarından Hacı İbrahim b. Bayram ve birkaç şahit çarşıya giderek bu arazinin üzerindeki binaların tamamen yıkıldığını kaydettirmişlerdir (BŞS, A180: 36).

Celâliler Bursa'nın simgelerinden bugünkü adıyla Ulu Cami, incelediğimiz dönemdeki adıyla ise Cami-i Kebir yakınlarında da bazı yerleri yakıp yıkmışlardı. Mehmed Çelebi b. Kirmanî Vakfı mütevellisi Mustafa b. Abdullah, Eylül 1608'de (H 1017 Cemazeyilevvel) mahkemeye gelerek vakıf malından olan Camiikebir'e bitişik bir bâb kahvehane ve üç adet dükkânın Celâli Kalenderoğlu vakiasında yandığını, tamiri için keşifte bulunulmasını talep etmiştir (BŞS, A180: 39). Daha sonra bu kahvehane üç yılda bir sözleşmesi yenilenmek üzere günlüğü 20 akçeden kiraya verilerek değerlendirilmiştir. Üç aylık kira bedeli olan 1800 akçe peşin alınan kahvehane vakıf tarafından tamir olunmuş olacak ki *teceddüd ve tavsîfden müsta'ğnî olan* (yenileme ve onarmaya ihtiyacı olmayan) *kahvehaneyi* ibaresi kayıta geçmektedir (BŞS, A180: 56).

Bursa'da Celâli istilasından zarar görenler elbette sadece vakıf binaları ve malları değildi. Ancak belgelerde en çok sesi duyulan onlar olmuştur. Vakıfların tadilat masraflarının tespiti (keşif kaydı) ya da hasar gören dükkânların kiralanması için yapılan sözleşmelerin kadı sicillerinde kayıt altına alınması zorunluluğu en çok vakıf binalarının etkilendiği izlenimini yaratmaktadır. Ancak sadece birkaç kayıt ile sınırlı olsa da bu dönemde Celâlilerin vakıf malı olmayan dükkân ve evleri de tahrip ettikleri tespit edilmiştir.

Ekim 1608'de (H 1017 Cemazeyilahir) Hoca Mehmed Kirmanî Mahallesi imamı ve mahalleliden bir kısmı mahkemeye başvurmuştur. Şikâyetçiler mahallelerinde yirmi bir hane olduğunu ve Gökdere vadisi kenarında olan evlerin çoğunun yandığını bildirmişlerdir. Bu şekilde harabe olan evlerin sahiplerinin tamire imkânlarının olmadığını da söyleyen heyet, mahkeme tarafından üzerine adam gönderilip keşif olunmasını talep etmiştir. Talep üzerine mahkeme tarafından bir keşif heyeti gönderilmiştir. Heyet mahallede bulunan vadi yakınındaki sekiz evin yanıp harabe olduğunu teyit etmiştir (BŞS, B26: 55).

Gökdere yakınlarında yaşanan tahribatın bir benzeri de Daye Hatun Mahallesi'nde yaşanmıştır. Daye Hatun Mahallesi sakinleri padişaha bir mektup yazarak mahallelerinde bulunan 19 hanenin Kalenderoğlu istilasında yandığını bildirmişlerdi. Mahalleli avarız vergilerinden, yanan hanelerin düşürülmesini talep etmişlerdi. Bunun üzerine mahalleliye Hazine-i Âmire'den mühürlü ve nişanlı bir defter sureti verilmiş ve sicilde ahalinin rencide edilmeden, onlardan defterde belirtildiği kadar hane hesabına göre vergi alınması buyrulmuştur (BŞS, B26: 118).

Kayıtlarda bu şekilde vakıflara ait dükkânlar dışında mülkiyeti bir kişiye ait olan dükkânın da tahribatını içeren bir kayda rastlanmıştır. Özel mülklerde tahrip kaydının bulunmayışının muhtemel sebebi vakıfların aksine maliklerin mülklerinin tamiri için mahkemeden onay almalarının

zorunlu olmamasıdır. Gelincik Çarşısı'nda bulunan ve Celâlilerce tahrip edilen bu dükkân hakkındaki bilginin şer'iyye siciline yansımalarının nedeni dükkân sahibinin henüz buluşa ermemiş bir yetim olmasıdır. Dolayısıyla dükkânın onarımı için mirastan para kullanılması gerekmektedir. Bu durumda şer'i hukuk gereği miras olarak çocuğa kalan malların kullanım ve harcanmasından sorumlu olmak üzere tayin edilen vasi devreye girmektedir (Abacı, 2001: 165). Vasinin çocuğun mirasından dükkânın tamiri için harcama yapması bunun için de öncelikle kadıdan icazet alması gerekmektedir. İşte bu sayede kayıt altına alınan belgeye göre Manastır Mahallesinden merhum Hüseyin Çelebi'nin mirasçısı *sagîr* (küçük) Hasan'ın vasisi Hüseyin Çelebi b. Abdullah, 1608 Ocak ayında (H 1017 Ramazan) mahkemeye başvurmuştur. Vasi Hüseyin Çelebi, Hasan'a babasından kalan *Gelincik Çarşısı'nda* bulunan dükkânın Celâli istilasında yandığını bildirmiş, dükkânı yine çocuğun malından kullanarak yaptırmak için mahkemedен izin istemiştir. Mahkeme dükkânın tamiri için çocuğun malından tamirin *kifâyeti kadar* kullanılmasına müsaade etmiştir (BŞS, A180: 74).

Celâli tahribatının bazı ibadethanelere de yansıdığı tespit edilmiştir. Kazzazoğlu Vakfı'nın kâtibi Ali Çelebi 1608 Temmuz ayında (H 1017 Rabiulevvel) mahkemeye gelerek vakıftan olup, Meydancık Mescidi olarak bilinen mescidin kapısı, penceresi ve sair yerlerinin Celâli Kalenderoğlu eşkıyası tarafından tahrip olduğunu ve bu saldırı sırasında mescidin çatısındaki kurşunların zayi olduğunu bildirmiştir. Mahkemedен üzerine *âdem* göndererek tamiri için gereken miktarın tahminini talep etmiştir. (BŞS, A180: 35).

Celâlilerin zarar verdiği bir diğer ibadethane de Tuz Pazarı Mahallesi Mescididir. Tuz Pazarı Mahallesi Mescidine müteveli olan Abdullah Halife b. Abdi 1608 Şubat ayında (H 1017 Şevval) mahkemeye gelerek, mescidin mihrabının *bi-emri'llahi Te'âlâ* (Allah'ın emri ile) Celâli istilasında yandığını ve tamamen harap olduğunu bildirmiştir.

Bunun üzerine Tuz Pazarı mescidi mütevellisi hasar tespiti yapıp muhtemel tamir ücretinin tahminini talep etmişlerdir (BŞS, B26: 32).

Celâliler tarafından tahrip edilen ibadethanelerden birisi de Hoşkadem-i Makramevi Mahallesi mescididir. Mescit vakfı mütevellisi El-Hac Süleyman ve mahalle halkından bir grup mahkemeye gelerek Bursa Celâliler tarafından istila edildiğinde mahalleleri mescidin tamamen yandığını bildirerek, Müslümanların bir araya gelerek namaz kılacak yerlerinin olmadığından şikayet etmişlerdir. Mahkemeden tamiri için ne kadar akçe gerektiğinin tespit edilmesini isteyen mahalleli, 24.000 akçe ile tamir edileceği tahmini üzere ellerinde bu kadar paranın olmadığını bildirerek ellerindeki miktarın “*rakabe*” edilerek yani paralarının işletilerek camilerinin tamir olunması için izin ve icazet istemişlerdir (BŞS, B26: 5). Bugün Yeşil civarlarında olan Şeyh Abdurrahman Mescidi de Celâliler tarafından tahrip olunan mabedlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Kepecioğlu, 2009a: 49)

Celâlilerin dolaylı olarak bazı ibadethanelere de zarar verdikleri gözlemlenmektedir. Celâlilerin tahribatı, doğrudan camiye ya da mescide değil, onlar için vakfedilen bazı mülklere olmuştur. Dolayısıyla bu ibadethanelerin masraflarının karşılanması, imam, müezzin maaşlarının verilmesi gibi maddi meseleler, bir probleme dönüşmüştür. Aynı zamanda vakıf mülklerini tasarruf edenler de tahribattan mağdur olanlardır.

Tayyib Hoca Mahallesi Mescidi Vakfının mütevellisi Musa b. Abdüselam, 1608 Ağustos ayında (H 1017 Rabiulevvel) mahkemeye gelerek aynı mahallede bulunan mescit vakfı mülkü olan bir evin Celâli istilasını sırasında tamamen yandığını bildirmiştir. Evin tamirinin mümkün olmadığını söyleyen müteveli, arsanın satılması için izin ve icazet istemiştir (BŞS, B26: 22).

İbadethane sayılmasa da hem halk için kutsal yerlerden biri hem de İmparatorluk için derin sembolik manaya sahip, Sultan (Çelebi)

Mehmet türbesi de Celâîi istilasından etkilenen yapılardandır. Sultan Mehmed Evkafî mütevellisi Mehmed Bey Mayıs 1608'de (H 1017 Muharrem) mahkemeye gelerek türbenin *kubbesinin tâcı, kazzâz dükkânı ve yanında olan mahzenleri ile bezzâz dükkânları ve yanındaki mahzenlerinin* Celâîi vakıasında yandığını haber vermiştir. Mahkemedен üzerine *âdem* gönderip, *ne miktâr akçe ile tâmir olunur tahmîn olunmasını* talep etmiştir. Bunun üzerine Mevlânâ Osman Efendi ile hassa mimarlarından El-Hac İbrahim b. Bayram ve defterde isimleri yazılı olan diğer Müslümanlar türbeye gitmişler ve hasar gören bu yapıların tamirlerinin toplamda 207.400 akçeye mümkün olduğunu bildirmişlerdir (BŞS, A180: 13).

Medreseler de ibadethaneler gibi Bursa'da yaşanan Celâîi İsyanlarından etkilenen yapılardan olmuştur. Ağustos 1608'de (H 1017 Rabiulahir) mahkemeye başvuran Müderris Mevlânâ Ahmed Efendi, Paşa Çelebi'nin evlatlarından olduğu gibi aynı zamanda Paşa Çelebi Vakfî'nin da mütevellisidir. Ahmed Efendi, Paşa Çelebi'nin Bursa'da inşa ettirdiği ve Gökdere Medresesi olarak bilinen medresesinin bir kısmının zaman içerisinde, bir kısmının da Celâîi istilasında yanıp harap olduğunu bildirmiştir. Mahkemedен üzerine adam gönderip tamirinin muhtemel fiyatının tespit edilmesini talep etmiştir. Ayrıca vakıf malından olup, Tatarlar Mahallesiinde olan bir kâr hane ve yanında bulunan üç adet dükkân da Celâîi istilasında harap olmuştur. Vakıf bunların icareteyn usulü ile kiralayarak yaptırmaya karar vermiştir (BŞS, B26: 37).

Görüldüğü gibi Gökdere Medresesi hem kendi binasının tahribi hem de vakfına bağlı bulunan bina ve dükkânların zarar görmesi ile Celâîi isyanlarından etkilenen vakıf mallarından birisidir. Gökdere Medresesi ile aynı kaderi paylaşan bir diğer medrese de bugün Yıldırım ilçesinde bulunan Molla Yegân Medresesidir.

Molla Yegân Medresesi, Mescidi ve Zaviyesi Celâîi olaylarında tamamen harap olmuş ve bu yapıların tamiri ancak 1613'te mümkün olmuştur. (Kepecioğlu, 2009c: 241) Tamirin bu kadar gecikmesi muhtemelen ekonomik yetersizlikten ileri gelmektedir. Buna dair bir ipucu Şubat 1608'de (H 1017 Şevval) tarihli mahkeme kaydında görülmektedir. Merhum Molla Yegân tarafından bina ettirilen medresenin müderrisi ve Vakfın mütevellisi olan Mevlânâ Ahmed Efendi, mahkemeye gelerek vakıf malından olan Karaman Köyü yakınlarındaki dört göz değirmenin Celâîi istilasında yanıp tamamen harap olduğunu bildirmiştir. Bunun üzerine mahkemeden âdem gönderilip, ne miktar akçe ile tamirinin mümkün olduğunun tahmin edilmesini talep etmiştir. Mahkeme tarafından gönderilen heyet bu dört değirmenin en az 10.000 akçe ile tamirinin mümkün olduğunu ifade etmiştir (BŞS, B26: 99).

Kayıtlara yansıdığı kadarıyla bazı vakıf ve mahallelerin, diğerlerine göre daha fazla zarar gördükleri tespit edilmiştir. Buna örnek gösterebilecek hem vakıf hem de mahalle Başcu İbrahim Vakfı ve Mahallesidir. 1608 Şubat ayında (H 1017 Şevval) mahkemeye gelen Başcu İbrahim vakfı mütevellisi İbrahim Çelebi b. Bali Kayhan Çarşısı yakınlarında olan, Doğangözü Hanı olarak da bilinen Başcu İbrahim Hanı'nın kapısının Kapan Hanı ile bitişik olduğu ve Celâîi istilasî esnasında Kapan Hanı'nın zarar görmesi nedeniyle bu kapının yıkıldığı belirtilmiştir (BŞS, B26: 95). Aynı vakfın mütevellisi takriben bir ay sonra 1608 Mart ayında (H 1017 Zilkade) mahkemeye gelerek, Doğangözü Hanı'nın bazı yerleri ile batı tarafında olan duvarının yandığını ve yine Başcu İbrahim Camiinin kubbesi, minaresi ve hamamının yandığını bildirmiştir. Bunun üzerinde hasar tespiti yapmak üzere giden keşif heyeti bunların tamamının en az 95.000 akçe ile tamir olabileceğini bildirmiştir (BŞS, A180: 58). Yine aynı mahallede aynı vakfa ait bir fodula kârhanesinin Celâîi isyanları sırasında zarar gördüğü söyleyerek, tamiri için izin ve icazet istenmiştir (BŞS, A180: 114).

Bu iki kayda bakıldığında Celâliler ile ilgili önemli bir bilgiye ulaşılmaktadır. Celâliler aynı yerlerdeki tahribatlarını bazen tek seferde değil, aynı bölgeye birkaç defa gelerek de yapabilmektedirler. Bu sebeple haritası gösterilen (Bkz. Ek 1) Celâli tahribatlarını tek seferde zuhur etmiş olarak değerlendirmemek gerekmektedir.

Bursa'nın sembollerinden olan Ulu Cami ve civarı da Celâli isyanlarından en çok etkilenen yerlerden olmuştur. Yukarıda Ulucami ya da Cami-i Kebir civarındaki bir kahvehanenin Celâli istilasında yandığı belirtilmişti. Bununla birlikte Sultan Orhan Vakfı'ndan olup, Cami-i Kebir'e bitişik mücellit ve sahaf dükkânları da yanmıştır (BŞS, A180: 12). Ayrıca başka bir hükümde de Cami-i Kebir'in bazı mevzilerinin harap olduğundan bahsedilmiştir (BŞS, A180: 94). Bu belgede Celâli ya da eşkıya bahsi geçmezken aynı dönemlerde etrafında bu kadar tahrip olan caminin kendisinin zarar görmemesi pek muhtemel görünmemektedir.

Galle Bazarı da Celâli istilasından en çok etkilenen mekânlardan biridir. Ekim 1608'de (H 1017 Cemazeyilahir) tarihli kayıтта Arslanzâde Vakfı mütevellisi El Hac İbrahim b. Mustafa mahkemeye çıkararak, Celâli istilas vakıf mallarından olup, Galle Bazarı yakınlarında Keçeciler Çarşısı'nda olan iki dükkânın yandığını ve tamire muhtaç olduğunu belirtmiştir. Mahkemedem, diğer mütevelliler gibi tamir masrafının yetkililerce tahmin edilmesini talep etmiştir. Keşif heyeti en az 5500 akçe ile tamirin mümkün olacağını kaydetmiştir (BŞS, A180: 50). Müteveli yine aynı ay içerisinde mahkemeye gelerek, Galle Bazarı yakınlarında vakıf malından olan bir maytap dükkânının Celâli istilasında yandığını, bu yangından ötürü de vakıf malından olan üç hanenin tahrip olup tamire muhtaç olduğunu belirtmiştir (BŞS, A180: 51). Yine Galle Bazarı'nda, Ali Paşa Evkafı'ndan olan dükkânların bazı mevzileri Celâli istilasında tahrip olmuştur. Vakıf mütevellisi mahkemeye gelerek keşif talebinde bulunmuştur (BŞS, B26: 83).

Eski Galle Bazarı da Celâliler tarafından en çok tahrip edilen mekânlardan birisidir. Hatice Hatun Vakfından olup, Eski Galle Bazarı'nda vaki olan bir arpacı dükkânı Celâli istilasında tamamen yanmıştı. Bu dükkân tamiri karşılığında icara verilmiştir (BŞS, B26: 91). Yine burada Bayındır Paşa Evkafı malı olan üç dükkân da Celâli istilasında yanan yapılar arasındadır (BŞS, A180: 86). Galle Pazarlarının Celâliler için hayati öneme sahip olduğu düşünülmektedir. Türlü zahireleri ihtiva eden bu han, Celâli ordularının iâşesini sağlayan önemli bir yapıdır.

Bursa'nın önemli ticaret noktalarından Kayhan Çarşısı da bu istilalardan en çok etkilenen yerlerden biridir. 1608 senesi Şubat'ında (H 1017 Şevval) mahkemeye gelen Mehmed b. Hüseyin, Zaviye-i Zeyniye Vakfından olup, kendi tasarrufunda bulunan Kayhan Çarşısındaki dükkânının Celâli istilasında tamamen harap olduğunu bildirmiştir (BŞS, B26: 107). Yine Kayhan Çarşısında bulunan ve Kazzazoğlu Hüseyin Paşa vakfı mülkünden olan 3 dükkân da Celâli istilasında binaları kalmayacak şekilde tamamen tahrip olmuştu (BŞS, A180: 36). Aynı vakfın Kayhan Çarşısında olan başka bir dükkânının yine bir ay sonra tahribata uğradığı da sicillerde kayıtlıdır (BŞS, A180: 40). Yukarıda bahsedilen Başçu İbrahim vakfına ait Kayhan Çarşısı yakınlarındaki odalar yanarak tahrip edilenler arasındadır. (BŞS, B26: 95) Katır Hanı Celâli istilasından belki de en çok etkilenen yapı idi. Han tamamıyla yıkılmıştı. Bu handa kebe ve keçelerin satışı yapılmaktaydı. (Ergenç, 2014: 36)

Sultan Orhan Vakfı da Celâli istilasından etkilenmiştir. Ağustos 1608'de (H 1017 Rabiulahir) mahkemeye gelen Mustafa b. Mehmed, Uzun Çarşı'da bulunan Merhum Sultan Orhan Vakfı mülklerinden olup, kendisinin tasarrufunda olan *maytab dükkânının* Celâli istilas sırasında yandığını bildirmiştir. Bu dükkânın kiracısı Mustafa dükkânı kendi parası ile yaptırdığını ve harcadığı miktarın keşfi için mahkeme tarafından üzerine âdem gönderilmesini talep etmiştir (BŞS, B26: 36).

Celâliler sur dışında bu kadar yapıya zarar vermişken, sur içinde de bir kısım tahribatta bulunmayı başarmışlardır. Ancak genel olarak sur içinde büyük bir zarara neden olduklarını söylemek zordur. Kale içinde asayiş problemleri dışında Celâli etkisi pek görünmese de Ağustos 1608'de (H 1017 Şaban) tarihinde mahkemeye gelen Bursa Kalesi mahallelerinden Çerağ Bey Mahallesi Mescidi imamı ve aynı zamanda mütevellisi olan Ali Çelebi, Kazzazhane yanında birbirine bitişik üç dükkânın Celâli istilasını sırasında tamamen yandığını ve binasından eser dahi kalmadığını söylemiştir. Üzerine mahkemeden adam gönderilmesini ve eğer izin verilirse bu harap binaların arazilerinin kiraya verilmesini talep etmiştir. Keşif için giden Mevlânâ Ahmed Efendi ve hassa mimarlarından El-Hac İbrahim bin Bayram ile zeyl-i kitapta isimleri yazılı olan Müslümanlar bu üç dükkânın harap olduğunu ve binalarından eser dahi kalmadığını bildirmişlerdir. Bunun üzerine mütevelliyeye talep ettiği konuda izin ve icazet verilmiştir (BŞS, B26: 73).

Sonuç

Celâlilerin Bursa'da neden oldukları hasarın azımsanamayacak derecede olduğu görülmektedir. Uludağ kütlesi eteklerinde doğu-batı doğrultusunda büyüyen Bursa, Celâliler tarafından kuşatıldığında yaklaşık 40 farklı noktanın tahrip edildiği tespit edilmiştir. Bunların pek çoğu vakıf veya ticari binalardır. Elbette özel mülklerden ziyade vakıf mülklerinin hasar tespitlerinin mahkemeye yansması doğaldır. Bazı binaların tamirinin kira karşılığı yapılması ve tarafların bunun mahkemede tasdik ettirmesinin ve vakıf bütçesinden kullanılacak miktarın sicile kayıt olunmasının gerekliliği gibi zorunluluklar bunların mahkemede daha görünür olmasına sebebiyet vermiştir. Ayrıca bu durumun bir nedeni de Celâlilerin küçük haneler yerine getirisi daha yüksek yerlere baskın yapmalarıdır. Bu tutumla Celâlilerin kendileri için daha kârlı olan yolu seçtikleri muhakkaktır. Eski ve Yeni Galle Pazarlarında yani tahıl ve paranın bol olduğu yerlere, Kayhan, At Pazarı gibi ticaret noktalarında tahribatın fazla olması tesadüf değildir. Böyle

yerler büyük Celâli ordularının sürdürülebilirliği için hayati önem taşımaktadırlar.

Celâlilerin tahribatta bulunduğu yerlerin şehrin sadece doğu kısmında olduğu görülmektedir. Şehrin batısında yer alan binaların Celâliler tarafından tahrip edildiğine dair şikâyete yahut bir ize rastlanmamıştır. Celâliler en doğuda bugün Yıldırım ilçesi dâhilindeki Molla Yegân Medresesi'ni, en batıda da Kale içindeki Çerağ Bey Mahallesi'ni tahrip etmişlerdir. Doğuda saldırı olup batıda olamamasının nedenini anlamak için coğrafyaya bakmak faydalı olacaktır. Öncelikle Celâliler, şehrin doğusunda bulunan Atıcılar mevkiine üs kurmuşlardır. Ayrıca şehrin doğusu daha dağlık ve ormanlıkken batısında daha çok ova bulunmaktadır. Bu da ani bir baskın anında Celâli'lere kendilerini daha çabuk koruma imkânı sağlamaktadır. Yine ticari merkezlerin ve şehrin gelişmiş tarafının daha çok doğu kısımda yer alması da bu bölgeyi Celâliler için daha cazip kılmaktadır.

Celâliler Bursa Kalesi içine yani surlarla çevrili bölgeye girememişlerdir. Ancak yine de surlara birkaç defa saldırı yapıldığı tespit edilmiştir. Sur içinde sadece Çerağ Bey Mahallesi içinde bir tahribatta bulunmuşlarsa da sur genelinde başarılı bir tahakküm kuramamışlardı. Ancak Celâlilerin böyle bir amaçlarının olup olmadığı da tartışma konusudur. Celâlilerin amaçları düşünüldüğünde, Bursa kalesinin alınması elbette tüm şehrin ele geçmesi manasına geleceğinden faydalı olacaktı. Ancak yine de kısa sürede geleceği bilinen Osmanlı ordularına karşı şehir savunması yapacak tecrübe ve ona uygun silahları bulunmayan Celâliler için, şehri tamamen almaya kudretleri olduğu düşünülse bile bunun ne kadar cazip olduğu tartışmalıdır.

Bugüne değin yapılan çalışmaların çoğunda Bursa'da Celâli tahribatının diğer Anadolu şehirlerine nispetle daha az olduğu düşünülmüştür (Faroqhi, 1988: 13). Amasya gibi daha kırsal bölgeler ile karşılaştırıldığında, Celâlilerin Bursa'da daha az tahripkâr olduklarını

iddia etmek doğru olacaktır, lakin Ankara gibi daha zengin ve daha merkezi şehirlerle karşılaştırıldığında ise Bursa'daki yıkımın daha az olduğunu iddia etmek doğru değildir.¹⁹ Ancak Bursa'nın Anadolu şehirleri içinde en zengini olması, pek çok selâtin ve vüzerâ vakfına ev sahipliği yapması ve Osmanlı hafızasındaki yeri ve önemi bu tahribatın etkilerinin kolayca üstesinden gelmesini sağlamış olmalıdır.

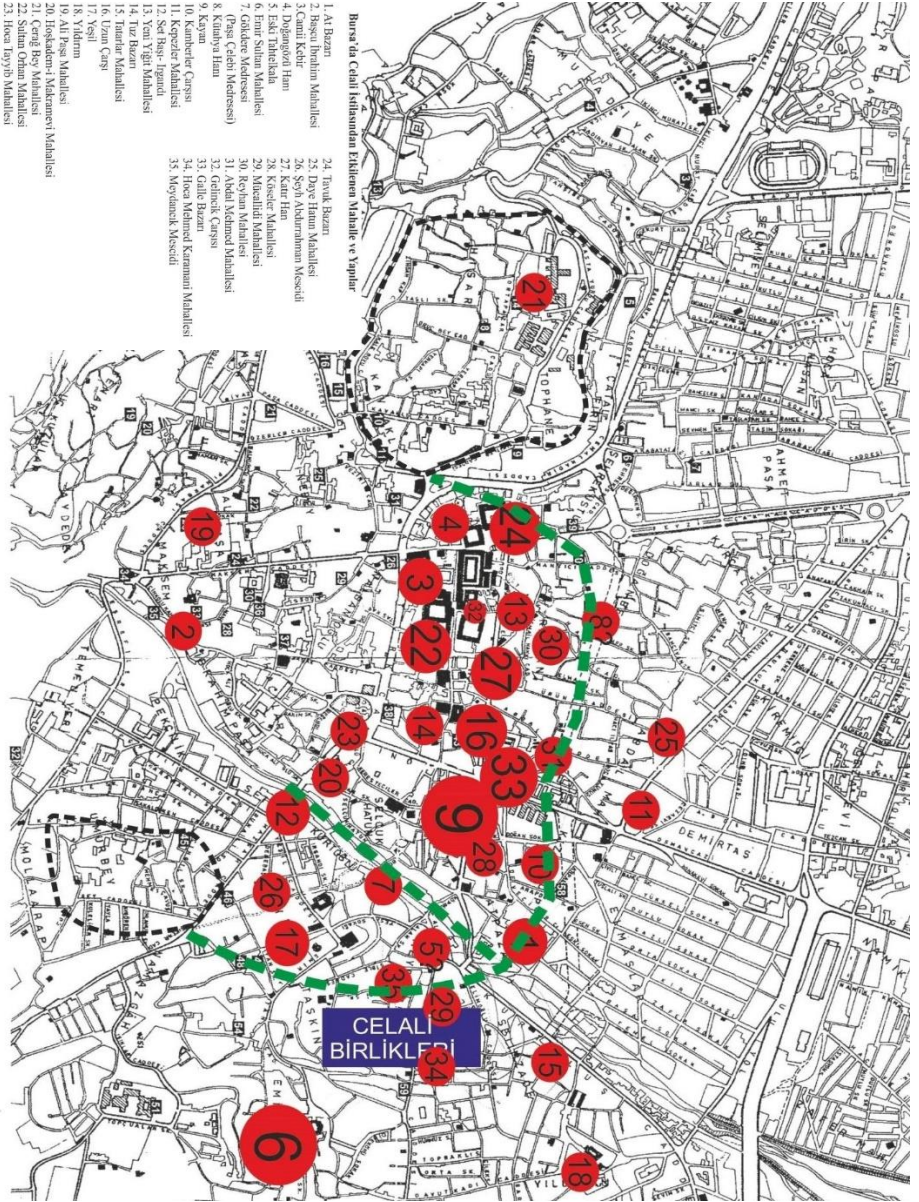
Celâliler Osmanlı ordularının Bursa üzerine gelmesi ile beraber burayı terk etmişlerdir. Bunun bir sebebi Bursa'da hedeflerine ulaşmamış olmaları dolayısıyla da hedefleri önündeki en büyük engel olan Kuyucu Murad Paşa'yı ortadan kaldırma hevesidir. Diğer bir sebebi ise, Bursa'yı muhafaza edenler ile yeni gelen Osmanlı ordusunun birleşmesine müsaade etmeden oradan uzaklaşarak, kendi istedikleri yerde ve kendi usullerince savaşmak arzusu olmalıdır. Böylelikle Mihaliç yakınlarında Osmanlı ordusu bir kez daha Kalenderoğlu Mehmed'in Celâlilerine mağlup olmuştur.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

---

¹⁹ Ankara'da da Bursa'dakine benzer bir durum yaşanmıştı. Kroniklerde Celâli tahribatı az gibi görünürken siciller incelendiğinde Ankara'nın kale dışındaki Karaoğlan-Saman Pazarı-Karacabey Hamamı hattı tamamen tahrip olmuş, yakılıp yıkılmıştı (Akdağ, 2017: 463-464).

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Bursa Şer'îye Sicilleri:

B.Ş.S., A-180.

B.Ş.S., B-25.

B.Ş.S., B-26.

Telif Eserler

Abacı, N. (2001). *Bursa Şehri'nde Osmanlı Hukuku'nun uygulanması (17. yüzyıl)*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Agoston, G. (2005). *Guns for the Sultan; military power and the weapons industry in the Ottoman Empire*. Cambridge University Press.

Akdağ, M. (2017). *Türk halkının dirlik ve düzenlik kavgası Celâîi İsyanları*. Yapı Kredi Yayınları.

Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi demografi çalışmaları ve Osmanlı tarihi. *Türkiyat Mecmuası*, 10(1), 1-25.

Barkan, Ö. L. (1970). XVI. asrın ikinci yarısında Türkiye'de fiyat hareketleri. *Belleten*, (34), 557-607.

Barkan, Ö. L. (1975). The price revolution of the sixteenth century: a turning point in the economic history of the Near East. *International Journal of Middle East Studies*, (6), 3-28.

Barkey, K. (1999). *Eşkîyalar ve devlet, Osmanlı tarzı devlet merkezileşmesi*. (Çev: Z. Altok), Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Bilgin, A. (2006). *Osmanlı taşrasında bir maliye kurumu Bursa Hassa Harc Eminliği*. Kitabevi Yayınları.

Braudel, F. (1993). *Akdeniz ve Akdeniz Dünyası: II. Felipe döneminde*. (Çev: M. A. Kılıçbay), İmge Kitabevi.

Cook, M. A. (1972). *Population pressure in rural Anatolia 1450-1600*. Oxford University Press.

Çiftçi, C. (2000). Osmanlı-Avusturya Savaşları esnâsında Bursa halkının avârız türü vergi yükünden örnekler. *Osmanlı Araştırmaları*, 20(20), 247-268.

Çiftçi, C. (2004). Osmanlı döneminde İstanbul'un iaşesinde Bursa'nın rolü. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, (16), 151-171.

Çiftçi, C. (2005). Erken Osmanlı döneminde Bursa'nın dış ticaret bağlantıları. C. Çiftçi (Ed.), *Osmangazi ve Bursa Sempozyumu "Payitaht Bursa'nın Kültürel ve Ekonomik İlişkileri" Bildiri Kitabı* içinde (147-169. ss.), Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Çizakça, M. (1980). A short history of the Bursa silk industry (1500-1900). *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, 23(1/2), 142-152.

Darling, L. (1996). *Revenue-raising and legitimacy; tax collection and finance administration in the Otoman Empire 1560-1660*. E. J. Brill.

Ergenç, Ö. (2014). *XVI. yüzyılın sonlarında Bursa*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Faroqhi, S. (2004). Krizler ve değişim 1590-1699. H. İnalçık, D. Quatered (Ed.), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi* içinde (543-743. ss.), Eren Yayınları.

Faroqhi, S. (2008). *Osmanlı dünyasında üretmek, pazarlamak, yaşamak*. (Çev: Ö. Türesay, G. Çağlalı Güven), Yapı Kredi Yayınları.

- Gerber, H. (1988). *Economy and society in an Ottoman city: Bursa, 1600-1700*. The Hebrew University Press.
- Griswold, W. J. (2011). *Anadolu'da büyük isyan 1591-1611*. (Çev: Ü. Tansel), Kırmızı Yayınları.
- İnalcık, H. (1960). XV. asır sanayi ve ticaret tarihine dair vesikalar. *Belleten*, XXIV(93), 45-102.
- İnalcık, H. (1985). Military and fiscal transformation in the Ottoman Empire, 1600-1700. *Studies in Ottoman Social and Economic History*, Variorum Reprints, 283-285.
- İnalcık, H. (2005). *Osmanlı'da devlet hukuk adalet*. Eren Yayınları.
- İslamoğlu, H. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu'nda devlet ve köylü*. İletişim Yayınları.
- Kaçan Erdoğan, M. (2003). Karayazıcı isyanı. *Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 53-66.
- Kepecioğlu, K. (2009a). *Bursa kütüğü*. Bursa Büyük Şehir Belediyesi Kültür A.Ş.
- Kepecioğlu, K. (2009b). *Bursa kütüğü*. Bursa Büyük Şehir Belediyesi Kültür A.Ş.
- Kepecioğlu, K. (2009c). *Bursa kütüğü*. Bursa Büyük Şehir Belediyesi Kültür A.Ş.
- Kütükoğlu, B. (1993). *Osmanlı- İran siyasi münasebetleri (1578-1612)*. İstanbul Fetih Cemiyeti.
- Lowry, H. W. (2004). *Seyyahların gözüyle Bursa*. Eren Yayınları.
- Murphey, R. (1999). *Ottoman warfare, 1500-1700*. UCL Press.

Orbay, K. (2012). Emir Sultan (Mehmed El- Buhari) Vakfının mali tarihi (1608-1634). *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (22), 23-42.

Öcalan, H. B. (2012). *Seyahatname'ye göre ruhaniyetli şehir Bursa*. Bursa İl Özel İdaresi.

Özel, O. (2004). Population changes in Otoman Anatolia during the 16th and 17th centuries: The “demographic crisis” reconsidered”. *International Journal of Middle East Studies*, 36(2), Cambridge University Press, 183-205.

Rogers, C. J. (1995). The military revolution in history and historiography. C. J. Roggers (Ed.), *Military Revolution Debate*, Westview Press, 1-10.

Şahin, T. (2017). *Celâli kuşatmasında Bursa*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uluçay, M. Ç. (1944). *XVII. asırda Saruhan'da eşkıyalık ve halk hareketleri*. Resimli Ay Matbaası.

White, S. (2013). *Osmanlı'da isyan iklimi, erken modern dönemde Celâli İsyamları*. (Çev: N. Elhüseyni), Alfa Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

Although the 17th century was called the period of stagnation for a long time in Ottoman history, most of today's historians agree that this naming is wrong. It is not surprising that historiography based on military achievements considers this period when the conquests were relatively stopped as a "stagnation". However, six of the ten sultans who ascended the throne during the 17th century was dethroned and two of them were murdered. In addition, in this period, a sultana and three sheikh al-Islam were killed. In the 17th century, many innovations and changes were experienced both in the world and in the Ottoman Empire such as military revolution, population pressure, price revolution, climate change. These changes and transformations manifested in different ways in Ottoman society from the middle of the late 16th century and soon gave birth to a great turmoil, called the Celâîi Rebellions in Ottoman Anatolia.

It is seen that people from almost every class of society participated in the Celâîi Rebellions, which did not directly target the dynasty or the state. Although it is difficult to argue that the participants gathered around a common goal, it can be thought that the desire of them to have better living conditions lies at the root of the Celâîi Rebellions. On the other hand, it is possible to say that the invasion of Bursa by the Celâîis was within the scope of certain purposes. Bursa has been a significant negotiation element for the Celâîis who wanted to get good ranks by negotiating with the Ottoman government. Bursa, the largest city in Anatolia, one of the most important trade cities of the empire and a culturally important centre due to being the first capital, was invaded in 1607 by Celâîi troops led by Kalenderoğlu Mehmed. During this time, Kalenderoğlu's envoys went to Istanbul and negotiated a new administrative rank for him. During the invasion, which lasted about two months, most of the eastern part of the city was destroyed.

When Bursa was besieged by the Celâîis, it was determined that it was destroyed at about 40 different points. Many of these were foundations or commercial buildings. Unlike private properties, the requirement for foundation properties to obtain permission from the court for any renovation process has ensured that the damage assessments of foundation buildings were reflected in the court. In addition, one of the reasons for this situation is that the Celâîis raided those places which were more profitable than individual houses.

Moreover, it is seen that the places where the Celâîis destroyed only in the eastern part of the city. No complaints or traces were found that the buildings in the west of the city were destroyed by the Celâîis. While the east of the city is more hilly and forested, there are more plains in the west. Therefore, the east of the city provides

the Celâlis with the opportunity to find shelter more easily in case of an attack of the state. In addition, the fact that the commercial centers are mostly located in the eastern part makes this region more attractive for the Celâlis.

In most of the studies up until now, it has been thought that the destruction of Celâlis in Bursa is less than in other Anatolian cities. Compared to more rural areas like Amasya, it would be correct to argue that the Celâlis were less destructive in Bursa. However, it is hard to say that the destruction in Bursa is less when compared to richer and more centralized cities such as Ankara. The fact that Bursa is the richest city among Anatolian cities must have enabled it to easily overcome the effects of this destruction. In this study, which was prepared based on Bursa Court registries and contemporary literature, it was determined that the destruction of Bursa was more than known. In addition, in this study, the damaged structures in Bursa during the Celâli invasion were also mapped.

Yavaş, D. & Alkan, F. (2022). Bursa Gâlle Hanı'nın mimarı Koca Sinan mı?. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 821-849.

DOI: 10.21550/sosbilder.1034643
Araştırma Makalesi / Research Article

BURSA GÂLLE HANI'NIN MİMARİ KOCA SİNAN MI?

Doğan YAVAŞ*
Fikret ALKAN**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 9 Aralık / December 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 7 Mart / March 2022

ÖZET

Bursa'da yer alan Ali Paşa Kervansarayı, Mimar Sinan'ın eserlerine atfedilen kervansaray-han yapılarından biridir. Han, Yeni Gâlle Pazarı, Gâlle Hanı, Tahıl Hanı gibi isimlerle de anılır. Mevcut tahıl pazarının Bursa'da ihtiyacı karşılamakta yetersiz kalması nedeniyle Sadrazam Semiz Ali Paşa tarafından 16. yüzyılda inşa ettirilmiştir. Yapının Mimar Sinan'a atfedilmesinin dayanağı ise Sinan'ın eserlerinin listesini barındıran Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye isimli yazmalarda yer almasıdır. Evliya Çelebi de Seyahatnamesi'nde bu bilgiyi doğrular. Çalışmamızda, bugün büyük kısmı şehirleşme nedeniyle yok olan kervansarayın gerçekten Mimar Sinan eliyle inşa edilip edilmediği veya şehir mimarlarının yapıya inşa sonrası aşamalarındaki etkileri araştırılacaktır. Bu araştırma ile şehir mimarlarının önem ve yetkinliklerine güncel bir örnek sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *kervansaray, Bursa, Mimar Sinan, Gâlle Han, şehir mimarları*

Is Koca Sinan the Architect of Bursa Galle Inn?

ABSTRACT

Ali Pasha Caravanserai, located in Bursa, is one of the caravanserai-han structures attributed to the works of Mimar Sinan. The inn is also known by names such as Yeni Gâlle Market, Gâlle Inn, Grain Inn. It was built by the Grand Vizier Semiz Ali Pasha in the 16th century, as the existing grain market was insufficient to meet the needs in

* Dr. Öğr. Üyesi, Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, dogany@uludag.edu.tr

** Uzman Sanat Tarihcisi, Bursa Büyükşehir Belediyesi, Bursa / TÜRKİYE, fikretalkan@gmail.com

Bursa. The basis for attributing the building to Mimar Sinan is that it is included in the manuscripts called Tezkiretü'l-Bünyan and Tezkiretü'l-Ebniye, which contain a list of Sinan's works. Evliya Çelebi also confirms this information in his Seyahatname. In our study, it will be investigated whether the caravanserai, most of which is destroyed due to urbanization, was really built by Mimar Sinan or the effects of city architects on the construction and post-construction stages. With this research, it is aimed to present an up-to-date example of the importance and competencies of city architects.

Key Words: *caravanserai, Bursa, Mimar Sinan, Gâlle Han, city architects*

Giriş

Bu araştırmanın amacı; şehir mimarlarının görev ve yetkilerini ortaya koymak, Hassa Başmimarı'nın halifesi olarak yapıların inşa, tamir ve terim gibi işlerini yapan görevliler olduklarını hatırlatmaktır.

Nitekim Osmanlı gibi büyük bir imparatorluğun imar sisteminde mimarlar, kendi içinde örgütlenen bir sistemle çalışmaktadırlar. Bu sistem, çalışmamızın da tarih aralığı olan Klasik Dönem yapılarında Hassa Başmimarı'nın denetimi altında, özellikle İstanbul dışı yapılarda atamalar ve yazışmalarla ilerleyen; her biri bütünün bir parçasını tamamlayan usta grubunun ortak çalışmasıyla kendini göstermektedir. Yapıların büyüklüğü ve önemine göre kimi zaman da İstanbul'dan gönderilen Hassa mimarları ve usta grubu yapıları tamamlamışlardır.

Bursa'da yer alan Ali Paşa Kervansarayı da tarihimizin yetiştirdiği en önemli değerlerden biri olan Mimar Sinan'ın yapısı olarak kayıtlara geçmesine karşın, mimarlar ocağının şehir mimarları ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır. Hana ilişkin çalışmalar Bursa'nın anıtsal eserleri ile ilgili yazılanlar içinde kısaca yer almaktadır (Ergenç, 2014: 39; Baykal, 1993: 110; Gabriel, 2010: 190; Kepecioğlu, 1934: 21-22). Çeşitli eserlerde kendine yer bulan Gâlle Hanı'na ilişkin bilgiler hanın banisi, geçirdiği tamiratlar, özellikle 1855 depreminden sonra ikiye ayrılması ve kazandığı yeni fonksiyonların anlatılması yönündedir

(Resim 1-3). Genel kanı, yapının Kanuni Sultan Süleyman'ın sadrazamlarından Semiz Ali Paşa tarafından yaptırıldığı ve Bursa'da Hassa Mimarbaşı Sinan Ağa'nın tek eseri olarak bilinmesi şeklindedir. Yapının Mimar Sinan'a atfedilmesinin dayanağı ise Sinan'ın eserlerinin listesini barındıran Tezkiretü'l-Bünyan ve Tezkiretü'l-Ebniye isimli yazmalarda yer almasıdır. Evliya Çelebi de Seyahatnamesi'nde bu bilgiyi doğrular. Ancak Bursa gibi payitahta yakın bir taşra merkezinde şehir mimarlarının yapıya katkısı, merkez-taşra iş birliği ve/veya farklı bir değerlendirme yer almamaktadır.

Oysa Manisa Muradiye Camii'nde, sonraları Sultanahmet Camii ile Sedefkâr Mehmet Ağa adıyla ünlenecek Mehmet Ağa'nın çalışması (Yavaş, 2021: 433-434) ve tezyinatın öneminden dolayı başkentten Nakkaş Mehmet Halife ve 12 nakkaş gönderilmesi (Yavaş, 2021: 440), Şam Süleymaniye Külliyesi için Sinan'ın aracılığı ile Muslihuddin Halife'nin tayini (Tanman, 2010: 119) ve Kırım Gözleve'de yer alan Han Camii'nde, İstanbul Süleymaniye Camii ile ilgilenen Sinan'ın, bir kalfası ve yerel ustaları kullanması (Kaçal-Ferrari, 1997: 519) organizasyonun ortak çalışmalarla yürütüldüğüne örnek gösterilebilir. Bursa'da da benzer bir ortak çalışma hanın inşasını gerçekleştirmiş olmalıdır.

Sinan Dönemi'nden günümüze ulaşamayan kervansaraylar içinde Bursa'nın Yenişehir ilçesinde Rüstem Paşa Kervansarayı da yer almaktadır (Akçay, 2021, 29 Eylül). Aydın Yüksel "Osmanlı Mimarisinde Kanuni Devri" isimli çalışmasında Evliya Çelebi'yi kaynak göstererek yapıyı İznik'te (?) işaretiyle göstermiştir (Yüksel, 2004: 761). Lefke Rüstem Paşa Kervansarayı'nı araştırdıkları çalışmada Kahraman ve Arıkan ise aynı yapı için İnegöl'ü işaret etmektedir (Kahraman vd., 2017: 226). Dernschawam, 1555 yılında İstanbul'dan Amasya'ya yaptığı seyahatte bu yolu kullanmış ve Akbıyık Rüstem Paşa Kervansarayı'nda konaklamıştır (Kahraman vd., 2017: 231 Dipnot 24'ten). Yol üstü kervansarayı olduğundan Akbıyık, birbirine oldukça yakın merkezler

içinde gösterilmiş olmalıdır. Ancak söz konusu kervansaray, bu yazının konusu olmadığından ayrı bir çalışmada değerlendirilmelidir.

2019 yılında Gâlle Hanı hakkındaki ilk araştırmamızda, hanın Bursa'daki konumu, önemi, inşa sebepleri, kaynaklara göre tarihlendirilmesi, yüzyıllar içindeki değişimi ve günümüzdeki durumuna ilişkin bilgiler sunmuştuk. Buradaki en önemli bulgular, Sinan'ın yapıyı kendi eliyle değil, onun onayıyla ama ustaları eliyle yapmış olduğu ve hanın yapıldığı bölgenin hâlen aslına uygun işlevde zahire pazarı olarak kullanıldığıdır (Alkan & Yavaş, 2019). Yapının Sinan gibi büyük bir usta döneminde inşa edilmesine ve Bursa'da tekil bir örnek sayılmasına karşın; kervansarayın şehir mimarisindeki yeri ve özellikle Bursa yapılarıdaki mimari organizasyon konularında yazılanlar kısıtlı kalmaktadır. Bu nedenle Sinan'a atfedilen Gâlle Hanı örneği ile Bursa'da şehir mimarlarının yapılar üzerindeki etkisi açıklanacaktır.

Çalışmanın ilk aşamasında Mimar Sinan'ın diğer kervansaray yapılarındaki uygulamaları ve üslubu üzerinde durularak, kitabesi ya da kayıtlarda mimarına ilişkin bir ifade yer almayan Gâlle Hanı'nın üslup bakımından özelliklerini ortaya çıkaracaktır. İkinci bölümde ise şehir mimarlarının çalışma yöntemleri ile yapıdaki etkileri ve yapının mimarı konuları ele alınacaktır.

1. Mimar Sinan Kervansarayları ve Yapılardaki Üslubu

Mimar Sinan, Türk tarihinde bıraktığı yapılar ve bunlar içinde uyguladığı yenilikçi üslubu ile sadece Osmanlı coğrafyasının değil, dünyanın tanıdığı bir mimar olmuştur. Sinan'ın mimarlık dehası hakkında yazılan onlarca eser, Batı'da onu "The Turkish Michelangelo" ismiyle tanınabilecek kadar ileri götürür (De Osa, 1982). Sinan'ın "Batı" üslubu ile "İslam" öğelerini, kendi yorumuyla harmanlaması, onu mimaride tasnif dışı bir yere oturtur (Necipoğlu, 2013: 15).

Sinan Ağa, yeniçeri ile katıldığı seferlerle doğu ve batı dünyasını gözlemlene olanağı yakalamıştır (Sözen, 1988: 2). Ancak bu gözlemleri

kendi potasında eritirken, gelenekleri yeniden işleyerek yerleştirmiş, (Mülayim, 2009: 227) İslam ve Batı mimarlığını kendine has bir yorumla harmanlayarak, mevcut üslupların dışına taşmıştır (Necipoğlu, 2013: 15). Sinan'ın öğrenme ve deneme isteği yaşam boyu devam etmiş, bu ona yenilikçi bir ruh kazandırmıştır (Sözen, 1988: 2).

Sinan nezaretinde gerçekleştirilen kamu yapıları ve büyük mimari projeler padişahın ekonomik gücünün göstergesi olmuştur (Necipoğlu, 2013: 39). Mimarbaşı daha çok cami yapıları öne çıksa da camiler birer külliye olarak inşa edilmişlerdir. Bu nedenle de camilerin yanında fonksiyonları farklı birçok yapı yer alır. 92 cami, 52 mescit, 55 medrese, 7 darül-kurra, 20 türbe, 17 imaret, 3 darüşşifa, 10 köprü, 6 su yolu, 36 saray, 8 mahzen, 48 hamam (mimarsinan eserleri, 2020, 14 Mart) ve çalışmamızın inceleme alanı olan 25'in üzerinde kervansaray yaptığı bilinmektedir. Döneme ait kaynaklara bakıldığında bu sayı 450'nin üzerine çıkmaktadır (Mülayim, 2009: 225-226). Gülcan Avşin Güneş, "Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan" adlı çalışmasında, risalelere dayanarak Ramazan Şeşen'den aktardığı ve tablo hâlinde sunduğu yapıların sayısını toplamda 477'ye yükseltmiştir (Güneş, 2014: 388-389).

Mimarbaşı Sinan Ağa, padişahlar, hanım sultanlar, vezirler, ilmiye ve saray mensupları için yapılar inşa etmiştir (Özcan, 1988: 131). Bilindiği üzere külliyeler, vakıf eserleri olarak ortaya çıkmakta ve işleri vakıf mütevellî heyetince yürütülmektedir (İnalçık, 2012: 261-262). Vakıflar temelde dini nedenlerle ortaya çıkmış olsa da yapıların banileri ve aileleri için birer itibar kaynağı olmuştur (Necipoğlu, 2013: 45). Kervansaraylar ise gelirleri, vakıf öğelerine ait giderlerin karşılanması için yaptırılmaktadır. Aynı zamanda menzillerde yer alan külliyelerin parçası olarak yolcuların konaklama ve diğer ihtiyaçlarının karşılanması vakıf gelirlerinden yapılmaktadır (Cantay, 2002: 837).

Padişah ve ailesi adına yaptırılan külliyeler, devletin ve saltanatın güç gösterisi olarak nitelendirilebilir. Payitahta gelen yabancı elçiler için, bu gücün göstergesi olarak turistik bir gezi düzenleniyordu (Necipoglu, 2013: 85). Dolayısıyla büyük bir ihtimam gösterilerek inşa edilen bu yapılarda imparatorluğun her köşesinden nitelikli malzeme temini sağlanıyordu. Süleymaniye Külliyesi'nin inşasında Hassa Mimarlar Ocağı'nın yerinde incelemeleri ile tespit edilen 19 farklı özellikli taş kullanılmıştır (Kolay vd., 2007: 125). Bu, imparatorluk ve sultan için bir hâkimiyet sembolüdür ve Harmankaya'ya göre Kâbe'nin inşasından beri süregelen, farklı medeniyetlerin de uyguladığı bir yöntemdir (Harmankaya, 2018: 6-7).

Bir kamu mimari olarak Sinan'ın; şehir içi külliyelerinde, menzil külliyelerinde ve müstakil yapılar olarak çarşı içi ya da ticari bölgelerde kervansaray/han yapıları oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan şehir içi külliyelerinde yer alan kervansarayların ilk örneklerinde Fatih ve II. Bayezid Külliyelerinde kullanıldığı gibi, üstte tabhane altta ahır mekânı uygulanmış (Cantay, 1988: 376); Süleymaniye'de ise kervansaray-tabhane ve imaret üçlüsünün sosyal işlevli öğelerin bir arada tutulduğu yapı bloğunu oluşturmasıyla güncellenerek devam etmiştir. Süleymaniye'de kervansaray, arazi eğiminden yararlanılarak imaret ve tabhane yapılarının alt katına, L biçiminde, üzeri çapraz tonozla örtülerek, konulmuştur. Böylece revaklı bir avlu çevresinde, açık ve kapalı mekânlardan oluşan tabhanenin misafirlerin ihtiyaçlarını, imaret yemek ihtiyaçlarını, kervansaray ise konaklama ihtiyaçlarını sağlamış olmaktadır (Cantay, 1988: 377). Atik Valide Sultan Külliyesi gibi Sinan'ın geç dönemlerine erişen yapılarda (1582-1583), cami-medrese-hankah-darülkuura bir grup, darülhadis-sıbyan mektebi-imaret-kervansaraylar bir grup yapı bloğunu oluştururlar. Yapı bloklarında saydığımız külliye öğelerinin her birine ait kendi avluları olmasına karşın, birleşik bir yapı bütünü meydana getirmektedir. Daha erken dönemli külliye yapılarında Sinan, kervansaray-imaret-tabhane gibi

sosyal öğeleri bir araya toplamıştır. Ancak bu külliyyede fonksiyonlarıyla farklı işlevlere hizmet eden yapılar bir arada bulunmaktadır (Eriş vd., 2013: 101).

Menzil kervansarayları, Balkanlardan Hicaz'a uzanan yol ağı üzerinde, askeri seferlerde, padişahların mevsimlik gezilerinde, Avrupa elçilerinin gidiş-gelişlerinde kullanılan (menziller) durak noktalarıdır. Özellikle İstanbul ile Edirne arasında günlük duraklar hâlinde inşa edilmişlerdir. Sinan'ın menzil külliyesi, ana yollar üzerinde yer alan kasaba ve şehirlerin çekirdeğini oluşturmaktadır. Boş, ıssız, bataklık ya da güvenlikten uzak yollarda vergiden muaf olmak kaydıyla dağıtılan topraklar, şehirleşmeyi teşvik amacını güder. Bu nedenle cami merkezli değil, kervansaray merkezli külliyeler önem kazanmıştır (Necipoglu, 2013: 92-93). Geçit yeri, akarsu, tepe, denize yakın konumlarda inşa edilen külliyeler, 16. yüzyıldan 17. yüzyıla kadar inşa edilmiştir. 16. yüzyılın ilk yarısına değin olan yapılarda mimar başı Acem Ali, ikinci yarısında ise Mimar Sinan'dır (16. yüzyılda yapılan menzil kervansarayları için bk. Müderrisoğlu, 1993)

16. yüzyılın başından 1550'lere değin yapılmış külliye kervansaraylarına ait plan tipolojisi Sinan'ın önceki yıllardan devraldığı mirasın etkilerini taşır. Sinan'a atfedilen Gebze Çoban Mustafa Paşa (1523-1529) ve Eskişehir Kurşunlu Külliyelerinde (1525) yer alan kervansaraylar, külliyenin bir duvarı boyunca dikdörtgen biçimde uzatılmıştır. Bu iki planda da ortada yapı bir kubbeli, yanda iki dikdörtgenden oluşur (Cantay, 1988: 372).

Silivri'de Pirî Mehmet Paşa adına yaptırılan (1531-32) külliyyede yine avlunun doğu cephesi boyunca uzanan, moloz taş ve kiremit çatıyla örtülü bir yapı görülmektedir (Akkaya, 2007: 282-283). Bu farklı plan şeması daha sonra Büyükçekmece'de karşımıza çıkmaktadır (Cantay, 1988: 374).

Antakya Belen'de Kanuni'nin kendi adına yaptırdığı külliye, (1550) hac yolu üzerinde yer almaktadır. Eskişehir Kurşunlu Külliyesi gibi eğimli bir araziye kurulmuştur. Kapalı avlulu, boyuna dört, enine üç sahanla ayrılmış bir plana sahiptir. Girişte bir, her iki yanda ise ikişer kubbe ile başlayan yapının geri kalan kısmı tonoz örtülüdür. Bir tonozda ise tepe açıklığı bırakılmıştır (Belen Kaymakamlığı, 2020, 3 Nisan). Sahanlı özellikleri ve dikdörtgen yapısıyla Büyükçekmece Kervansarayı'na benzemektedir. Ancak üst örtü sistemi farklıdır.

Balkan yolu üzerinde yer alan önemli menzillerden birisi de Lüleburgaz'dır. Buraya Sokullu Mehmet Paşa tarafından bir külliye inşa ettirilmiştir (1569). Külliye, içerdği kervansaray ve arasta itibariyle menzil külliyesi olarak görünse de medrese ve sıbyan mektebi gibi öğeleriyle şehir külliyeleri özellikleri içerir. Üsküdar Valide-i Atik Külliyesi'nde olduğu gibi Lüleburgaz da melez özellikler içermektedir (Ahunbay, 1989: 135). Burada yolun, külliyein içinden geçirilmesi ile daha sonraki yapılarda da uygulanacak farklı bir yöntem gidilmiştir. Külliyeeye ait kervansaraydan büyük bir kalıntı bulunmasa da son olarak 1990 yılında Ayşe Gülçin Küçükkaya tarafından vakfiyeye göre restütisyon planı çizilmiştir (kultürportalı, 2020, 3 Nisan).

Dua kubbesi ile birbirine bağlanan yapılar Konya Ereğli Kervansarayı (1553) ve Lüleburgaz Sokullu (1569) ile mazgal ve taş işçiliği sayesinde hareketlendirilen duvarlar Belen, Konya Ereğli ve Büyükçekmece'de sağlanmıştır. Antakya Payas Sokullu Mehmet Paşa Külliyesi'nde (1574) ise kalenin arkasında büyük ölçekli kervansaray dikkati çekmektedir. Külliyeinin diğer öğeleri ise kervansaraya dayalı parçalı bir biçimde inşa edilmiştir (Cantay, 1988: 379). Karapınar Sultan Selim Külliyesi'nde (1569-70), han ile tabhane arasına arasta yerleştirilmiştir.

Mimar Sinan'ın hem tezkirelerde adı geçen hem de kendi üslubunu yansıtan külliyeler yanında, müstakil yapılar olarak

kervansaraylar yaptığı bilinmektedir. Bunlar, menzillerde konaklama amacıyla kullanılan kervansaraylar dışında, 14. yüzyılda Bursa'da ilk örnekleri oluşan şehir içi han-kervansaray yapılarıdır.

Çalışmamızın içeriğinde Bursa Ali Paşa Kervansarayı olarak tanımlanan Yeni Gâlle Hanı da şehir içi kervansaray yapılarındandır. Bu nedenle Sinan'a ait müstakil yapılar olan kervansaraylarla Bursa Ali Paşa Kervansarayı'nı karşılaştırmak daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Söz konusu yapılardan biri İstanbul'da Rüstem Paşa tarafından Galata'da (Perşembe Pazarı'nda) yaptırdığı Galata Rüstem Paşa Kervansarayı'dır. Osmanlı ticaret bölgesinin dışında yer alan han, Rüstem Paşa Hanı olarak da bilinmektedir (Ceco, 2012: 102). 13. yüzyılda Ceneviz yönetiminde olan bölgede Gyllius, 1544'te bu hanın yerinde Saint Michele Kilisesi'ni, 1550'de ise Rüstem Paşa Hanı'nın gördüğünden söz etmektedir (Çınaryılmaz, 2018: 18). Rüstem Paşa Vakfiyesi'nde: “*Galata'da vak'ı lonca kurbinde karbansaray*” olarak geçmektedir (Yüksel, 1995: 243-244). Evliya Çelebi'nin Mimar Sinan yapısı olarak bahsettiği (Dağlı vd., 2008: 280) han, günümüze orijinal hâlimden oldukça farklı bir yapıda ulaşabilmiştir (Ceco, 2012: 103). Deniz ticaretinden elde edilecek kazanım düşünülerek Galata'ya inşa edilmiştir (envanter, 2020,31 Mart).

Arazi durumu göz önünde tutularak inşa edilen hanın planı nizami değildir (Resim 4). Açık dikdörtgen avlulu, iki katlı hanın, zemin katları, kilise kalıntıları üzerinde yükselmiştir (turanakinci, 2020, 31 Mart). Zeminde odalar ve revaklarda tonoz kullanılmış, üst kat odalarında tonoz, revaklarda kubbe kullanılmıştır. Üst katta sivri kemer uygulanmıştır (Ceco, 2012: 103). Kesme taş ve tuğla malzemenin inşa edilmiştir.

1560-61 yıllarında Rüstem Paşa Edirne'de bir kervansaray yaptırmak amacıyla Sinan'a bir sipariş vermiştir. Açık avlulu tipteki handa iki avlu yer almaktadır. Dikdörtgen avlusunun çevresinde avlu yüzü revaklı iki katta odalar yer almaktadır. Alt katta basık kemerler, üst

katta ise sivri kemerler kullanılmıştır. Kesme taş ve tuğla alması düzen ile yapıya hareket katılmıştır (Edirne İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, 2020, 10 Nisan).

Büyük avlulu kısım şehir hanı, küçük avlulu kısım ise menzil hanı şeklinde olması, Edirne'nin şehir tarzından kaynaklı uygulanmış olmalıdır. Büyük avlulu kısmın Mimar Sinan tarafından inşa edildiği bilirse de küçük avlunun mimari bilinmemektedir. Büyük kısımda insanlarla hayvanlara ait mekânlar ayrılmış, yönetim odaları, hamam, helâ gibi kısımlar bir araya toplanmış, köşk mescit uygulaması yapılmış ve cephe düzeninde sokak ve dükkân estetiği sağlanmıştır. Yapı, Erzurum Rüstem Paşa Kervansarayı planını tekrar etmiştir (Akçıl, 2008: 290-291).

Bir başka han ise, Büyük Çukur Han'dır. İstanbul Eminönü'nde, 1556-1568 yılları arasında tek avlulu ve iki katlı olarak inşa edilmiştir. Bodrum katı da bulunmakta, avludan bakıldığında üç kat, cepheden bakıldığında ise iki kat görünümü verir. Topografyaya uyum sağlaması açısından düzgün dikdörtgen bir plana sahip değildir. Bir sıra taş ve üç sıra tuğla malzeme ile alması duvar yapısı görülen han, özgün yapısını koruyamamıştır (Ceco, 2012: 48-49).

Rüstem Paşa yapılarından Küçük Çukur Han, İstanbul Eminönü'nde 1556-1568 yılları arasında tek avlulu ve iki katlı olarak inşa edilmiştir. Bu han da topografik durum nedeniyle dikdörtgen bir plana sahip değildir. Bir sıra taş ve üç sıra tuğla malzeme ile alması duvar yapısı görülen han, özgün yapısını oldukça koruyabilmiştir. Her iki katında da revaklar yer almaktadır. Jacques Pervititch haritalarında 12 kubbeli odaya sahip olduğu görülmektedir (Ceco, 2012: 110-111). İstanbul Hanları, Kapalıçarşı bölgesinde Eminönü-Laleli-Beyazıt civarında yoğunlaşmıştır (Güran, 1978: 48).

Mimar Sinan'a sipariş verenlerin en önemlilerinden biri de Semiz Ali Paşa'dır. Paşa, 16. yüzyılın ortalarında Bitpazarı'nda bir kervansaray

yaptırmıştır (Develi, 2003: 106). 1894 yılındaki depremde yıkılmış ve yenilenmiştir. Bugün kullanımda olan han, deprem sonrası Neoklasik üslup özellikleri taşıdığından özgün şeklini kaybetmiştir. İki katlı han, her iki katında da revaklarla çevrelenmiştir. Plan şemasını büyük ölçüde koruyan hanın avlusu dikdörtgen planlıdır (envanter, 2020, 4 Nisan).

Söz konusu yapılarda, kesme taş ana yapı malzemesi olarak kullanılsa da taş-tuğla almaşık düzeni ve yöreye göre iki renkli taş işçiliği kullanılmıştır. Yöresel uygulamalar serbest bırakılmıştır.

Mimar Sinan, mimarbaşı görevine atandıktan sonra payitaht dışındaki yapılarını kendi onayı ile Hassa Mimarlar Ocağı'na bağlı şehir mimarları ile gerçekleştirmiştir (Cantay, 1988: 370). Bir sultan yapısı olan Manisa Muradiye Cami'ne dahi Hassa Mimarlarından Mahmud'u halife ataması İstanbul dışı yapılardaki çalışma şekline ve organizasyonuna örnek gösterilebilir (BOA A DVNSMHH d. 49 480, Resim 5). Aynı şekilde Kanuni'nin oğlu Şehzade Mustafa Türbesi'nin yapımı için Sinan, Hassa Mimarlarından (daha önce de Kanuni Türbesi'nde çalışan) Mehmet Çavuş'u halife tayin etmiştir (BOA A. DVNSMHH d. 12-709, Resim 6). 13 Muharrem 980/26 Mayıs 1572 tarihli bir kayıta ise, Şehzade Murad, inşa olunan caminin mimarlığını yapan hassa üstatlardan Nikola'ya terakki verilmesini istemektedir; buna dayanarak ilk caminin III. Murad'ın şehzadeliliği sırasında, 1570-1572 tarihleri arasında inşa edildiği söylenebilir. Bu belgeden anlaşıldığı üzere ise mesleki yeterlilikte din farkı gözetilmemektedir (BOA. KK, Ruûs d., 225 18, Resim 7).

Külliyelerin yapım tarihleri de göz önüne alındığında bu olağan bir durumdur. Yapılarda kullanılan ana malzeme kesme taş, zaman zaman tuğla almaşık düzen ya da moloz taş olabilmektedir. Burada dikkat çeken asıl husus, yerel mimarların çevre üslubuna uygun yapılar inşa etmiş olmalarıdır.

16. yüzyılın sonlarına doğru Sinan kervansarayları birbirine temelde benzer, ancak bütünde farklı plan şemaları ile kervansaraylar ortaya çıkarmıştır. Birbirine benzer yapı tipleri, en fazla iki kervansaray için kullanılabilir.

Buraya kadar edindiğimiz bilgilerle imparatorluğun en parlak dönemlerinin mimar başı olan Sinan'ın hanedandan gelen siparişlerin yoğunluğu nedeniyle çok sayıda yapı inşa etmesi, bu yapıların inşasına zaman bakımından yetişmesinin imkânsızlığını ortaya koymaktadır (Alkan & Yavaş, 2019: 688; DüNDAR, 1999: 6-7; Cantay, 1986: 88). Bu durumda Hassa Mimarlar Ocağı etkili bir ekip çalışması güderek gelen talepleri karşılamıştır.

Bu durum, bizi Hassa Mimarlar Ocağı'nın çalışma sistemine yöneltmiş ve eyalet ve şehirlerdeki yerel mimarları gözden geçirmeye itmiştir.

2. Hassa Mimarlar Ocağı ve Şehir Mimarlarının Taşra Yapılarındaki İşbirliği

Başta Osmanlı Sarayı'nın talepleri olmak üzere imparatorluğun her köşesinde inşaat işlerinin yürütülmesi Hassa Mimarlar Ocağı'nın yetkisi altındadır (Turan, 1963: 159). İmparatorluk ölçeğinde yapılan inşa faaliyetlerin yürütülmesi için oldukça büyük ve organize bir kadronun çalışması elzemdir (Turan, 1963: 159). Ne zaman kurulduğu yönünde erken dönemler için bir tahminde bulunmak zor olsa da (Turan, 1963: 159), Ocağın İstanbul'un fethinden sonra kurulduğu anlaşılmaktadır. Ocağın başında, Mimar ağa, Hassa mimarbaşı, sermi'mârân-ı Hâssa olarak da anılan mimar başı bulunmaktadır (Turan, 2005: 90). Mimarlar Ocağı sarayın Birun kısmına bağlıdır ve mimarlık eğitimine müstaid (yetenekli, eğitime hazır), şakirt, vasat, ihtiyar (deneyimli), kalfa, üstad kademelerinden geçtikten sonra baş mimar olmaya hak kazanılır (Sönmez, 1988: 253).

Sayıları 16. yüzyıl başlarında 18 (veya biraz daha fazla), 17. yüzyıl başlarında ise 43 (veya biraz daha fazla) olarak belirlenen mimarlar üç kıtaya yayılan son büyük imparatorluk topraklarında imar-mimarlık-kısmen belediye işlerini içeren geniş iş yükünün tamamını karşılayacak sayıda değillerdi (Sönmez, 1988: 252).

Bu durumda merkezden çözülemeyen mimarî iş yükü ihtiyacı özellikle taşra yapıları için eyalet mimarları, bölge mimarları, kent mimarları, ordu mimarları ve vakıf mimarları ile giderilmeye çalışılmıştır.

İmparatorluğun ilk başkenti ve şehirleşmede ilk uygulamaların sahibi olarak Bursa, İstanbul dışında kaldığından, şehirdeki inşa faaliyetleri taşra mimarları tarafından yapılmaktaydı. Kamu eserleri İslam dünyasının sosyal sisteminde önemli bir yeri olan vakıflar tarafından inşa edilmekte ve vakıf sahibinin vakfiyede istediği şartlara göre vakıf mütevellî heyetince idare edilmekteydi. Yapılar inşa edildikten sonra yıllar içinde doğal afetler ya da insan eliyle oluşan yıpranmalar (istila, yıllar içinde kullanımdan dolayı ortaya çıkanlar vb.) nedeniyle onarıma muhtaç kalmaktadır. Yapıların uzun süre hizmet verebilmesi ve korunması, gerekli tamiratların zamanında yapılması ile mümkündür (Yılmaz, 2017: 38).

Yıldırım Bayezid 1400 tarihli vakfiyesinde tamirat masrafları için günlük iki dirhem bakım gideri ayırmış ve vakfiyeye göre bu işlerle uğraşmak üzere devamlı kadroda iki mimar tayin etmiştir (Bakırer, 1973: 116). Fatih Sultan Mehmet, II. Bayezid ve Hafsa Sultan Vakfiyelerinde ise mimar yanında, kurşun ve suyollarının tamirâtı için ustalardan oluşan bir ekibin yer alması şartları da bulunmaktadır (Bakırer, 1973: 119-121).

Semiz Ali Paşa Vakfiyesi Evail-i Cemaziyelahir 973 (24 Aralık 1565) tarihlidir. Çalışma konumuz olan Gâlle Hanı, buğday pazarı ve dükkânlar da vakıf gelirleri arasında gösterilmiş ve gelirleri toplayan görevliye iki dirhem, kâtibine de iki dirhem verilmesi uygun

görülmüştür. Han ve çevresinin bir bütün olarak ele alınması ve vakfedilmesi, bu bölgenin buğday pazarı olarak planlı bir şekilde yapılandırıldığına işaret eder. Günümüzde bu bölgede hâlen zahire esnafı bulunmaktadır. Buna karşın, vakfiyede herhangi bir yerin tamir ve bakım işleri için devamlı bir mimar personel istihdam edilmemiştir. Bunun yerine köprü, suyuolları ve çeşme tamirlerinin yapılması istenmiş ve bu ustalara günlük yevmiye tahsis edilmiştir. Buğday pazarında bina eylediği çeşmenin tamircisine “kendisine verilen vazifeyi ifa etmek ve Allah'tan korkarak tembellikten kaçınması şartı ile” iki dirhem ücret biçilmiştir (VGMA nr.585, s.16).

Mimari faaliyetler için başkent dışındaki şehirlerde eyalet mimarlıkları, daha küçük yerleşimlerdeki imar faaliyetleri içinse bölge mimarlıkları ihdas edilmiş ve bu kişilere tımar verilmiştir. Cengiz Orhonlu bu konudaki kayıtların 16. yüzyılda başladığını ifade etmektedir (Orhonlu, 1981: 14). Şehir mimarları ile ilgili ilk tayinlerde bölgeler geniş tutulmuş, daha sonra bölgelere ayrılmıştır (Orhonlu, 1981: 17). Bölgelerin küçük ölçeklere ayrılması, yönetim kolaylığı sağlayabilmek adına yapılmış olmalıdır. Faaliyetler kadı ile merkez idare arasında yazışmalarla işlediğinden, merkez taşra faaliyetlerine de hâkimiyet oluşturmuştur.

Bursa'da bulunan mimarlar, İstanbul'da mimarbaşı tarafından tayin edilmekteydi. Bursa mimarbaşısı Bursa'nın dışında Mudanya, Kite, İnegöl bölgelerinin de mimarlık faaliyetlerinden sorumluydu. Görevleri arasında bina yapılacak arazi keşifleri, binalarda çalışacak usta-işçi temini ve binaların bitimine kadar işin doğru ve kaliteli yapılmasının sorumluluğu yer alıyordu (Kepecioğlu, 2009: 197). Büyük ölçekli miri yapılarda üst düzey devlet görevlileri bina emini sıfatıyla tüm harcama ve muhasebe kalemlerinden sorumluydu (Yenal, 2011: 39-40).

13 Zilhicce 1100 (28 Eylül 1689) tarihli bir belgeden Bursa, Gemlik, Yenişehir, Mudanya ve İnegöl bölgesinde bir mimar tayin

edildiği ve bunun hassa mimarlık vekâleti olarak yetkilendirildiği yazmaktadır. 18. yüzyılda ise daha küçük kazalara yapılan mimar atamaları sonucunda, bölgenin en tecrübeli mimarı o bölgenin “mimarbaşı” kabul edilmekteydi (Orhonlu, 1981: 17-18). Evahir-i Zilkade 1030 (Eylül 1621) tarihli bir belgede ise “*mahruse-i Bursa'da vaki olan miri bina ve evkaf-ı selatin vesayir ebniyenin berat-ı şerifimle Mütahamminliği hizmetinde iken*” ifadelerinde binalarla ilgili bir eksper görevi gören mimarbaşının merkezden tayin edilerek görevde kaldığı ve kadı vasıtası ile İstanbul üzerinden atamaların gerçekleştiği görülmektedir (Dündar, 2011: 21).

Çalışmamızın ilk bölümünde belirttiğimiz üzere yerel mimarlar, yapıların kendilerinden önce yapılan binalara da uyumu konusunda daha tecrübeli ve serbestiler. Bu nedenle yerel mimar ve ustalar binaların yapımında yetkilendirilerek etkin kullanıldığı görülmektedir.

Bunun dışında çalışmamızın ana konusu olan Gâlle Hanı'na ilişkin 10 Cemaziyelahir 1031 (22 Nisan 1622) tarihli bir kayıt üzerinden “*Ol medinede Hassa mimarı olan Üstad Fazlı Çavuş'un başkanlığında bir heyet kurularak hanın tamir keşfi yapılmıştır. Özellikle hanın tavanı tamir edilmiştir*”, ifadeleri Bursa'da şehir mimarlarının dışında bir hassa mimarının görev yaptığını göstermektedir (Dündar, 2011: 21, BŞS B90 s.12, Resim 8).

Kâmil Kepecioğlu, Bursa ile ilgili yaptığı araştırmalarda, sicillerle dayanarak Bursa'da çalışan bazı mimarların da isimlerini zikretmektedir. Kepecioğlu'nun listesi 1349-1765 yılları arasını içermektedir. 1503 tarihinde “*Mimar Abdullah oğlu Sinan: Ulucami pencerelerini tamir etmiştir, (meşhur Mimar Sinan)*” olarak kaydettiği isim Kepecioğlu'na göre Mimar Sinan'dır ve Bursa Ulucami pencerelerinin tamirinde çalışmıştır (Kepecioğlu, 2009: 197). Ancak Sinan 1490 doğumludur ve Kepecioğlu'nun verdiği tarihte 13 yaşındadır; henüz ustalık/mimarlık

yaşamına başlamamıştır. Dolayısıyla Kepecioğlu'nun bahsettiği Sinan başkası olmalıdır.

Gâlle Hanı'nın yapım yılları olarak Semiz Ali Paşa'nın sadrazamlık makamında bulunduğu 1561-1565 yıllarını vermiştik. Hassa baş mimarı Sinan Ağa'nın özellikle taşra yapılarında yerel mimarları kullandığını düşünürsek, Bursa'da o dönemde Mimar Hızır oğlu Veli görev yapmaktadır (Kepecioğlu, 2009: 199).

3. Değerlendirme ve Sonuç

Sadrazam Semiz Ali Paşa'nın vakıflarına gelir elde etmek amacıyla, kentin tahıl ticareti bölgesinin de yenilenmesi ihtiyacı göz önüne alınarak, akar olarak inşa ettirdiği Gâlle Hanı Mimar Sinan'ın Hassa mimarbaşı olduğu dönemde yapılmıştır.

Ancak yapıya ilişkin birincil kayıt ve bizden önceki araştırmaların azlığı birçok soruyu da beraberinde getirmektedir. Bu nedenle yapıya ilişkin ikinci araştırmamızda öncelikle Sinan'ın kervansaray üslubunu ele aldık. Buna göre Sinan yapıları, şehir içinde yapılan külliye kervansarayları, yollar üzerinde inşa edilen menzil külliyelerine ait kervansaraylar ve şehir içi müstakil kervansaraylar olarak ayrılmaktadır. Ancak çalışma konumuz Gâlle Hanı müstakil bir yapı olduğundan diğer müstakil yapılarla karşılaştırmak gerekecektir. Kervansaraylara ait plan tipleri standart bir şablon oluşturmamakta, kendi içlerinde bir gelişim göstermektedir. Planlar, ikiden fazla tekrar etmemektedir. Tekil yapı olanlar dâhil, ticaret yapılabilecek noktalarda konuşlanmışlardır. Ayrıca bazı yapılarda cadde cephe kısımlarına dükkânlar yerleştirilerek hem kervansarayın kütle taş yapısı zarifleştirilmiş hem de alış-veriş mekânları oluşturulmuştur.

Tüm yapılarda arazi durumu göz önünde tutularak planlama yapılmıştır. Külliyelerde arazinin durumuna ve diğer fonksiyonlardaki yapıların birbiri ile etkileşimine göre kervansaraylar şekil ve yer değiştirmiştir. Merkezden uzak taşra yapılarında yerel malzeme

kullanımı, şehrin dokusu ve geleneksel mimarının değişmemesi istendiğinden yerel ustaların serbest çalışmasına izin verilmiştir. Buna karşın atamalar merkezin isteği ve onayı doğrultusunda yapılmakta ve bu ekolü sürdürmektedir.

Bursa Gâlle Hanı da kendinden önce inşa edilmiş Bursa'nın birçok hanı gibi açık avlulu ve iki katlıdır. Ancak yol ve cephe durumuna uyum dikkate alınmış olmalı ki düzgün dikdörtgen bir plana sahip değildir. Taş-tuğla işçiliği kullanılması dolayısıyla şehir dokusuna uygun malzeme kullanılmıştır. İki cepheli hanın uzun kenarı bir caddeyi, kısa kenarı ise diğer bir giriş bulunduğu 1278 (1861) tarihli Suphi Bey haritasında görülmektedir. Cadde cepheli kısımlar ticari fonksiyonun artması amacıyla yapılmış olmalıdır.

Hanın mimarını tespitine yönelik olarak da şehir mimarlarının taşra eserlerindeki etkinliği Bursa'daki şehir mimarlarını ele almamızı sağlamıştır. Böylelikle ulaştığımız bilgilerle güçlü olasılıklar üzerinden mantıksal çıkarımlar yaparak, kesine yakın sonuçlar elde etmiş olduk.

Buna göre Sinan'ın öncülüğünde teşkilatlanmış ve imparatorluğun en parlak devirlerinden biri olan 16. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde, Bursa'da yapılan Gâlle Hanı için şehir mimarlarının etkisi, bölgesel mimariye uyumun da varlığı göz önüne alınarak, kendini göstermektedir. Ancak sicillerde yer alan şehirde bir hassa mimarının bulunması merkez-taşra teşkilatı ortak bir çalışmasını ortaya çıkarmaktadır. Bu dönemde bahsettiğimiz kadro azlığına rağmen, yapı sayısının fazla oluşu, mimar başının daha çok idari yönde güçlü bir yönetim sergilediğini de akla getirmektedir. Yapının banisinin etkin yıllarının 1561-1565 olması bu dönemde Bursa'da şehir mimarı olarak görev yapan Hızır oğlu Veli'yi işaret etmektedir. Görünüşe göre; Sinan padişah ve padişahın birinci derecede yakınları - ailesi için yapılar üretirken, taşra şehirlerinde organize olmuş mimar/usta topluluğu da belirli standartlara göre inşaat yapmaktaydı.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BOA A DVNSMHM d. 49 480, (17 Haziran 1583).

BOA A. DVNSMHM d. 12-709, (27 Haziran 1571).

BOA KK, Ruûs d. 225 18, (26 Mayıs 1572).

BŞS B90 s. 12, (22 Nisan 1622).

Semiz Ali Paşa Vakfiyesi, VGMA nr.585, s. 16.

Yayınlar

Açkıl, Ç. N. (2008). Rüstem Paşa Kervansarayı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (290-291. ss.), XXXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Ahunbay, Z. (1989). Mimar Sinan'ın şehirci yönü. *VI. Vakıf Haftası, Türk Vakıf Medeniyeti Çerçevesinde Mimar Sinan ve Dönemi Sempozyumu (5-11 Aralık 1988, İstanbul)* içinde (131-139. ss.), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Akkaya, T. (2007). Pîrî Mehmed Paşa Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (282-283. ss.) XXXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Alkan, F. & Yavaş, D. (2019). Bursa'nın Tahıl Pazarı ve Gâlle Hanı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(37), 659-687.

- Bakırer, Ö. (1973). Vakfiyelerde binaların tamirâtı ile ilgili şartlar ve bunlara uyulması. *Vakıflar Dergisi*, (X), 113-126.
- Baykal, K. (1993). *Bursa ve anıtları*. Hâkimiyet Matbaası.
- Cantay, G. (1986). Sinan Külliyyelerinde kervansaray planlaması. *II. Uluslararası Türk ve İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi (28 Nisan-2 Mayıs 1986)* içinde (87-103. ss.), II, İTÜ İnşaat Fakültesi Matbaası.
- Cantay, G. (1988). Kervansaraylar. S. Bayram (Haz.), *Mimarbaşı Koca Sinan: Yaşadığı Çağ ve Eserleri I* içinde (369-392. ss.), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Cantay, G. (2002). Türk mimarisinde külliye. H. C. Güzel vd. (Düz.) *Türkler Ansiklopedisi* içinde (836-853. ss.), 7, Yeni Türkiye Yayınları.
- Ceco, S. (2012). *İstanbul'un 100 hanı*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Çınaryılmaz, N. E. (2018). Karaköy Kurşunlu Han. *Toplumsal Tarih Dergisi*, (298), 18-22.
- Dağlı, Y. & Kahraman, S. A. (2008). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnamesi*. Yapı Kredi Yayınları.
- De Osa, V. (1982). *Sinan: The Turkish Michelangelo, a biographical novel*. Vantage Press Inc.
- Develi, H. (2003). *Sai Mustafa Çelebi yapılar kitabı Tezkiret'ül Bünyan ve Tezkiret'ül Ebniye*. Koç Kültür Sanat Tanıtım.
- Dündar, A. (1999). Osmanlı Mimarisinde şehir mimarları. G. Eren, K. Çiçek, C. Oğuz (Ed.), *Osmanlı, Kültür ve Sanat* içinde (227-235. ss.), 10, Yeni Türkiye Yayınları.
- Dündar, A. (2011). *Osmanlı Devleti'nde mimarlık ve mimarlar*. Yayınevi Yayıncılık.

- Ergenç, Ö. (2014). *XVI. yüzyıl sonlarında Bursa*. TTK Yayınları.
- Eriş, İ., Yüzeroğlu, U., Demir, N. (2013). Atik Valide Sultan Külliyesi 2011-2013 yılları restorasyonu ve uygulamaları. *Restorasyon Yıllığı Dergisi*, (6), 99-114.
- Gabriel, A. (2010). *Bir Türk başkenti Bursa. 1*, Osmangazi Belediyesi Yayınları.
- Güneş, G. A. (2014). Hassa Mimarlar Ocağı ve Mimar Sinan. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7(XVII), 375-391.
- Güran, C. (1978). *Türk hanlarının gelişimi ve İstanbul hanları mimarisi*. Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- Harmankaya Akçıl, N. Ç. (2018). Mimar Sinan camilerinde sembolizm üzerine bir değerlendirme. *Sanat Tarihi Yıllığı*, (27), 1-37.
- İnalcık, H. (2012). *Devlet-i 'Aliyye- Osmanlı İmparatorluğu üzerine araştırmalar-ı, Klâsik Dönem (1302-1606): siyasal, kurumsal ve ekonomik gelişim*. İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kahraman, N. & Arıkan, R. (2017). İstanbul'u Anadolu'ya bağlayan kadim yol üzerinde tarihi bir yapı: Lefke Rüstempaşa Kervansarayı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(46), 223-233.
- Kançal-Ferrari, N. (1997). Han Camii. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (518-519. ss.), XV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Kepecioğlu, K. (1934). *Bursa hanları*. Bursa Halkevi.
- Kepecioğlu, K. (2009). *Bursa kütüğü. 3*, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.
- Kolay, İ. & Çelik, S. (2007). Malzeme ve teknoloji. S. Mülayim (Ed.), *Bir Şaheser Süleymaniye Külliyesi* içinde (125-147. ss.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Müderrişoğlu, M. F. (1993). 16. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda inşa edilen menzil külliyyeleri. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Mülayim, S. (2009). Sinan. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (225-227. ss.), XXXVII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Necipoğlu, G. (2013). *Sinan çağı: Osmanlı İmparatorluğu'nda mimari kültür*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Orhonlu, C. (1981). Şehir mimarları. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, (II), 1-30.

Özcan, A. (1988). Mimar Sinan'a siparişte bulunanlar. *Mimarbaşı Koca Sinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri 1* içinde (131-145. ss.), Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Sönmez, Z. (1988). Mimar Sinan ve Hassa Mimarları Ocağı. Z. Sönmez (Haz.), *Mimar Sinan Dönemi Türk Mimarlığı ve Sanatı*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Sözen, M. (1988). Şehircilik ve mimarlıkta evrenselliğın simgesi: Mimar Sinan üzerine. *Türkiyemiz Dergisi*, (54), 2-10.

Tanman, B. (2010). Süleymaniye Külliyesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (119-121. ss.), XXXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Turan, Ş. (1963). Osmanlı teşkilâtında hassa mimarları. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 155-202.

Yavaş, D. (2021). Manisa Muradiye Camii. E. Gülsoy (Ed.), *Sultan III. Murad Dönemi ve Bursa* içinde (427-442. ss.), Osmangazi Belediyesi Yayınları.

Yenal, E. (2011). *Osmanlı (baş) kenti: Bursa*. Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları.

Yılmaz, İ. (2017). Klasik Osmanlı Döneminde vakıf yapıların korunmasında onarım aşamaları. *Osmanlı Medeniyeti Araştırmaları Dergisi*, 3(4), 36-60.

Yüksel, İ. A. (1995). Sadrazam Rüstem Paşa'nın vakıfları. *Ekrem Hakkı Ayverdi Hatıra Kitabı* içinde (219-281. ss.), İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

Yüksel, İ. A. (2004). *Osmanlı mimarisinde Kanuni devri*. 6, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları.

İnternet Kaynakları

Akçay, B. (2021, Eylül 29). Mimar Bora Akçay ile Bursa üzerine söyleşi, http://www.bursadakultur.org/bora_akcay.htm

Galata Rüstem Paşa Kervansarayı (2020, Mart 31). <http://www.turanakinci.com/portfolio-view/galata-rustem-pasa-hani/>

Galata Rüstem Paşa Kervansarayı (2020, Mart 31). <http://www.envanter.gov.tr/halk-kulturu/index/detay/29503>

Mimar Sinan Eserleri (2020, Mart 14). <http://www.mimarsinaneserleri.com/eserler.html/>

Ali Paşa Kervansarayı (2020, Nisan 4). <http://envanter.gov.tr/anit/index/detay/50094?lang=en>

Lüleburgaz Sokullu Mehmet Paşa Kervansarayı - Kırklareli (2020, Nisan 3). <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/kirklareli/gezilecekyer/luleburgaz-sokullu-mehmet-pasa-kervansarayi>

Rüstem Paşa Kervansarayı, Edirne İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü (2020, Nisan 10). <https://edirne.ktb.gov.tr/TR-76567/rustempasa-kervansarayi.html/>

T.C. Belen Kaymakamlığı Han-Kanuni Sultan Süleyman Kervansarayı (2020, Nisan 3). <http://www.belen.gov.tr/han-kanuni-sultan-suleyman-kervansarayi/>

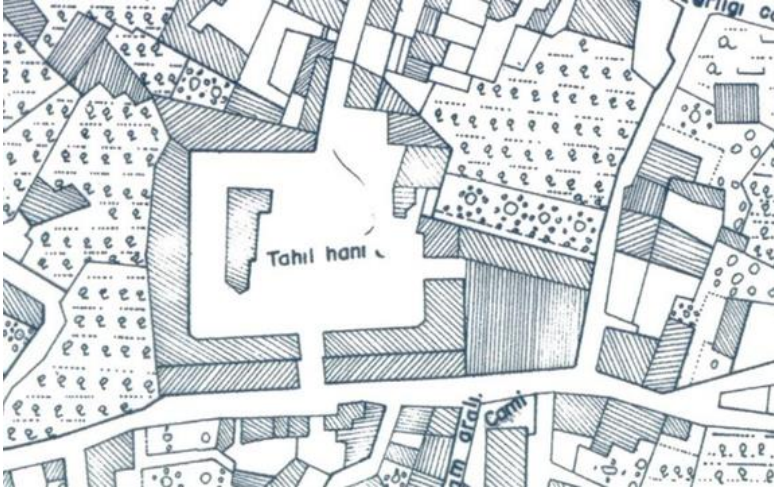
Görsel Kaynaklar

Suphi Bey Haritası, Bursa Şehir Kütüphanesi, Bursa Belgeliği

Çınaryılmaz, N. E. (2020, 30 Mart). Karaköy Kurşunlu Han. https://www.researchgate.net/figure/Plan-of-Kursunlu-Han-and-surroundings-Developed-by-Mustafa-Sayan-after-Yueksel-2003_fig5_343924858

Bursa Galle Hanı, [twitter.com@selanikli](https://twitter.com/selanikli)

Resimler

Resim 1: Gâlle Hanı'nın Suphi Bey Haritası'nda gösterilmesi (Kaynak: Bursa Şehir Kütüphanesi)

Resim 2: Galle Hanı (Kaynak: twitter.com)

Resim 3: Galle Hanı güney yarısı (en sağda) ve günümüzde dükkân olarak kullanılan cephesi (Kaynak: twitter.com)

Resim 4: Galata Kurşunlu (Rüstem Paşa) Hanı (Kaynak: Naz Ecem Çınarıılmaz)

Resim 5: BOA A DVNSMHM d. 49 480, (17 Haziran 1583).

Resim 6: BOA A DVNSMHM d 12-709 (27 Haziran 1571).

۱۳۲۱ قمری الخ ۹۸۰
شماره و قماره مکتوبه شفا کونوزور تفسیر حیا به بار و کتبت
سجده شکر منور بن محمد بن محمد فاقه ممتاز اهل بیت نقی بلد کتبت
سواد کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت
و کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت

Resim 7: BOA. KK, Ruûs d., 225 18 (26 Mayıs 1572).

میدان بردار و افق غلبه بازاری حاشیه خانجسی باعث الکتاب ابرهیم جلایی ابن محمد و خان مذکور
اوطالرینگ مساجر لرین محمد و جلای ابن محمد و الحاج حیدر بن بهوان و وصلی بن محمد شعبان بن محمد
و ولد بن محمد و منطلق بن احمد و علی بن کتبت و اسمعیل بن محمد و محمد بن منقرش و علی بن حسن و مصطفی بن مصطفی
و بسنان بن موسی و اسمعیل جلای ابن اسمعیل الدین و علی بن محمد و الحاج عثمان بن سفر نام کتبت
و سایر لری با جمعهم نجیب سره کتبت هر لری تقریر کلام و بسط مرام ایدوب خان مذکور کتبت حالاً اوززیده
مبسوط اولاً، فور شوکت الزمواضع و فوقاً کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت
شراب اولوب تجرید و عمارت و مرمت اولنفه غیر احتیاج ابله محتاج اولفعلی خان مذکور کتبت اوطالرینگه طملا
اصلاً کتبت اولفق ممکن اولما معین قبل ستر عرن اوززیده و اریلوب مواضع مذکوره نمفدر انجا ابله تجرید و مرمت
اولنفق کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت کتبت
بالطلب اولسال اولنوب اولدر انجی مریه بمرقومه خاصه معمار اوللا، استناد فضلی جادوس و ذیل مسطورده مسطورده مسطورده
اولسال اولسال اولسال اولسال اولسال اولسال اولسال اولسال اولسال اولسال اولسال اولسال اولسال اولسال اولسال

Resim 8: BŞS B90 s.12. (22 Nisan 1622)

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of this research; is to reveal the duties and authorities of the city architects, and to remind that they are the officials who, as the caliph of the Hassa Chief Architect, do the works such as construction, repair and termination of the buildings.

Although the Ali Pasha Caravanserai in Bursa is also recorded as another structure of Mimar Sinan, it reveals the relationship of the architects' quarry with the city architects. Studies on the inn are briefly included in the articles about the monumental works of Bursa.

The basis for attributing the building to Mimar Sinan is that it is included in the manuscripts called Tezkiretü'l-Bünyan and Tezkiretü'l-Ebniye, which contain a list of Sinan's works. Evliya Çelebi also confirms this information in his Seyahatname. However, in a provincial center close to the capital city like Bursa, there is no contribution of city architects to the structure, center-country cooperation and/or a different evaluation.

The number of buildings that Mimar Sinan left behind during his lifetime exceeds 450. Sinan as a public architecture; We can say that it creates caravanserai/inn structures in inner city complexes, range complexes and as detached structures in bazaars or commercial areas. Yeni Galle Inn, which is defined as Bursa Ali Pasha Caravanserai in the context of our study, is also one of the inner city caravanserai structures. For this reason, it would be a more correct approach to compare the caravanserais, which are detached structures belonging to Sinan, with the Bursa Ali Pasha Caravanserai.

The fact that Sinan, who was the chief architect of the heyday of the empire, built a large number of buildings due to the intensity of orders from the dynasty, reveals the impossibility of catching up with the construction of these buildings in terms of time. In this case, Hassa Architects' Association met the demands with an effective team work.

Architects in Bursa were appointed by the chief architect in Istanbul. Bursa Chief Architect was responsible for the architectural activities of Mudanya, Kite and İnegöl regions besides Bursa. Among his duties were the land surveys for the buildings, the supply of master-workers to work in the buildings, and the responsibility of doing the work correctly and with quality until the completion of the buildings. We gave the years 1561-1565, when Semiz Ali Pasha was the grand vizier, as the construction years of the Galle Inn. Considering that the chief architect of Hassa, Sinan Ağa, used local

architects especially in rural buildings, Veli, son of Architect Hızır, was working in Bursa at that time.

Bursa Gâlle Inn, like many inns of Bursa built before it, has an open courtyard and two floors. However, the adaptation to the road and façade situation must have been taken into account, as it does not have a regular rectangular plan. Due to the use of stone-brick workmanship, materials suitable for the urban texture were used. The long side of the double-sided inn is seen on the Suphi Bey map dated 1278 (1861), where there is a street and the short side has another entrance. The street-facing parts should have been built in order to increase the commercial function.

The effectiveness of city architects in provincial works in terms of identifying the architect of the inn enabled us to deal with the city architects in Bursa. Thus, by making logical inferences over strong probabilities with the information we have obtained, we have obtained near-conclusive results.

Despite the shortage of staff, we mentioned in this period, the high number of buildings also suggests that the chief architect exhibited a strong management in the administrative direction. The fact that the builder of the building was active in 1561-1565 indicates the city architect Veli, the son of Hızır, who was in Bursa during this period. Apparently, while Sinan was producing buildings for the sultan and his immediate family - his family, the architect/master community organized in provincial cities was also building according to certain standards.

Topalli, E. (2022). Fausto Zonaro'nun tablolarında Margarethe Fehim tasvirleri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 851-904.

DOI: 10.21550/sosbilder.1071870
Araştırma Makalesi / Research Article

FAUSTO ZONARO'NUN TABLOLARINDA MARGARETHE FEHİM TASVİRLERİ

Elvan TOPALLI*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 11 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 6 Nisan / April 2022

ÖZET

Yirmi yıla yakın Sultan II. Abdülhamid'in saray ressamlığı görevini yürüten İtalyan oryantalist ressam Fausto Zonaro'nun (1854-1929) başta Saz Çalan Kadın olmak üzere çeşitli tablolarına esin olan Margarethe Morgan hakkında bugüne kadar yazılanlar, sınırlı olduğu kadar birbirini yineleyen tarzdadır. II. Abdülhamid döneminin tanınan haftiyelerinden Fehim Paşa ile ilişkisi ile ön planda olan Margarethe, resim sanatının yanı sıra edebi eserlere ve müziğe de esin kaynağı olmuştur. Ayrıca dönemin yabancı basın haber ve yazılarında yer almış; ama şimdiye kadar Türkçe kaynaklarda bunlara değinilmemiştir. Burada bunlardan yararlanılarak bazı tarihlendirmeler ve bilgiler netleştirilmiş; bazı çelişkiler ortaya konmuştur. Bunun için birçok yazılı ve görsel materyal karşılaştırılmıştır. Sonuçta Fausto Zonaro'nun tablosunun tarihi değişmiş, ilk kez yayımlanan bir fotoğrafla tabloların koleksiyonerleri hakkında yorumlar oluşturulmuş; Zonaro'nun, bir tablosunda da Fransız bir ressamını kopyaladığı anlaşılmış, böylece farklı Margarethe'lar ya da aynı resimlerin farklı versiyonları olabileceğine dair varsayımlar ortaya sunulmuştur. Bu bağlamda, yeni bakış açılarıyla farklı araştırmalara zemin hazırlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Zonaro, Saz Çalan Kadın, Margarethe, Fehim Paşa

---

* Doç. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, elvant@uludag.edu.tr

Depictions of Margarethe Fehim in Fausto Zonaro's Paintings

ABSTRACT

What has been written so far about Margarethe Morgan, which inspired various paintings, especially the Woman Playing the Saz, by Italian orientalist painter Fausto Zonaro (1854-1929), who served as the court painter of Sultan Abdulhamid II for nearly twenty years, is limited as well as repetitive. Margarethe, who was at the forefront of her relationship with Fehim Pasha, one of the well-known spies of the period of Abdulhamid II, inspired literary works and music as well as painting. It also took place in the foreign press news and articles of the period, but it has been seen that these have not been mentioned in Turkish sources until now. Here, some dating and information have been clarified by making use of them; some contradictions have been revealed. For this, many written and visual materials have been compared and progressed. As a result, in the context of these, the dating of Fausto Zonaro's painting has also changed, and the collectors have commented on a photograph published for the first time; it was understood that Zonaro had copied a painting from a French painter, and questions were raised about whether there could be different Margarethes or different versions of the same paintings. In this context, it has been tried to prepare the ground for new research.

Key Words: Zonaro, Woman Playing the Saz, Margarethe, Fehim Pasha

Giriş

Sultan II. Abdülhamid (1842-1918) döneminde, 1891-1910 yılları arasında İstanbul'da bulunan ve 1896'dan itibaren Sultan'ın saray ressamlığı görevini yürüten Fausto Zonaro (1854-1929), oryantalist ressamlar arasında oldukça tanınan biridir. Hem görevi gereği hem de üretkenliğiyle oryantalist portrelere, manzaralara ve çok figürlü kompozisyonlara imza atmıştır. Doğa ya da model karşısında çalıştığı gibi, gerektiğinde özellikle tarihi konulu kompozisyonlarında eski kaynaklara ya da resimlere başvurduğu, bu resim örneklerinden ya da fotoğraflardan çalıştığı da görülmektedir. Bu arada, eşi Elisa'nın çektiği fotoğrafların ressama çeşitli kolaylıklar sağladığı bilinmektedir. Elisa'nın çektiği fotoğrafların yanı sıra tuttuğu kayıtlar ve Fausto

Zonaro'nun kaleme aldığı anılar, ressam hakkında bilgi edinmemizi sağlarken yakın zamanlara kadar düzenlenen Zonaro sergileri için yazılan kataloglar, makaleler, kitaplar da farklı bilgilere ulaşmamızı sağlamaktadır. Bu kapsamda, bazı bilgileri genişletmek, yenilemek, ipuçları yakalamak, çelişkileri ortaya koymak ve başka araştırmalara rehber olması amacıyla bu araştırmada, Fausto Zonaro'ya esin olan Margarethe Fehim'e, ressamın *Saz Çalan Kadın* ve diğer benzer tablolarının birbirleriyle bağlantılarına değinilmektedir. Bunun için imzalar, basılı resimler ve fotoğraflar, kartlar karşılaştırılmış; yabancı basında yer alan ve az bilinen fotoğraf ve illüstrasyonlara yer verilmiş, kişiler ve mekânlar arası bağlantılara dikkat çekilmiştir.

Fausto Zonaro'nun *Saz Çalan Kadın* tablosunun, diğer benzerlerine göre daha fazla tanınmasında, o dönemde farklı yayınlarda basılması, 1902 Pera Salon sergisinde yer alması ve günümüzde Pera Müzesi koleksiyonunda olması rol oynamıştır. Ayrıca tabloya esin olan Margarethe (Morgan) Fehim'in, dönemine göre ilginç yaşamı, sansasyonel ilişkisi ve fiziki güzelliği ile ünlenmesi, yerli ve yabancı basında yer alması, fotoğraflarının kartpostal olarak basılması da söz konusu tablonun tanınmasında etkili olmuştur.

Resim 1: Fausto Zonaro, *Saz Çalan Kadın*, kâğıt üzerine pastel, (1901 öncesi), 95x68 cm, Pera Müzesi¹

1. Fausto Zonaro'nun *Saz Çalan Kadın* Tablosu ve Diğerleri

Fausto Zonaro'nun genelde *Saz Çalan Kadın* olarak adlandırılan tablosu (**Resim 1**), *Oryantal Akorlar (Doğulu Ezgiler)*, *Saz Çalan Kız*, *Mandolin Çalan Kız*, *Mandolinci*, *Doğuluların Ahengi*, *Margaret* gibi çeşitli isimlerle kaynaklarda yer almaktadır. Örneğin 1 Şubat 1907 tarihli

---

¹https://tr.wikipedia.org/wiki/Fausto_Zonaro#/media/Dosya:Fausto_Zonaro_-_Woman_Playing_a_String_Instrument_-_Google_Art_Project.jpg (E. T. 30.01.2022)

ve 203 no.lu *Figaro Illustré*'nin² bütünüyle Zonaro'ya ayrılan özel sayısının kapak sayfasında (**Resim 2**) *Accords Orientaux* adıyla ve Adolphe Thalasso'nun (1858-1919) yazıp Zonaro'nun resimlediği *Déri Sé'adet* kitabında (1908) yer almıştır. Dolayısıyla 1907 yılı öncesine tarihlendirilebilecek olan *Saz Çalan Kadın*, kâğıt üzerine pastel boya ile yapılmış olup 95x68 cm boyutundadır. Buna karşılık araştırmalarımız sonucunda, *Servet-i Fünun* dergisinin 21 Kanunuevvel 1316 (3 Ocak 1901) tarihli 512. sayısının 281. sayfasında *Mösyö Zonaro'nun tablolarından: Sazende* alt başlığıyla bu resme yer verildiği görülmüştür (**Resim 3**). Böylece resmin, 1907 yılı öncesine tarihlendirilmesinden ziyade 1901 yılına ya da öncesine ait olduğunu düşünmek daha doğru olacaktır. Bu tarihlendirme, Margarethe³ Morgan'ın, İstanbul'a geldiği yıl olarak belirtilen 1900 ile uyuşmaktadır. Ayrıca 1902 Pera Salon sergisinde aynı resmin yer alması (**Resim 4**), bu tarihi pekiştirmektedir. 1902 Beyoğlu (Pera) Sergi kataloğunda da 264 numaralı *Şark Kıyafeti* ve 265 numaralı *Şark Kıyafeti (saz)* isimli eserler görülmekte; kataloğun Fransızcasında ise bunlar, sırasıyla *Costume Oriental* ve *Costume (Melodie)* isimleri ile geçmektedir (Özyiğit, 2012: 174).

Ama Pera'da sergilenen resimde F. Zonaro imzasının, bugün Pera Müzesi'ndekinin tersine resmin sol alt köşesinde olması dikkat çekicidir. Diğer bir deyişle figürün yerleştirilişi ve duruşu nedeniyle tablonun sağ-sol ters basılma ihtimali de olmadığından resmin birkaç kez yapıldığını düşünmek mümkündür. *Servet-i Fünun* dergisi, *Malumat* gazetesi, A. Thalasso'nun *Dér'i Sé'adet* kitabının yeni baskısının 120. sayfası, hatta Pera Salon sergisindeki fotoğrafta da imza hep sol alt köşededir. Sağ alt

---

² Bu, *Le Figaro* gazetesinin haftalık resimli ilavesidir. Ayrıca aynı derginin 1908 tarihli İstanbul özel sayısının kapağında da F. Zonaro'nun bir başka kadın portresi yer almakta; *Meşrutiyet*'in ilanı dolayısıyla yenilenen kadın imajını yansıttığı düşünülmektedir.

³ Margarethe kelime olarak çeşitli kaynaklarda farklı şekillerde (Margaret, Margarethe, Marguerite, Margarit, Margrit vb.) yazılmıştır; bu yazıda, kartpostallara basıldığı şekli kullanılmıştır.

köşenin imzalandığı örnek, bugün Pera Müzesi'nde olandır. Zonaro'nun elinden resmin farklı versiyonlarının çıktığı söylenebileceği gibi -ki resmin, en az iki tane olduğu, Elisa Zonaro'nun tuttuğu hesap defterinden anlaşılmaktadır-, kopyalanmış olabileceğini ya da bunun bir "örnekten resim" olarak çalışıldığını akla getirmektedir.

Resim 2: *Figaro Illustré*, 1 Şubat 1907, no.203, Zonaro özel sayısının kapak sayfası (Dolu, 1970b: 14)

Resim 3: *Servet-i Fünun*, 21 Kanunuevvel 1316 (3 Ocak 1901), sayı 512, s. 281

Resim 4: 1902 Beyoğlu (Pera) Sergisinden bir fotoğraf (Sinanlar Uslu, 2021: 363)

28 Nisan 1907 tarihinde yayımlanan *The Washington Times*'da *Harem Güzelleri Bu Ressamın Modelleri-Sultan'ın Saray Ressamı Olan İtalyan* başlıklı yazıda kullanılan resimler arasında *Saz Çalan Kadın* yer almakta (**Resim 5**); bu da A. Thalasso'nun *Déri Se'adet* kitabından yararlanılmış olabileceğini akla getirmektedir. Ama kitabın yayın tarihinin, gazete tarihinden sonra olması bu ihtimali saf dışı bırakmıştır. Diğer taraftan A. Thalasso'nun *Dér'i Sé'adet* kitabının *Aşk* bölümünün *Saz Çalan Kadın* resmi ile başlaması ve resmin yanında İstanbul, aşk ve müzik paralelliğinde kısa bir metnin yer alması, Margarethe Morgan konusu bağlamında anlamlı görülmektedir.

Resim 5: The Washington Times, 28 Nisan 1907⁴

⁴https://chroniclingamerica.loc.gov/data/batches/dlc_xray_ver01/data/sn84026749/100492490/1907042801/0058.pdf (E.T. 30.01.2022)

Arşiv belgelerine dayalı araştırmalar yapan Tarihçi Fatma Ürekli'nin sanat ile ilgili yayınları da bulunmaktadır ve bunlardan biri, Fausto Zonaro'yu konu aldığı kitaptır. Ürekli, bu kitapta (2014: 163, 167), *Saz Çalan Kadın* resminin hikâyesini anlatırken modelin, Margarethe Morgan (**Resim 6**) olduğunu belirtmektedir. Aslında Fausto Zonaro, hem bu tabloda hem de *Feraceli Kadın* (1910 öncesi), *Ziyarete Giderken/ Genç Hanım* (1908), *Ziyarete/ Arka Plandaki Boğaz ile Türk Hanımı* tablolarında (**Resim 7, 8, 9**), büyük ihtimalle Margarethe Morgan'ı resmetmiştir. Çünkü Zonaro'nun adı geçen tablolarındaki kadınlar ile Margarethe Morgan'ın arasındaki benzerlik fark edilebilmektedir. Ama hem Margarethe Morgan'ın hikâyesinde hem de *Saz Çalan Kadın* resmine model olup olamayacağı konusunda bazı tutarsız bilgiler olduğu görülmektedir. Bunlara geçmeden önce şunu da belirtmek gerekir ki adı geçen diğer üç tablodaki kadınlar, Margarethe'a daha çok benzemekle birlikte bu resimlerde Zonaro'nun, onu model aldığına dair kesin bir bilgi henüz yoktur.

Resim 6: Margarethe Fehim Pascha kartpostallarından biri⁵

⁵<https://scriiipt.com/2021/04/margarethe-fehim-pasha/#jp-carousel-57284>
(E.T. 30.01.2022)

Resim 7: F. Zonaro, *Feraceli Kadın*, 1910 öncesi, karton üzerine karışık teknik, 69x49 cm, Pera Müzesi⁶

Resim 8: F. Zonaro, *Ziyarete Giderken / Genç Hanım*⁷

⁶<https://www.peramuseum.org/blog/bosphorus-at-the-orientalist-paintings/1525> (E.T. 30.01.2022)

⁷<https://orientalismblog.files.wordpress.com/2016/08/a-young-lady-3.jpg> (E.T. 30.01.2022)

Resim 9: F. Zonaro, *Ziyarette / Arka plandaki Boğaziçi ile Türk Hanımefendisinin Portresi*, tuval üzerine yağlıboya, 85x104.5 cm⁸

2. Margarethe (Morgan) Fehim Kimdir?

Margarethe Morgan'ın kim olduğuna, bunun paralelinde nelere esin kaynağı olduğuna bakılacak olursa, Margarethe, 1900 yılında İstanbul'a gelen bir cambaz ailenin kızıdır ve o zamanlar henüz 18 yaşındadır (Ürekli, 2014: 166-167). Baba Charles Morgan'ın üç çocuğundan en büyüğü Margarethe'tır ve Margarethe'in bir kız ve bir erkek kardeşi vardır. Morgan Ailesi, İstiklal caddesindeki Concordia (Konkordiya) Tiyatrosu'nda gösteri yapmaktadır. Concordia'nın, o dönemdeki önemini belirtmek amacıyla burada kısaca bilgi vermek iyi olacaktır: Concordia Tiyatrosu, İstanbul Beyoğlu İstiklal Caddesi

---

⁸https://www.christies.com/lot/lot-4361856?ldp_breadcrumb=back&intObjectID=4361856&from=salessummary&lid=1
(E.T. 30.01.2022)

üzerinde bugünkü Mısır Apartmanı'nın yanında ve Elhamra Pasajı'nın karşısındaki Saint Antoine Kilisesi'nin yerindedir. Döneminde ise Kristal (Cristal) Tiyatrosu ile karşılıklı konumdadır. Concordia ve Kristal, bir dönem M. Malia ve Petraki Raftopulos tarafından işletilen bir tür çalgılı meyhane olmuştur. Concordia, 1868 Aralık ayının sonunda açılmıştır. Burada ayrıca balolar düzenlenmekte, hatta yabancıların yanı sıra Türklerin de balo düzenlediği anlaşılmaktadır. Örneğin 1870 Ocak ayında Sadrazam Ali Paşa, burada bir balo düzenlemiştir. 1871 yılı sonbaharında Concordia, Luigi Parmeggiani ve Federico Ricci tarafından tiyatroya çevrilmiştir. Gittikçe önemli performansların sergilendiği Concordia Tiyatrosu'nda, 1873 yılında *La Traviata*'nın sahnelendiği; 1880'li yıllarda ününü sürdüren tiyatronun, onarım nedeniyle kapatılıp 1885 Nisan'ında tekrar açıldığı bilinmektedir. 1896 yılında Concordia Tiyatrosu'nun girişine, Lorenzo Bartoli'nin yeni bir restoran açtığı ve övgü aldığı da anlaşılmaktadır. 1906 yılında yıkılıncaya kadar yerli ve yabancı önemli toplulukların performans sergilediği Concordia, meşhur bir yer olmuş; yıkılışından sonra buraya Saint Antoine Kilisesi yapılmıştır. Concordia Bahçesi de 1872-1874 yılları arasında müzikli bahçe olarak hizmet vermiş; 1874 yılı sonundaki yangından sonra bahçe, tiyatro ve konserlerin icra edileceği bir salon eklenerek düzenlenmiştir (Akın, 2011; Aracı, 2010; Cezar, 1991: 386, 412; Naum-Duhani, 2017). Hatta 1897 yılından itibaren İstanbul'da çeşitli yerlerde sinema filmi gösterimleri başladığında bu yerlerden biri de Concordia Tiyatrosu olmuştur (Scognamillo, 1987: 13).

Dolayısıyla dönemin gözde ve canlı mekânlarından biri olan Concordia'da gösteri yapan Morgan Ailesi gittikçe ünlenmiş; özellikle Margarethe'in eysersiz at üzerindeki gösterisi, bir çember içinden atlayışı ve yeri geldiğinde huysuzlaşan atı sakinleştirmesi, ayrıca güzelliği ve bedeninin kıvraklığı izleyicileri etkilemiştir. Gösteri sonrasında Morgan ailesi, ellerindeki kartpostalı satarak bahşiş toplamaktadırlar -ki kartpostalda gösterideki baba, çocukları ve köpek birlikte görülmektedir

(Resim 10). Bu kartpostalın, bir İtalyan ressam tarafından büyütülüp renklendirilerek afiş yapıldığı düşünülmektedir. Zonaro'nun, Margarethe'ı resmettiği kesinse afişi yapan İtalyan ressamın da o olabileceği ihtimali akla gelmektedir -ki Concordia çevresinde bir İtalyan dayanışması ve iş birliğinden bahsetmek de mümkündür.

Resim 10: Sermet Muhtar Alus, “Margrit Fehim Paşa”, *Resimli Tarih*, no. 2, 1950, s. 51⁹

Diğer taraftan dönemin meşhur hafiyesi Fehim Paşa'nın (1873-1908) babası Esvapçıbaşı İsmet Bey, Sultan II. Abdülhamid'in sütkardeşidir ve padişah, sütkardeşinin oğlunu Harbiye Mektebi zademân sınıfında okutmuştur. Genç yaşta ferikliğe kadar yükselip padişahın hafiyelerinin başına geçen ve böylece kariyerinde hızla ilerleyen Fehim

⁹ <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/28538> (E.T. 29.08.2021)

Paşa'nın nasıl bir kişi olduğunu az çok tahmin etmek mümkündür. Fehim Paşa, yaptığı jurnaller ve çeşitli haksızlıklarla çoğu kişinin hayatını mahvetmiş; döneminin korkulan kişilerinden biri olmuştur. Beyoğlu'ndan sorumlu olan Paşa, buradakileri haraca kestiği gibi cezalandırmakta ve istediğini elde etmektedir. Buna kadınlar da dâhildir. Bazı kaynaklarda Morgan gösterisinin namını duyup ve adamlarından birini¹⁰ Concordia'ya gönderip dağıtılan kartpostalı aldıktan sonra oraya gittiği yazarken bazı kaynaklarda bir arkadaşıyla birlikte direkt gösteriye gittiği belirtilmektedir. Margarethe, gösteri sonunda Fehim Paşa'nın locasına kartpostalla geldiğinde Paşa, cömert bir bahşiş verip beğenisini dile getirdiği gibi birçok vaatte bulunmuş, hatta onu nikâhına alacağını söylemiştir. Margarethe, babasına sorulması gerektiğini söyleyince Paşa, bunu da yapmış; ama Charles Morgan tarafından reddedilmiştir. Kimi kaynaklarda bunun üzerine Paşa'nın, babayı dövdürttüğü veya Margarethe hariç aileyi sınır dışı ettiği, kimilerinde ise sonunda babanın razı geldiği dile getirilmektedir. 1905 yılından itibaren hakkındaki şikâyetler artan ve talihi dönmeye başlayan Fehim Paşa, 16 Şubat 1907 tarihinde görevinden azledilerek Bursa'ya sürgüne gönderilmiş; ertesini yıl kaçmaya çalışırken halk tarafından linç edilerek öldürülmüştür. Öldüğü yerin bile kaynaklarda farklı yazıldığı görülmekte; Yenişehir, İnegöl, Bilecik gibi yerler karşımıza çıkmaktadır (Akçura, 1997, 2005; Hiçyılmaz, 1989; Koçu, 1971; Çuluk, 2016; Çapanoğlu, 1936; Yaltrık, 2020). Öldürüldüğü zaman Fehim Paşa, Margarethe haricinde üç eş ve dört çocuk sahibidir. Diğer taraftan Fehim Paşa'nın, resme merakı olduğu söylenebilecek kadar kendini daha farklı uğraşlara verdiği anlaşılmaktadır; ama yine de bu resim ilgisinin, genetik olarak çocuklarından biri olan ressam Eşref Üren'e (1897-1984) geçtiği söylenebilir.

Fehim Paşa'nın son yılları, Concordia Tiyatrosu'nun kapanmasıyla da denk düşmektedir. Sonuçta kimisine göre Margarethe,

---

¹⁰ Süreyya isimli yardımcısı olabilir.

Viyana'ya kaçmış ve orada fotoğraflar çektirerek bunlardan gelir elde etmiştir -ki bu fotoğraflarda, *Margarethe Fehim Pascha* ibaresini kullandığı görülmektedir (**Resim 11**)¹¹. Sermet Muhtar Alus'a göre¹² (1950: 52) ise Margarethe, Fehim Paşa ile birlikte olmaya başladıktan sonra İstanbul'da Loeffler Fruchtermann ile anlaşarak fotoğraflar çektirmiş, Fruchtermann da bunları Viyana'da bastırmıştır. Cadde-i Kebir'de kitapçılık yapan ya da Reşat Ekrem Koçu'nun (2016b: 154) deyişiyle kırtasiye mağazası işleten Viyanalı Musevi Loeffler Fruchtermann ile Said Naum-Duhani'nin, sarayın baskıcı-yayımcısı olup Yıldız Sarayı'nın mönülerini yaldızlı harflerle hazırlayan Loeffler aynı kişi olmalıdır (Naum-Duhani, 2017: 75). Dolayısıyla Margarethe'in fotoğraflarını bastıran da büyük ihtimalle bu kişidir. Sirkeci'de, Mariçe Oteli karşısındaki bir dükkânda bu *Margarethe Fehim Pascha* kartpostallarının satışı tespit edilince 28 Şubat 1907 tarihli karar ile söz konusu kartpostalların satışı yasaklanmış; kartpostalları hazırlayanların yakalanması için Zabtiye Nezareti'ne bilgi verilmiştir (Gör, 2019: 75-76).

Buna karşılık Margarethe'in Meşrutiyet kartpostallarında yer aldığı görülmektedir (**Resim 12**). Bu türde başka kadın portreli kartpostallar da olduğundan kişinin kendi isteği üzerine bu baskıların yapıldığı düşünülebilir. Ama Margarethe, Meşrutiyet'in ilanı sırasında yurtdışıdadır. Kartpostalı hazırlayanların, Margarethe'in kartpostallarının daha önce çok satmasından yola çıkarak böyle bir işe kalkıştığı, ama Margarethe kartpostallarının 1907 Şubat'ında toplatılma kararı alınmış olduğundan bunların da gizliden basıldığı varsayılabilir.

---

¹¹ Kartpostal örnekleri için bk. Levantine Heritage. <http://levantineheritage.com/fehimpasha.htm> (E.T. 30.01.2022)

¹² Alus, ayrıca ispir Japon Rıza'dan dinlediklerini de aktarmıştır-ki anlaşılan Rıza, Margaret'in âşığıdır.

Resim 11: Margarethe Fehim Pascha kartpostallarından biri (Elvan Topallı Arşivi)

Resim 12: Meşrutiyet kartpostallarından biri (Kaya, 2020: 199)

Reşat Ekrem Koçu'nun hikâyeleştirdiği bu aşkı, Ahmed Naci (?-?) de *Fehim Paşa ile Margaret* romanında (1910'lar) ele almıştır. Kaynaklarda genelde İngiliz olarak geçen Margarethe ve ailesi, söz konusu romanda Avusturyalı/Almanyalı olarak bahsedilmektedir. Ayrıca Fehim Paşa'nın metresi olarak bilinen Margarethe ile evlendiği, ama sonra boşandığı anlatılmaktadır. 18 Mayıs 1905 tarihinde evlenmeleri ve kısa süre sonra ayrılmaları, arşiv belgelerine de yansımış; hatta anlaşılan o ki bu ayrılma durumundan dolayı Fehim Paşa, hem tazminat ödemiş hem de Alman sefaretini ile tatsız olaylar yaşanmasına neden olmuştur (Gör, 2019: 76).

3. Yabancı Basında Margarethe Morgan ve Fehim Paşa Haber ve Yazıları

Fehim Paşa'nın konumu dolayısıyla olumsuz imajı ve üzü, yabancı basına yansıdığı gibi Margarethe ile ilişkisi de yansımıştır. *The Brooklyn Daily Eagle* başta olmak üzere çeşitli yayın organlarında *Paşanın Karısı* ve *Fehim Paşa'nın Amerikalı Karısı* başlığıyla yazılan kısa haberlerde Margarethe'in fotoğrafı da yer almıştır. Bu haberlerde, Margarethe'in Amerikalı olduğu belirtilmektedir. Fehim Paşa'nın Amerikalı karısının, sirkte eysiz at üzerinde gösteri yaptığı, bunu gördükten bir hafta sonra Fehim Paşa ile evlendiği ve önceki soyadının Morgan olduğu yazılmıştır. 4 Şubat 1906 tarihli *The Brooklyn Daily Eagle*'da yayımlanan yazıda -Amerikalı ünlü aktör, tiyatro sahibi ve müdürü olan ve çalışanlarına iyi ücret vermesiyle ünlü- Percy G. Williams'a (1857-1923) Avrupa'daki Morgan Grubu'nun üyesi Deak Torbee tarafından yazılan uzun mektupta, gruptaki kadınlardan birinin, İstanbul'da polis şefi ve Sultan'ın sütkardeşi olan Fehim Paşa tarafından kandırılarak evlendiği; bunun da New York'taki vodvilde parlaması için yeterli bir neden olarak görüldüğü dile getirilmiştir. Margarethe'in bunun üzerine New York'a çağrılıp çağrılmadığına dair bir bilgi bulunmamasıyla birlikte içine düştüğü durumu lehine çevirmek istediği, statüsünü ya da unvanını kullanmaya devam ettiği, grup olarak dönemin ünlü vodvil

müdürüne bir şekilde müracaatta bulduklarını, her zamanki gibi dönemlerinin en iyisini hedeflediklerini, belki de gözlerinin yukarıda olduğunu anlamak mümkündür. Ayrıca yayımlanan haberlerin çoğu göstermektedir ki Fehim Paşa ile Margarethe'in yolları aslında 1906 yılında ayrılmıştır.

Yabancı basında, belki de bu aşkı anlatan en uzun yazı, *Washington Times Magazine*'in 18 Mart 1906 günlü sayısında yayımlanmıştır (**Resim 13**). Yazının illüstrasyonları da esprili bir anlatımla dönemin üslubunu yansıtmakta ve yazılan metni tamamlamaktadır. Süslü bir dille kaleme alınan yazıda, 1905 yılı sonbaharında Sultan II. Abdülhamid'in doğum günü kutlamaları nedeniyle yapılan eğlenceler sırasında Morgan Grubu'nun bunlara katıldığı, sonra zaman içinde Morganlar'ın gittikçe ününün arttığı, özellikle Margarethe Morgan'ın, çıplak at üzerindeki kıvrak hareketleri, at ile bir çemberin içinden ustaca atlayışlarının dikkat çektiği anlatılmaktadır. Günde iki kez yapılan bu gösterilere gelen genç erkeklerin bir ümit Margarethe'in ilgisine mazhar olmayı bekledikleri, Margarethe'in tüm bu ilgiden başı dönse de pek ümit vermediği, işine önem verdiği belirtilmektedir. Ama onun ününü duyan Fehim Paşa'nın, bir gün onun gösterisine gitmesiyle bu gidişat değişecektir. Sultan locasında yerini alan Fehim Paşa, o zamana kadar bu tür eğlenceleri ya da baleleri izlemiş olduğundan ilkten çok etkilenmez Margarethe'tan, ama locada bir paşanın bulunduğunu öğrenen ya da anlayan Margarethe, tam Paşa'nın önünde gösterisinin en heyecanlı anını gerçekleştirdiğinde, Paşa da soluğu sahne arkasında alacaktır. Böylece Margarethe, kısa süre sonra Fehim Paşa'nın haremine girecektir, ama Margarethe, erkeklere nasıl davranacağını bilmesine rağmen kadınları çok iyi tanımamaktadır. Baştan beri adeta bir strateji uygulayan Margarethe, Fehim Paşa'yı da etkilemiş, konağı yönetir hâle gelmiştir. Ama Fehim Paşa'nın haremindeki kadınlar / eşleri, Paşa'yı bu sevdadan vazgeçiremeyeceklerini anlayınca Margarethe'in olumsuz tavırlarına

maruz kalan bir erkek hizmetkâr aracılığıyla Fehim Paşa ile Margarethe evliliğini padişahın duymasını sağlamışlardır. Sultan II. Abdülhamid ile Fehim Paşa arasında yaşanan tartışma sonunda Paşa'nın Margarethe'tan vazgeçmemesi, sürgününe neden olmuş, Margarethe da eski cambazlık hayatına geri dönmüştür. Bu yazılanlara bakılacak olduğunda, Morgan ailesi 1905 yılında ilk kez İstanbul'a gelmesi, gösterilerin çadırda yapılması, Paşa'nın padişaha karşı gelmesi ve ilişkisini savunmasıyla sürgün edilmesi gibi durumların diğer yayınlara göre farklı anlatıldığı anlaşılmaktadır.

Resim 13: Washington Times Magazine, 18 Mart 1906¹³

¹³https://chroniclingamerica.loc.gov/data/batches/dlc_charlie_ver01/data/sn84026749/100492441/1906031801/0100.pdf (E.T. 30.01.2022)

19 Mayıs 1906 tarihli *The Seattle Star*'daki habere göre (**Resim 14**) Margarethe Morgan, bundan iki ay önce¹⁴ Fehim Paşa ile evlenmiştir, ama şimdi Berlin'dedir. 22¹⁵ yaşındaki prenses, New York doğumludur. Bir süre öncesinde Margarethe'in gösterisini izleyen Paşa, onu yemeğe davet etmiş; gittikçe ilgisi artınca kızın ailesiyle görüşmüş, evlenmek için izin istemiştir. İslami geleneğe göre evlenen Margarethe'nin bilmediği, Paşa'nın zaten iki eşi olduğudur; Paşa, kendini bekâr gibi göstermiştir. Ama harem ve hizmetkârların başına geçen Margarethe'in tüm istekleri gerçekleştirilmektedir. Bunun üzerine Fehim Paşa'nın kıskanç eşleri, padişahı gayrimüslim ile olan bu evlilikten haberdar edince II. Abdülhamid, Paşa'yı cezalandırmıştır. Buraya kadar anlatılanlar, öncekilerle aynı olsa da sonrası biraz farklıdır. Şöyle ki saray görevlileri, Paşa'nın evine gelerek Amerikalı kızı almak istemiş, nedenini bilmeyen Margarethe karşı koymaya çalışmış ve kocasından yardım istemiştir. Fehim Paşa ise sigarasını içerek bu olayı sakince izlemiştir. İki gün hapsedildikten sonra Prens için sınır dışı edilme kararı verilmiştir. Bulgar sınırındaki küçük bir istasyona bırakılan Margarethe, 400 mil uzaktaki ailesine kavuşmaya çalışmış; bu yaşadıklarının etkisini üstünden attıktan sonra tekrar eski sirk biniciliği işine dönmüştür. Hatta böylece değeri ve ünü artmış; Fehim Paşa da onun yurtdışında kalması için 5000 dolar ödemek durumunda kalmıştır.

---

¹⁴ Aslında 1906 Mart'ında değil, 1905 Mayıs'ında evlenmişlerdir.

¹⁵ Margarethe'in doğum yılı da kesin olarak bilinmemekte; büyük ihtimal gençliğine bakılarak bu yıllarda 18-20 yaşlarında olduğu belirtilmektedir. Bahattin Öztuncay, kitabında (2008: 206) Margarethe'in doğum yılını 1887 olarak belirtse de kaynağı belli değildir.

Resim 14: *The Seattle Star*, 19 Mayıs 1906, s. 5 / *Albuquerque Evening Citizen*, 24 Mayıs 1906, s. 6¹⁶

Fehim Paşa ile Margarethe ilişkisi, yaşandığı dönemde ve sonrasında farklı bir aşk hikâyesi olmasının yanı sıra yabancılar tarafından adeta bir *1001 Gece* masalı gibi algılanmış, ayrıca farklı kültürler, dinler, statüler, sınıflar arasındaki ilişkinin bir yansıması olmuştur. Margarethe'in sınıf atlama düşünüyü gerçekleştirdiği görülebilmektedir¹⁷, ki bunu Paşa'dan ayrıldıktan sonra da bir unvan

¹⁶https://chroniclingamerica.loc.gov/data/batches/wa_indianplum_ver02/data/sn87093407/0021110739A/1906051901/0959.pdf (E.T. 30.01.2022)

¹⁷ Osmanlı'da silah tüccarlığı yapan Auguste Huber'in eşi de öncesinde sirkte bir at binicisidir. Diğer bir deyişle buna benzer örnekler ya da Türk erkeklerinin yabancı kadınlarla evliliğine o dönemde rastlanmaktadır. Ayrıca Fehim Paşa'nın, Concordia'da

olarak sürdürmesi ve bastırıldığı kartpostallara yazdırması dikkat çekicidir. Çeşitli yabancı basın organlarında (**Resim 15, 16, 17**), bundan bahsedilmekte; Fehim Paşa sürgün edilse ve Margarethe'in kolu kanadı kırılrsa dahi *Margarethe Fehim Pascha* adını kullandığı belirtilmektedir. Bu yazılardan birinde, birkaç ay öncesine kadar Fehim Paşa'nın serhafiye olduğunun ve 1907 yılında Fehim Paşa'nın bu görevden alındığının yazılması, verilen tarihin (1907 Şubatı) belgelerle uyduğuna da göstermektedir.

Margarethe'a âşık olması gibi Şair Nigar Hanım'ın eşinin de aynı yerde bir kadına âşık olduğu görülmektedir. Dolayısıyla Concordia, bu tür ilişkilerin doğmasına da neden olan dönemin gözde mekânlardan biridir.

Resim 15: *The Yale Expositor*, 7 Haziran 1907/ *The Elbert County Tribune*, 6 Haziran 1907/ *The Weekly Corinthian*, 6 Haziran 1907/ *The Marion Daily Mirror*, 8 Haziran 1907/ *The Iron County Register*, 6 Haziran 1907/ *Custer County Republican*, 13 Haziran 1907/ *The Spanish Fork press*, 13 Haziran 1907/ *The Greenville Journal*, 6 Haziran 1907/ *Western Kansas World*, 15 Haziran 1907¹⁸

¹⁸https://chroniclingamerica.loc.gov/data/batches/mimtpc_baldwin_ver01/data/sn98066406/00296023383/1907060701/0309.pdf (E.T. 30.01.2022)

Resim 16: *The Brooklyn Daily Eagle*, 15 Nisan 1907, s. 28¹⁹

¹⁹ Mavi Boncuk. <http://maviboncuk.blogspot.com/> (E.T. 30.01.2022)

Fehim Pasha's American Wife

In view of the removal of the notorious Fehim Pasha from Constantinople, the above photograph of Margaret Fehim Pasha, his American wife, is of exceptional interest. Before her marriage, Princess Fehim was known as Margaret Morgan. Fehim Pasha saw her giving her bare-back riding performance at a circus, fell in love with her, and married her within a week.

Resim 17: Anonim, Fehim Pasha's American Wife²⁰

Fehim Paşa, sadece Margarethe ile ilişkisi açısından değil, yaptıkları, başına gelenler ve görevden alınıp sürgüne gönderilişi ile ilgili olarak da yabancı basında yer almıştır. Bunlara dair en uzun yazılardan biri, 6 Ekim 1908 tarihinde *Oamaru Mail*'de yayımlanmıştır. Yazıda, Fehim Paşa'nın zorla, tehditle ve gerektiğinde kaba kuvvet kullanarak

²⁰ Mavi Boncuk. <http://maviboncuk.blogspot.com/> (E.T. 30.01.2022)

çeşitli kişilerden para toplamaya çalışması örnekleriyle anlatılmakta; ayrıca bir Ermeni'nin dükkânına girdiğinde, dükkân sahibinin karısının güzelliğinden etkilenince dükkândan aldıklarını onun evine getirmesini istediği ve eve gelen kadını üç gün yanında alıkoyduktan sonra evine gönderdiği; bunun üzerine kadının kocasının şikâyetçi olduğu ve şikâyetinin, padişahın önce Fehim Paşa'nın adamlarından birinin eline geçmesiyle şikâyeti yazan polisin Halep'e sürüldüğü yazılmaktadır. Fehim Paşa'nın son vukuatlarından birinin, bir Alman gemisinin kaptanından para istemesi ve işkence etmesi olmuş ve durum, Alman Elçiliği'ne yansınca padişah artık Fehim Paşa'yı Bursa'ya sürgün etmiştir. Bursa'da da benzer eylemlerini sürdürmeye devam eden Fehim Paşa, kızgın halk tarafından öldürülmüş; Sultan II. Abdülhamid, Fehim Paşa'nın başına gelenler için üzüntü duymuştur. Bir başka kısa haberde ise Fehim Paşa'nın görevden alınıp uzaklaştırılışı nedeniyle olayların ardından gazeteye yansımıştır. Ama bu sefer ilginç olan, Fehim Paşa'nın Mudanya'ya sürüldüğünün belirtilmesidir²¹.

Bunun gibi bazı haberlerin çeşitli basın organlarında yinelendiği, bazen gün ve ay olarak gecikmeler yaşandığı görülse de yabancı basının her şeyden haberdar olduğu; belki de bilginin, tek bir haber merkezinden yayıldığı anlaşılmaktadır. Fehim Paşa haberlerine, başka yabancı yayınlarda rastlamak mümkündür; ama burada asıl konudan çok uzaklaşmamak adına bu kadarıyla yetinilmiştir. Ama tüm bu olanlara karşılık Londra'dan *The Daily Mail* tarafından Sultan II. Abdülhamid ile yapılan bir röportajın, 10 Mart 1907 tarihli *Gainesville Daily Sun*'ın ilk sayfasında yer alması önemlidir (**Resim 18**). Alman elçinin isteğiyle sürgün edilen Fehim Paşa konusunun ülkenin iç meselesi olduğunu, Birleşik Krallık ile Türkiye'nin uzun süreli dostluğunun devam edeceğini söyleyen Sultan II. Abdülhamid, dünya politikası ile yakından ilgili görünmektedir.

---

²¹ Bk. *Otago Witness*, 6 Mart 1907, s. 32.

Interviewed the Sultan of Turkey.
London, March 9.—The Daily Mail displays conspicuously an interview with the sultan of Turkey. The monarch on being congratulated on his apparent good health, said that he never felt better. He expressed a wish for a continuance of the long standing friendship between Great Britain and Turkey. He referred to the case of Fehim Pasha, ex-chief secret police, who was exiled at the behest of the German ambassador, saying that he felt there had been an infringement of his personal dignity inasmuch as it had been pressed upon him personally although it was a matter entirely of Turkey's internal concern. The interviewer found the sultan keenly interested in world politics, kindly toward the Jews who he believed are to play a great part in history and possessed of a great faith in the future of the Turks and especially if they are due to the Koran.

Resim 18: *Gainesville Daily Sun*, 10 Mart 1907²²

Margarethe ile ilgili olup farklı basın organlarında yayımlanan bir başka ortak gazete haberinin başlığı *Amerikalı Prenses Şimdi Bir Sirk Binicisi*'dir ve ismi *Prenses Fehim* olarak geçen Margarethe'nin Berlin'de Schumann'ın Sirk'i'nde ata bindiği yazmaktadır²³ (**Resim 19**). Bu

²²https://chroniclingamerica.loc.gov/data/batches/fu_six_ver01/data/sn95026977/00175042799/1907031001/0481.pdf (E.T. 30.01.2022)

²³ Bk. *The Washington Times*, 19 Şubat 1906/ *Pelorus Guardian and Miners' Advocate*, 23 Nisan 1907, s. 2/ *Cromwell Argus*, 24 Aralık 1906, s. 7/ *Northland Age*, 12 Mart

Amerikalı ismi taşıyan Alman sirk grubunun (yani Morgan ailesinin), İstanbul'u ziyaret ettiği, gösteride izleyiciler arasında saraydan Prens Fehim'in olduğu ve onun Margarethe'a âşık olup evlendiği; ama padişahın, saraydan bir Müslüman'ın bir sirk binicisi ile evlendiğini öğrenmesiyle Fehim'i Arap çöllerine göndererek cezalandırdığı, prensesi ise polisin yurtdışına parasız gönderdiği, ama şimdi prensesin bir sirk cambazı olarak daha değerlendirildiği ve maddi durumunu düzelttiği belirtilmektedir. Diğer taraftan bahsi geçen Schumann Sirki, yıllarca aile geleneğini sürdüren büyük ve meşhur bir sirk²⁴. Sadece Berlin'de değil, Almanya ve Avrupa'nın çeşitli şehirlerinde yer aldığı görülmektedir. Belki bu yüzden Margarethe'ın gittiği yer, Berlin ya da Viyana olarak yazılmaktadır, çünkü Berlin'in yanı sıra Viyana'da Schumann Sirki vardır. Margarethe'ın böyle bir yerde çalışması, marifetinin kanıtı olabileceği gibi prestijinin arttığının da göstergesidir.

1907, s. 6/ *Lake Wakatip Mail*, 27 Kasım 1906, s. 7/ *North Otago Times*, 29 Kasım 1906, s. 2/ *New Zealand Mail*, 23 Mayıs 1906, s. 27

²⁴ Circopedia. http://www.circopedia.org/Cirkus_Schumann (E.T. 30.01.2022)

Resim 19: *The Times Dispatch*, 18 Şubat 1906²⁵

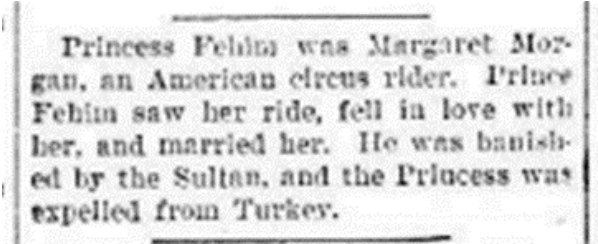
²⁵https://chroniclingamerica.loc.gov/data/batches/vi_hercules_ver01/data/sn85038615/00175045892/1906021801/0756.pdf (E.T. 30.01.2022)

Resim 20: *Los Angeles Herald*, 4 Mart 1906²⁶

²⁶https://chroniclingamerica.loc.gov/data/batches/curiv_oasis_ver01/data/sn85042462/00175047359/1906030401/0058.pdf (E.T. 30.01.2022)

4 Mart 1906 tarihli *Los Angeles Herald*'da yayımlanan ve Margarethe'in Berlin'de olduğunu belirten *Prenses Bir Sirk Binicisi* başlıklı diğer bir kısa haberde de ismi *Prenses Fehim* olarak karşımıza çıkmaktadır (**Resim 20**). Margarethe Morgan'ın bir Alman sirk grubundan olup Amerikalı ismi taşıdığı, İstanbul'da bulduklarını ve o sırada onu izleyenler arasında saraydan Prens Fehim'in olduğu, Prens'in Margarethe'a âşık olarak dini kurallara uygun olarak onunla evlendiği, Prens'in bir sirk binicisi ile evlendiğini duyan padişahın Fehim'i Arabistan çölüne göndererek cezalandırdığı, Türk polisinin Margarethe'ı yakalayıp beş parasız ülkeden çıkardığı, Margarethe'in eski işine döndüğünde bu evlilik bağının, onun bir sirk binicisi olarak değerini arttırdığı ve artık Prenses'in bu gelirine hâkim olduğu anlatılmaktadır. Bundan sonraki yayınların çoğunda Margarethe'in ismi, *Prenses Fehim* olarak geçmeye devam edecektir. Hatta 1906 yılının çeşitli basın organlarında benzer haberlere yer verildiği; bazılarının metninin birebir aynı olduğu görülmektedir (**Resim 21**). Genel olarak bunlarda, Fehim'in âşık olup evlendiği ve padişah tarafından bu yüzden cezalandırılıp sürüldüğü, Margarethe'in da sınır dışı edildiği ya da kendi isteğiyle ülkeyi terk ettiği yazılmıştır.

Resim 21: *The Evening Journal*, 2 Temmuz 1906, s. 6 / *The San Francisco*, 3 Mart 1906/ *Sea Coast Echo*, 13 Ekim 1906/ *Kemper Herald*, Ağustos 1906/ *The St. Mary Banner*, 22 Eylül 1906²⁷

²⁷https://chroniclingamerica.loc.gov/data/batches/deu_christiana_ver01/data/sn85042354/00383343537/1906070201/1000.pdf (E.T. 30.01.2022)

Bu yayınlara son bir örnek olarak 14 Şubat 1906 tarihli *The Sketch*'de *Prenses ve Sirk Binicisi: Prenses Fehim, kızlık soyadı Morgan* başlığı ile verilen kısa haber gösterilebilir; çünkü burada Margarethe'ın bir fotoğrafına da yer verilmiştir (**Resim 22**). Yukarıda bahsi geçen 18 Mart 1906 tarihli *Washington Times Magazine*'deki uzun yazıda görülen illüstrasyonun sağ üst köşesindeki kadın figürün, bu fotoğraftan esinlenilerek yapıldığı düşünülebilir.

Resim 22: *The Sketch*, 14 Şubat 1906, s. 143²⁸

²⁸ <https://www.ebay.co.uk/itm/333166522477> (E.T. 30.01.2022)

30 Kasım 1906 tarihli *Koelnische Zeitung* gazetesinde, artık Fehim Paşa isminin, “eski karılarından biri olan ve bugünlerde birçok sirk afişinde *Ekselansları Marguerite Fehim Paşa* olarak kendini teşhir eden” kadın dolayısıyla anıldığı yazmaktadır (Fesch, 1999: 124). Malik Aksel de durumu, benzer şekilde şöyle özetlemiştir:

Bir Ramazan gecesi Damat İbrahim Paşa Medresesi arkasında mektep sokağında Berlin Sefiri Alip Bey'in karısı Şehime Hanım'ın konağı önünde Abdülhamid'in seryaveri Fehim Paşa'nın arabası görünür. O vakitler bu paşanın bir canbazzane müdürü olan Morgan'ın kızı ile macerası dillere destan romanlara konu olmuştur. Margarethe ve Fehim Paşa diye eserler çıkmış, hele resimleri Avrupa'ya kadar yayılmıştır. Bu paşa Abdülhamid'in sütkardeşi Esvabçibaşı Ahmet²⁹ Bey'in oğludur. Padişaha yakınlığından Hümkâr Yaveri olmuş, şımardıkça şımarmış, aşk sahnelerinde at oynatmış, bu yolda şöhret kazanmış[.]...o zamanlar Fehim Paşa'nın çapkınlıkları, cesareti son haddini bulmuştu. Yalnız oyuncu kızlar değil, nerede bir güzel kız görse onu elde etmeye çalışır, olmazsa adamları vasıtasıyla kızı kaçırtırdı. Bu olay 1906 yılına rastlar. (Aksel, 2000: 26)

Böylece Fehim Paşa-Margarethe ilişkisi ve Fehim Paşa dönemi, ardında bıraktığı bu izlerle kapanmıştır. Diğer taraftan yukarıda yazılanların çoğunda olduğu gibi, Margarethe ve ailesi ilgili anlatılanlar birbiriyle tam uyuşmamaktadır. Margarethe için İngiliz dendiği gibi Alman/Avusturyalı veya Amerikalı denmiş, hatta Ermeni prensesi olduğu da yazılmıştır. Buna bağlı olarak Margarethe'in, ressam Fausto Zonaro ile ilişkisine dair anlatımlar gelişmiştir. Zonaro'nun cambaz Margarethe'a ya da Ermeni Prensesi Margarethe'a âşık olduğunu belirten farklı kaynaklar bulunmaktadır. Hatta Zonaro'nun sarayda işine son verilmesinin nedeninin bile buna bağlandığı olmuştur.

---

²⁹ Malik Aksel, burada isim hatası yapmıştır; Fehim Paşa'nın babasının ismi Ahmet değil, İsmet'tir.

4. Tartışma: Hangi Margarethe, Hangi Tablolar, Hangi Koleksiyoner?

Tüm bunlar paralelinde, Margarethe kimdir, hangisidir, farklı Margarethe'lar vardır da birbirine mi karıştırılmaktadır gibi sorular akla gelmektedir. Margarethe'ın Fehim Paşa ile bir ilişkisi olduğu kesindir ve bir anlamda bastırıldığı fotoğraflar bunun kanıtıdır. Ama Fehim Paşa öldürüldükten sonra mı, önce mi yurtdışına gönderildiği ya da kendi isteğiyle mi buradan ayrıldığı yazılanlarda net değildir. Müslüman olmasının istendiği ve bunu reddettiği için buradan gönderilmiş olduğu bile yazılmıştır. Ailesinin, Margarethe'dan önce mi İstanbul'dan ayrıldığı, zorla mı gönderildiği, vb. konular da net değildir. Hatta en başta, Fehim Paşa'nın babasından Margarethe'ı istemesi ve hediyeler teklif etmesi kadar aileyi dövdürttüğü ve böylece aile kaçınca Margarethe ile birleştiği söylenmektedir. Diğer taraftan Margarethe'ın kız kardeşi Mary'nin zengin bir İtalyan fabrikatörle evlendirildiği; erkek kardeşi Charles Morgan Junior'ın ise burada kalarak gittikçe daha kötü ortamlara girdiği, hatta tulumbacı olduğu ve büyük bir sünnet töreni sırasındaki karambolde diğer tulumbacılar tarafından sünnet ettirildiği ve bundan sonra *İngiliz Hidayet* olarak tanındığı anlatılmaktadır (Koçu, 2016a: 234-237). Margarethe ve Fehim Paşa'nın uyarılarına rağmen genç Charles'ın kendine çeki düzen vermemesi, hele Margarethe'ın, sünnet olayını duyduktan sonra kardeşiyle görüşmediği ve para yardımını kestigi, ama sonraları kardeşini aradığı hâlde bulamaması gibi konulardan bahsedildiği gibi Baba Charles'ın, çocuklarının durumu böyle olunca işi bıraktığı ve artık İstanbul'da zamanını, Beyoğlu Tokatlıyan Oteli'nin köşelerinde içerek geçirdiği ya da küçük kızı ve damadıyla birlikte İtalya'ya gittiği anlatılmaktadır. Diğer taraftan İstanbul'un o dönemlerde ünlü fotoğrafçılarından Phébus / Febüs Efendi'nin (Boğos Tarkulyan,?-1940) stüdyosuna fotoğraf çektirmeye gelen kişinin, fotoğrafçı tarafından Margarethe'ın kardeşi olduğunun anlaşılmasıyla çıplak ayaklı, tulumbacı giysili bir lord pozu verdirilmiştir; daha sonra bu fotoğrafı gören bir kişi,

stüdyoda bu fotoğrafı görmüş ve lord pozundan kastedilenin, bir koltukta bacak bacak üstüne atarak oturmak olduğu anlaşılmıştır (Koçu, 2016b: 158). Dolayısıyla *İngiliz Hidayet*'in, çeşitli fotoğraf, kartpostal ve hatta F. Zonaro'nun tulumbacı resimlerinden birinde karşımıza çıkma ihtimali vardır.

A. Thalasso'nun, kitabında *Saz Çalan Kadın*'a yer verirken kaleme aldığı sözlerin müzikle, aşkla bağlantılı olması gibi, Reşat Ekrem Koçu'nun Margarethe'ı anlatırken "*Kızın sesi, bir mandolinin tellerinden yayılan nağmeler gibi titrekti.*" gibi bir cümle kullanması da ilginçtir. Koçu, Zonaro'nun resmini bildiğinden mi böyle yazmıştır ya da Koçu, o yıllarda yaşamadığına göre, acaba Margarethe'ın mandolin çaldığı bilinen bir şey midir ya da at binici olduğu söylene bile gösteride böyle bir enstrüman mı kullanmaktadır -ki Zonaro da Margarethe'ı, böyle resmetmiştir- gibi sorular akla gelmektedir. Mandolinler, önceleri saz gibi idi, sırtları düz değildi; hatta bu tür mandolinlerin kaynağı İtalya idi. Dolayısıyla Margarethe'ın mandolin çalması mümkün olabileceği gibi resimde Zonaro, portrenin kendisi gibi bir oryantalizasyona gitmiş olabilir ve elindeki enstrümanı saz olarak resmetmiş olabilir. A. Thalasso ise hem F. Zonaro ile ilişkisi hem 1902 Pera Salonu'nu bilmesi ve bunları kaleme alması dolayısıyla resme ve Margarethe'a aşina olmalıdır; hatta Margarethe ile Fehim Paşa ilişkisini biliyor olmalıdır.

Elisa Zonaro'nun kayıtlarından anlaşıldığı kadarıyla, resmin bir kopyası 27 Kasım 1907'de A. Thalasso'ya verilirken resmin kendisi, bundan 15 gün sonra Reşit Bey'e satılmıştır. Söz konusu Reşit Bey'in, Reşit Saffet Atabinen olduğu belirtilmektedir (Ürekli, 2014: 165-166). Yıllar sonra *Hayat Mecmuası*'nda yer alan bir habere göre bu değerlendirme yapılmıştır, ama Elisa'nın kayıtlarındaki isim Reşit Şevket'tir (Öndeş & Makzume, 2003: 139); Elisa'nın yanlış yazdığı düşünülmeyişi takdirde Şevket ve Saffet kelimelerinin birbirine

kariştirilmesi pek mümkün grnmemektedir³⁰. Belki de iki farklı Reşit Bey'den söz edilmektedir. Kaldı ki kayıтта geçen kişi, eğer Reşit Saffet Atabinen ise (1884/1886-1965) o yıllarda 20'li yaşlarındadır ve 1904 yılında Paris'te eğitim aldığı Ecole Libre de Sciences Politiques'den mezun olmuştur. Gençlik dönemlerinde Reşit Saffet'in ve Mustafa Kemal Atatürk'ün bir süre Akaretler'de oturduğu ve tanışıklıklarının böyle başladığı anlatılmaktadır (İçli, 2018). Bilindiği zere Zonaro da Akaretler'dedir; bunlardan yola çıkılarak Reşit Saffet'in, yurda döndükten sonra Zonaro'dan bir resim alıp almadığına dair daha fazla araştırma yapılması gerekmektedir. Ama *Hayat Mecmuası*'ndaki yazıya dayanılarak *Saz alan Kadın* resminin, daha sonraki yıllarda Reşit Saffet Bey'in eline geçtiği de düşünülebilir. Diğer taraftan Türk asker ressamından Mehmet Ali Laga'nın (1878-1947) bir fotoğrafında (**Resim 23**) görülen F. Zonaro'nun *Saz alan Kadın* resmi ve arşiv belgelerinden yola çıkılarak yeni saptandığı kadarıyla Laga'nın, Zonaro'dan ders almış olması (y.1906-1910 döneminde üç yıl) ve yine Akaretler'in ortak evre oluşu, söz konusu resmin ya da bir versiyonunun bir süre Laga'nın elinde olup olamayacağını da düşündürmektedir -ki bu konu üzerinde çalışmalarımız devam etmektedir.

---

³⁰ Reşit Saffet, "Kara şemsi" takma adıyla yazılar yayınlasa bile şemsi adı da Elisa'nın defterindeki isme benzememektedir. Diğer taraftan Reşit Saffet'in "Dişer" takma adıyla yayınladığı yazıları da vardır.

Resim 23: Mehmet Ali Laga (Naci Yatıkkaya - Uğur Yatıkkaya Arşivi)

Yukarıda bahsi geçen *Hayat Mecmuası*'nda, Fehim Paşa'nın ilişkisi olan Margarethe'nin bir Ermeni kızı olduğu³¹, hatta Fehim Paşa'nın Margarethe'ı, Zonaro'ya resmettiği, ama Zonaro ile kızın arasındaki aşktan rahatsız olup o resimden sonra bir daha poz vermesini istemediği; daha sonra Fehim Paşa'nın sürgün edildiği ve linç edildiği, Margarethe'nin kaybolup gittiği belirtilirken Zonaro'nun da Margarethe'dan sonra padişahın gözdelelerinden Safnaz ile ilişkisinden sonra saraydan kovulduğu yazılmaktadır. Dahası, Ermeni kızı Margarethe ile Zonaro'nun ilişkisini araştırıp teyit eden, o zamanlar

---

³¹ Adının Margarethe olup olmadığı bilinmemekle birlikte Ermeni fotoğrafçı Dildilian Kardeşler'in stüdyosunda çekilen ve 1872-1923 yılları arasında tarihlenen bir fotoğrafta mandolin çalan bir kadın görülmekte; poz ve enstrümanla duruşuyla *Saz Çalan Kadın*'ı hatırlatan yegâne örneklerden biri olarak dikkat çekmektedir (bk. Marsoobian, 2013: 16).

merhum olan Reşit Saffet Atabinen'in eşi Nurhayat Atabinen'dir. Ayrıca Nurhayat Atabinen'in³², koleksiyoner Şahan Başar'da olduğunu öğrendiği farklı bir Margarethe tablosundan bahsetmesi ile karşımıza F. Zonaro'nun *Yelpazeli Kadın ve Halayık* başlıklı tablosu çıkmaktadır. Buna bakıldığında ve *Saz Çalan Kadın* resmi ile karşılaştırıldığında, boyalarının farklı olmasının yanı sıra kadın figürlerin birbirine benzememesine dayanılarak yazıda, iki ayrı Margarethe olabileceği söylenmektedir (Dolu, 1970b: 15). *Hayat Mecmuası*'nda yayımlanan yazıdan dört ay sonra aynı yazar, Fausto Zonaro konulu bir başka yazısını da *Hayat Tarih Mecmuası*'nda yayımlamıştır (1970a: 47-49) -ki bu sefer derginin kapak resmi *Saz Çalan Kadın*'dir (**Resim 24**).

Resim 24: *Hayat Tarih Mecmuası*, sayı 8, Eylül 1970

³² Dergide bu isim, Hayat Atabinen olarak geçmektedir.

Fausto Zonaro'nun, *Hayat Mecmuası*'nda yer alan ve sonrasında *Yelpazeli Kadın ve Halayık* olarak adlandırılan tablosuna (**Resim 25**) gelince, araştırmalarımız sonucunda ortaya çıkmıştır ki söz konusu tablo, William-Adolphe Bouguereau'nun (1825-1905) *Yelpazeli İtalyan Kız* tablosunun (**Resim 26**) bir versiyonudur. 1873 tarihli bu tablo, 2010 yılından beri Amerika'da özel bir koleksiyondadır. Zonaro'nun başka tabloları örnek olarak çalıştığı veya sipariş üzerine kopya yaptığı bilinmekte; özellikle Türk tarihinden konuları çalışırken Gentile Bellini (1429-1507) (Şerifoğlu, 2004:14), Şehit Hasan Rıza (1858-1913) resimlerini (Topallı, 2021) örnek aldığı, G. B. Tiepolo'dan (1696-1770) kopya yaptığı (Öndeş & Makzume, 2003: 358) ve sipariş ile D. Velazquez'i (1599-1660) kopyaladığı görülmektedir (Öndeş & Makzume, 2003: 45). Bunlar paralelinde Zonaro'nun, Bouguereau'nun tablosunu örnek aldığı ve arka plana bir Doğulu figür eklediği anlaşılmaktadır. *Saz Çalan Kadın* resminde belki mandolini saza dönüştürmesi gibi burada da figür eklemekle daha oryantalist bir ortam oluşturduğu düşünülebilir. *Yelpazeli Kadın ve Halayık* tablosunun sol alt köşesinde F. Zonaro imzası olduğu bir gerçek olmakla birlikte burada resmedilen kişinin Margarethe Fehim olduğunu düşünmek zordur. Ama ressam, belki Bouguereau'nun resmini örnek aldıktan sonra ismini bir yere Margaret diye kaydetmiş olabilir ya da bir sipariş üzerine bu resmi yapmış olabilir. Diğer taraftan Bouguereau'nun resmindeki kadının ismi Margaret'tir da bir karışıklık mı olmuştur; buna dair kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Zonaro ile ilgili yayımlanan Türkçe kitaplarda (Öndeş & Makzume, 2003; Şerifoğlu, 2004; Zonaro, 2008; Ürekli, 2014) bu tablo yer almadığı gibi yapılış tarihi de belli değildir. Dolayısıyla daha fazla fikir yürütmek de zorlaşmaktadır. Sadece bir müzayede kataloğu³³ ile *Hayat Mecmuası*'ndaki yazıda, Zonaro'nun bu tablosu karşımıza

---

³³ Bk. Taha Toros Arşivi,

<http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/154229/001509313006.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (E.T. 30.01.2022)

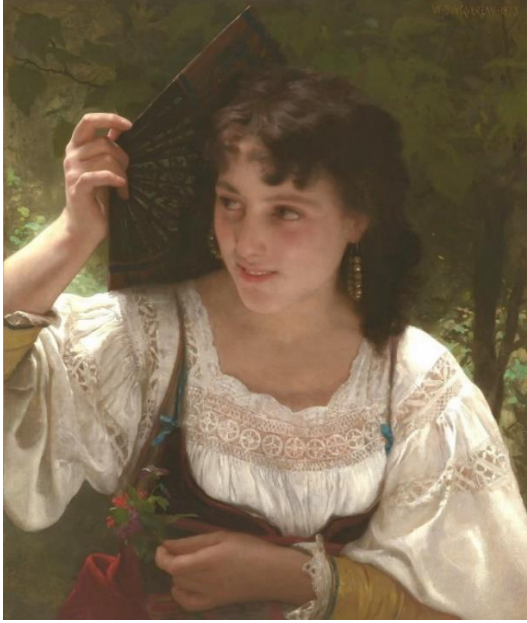

çıkılmaktadır. Zonaro'nun, Bouguereau'nun resmini bir yerlerde görmüş olması, İtalya'da ya da Paris'te rastlamış olması ihtimal dâhilindedir. Çünkü Bouguereau, o dönemlerde Avrupa'da tanınmakta ve Paris Salon sergilerine katılmaktadır.

Resim 25: F. Zonaro, *Yelpazeli Kadın ve Halayık*, tuval üzerine yağlıboya, 47x60 cm, Özel Koleksiyon³⁴

³⁴ Bu tablo, halen Şahan Başar koleksiyonunda olup olmadığı bilinmediğinden ve tarihi belirtilmeden Taha Toros arşivinde yer alan bir müzayede kataloğu kupüründe yer aldığından burada sadece özel koleksiyon olarak belirtilmiştir. Taha Toros Arşivi, <http://openaccess.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/154229/001509313006.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (E.T. 30.01.2022)

Resim 26: W. A. Bouguereau, *Yelpazeli İtalyan Kız*, 1873, 66x56 cm, Özel Koleksiyon³⁵

Sonuç

Margarethe ile Fehim Paşa hakkında bazı şeyleri kronolojik olarak sıralamak hem bazı belirsizlikleri giderecek hem de konumuz bağlamında yararlı olacaktır. 1905 yılında tanıştıkları düşünülen Fehim Paşa ile Margarethe'nin, 18 Mayıs 1905 tarihinde “garip bir surette izdivaç ettiği” belirtilmektedir (Gör, 2019: 76). Böyle bir ifadenin kullanılması, yukarıda belirtildiği gibi Paşa'nın bir kandırma yoluna gittiğini ve/veya birilerini hoca kılığında sokarak nikâh kıydırdığını da akla getirmektedir. Concordia 1906 yılına kadar faaliyettedir. Ulaşılabilen kaynaklara göre, 4 Şubat 1906 tarihinde Margarethe isminin dış basında ilk kez geçtiği,

³⁵ PubHist. <https://www.pubhist.com/w45844> (E.T. 30.01.2022)

grup olarak iş için New York'taki tiyatro müdürüne başvurdukları görülmektedir. Margarethe ile Fehim Paşa hakkında yabancı basında yer alan belki de en uzun yazı, 1906 Mart ayında yayımlanmıştır. 24 Mayıs 1906 tarihinde Margarethe'in Berlin'de sirkte gösteri yaptığı anlaşılmaktadır. 16 Şubat 1907'de Fehim Paşa Bursa'ya sürülmüş, 21 Şubat 1907'de Alman konsolosluk mahkemesinde Margarethe'a tazminat için yargılanmış; 28 Şubat 1907'de Margarethe'in kartpostallarının toplatılması ve hazırlayanların cezalandırılması istenmiştir. Fehim Paşa 1908 Ağustos'unda öldürülmüştür. Böylece genelde kaynaklarda belirtilenin tersine Margarethe, Fehim Paşa'nın sürgününden daha önce yurtdışına gitmiştir. Ayrıca 1905 Mayıs'ında bir şekilde evlenseler bile 1906 Şubat'ında New York'a başvuruda bulunan ve 1906 Mayıs'ında Berlin'de gösteriye çıkan Margarethe olduğuna göre çiftin beraberliği kısa sürmüştür. 1905-1906 yıllarında beraber oldukları düşünülebilecekken 1905-1907 yılları arasında, belki de Margarethe 1906'da yurtdışına çıktıktan sonra Margarethe Fehim Pascha kartpostallarını bastırıp satılmasını sağlamıştır. Bu yüzden de bazı kaynaklarda bu, Margarethe'in intikamı gibi düşünülmüştür (Çuluk, 2016); ama intikamdan ziyade yukarıda bahsedilen yazı örneklerinden anlaşılacağı gibi Margarethe için bunu bir statü simgesi olarak kabul etmek daha mümkündür. Sadece Margarethe Fehim Pascha olarak değil, Prenses Fehim olarak da karşımıza çıkmaktadır. Kaldı ki kartlar toplatılana kadar bayağı süre geçmiştir ve Fehim Paşa'nın buna dair bir eylemi olmamış gibi görünmektedir. Dolayısıyla kişilikleri farklı olsa bile aslında iki taraf için de gündemde olmanın rahatsız edici bir durum olmadığı söylenebilir. Bazı kaynaklarda Margarethe'in 1900 yılında İstanbul'a geldiği söylenmesi ise tanışmaları için aradaki süreyi oldukça uzatmaktadır; çünkü 1900-1905 yılları hem Concordia'nın en faal yılları hem de Fehim Paşa'nın Beyoğlu'na hâkim olduğu yıllardır. Dolayısıyla tanışmaları bu kadar uzun sürmemiş olmalıdır. 1906-1907 yıllarından sonra Margarethe'in izini sürmek pek mümkün değildir. Ulaşılabilen

yabancı basın haberleri, 1906 Şubat'ından 1907 Haziran'ına tarihlenmektedir.

Diğer taraftan *Saz Çalan Kadın* resmine dönülecek olursa, Fausto Zonaro bu resmi 1901 yılı öncesinde yapmıştır; ama bunu modelin karşısında mı fotoğraftan mı yaptığı kesin olarak belli olmadığı gibi Fehim Paşa'nın siparişi midir ve Zonaro da Margarethe'a âşık mı olmuştur belli değildir. Fehim Paşa'nın Margarethe sirk dünyasından ayrılması şartıyla nikâhını yapmasına bakarak onun portresini yaptırması, küçük bir ihtimal gibi görünmektedir. Kaldı ki Zonaro'ya poz vermesiyle aralarında aşk doğduğu gerekçesiyle Paşa'nın bunu yasaklaması rivayeti de bunu destekler niteliktedir. Dönemin çoğu erkeği gibi Zonaro'nun belki uzaktan bir beğenisi ya da bir şekilde tanışmış olması mümkündür veya birçok kişiye ilham veren Margarethe, Zonaro'yu da etkilemiş olabilir. Margarethe kartpostalları bir süre satışta olsa veya yasaklandığında el altından satılsa da Loeffler Fruchtermann'ın sarayla bağlantısı paralelinde F. Zonaro'nun eline geçmiş olabilir.

2021 yazında yayımlanan *İstanbul Sanat Dergisi*'nin 4. sayısının kapak sayfasında, *Saz Çalan Kadın* resminin bir benzeri yer almakta olup F. Zonaro imzalıdır. Bu yeni yayımlanan resimde (**Resim 27**), figürün pozu ve sazi, önceki resimle aynı olmakla birlikte kıyafet ve takılarla zenginleştirilmiş bir portre söz konusudur. Ayrıca arka planda İstanbul silüeti ile kayıkların yer alması, figüre sanki bir kayık içinde oturuyormuş izlenimi vermektedir -ki bu kompozisyon düzeninin benzeri, Zonaro'nun *Göksu Sefası* resminde de görülmektedir. Diğer taraftan dergi kapağındaki resimde, kadının küpe ve kolyesi, Margarethe'ın fotoğraflarındakini andırmaktadır (**Resim 11**). Ama resimdeki kadının yüzü, fiziksel olarak diğer Margarethe resimlerinden ve kartpostallardan biraz daha farklıdır; özellikle yüzü, diğer resimlerdeki gibi dolgun olmayıp burun da daha incedir. Bu hâliyle ancak *The Sketch*'deki fotoğrafı (**Resim 22**) -ki pek bilinmeyen fotoğraflarından biridir- biraz andırmaktadır. Belki de Margarethe, zamanla daha olgun bir görünüme

kavuşmuş, yaş ve ruhundaki olgunluk fiziğine de yansımıştır. Bu yüzden daha erken tarihli portre ve fotoğraflarında daha ince, çocuksu iken sonrakilerde daha cazibeli bir kadındır. Bir başka ihtimal de yukarıda belirtildiği üzere farklı Margarethe'lar olabileceğidir. Bunun yanı sıra *İstanbul Sanat Dergisi*'ndeki resimde daha çok detay olması, renklerin ve görselliğin arttırılması, yağlıboya yapılması, Pera Müzesi'ndeki pastel *Saz Çalan Kadın* resminin öncüsü olup devamının geldiğini düşündürdüğü gibi F. Zonaro'nun pastelden yağlıboya geçirdiği diğer çalışmalarını da hatırlatmaktadır. Ayrıca resmin, farklı versiyonlarının olduğuna bir kanıttır denilebilir.

Resim 27: *İstanbul Sanat Dergisi*, sayı 4, Temmuz-Ağustos-Eylül 2021

Margarethe-Fehim Paşa aşkının ya da Fehim Paşa'nın esin olduğu/ bahsedildiği edebi kitaplardan bazıları Ahmed Naci'nin *Fehim Paşa ve Margrit*, Ercümen Ekrem Talu'nun *Kodaman*, Ahmet Altan'ın *Kılıç Yarası*, Sebahattin Demiray'ın *Kayıp İsimler Sözlüğü*, İhsan Oktay

Anar'ın *Yedinci Gün*, Orhan Bahtiyar'ın *Ateş Kırmızısı-Bir Fausto Zonaro Romanı* adlı romanları, Yusuf Ziya'nın *Hafiye Melanetleri*, Turgut Özakman'ın *Fehim Paşa Konağı* adlı tiyatro oyunları olarak sayılabilir. Bu edebi eserlere konu olan Margarethe-Fehim Paşa aşkı, Muhlis Sabahaddin'in (Ezgi, 1889-1947) çok bilinen ve sevilen *Hatırla Sevgili / Hatırla Ey Peri* adlı şarkısına da ilham olmuş; hatta ilk yazıldığında *Hatırla Margarit* olarak bestelenmiştir ve bunun plak kaydı vardır³⁶. Nihavend şarkı olup semai üslubundaki beste, Hanende İbrahim (1879-1948) tarafından plağa okunmuştur. Muhlis Sabahaddin'in şarkısının ilk hâlinin sözleri, bugün bilinen *Hatırla Sevgili / Hatırla Ey Peri*'den biraz farklıdır. Bestenin, Muhlis Sabahaddin tarafından 1925 yılı civarı yapıldığı tahmin edilmektedir. Tam ilk gençlik yıllarındaki Muhlis Sabahaddin, Fehim Paşa-Margarethe ilişkisini biliyor olmalıdır; bir ihtimal Margarethe'in gösterisini izlemiş veya tanışmış da olabilir. Muhlis Sabahaddin ile ilgili tezinde Berrak Taranç, Klasik Türk Musikisi araştırmacısı ve besteci Ali Rıza Avni Tınaz (1931-1995) ile yaptığı görüşmede, şarkının radyoda yayımlanabilmesi için başlığının değiştirildiğini öğrenmiştir (Taranç, 1988: 50). Serhat Öztürk (2013: 138) ise şarkının isminin, 1960 ihtilalinden sonra değiştirildiği yorumunu yapmış; diğer taraftan Margarethe'in, Gürcü ressam Niko Pirosmeni'nin (1862-1918) âşık olduğu aktris/şarkıcı Margarita olup olamayacağına dair gönderme yapmıştır. Bunun yanı sıra Rus besteci Mikhail Romanovich Bakaleinikov'a (1890-1960) ait bir şarkının, Muhlis Sabahaddin'in bestesine benzemesi; bestecilerin aynı dönemlerde yaşaması ve bu şarkıların sözlerinin de benzerlik göstermesi dikkat çekici olup tam olarak aydınlatılmamıştır (Yazıcı, 2016). Sonuçta burada Margarethe/Margrit/Margaret gibi isimlerin yaygın olmasının yanında farklı alanlardaki sanatçılara ve ressamalara esin olan bir kadın

---

³⁶ Dinlemek için bk. Daily Motion. <https://www.dailymotion.com/video/x4jlocn> (E.T. 30.01.2022)

olabileceği; bunlara bağlı olarak karışıklıklara ya da yorumlara neden olduğu da görülebilmektedir.

Birçok alandaki esere konu olan Margarethe-Fehim Paşa ilişkisi veya tek başına Margarethe, günümüze kadar aralıklı olarak tarih ya da magazin haberlerinde yer almıştır. Ayrıca yüzün üzerinde çeşidi olduğu belirtilen Margarethe kartpostalları (siyah beyaz ya da renklendirilmiş olarak) hâlâ müzayedelerde satışa sunulmaktadır. Kartpostalların tarihlendirilmesi 1905-1907 olarak düşünülebilir; ama Bahattin Öztuncay, kitabında (2008: 207), 1908 Berlin baskısı bir Margarethe fotoğrafına yer vermiştir. Bu da hem tarihi daha ileriye götürmekte hem de Margarethe'in hâlâ Berlin'de olduğunu göstermektedir.

Bunların yanı sıra bilgisayarda birçok kişinin bir rol üstlenerek oynadığı oyunlardan *Verne ve Yandaşları 1913*'ün (Verne et Associates 1913) ikincil karakterlerinden birinin Margarethe Morgan (Margarethe Fehim Pascha) olması³⁷ dikkat çekicidir. Jules Verne esinli oyunda genel olarak 20. yüzyıl başında alanında öncü kadınlar yer almakta; özellikle sirklerde çalışanlar, pilotlar, sporcular karşımıza çıkmaktadır. Margarethe karakteri de bazen rüşvetçi, ama her şeyden önce refahını ve güvenliğini düşünen, son moda giyinen gösterişli bir diva, sandıklar dolusu eşyası ve Viyana'da bir dairesi olan bir kadın olarak tanımlanmıştır. Böylece anlaşılmaktadır ki Margarethe bu bir yüzyılı aşan süreçte, adeta bir efsane olarak yaşamakta; hâlâ esin vermekte ve hatta günümüz şartlarına uyarlatabilmektedir.

Sonuçta, bu yazıda, Margarethe'in milliyeti, Fehim Paşa ile tanışma şekli ve ilişki türü, Concordia'da çalışması, İstanbul'dan nasıl ayrıldığı, aile fertlerinin hâli, vb. hakkındaki çelişkili durumlar ortaya konurken yeni sorular ve yorumlar yapılmış; Margarethe'in yabancı

---

³⁷ Vernes et Associates 1913.

<https://i0.wp.com/scriipt.com/wp-content/uploads/2021/05/margaret-morgan-fiche.jpg?ssl=1> (E.T. 30.01.2022)

basında nasıl yer aldığı, İstanbul'dan ayrıldıktan sonra nereye gittiği, bunlara bağlı olarak bazı **tarihlendirmeler**, vb. değişmiş ya da kesinlik kazanmıştır. Diğer taraftan ressam Fausto Zonaro ile ilişkisine dair söylentiler, hangi resimlerine esin olduğuna dair düşünceler, *Saz Çalan Kadın* resminin de **farklı versiyonları** olabileceği, **koleksiyonerlerin** farklı olabileceği, hatta belki de farklı Margarethe'lar olabileceği dile getirilmiş; *Saz Çalan Kadın* resminin yapılış **tarihinin** bilinenden daha geriye giderek **1901 öncesine** tarihlendiği; daha önceki resimleri alıp çalıştığı bilinen Zonaro'nun *Yelpazeli Kadın ve Halayık* resminde de **A. W. Bouguereau**'nun bir tablosunu **kopyaladığı** anlaşılmıştır. Mehmet Ali Laga'nın şimdiye kadar yayımlanmamış bir fotoğrafına burada **ilk** kez yer verildiği gibi, yabancı basında yer alan haber ve yazılara da **ilk** kez değinilmiştir. Bunların paralelinde, Zonaro'nun resimlerindeki Margarethe, hep aynı kişi olup Margarethe Morgan ise bazı tarihler ve yaşamı, bulunan bilgilerle daha netleşirken yeni sorular ortaya çıkmış; hatta örneğin *Yelpazeli Kadın ve Halayık* resmindeki kişinin Margarethe Fehim olmayacağı, isminin bile farklı olabileceği ve Zonaro'nun diğer resimlerinde de farklı **Margarethe'lar** olabileceği gündeme gelmiştir. *Saz Çalan Kadın* resminin, kayıtlar, imzalar ve fotoğraflar bağlamında, Zonaro tarafından birkaç kez yapıldığı daha da belirginleşmiştir.

Diğer taraftan yabancı basındaki haber ve yazılara bakıldığında, kıtalar arası çok farklı yayınlar olduğu, bazen birebir aynı haberler olarak basıldığı, ister kısa ister uzun olsun basında hem Margarethe hem de Margarethe ile Fehim Paşa olarak konu edildiği, bazen Margarethe'in Prenses olarak nitelendirildiği, bazen de bir oryantalist haber niteliğinde olup saray, sultan, çöl gibi ifadelerin kullanıldığı, sirk cambazlığından saraya yükselen bir statüden bahsedildiği, Margarethe'in ülkeden atıldığı ve ona karşı acımasız davranıldığı ya da Fehim'in ona para ödemekle cezalandırıldığı gibi masalsi anlatımlara yer verildiği görülmüştür. Fehim Paşa'nın olumlu-olumsuz imajının yanı sıra Margarethe'in da tüm bunlara imkân verdiğini, kendine göre statüsünden yararlandığını,

Margarethe Fehim Pascha ibaresiyle fotoğraflarını çoğalttırarak ve en azından bir süre basında da yer alarak şöhretini sürdürdüğünü söylemek mümkündür. Margarethe Fehim, sirkten prensesliğe, resimden edebiyata ve müziğe, kartpostallardan günümüz bilgisayar oyununa kadar esin kaynağı olan ve süreklilik gösteren bir karakteri oluşturmaktadır.

Bu araştırmayla, II. Abdülhamid'in saray ressamlığı görevini üstlenen oryantalist ressam Fausto Zonaro'nun *Saz Çalan Kadın* tablosunun, bilinenden daha önceye tarihlenmesi, bu tabloya Margarethe Fehim'in esin kaynağı olabileceği, ama Zonaro'nun, aynı kişiyi resmettiği söylenen tablolara temkinli yaklaşılması gerektiği ve araştırıldığında bu resimlerden birinin kopya olduğunun anlaşılmasıyla Margarethe olamayacağı, dolayısıyla söz konusu tabloların hepsinde iddia edilenin tersine aynı Margarethe olmayabileceği; buna karşılık Margarethe'ın hayatına dair bazı tarihlerin netleştiği; diğer taraftan *Saz Çalan Kadın* başlıklı resmin Zonaro tarafından birkaç kez yapıldığı, bunların özel koleksiyonlarda yer aldığı ve el değiştirmiş olabileceği anlaşılmıştır. Bu bulguların yanı sıra Türk ve yabancı basın kaynaklarına ulaşıldığında bazı bilgilerin ve tarihlerin değişebileceği, hatta tablolar hakkında kesin gibi düşünülen bilgilerin de değişebileceği, bundan sonraki araştırmalar için yeni bakış açıları oluşturması yönünden alana katkı olarak değerlendirilebilir düşüncesindeyiz.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma, etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Arşiv, Kütüphane

Library of Congress (LOC). <https://www.loc.gov/>³⁸

Taha Toros Arşivi.

<http://openaccess.marmara.edu.tr/handle/11424/120957>

Yayınlar

Akçura, G. (1997). *Kadınlarla meşgul olan genç kalır*. Oğlak Yayıncılık.

Akçura, G. (2005). *İnsanlar âlemi*. İthaki Yayınları.

Akın, N. (2011). *19. yüzyılın ikinci yarısında Galata ve Pera*. Literatür Yayıncılık.

Aksel, M. (2000). *İstanbul'un ortası*. T.C. Kültür Bakanlığı.

Alus, S. M. (1950). Margrit Fehim Paşa. *Resimli Tarih*, (2), 50-52.

Aracı, E. (2010). *Naum Tiyatrosu*. Yapı Kredi Yayınları.

Cezar, M. (1991). *XIX. yüzyıl Beyoğlusu*. Akbank Ak Yayınları.

Dolu, E. (1970a). Osmanlı sarayında bir İtalyan ressamı Zonaro. *Hayat Tarih Mecmuası*, (8), 47-49.

Dolu, E. (1970b). Saray ressamı Zonaro'nun kayıp tablosu bulundu. *Hayat Mecmuası*, (21), 14-15.

Fesch, P. (1999). *Abdülhamid'in son günlerinde*. (Çev: E. Üyepazarcı), Pera Turizm Yayınları.

---

³⁸ Yabancı basında yer alan haber ve yazılar, Library of Congress'den online olarak sağlanmış, bu yüzden her biri için ayrı kaynak gösterilmemiştir.

- Gör, E. (2019). II. Abdülhamid döneminden bir istihbaratçı profili: Serhafiye Fehim Paşa (1873-1908). *Stratejik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (1), 71-84.
- Hiçyılmaz, E. (1989). *Eski İstanbul'da "Muhabbet"*. Cep Kitapları.
- Kaya, Ö. (2020). *Osmanlı dünyası-Mekânlar ve portreler*. Kronik Kitap.
- Koçu, R. E. (1971). Fehim Paşa. *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (5603. ss.), 10, Koçu Yayınları.
- Koçu, R. E. (1971). Fehimpaşa (Margarethe). *İstanbul Ansiklopedisi* içinde (5603-5605. ss.), 10, Koçu Yayınları.
- Koçu, R. E. (2016a). *İstanbul tulumbacıları*. Doğan Kitap.
- Koçu, R. E. (2016b). Margaret Fehim Paşa "Hafiyenin Metresi". *Hatice Sultan ile Ressam Melling* içinde (147-159. ss), Doğan Kitap.
- Makzume, E. (2021). Zonaro'nun fırçası ve seyyahların kaleminden Boğaz'ın büyüü. *İstanbul Sanat Dergisi*, (4), 24-29.
- Marsoobian, A. T. (2013). *Dildilian kardeşlerin objektifinden bir Ermeni ailesinin yitik geçmişine tanıklıklar 1872-1923*. Mas Matbaası.
- Naum-Duhani, S. (2017). *Eski insanlar eski evler*. Kırmızıkeci Yayınevi.
- Öndeş, O. & Makzume, E. (2003). *Osmanlı saray ressamı Fausto Zonaro*. Yapı Kredi Yayınları.
- Öztuncay, B. (2008). *Hatıra-i uhuvvet*. Aygaz.
- Öztürk, S. (2013). *Tiflis*. Can Yayınları.
- Özyiğit, H. (2012). *1830-1920 yılları arasında süreli yayınlarda Türk resim sanatı eleştirisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Scognamillo, G. (1987). *Türk sinema tarihi*. Metis Yayınları.

Sinanlar Uslu, S. (2021). Son araştırmalar ışığında Pera Salon Sergileri. *Sanat Tarihi Dergisi*, 30(1), 337-367.

Şerifoğlu, Ö. F. (Haz.) (2004). *Doğumunun 150. yılında Osmanlı saray ressamı Fausto Zonaro*. Yapı Kredi Yayınları.

Tarañ, B. (1988). *Muhlis Sabahattin'de Türk ve Batı müziği etkileşimleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Topallı, E. (2021). Örnekleyen ve örneklenen ressam: Şehit Hasan Rıza (1858-1913). E. Karaca (Ed.), *Tarihöncesinden Cumhuriyete Edirne Üzerine Araştırmalar içinde* (351-397. ss.), Trakya Üniversitesi Yayını.

Ürekli, F. (2014). *Sarayın son başressamı Fausto Zonaro*. İş Bankası Yayınları.

Zonaro, F. (2008). *Abdülhamid'in hükümdarlığında yirmi yıl*. (Çev: T. Alptekin, L. Romanı), Yapı Kredi Yayınları.

Çevrimiçi (Online) Kaynaklar

Circopedia. http://www.circopedia.org/Cirkus_Schumann

(Çapanoğlu), M. Süleyman (1936). İstanbul'un eski garsonu. *Hafta Dergisi*.

<https://www.ucuztarih.com/magazin/istanbulun-eski-garsonucapkini/>

Çuluk, S. (2016). Margaretha Fehim Pascha ve kartpostallardaki intikam. <https://tarihdergi.com/margaretha-fehim-pascha-ve-karpostallardaki-intikam/>

Daily Motion. <https://www.dailymotion.com/video/x4jlocn>

İçli, E. N. (2018). Mustafa Kemal ve kitap arkadaşı Reşit Saffet Atabinen. <https://tarihdergi.com/mustafa-kemal-ve-kitap-arkadasi-resit-saffet-atabinen/>

Levantine Heritage. <http://levantineheritage.com/fehim-pasha.htm>

Mavi Boncuk. <http://maviboncuk.blogspot.com/>

PubHist. <https://www.pubhist.com/w45844>

Vernes et Associes 1913.

<https://i0.wp.com/scruipt.com/wp-content/uploads/2021/05/margaret-morgan-fiche.jpg?ssl=1>

Yaltırık, M. B. (2020). Sultan Hamid devrinin fırtınası Fehim Paşa'yı bitiren Margaret'in hikâyesi. <https://www.sehitlerolmez.com/sultan-hamid-devrinin-firtinasi-fehim-pasayi-bitiren-margaretin-hikayesi>

Yazıcı, H. (2016). Ünlü şarkının bilinmeyen tarihi ve Türk-Rus bağlantısı: Hatırla Sevgili. <https://turkrus.com/280602-unlu-sarkinin-bilinmeyen-tarihi-ve-turk-rus-baglantis-hatirla-sevgili-xh.aspx>

EXTENDED ABSTRACT

Italian painter Fausto Zonaro (1854-1929), who served as the court painter of Sultan Abdulhamid II for nearly twenty years (1891-1910), depicted many orientalist paintings. In these, figurative subjects such as daily life, portraits, traditions, holidays, and historical events, as well as Istanbul landscapes, streets, Bosphorus, and Golden Horn views are shown. In some of these paintings, Zonaro used photographs taken by his wife Elisa or took the paintings of old masters as an example. Some of Zonaro's portraits or compositions, on which he worked several times; it is seen that sometimes he uses different dyes and sometimes he makes minor changes. The Woman Playing the Saz, which can be considered one of these paintings, is one of Zonaro's well-known portraits. The fact that the person depicted in the portrait is Margarethe Fehim in some sources and even the woman in other paintings by Zonaro is compared to her has been the starting point of this study.

First of all, the identity of Margarethe Fehim was researched and information was collected from Turkish sources. Information in Turkish sources about Margarethe Fehim is repetitive and some of them are based on rumors. It has been understood that the circus rider, whose real name is Margarethe Morgan, married Fehim Pasha, one of the spies of Abdulhamid II, and that the love of this couple, who was known at the time, was a source of inspiration for many works. The two appears together or separately in paintings, music, and literary texts.

Margarethe or the relationship between Margarethe and Fehim Pasha, which influenced the fields of painting, literature, and music, was also reflected in the foreign press. Since the news and short articles in the foreign press were not mentioned in Turkish sources before, they were included in this study. For this, the Library of Congress archive was used; some images are embedded in the text. Thus, different photographs and illustrations of Margarethe emerged. These articles, which appear in many different press organs, are sometimes in the form of the same. But thanks to these, some information about Margarethe has changed and some dates have been clarified. However, new questions have also been raised. On the other hand, in most of them, it is observed that an orientalist discourses has been created.

When and where Margarethe worked with her family in Istanbul, how the family or Margarethe left and where she went, the fate of Margarethe's family, even what nationality she is, the way Margarethe's relationship with Fehim Pasha, the photographs bearing her name reproduction by printing, etc. are included in this research.

On the other hand, there are rumors that the painter Fausto Zonaro took Margarethe as a model in the paintings he made, whether they met or not, but there may have been a relationship between them. In addition, with the emergence of new information about Margarethe, the dating of Zonaro's paintings has also changed, commenting on the collectors with a photograph published for the first time; it was understood that Zonaro was working on a painting from the French painter Wilhelm Adolphe Bouguereau (1825-1905), and questions were raised about whether there could be different Margarethes or different versions of the same paintings. Signatures, printed pictures, and photographs, cards were compared; attention was drawn to the connections between people and places.

Apart from the Library of Congress, Taha Toros Archive, various online archives, and auctions, pictures and postcards, photo albums, Servet-i Fünun magazine, Pera Salon exhibitions and catalogs, theses and articles, A. Thalasso's books, various publications about Fausto Zonaro, resources about Margarethe Fehim, some publications about Fehim Pasha, were the main materials used here.

Margarethe Fehim, an inspiring and continuous character from the circus to the princess, from painting to literature and music, from postcards to today's computer game, is also a woman who reflects the period in which she lived, who, in a sense, tries to raise her status by impressing a relatively dignified man with her beauty and talent - that there are many examples in history- it symbolizes.

With all these, it has been tried to prepare the ground for new research. Because, for example, the contradictions and questions presented here about Margarethe, Zonaro, collectors, their relations with each other, the current state of the paintings, the stages they went through and their recordings are waiting to be investigated and answered. Therefore, it is aimed that this study will create a link between the previous ones and the next ones.

Şahin, F. A. & Aslan, A. (2022). Genç yetişkinlerde bağlam özellikleri ve aşinalık etkisinin zaman algısı ile ilişkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 905-934.

DOI: 10.21550/sosbilder.1059586
Araştırma Makalesi / Research Article

GENÇ YETİŞKİNLERDE BAĞLAM ÖZELLİKLERİ VE AŞINALIK ETKİSİNİN ZAMAN ALGISI İLE İLİŞKİSİ

Fatma Adalet ŞAHİN*

Aslı ASLAN**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 18 Ocak / January 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 27 Nisan / April 2022

ÖZET

Bu çalışmanın amacı aşinalık etkisi, bağlamdaki uyarıcı miktarı ve videoları tekrar alma sayısının zaman algısı üzerindeki etkisini incelemektir. Araştırmaya 20 kadın, 24 erkek olmak üzere toplam 44 katılımcı dâhil olmuştur. Araştırmada uyarıcı sayısının az olduğu ve uyarıcı sayısının çok olduğu iki bağlam özelliklerini taşıyan videolar bulunmaktadır. Ek olarak katılımcıların videoları 1, 2 ve 3 kez alma sayıları kullanılmıştır. Verileri test etmek amacıyla 2 (aşinalık: aşına, aşına değil) x 2 (bağlam: uyarıcı sayısı az, uyarıcı sayısı çok) x 3 (video tekrar alma sayısı: 1 kez, 2 kez, 3 kez) Üç Yönlü Faktöriyel Tekrarlı Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Bulgular, videoları tekrar izlemede bireylerin algıladıkları zamanın genişlediğini göstermektedir. Bağlamdaki uyarıcı sayısının az olması, bağlamdaki uyarıcı sayısının çok olduğu duruma göre zamanın daha hızlı algılanmasına etki etmiştir. Bağlama göre zamanın nasıl geçtiğine ilişkin yapılan Ki Kare analizi bulgularına göre uyaran sayısının az olduğu ortamda zaman, uyaran sayısının çok olduğu ortama göre daha durağan algılanmıştır.

Anahtar Kelimeler: zaman algısı, bağlam etkisi, aşinalık etkisi, video izleme, psikolojik zaman

* Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, adaletsahin@uludag.edu.tr

** Prof. Dr., Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Mersin / TÜRKİYE, asli_aslan@mersin.edu.tr

Relationship of Context Features and Familiarity Effect with Perception of Time in Young Adults

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the effect of familiarity effect, the number of stimuli in the context, and the number of replays on time perception. In the research, there are videos with two context features, in which the number of stimuli is low and the number of stimuli is high. To test the data, 2 (familiarity: familiar, unfamiliar) x 2 (context: few stimuli, more stimuli) x 3 (video replays: 1, 2, 3 times) Three-Way Factorial Repetitive Analysis of Variance was applied. The findings show that individuals' perceived time to watch videos again expands. The low number of stimuli in the context affected the perception of time faster than when the number of stimuli in the context was high. According to the findings of the Chi-Square analysis on how time passes according to the context, time is perceived to be more stable in an environment where the number of stimuli is low compared to an environment where the number of stimuli is high.

Key Words: *time perception, context effect, familiarity effect, watching video, psychological time*

Geçmişten bu yana filozoflar, tarihçiler, fizikçiler, sosyologlar, psikologlar, edebiyatçılar zaman kavramını kendi akademik disiplinleri açısından incelemişlerdir. Zamanı tanımlamanın çabası 1600 yıl önce Hristiyan filozof Aziz Augustinus tarafından başlatılmıştır: "... Öyleyse zaman nedir? Eğer bana kimse ne olduğunu sormuyorsa zamanın ne olduğunu bilirim. Ama birine anlatmak istersem de zamanın ne olduğunu artık bilmem." (Buonomano, 2019). Filozoflar uzun süredir zamanın ne olduğu üzerine kafa yormuşlardır ve zamanın anlık mı yoksa tümüyle yayılmış bir boyut mu olduğunu araştırmışlardır. Fizikçiler ise zamanın neden tek bir doğrultuda akıyor gibi görüldüğüne, zaman yolculuğunun mümkün olup olmadığına ve zamanın gerçekten var olup olmadığını araştırmışlardır. Nörologlar ve psikologlar ise zaman akışını "hissetmenin" ne demek olduğunu, beynin zamanı nasıl algıladığını ve insanların neden kendilerini geleceğe yansıtabilen tek canlı olduğunu anlamaya çalışmaktadır. Zaman bir işin, bir oluşun içinde geçtiği,

gececeği veya geçmekte olduğu süre, vakit olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 2018). Başka bir açıklama ile olayların süreçlerinin ya da bu olaylar arasındaki sürecin ölçümü olarak tanımlanabilir (Poidevin, 2004). Zaman öznel deneyime dayalı bir kavramdır. Her insana ve duruma göre değişmekle birlikte bireylerin öznel zaman algılarını etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu doğrultuda zaman kavramının genelgeçer bir tanımını yapmak mümkün değildir (Russell, 1925).

Zaman algısı bireyin psikolojik ve çevresel özelliklere göre zamanı sübjektif olarak nasıl algıladığını ifade etmektedir. Bireylerin zamanı birbirinden farklı algılamasında etkili olan faktörler zaman algısının farklılaşmasında rol almaktadır.

Sinirbilimdeki ve psikolojideki zaman çalışmaları, beynin zamanı nasıl algıladığı, geçmişi nasıl hatırladığı, gelecek hakkındaki düşüncelerini nasıl oluşturduğu sorularına cevap aramaya yöneliktir. Bu sorular 20 yüzyılda hâlâ cevap aramayı beklemektedir. Kaliforniya Üniversitesi Psikoloji Bölümünde görev yapan Richard Ivry 2008’de zaman algısı çalışmaları ile ilgili şu ifadeleri kullanmıştır: “Bir nesil önce zaman üzerine yapılan araştırmalar kısıtlıydı, sadece zamansal devamlılıkla nitelendirilen davranışlar üzerine yoğunlaşıyordu. Son zamanlarda ise araştırmacıların zamansal olaylara geniş bir yelpazede yaklaşması ile birlikte, zaman algısı çalışmaları artmıştır.” Bu doğrultuda günümüzde yapılan zaman çalışmaları, geçmişi hatırlama, zaman aralıklarına ilişkin çalışmalar yapılmaya başlanmıştır (Balcı & Karşılar, 2016; Barlett vd., 2009). İnsanlardaki zaman algısı yeteneği, uyku uyanıklık döngüsü, konuşma, müzik enstrümanı çalma, spor yapma gibi günlük aktiviteler için de kritik öneme sahiptir (Buhusi & Meck, 2005).

İnsan zamanı tespit etmek için bir duyu organına sahip değildir. Zaman fiziksel ölçümlerle tespit edilebilen bir enerji türü veya maddenin bir formu değildir. Beyin bir zaman akışı yaratır. Çoğu öznel deneyim

gibi zaman algısı da yanılısma ve bozulmalara maruz kalmaktadır. Harici bir saat tarafından ölçülen bir zaman aralığı bir farklı faktöre bağlı olarak çok hızlı ya da yavaş akıyormuş gibi hissedilebilir. Fransız jeolog Michel Siffre 1972 yılında Teksas'ta bir mağarada gerçekleştirdiği “yalnızlık deneyinde” 179 gününü mağarada geçirmiştir. Siffre'ye göre mağarada geçirdiği gün sayısı 151'dir. Zaman Siffre için genişlemiştir. Subjektif zaman algısı nesnel zamana göre daha yavaş akmıştır. Bu türden bir zaman genişlemesi yapılan birçok yalnızlık deneyinde gözlemlenmiştir.

Öznel zaman algısının uzamasına ya da kısalmasına etki eden faktörlerin araştırıldığı çalışmalardan birinde genç yetişkin bireylerin mekânsal olarak yeni, aşına olmadıkları ortamlarda zamanı geniş ve yavaş bir akışta deneyimledikleri belirtilmiştir. Bu durum altı ile sekiz gün devam etmektedir. Daha sonra ise o yere alışıkça, mekân birey için tanıdık bir hâl alınca zamanın akışında bir hızlanma hissedilmektedir (Draaisma, 2008). Yapılan başka bir çalışmada bireylerin uyaranlara tanıdık olmaları durumunda verdikleri tepkilerin süresi incelenmiştir. Katılımcıların tanıdık oldukları uyaranlara karşı daha hızlı reaksiyon verdikleri gözlemlenmiştir (Avant vd., 1975). Bağlama aşına olma durumu öznel zaman algısına etki eden faktörlerden biri olarak görünmektedir.

Bağlamın yanı sıra yaş faktörü de öznel zaman algısına etki edebilmektedir. Yapılan araştırmada 70 yaşındaki bireylere son 5 yıllarının zamansal akışının nasıl olduğu sorulmuştur. Yaşlı yetişkinler bu son beş yılı kırk üç, kırk sekiz yaşları veya elli sekiz ile altmış altı yaşları arasındaki dönemi kapsayan yılların yerine ortaokulda, çocukluğunda veya gençliğinde geçirdiği beş yıllı kıyaslama eğilimi göstermişlerdir. Yaşla birlikte insanın içindeki birçok fizyolojik faaliyetin yavaşlaması ile birlikte, dış dünya hızlanmış gelebilmektedir (Draaisma, 2008). Fransız felsefeci ve psikolog Jean Marie Guyau'ya (1888) göre genç yaşta bireyler istekleri konusunda sabırsızdır, zamanın çabuk geçmesini dilemektedirler. Genç yaş deneyimleri canlı ve dinçtir.

Yıllar geçtikçe anıların canlılığı azalmaktadır, yaşanacak günler daha heyecan verici olmaktadır. Bu nedenle geçmiş yaşanan deneyim sayısı ile doğru orantılı olarak düşünüldüğünde gençlikte daha kısa algılanırken yaş ilerledikçe zamansal olarak daha uzun algılanmaktadır. Zamanın akışına dair her bireyin farklı deneyimleri bulunmaktadır. Her bireyin içsel zamanı, psikolojik zamanı o bireye özgüdür. Zaman akışını hissetme deneyimi ve bunu ifadeye vuruş şekli her bireyin farklıdır.

İki uyaranın süresi ya da sunumu arasında karşılaştırma ve ayırmama yapmak karmaşık bir prosedürdür. Öyle ki ardı ardına gösterilen iki uyarandan ilk uyaranın zamanı sistematik olarak daha kısa algılanmaktadır (Nachmias vd., 2006). Bu bağlamda tekrarlı görevlerde katılımcıların uygulamalara, uyaranlara tanıdıklık geliştirmesi, algıladıkları zamansal sürenin genişlemesine yol açmaktadır (Roeckelein, 2004).

Bireyin öznel zamansal değerlendirmesini etkileyen bir diğer önemli unsur bağlamdır. İçinde bulunulan bağlamın özellikleri ve kişinin bağlama aşinalık durumu öznel zamanın azalmasına ya da genişlemesine yol açabilmektedir. Mekânsal olarak yeni olan bir yerde zaman gençlik dönemlerinde geniş ve yavaş bir akışa sahiptir. Bu durum altı ile sekiz gün devam etmektedir. Daha sonra ise o mekâna alıştıkça, mekâna birey için tanıdık bir hâl alınca zamanın akışında bir hızlanma hissedilmektedir (Draaisma, 2008). Yeni bir mekân, yeni bir duygu, yeni bir bağlam kişinin zaman sinyallerine odaklanmasını sağlamaktadır. Yeni bağlamda odaklanılan zaman sinyalleri kişi için zaman akışının yavaşlamasına, zamanın genişlemesine sebep olmaktadır. Bağlam kişi için tanıdık, aşına olduktan sonra birey zamansal sinyallere odaklanmayı bırakmaktadır ve bu da beraberinde zamanın daha hızlı akıyormuş düşüncesini ortaya çıkarmaktadır. Yaygın olarak görülen algısal ilke tanıdık örüntülerin daha az tanıdık olan örüntülerden daha hızlı ve kolay tanınmasıdır. Bu konuda yapılan çalışmalarda İngilizcedeki daha sık kullanılan harflerin daha az sıklıkta kullanılan harflerden (harf frekansı efekti) tanınmasının

daha kolay ve hızlı olup olmadığını belirlemek için incelenmiştir. Neredeyse 100 yıla yayılan 58 çalışmanın 800.000’den fazla gözlemine dayanan sonuçlar şunları göstermektedir: Deneklerin sadece harfleri rapor ettikleri tanıma çalışmalarında reaksiyon sürelerine bakıldığında tanıdıklık etkisinin gözlemlendiği görülmüştür (Appelman & Mayzner, 1981). Yapılan başka bir çalışmada bireylerin uyarılara tanıdık olmaları durumunda verdikleri tepkilerin süresi incelenmiştir. Katılımcıların tanıdık oldukları uyarılara karşı daha hızlı reaksiyon verdikleri gözlemlenmiştir (Avant vd., 1975). Alanyazında yer alan çalışmalarda görüldüğü gibi bağlam özellikleri ve uyarana aşinalık durumları bir arada bir deneysel düzende incelenmemiş ve birlikte öznel zaman algısına olan etkisi gözlenememiştir. Bu bağlamda bu çalışma alanyazında öznel zamanı ayrı ayrı etkilediği bulgulanmış bu iki önemli değişkenin bir arada zaman algısını nasıl etkilediğini bulgulamayı amaçlamaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, bağlam özelliklerinin ve uyarana tanıdıklık durumunun bireylerin zaman algısına etkisini incelemektir.

Hipotezler

1. Bağlam özellikleri, aşinalık durumu ve tekrarlı video izleme zaman algısını etkiler.
2. Videoları 3. kez izleyen aşına ve aşına olmayan grupların zaman algısı farklıdır.
3. Uyarılara tanıdık olma zaman algısını hızlandırır.
4. Uyarın sayısının az olduğu, sade, bağlamda zaman algısı yavaşlar.
5. Uyarın sayısının çok olduğu, karışık, bağlamda zaman algısı hızlanır.
6. Aynı videoları tekrarlı izlemede zaman algısı yavaşlar.

Araştırma Soruları

1. Ardışık olarak farklı ama aynı bağlam özelliklerini gösteren videoları birden çok kez izlemek zaman algısını etkiler mi?
2. Uyarılara tanıdık olmama zaman algısını etkiler mi?

Materyal ve Yöntem

Bu çalışma Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan 10/01/2020 tarihinde 31 numaralı karar ile uygulanması konusunda onay alınmıştır. Çalışmanın deneysel deseni 2 (aşinalık: aşına, aşına değil) x 2 (bağlam: uyarıcı sayısı az, uyarıcı sayısı çok) x 3'tür (video tekrar alma sayısı: 1 kez, 2 kez, 3 kez).

Örnekleme

Çalışmada kullanılan tüm veriler Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan izin alınarak toplanmıştır. Uygulama Mersin Üniversitesi Klinik Gözlem ve Görüşme Odasında yapılmıştır. Araştırma Mersin'de ikamet eden 44 kişi ile yürütülmüştür. Katılımcıların 20'si (% 45,5) kadın, 24'ü (% 54,5) erkek olmak üzere yaş ortalamaları $\bar{x} = 23$ 'tür ($ss = 1.96$). Çalışmada katılımcıların 8'i (% 18,2) tanılı bir görme sorunu (astigmat, miyop, hipermetrop) olduğunu belirtirken 36'sı (% 81,8) tanılı bir görme sorunu olmadığını belirtmiştir. Deney sırasında gözlük ya da lens kullandığını beyan eden katılımcıların uygulama sırasında gözlük veya lenslerini kullanmış olduklarına dikkat edilmiştir. Katılımcıların cinsiyete göre dağılımları tablo 1'de özetlenmiştir.

Tablo 1: Cinsiyetin Aşinalık Durumuna Göre Dağılımı

	Aşına	Aşına Değil
Kadın	12	8
Erkek	11	13

Araştırmada Yer Alan Değişkenler ve Deney Deseni

Araştırmada, aşinalık etkisi (aşına olma ve aşına olmama), bağlam (çöl ve şehir) ve videoları tekrar alma sayısı (1 kez, 2 kez, 3 kez) olmak üzere 3 bağımsız değişken bulunmaktadır. İzlenen videoların kaç dakika sürdüğüne dair tahminleri, üç dakika tahmin görevleri skorları ve iki dakika oluşturma görevleri skorları ise bağımlı değişkenlerdir. Katılımcılara çöl ve şehir bağlamlarında üç kere araba sürüş videoları izletilmiştir. Her katılımcı beş dakikalık toplam altı tane video izlemiştir. Aşinalık grubundaki katılımcılar aynı çöl ve şehir videolarını izlerken aşına olmayan gruptaki katılımcılar farklı çöl ve şehir videoları izlemiştir. Katılımcılara video izletildikten sonra araştırmacının tuttuğu süreyi (üç dakika) tahmin etmeleri istenmiştir. Daha sonra katılımcılara iki dakika saymalarını ve bu sayım bittiğinde araştırmacıya haber vermeleri istenmiştir. Bu uygulama skorları da kaydedilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veri toplamak amacıyla Samsung Gear VR Oculus 2.0, Samsung Galaxy Note 5 Android işletim sistemli cep telefonu, zaman aralığını tahmin etmek için kullanılan literatürde yer alan dört temel yöntemden ikisi kullanılmıştır (Cöngöloğlu & Türkbay, 2010; Zakay, 1993). Bu yöntemlerde:

(a) Zaman aralığı tahmini (duration estimation) görevinde; bir zaman aralığı sunulur, denekten ne kadar saniye/dakika geçtiğine (ne kadar sürdüğüne) karar vermesi istenir.

(b) Zaman aralığı oluşturma (duration production) görevinde; denekten belli bir zaman aralığını oluşturmaya, yani önceden deneğe bildirilmiş olan zaman aralığının geçtiğine karar verdiğinde bir butona basması istenir.

Katılımcılar çalışma boyunca altı adet beş dakikalık videolar izlemiştirlerdir. Bu videolar Youtube video platformundan seçilen sanal

gerçeklik gözlüğü ile gösterime uyumlu videolardır. Platformdan seçilen videolar aynı kamera ile aynı çözünürlükte araba hızının aynı kaldığı videolardır. Platformdan beş video çöl bağlamına uygun, çevresel uyaranların az olduğu şekilde seçilirken, diğer beş video şehir bağlamında birçok çevresel uyaranın yer aldığı VR gözlükle gösterime uygun şekilde seçilmiştir. Seçilen videoların farklı uzunlukta olmasından ötürü bütün videolar beş dakika oynatılacak şekilde düzenlenmiştir. Katılımcıların çoğunluğunun daha önce sanal gerçeklik gözlüğü deneyimi olmadığı için sanal gerçeklik gözlüğü kullanımını göstermek ve katılımcılara eğitmek amacıyla altı dakikalık bir eğitim videosu da seçilmiştir.

Eğitim videosunu izleyen katılımcılara daha sonra çöl ve şehir bağlamlarında yer alan araba sürüş videoları izletilmiştir. Deneyin video izleme kısmından sonra katılımcılara araştırmacının direktifi ile başladığı ve bittiği süreyi tahmin etmeleri istenmiş ve kronometre ile tutulan zaman kayıt altına alınmıştır. Daha sonra katılımcının başlama ve bitiş süresini kendisinin tayin ettiği iki dakika sayma görevi verilmiş ve yine kronometre ile katılımcının skoru kaydedilmiştir.

GEAR VR, Samsung Galaksi akıllı telefon ile taşınabilmektedir. Cihaz, akıllı telefonu kablosuz sanal gerçeklik makinesine çevirmektedir. AMOLED ekran ve sahip olduğu işlemci ile gerçeklik algısı yaratabilmektedir. Hareketler algılayıcılar ile katılımcı bulunduğu ortamda gerçekten var olma hissini yaşayabilmektedir. Cihazın boyutları: 8.18" x 4.82" x 3.88".

VR cihazına yerleştirilen Samsung Galaksi Note 5 cep telefonu, 171 gram ağırlık, 76.1 mm genişlik, 7.6 mm kalınlık, 153.2 mm yüksekliğindedir. 5.7 inçlik AMOLED ekranı, 2560x 1440 px ekran çözünürlüğü, 16 milyon ekran renk sayısı, 518 piksel yoğunluğu ile görüntüler sunmaktadır. Cihazın 8 çekirdekli işlemci sayısı, 2.10 GHz

işlemci hızı, 4 GB mobil RAM'i bulunmaktadır. Cihazda Android Lollipop 5.1.1 işletim sistemi kullanılmaktadır.

Katılımcılar zaman görevlerini yerine getirirken Samsung Galaksi Note 5 akıllı telefonun kronometre özelliği kullanılmıştır.

Demografik Bilgi Formu: Çalışmaya katılan katılımcıların cinsiyet, yaş gibi demografik özelliklerini ve görme becerileri ile ilgili kısa soruları içeren bir formdan oluşmaktadır.

İşlem: Tüm veriler Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulundan izin alınarak toplanmıştır. Uygulama Mersin Üniversitesi Klinik Gözlem ve Görüşme Odasında yapılmıştır. Katılımcılar ise Mersin'de ikamet eden 18-25 yaş aralığındaki öğrencilerdir.

Çalışmada öncelikle katılımcıların COVID-19 sebebiyle çalışmaya başlamadan önce dezenfektan kullanmaları istenmiş ve her bir katılımcının deneyine başlamadan önce veri toplama araçları dezenfekte edilmiştir. Her katılımcıdan sonra VR gözlüğü steril hâle getirilmiştir. Daha sonra katılımcılara onam formu ve demografik bilgilerin yer aldığı formlar verilmiştir. Daha sonra bireyler seçkisiz atama (kura) ile aşına olma ya da olmama gruplarından birine atanmıştır. Aşınalık grubuna atanan katılımcıya rastgele (random) olarak ya çöl ya da şehir videolarından biri izletilmiştir. Beş dakikalık çöl videosunu izleyen katılımcılar on beş dakika aradan sonra aynı videoyu 15 dakika aralıklarla iki kere daha izlemişlerdir. Her video izlemeden sonra videonun kaç dakika sürdüğüne dair katılımcılardan tahminleri alınmıştır. Daha sonra aynı kişilere aynı şekilde şehir bağlamında araba sürüş videosu 3 kere izletilmiştir. Bu şekilde katılımcılarda aşınalık etkisi yaratılmıştır. Aşına olmayan gruba atanan katılımcılar ise çöl bağlamında 3 farklı çöl koşulunda araba sürülen videolar izlemişlerdir. Katılımcılar on beş dakika ara ile üç adet farklı çöl videosu izlemişlerdir. Aynı şekilde

çöl bağlamından sonra üç adet farklı şehir bağlamında uyarıcı sayısının fazla olduğu araba sürüş videoları izletilmiştir.

Bu koşulda katılımcılarda aşinalık etkisi yaratılmamaya çalışılmıştır. Katılımcılara videolar izletildikten sonra zaman tahmin görevleri yapılmıştır. Üç dakika sayma görevinde katılımcılara araştırmacının komutu ile 3 dakika saymaları istenmiş ve kronometre 180. saniyeyi gösterdiğinde katılımcıların kaçınıcı saniyeyi saydıkları rapor edilmiştir. İki dakika oluşturma görevinde ise katılımcının kendinin başlama ve bitirme komutu ile iki dakika sayması istenmiş ve sayımı bittiğinde kronometrede yer alan saniye rapor edilmiştir. Yaklaşık 30 ile 45 dk. arasında süren uygulama sonrasında çalışma sonlandırılmıştır.

Bulgular

Yapılan bu çalışmada aşinalık etkisinin (aşına olma - aşına olmama), bağlam (uyaran sayısının az olduğu bağlam - uyarıcı sayısının çok olduğu bağlam) özelliklerinin ve video izleme sayısının (bir kez, iki kez, üç kez) zaman algısı üzerindeki etkisinin incelenmesi amaçlanmıştır. 48 kişiden veri toplanmıştır. Veriler 2 (aşinalık: aşına olma ve aşına olmama, gruplar arası) X 2 (bağlam: uyarıcı sayısı az ve uyarıcı sayısı çok, grup içi) X 3 (videoları tekrar alma sayısı: 1. Tekrar, 2. Tekrar, 3. Tekrar) Son İki Faktörde Tekrar Ölçümlü Çok Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile SPSS 20 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Dört kişi uç verileri sebebiyle veri setinden çıkarıldığından dolayı 44 katılımcının verileriyle SPSS 20 programında istatistiksel analizler yapılmıştır. Bağımsız değişkenlerden biri aşinalık etkisi, diğeri bağlam özellikleri ve sonuncusu videoları tekrar alma sayısıdır. Katılımcılar aşinalık durumuna göre gruplara seçkisiz olarak atanmıştır. Uyarıcı sayısının az ya da uyarıcı sayısının çok olduğu bağlamlardan hangisinin katılımcıya önce uygulanacağı deney esnasında oluşabilecek sıralama etkisi göz önüne alınarak grup içi karşıt dengeleme tekniği kullanılarak belirlenmiştir. Böylece her katılımcı aşına olma ya da olmama

koşullarından birinde, hem uyaran sayısının az olduğu hem de uyaran sayısının çok olduğu deneylere katılım sağlamıştır.

Aşinalık etkisinin iki boyutu bulunmaktadır: aşına olma ve aşına olmama. Katılımcılar üzerinde aşinalık etkisinin yaratılması için katılımcılar aynı videoları 3 kere izlemişlerdir. Aşına olmama koşulunda ise katılımcıların farklı ama bağlamdaki uyaran özellikleri açısından birbirine çok benzer videoları 3 kere izlemeleri sağlanmıştır. Bağlam ise uyaran sayısının az olduğu ve uyaran sayısının çok olduğu ortamlar olarak değişimlenmiştir. Kişilerin aynı ya da farklı videoları 3 kez almaları video tekrar sayısı değişkeni olarak analize dâhil edilmiştir.

Bağlam özelliklerinin, videoları tekrar alma sayısı ve aşinalık etkisinin zaman algısı üzerindeki etkisini incelemek için 2 x 3 x 2 Son Faktörlerde Tekrarlı Varyans Analizi (ANOVA), SPSS 20 programı ile yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre bağlam temel etkisi anlamlı çıkmıştır ($F(3, 42) = 20,75$ $p < .01$, $n^2 = .331$). Analiz sonuçlarına göre videoları tekrar alma sayısı temel etkisi anlamlı çıkmıştır ($F(2, 41) = 28,812$ $p < .01$, $n^2 = .462$). Videoları tekrar alma sayısı ve aşinalık durumu arasında anlamlı bir ortak etki bulunmuştur ($F(2, 41) = 3,916$, $p < .05$, $n^2 = .085$). Bu ortak etkiyi daha ayrıntılı anlayabilmek amacıyla Post Hoc analizleri yapılmıştır.

Videoları tekrar alma sayısı ve aşinalık durumu ortak etkisinde hangi gruplar arasında fark olduğunu anlamak amacıyla Bağımsız T Testleri (Independent Samples T Test) yapılmıştır. Videoları 1. izleme durumunda aşına olup olmama arasında anlamlı fark bulunamamıştır ($t(42) = -0,181$ $p > .05$). Bulgular tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2: Videoları 1. Kez İzleme ve Aşinalık Ortak Etkisi İlişkisi

Video 1. İzleme	Aşinalık	N	Ortalama	SS	t	p
	Aşına	23	283,13	158,86	-,181	,857
	Aşına Değil	21	289,85	64,33	-,187	,853

Katılımcıların videoları 2. izleme durumu ile aşına olup olmamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak amacıyla Bağımsız T Testi (Independent Samples T Test) yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre iki grup arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($t(42) = 0.213, p > .05$).

Tablo 3: Videoları 2. Kez İzleme ve Aşinalık Etkisi İlişkisi

Video 2. İzleme	Aşinalık	N	Ortalama	SS	t	p
	Aşına	23	291	114,08	,213	,832
	Aşına Değil	21	285,28	47,01	,221	,827

Katılımcıların videoları 3.kez izleme durumunda ile aşına olup olmamaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak amacıyla Bağımsız T Testi (Independent Samples T Test) yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre iki grup arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($t(42) = 0.781, p > .05$).

Tablo 4: Videoları 3. Kez İzleme ve Aşinalık Etkisi İlişkisi

Video 3. İzleme	Aşinalık	N	Ortalama	SS	t	p
	Aşına	23	344,78	114,08	,781	,439
	Aşına Değil	21	285,28	67,13	,806	,426

Aşinalık etkisine maruz kalmış katılımcıların videoları 1. izlemeleri, 2. izlemeleri ve 3. izlemeleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak amacıyla Tek Yönlü Anova (One Way Anova) analizi yapılmıştır. Aşinalık etkisine maruz kalan grup ile aşinalık etkisine maruz kalmayan grubun 1. kez, 2. kez ve 3. kez izlemelerinde verdikleri süre tepkileri arasında hangi gruplar arasında fark olduğunu anlamak amacıyla Bağımsız T Testi analizi yapılmıştır.

Aşinalık etkisine maruz kalan ve aşinalık etkisine maruz kalmayan grubun 1. izlemelerinde verdikleri süre tahminleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($t(42) = -0.479, p > .05$). Aşinalık etkisine maruz kalan ve aşinalık etkisine maruz kalmayan grubun 2. izlemelerinde verdikleri süre tahminleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($t(42) = 1,565, p > .05$). Aşinalık etkisine maruz kalan ve aşinalık etkisine maruz kalmayan grubun 3. izlemelerinde verdikleri süre tahminleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(42) = 5,656 p < .05$) (Tablo 4). Aşinalık etkisine maruz kalmamış katılımcıların videoları 1. izlemeleri, 2. izlemeleri ve 3. izlemeleri arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak amacıyla Tek Yönlü Anova (One Way Anova) analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre anlamlı bir fark bulunamamıştır ($F(1, 42) = 2.33 p > .05$).

Tablo 5: Aşına Olmayan Grubun Videoları Tekrar İzlemeleri ile İlişkisi

Aşına	Video	İzleme	N	Ortalama	SS	p
olmayan grup	1. Kez		44	289,85	64,33	,030
	2. Kez		44	352,61	118,03	,005
	3. Kez		44	377,14	124,68	,28

Bağlam özellikleri ve videoyu tekrar alma sayısı ortak etkisi anlamlı bulunmuştur ($F(2, 41) = 5,91 p < .05, n^2 = .119$). Bu ortak etkiyi daha iyi anlamak için post hoc analizleri yapılmıştır.

Uyaran az olduğu bağlam ile video tekrar izleme sayısı arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için Tek Yönlü Anova (One Way Anova) analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre katılımcıların uyarının az olduğu ortamdaki videoları 1 kez, 2 kez, 3 kez izlemeleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($F(2, 43) = 16,802 p < .05$). Uyaran sayının az olduğu koşulda katılımcıların her bir izlemede belirttikleri süre miktarının uzamış olduğu görülmüştür.

Tablo 6: Bağlamdaki Uyarın Sayısının Az Olduğu Koşulda, Video Tekrar İzleme Sayılarının İlişkisi

	Video İzleme Sayısı	N	Ortalama	SS	F	p
Bağlamdaki Uyarın Sayısı Az	1. Kez	44	875	117	16,802	,001
	2. Kez	44	1700	67,13	10,702	,003
	3. Kez	44	2775	50,1	6,53	,013

Uyarın sayısının çok olduğu bağlam ile video tekrar izleme sayısı arasında anlamlı bir fark olup olmadığını anlamak için Tek Yönlü Anova (One Way Anova) analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre katılımcıların uyarının çok olduğu ortamda 1 kez (961,905; 135), 2 kez (921,429; 56,10) ve 3 kez (2169; 70,4) izlemeleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($F(2, 43) = 18,246$ $p < .05$). Uyarın sayısının çok olduğu koşulda katılımcıların her bir izlemede belirttikleri süre miktarının uzamış olduğu görülmüştür.

Tablo 7: Bağlamdaki Uyarın Sayısının Çok Olduğu Koşulda, Video Tekrar İzleme Sayılarının İlişkisi

	Video İzleme Sayısı	N	Ortalama	SS	F	p
Bağlamdaki Uyarın Sayısı Çok	1. Kez	44	961,905	135	18,246	,000
	2. Kez	44	921,429	56,10	9,78	,002
	3. Kez	44	2169	70,4	8,02	,004

Katılımcıların videoyu 1. izlemelerinde verdikleri süre tahminlerinin, uyarın sayısının çok olduğu (286.34, 121.86) ve uyarın sayısının az olduğu (344.29, 121.86) bağlamda farklılaşıp farklılaşmadığını görmek için Bağımlı T Testi (One Sample T Test) analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(43) = 15.586$, $p < .05$). Katılımcılar uyarın sayısının

az olduğu bağlamda, uyaran sayısının çok olduğu bağlama göre süreyi daha uzun algılamışlardır.

Tablo 8: Videoları 1 Kez İzleme ile Bağlam Özellikleri İlişkisi

	Bağlam	N	Ortalama	SS	T	p
Video 1. İzleme	Uyaran Az	44	344,29	121,86	15,58	,000
	Uyaran Çok	44	286,234	121,86	20,208	,000

Katılımcıların videoyu 2. izlemelerinde verdikleri süre tahminlerinin, uyaran sayısının çok olduğu (288.27, 87.72) ve uyaran sayısının az olduğu (385.56, 126.28) bağlamda farklılaşıp farklılaşmadığını görmek için Bağımlı T Testi (One Sample T Test) analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(43) = 121.797, p < .05$). Katılımcılar uyaran sayısının az olduğu bağlamda, uyaran sayısının çok olduğu bağlama göre süreyi daha uzun algılamışlardır.

Tablo 9: Videoları 2 Kez İzleme ile Bağlam Özellikleri İlişkisi

	Bağlam	N	Ortalama	SS	T	p
Video 2. İzleme	Uyaran Az	44	385,56	126,28	21,797	,000
	Uyaran Çok	44	288,27	87,72	20,252	,000

Katılımcıların videoyu 3. izlemelerinde verdikleri süre tahminlerinin, uyaran sayısının çok olduğu (330.97, 122.18) ve uyaran sayısının az olduğu (427.36, 126.47) bağlamda farklılaşıp farklılaşmadığını görmek için Bağımlı T Testi (One Sample T Test) analizi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($t(43) = 17.769, p < .05$). Katılımcılar uyaran sayısının az olduğu bağlamda, uyaran sayısının çok olduğu bağlama göre süreyi daha uzun algılamışlardır.

Tablo 10: Videoları 3 Kez İzleme ile Bağlam Özellikleri İlişkisi

	Bağlam	N	Ortalama	SS	T	p
Video 3. İzleme	Uyaran Az	44	424,36	126,47	17,96	,000
	Uyaran Çok	44	330,97	122,18	22,41	,000

Bağlam özellikleri, videoları tekrar alma sayısı ve aşinalık durumu ortak etkisi anlamsız bulunmuştur ($F(2, 41) = 1,157$ $p = .325$, $n^2 = .026$).

Zaman Görevleri Analizleri

Katılımcıların zaman algılarının ölçüldüğü iki farklı görevin arasında ilişki olup olmadığını anlamak amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Katılımcıların videolara verdikleri süre tahminleri (Ort: 343,82; Std: 91,2) ile 3 dakika sayma görevi (Ort: 194,88; Std: 43,59) arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($r = .059$; $p < .05$).

Tablo 11: Zaman Algısı Görevleri ile 3 Dakika Sayma Görevi Arasındaki Korelasyon

	N	Ortalama	SS	r	p
3 dakika sayma görevi	44	194,88	43,59	,059	,00
Zaman algısı görevi	44	91,2	91,2		

Katılımcıların videolara verdikleri süre tahminleri (Ort: 343,82; Std: 91,2) ile 2 dakika oluşturma görevi (Ort: 126,43; Std: 35,13) arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($r(44,054) = .054$; $p < .05$). Katılımcıların vidolara verdikleri süre tahminleri arttıkça, iki dakika oluşturma görevindeki süre tahminleri de uzamıştır.

Tablo 12: Zaman Algısı Görevleri ile 2 Dakika Yeniden Oluşturma Görevi Arasındaki Korelasyon

	N	Ortalama	SS	r
2 dakika sayma görevi	44	126,43	35,13	,054
Zaman algısı görevi	44	343,82	91,2	

Katılımcıların video izlerken zamanı nasıl algıladıklarına ilişkin ölçümlerin bağlamdaki uyarıcı sayısının az (1.75, 0.50) ya da çok (1.27, 0.49) olmasına göre farklılaşıp farklılaşmadığını analiz etmek için Ki Kare testi yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre bağlamdaki uyarıcı sayısının az olduğu ve uyaran sayısının çok olduğu bağlamdaki zaman algısı arasında anlamlı bir fark bulunmuştur ($\chi^2(4)= 30,99$, $p<.000$).

Tablo 13: Zamanın Bağlam Özelliklerine Göre Nasıl Algılandığına Dair *Ki Kare* Analizi

	N	Ortalama	SS	χ^2	p
Uyaran sayısı az	44	1,75	,50	30,99	.00
Uyaran sayısı çok	44	1,27	,49		.00

Tablo 14: Zamanın Bağlam Özelliklerine Göre Nasıl Algılandığına Dair Ki Kare Analizinin Yüzdeleri

Uyaran Az		1,00	2,00	3,00	Toplam
		1,00	Şehir	%11,8	%82,4
Çöl	%40		%93,3	%100	%81
2,00	Şehir	%100	%0	%0	%100
	Çöl	%60	%0	%0	%14,3
3,00	Şehir	%0	%100	%0	%100
	Çöl	%0	%6,7	%0	%4,8
Uyaran Çok	Toplam	%23,8	%71,4	%4,8	%100
	Çöl	%100	%100	%100	%100

Tartışma

Yapılan bu çalışmada kişilerin aşinalık durumlarının ve bağlamdaki uyarıcı sayısının zaman algıları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Araştırmada test edilen hipotezlerden ilki bağlam özelliklerinin, aşinalık etkisinin ve videoları izleme sayısının zaman algısı üzerinde etkili olduğudur. Şöyle ki bağlamdaki uyarıcı sayısının az, sade olması ya da bağlamdaki uyarıcı sayısının çok, karmaşık olması, kişilerin duruma aşına olmaları ya da olmamaları ve videoları 1 kez, 2 kez ve 3 kez izlemelerinin zaman algısını etkilediği düşünülmektedir. Yapmış olduğumuz çalışmada elden eden verilere göre zaman algımız bağlamdaki uyarıcı özelliklerinden, videoları tekrar izleme sayısından etkilenmektedir.

Aşinalık etkisinin yaratıldığı ve aşinalık etkinin yaratılmadığı her iki gurubun da bağlam açısından uyarıcı sayısının az, sade özellikte olduğu durumda videoyu ilk izleyişleri incelendiğinde aşına olan grup aşına olmayan gruba göre zamanı daha kısa algılamışlardır. Draaisma'nın (2008) çalışmasında birey bir mekâna alışıp tanıdıklık geliştirince zaman algısının hızlandığı bulunmuştur. Bu araştırma yapmış olduğumuz araştırmadan elde edilen sonuçları destekler niteliktedir. Bireylerin duruma ya da ortama tanıdıklık geliştirdiklerinde onlar için zamanın daha hızlı aktığı tespit edilmiştir. Kişi ilk kez bulunduğu ortamda ya da durumda duygusal düzenini sağlayacak bir referans noktasının olmayışı, belirsizlik bireyin zamanı daha uzun algılamasına sebep olabilir. Yeni bir mekân, yeni kişiler bireyin zaman sinyallerine odaklanmasına ve zamanın daha yavaş geçtiğini hissetmesine neden olmaktadır. Araştırmamızda aşına olmayan grubun zamanı daha uzun algılaması bu durumu destekler niteliktedir.

Aşına olan grubun ve aşına olmayan grubun, uyarıcı sayısının az olduğu bağlamdaki videoları ikinci kez izleyişlerindeki zaman süreleri tahminleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Aşına olmayan grup

aynı bağlam özelliklerine sahip farklı bir videoyu izlemiştir. Aşinalık grubundaki katılımcılar ise aynı videoyu 2. kez izlemişlerdir. Aşına olan grubun aynı videoyu 2. kez izlemesinde daha kısa süreli bir zaman tahmininde bulunmaması Draaisma'nın (2008) çalışması ile çelişmektedir. Aşinalık durumundaki katılımcıların videoyu 2. kez izlemelerinde tanıdıklık etkisi oluşturulamamış olabilir. Verilerin VR gözlüğü ile toplanması ve katılımcıların birçoğunun ilk kez VR gözlüğü deneyimleyecek olması tanıdıklık etkisinin oluşmasını engellemiş olabilir. Katılımcılara VR gözlük taktıktan sonra asıl deneye başlamadan önce 5 dakikalık eğitim videosu izletilmiş ve bu durum kontrol altına alınmaya çalışılmıştır. COVID-19 pandemi sürecinden ötürü bireyler psikolojik olarak nötr bir durumda değildir. Bu süreçte kişilerle yüz yüze deney yapmak, kişilerin kaygıları gibi nedenler çalışmadaki tepkilerine yansımış ve 2. izlemede tanıdıklık etkisinin oluşmasını engellemiş olabilir.

Hipotezlerden ikincisi aşına olan ve aşına olmayan her iki grubunda videoları 3. izlemelerindeki zaman tahminleri açısından anlamlı fark bulunmuştur. Aşına olan grup, aşına olmayan gruba göre zamanı daha kısa algılamıştır. Appelman ve Mayzner (1981) çalışmasında katılımcıların tanıdıklık sağladığı harfleri ekranda gördüklerinde daha hızlı tepki verdikleri gözlemlenmiştir. Benzer olarak çalışmamızda aşinalık grubunda yer alan bireyler aynı videoyu 3. kez izlediklerinde algıladıkları zamanı daha kısa olarak belirtmişlerdir. Bu araştırmanın sonucu, bulgumuzu destekler niteliktedir. Avant ve diğerlerinin 1975 yılında yaptıkları çalışmada katılımcıların tanıdık oldukları uyarılara verdikleri reaksiyon süreleri incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda bizim bulgularımız ile paralel olacak şekilde tanıdıklık durumunda katılımcıların daha hızlı reaksiyon verdiği tespit edilmiştir.

Araştırmadaki hipotezlerden bir diğeri aşına olan ve aşına olmayan bağlamdaki uyarıcıların fazla olması, bağlamın karmaşık

özelliklere sahip olması zaman algısını hızlandırır yönündedir. Kompleks bağlamda katılımcıların videoları 1. kez izlediklerinde, 2. kez izlediklerinde ve 3. kez izlediklerinde verdikleri tepkiler açısından farklılaşmadıkları bulunmuştur. Bağlamdaki uyarıcı sayısının fazla olması kişilerin zaman sinyallerine odaklanmasını engelleyebilmektedir. Bu nedenle zamanın daha hızlı geçtiğini düşünebilmektedirler. Araştırmanın bir laboratuvar ortamında gerçekleşmesi, VR kullanılması gibi mevcut uyarıcı sayısının hâlihazırda fazla olması araştırmadaki videonun ayırt ediciliğini düşürmüş olabilir. Aşinalık etkisine maruz kalan grup aynı karmaşık bağlam özelliklerine sahip videoyu 3 kez izlemiştir. Aşına olmayan grup ise aynı karmaşık bağlam özelliklerine sahip 3 farklı video izlemiştir. Bağlamdaki uyarıcı sayısı kişilerin zaman algılarını etkilememiştir. Uyarıcı sayısının fazla olması katılımcıların merak duygularını güdüleyebilir ve zaman sinyallerine odaklanmalarını engelleyebilir. Fakat araştırmada uyarıcı sayısının fazlalığının zaman algısında etkisi olduğu gözlemlenememiştir.

Araştırmanın bir diğer hipotezi tanıdıklık etkisine maruz kalan katılımcıların videoları tekrar alışlarında algıladıkları sürenin uzayacağı yönündedir. Bağlamdaki uyarıcı sayısının az olduğu koşulda, katılımcıların aynı videoyu 3. kez izledikleri durumda her bir izlemeden sonraki zaman süreleri uzamıştır. İkinci izlemede algıladıkları süre, birinci izlemede algıladıkları süreden uzundur. 3. kez izlemede algıladıkları süre ise ikinci kez izlemede algıladıkları süreden uzundur. Bu bulgu Draaisma (2008) ve Appelman ve Mayzner'in (1981) çalışmalarını destekler niteliktedir. Aynı şekilde aşına olan katılımcıların bağlamdaki uyarıcı sayısının çok olduğu videoyu 3 kez izlediklerinde verdikleri süre tahminleri incelendiğinde her bir izlemede algıladıkları sürenin uzadığı görülmüştür. Aşinalık durumundaki katılımcıların aynı videoları tekrarlı izlemeleri onların sıkılmalarına ve zamanı daha geniş algılamalarına sebep olmuş olabilir. Siffre (1972) yaptığı yalnızlık deneyinde sıkılma durumundan, yalnızlıktan, referans noktasının

olmayışından ötürü algıladığı gündüz süresinin uzadığı tespit edilmiştir. Bu bulgu çalışmamızdaki sonucu destekler niteliktedir.

Çalışmanın araştırma sorularından birisi cinsiyetin zaman algısına etkisinin olup olmadığıdır. Kadın ve erkek katılımcıların bağlamın karmaşık olduğu durumda izledikleri videolara verdikleri tepki süreleri incelendiğinde iki cinsiyet arasında fark bulunmamıştır.

Holz (2002) ve Klein'ın (2001) yaptıkları çalışmaların sonuçlarına göre kadınlar zamanın daha hızlı aktığını düşünmektedir. Bu bulgular çalışmamızın sonucu destekler nitelikte değildir. İki cinsiyet arasında uyaran sayısının az olduğu durumda zaman algısı açısından fark bulunamamıştır.

Kadın ve erkek katılımcıların bağlamın sade olduğu durumda izledikleri videolara verdikleri tepki süreleri farklılaşmıştır. Kadınlar bağlamdaki uyarıcı sayısı az ise zamanı erkeklere göre daha hızlı geçtiği yönünde süre tahmini vermişlerdir.

Cinsiyetin 3 dakika sayma görevindeki etkisi araştırmada yer alan bir diğer sorudur. Cinsiyet 3 dakika sayma görevini etkileyen bir değişken olarak gözlemlenmemiştir. Witmann ve diğerlerinin (2007) çalışmasına göre erkeklere kadınlara göre daha hızlı sayma eğilimindedir. Araştırmamızda bu bulguyu destekleyen bir sonuç bulunamamıştır.

Kadın ve erkek katılımcıların iki dakikayı yeniden sayma görevleri açısından farklılaşmadığı bulunmuştur. Araştırmamızda cinsiyet zamanı algılama konusunda tepkileri etkileyen bir değişken olmamıştır.

Katılımcıların araştırma sırasında zamanı nasıl algıladıklarına ilişkin alınan kategorik ölçümlerin bağlamdaki uyarıcı sayısı özelliklerine göre farklılaşıp farklılaşmadığı araştırmada yer alan araştırma sorularından biridir. Katılımcılar uyaran sayısının az olduğu

bağlamı uyaran sayısının çok olduğu bağlama göre daha sıkıcı/ durağan olarak ifade etmişlerdir. Bu araştırmada süreğen değişken olarak alınan ölçümler ile kategorik olarak alınan bu ölçümler birbirini destekler niteliktedir. Uyarın sayısının az olması bireyin algıladığı zamanın genişlemesine sebep olmaktadır ve zamanı daha uzun algılamaktadır.

Katılımcıların uyarana, bağlama yönelik geliştirdikleri aşinalık etkisi, uyarınların süresini daha kısa algılamalarına etki etmiştir. Nacmias (2006) çalışmasındaki bulgularla beraber ele alındığında bu bulguya göre geliştirilen aşinalığın sübjektif zaman üzerinde önemli bir etkisi olduğundan söz edilebilmektedir. Roeckelein'in (2004) çalışmasında benzer sonucu destekleyen bulgular ortaya konmuştur. Uyarınlara tanıdık olmanın ya da katılımcıya uyarınları tekrarlı şekillerde verilerek yaratılan aşinalık etkisinin algılanan zamanın kısalması yönünde etki gösterdiği görülmektedir.

Araştırmada katılımcıların zaman algıları ölçümleri hem sürekli değişken olarak hem de kategorik değişken olarak ölçülmüştür. İki ölçüm arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu ilişkinin bulunamayışının en önemli sebebi katılımcı sayısının sınırlı kalmasıdır. Örneklemin yetersiz olması mevcut ilişkinin bulunamamasını sağlamış olabilir. Katılımcıların zaman algılarının ölçümünde kullanılan VR cihazının ölçümleri hassas bir şekilde almak için 3D videoları oynatmakta yetersiz olması bu araştırmanın bir diğer dezavantajıdır. Gelecek araştırmalarda kullanılacak VR cihazının teknik olarak daha gelişmiş olması ölçümlerin daha hassas yapılmasını sağlayabilir. Araştırmanın laboratuvar ortamında yapılması, katılımcıların laboratuvara getirilmesi için ikna edilmesini zorlaştırmıştır.

Sonuç

Gelişen ve değişen dünya ve toplum düzeni zamana olan ilgimizin artmasına sebep olmuştur. Farklı disiplinlerden zaman hakkında yapılan çalışmaların artması bunun çıktısıdır. Değişen normlar,

insan ilişkileri, demografik özellikler algılarımızın değişmesinde rol oynamaktadır. Bu değişim bireyin algıladığı zamanı, psikolojik olarak zamanı hissetmesini etkilemektedir. Zaman algısını etkileyen ritüeller, tekrarlı davranışlar, bulunulan bağlamın uyarıcı açısından özellikleri, mekâna yönelik tanıdıklığın bireyin zaman algısını etkilediği söylenebilir. Zaman nesnel olarak ölçülemeye uygun bir kavramken psikolojik olarak alınan zaman öznel bir deneyim olarak karşımıza çıkmaktadır. Öznel olarak algılanan zamanın etkilendiği birçok değişken bulunmaktadır. Aşinalık durumu ve bağlamın uyarıcı miktarı bakımından özelliklerinin bireyin zaman algısında etkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Witmann ve diğerleri (2007) bireyin öznel olarak zamanı nasıl hissettiğinin mevcut fizyolojik ve sosyolojik durumunun etkilediğini belirtmiştir. Appelman ve diğerleri (1975) uyaranlara tanıdıklık durumunun bireyin zaman algısını etkilediğini ifade etmiştir. Aynı şekilde Draaisma (2008) bağlamsal özelliklerin algılanan zaman üzerinde etkisini belirtmiştir. Gerçekleştirmiş olduğumuz bu araştırmada bağlamın uyarıcı miktarı bakımından özelliklerinin, uyaranlara tanıdık olma durumunun ve videoları tekrar alma sayısının bireylerin zaman algısı üzerinde etkisi olduğu tespit edilmiştir. Bağlamdaki uyarıcı sayısının miktarının az olması bireylerin algıladığı zamanın genişlemesine sebep olmuştur. Uyaranlara aşinalık geliştirmek algılanan zamanın kısalmasını sağladığı anlamı çıkmıştır.

Ülkemizde zaman algısı literatürünün yok denecek kadar az olması sebebiyle çalışmanın ileriki araştırmalara öncü olması amaçlanmıştır. Bu çalışma kapsamında zaman algısını değerlendirmek için sunulan dört temel yöntemden ikisi kullanılmıştır. Gelecek araştırmalar dört temel yöntemi de kullanarak daha faydalı bulgular elde edebilirler. Çalışma pandemi döneminde yürütüldüğü için katılımcı sayısı kısıtlı kalmıştır, araştırmacılar örneklem sayısını arttırarak sonuçlarının geçerliliğini ve güvenilirliğini arttırabilirler.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma için gerekli etik kurulu izni, Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 10.01.2020 tarihinde gerçekleştirdiği toplantıda 31 karar numarasıyla alınmıştır. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

- Appelman, I. B. & Mayzner, M. S. (1981). The letter-frequency effect and the generality of familiarity effects on perception. *Perception & Psychophysics* 30(5), 436-446.
- Avant, L. L., Lyman, P. J., Antes, J. R. (1975). Effects of stimulus familiarity upon judged visual duration. *Perception & Psychophysics* 17(3), 253-262.
- Balcı, F. & Karşılar, H. (2016). Asymmetrical modulation of time perception by increase vs. decrease in coherence of motion. *Attention, Perception & Psychophysics*, 78(8), 2690-2707.
- Barlett, C., Branch, O., Rodeheffer, C., Harris, R. (2009). How long do the short-term violent video game effects last? *Aggressive Behavior*, (35), 225-236.
- Buhusi, C. V. & Meck, W. H. (2005). What makes us tick? Functional and neural mechanisms of interval timing. *Nature reviews. Neuroscience*, 6(10), 755-765.
- Buonomano, D. (2019). *Beyniniz bir zaman makinesi*. (Çev: Y. Konyalı), Timaş Yayınları.
- Draaisma, D. (2008). *Why life speeds up as you get older: how memory shapes our past*. Cambridge University Press, 310-325.

Guyau, J. M. (1890). The origin of the idea of time. (Çev: J. A. Michon, V. Pouthas, C. Greenbaum in J. A. Michon, V. Pouthas, J. L. Jackson), Felix.

Holz, E. (2002). Time stres and time srunch in the daily life of women, men and families. *International Time Use Conferences* içinde (135-139. ss.), Kitchener-Waterlooi Kanada.

Irvy, R. (2008). The representation of temporal information in perception and motor control. *Current Opinion in Neurobiology* 6, 851-857.

Klein, S. (2011). *Yaşamın hammaddesi zaman bir kullanma kılavuzu*. (Çev: M. Tüzel), Aylak Kitap.

Le Poidevin, R. (2000). The experience and perception of time. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Metaphysics Research Lab, Stanford University.

Nachmias, R., Mioduser, D., Cohen, C., Tubin, D., Forkosh-Baruch, A. (2006). Factors involved in the implementation of pedagogical innovations using technology. *Education and Information Technologies*, 9, 291-308.

Roeckelein, J. E. (2004). *Imagery in psychology: A reference guide*. Praeger Publishers/Greenwood Publishing Group.

Russell, B. (1925). *Rölativitenin ABC'si*. (Çev: V. Erdoğan), Say Yayınları.

Siffre, M. (2020, Mayıs 24). Bir mağarada yalnız başına 11 gün geçirmiştir.

<https://www.nytimes.com/1989/05/17/us/isolation-researcher-loses-track-of-time-in-cave.html>

Türk Dil Kurumu (2019, Eylül 12). Güncel Türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr/?zaman>

Wittmann, M., Leland, D. S., Churan, J., Paulus, M. P. (2007). Impaired time perception and motor timing in stimulant-dependent subjects. *Drug and Alcohol Dependence*, 90(2-3), 183-192.

EXTENDED ABSTRACT

When the studies were examined, it was seen that the exposure of individuals to familiar stimuli affected their perception of shorter subjective time. In addition, the context in which the individual is located can also affect the perception of the subjective time perceived at that moment as shorter or longer. In this context, the aim of this study is to examine individuals' subjective time perceptions in terms of context features and familiarity levels. In this study, the relationship of the individual's familiarity effect and context characteristics with time perception was examined. In order to see this relationship, virtual reality glasses were used to get the most realistic reactions from the participants. It is thought that this study will contribute to the literature in many ways. First of all, it is important to do the work with virtual reality glasses, to increase the perception of reality and to enable them to react in line with reality. Secondly, it contributes to the literature since there is no experimental study examining the effect of context features and familiarity effect on time perception together.

Method

The research was carried out with 44 people residing in Mersin. In the research, there are 3 independent variables: the effect of familiarity (familiarity and unfamiliarity), context (desert and city), and the number of replays (1 time, 2 times, 3 times). Estimates of how many minutes the videos watched lasted, the three-minute prediction task scores, and the two-minute rendering task scores were the dependent variables. Participants were shown three times driving videos in desert and city contexts. Each participant watched a total of six five-minute videos. While the participants in the familiarity group watched the same desert and city videos, the unfamiliar group watched different desert and city videos. After watching the video, the participants were asked to estimate the amount of time (three minutes) the researcher took. Then, the participants were asked to count for two minutes and to inform the researcher when this counting was over. These app scores are also saved.

In order to collect data in this research, Samsung Gear VR Oculus 2.0, Samsung Galaxy Note 5 mobile phone with Android operating system, two of the four basic methods in the literature used to estimate the time interval were used (Zakay, 1993; Cöngöloğlu and Türkbay, 2010). Participants were then shown car driving videos in desert and city contexts. After the video watching part of the experiment, the participants were asked to estimate the time it started and ended with the direction of the researcher, and the time kept by the stopwatch was recorded. Afterwards, the participant was given a two-minute counting task, the start and end time of which he determined, and the participant's score was recorded with the chronometer.

Results

The first of the hypotheses tested in the research is that the context features, the effect of familiarity, and the number of watching videos have an effect on the perception of time. According to the data obtained in our study, our perception of time is affected by the stimulus features in the context and the number of re-watching the videos.

Another hypothesis of the research is that the perceived time will increase when the participants who are exposed to the familiarity effect replay the videos. In the condition where the number of stimuli in the context was low, the time period after each viewing was prolonged when the participants watched the same video for the 3rd time. The time they perceived in the second viewing was longer than the time they perceived in the first viewing. The time they perceived in watching for the third time was longer than the time they perceived in watching for the second time. This finding supports the studies of Draaisma (2008) and Appelman & Mayzner (1981).

Discussion

Witmann et al. (2007) stated that how the individual subjectively feels time affects his current physiological and sociological status. Appelman et al. (1975) stated that familiarity with stimuli affects the individual's perception of time. In this research we have carried out, it has been determined that the characteristics of the context in terms of the number of stimuli, the state of being familiar with the stimuli and the number of replays have an effect on the time perception of individuals. The fact that the number of stimuli in the context was low, caused a widening of the time perceived by the individuals. Developing familiarity with stimuli means that perceived time shorter.

Altınbükten Karşlı, B. (2022). Georges Perec'in "Şeyler" romanının göstergebilimsel çözümlemesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 935-973.

DOI: 10.21550/sosbilder.1084019
Araştırma Makalesi / Research Article

GEORGES PEREC'İN "ŞEYLER" ROMANININ GÖSTERGEBİLİMSSEL ÇÖZÜMLEMESİ

Buket ALTINBÜKEN KARŞLI*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 7 Mart / March 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 1 Nisan / April 2022

ÖZET

XX. yüzyıl Fransız edebiyatı yazarları arasında deneysel edebiyat çalışmalarıyla dikkat çeken Georges Perec, kurmaca anlatının üç temel ögesine (kişi, uzam ve zaman) odaklanarak, geleneksel romanın sınırlarını zorlar ve yeni yapılar bulmayı hedefler. Tahsin Yücel tarafından Anlatı Yerlemleri olarak tanımlanan kişi, süre ve uzam kavramları anlatı içinde birbirinden bağımsız değildir ve anlatı çözümlemesinde anlamı oluşturan birer gösterge olarak ele alınır. Çalışmamızda bu yaklaşımla Şeyler romanında, karakterler, uzam, zaman, olay örgüsü, betimleme ve öyküleme tekniklerini incelemeyi amaçladık. Göstergebilim, sözcelem ve anlatıbilim yöntemlerinden faydalanarak, sahip olmak ve var olmak kavramları üzerine sorgulamalar içeren bu yapıtı, 1960'larda gelişen eylem göstergebilimi ve 1980'lerde gelişen varlık göstergebilimine dayanarak çözümledik.

Anahtar Kelimeler: *Georges Perec, Fransız edebiyatı, göstergebilim, anlatıbilim, anlatı yerlemleri*

A Semiotic Analysis of Georges Perec's Novel "Things"

ABSTRACT

Georges Perec, who attracted attention with his experimental literary style among the writers of the 20th century French Literature, pushes the boundaries of the traditional novel by focusing on the three basic elements of the fictional narrative (person, space,

---

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fransız Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul / TÜRKİYE, buket.altinbuken@istanbul.edu.tr

and time) and aims to find new structures. The concepts of person, duration, and space, which are defined as "narrative coordinates" by Tahsin Yücel, are not independent of each other in the narrative and are considered to be indicators that create meaning in narrative analysis. In our study, we aimed to examine the characters, space, time, plot, description, and narration techniques in the novel 'Things' with this approach. Using the methods of semiotics, utterances, and narratology, we analyzed this work, which includes inquiries on the concepts of having and being, based on the semiotics of action and the semiotics of being that were developed respectively in the 1960s and 1980s.

Key Words: Georges Perec, French literature, semiotics, narratology, narrative coordinates

1. Giriş

Georges Perec'in ilk romanı *Şeyler* (*Les Choses*), 1965 yılında "Altmışlı yılların bir hikâyesi" alt başlığıyla Julliard Yayınevi tarafından yayımlanır. O dönemde edebiyat okurlarının yeni tanıdığı G. Perec, ilk romanıyla Renaudot ödülü almaya hak kazanır. Daha sonra, G. Perec XX. yüzyılın en önemli Fransız yazarları arasında yerini alır. Yazında deneysel arayışlar içinde olan Oulipo (Ouvroir de Littérature Potentielle - Potensiyel Edebiyat Atölyesi) grubuna dâhil olur. 1960'da Raymond Queneau ve François Le Lionnais tarafından kurulan bu grup, matematiği yazında kullanarak yeni yapılar ve biçimler bulmayı amaçlar.

Kurmaca anlatının üç temel ögesi olarak tanımlanan roman karakterleri, zaman ve mekân kavramları, XX. deneysel edebiyatçıları tarafından irdelenir ve anlatı içinde farklı işlevlerle kullanılır. G. Perec, XX. yüzyıl Fransız edebiyatçıları arasında mekân kavramı üzerine en çok çalışan yazarlar arasında yer alır. Bu çalışmamızda, yazarın *Şeyler* romanında mekân kavramının üstlendiği işlevleri sözcük ve göstergibilim yöntemleriyle incelemeyi amaçlamaktayız. Çözümlemeye başlamadan önce, yazarın bu kavramı ele aldığı denemesi *Mekân Feşmekân* (*Espèces d'espaces*) kitabına değinmek yerinde olacaktır. Bu kitap, yazarın yapıtlarında benimsediği tüm yazma stratejilerini içerir.

2. Georges Perec'in Betimleme Tekniği Üzerine Çalışmaları

G. Perec'in *Mekân Feşmekân* başlıklı deneme kitabının, 1974 yılında ilk baskısı, 2000 yılında ise gözden geçirilmiş ve düzeltilmiş ikinci baskısı Galilée Yayınevi tarafından yayımlanır. *Mekân Feşmekân* adıyla Ayberk Erkay tarafından yapılan Türkçe çevirisini Everest Yayınları 2017 yılında yayımlar. Söz konusu kitap aynı zamanda çok detaylı bir edebiyat incelemesi bölümü içerir. Everest Yayınları'nın yayın yönetmeni Cem İleri'nin G. Perec'in *Mekân Feşmekân* yapıtı ve diğer yapıtları üzerine yaptığı oldukça kapsamlı bir inceleme bölümü çevirinin arkasına eklenmiştir. *Mekân Feşmekân* yapıtı, G. Perec'in yayımlanmış ya da o zamanlar proje hâlinde olan sonra yayımlanacak ya da yarım kalacak bazı yapıtlarına göndermeler içerir ve o yapıtların analizinde rehber görevi görür. *Uyuyan Adam* (1967), *Bir Paris Semtinin Tüketilme Denemesi* (1975), *Yaşam Kullanma Kılavuzu* (1978), *Yerler* (1969 yılında başlayan 1981 yılında bitmesi öngörülen ama yarım kalan bir proje) bu deneme göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Eser, G. Perec'in tüm yapıtlarında uzam, zaman ve kişi öğelerini nasıl kullandığına dair bilgiler içerir. Yazarın benimsediği ve denediği yazma yöntemleri üzerine bilgiler sunar. Bu nedenle, *Şeyler* romanına doğrudan göndermeler yapmasa da çalışmamızın başında yazarın stilini açıklamak için bu esere değinmeyi uygun gördük.

G. Perec, deneme kitabının açıklama metninde, yapıtını "bir mekân kullanıcısının günlüğü" olarak tanımlar (Perec, 2017: 11). Bu yapıtta, mekânları, listeler aracılığıyla, büyüklük ve işlevlerine göre sınıflandırır. G. Perec'e göre, sınıflandırmak sadece bir sunum biçimi değil, aynı zamanda insanın algısını ortaya koyan, başka bir deyişle dış gerçekliği anlamlandırmaya yarayan bir seçim biçimidir. Yazar, bu denemesinde mekân kavramını tanımlamak için boşluk kavramından yola çıkar ve boşluğu dolduran ve tıpkı kapsayan kümeler gibi birbirini içine alarak genişleyen alanları, küçükten büyüğe doğru listeler: sayfa, yatak, oda, daire, apartman, sokak, mahalle, şehir, sayfiye, ülke, dünya,

uzam. G. Perec, bir yazar olarak boşluk kavramını, önünde duran boş bir sayfa ile açıklar ve bu boşluğu yazarak doldurur; mekânlar oluşturur. Bir yazar için boş bir sayfanın anlamı çoktur. Yazmak ve yaratmak boş sayfayla başlar: "Mekân işte böyle başlar, boş bir sayfanın üzerine çizilen sözcüklerle, işaretlerle. Mekânı tasvir etmek: Onu adlandırmak, onun izini sürmek..." (Perec, 2017: 25). Sınırlar çizmek, boşluğun içinde ya da etrafında olanları listelemek yazarın izlediği ilk yöntemdir. G. Perec'in mekân kavramı tanımlamasında, yazarlık kavramının tanımını da buluruz: Yazar kâğıdı doldurur, başka bir deyişle, boşluğu doldurur, mekânlar oluşturur, dünyalar yaratır.

G. Perec mekân betimlemelerinde iki farklı yöntem kullanır. Birincisi, gözleme dayalı, belli bir zamanda belli bir yeri algılayıp betimlemeyi hedefleyen "nesnel bakış" yöntemi; ikincisi hafızaya dayalı, geçmişte bulunulan mekânların hatırlama tekniği ile betimlendiği "özel bakış" yöntemidir. *Mekân Feşmekân* kitabında, hatırlama tekniğini özellikle oda betimlemesinde kullanan G. Perec, hafızasında canlandırarak geçmişte uyuduğu yerlerin listesini oluşturmaya çalışır. Uyuduğu yerlere ait özel bir belleğe sahip olduğunu söyleyen yazar, bir yere uzanıp gözlerini kapatarak o odaya ait bütün ayrıntıları tekrar gözünde canlandırabildiğini ve hatta kendini tekrar orada yatıyormuş gibi hissettiğini dile getirir.

Gözleme dayalı betimleme tekniğini yazarın farklı kitaplarında uyguladığını görürüz. Nesnel gözlem tekniğini, 1975'te Christian Bourgois Yayınevi tarafından basılan ve 2010'da Ayşe Ece tarafından Türkçeye çevrilerek Sel Yayıncılık tarafından yayımlanan *Bir Paris Semtinin Tüketilme Denemesi (Tentative d'épuisement d'un lieu parisien)* kitabında buluruz. Bu deneme yapıtında, G. Perec Paris'in ünlü Saint-Sulpice meydanında yer alan kafelerde üç gün boyunca belli saat aralıklarında oturur ve gördüğü her şeyi not eder. Bu deneysel yapıtta, G. Perec "öyküleme" tekniğinden kaçınarak baskın bir biçimde "betimleme" tekniğini kullanır. Geleneksel roman yapısında yer alan

giriş, gelişme ve sonuçtan oluşan olay örgüsü, başka bir deyişle karakterlerin, mekân ve zamanın tanıtıldığı giriş (serim) bölümü, temel olay ve alt düğümlerin sunulduğu gelişme (düğüm) bölümü ve düğümün çözülmesini anlatan sonuç (çözüm) bölümü bu yapıtta bulunmaz. Bu yapıt aynı zamanda olay örgüsü, öyküleme ve roman karakterlerinin anlatıda yok edilme denemesidir. Yazar, günlük hayatta hiçbir şey olmadığını düşündüğümüz anları betimler. Bu yöntemle G. Perec sadece betimleme tekniğiyle mekâna odaklanır ve akıp giden zamanda değişen şeyleri gözlemleyerek önünden geçen insanları, arabaları, hayvanları, kiliseyi, kısaca her şeyi listeler; meydana artık dikkatini çekecek hiçbir şey kalmayınca kadar üç gün boyunca farklı yerlerde oturarak ne gördüyse yazar, kendi deyimiyle mekânı tüketir. Yazarlık ve yazma teknikleri üzerine önemli bir deneme sayılan bu yapıtın proje olarak sunumunu *Mekân Feşmekân* denemesinde buluruz.

Yazarın *Mekân Feşmekân* yapıtında değindiği, 1969 yılında başlayan ve 1981 yılında bitmesi öngörülen ama 1975'te yarım kalan *Yerler* başlıklı projesi, nesnel ve öznel bakış açısına göre iki farklı yöntemle mekân betimlemeleri yapmayı amaçlar.¹ G. Perec bu projede Paris'te on iki mekân seçer ve her ay bu yerlerden ikisini betimler. Nesnel yöntem için o mekânda dolaşır ve o sırada notlar alır. Öznel yöntem betimlemeleri için ise o mekândan uzakta, daha önce gördüğü bir yerle ilgili hafızasında kalanlara dayanarak betimlemeler yapar. Amaç, bu yerleri yılın farklı aylarında ve aynı yer çiftine aynı anda yer vermemek şartıyla kaleme almaktır. Yazdığı metinleri fotoğraflar, biletler, o güne

---

¹ Georges Perec'in yapıtlarında geliştirdiği betimleme tekniklerini, *Langages et Sens de la Ville (Şehrin Dilleri ve Anlamı)* yapıtında yer alan "Les Fonctions De la Ville Dans La Littérature: Espace Selon Georges Perec" (Türkçesi: Edebiyatta Şehrin İşlevi: Georges Perec'e göre Mekân) başlıklı bölüm yazısında ele almıştık. Bu çalışmada göstergebilim ve sözcüm yöntemine dayanarak yazarın betimleme tekniklerini, "nesnel bakış" ve "öznel bakış" olarak tanımlamıştık. Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için söz konusu kaynağa bakılabilir.

ait hatıra nesnelere ile beraber balmumuyla mühürlendiği zarflara koyar. On iki yıl sürecek, her yer iki yöntemle on iki defa tasvir edilecek ve sonuçta 288 metne ulaşılacak bu proje yarım kalır. 1970’de, G. Perec bu proje kapsamında hazırladığı beş mektuptan yaptığı alıntıları dergilerde yayımlatır, diğer mektuplar günümüze kadar kapalı olarak korunur. G. Perec’in bu proje için kaleme aldığı 133 tane mühürlü mektup günümüzde Paris’te Arsenal kütüphanesinde muhafaza edilmektedir.

Görüldüğü üzere, mekân ve mekân betimlemesi, betimleme yöntemleri, zaman ve kişi kavramı tüm bunlar yazarın özel ilgi alanındadır. *Mekân Feşmekân* denemesinde, *Şeyler* başlıklı romanı ile ilgili özel açıklamalar bulunmaz. Ama yazarın mekân kavramını nasıl ele aldığını ve kullandığı farklı öyküleme ve betimleme teknikleri göstermek için çözümleme öncesi bu deneme üzerine bilgiler vermeyi uygun gördük. Yazarın ilk romanı olan *Şeyler*’de, nesnelere ve mekânlar tüm anlatıda farklı işlevler üstlenir. G. Perec’in deneysel edebiyat çalışmalarıyla geleneksel romanın sınırlarını nasıl zorladığını göz önünde bulundurarak çözümlememize başlayalım.

3. G. Perec’in *Şeyler* Romanının Konusu ve Anlatı Yerlemleri

1960’lı yıllarda, reklamcılık ve pazarlama sektöründe anket yaparak para kazanan Parisli bir çiftin hayatını anlatan bu romanda Fransa’da özellikle de Paris’te oluşan bolluk ve tüketim toplumunun betimlemesini buluruz. Anlatı boyunca hızlı ve yorulmadan paraya ve konfora ulaşmak isteyen roman karakterleri, Jérôme ve Sylvie, eğitimlerini yarıda bırakarak hayallerindeki eve ulaşmaya ve o evi dolduracak eşyalara sahip olmaya çabalarlar. Her şeyi satın alma isteği çiftin varoluş nedenine dönüşür. Ekonomik güçlerinin yetersizliği yüzünden gerçekleşemeyen hayaller ve ulaşılamayan nesnelere, roman karakterlerinde bıkkınlık, mutsuzluk ve tatminsizlik yaratır. Sahip olma duygusunu tetikleyen kapitalist sistemin içinde arzulanan ama elde edilemeyen nesnelere çevrili karakterlerin eşyaya bağımlı varoluşu

gözler önüne serilir. Bu noktada, nesnelere sahip olan insanların hikâyesinden çok, nesnelere tarafından ele geçirilen, yönetilen insanların hikâyesiyle karşılaşırız.

Bu roman karakterler, olay örgüsü, betimleme tekniği ve anlatıda kullanılan zamanlar açısından geleneksel roman yapısından ayrılır. *Şeyler*, *Altmışlı Yılların Bir Hikâyesi* romanı sadece Jérôme ve Sylvie isimli roman karakterlerinin hikâyesi değildir; o dönemdeki tüm neslin hikâyesidir. Bu amaçla, roman karakterleri bilinçli olarak çeşitli tekniklerle geri planda tutulmuştur. Nesnelere ve mekânlar üzerine çok detaylı betimlemeler içeren bu anlatıda, çiftin fiziksel görünüşleri hakkında detaylar yok denecek kadar az verilmiştir. Roman karakterlerinin sadece isimlerini, yaşlarını ve hangi mesleği yaptıklarını biliriz. Fiziksel görünüşleri, hareketleri, yüz ifadeleri betimlenmez. İkisinin metin içinde sesi duyulmaz, aralarında geçen diyalog hiç yoktur. Roman karakterinin metinde kaybolması (Fr. *dépersonnalisation du personnage*) olarak tanımlanabilecek bu durumda, roman karakterlerinin yerine tipler belirir. "Anlatıda yer alan karakterler birer birey figürü oluşturmaktan daha çok birer model / tip görevi gören eleman olarak bulunurlar. [...] Kahramanların bireysel anlamda yaptıkları yerine, o fonksiyonu üstlenen kişinin ne yaptığı daha çok önem kazanır" (Çağlakpınar, 2021: 231). Bulunduğu toplumun özelliklerini taşıyan tipler (Fr. *personnage type*) bireysel özelliklere sahip değildir ve anlatıda tek bir özellik tanımlanırlar; para hırsıyla tanımlanan Jérôme ve Sylvie "tip" özelliğine bağlı kalarak anlatı boyunca değişmez ve gelişmezler, çatışmalardan etkilenmezler. Roman karakterlerinden farklı olarak tipler genel özellikler taşır, ait olduğu toplumdaki bağımsız değildir ve genellikle toplumsal bir olgu onları aracılığıyla anlatıda işlenir. Roman karakterleri ise bireyseldir ve kendine özgü özelliklere sahiptir. Bütünü temsil etme işlevleri yoktur. Çelişkileri, çatışmaları kendine aittir; anlatıda değişir ve gelişirler. Jérôme ve Sylvie birbirinden hiç ayrılmayan, tek bir karakter gibi sunulur. Karşılıklı diyaloglar ile farklı

bakış açıları sunmayan bu ikili anlatı boyunca beraber hareket eder ve tek bir kişi gibi aynı işlevi üstlenirler.

Tüm anlatı, geleneksel romanda benimsenen üçüncü şahıs ile “tanrısal anlatıcı” kullanılarak yazılmıştır. Gérard Genette, bir anlatıda anlatıcının benimsediği bakış açısına göre üç “odaklanma” biçimi tanımlar: “sıfır odaklayım, iç odaklayım, dış odaklayım” (Genette: 2011: 78). “Sıfır odaklama” ile anlatıda bir kişi rolü üstlenmeyen anlatıcı, roman karakterlerinin bakış açısıyla sınırlı kalmadan, tüm karakterlerin kafalarından geçenleri, geçmişlerini, geleceklerini, hayallerini ve isteklerini bilir, her yerde ve her zamanda bulunur. “İç odaklama” ile anlatıcı roman kişilerinden birinin bakış açısıyla sınırlı kalarak olayları aktarır. “Dış odaklamada” ise anlatı anlatıcının gözlemleriyle sınırlıdır; anlatıcı kişilerin düşüncelerini, isteklerini bilemez, sadece dışarıdan gördüklerini aktarır. Genette anlatı, öykü ve öyküleme üzerine yaptığı çalışmalarda anlatıcının anlatının içindeki varlığına ve hikâyeye olan bağlantısına göre anlatıcı türlerini sınıflandırır. Anlatıcı, aktardığı olayların içinde yer alması durumunda “içöyküsel anlatıcı”, olayların dışında kalması durumunda “dışöyküsel anlatıcı”dır. Anlatıcının anlatıdaki varlığına bağlı yapılan bu ayırım sonrası, anlatıcının hikâyeye olan bağlantısına göre ikinci bir ayırım yapılır: “benöyküsel” ve “elöyküsel” anlatıcı. Benöyküsel anlatıcı, birinci tekil zamanda kendi başından geçenleri aktaran “başkahraman” ya da başkasının başına gelenleri aktaran bir “tanık” olabilir. Elöyküsel anlatıcı ise üçüncü tekil zamanda başkasının başına gelenleri aktarır (Genette, 1972: 252).

G. Perec'in *Şeyler* yapıtında anlatı, “sıfır odaklama” ile sınırsız bakış açısına sahip olan “dışöyküsel” ve “elöyküsel” anlatıcı ile aktarılır. Anlatıcı, giriş bölümünde kahramanların hayalini aktarır, anlatı boyunca karakterlerin kendilerinin bile fark etmediği korkularından, hırslarından bahseder ve olayların gerçekleşme düzenine bağlı kalmadan gelecekte olacaklarla ilgili bilgiler sunar. Anlatıcı, bazen karakterlerin anlatı zamanında ileride yapacakları tercihlerle ilgili ön bilgiler verir. Giriş

bölümü dilek-şart kipiyle roman karakterlerinin hiç gerçekleşmeyecek hayalini sunarken sonuç bölümü gelecek zaman ile bu karakterlerin yaşayabilecekleri olası sonu aktarır.

Klasik roman anlayışının önemli temsilcilerinden biri olan Flaubert sınırsız bakış açısına sahip, tanrısal anlatıcı türünü neden tercih ettiğini şu şekilde açıklar: "Sanatçı aynı Tanrı gibi yapıtın içinde yaratımının içinde var olmalıdır, görünmez ama çok güçlü, her yerde hissedilen ama görünmeyen olmalıdır" (Flaubert, 1915: 71). G. Perec, röportajlarında bizzat Flaubert hayranlığını dile getirir ve *Şeyler* yapıtında onun gibi yazmaya çalıştığını belirtir. Flaubert tarafından *Duygusal Eğitim (Education Sentimentale)* yapıtında kullanılan yöntemde, genellikle betimlemede tercih edilen şimdiki zamanın hikâyesi (Fr. *imparfait*) öykülemede (olayların aktarılmasında) kullanılır. Flaubert, 1848 Fransız Devrimi döneminde genç bir erkeğin evli ve yaşlı bir kadına olan aşkını anlattığı bu yapıtta, Fransız toplumunu ve o dönemki neslin kaygılarını, kaybolan hayallerini betimler. Flaubert'in yaptığı gibi, G. Perec de romanında bir neslin hikâyesini anlatmayı amaçlar. Şimdiki zamanın hikâyesinin metinde baskın kullanımı karakterleri olay örgüsü içinde etkisiz kılar. Bu yöntemle G. Perec, öykülemeyi metinde betimlemenin içine yerleştirir. G. Perec de Flaubert gibi karakterlerin hikâyesini anlatmayı değil, bir nesli temsil eden anti kahramanlar aracılığıyla bir dönemin betimlemesini yapmayı amaçlamıştır.

Bu yapıtta, betimleme ve öyküleme arasındaki denge geleneksel romana göre farklılık gösterir. Betimleyici anlatımda amaç, okurun gözünde bir mekânı, bir nesneyi ya da bir kişiyi canlandırmaktır. Bu anlatım türünde, "algılayan özne" beş duyu (görme, işitme, tatma, dokunma, koklama) aracılığıyla nesneyi kavrar. Her betimlemede beş duyudan bir ya da iki tanesi baskındır ve genellikle en baskın olan görsel kavrayıştır. *Şeyler* romanında da betimlemeler ağırlıklı olarak görseldir. Öyküleyici anlatımda ise, belli bir zaman ve yerde karakterlerin başından

geçen olaylar aktarılır. Öyküleme olayların sunumu, betimleme ise insanların ve nesnelerin tasviri olarak tanımlanır. Geleneksel roman yapısında betimleme başlayınca öyküleme durur; ikisinin yapıt içinde çok dengeli kullanılması gerekir. Bir metinde betimlenenin çok fazla olması olayların ilerlemesini yavaşlatır ve hatta metnin akıcılığını bozabilir. *Bir Paris Semtinin Tüketilme Denemesi*'nde görüldüğü üzere, G. Perec betimleme ve öykülemenin sınırlarını yapıtlarında zorlar ve geleneksel romanın öğelerini farklı işlevlerle kullanır. Perec'in *Şeyler* isimli ilk romanında da betimlemeler, roman kişilerinin yerleştiği arka planı oluşturma görevinden çok daha fazlasını üstlenir.

Geleneksel anlatının üç temel ögesi olarak tanımladığımız roman karakteri, mekân ve zaman kavramları yapısalcı edebiyat çözümlemesinin de temelini oluşturur. Tahsin Yücel'in profesörlük çalışması olarak 1978 yılında Fransızca yazdığı *Les Coordonnées Narratives*, Türkçe olarak *Anlatı Yerlemleri: Kişi, Süre, Uzam* başlığıyla önce 1979 yılında Ada yayınları tarafından, daha sonra 1993 ve 2019 yıllarında Yapı Kredi Yayınları tarafından basılmıştır. Göstergibilimin Türkiye'deki öncüsü olan Tahsin Yücel, bu yapıtta kişi, süre ve uzam kavramlarını ele alır ve birinde olan değişimin diğerlerini nasıl etkilediğini edebiyat çözümlemeleri ile uygulamalı olarak ortaya koyar. Bu üç kavram sadece anlatının temel öğeleri değil aynı zamanda metinde anlamı oluşturan göstergelerdir. Nedret Öztokat'ın "*Yazınsal Metin Çözümlemesinde Kuramsal Yaklaşımlar*" yapıtında belirttiği üzere, "bu üç bileşenin incelenmesi bile bizi incelediğimiz yapıtın anlamına ilişkin temel sonuçlara götürür (2005: 123). Bu yaklaşımla, uzam kavramının *Şeyler* yapıtında üstlendiği işlevleri ele alacağız.

4. Yöntem: Eylem Göstergibilimi ve Varlık Göstergibilimi

Bu çalışmada öncelikle göstergibilim yönteminden faydalanacağız. A. J. Greimas tarafından 1960'larda, mantık ve dilbilim çalışmalarından esinlenerek yapısalcı bakış açısıyla geliştirilen

göstergebilim yönteminde, metin çözümlemesi “yüzeysel yapı” ve “derin yapı” olarak iki düzeyde gerçekleşir. Yüzeysel yapıda göstergelerin birbirine anlatıda nasıl eklemeli olduğu, derin yapıda ise bu göstergelerin bağlandığı anlam alanları, başka bir deyişle zihnimizde canlandırdığı kavramlar tespit edilir. Çözümleme yüzeysel yapıdan derin yapıya doğru ilerler. Yüzeysel yapıda, “anlatısal” ve “söylemsel” düzey çözümlemeleri yapılır. Anlatısal düzeyde, her anlatı başlangıç durumu ve bitiş durumu arasındaki dönüşümlerden oluşur. Propp’un Rus halk masallarında saptadığı otuz bir işlevden oluşan eyleyenler listesine dayanarak, A. J. Greimas anlatıda altı temel eyleyen saptar: “özne, nesne, gönderici, alıcı, yardımcı ve engelleyici” (Greimas, 1966: 180). Bu altı öge “iletişim, isteyim ve güç” eksenlerinde birbirine bağlanır (Kıran & Kıran, 2003: 207). Anlatı, öznenin değer nesnesine sahip olma (birliktelik) ya da sahip olduğu nesneden uzaklaşma (yoksunluk) sürecini aktarır. Öznenin yoksunluk ya da birliktelik değişimini gerçekleştirmesi için takip etmesi gereken süreç dört aşamalıdır: “yönlendirme, edinç, edim ve değerlendirme”. Anlatı izlencesinin birinci aşaması yönlendirmedir: Gönderici, alıcıyı nesneye doğru yönlendirir. İkinci olarak edinç aşamasında, alıcı değer nesnesine ulaşmak için gereken “istek, güç, bilgi, zorunluluk” koşullarını edinerek özneye dönüşür. Nesneye ulaşmak için gerekli koşulları edinen özne, üçüncü aşama olan edim aşamasında harekete geçer. Anlatı izlencesinin dördüncü ve son aşaması değerlendirmedir: öznenin edimi başarılı ya da başarısız olarak tanımlanır.

Yüzeysel yapıda, ikinci olarak “söylemsel” düzey incelenir. Bu aşamada, öncelikle betilerin birbirine bağlandığı “izlek alanları” metinde saptanır. Anlatı kişilerinin “betisel ve izleksel” işlevleri tanımlanır. Metinde yer alan niteleme öğelerine bakarak betisel işlevler, sonra da bu betilerin bağlandığı izleksel işlevler saptanır. Metnin yüzeyinden derin yapısına doğru ulaşan bu çözümleme yöntemiyle yüzey yapıları birbirine bağlayan anlamsal ulamlar derin yapıda ortaya konur. Göstergebilim

yöntemine göre, metindeki anlamsal tutarlılık çok önemlidir ve "yerdeşlik" kavramıyla açıklanır. Derin yapı analizinin son aşamasında, A. J. Greimas anlamı ikili karşıtlıklarla tanımlar ve "göstergebilimsel dörtgen" üzerinde şemalaştırır. Anlamın oluşumu, "karşıtlık, çelişkinlik, içermeye ve varsayma" ilişkilerine göre iki karşıt anlambirimsel temel alınarak göstergebilimsel dörtgen üzerinde betimlenir. Bu yöntemle, metnin yüzeysel yapısından derin yapısına ulaşılır ve metni birbirine bağlayan kavramlar tespit edilir. 1960'larda geliştirilen anlatsal-söylemsel göstergebilim yönteminde, söylem düzeyinde betimler, anlatı düzeyinde anlatı izlenceleri incelenir ve yüzey yapılarının derin yapıda nasıl eklemelendiği ve değer sisteminde nasıl anlam ürettiği ortaya konur. Ana kavramlarını açıklayarak kısaca özetlediğimiz anlatsal-betisel göstergebilim teorisini, A. J. Greimas 1966'da yayınlanan *Yapısal Anlambilim (Sémantique Structurale)* ve 1970'de yayınlanan *Anlam Üzerine (Du Sens)* yapıtlarında oluşturur.

1980'lerin sonunda, özne odaklı çalışmaların etkisiyle göstergebilimin inceleme alanı genişler. Emile Benveniste'in sözcelem kuramı üzerine yaptığı dilbilim çalışmaları sözceleyen öznenin söylemde üstlendiği işlevleri, Maurice Merleau-Ponty'nin fenomenoloji (görüngübilim) alanında yaptığı felsefe çalışmaları ise algılayan öznenin anlamlandırma sürecindeki işlevlerini ortaya koyar. Sözcelem ve görüngübilim çalışmalarının etkisiyle 1980'li yılların sonunda, özne ve öznellik olgusu göstergebilim çalışmalarının merkezine yerleşir. Anlamın oluşum sürecinde, başka bir deyişle, gösteren ve gösterilenin birbirine eklemelenmesinde, özne aracı olarak tanımlanır. Daha önce anlatsal-söylemsel göstergebilimin inceleme alanının dışında kalan beden, varlık, algı, duyumsama, tutku gibi kavramlar, varlık göstergebiliminin inceleme alanını oluşturur. Bu dönemden itibaren yapılan göstergebilim çalışmalarında, öznenin algısı, duyumsamanın anlamlandırma sürecindeki etkisi, algılayan özne ve algılanan nesne

arasındaki ilişki, bedeninin varlık alanı, varoluş biçimi, öznenin duygu ve ruh hâlleri göstergebilim çalışmalarının kapsamına girer.

1960'larda gelişen eylem göstergebilimi, özne ve eylem arasındaki ilişkiyi /yapmak/ kiplikleri (Fr. *modalités de faire*) aracılığıyla, 1980'lerde gelişen varlık göstergebilimi ise özne ve değer nesnesi arasındaki ilişkiyi /var olmak/ kiplikleriyle (Fr. *modalités de l'être*) çözümler. Anlatsal-söylemsel göstergebilim yönteminde açıkladığımız üzere, anlatı izlencesinin edinç aşamasında, öznenin nesneyi elde etme süreci, /yapmayı istemek/ (istek), /yapmayı bilmek/ (bilgi), /yapmak zorunda olmak/ (zorunluluk) ve /yapabilmek/ (güç) koşullandırılmalarını edinmesiyle tamamlanır. Nesne odaklı göstergebilim çözümlemesi, 1980'lerden sonra özneye odaklanır. A. J. Greimas 1983'te *Anlam Üzerine II (Du Sens II)* yapıtında /var olmak/ kipliklerini kullanarak öznenin nesneye yüklediği değerleri saptar. Bu yeni yaklaşımla, özne ve nesnesi arasındaki ilişki sadece /yapmak/ ekseninde değil, /olmak/ ekseninde sorgulanır. A. J. Greimas, nesnenin özne açısından varlığını, /istemek/, /zorunda olmak/, /yapabilmek/ ve /bilmek/ eksenlerinde tanımlar ve bu yöntemle her kiplik için, göstergebilimsel dörtgen kullanarak öznenin nesneye yüklediği dört farklı anlamı tespit eder (Greimas, 1983: 83). Greimas kipliklerin birleşimine uygun kavramları bulmanın zorluğunu belirtir ve hatta /bilmek/ ekseninde adlandırmaları tartışmaya açık bırakır.

Greimas'ın *Anlam Üzerine II* yapıtında tanımladığı varlık kiplikleri, nesnenin öznedan bağımsız olmadığını ve ona göre anlam kazandığını gösterir. Öznenin değer nesnesi ile arasındaki ilişkiyi tanımlayan varlık kiplikleri, öznenin ruh hâllerini, gerilimlerini ve tutkularını çözümlenmeye yarar. Aynı nesne, bir özne açısından hem olumlu hem de olumsuz bir anlam taşıyabilir. Örneğin "var olması istenen" ve "arzulanan" nesne aynı zamanda "var olması sağlanamaz" "imkânsız" değerini taşıyabilir. Arzulanan nesneye ulaşmanın imkânsızlığı öznedeki gerilim yaratır. A. J. Greimas'ın 1987'de yayınlanan

De l'imperfection (Kusur Üzerine) yapıtı, yine A. J. Greimas'ın 1991'de J.Fontanille ile beraber hazırladığı *Sémiotique des Passions. Des états de choses aux états d'âmes (Tutku Göstergebilimi, Nesnelere durumundan ruh durumlarına)* varlık göstergebiliminin iki temel yapıtıdır. Özne ile nesnenin buluşması, karşılıklı etkileşim içinde var oluşları ele alınır ve bu yapıtlarla eylem göstergebiliminden varlık göstergebilim alanına geçiş yolu açılır. Biz bu çalışmamızda, hem nesnel diye tanımlanan anlatsal-betisel göstergebilim yönteminden hem de öznel diye tanımlanan varlık göstergebilimi yöntemlerinden faydalanacağız.

5. Kesitleme

Çözümlemenin ilk adımı olarak tanımlanan kesitleme, yüzeysel yapıdaki kişi, zaman, uzam değişimleri, sözcük biçimi, paragraf ya da bölüm başlangıçları temel alınarak yapılır. Her metnin kendi yapısına göre ve birkaç ölçüte bağlı kalarak kesitler saptanır. Nicole Everaert-Desmedt'in de belirttiği üzere, "bir metnin kesitlere ayrılması kendi içinde ilk çözümlenmedir" (Everaert-Desmedt, 2000: 27). G. Perec'in *Şeyler* yapıtı, yedi alt bölüm içeren birinci bölüm, üç alt bölüm içeren ikinci bölüm ve sonsöz olarak ayrılan sonuç bölümünden oluşur. Sözcük özellikleri öncelikli olmak üzere yer ve zaman değişimi ölçütlerine göre, birinci bölümün bir numaralı giriş bölümü "hayal" başlığıyla birinci kesit; birinci bölümün iki numaralı bölümünden on numaralı bölümünün sonuna kadar çiftin Paris'teki yaşamı aktaran kısım "Paris" başlığıyla ikinci kesit olarak tanımlanabilir. Çiftin Tunus'taki yaşamını aktaran üç alt bölümden oluşan ikinci bölüm ise "Kaçış" başlığıyla üçüncü kesiti; tüm metinden sonsöz olarak ayrılan son bölüm ise "Dönüş" başlığıyla dördüncü ve son kesiti oluşturur. Kesitlemeyi farklı ölçütlere göre, metni daha çok bölerek yapmak ya da bu temel kesitler altında alt kesitler tespit etmek mümkündür. Ama bu çalışma kapsamında, özellikle mekânın işlevlerini incelemeyi amaçladığımız için mekân değişimlerini birinci ölçüt olarak almayı tercih ediyoruz.

Bu yöntemle, metni aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere dört temel kesite ayırıyoruz:

Kesitleme	
Birinci kesit "hayal": Ütopyanın betimlemesi	Birinci bölümün bir numaralı alt bölümü kullanılan zaman ile metnin geri kalanından ayrılır. Bu kesitte, dilek-şart kipi ile ütopya betimlemesi yapılı: ideal ev ve içinde mutlu yaşayan ideal çift
İkinci kesit "Paris": Çiftin Paris'teki yaşamı	Birinci bölümün 2 numaralı alt bölümden 10 numaralı alt bölümün sonuna kadar olan kesit, çiftin Paris yaşantısını aktarır.
Üçüncü kesit "Kaçış": Çiftin Tunus'taki yaşamı	Üç alt bölüm içeren ikinci bölüm çiftin Tunus'taki yaşantısını aktarır.
Dördüncü kesit: "Dönüş": Fransa'ya dönüşü	Sonsöz, kullanılan gelecek zaman ile tüm metninden ayrılır. Alternatif bir ikinci son izlenimi uyandırır.

6. Birinci Kesit: Hayal

Birinci bölümde roman karakterleri tanıtılmadan önce arzuladıkları yaşam biçimi ve hayallerindeki ev betimlenir. Refah, bolluk dolu bir yaşam hayalini sembolize eden ev betimlemesi, geleneksel anlatı zamanı kalıpları dışına çıkararak dilek-şart (Fr. *conditionnel*) kipiyle aktarılır. Bunu takip eden ikinci bölümün başı dilek şart kipinin hikâyesi (Fr. *conditionnel passé*) ile başlar. İkinci bölümden sonsöze kadar anlatı şimdiki zamanın hikâyesi (Fr. *imparfait*) kullanılarak devam eder. Giriş bölümündeki dilek-şart kipi ve sonsözdeki gelecek zaman (Fr. *Futur Simple*) kullanımı tamamen bu yapıta özgü farklı bir kullanımdır.

Yapıtta kullanılan zamanları sözcük kuramına dayanarak incelediğimizde, ilk bölümün ve sonsözün yapıtın kalan kısmından farklı olduğunu tespit ederiz. G. Perec'in ilk romanı *Şeyler* ve son romanı *Yaşam Kullanma Kılavuzu* yapıtları üzerine yaptığı incelemede Julien

Roumette, Perec'in romanlarındaki giriş bölümleri için, "başlamayan başlangıç oyunu" tanımını yapar ve kullanılan zamanlarla başlangıç ve bitişin metinden nasıl ayrıldığını inceler (Roumette, 2007). Emile Benveniste'in sözcük kuramında, iki farklı sözcük türü tanımlanır: "ben-şimdi-burada" işaretleyicilerini taşıyan söylem (Fr. *discours*) ile "0-o zaman-orada" işaretleyicilerini taşıyan anlatı (Fr. *récit*). İki sözcük biçimi (anlatı ve söylem) Fransızca kullanılan zamanlar açısından da birbirinden ayrılır. Anlatı, üçüncü tekil şahısta, yazın dilinde kullanılan basit zamanla (Fr. *passé simple*) oluşturulan sözcüktür. Söylem ise, ben-sen-o kişi adlarını içerir; şimdiki zaman, gelecek zaman ve dili geçmiş zaman öncelikli olmak üzere basit zaman hariç tüm zamanları içeren sözcük türüdür. Bir konuşmacı ve bir dinleyici arasında oluşan söylem ben-şimdi-burada işaretleyicilerine bağlıdır. Daha çok söylemde kullanılan zamanlardan biri olan gelecek zaman, G. Perec tarafından sözcükte kullanılmıştır. Her iki söyleme de ait olabilen dilek şart kipi ise giriş bölümünde tercih edilmiştir. G. Perec, edebi metinde görmeye alışık olmadığımız zamanları giriş ve sözcükte kullanarak geleneksel romandan farklı bir anlatı oluşturur. Yazar, başlangıçta dilek şart kipiyle karakterlerin hayalini aktarır, sözcükte gelecek zamanla hikâyeye ikinci bir son ekler. Bu teknikle anlatının başı ve sonu sınırlanmaz. Roumette'in G. Perec'in yapıtları üzerine yaptığı "başlamayan başlangıç oyunu" tanımı, yapıtın sonu içinde geçerlidir (Roumette, 2007). Romanda başlamayan başlangıç bitmeyen bitiş takip eder diyebiliriz.

Roman karakterlerinin sahip olmayı arzuladıkları evin betimlemesi dilek şart kipi kullanılarak yapılır. Kullanılan zaman, betimlenen mekânı gerçeklikten uzaklaştırır ve gerçekdışı bir dünyaya yerleştirir. Betimlenen, roman karakterlerinin yaşadığı yer değil, yaşamayı hayal ettikleri ama yeterince paraları olmadığı için sahip olmadıkları hayali bir yerdir. Yaklaşık ilk dört sayfa boyunca "görsel" algının baskın olarak kullanıldığı çok detaylı bir ev betimlemesi buluruz.

Kitabın adındaki nesnelere, ilk sayfadan itibaren metinde listeleme tekniğiyle /bolluk/ ve /görme/ eksenlerinde birbirine eklenir.

*Gözler önce yüksek, dar ve uzun koridordaki halı döşemenin üzerinde **kayacaktı**. Duvarlar, akağaçtan yapılmış gömme **dolaplardan oluşacak**, dolap kapaklarının üstündeki bakırlar **ışıldayacaktı**. [...] Burası, yedi metre uzunluğunda, üç metre genişliğinde bir oturma odası **olacaktı**. [...] İkinci divanı geçtikten sonra üzerinde **bibloların, akiklerin, yumurta şeklinde taşların, enfiye kutularının, şekerliklerin, yeşim küllüklerin, sedef deniz kabuğunun, gümüş bir cep saatinin, bir kesme camın, kristal bir piramidin, oval bir çerçeve içinde bir minyatürün dizildiği üç raflı, yüksek ayaklı, koyu kırmızı vernikli, ince bir mobilyaya ulaşılacaktı**. [...] **küçük kutuların üst üste konduğu raflar bir köşe oluşturacaktı**. [...] Akşam odası **olacaktı** burası. Kışın, perdeler örtüldüğü zaman, birkaç ışık noktısıyla – kitaplıkların durduğu köşe, müzik dolabı, yazı masası, iki kanepenin arasındaki sehpa, aynadaki belli belirsiz yansımalar-tüm nesnelere, cilalı tahtanın, zengin ve ağır ipeğin, kesme kristalin, **yumuşacık derinin parlayacağı gölgeli büyük mekânlarla huzur dolu bir liman, bir mutluluk ülkesi olacaktı**. [...] Banyoya açılan yarı aralık kapıdan kalın **bornozlar**, kuğu boyunlu bakır **musluklar**, istenilen yöne çevrilebilir büyük bir ayna, bir çift İngiliz traş bıçağıyla yeşil **kılıfları, şişeler, kemik saplı fırçalar, süngerler göze çarpacaktı**. [...] İkinci kapıdan çalışma odası **görünecekti**. Duvarlar baştan aşağı kitaplarla, dergilerle kaplı olacak, ciltlerin, dergilerin sıra sıra görüntüsünü bölmek için sağda solda gravürler, desenler, fotoğraflar[...] raflara gömülmüş tahta panolara tutturulmuş **olacaktı**. (Perec, 1988: 7-9)²*

Giriş bölümünde anlatıcının kim olduğu edebiyat araştırmacıları tarafından tartışılan bir konudur. Karakterlerden birinin “benöyküsel anlatıcı” olarak kendi hayalini aktardığı ya da “dışöyküsel” bir anlatıcının roman kişilerinin hayalini aktardığı öne sürülür. Algılanan mekân, etrafı tarayan “gözler” aracılığıyla betimlenir ama bu “gözler” dışöyküsel anlatıcıya mı yoksa hayalini paylaşan içöyküsel anlatıcıya mı aittir başlangıçta bilinmez. Betimlenen eve, “onlar” adıyla karakterler

² Eserden farklı olarak alıntılanan metinde bazı kelimeler çözümlemede ön plana çıkarmak amacıyla koyu (bold) yazı tipiyle yazılmıştır.

eklenince, anlatıcının dışöyküsel anlatıcı olduğu kesinleşir. Yukarıdaki metinde görüldüğü üzere, -ler, -lar çoğul ekleriyle listelenen nesnelere evin betimlemesinde eşya kalabalığı oluşturur. Bu kalabalığa tezat bir biçimde hayal edilen hayat ise yalındır: *"Yaşam kolay, yalın olacaktı burada. Maddi yaşamın tüm sorunlarına, tüm yükümlülüklerine doğal bir çözüm bulunacaktı."* (Perec, 1988: 10). Eşyalarla yaratılan "zenginlik" ve "bolluk" mutfak betimlemesiyle pekiştirilir: *"Masanın üstünde greli seramikten kocaman bir yağ kalıbı, marmelat, bal kavanozları, tostlar, ortadan ikiye bölünmüş greyfurtlar duracaktı."* (Perec, 1988: 10). Anlatıcı, ilk bölümün sonuna kadar yaklaşık ilk beş sayfa sadece mekân betimlemesi yapar. Betimlediği bu hayali eve, bir zaman betimleyicisi kullanarak roman karakterlerini yerleştirir: *"Günün erken bir saati olacaktı. Uzun bir mayıs gününün başlangıcı olacaktı bu. Postadan gelen zarflarını açacaklar, gazetelerine göz gezdireceklerdi. İlk sigaralarını yakacaklardı. Dışarı çıkacaklardı sonra da yürüyerek ağır ağır evlerine geri döneceklerdi."* (Perec, 1988: 10-11). "Onlar" kişi adıyla tanımlanan karakterlerin kimlikleri hâlen belirsizdir. Nesnelere çok detaylı betimlenmesine karşıt bir biçimde onlar hakkında kişisel özellikler verilmeden genel bir karakter imajı oluşturulur. Kimdir onlar? Onlar Altmışlı yıllarda Paris'te yaşayan, zenginlik hayali peşinde koşan, genç, orta kesim kuşağın temsilcileridir.

Aynı betimlenen ev gibi, içinde yaşayan insanlar da bir ütopyadır. "Güzel, tatlı ışık saçan eşyaların" arasında "uyum" içinde yaşarlar. Evlerindeki eşyalara çok bağlı olmalarına ve onlara sahip olmaktan çok mutlu olmalarına rağmen "özgür" ve "bağımsız" olarak tanımlanırlar. İnsana ait olan birçok duygudan arınmışlardır: *"Ne hınç, ne acı, ne çekememezlik duyacaklardı. Çünkü olanakları ve arzuları her zaman her noktada uyuyacaktı. Bu dengeye mutluluk adını verecekler ve özgürlükleriyle, sağduyularıyla, kültürleriyle, ortak yaşamlarının her anında onu keşfetmesini, korumasını bileceklerdi."* (Perec, 1988: 11). Mutluluk, bu yapıtta istekler ve olanaklar arasındaki denge ile tanımlanır.

İsteddiği her şeyi elde edebilen özneler çatışmadan uzaktır ve /esenlik/ içindedir. Bolluk ve zenginlik simgesi olan bu eve ve içindeki eşyalara sahip olmalarına karşın, onlara bağımlı olmayacak kadar doygunluğa sahiptir içinde yaşayanlar. Aslında betimlenen ev ve çift bir hayalden ibarettir.

7. İkinci kesit: Paris

İkinci kesitte /hayal/ ekseninden /gerçek/ eksenine geçiş yaparız. Bölüm, dilek şart kipinin hikâyesi ile başlar. Dışöyküsel anlatıcı, bu zamanı kullanarak roman karakterlerinin birinci kesitte aktarılan zengin ve bolluk içindeki yaşamının gerçekleşemediğini ifade eder. İkinci kesitte isimlerini ve kimler olduklarını henüz bilmediğimiz roman kişileri “onlar” olarak biraz daha tanımlanır ve yaşadıkları yer betimlenir. Yine karakterlerden önce yaşadıkları evin detaylı betimlemesi yapılır. Anlatıda öznelerin varlık alanları sahip oldukları eşyalar aracılığıyla tanımlanır: “*zengin olmayan ama olmak isteyen bu genç çift için buldukları konumdan daha rahatsızsız olamazdı.*” Arzuladıkları rahat yaşam ve zenginlik “*gerçekleşemeyecek, dev düşleri, yalnızca ütopyaydı.*” (Perec, 1988: 12). Hayal ettikleri aydınlık, ferah, pahalı ve güzel eşyalarla döşenmiş büyük ev yerine çiftimiz Paris’te bakımsız, dağınık, düzensiz, otuz beş metrekairelik küçük bir dairede yaşarlar. Sabahları kuşların cıvıladığı göz kamaştırıcı güzel bahçesi ve bulunduğu sokağın sakinliği hariç hoşça gidebilecek hiçbir özelliği olmayan, “*alçak tavanlı, minicik, aşırı sıcak, daracık ve karanlık koridorlu*” bir ev içinde yaşayan Jérôme ve Sylvie yer darlığı nedeniyle boğuluyor gibi hissederler. Bahçenin güzelliğiyle kendilerini avutmaya çalışsalar bile “*minicik bir antreden, yarısı tuvalet ve duş olarak düzenlenmiş daracık bir mutfaktan, küçük boyutlu bir odadan*”, okuma, oturma gibi her işin görüldüğü bir “*odacıktan*” ve “*küçük bir buzdolabının, elektrikli su ısıtıcısının, derme çatma giysi dolabının, yemek yedikleri masanın, bank gibi kullandıkları çamaşır sandığının sığıdığı öylesine bir bölümden*” oluşan bu küçük evde “*eşyalar,*

mobilyalar, kitaplar, tabaklar, kâğıtlar, boş şişeler yığıldıkça” mekân daralır ve içindekilere daha da az yer bırakarak onları mutsuz eder (Perec, 1988: 14). Rahatlık eksikliği, onları “sinirli”, “gergin”, “açgözlü” ve “kıskanç” yapar.

Metnin yüzeysel yapısında betimlenen iki evin (hayali ev ve gerçek ev) özellikleri derin yapıda iki karşıt anlam alanına bizi götürür. Hayal edilen büyük, geniş, ferah, aydınlık, zevkli döşenmiş, düzenli, bakımlı, rahat, bolluk içindeki ev /esenlikli/ bir ortam oluşturur. Buna karşı gerçekte yaşanan küçük, dar, boğucu, karanlık, düzensiz, bakımsız, rahatsız, yokluk içindeki ev /esenliksiz/ anlam alanında betimlenir.

Hayali ev	Gerçek ev
• Büyük	• Küçük
• Geniş	• Dar
• Ferah	• Boğucu
• Aydınlık	• Karanlık
• Zevkli döşenmiş	• Zevksiz döşenmiş
• Düzenli	• Düzensiz
• Bakımlı	• Bakımsız
• Rahat	• Rahatsız
• Bolluk	• Yokluk
/esenlikli/	/esenliksiz/

Greimas'ın “özne, nesne, gönderici, alıcı, yardımcı ve engelleyici” den oluşan altı ögeli eyleyensel örnekçesine göre, Paris “gönderen” rolü üstlenerek alıcı rolü üstlenen “bu genç çiftin” zenginlik ve lüksü simgeleyen nesnelere ardına düşmesini sağlar ve zengin olmaya karşı istek uyandırır. Her anlatı izlencesi dört aşamadan oluşur: “yönlendirme, edinç, edim ve değerlendirme”. Anlatı izlencesinin ilk aşaması olan yönlendirme, /istek/ ekseninde göndericinin nesneyi alıcıya ilemesiyle gerçekleşir.

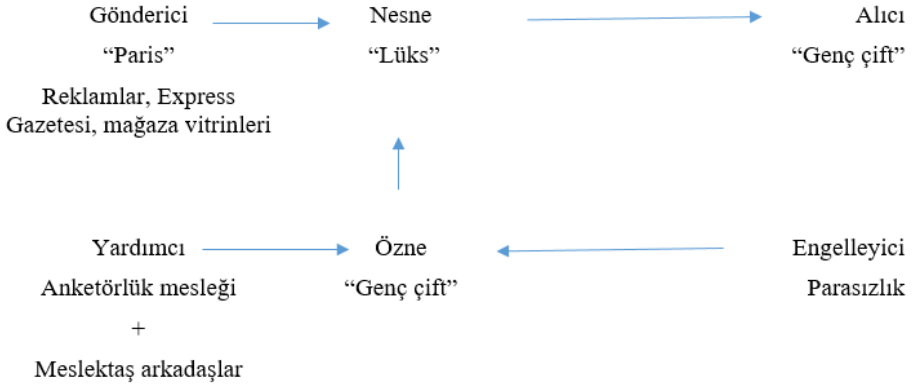
“Palais Royal'den, Saint-Germain'e, Champs-de-Mars'dan Etoile'e, Luxembourg'dan Montparnasse'a, Ile Saint Louis'den Marais'ye,

Ternes'den Opera'ya, Madeleine'den Monceau Parkı'na dek tüm Paris onları sürekli kıskırtıyordu." (Perec, 1988: 12-13)

"O yıllarda Paris'te bitmez tükenmez geziler yaptılar. Her antikacının önünde durdular. Saatler boyu gözleri kamaşarak ve şimdiden ürkerek ama daha bunları kendilerine itiraf etme yürekliliğini gösteremeden, yazguları, varoluş nedenleri, parolaları olacak bu acınası düşkünlüğe çekinmeden bakma yürekliliğini gösteremeden, gözleri kamaşarak ve sayısız gereksinimlerinin, sergilenen zenginliğin, sunulan bolluğun içinde şimdiden neredeyse boğularak büyük mağazaları dolaştılar." (Perec, 1988: 25)

Özne rolü üstlenen Jérôme ve Sylvie, Paris sokaklarında dolaşım "yapay parıltılar" saçan vitrinlere "kutsal bir hava verdikleri" hareketlerle bakarlar (Perec, 1988: 12-16). Lükse sahip olma anlatı izlencelerinde, onları destekleyen ve "yardımcı" rolü üstlenen arkadaşlarıyla "bir piponun ya da sehpanın olağanüstü yanları üzerine uzun zaman gevezelik" ederler, "onları sanat yapıtları, müzelik eşya derecesine" çıkarırlar, hatta "bir koltuğu görmek için Paris'in bir ucundan öteki ucuna" giderler (Perec, 1988: 16). Bu kesitte, çiftin anlatı izlencesi çok kesin bir şekilde tanımlanır: "Dünya, nesnelere hep onlara ait olmalıydı." (Perec, 1988: 16). Yaşları ilerledikçe daha seçici olsalar ve vitrinlerdekilere doğru daha az atılsalar da "önemsiz nesnelere yoğun bir sevgi duyuyorlardı. Hâlâ onları elde etmeyi düşünüyorlardı." (Perec, 1988: 17).

Anlatı boyunca değer nesnesi "zenginlik" birçok yerde tanımlanır: "Lüks adını verdikleri oğuda asıl sevdikleri, bu lüksün ardında yatan paradan başkası değildi çok kez. Zenginlik belirtilerine kaptırmışlardı kendilerini; yaşamdan önce zenginliği seviyorlardı." (Perec, 1988: 16). Lükse ulaşma anlatı izlencesinde gönderici, nesne, alıcı, yardımcı, özne ve engelleyici rollerini üstlenen eyleyenler aşağıdaki şemayla gösterilebilir:

Alıntılarda görüldüğü üzere, özne istek ve zorunluluk ile donanmıştır ama nesneyi elde etmek için gerekli olan güce yani paraya sahip değildir. Anlatı izlencesinin "koşullandırım" olarak tanımlanan ikinci aşamasında, alıcının özneye dönüşmesi ve değer nesnesine ulaşmak için öncelikle edinmesi gereken istek, güç, bilgi ve zorunluluk koşullarıyla donanması gerekir. Özne, başlangıç durumunda değer nesnesi "lüks yaşama" ulaşmayı sağlayacak güçten yoksun yani paradan yoksun olduğu için edinç aşamasından edim aşamasına geçemez. Bir öznenin eyleme geçmesi için zorunluluk (/zorunda olmak/) şart değildir ama eylemi gerçekleştirmesi için istemek (/yapmayı istemek/), bilgi (/yapmayı bilmek/) ve güç (/yapabilmek/) niteliklerini edinmiş olması gerekir. Ev betimlemesi bölümünde, evin düzensizliği ve bakımsızlığı, biraz çabalasalar nasıl daha rahat ve düzgün bir yaşam alanı olabileceği üzerine bilgiler, çiftin boş vermişliğini ortaya koyar. İstek olmasına rağmen yaşam alanlarını düzeltmek için hiç çaba göstermeyen çift için arzulanan konforlu yaşam ve lüks, ulaşılamaz ve imkânsızdır. Çift "ya hep ya hiç mantığıyla" davranır. Öznenin güç eksikliği onun eyleme geçmesini engeller: "Kendilerini garip bir gevşeklikle bıraktıkları bu aşırı büyük düşlerle eylemlerinin boşluğu arasında, somut gereksinimlerle parasal olanaklarını bağdaştıracak hiçbir akılcı tasarı

yer almıyordu. İsteklerinin enginliği onları felce uğrattıyordu." (Perec, 1988: 15)

Öğrenciyken tanıştıklarında 21 yaşında olan Jérôme ve 19 yaşında olan Sylvie, 24 ve 22 yaşlarında eğitimlerini yarıda bırakarak daha hızlı para kazanmayı sağlayacak anketörlük işine başlarlar. Anlatıcı, bu süreci özetleyerek aktarır, hatta geriye dönüşler yaparak roman kişileri hakkında geçmişe dair bilgiler sunar. "*Sosyoloji, psikoloji, istatistik*" bilgileri edinerek ve "*dört yıl boyunca*" röportajlar, analizler yaparlar. "*Baş döndürücü yükseliş umutlarına fırsat tanyan*" anketörlük mesleği ile biraz para kazanırlar (Perec, 1988: 20). Bu meslek onlara lüks eşyalara ulaşmak için gerekli olan gücü verir. Fakat para kazandıkça istekleri artar ve hedefleri daha da ulaşılmaz olur. Kapitalist sistemin tüketim toplumuna sunduğu lüks nesnelere, giysilerin, tatil yerlerinin sınırı yoktur. Kazandıkları ilk paralarla şık ve pahalı kıyafetler alırlar. Bit pazarlarında dolaşır ve evlerini değerli buldukları her türlü giysi, biblo ve eşya ile doldururlar. Üniversite odalarını bırakıp Paris'te daha önce betimlemesi yapılan küçük evlerine taşınırlar. Para kazanıp rahatlığa biraz ulaşırsalar bile Paris, "gönderici" işleviyle özneyi sürekli nesneye, "lükse", doğru yönlendirmeye devam eder. Vitrinlerin önünde "*gözleri kamaşan*" Jérôme ve Sylvie, /görme/ ve /bolluk/ ekseninde "*sergilenen zenginliğin, sunulan bolluğun içinde*" boğulmaya devam eder (Perec, 1988: 25). Arzulanan nesnelere sınırı yoktur, onlara ulaşmak için sevmedikleri işlerini yapmaya devam ederler.

Reklam sektöründe çalışan ve onlar gibi rahat yaşam hayalleri kuran arkadaşları "yardımcı" eyleyen rolüyle betimlenir: "*Birbirlerini etkiledikleri için zevkleri, alışkanlıkları, anıları*" ortakdır (Perec, 1988: 26). Çok olmasa da harcayabilecekleri paraları vardır. Paris'in seçkin mahallelerinde, eski bakımsız apartmanlarda oturan bu gençler, orta hâlli ailelerden gelirler. Aileden zengin değillerdir; miras beklentileri yoktur. "*Grubun dışında gerçek yaşamları*" yoktur. Yaptıkları iş ve lüks hedefi, "*ortak zaafı*" olarak onları bir araya getirir (Perec, 1988: 32). Beraber

yiyip içip eğlenip, birlikte unutmaktan zevk alırlar. *"Bolluğu ve görünür zenginlikleri"* seven bu gençler, büyük burjuvalara özenerek onlar gibi lüks ve bolluk içinde bir yaşam hayal ederler. Reklamlarla dolu görsel bolluğu pazarlayan gazeteleri alırlar, görüntülerin büyümesine kapılıp gözleri kamaşarak sinemaları doldururlar. Genç çift, kendilerine benzeyen arkadaşlarıyla *"kardeşçe bir dostluk içinde"* ve *"kusursuz tasarılarıyla"* ortak bir hedef peşinde yaşar (Perec, 1988: 37). Onlar para kazanmayı arzulayan, zengin olacakları zamanı bekleyen, zenginlik düşleri içindeki orta hâlli kesimi temsil ederler. Beraber eğlendiklerinde coşkulu ve mutlu olan bu gençler, lükse sahip olmak ve iyi yaşamak için sevmedikleri işlerde çalışır, çalışmaktan başka bir şey yapmaya fırsat kalmadıkça da kendilerini *"fareler gibi kapana kısılmış"*, *"tuzağa düşmüş"* gibi hisseder ve mutsuz olurlar (Perec, 1988: 40).

Kariyerlerinin başlangıcında, aynı hedefe doğru çalışan arkadaşlar "yardımcı" eyleyen olarak genç çifti lüks yaşama ulaşma anlatı izlencesinde destekler. Sevmeden yaptıkları anketörlük işi zenginliğe ulaşmak için onlara imkân sunar. Kapitalist sistemin eleştirisini yapan bu yapıtta, alınacak ve sahip olunması gerekmiş gibi hissedilen nesnelere sınırı yoktur. Çiftimiz yeni bir nesneye sahip oldukça mutlu olsa bile, satın alma ile yaşanan tatmin duygusu geçicidir, zorluklarla elde ettikleri pahalı giysileri hoyratça kullanır ve kısa sürede eskitirler. Sahip olunacak nesnelere sınırı yoktur ve elde etmeden önce büyük anlamlar yükledikleri nesnelere neredeyse elde edildiği an değerini kaybeder. Reklam sektörü "gönderici" eyleyen olarak alıcıya sürekli yeni nesnelere sahip olmak özünde geçici "mutluluklar" yaratır, ardından yaşanan duygu kaçınılmaz bir şekilde "tatminsizlik" ve "mutsuzluktur". Nesnelere sahip olarak mutluluğa ulaşmaya çalışan insan, girdiği kısır döngü içinde eksiklik duygusu pekişerek mutsuz olur. Bu eksikliği gidermek için çalışmak zorundadır ve sürekli çalışmaktan keyifli yaşamaya vakit kalmadan hayatı geçip gider.

Zaman geçtikçe ve "lüks yaşam" nesnesine sahip olamadıkça, çift birbirine karşı "kızgın" ve "tahammülsüz" hisseder. Yaptıkları iş onlara yeterince para kazandırmaz, bazen aylarca işsiz kalarak borç ile geçinirler. Parasızlık "engelleyici" eyleyen olarak lükse ve konforlu yaşama ulaşmalarına izin vermez: "*Para aralarına dikiliyordu. Bir duvar, her an çarptıkları bir engeldi para. Sefaletten daha berbat bir şeydi, can sıkıntısıydı, darlıktı, kısıntıydı.*" (Perec, 1988: 45).

Lükse ulaşma anlatı izlencesinde "lüks" değer nesnesine ulaşmak için yeterli güce sahip olmayan öznenin (çiftin) gerilimini Cezayir Savaşı ve savaşın Fransa'daki etkileri dindirir: "*Yaklaşık iki yıl boyunca onları kendilerinden tek koruyan Cezayir savaşı olmuştu. [...] 1961 ve 1962'de, Cezayir darbesinden Crahonne ölümlerine dek uzanan ve savaşı sona erdiren olaylar onlara, kafalarını sürekli meşgul eden düşüncelerini unutturdu, daha doğrusu anlık ama müthiş etkili bir parantezin içine aldı.*" (Perec, 1988: 49).

Cezayir'in bağımsızlık savaşı ve bunun Fransa'da oluşturduğu sosyal, ekonomik ve siyasi koşullar, öznenin lüks ve zenginlik arayışını bir süre için durdurur. Ev kadınlarının yiyecek stokladığı, sokaklarda sürekli terör ve saldırı olaylarının olduğu, bazı arkadaşlarının siyasi örgütlere katıldığı bu dönemde, onlar da olayların baskısı altında hiçbir siyasi bilinçleri olmadan, mahallelerinde kurulan antifaşist komiteye girerler. Başka bir davaya odaklandıklarından, "*ticari uygarlığın cafcıflı evreninden*", "*bolluk hapishanelerinden*" ve "*büyüleyici mutluluk tuzaklarından*" bir süre için kurtulurlar (Perec, 1988: 53).

Fakat savaş bitince her şey eskiye döner. Paris, tekrar lükse ulaşma isteğini tetikleyen "gönderici" rolü kazanır. Akşam gezilerinde hiç değişmez bir şekilde izledikleri yol Monge Sokağı, Ecoles Sokağı, Saint Michel ve Saint Germain yönündedir. Oradan da havaya göre Palais-Royal'e, Opera'ya, Montparnasse'a, Vavin'e, Assas Sokağına, Saint Sulpice'e ve Luxembourg'a doğru yürüyüşler yaparlar. Aşağıdaki

alıntıda da görüleceği üzere, özne (çift) ve onlara sunulan nesnelere (vitrindeki eşyalar) arasındaki ilişki tamamen /görme/ eksenini üzerindedir. Nesnelere hep "göz alıcı", "parıltılı" olarak tanımlanır. Özneler ise bu görüntülerin çekimine kapılmış, adeta büyülenmiş olarak Paris sokaklarında vitrinlerin önünde dolaşarak dururlar. Özne büyülenmiş, neredeyse bilincini kaybetmiş, kendi yaptıklarının sorumluluğunu alabilecek durumda değildir.

"Her antikacının önünde duruyor, gözlerini karanlık vitrinlere dikip parmaklıkların arasından deri bir kanepenin kırmızı parıltularını, bir tabağın ya da porselen tepsinin üstündeki yaprak bezemeleri, bir kesem cam bardağın ya da bakır şamdanın parlaklığını, hasır sandalyenin gözaltıcı inceliğini ayırdetmeye çalışıyorlardı. Bir duraktan öbürüne izledikleri yollar, antikacılar, kitapçılar, plak satıcıları, restoranların yemek listeleri, seyahat acentaları, gömlekçiler, terziler, peynirciler, ayakkabıcılar, şekerciler, lüks şarküteriler, kırtasiyeciler gerçek dünyalarını oluşturuyordu: tutkuları ve umutları orada yatıyordu. Gerçek yaşam, tanımak ve sürdürmek istedikleri yaşam oradaydı." (Perec, 1988: 56)

Lükse ulaşma anlatı izlencesinde "destekleyen" eyleyen rolüyle yer alan dostlar, zaman geçtikçe aynı hedeften uzaklaşırlar. Yaşları ilerledikçe gençlik hayallerinden vazgeçip istikrarlı bir iş, sağlam bir yer ve maaşı tercih eden dostlar onları yarı yolda bırakırlar. Arkadaş grubu dağılan çift, kendilerini ulaşmak istedikleri hedeflere giden yolda yapayalnız bulur. Arkadaşlarının aksine yıllar geçmesine rağmen hedefleri hiç değişmeyen Jérôme ve Sylvie için ise lüks yaşam sürme isteği artık bir saplantıya dönüşür:

"Zaman zaman, saatler boyunca, günler boyunca, benliklerini hummalı bir hemen, alabildiğine, sonsuzluğa dek zengin olma isteği kaplıyor, bir daha yakalarını bırakmıyordu. Bu en küçük davranışlarını bile yöneten baskıcı, hastalıklı, delicesine bir arzuydu. Servet afyonları oluyordu. Bununla kafayı buluyorlardı. Kendilerini kayıtsız şartsız imgelemin taşkınlıklarına bırakıyorlardı. Gittikleri her yerde paradan başka şeyi dikkat etmiyorlardı. Milyon, mücevher karabasanları görüyorlardı." (Perec, 1988: 59)

Bu aşamada, Jérôme ve Sylvie, tutku öznesi olarak da tanımlanırlar. "Tutku söylemi öznenin düş gücüyle koşullanmış bir ruh hali anlatisıdır" (Öztkat, 2005: 95). Onlar için arzulan lüks "var olması istenen" nesne (Fr. *objet du vouloir-être*), elde edilmesi "imkânsız" olan, yani "var olması sağlanamaz" (Fr. *objet du non pouvoir être*) bir nesnedir. Öznenin değer nesnesiyle buluşmasının imkânsızlığı öznde "mutsuzluk", "tatminsizlik" ve "huzursuzluk" yaratır. Kapitalist sistem, reklam sektörü ve tüm vitrinleriyle Paris sokakları, insanın mutluluğu için aslında "varlığı şart olmayan" (Fr. *objet du non-devoir être*) lüks nesnelere sürekli özneye "var olması şart" nesnelere (Fr. *objet du devoir-être*) olarak sunarak öznde bu nesnelere karşı ihtiyaç duygusu yaratır. Nesnelere varlığı, özne için /istek/ ve /zorunluluk/ eksenlerinde olumlu değer taşıırken /yapabilmek/ ekseninde olumsuz değer taşır. Parasızlık nedeniyle arzulan nesnelere ulaşamadıkça öznenin gerilimi artar.

Özne (çift) ve nesne (lüks) arasındaki ilişkiyi kuramsal bölümde açıkladığımız varlık göstergibilime dayanarak tanımlamak mümkündür. Louis Panier, A. J. Greimas'ın *Anlam Üzerine II* yapıtında önerdiği /var olmak/ kipliklerini /istek/, /zorunluluk/ ve /güç/ eksenlerinde şu şekilde açıklar: Örneğin, "var olması istenen" nesne (Fr. *objet du vouloir-être*) "arzulan", "var olması istenmeyen" nesne (Fr. *objet du non-vouloir être*) "arzulanmayan", "var olmaması istenen" nesne (Fr. *objet du vouloir non-être*) "kabul edilemez", "var olmaması istenmeyen" nesne (Fr. *objet du non vouloir-non être*) "kabul edilebilir" olarak tanımlanır. Aynı şekilde, özne açısından nesnenin varlığı /zorunluluk/ ekseninde dört anlam taşıyabilir: "Var olması gereken" nesne (Fr. *objet du devoir-être*) "gerekli / ihtiyaç", "var olmaması gereken" nesne (Fr. *objet du devoir-non être*) "mümkün / olası olmayan", "var olması gerekmeyen" nesne (Fr. *objet du non-devoir être*) "beklenmedik, tesadüfi", "var olmaması gerekmeyen" nesne (Fr. *objet du non devoir-non être*) "olası" olarak tanımlanır. Nesnenin varlığı, /yapabilmek/ ekseninde tanımlandığında

ise, “var olması sağlanabilir” nesne (Fr. objet du pouvoir-être) “mümkün”, “var olmaması sağlanabilir” nesne (Fr. objet du pouvoir non-être) “önlenebilir”, “var olması sağlanamaz” nesne (Fr. objet du non-pouvoir être) “imkânsız”, “var olmaması sağlanamaz” nesne (Fr. objet du non-pouvoir non-être) “kaçınılmaz” anlamlarını taşır. Varlık kiplikleri, özne ve nesne arasındaki ilişkiyi ortaya koyar ve öznenin ruh hâllerini çözümleme olanağı sağlar.

Anlatının en başından itibaren öznenin mutluluğu ve mutsuzluğu nesnelere sahip olup olmamakla tanımlanır. Seldağ Bankır Meşçioğlu'nun *“Pascal Quignard'ın Villa Amalia adlı Romanında Estetik Alımlama ve Öznenin Kimliksel Dönüşü”* yapıtında belirttiği üzere, “Göstergibilimde öznenin söyleme yansıyan varlığını incelemek için, merkezini öznenin bedeninin oluşturduğu etrafını saran bir /varlık alanı/’nın (“champ de présence”) olduğu düşünülür. Özne dış dünyada yaşadığı tecrübeler sonucunda hissettiği duyumsal etkileri farklı yoğunluklarda bedeni aracılığıyla bu varlık alanında hisseder” (Bankır Mescioğlu, 2021: 218). Jérôme ve Sylvie, anlatı boyunca arzularının sınırsızlığı (istek) ve parasızlığın getirdiği engeller (güç eksikliği) arasında kalırlar. Bu çıkmazdan kurtulabilmek ve gerilimi sonlandırabilmek için zenginliğe ulaşabilecekleri tüm yolları düşünürler: “*miraslar, büyük piyango, at yarışlarından kazanılan paralar*” hatta “*çalmayı bile*” hayal ederler. Ama asla edinç aşamasından edim aşamasına geçmezler: “*Doğal olarak hiçbir şey yapmadılar. Hatta bir milli piyango bileti bile almadılar*” (Perec, 1988: 61). Tepkisizlik ve eylemsizlik öznenin varoluş biçimine dönüşür.

İş kapsamında, bir tarım anketi için Paris'ten uzaklaşarak Fransa'nın Lorraine, Saintonge, Pikardia, Beauce ve Limagne gibi çeşitli kırsal bölgelerine giderler. Paris'ten kırsala geçtikleri bu yolculuk, mekân değişimiyle mutluluğun ve bolluğun başka yerlerde bulunabileceğini onlara gösterir. Yiyeceklerle dolup taşan mutfaklar, buğday dolu ambarlar, fiçılar ve küplerle dolu ucu bucağı görünmeyen

mahzenler, meyve kilerleri, ahırlar ve kümeslerle çevrili, geniş avlulu, engin tarlalara bakan, eşyalarla dolu büyük çiftlik evleri görürler. Fransa'nın kırsal bölgeleri, "Buğdayla kaplı taşra illeriyle, balık dolu denizleriyle, dağlarıyla, çölleriyle, çiçekli kırlarıyla, kumsallarıyla, adalarıyla, ağaçlarıyla, zenginlikleriyle" /doğa/ ve /bolluk/ eksenlerinde betimlenir (Perec, 1988: 65-66). Tüm bunları keşfeden ve kendilerini bu yaşamın içinde düşleyen Jérôme ve Sylvie mutluluğu bulduklarını düşünerek kendilerini "özgür" ve "sınırsız" hissederler. Ama aslında keşfettikleri bu bolluk ve dünya onlara ait değildir, hedefledikleri ve arzuladıkları yaşamdan çok uzaktadırlar. Gördükleri bolluğun karşısında eksikliklerini daha da fazla fark ederek kendilerini "bolluk okyanuslarında" kaybolan "yoksulluk adacıkları" gibi "çaresiz" hissederler (Perec, 1988: 68).

8. Üçüncü Kesit: Kaçış

Jérôme ve Sylvie için tek çözüm vardır. Bu gerilimi bitirmek için lüksü ve bolluğu sunan tüm bu mekânlardan yani Fransa'dan uzaklaşmaları şarttır. "Çok şey vadeden ve hiçbir şey vermeyen bu dünyada gerilim çok fazlaydı." (Perec, 1988: 71). Kaçış diye adlandırdığımız 3.kesitte, Jérôme ve Sylvie, Tunus'ta öğretmen olmak üzere çalışacak kişilerin alınacağını duyuran bir gazete haberiyle, on beş gün içinde hızla hazırlanarak Fransa'yı terk ederler. Sylvie, Tunus'tan iki yüz kilometre uzakta Sfaks'taki bir teknik okula, Jérôme da otuz beş kilometre daha uzakta Mahares'deki bir ilkokula öğretmen olarak atanır. İki işin mesafelerinin uzaklığı ve ilkokul öğretmenliğinin zorluğunu göz önünde bulundurarak Sylvie işi kabul eder, ancak Jérôme Sfaks'ta başka iş bulmayı öngörerek atanmaktan vazgeçer. Evlerini boşaltırlar, birkaç kitap sandığı ve bir kamp yatağıyla 23 Ekim 1962'de Marsilya'dan Tunus'a doğru yola çıkarlar. Bu gidiş, onlar için bir kaçıştır:

"Yaşamları, hiçbir yerde son bulamayan, gerili bir ip üstündeki bir tür bitmez danstan başka bir şey değildi: sınırsız ve desteksiz çıplak bir arzu, boş bir istekti. Kendilerini tükenmiş hissediyorlardı. Dünyadan ellerini

eteklerini çekmek, unutmak, sakinleşmek için gidiyorlardı." (Perec, 1988: 73-74)

Tunus'ta yerleştikleri yeni daire "*yüksek tavanlı*", "*kocaman üç odalı*", uzun bir koridordan "*çok geniş bir mutfığa açılan*" iki balkonlu bir evdir. Balkonlar bir iç limana ve pis kokular saçan bir lagüne bakar. Yeni evleri için yeni eşyalar alırlar. Koliler ile Fransa'dan gönderdikleri eşyalar ellerine ulaşır: kitapları, plakları, pikapları, bibloları. Yeni yaşam alanları istedikleri gibi geniş olması rağmen onlara "*soğuk*" ve "*iç karartıcı*" gelir. Burada eski evlerinin aksine, "*gereksiz yer*" vardır, "*her taraf oturamayacakları kadar*" büyük ve çıplaktır (Perec, 1988: 75). Paris'ten getirdikleri ve eski yaşamlarını hatırlatarak "*sıcaklık veren*" eşyalar dışında her şey yabancıdır.

Jérôme ve Sylvie, aynı Paris'teki gibi bu şehirde de uzun yürüyüşler yaparlar. Paris gezilerinin aksine bu yürüyüşler amaçsızdır, kalabalıkta onları çeken hiçbir şey yoktur. Sfaks küçük bir liman şehridir, Avrupalıların yaşadığı bölge on beş dakikalık bir yürüyüşle gezilebilecek kadar küçüktür. Surlar içindeki şehrin "*harika*" denebilecek kapıları genelde gezilerinin son noktasını oluşturur. Bu yürüyüşlerde, Avrupalıların yaşadığı bölgeler dışında Arapların yaşadığı bölgeleri de gezerler. Şehrin varoşlarına ulaştıkça gördükleri sokaklar, mağazalar, çarşılar karşısında hissettikleri "*yabancılık*" duygusu daha da güçlenir ve bu onları bunaltır (Perec, 1988: 77). Paris'in vitrinlerinin aksine burada sergilenen eşyalar hiç dikkatlerini çekmez, vitrinlere belli belirsiz bir göz atmakla yetinirler.

Tunus'taki yaşam onlar için "*tutsaklık*", "*yalnızlık*" ve "*sürgün*" demektir. Bu şehirde "*buraya asla kimse giremez, kapılar bir daha hiç açılmayacakmış*" duygusu ile yaşarlar (Perec, 1988: 80). Jérôme ve Sylvie'nin bazen bütün haftayı kimseyle konuşmadan geçirdiği olur. Kendilerini "*acı veren bir tecrit edilme duygusu*" içinde, o dünyaya ait olmayan "*yabancılar*", "*tanınmayanlar*" gibi hissederler (Perec, 1988: 81). Bu mekânda, onlar için yaşam durmuş gibidir. "*Hiç hareketsiz*

zaman geçiyordu. [...] Ne bir tasarıları kalmıştı ne de sabırsızlıkları; hiçbir şey beklemiyorlardı [...] Ne sevinç, ne üzüntü hatta ne de sıkıntı duyuyorlardı" (Perec, 1988: 82). Var olma amaçlarını kaybeden iki kişiye dönerler. "*Tunus'un geneldeki yoksulluğu*" karşısında, Paris yaşamında hissettikleri "*kendi yoksulluklarının, duşlara, otomobillere, buzlu içkilere alışık uygar birey sıkıntılarının*" hiçbir anlamı kalmaz (Perec, 1988: 83). Artık onlar için lüks "var olması gereken" bir değer nesnesi, vazgeçilmez bir ihtiyaç değildir. Kapitalist sistemin yarattığı lükse sahip olma takıntısından sürgün diye tanımladıkları Tunus yaşamı sayesinde kurtulurlar. Sylvie'nin kazancı ucuna geçinmelerini sağlar. Jérôme orada yeni bir iş bulamaz. Hafta sonları Tunus'a yaptıkları yolculuklarla, bazen tarihi kalıntılar, bir tapınak, bir saray, güzel bir kumsal keşfederler. /Görme/ ekseninde hâlen "algılayan özneler" olarak tanımlanabilecek Jérôme ve Sylvie, buldukları mekânı çekici bulmasalar bile gözlemlerler. Gezdikleri çarşılarda gördükleri eşyalar "*ne denli görkemli olursa olsun*" onlara "zeninlik" duygusu vermez, dikkatlerini çekmez, "*gülerek ya da kayıtsız bir şekilde önünden geçip*" giderler (Perec, 1988: 86). Artık benlikleri nesnelere sahip olma tutkusundan arınmıştır.

Bu kayıtsızlık duygusu hayallerindeki evle karşılaştıklarında bile devam eder. Bir gün, Jérôme ve Sylvie, Tunus'ta yaşlı bir İngiliz çiftin evlerinde verdiği davete katılırlar. Lüks eşyalarla döşenmiş, eskiden uğruna canlarını verecekleri bu ev artık onlara hiç cazip gelmez. "*Bu lüks, bu rahatlık, sunulan nesnelere bolluğu, güzelliğin apansız gözler önüne serilmesi*" onları hiç ilgilendirmez (Perec, 1988: 87). Tutkularından arınan özne nesnenin çekim alanından çıkmıştır. Eşyaları "*eski bir anıyı selamlarcasına*" selamlarlar (Perec, 1988: 87). Fakat o zamana kadar kendini sadece sahip olma tutkusuyla tanımlayan özne, artık bir "*uyurgezer*" gibidir, ne istediğini ve kim olduğunu bilmez. Jérôme ve Sylvie "*onları hiçbir yere götürmeyen bu belirsiz soruşturmanın sonuna*" gelirler (Perec, 1988: 88). Nesnelere karşı

duyduğu istek ile tanımlanan öznenin anlatı izlencesi sona erer, yaşamda onları konumlandıran temel hedeflerinden arındıkları için kendilerini amaçsız ve boşluk içinde hissederler. Öznenin değer nesnesine ulaşma hedefi yaşam amacını oluşturur. Bu istekten arındığı zaman özne var olma amacını da kaybeder. Paris'te "büyülenmiş" olarak tanımlanan özne, Tunus'taki yaşamda "uyurgezer" olur. Her ikisinde de özne olarak kendi varlığının bilincinde değildir.

9. Dördüncü Kesit: Dönüş

Dönüş diye adlandırdığımız son kesit kitabın sonsöz bölümüdür. Bu bölüm, gelecek zaman kullanımı ile geleneksel roman yapısından ayrılır ve bir önceki kesitteki anlatının bitiş durumuna alternatif ikinci bir son sunar.

Anıların etkisiyle, Jérôme ve Sylvie memleket özlemi çekerler: "*Paris, Seine kıyılarındaki ilkbahar, çiçekler içindeki ağaçları, Champs-Elysées, Vosges Alanı*" gözlerinde tüter (Perec, 1988: 91). Eski yaşamlarını özleyerek Tunus'tan Paris'e dönüş yaparlar. Paris'e ve arkadaşlarına kavuşmaktan mutlu olmalarına rağmen bir süre sonra Paris tekrar "gönderici" eyleyen olarak etkin olmaya başlar ve onları ulaşamayacakları nesneye doğru yeniden yönlendirir:

"Paris'i yeniden göreceklerdi ve bu gerçek bir şenlik olacaktı. Seine nehri boyunca, Palais-Royal'ın bahçelerinde, Saint Germain sokaklarında gezineceklerdi. Ve her gece, ışıl ışıl yollarda her bir vitrin yeniden en güzel çağrı olacaktı. Tezgâhlar yiyeceklerin ağırlığıyla çökecekti. Büyük mağazaların karışıklığı arasında sıkışıp kalacaklardı. Ellerini ipek yığınları arasına daldıracaklar, parfüm dolu ağır şişeleri okşayacaklar, kravatların üstünde ellerini gezdireceklerdi." (Perec, 1988: 94)

Paris ve vitrinleri onlarda lükse sahip olma takıntısını tekrar tetikler. Ulaşılması imkânsız nesnelere çekiminden kendilerini yine kaçarak kurtarırlar. Paris dışına, Bordeaux'ya bir ajansın yönetimi için gelen teklifi kabul ederek göç ederler. Dairelerini boşaltırlar, eşya

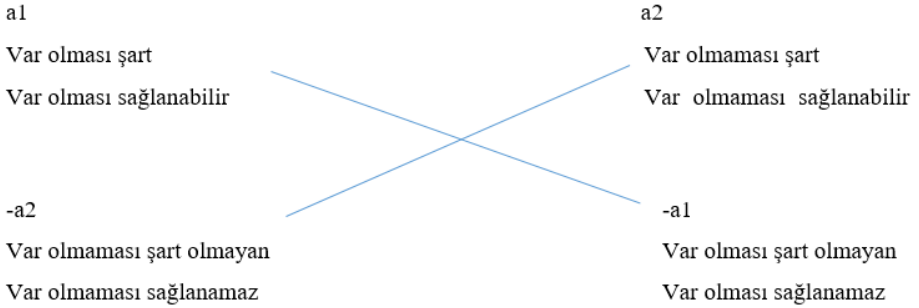
yığınları çıkarırlar, hep ihmal ettikleri tadilatları yaparlar, “*boyanmış, bembeyaz, pırıl pırıl, tertemiz, en ufak tozdan lekeden uzak, çatlaksız*” evlerinin güzelliğini şaşırarak görürler (Perec, 1988: 95). Kitaplarını sahaflara, eski eşyalarını eskiciye satarlar. Taşınıırken tüm sahip oldukları fazla eşyalardan arınırlar, hafifler ve ferahlarlar. Yıllar önce daha iyi maaşları ve sabit işleri tercih ederek kırsal bölgelere yerleşen arkadaşlarını lüks yaşam hayalinden vazgeçmekle yargılayan çift, onlar gibi bu hayalden ve Paris’ten vazgeçer.

Anlatı, Jérôme ve Sylvie’nin trenle Paris’ten uzaklaşma sahnesiyle son bulur. Yeni evlerinde, yine lüks eşyalara sahip olacak çiftin kabul ettikleri iş onları servet sahibi yapacak “*büyük şans*” değildir ama iyi bir yaşam vaat eder. Paris’ten ayrılırken tren penceresinden /görme/ ekseninde Fransa’nın kırsal bölgeleri betimlenir: tarlalar, fabrikalar, köyler, barajlar, düzlükler... Özne, göndericiden uzaklaşarak gerilimden kurtulur ve en sonunda kendini “*rahatlamış*” hisseder. Trende önlerine gelen yemek “*tatsız*” olsa da “*görkemli bir ziyafet*” gibi keyifle yerir (Perec, 1988: 96).

10. Sonuç

Anlatısal-söylemsel göstergebilim, varlık göstergebilimi ve sözcelem yöntemlerine göre incelediğimiz bu yapıtta, mekânın üstlendiği farklı işlevler ortaya çıkar. Anlatı, Paris, Fransa’nın kırsal bölgeleri ve Tunus’un Sfaks şehri olmak üzere üç mekânda geçer. Anlatı izlencesinde “gönderici” eyleyen rolü üstlenen Paris, kapitalist sistemin temsilcisidir. Gösterişli, cazibeli, görsel olarak çekici ve şık vitrinleriyle, özneyi sürekli “lüks”e sahip olmaya iter. İhtiyaç, bireylerin yaşaması için zorunlu olan temel nesnelere, lüks ise bireylerin yaşaması için zorunlu olmayan nesnelere. Paris, varlığı zorunlu olmayan lüks nesnelere bir ihtiyaç gibi alıcıya sunar. Paris’in ve kapitalist sistemin etkisindeki özne için lüks, “var olması zorunlu” bir ihtiyaçtır. Bu ihtiyacı gidermek için gerekli olan alım gücüne, paraya sahip olmayan özne için “var olması

şart" olan lüks aynı zamanda "var olması sağlanamaz" değerini taşımaktadır ve bu iki değer birbirine karşıtlık ilişkisiyle bağlıdır.

Greimas'ın var olmak kipliklerini göstergebilimsel dörtgen üzerinde bir araya getirdiği önermeden yola çıkarak bu anlatıda, özne için nesnenin olumlu ve olumsuz iki karşıt anlam üstlendiğini söyleyebiliriz. Göstergebilimsel dörtgende, a1 ve -a1; a2 ve -a2 birbiriyle çelişkindir. a1 ve -a2; a2 ve -a1 birbirini içerir. Özne için nesnenin değeri yukarıdaki göstergebilimsel dörtgende tanımlanırsa, nesne özne için "gerekli" ama "ulaşılmaz"dır. Anlatı izlencesinde sürekli "yoksunluk" duygusu pekişen ve "başarısız" olan özne "gerilim" ve çatışma" içindedir. Taşınmalar, Paris'ten Tunus'a ve Paris'ten kırsala yapılan göçler bu gerilimi sonlandırma amaçlıdır. Özne, ancak "gönderici" eyleyen Paris'ten uzak kaldığı zaman ihtiyaçlar ve lüks arasında ayırım yapabilmektedir. Bu saplantıdan kurtulduğunu düşündüğü Tunus yaşamından sonra bile, Paris tekrar öznenin üzerinde aynı yönlendirme işlevini gerçekleştirir. Paris'ten uzaklaşarak özne gerilimini sonlandırır. Lüks artık "var olması şart olmayan" bir nesnedir özne için. Fakat özne bu sefer de varlık amacını kaybeder ve kendini amaçsız, boşluk içinde hisseder. Nesnelere var olan insan için nesnelere arınarak var olmak mümkün değildir, çünkü özne kendi varlık alanını ancak sahip olduğu nesnelere tanımlayabilmektedir.

Perec, *Şeyler* romanını Karl Marks'tan yaptığı bir alıntı ile bitirir. "Sonuç kadar araç da gerçeğin bir parçasını oluşturur. Gerçek arayışının kendisinin de gerçek olması gerekir; gerçek araştırma, açık kolları sonuçta birleşen, ortaya serilmiş gerçektir" (Perec, 1988: 96). Bu alıntı, edebiyat araştırmacıları tarafından çok farklı yorumlanır. Bazı araştırmacılar, yazarın yazı ile ulaşmayı hedeflediği gerçeklik arayışından bahsettiğini ileri sürer, bazı araştırmacılar yapıtta eleştirisi yapılan kapitalist sisteme gönderme yaptığını, bazıları ise yazarın okuru şaşırtmak için romanla bağlantısı olmayan bir alıntı eklediğini belirtir. Biz, bu çalışmada yapısalcı yöneme bağlı kalarak yapıtın sınırları içinde bu alıntıyı yorumlayacağız. Arayışı, öznenin anlatı boyunca devam eden mutluluk ve lüks arayışı olarak tanımlarsak, bu arayış sırasında geçilen tüm yollar da para kazanmak için yapılan meslek ya da kaçışlar ve geri dönüşler mutluluk arayışının parçası olarak tanımlanacaktır. Nesnelere sahip olarak elde edilebileceği düşünülen özgürlük ve mutluluk arayışında yaşam sürekli ertelenir. "Büyülenmiş" özne, sahip olma tutkusunun peşinde sürekli yaşamı erteler ve sonunda "uyurgezer" özne olarak var olmayı unuttur. Öznenin varlığının nesnelere arasında kaybolması, romandaki yazı teknikleriyle de pekiştirilir. Nesne ve mekân betimlemelerinin bolluğu, kişilerin anlatıda betimlenmemesi ve söz almaması, olayların şimdiki zamanın hikâyesinde aktarılması, dış öyküsel anlatıcı ile hikâyenin anlatılması, öykümeden çok betimlemenin baskın kullanılması gibi anlatı yöntemleri ile G. Perec, nesnelere arasında kaybolan insanlığın hikâyesini okura anlatır. Kitabı sonlandıran alıntıda aktardığı gibi, amaç kadar araç da gerçeği oluşturur, yani G. Perec'in yapıtında içerik kadar yapı da anlamı oluşturur diyebiliriz.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Altınbüken Karşlı, B. (2021). Les Fonctions De la Ville Dans La Littérature: Espace Selon Georges Perec. N. Öztokat Kılıçeri, B. Çağlakpınar (Ed.), *Languages and Meaning of the City* içinde (347-362. ss.), Istanbul University Press.
- Bankır Meşçiöğlü, S. (2021). Pascal Quignard'ın Villa Amalia adlı romanında estetik alımlama ve öznenin kimliksel dönüşümü. *Frankofoni*, 39(2), 215-225.
- Çağlakpınar, B. (2021). Philippe Claudel'in Köpek Takımadaları romanında alegorik göç anlatısı. *Frankofoni*, 39(2), 227-238.
- Everaert-Desmedt, N. (2000). *Sémiotique du récit*. De Boeck Université.
- Eziler Kıran, A. & Kıran, Z. (2007). *Yazınsal Okuma Süreçleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Flaubert, G. (1915). *Pensées de Gustave Flaubert*. Louis Conard.
- Genette, G. (1972). *Figures III*. Editions Seuil.
- Genette, G. (2011). *Anlatının söylemi*. (Çev: F. B. Aydar), Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Goldenstein, J. P. (2005). *Lire le roman*. De Boeck Université.
- Greimas, A. J. (1966). *Sémantique structurale*. Larousse.
- Greimas, A. J. (1970). *Du Sens*. Editions Seuil.
- Greimas, A. J. (1983). *Du Sens II*. Editions Seuil.
- Greimas, A. J. (1987). *De l'Imperfection*, Editions Pierre Fanlac.
- Greimas, A. J. & Fontanille, J. (1991). *Sémiotique des passions. Des états de choses aux états d'âme*. Editions Seuil.

- Panier, L. (2017, Kasım). Éléments de grammaire narrative. <https://bible-lecture.org/wp-content/uploads/2017/11/panier-grammaire.pdf>
- Perec, G. (1965). *Les Choses*. Editions Julliard.
- Perec, G. (1988). *Şeyler*. (Çev: S. Tamgüç), Metis Yayınları.
- Perec, G. (2000). *Espèces d'espaces*. Editions Galilée.
- Perec, G. (2017). *Mekân Feşmekân*. (Çev: A. Erkay), Everest Yayınları.
- Roumette, J. (2007, Ekim 30). Quand la fin paralyse le début, ou l'impossibilité de commencer chez Perec, des Choses à La Vie mode d'emploi.
<http://www.fabula.org/colloques/document713.php,%20page%20consult%20c3%a9e%20le%2001%20d%20c3%a9cembre%202021>
- Tanyolaç Öztokat, N. (2005). *Yazınsal metin çözümlemesinde kuramsal yaklaşımlar*. Multilingual.
- Yücel, T. (2019). *Anlatı yerlemleri: Kişi, süre, uzam*. Yapı Kredi Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

In his works, Georges Perec pushes the boundaries of the traditional novel by focusing on the three basic elements of the fictional narrative (person, space, and time) and aims to find new structures. In this study, we examined the functions of the concept of space in the author's novel "Things", based on the methods of semiotics, enunciation, and narratology.

In Things, the first novel of the author, spaces take on different functions than forming the background. In this novel, which tells the life of a Parisian couple who made money as a pollster in the advertising industry in the 1960s, we find the description of the consumer society in Paris. Things, A Story of the Sixties is not just the story of the characters, but the entire generation. For this purpose, the characters of the novel are kept in the background with various techniques.

We defined the type of narrator, focalisation, and narration techniques used in the novel by making use of Gérard Genette's narratology studies. We analyzed this work, which includes inquiries on the concepts of having and being, based on semiotics of action and semiotics of being. The first step of semiotic analysis is segmentation. We divided the text into four sections according to character, time, spatial changes, utterance style, and section beginnings, and named the sections as "Imagination, Paris, Escape, Return".

In the first section, the house that the characters of the novel would like to have is described using the conditional mood. The tense used here takes the described space away from reality. In the second section, we switch from the /imaginary/ axis to the /real/ axis. At the beginning of this section, using the conditional past tense, the epistemic narrator states that the dream of the novel characters conveyed in the first section did not come true. The narrative continues with the past continuous tense until the last section. With this method, the author places the narration within the description in the text and keeps the characters in the background.

According to Greimas' six-item actuarial model, Paris assumes the role of "sender" and it makes "this young couple", taking the role of receiver, go after objects that symbolize luxury. The subject is endowed with will and obligation, but it lacks the power necessary to obtain the object. The capitalist system, the advertising industry, and the streets of Paris with all the showcases constantly present to the subject the objects of luxury, which are "not essential" for human happiness as objects that "must exist". For the subject, luxury is a "desirable" but "impossible" object. The impossibility of the subject's meeting with the object of value creates "unhappiness" and "dissatisfaction" in the subject.

This desire turns into an obsession for the couple. To end the tension, it is imperative that they move away from Paris, which leads them to luxury. In the 3rd section, which we call 'The Escape', the couple settles in Tunisia as teachers. During their lives in Tunisia, they begin to distinguish between luxury and necessities. The last section, which we call 'The Return', is the epilogue of the book. In this section written in the future tense, the narrator offers an alternative second ending. The couple returns to Paris from Tunisia, missing their old lives, and Paris, with its sender function, makes them want to reach luxury back again. This time, they free themselves from tension by accepting a job offer in rural France.

Moving away is meant to end the tension of the subject. The subject can distinguish between needs and luxury only when he/she is away from Paris, the "sender". At the end of the narrative, a luxury is now an object that "does not have to necessarily exist" for the subject; but this time, the subject loses its purpose of existence and feels him/herself in emptiness. It is not possible for the human being, who exists with objects, to exist being free of them, because the subject can only define his/her existence with the objects he/she owns.

The disappearance of the existence of the subject among the objects is also reinforced by the writing techniques in the novel. G. Perec tells the story of humanity lost among objects, with writing techniques such as the abundance of descriptions of objects and places, characters not being described in the narrative and not speaking, the narration of the events in the imperfect tense, the telling of the story by the epistemic narrator, the dominant use of description rather than narration.

Kaldık, B. (2022). Görme ve ortopedik engelli bireylerin deneyimledikleri sorunlar çerçevesinde kamu kurumlarından ve toplumsal yapıdan temel beklentileri. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 975-1031.

DOI: 10.21550/sosbilder.1080003
Araştırma Makalesi / Research Article

GÖRME VE ORTOPEDİK ENGELLİ BİREYLERİN DENEYİMLEDİKLERİ SORUNLAR ÇERÇEVESİNDE KAMU KURUMLARINDAN VE TOPLUMSAL YAPIDAN TEMEL BEKLENTİLERİ

Behçet KALDIK*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 27 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 24 Nisan / April 2022

ÖZET

Bu çalışmada görme ve ortopedik engelli bireylerin, yaşadıkları sorunların çözülmesine ilişkin beklentilerine odaklanılmıştır. Dolayısıyla çalışmanın temel amacı, engellilerin hem kamu kurum ve kuruluşlarından hem de toplumsal yapıdan beklentilerini ortaya koymaktır. Bu kapsamda çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu ise 23 görme ve ortopedik engelli birey oluşturmuştur. Bireylerle Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu kullanılarak görüşülmüş ve veriler elde edilmiştir. Elde edilen verilerin ses çözümlemeleri yapıldıktan sonra MAXQDA programı yardımıyla kodlamalar yapılmış ve bulgular betimsel analize tabi tutularak değerlendirilmiştir. Çalışmanın sonucunda engelli bireylerin, kamu kurum ve kuruluşlarından toplumsal katılımın sağlanması, istihdamın artırılması, ekonomik sorunların çözülmesi ve düzenlemelerde görüşlerinin dikkate alınması yönünde beklentileri olduğu ortaya konulmuştur. Ayrıca çalışmada engelli bireylerin, toplumdaki dışlayıcı, ayrımcı ve acıma odaklı anlayışın terk edilerek engellilere saygı ve anlayış ekseninde yaklaşılmasını bekledikleri saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: engelli, engellilik, toplum, beklentiler, kamu kurumları

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Bingöl Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, Bingöl / TÜRKİYE, bkaldik@bingol.edu.tr

The Basic Expectations of Individuals with Visual and Orthopedic Disabilities from Public Institutions and the Social Structure within the Scope of the Problems They Experience

ABSTRACT

This study focuses on the expectations of individuals with visual and orthopedic disabilities regarding the solution to the problems they experienced. Therefore, the main purpose of the study is to reveal the expectations of individuals with disabilities both from public institutions and organizations and from the social structure. In this context, the qualitative research method was used in the study. The study group of the research consisted of 23 individuals with visual and orthopedic disabilities. Individuals were interviewed using a Semi-Structured Interview Form to collect data. After the transcriptions of the collected data, the encodings were made with the help of the MAXQDA program, and the data were subjected to descriptive analysis for evaluation. As a result of the study, it was found that individuals with disabilities have expectations from public institutions and organizations to ensure social participation, increase employment, solve economic problems, and take their views into account in developing the regulations. In addition, it was found in the study that individuals with disabilities expect the abandonment of exclusionary, discriminatory, and pity-oriented understanding in society, replacing this approach with respect and understanding.

Key Words: *disabled, disability, society, expectations, public institutions*

Giriş

Yeti yitimleri olan bireylerin toplumsal, ekonomik ve kültürel katılımın dışında kalmaları, hizmetlere erişimde sorun yaşamaları ve sosyal ilişki ağlarından dışlanmaları, engelliliğin toplumsal yönünü tarif etmektedir (Genç, 2015: 67). Toplumsal yaşamda engellilerin yaşam süreçlerinde öne çıkan söz konusu sosyal dışlanma ve marjinalizasyon, engelli olmayan bireylerin tahakkümü neticesinde ortaya çıkmıştır (Burcu, 2006: 78). Dolayısıyla son yıllarda engelli bireylerin yaşadıkları sorunların kaynağı olarak biyolojik yapıdan ziyade toplumsal yapı görülmektedir. Bu ekseninde, engelli hakları savunucuları, engelliliği

bireysel yetersizliğe bağlayan anlayışları kabul etmemekte, yeti yitimleri olan bireylerin toplumsal yaşama katılımında yaşadıkları sorunları, toplumsal engellere bağlamaktadır (Altuntaş & Atasü Topçuoğlu, 2016: 17). Aynı şekilde Dünya Sağlık Örgütü'nün geliştirdiği ICF modeli de engellilerin toplumsal katılımlarının çevresel faktörlerden etkilendiğini kabul etmektedir (Chan vd., 2010: 407). Engelli bireylerin karşılaştıkları sorunların toplumsal ve kültürel bir paradigma ekseninde açıklanması, yüzyıllarca engelliliği patolojik bir durum olarak gören tıbbi anlayışın hegemonyasını sarsmıştır. Çünkü tıbbi anlayış, engelliliğin tedavi edilerek “normalleştirilebileceğini” savunarak toplumsal bariyerlere ve sorunlara odaklanmamıştır. Başka bir ifadeyle, bu anlayış, engelli bireyleri toplumsal bir soyutlamaya tabi tutmuş ve yaşanan temel sorunları sadece tıbbi tedavi ve rehabilitasyonla çözmeye çalışmıştır (Kaldık, 2021: 28). Engelliliği sadece tıbbi bir paradigma ekseninde ele alan bu tıbbi modele yönelik geliştirilen eleştiriler, engelliliğe sosyal bilimlerin perspektifinden bakan sosyal modelin gelişmesini sağlamıştır (Burcu, 2015: 31). Sosyal modelin gelişmesiyle engelli bireylerin sorunlarına yönelik mevcut anlayış değişmiş, fakat sorunlar tamamen ortadan kalkmamış olup farklı şekillerde yaşanmaya devam etmiştir.

Yirmi birinci yüzyılda da engelli bireyler, toplumsal yaşamın neredeyse tüm alanlarında birtakım sorunlar yaşamaktadır. Bütün engelli kategorilerinin yaşadıkları sorunların genel niteliği benzerlik göstermekle birlikte, spesifik bazda yeti yitimlerinin farklılığına bağlı olarak yaşanan bazı sorunlar özgül olabilmektedir. Yaşanan bu sorunların temel nedenlerinden biri, geliştirilen yasal düzenlemelerin uygulamaya yansımamasıdır. Farklı bir söylemle, engellilerle ilgili çeşitli yasal düzenlemeler olmakla birlikte bireyler, uygulamada birtakım sorunlar, ayrımcılıklar ve dışlanmalar yaşamaya devam etmektedir (Onur İnce vd., 2016: 107). Bu sorunların deneyimlendiği önemli alanlardan biri ekonomi alanı olup engelli bireyler, özellikle iş gücü piyasasına katılım noktasında sorunlar yaşamakta, engelli olmayan bireylerle eşit katılım

imkânına sahip olamamaktadır (Şen, 2018: 131). Dolayısıyla engelliler arasında istihdam oranının düşük olması, bireylerin çalışmak istememeleri ya da iş beğenmemeleriyle ilgili olmayıp, bireylerin çeşitli engellerle karşılaşmalarından kaynaklanmaktadır (Ali vd., 2011). Oysaki engelliler, genelde çalışma yaşamına olumlu bir anlam yüklemektedirler (Ercan Doğu, 2020: 181). Çalışma yaşamını, hem çeşitli maddi ihtiyaçlarının karşılanması için hem de toplumsal yaşama katılım sağlayarak sosyalleşmelerinde etkili olduğu için önemli görmektedirler. Diğer taraftan çalışan bireyler de iş yaşamında birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu çerçevede, kariyer ilerlemelerinde farklı engellerle karşılaşabilmekte, hatta bu engeller uzun vadede bir cam tavana dönüşerek bireylerin kariyerlerini olumsuz etkileyebilmektedir. Bu nedenle, çalışma yaşamında engelliler için bir kariyer planlamasının yapılması önem arz etmektedir (Colella, 1994: 102). Söz konusu bu planlama, işe başlama aşamasından itibaren bütün kariyer sürecini kapsayacak şekilde tasarlanarak işlevsel kılınmalıdır. Özellikle mesleki eğitim ve rehabilitasyon, kariyer ilerlemesinde önemli bir işlev görmektedir (Killeen & O'Day, 2004: 163). Ayrıca işyeri kültürünün, katılımı güçleştiren engelleri ortadan kaldırmaya uygun olması önemli olmakla birlikte işyerinin mimari düzenlemesinin engellilere uygunluğu ve sosyal davranışların olumluluk düzeyi de bireylerin çalışma yaşamına katılımlarında önemli belirleyiciler olarak öne çıkmaktadır (Schur vd., 2005: 18).

Engelli bireyler, çeşitli önlemlere rağmen çalışma yaşamına katılım sağlamada sorun yaşadıkları gibi çalışan engelliler de kariyer ilerlemelerinde birtakım sorunlar yaşamaktadırlar. Diğer yandan neoliberal anlayışın neticesinde gerileyen sosyal devlet ve sosyal hakların yerine bireysel sorumluluk ve gönüllülük anlayışının ikame edilmesi durumu dezavantajlı grupları olumsuz etkilenmiştir (Gül & Sallan Gül, 2007: 21). Yaşanan bu olumsuzluklar, yoksulluğu daha da derinleştirmiştir. Ortaya çıkan bu durumdan olumsuz etkilenen grupların

başında engelli bireyler gelmektedir. Bu bağlamda, engellilik ile yoksulluk arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Zira engellilik durumu, yoksulluğa neden olabileceği gibi yoksulluk da engelliliğe neden olabilmektedir. Özellikle yoksul olan engelli bireylerin bakımlarından aileler sorumlu görülmektedir. Bu çerçevede, Türkiye’de ailelere evde bakım ücreti ödenmektedir (Sallan Gül vd., 2017: 271). Ancak yapılan bu sosyal yardımlara rağmen engelli bireyler, ekonomi alanında sorun yaşamaya devam etmektedirler.

Engelli bireyler, sadece ekonomi ve istihdam alanında değil, eğitim alanında da birtakım sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Özellikle örgün eğitimde yaşanan sorunlar daha komplike olmakta ve farklı nedenlerden kaynaklanabilmektedir. Bu çerçevede, eğitim kurumlarına erişimde birtakım çevresel mimari sorunları ve ulaşım sorunlarının yanı sıra eğitim kurumlarının iç düzenlemeleri de genelde engellilere uygun şekilde tasarlanmadığından çeşitli sorunlar yaşanmaktadır. Ayrıca ders müfredatının ve öğretim materyallerinin uygun olmaması, çalışan eğitim personelinin ve diğer engelli olmayan bireylerin olumsuz tutum ve davranışlar sergilemesi gibi birtakım sorunlar da yaşanmaktadır (Kaldık, 2021: 139; Köten & Erdoğan, 2014: 249). Bununla birlikte, bireylerin içinde yaşadıkları kültürel yapı, ebeveynlerin bilinç düzeyi ve sosyal sermaye gibi etkenler, eğitimi ve başarıyı etkilemektedir (Barton & Armstrong, 2011: 308). Eğitimi etkileyen bir diğer husus da ekonomik kaynaklardan faydalanma derecesidir. Genellikle engelli bireylerin düşük gelire sahip olmaları, eğitim ve kişisel gelişim olanaklarını olumsuz etkilemektedir. Netice itibarıyla, eğitim alanında yaşanan sorunlar, bireylerin mesleki donanımlarını olumsuz etkilediğinden, çalışma yaşamına katılımın sınırlı hâle gelmesine ve yoksulluğa sebep olmaktadır.

Engelli bireylerin farklı düzeylerde birtakım engellerle karşılaştıkları bir diğer alan ise sağlıktır. Sağlık kurumlarına erişimin

dışında, kurum içindeki fiziksel düzenlemelerin yetersizliği, bürokratik yapı, personelin ilgisiz davranması ve öncelik hakkının kullanılamaması gibi çeşitli sorunlar yaşanmaktadır (Özata & Karip, 2017: 423). Farklı bir söylemle, engelli bireylerin sağlık alanında yaşadıkları sorun ve engeller, yapısal ve kişisel nedenlerden kaynaklanmaktadır. Ancak son yıllarda yeni yapılan sağlık kuruluşları, engellilere uygun şekilde tasarlandığından kuruluşların içindeki fiziksel erişim sorunları minimize edilmiştir.

Genel olarak engelliler, gerek sağlık hizmetini gerekse de diğer hizmetleri alırken ve toplumsal yaşama katılım sağlarken erişilebilirlik alanında çeşitli engelleyici bariyerlerle karşılaşmaktadırlar. Bahse konu erişilebilirlik engelleri, genelde fiziki çevrenin, binaların ve toplu taşıma sisteminin standart hâlde tasarlanmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bireyler, erişilebilirlik sorunları kapsamında bilgiye erişimde sorun yaşamaktadır. Bu yüzden engellilerin adil biçimde bilgiye erişimi için kütüphanelerin de erişilebilirlik standartlarının yükseltilmesi gerekmekte, hem kütüphanelere dışarıdan erişimin hem de kütüphanelerin içindeki erişimin kolaylaştırılması önem arz etmektedir (Dodamani, 2014: 5).

Erişilebilirlik ve diğer alanlarda deneyimlenen sorun ve engellerin dışında engelliler, toplumsal ilişki ağlarında, aile ve evlilikte de bazı engellerle karşı karşıya kalmaktadırlar. Bireyler, bir toplumsal katılım ve ilişki aracı olan evlilik ve aile kurma noktasında yüzyıllarca farklı nedenlerden ötürü birtakım sorunlar yaşamış olup ancak yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren engellilerin evlenme oranları görece artmaya başlamıştır (Miller & Morgan, 1980: 204). Bu dönemden sonra evlilik oranları, her ne kadar kısmen artmaya başlasa da hâlen bu alanda birtakım toplumsal ön yargılardan ve stereotiplerden kaynaklı sorunlar yaşanmaya devam edilmektedir.

Engelli bireylerin yaşadıkları söz konusu sorunları ortaya koyarak somut hâle getiren çeşitli bilimsel çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda toplumun dışlama, acıma ve horlama eksenli hareket ettiği (Akkır, 2019; Bucuka, 2019), erişilebilirlik standartlarının düşük olduğu, engellilerin ekonomi (Kaldık, 2021; Akıncı & Sönmez, 2015), istihdam, eğitim ve sağlık alanlarında sorun yaşadıkları, sosyal ve kültürel faaliyetlere katılım sağlayamadıkları, alay edildikleri (Su & Burcu Sağlam, 2020), turizm sektöründe (Akın, 2018) ve evlilikte (Burcu vd., 2006) sorun yaşadıkları farklı çalışmalarda ortaya konulmuştur.

Özetle engelli bireyler, toplumsal yaşamda birtakım ekonomik, siyasal, kültürel ve bilgiye erişim alanlarında sorun yaşamaya devam etmektedirler (Burcu 2007: 11). Her ne kadar bütün engelli kategorileri, toplumsal ve kamusal alanda yukarıda açıklanan bahse konu sorunları yaşasa da yaşanan bu sorunlar, engel türüne göre bazı farklılıklar gösterebilmektedir. Özellikle toplumsal sistemde yaygın biçimde bulunan görme ve ortopedik engelli bireyler, sayılan sorun ve engelleri deneyimlemekle birlikte, ayrıca yeti yitimlerinin farklılığına bağlı olarak bazı spesifik sorunlar da deneyimlemektedirler. Bu bağlamda, yaygın engellilik kategorilerinden biri olan ortopedik engelli bireyler, özellikle çevresel ve fiziksel düzenlemelerdeki tasarım sorunlarından dolayı evden dışarı çıkmada ve toplumsal yaşama aktif bir şekilde katılım sağlamada sorun yaşamaktadırlar (Köten ve Erdoğan, 2014: 247). Dolayısıyla ortopedik engelli bireyler, erişilebilirlik sorunları nedeniyle toplumsal yaşama katılımda sorun yaşadıkları gibi çalışma yaşamında da çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar (Kurnaz Özdemir, 2012: 68).

Bilimsel literatür incelendiğinde, ortopedik engelliler tarafından deneyimlenen bu sorunları ortaya koyan çeşitli çalışmalar bulunmaktadır. Bu çerçevede, ortopedik engellilerin istihdam, eğitim, aile ve evlilik yaşamında sorun yaşadıkları, sosyal ilişkilerinin sınırlı olduğu, toplumun acıyarak baktığı, ayrımcılığa uğradıkları (Buz &

Akbulut, 2015; Kurnaz Özdemir, 2012; Kaldık, 2021), engelli olmayanların kendilerine yapmacık davrandıkları ve çeşitli fiziksel engellerle karşılaştıkları (Bozacı, 2016), birtakım çalışmalarda ortaya konulmuştur. Ayrıca ortopedik engelli bireyler, hem mesleki donanımları ve iş gücüne katılımları hem de entelektüel gelişimleri açısından önemli bir kurum olan eğitim alanında farklı nedenlerden kaynaklı sorunlar yaşamaktadırlar. Bu kapsamda, engelli olmayan bireylerin olumsuz tutumları, farkındalık eksikliği, erişim sorunları ve dersliklerin fiziki yapısının uygun olmaması (Tekin, 2019) gibi birtakım sorunlar yaşanmaktadır.

Toplumda yaygın biçimde bulunan bir diğer engellilik kategorisi ise görme engelliler olup bu engelli grubu da toplumsal yaşamda farklı boyutlarda sorunlar deneyimlemektedir. Görme engelli bireylerin deneyimledikleri bu sorunlar, çeşitli bilimsel çalışmalarla saptanmıştır. Bu bağlamda, görme engelli bireylerin erişilebilirlik, eğitim, ekonomi, istihdam ve sağlık alanlarında çeşitli sorunlar yaşadıkları, toplumun görme engellilere acıyarak baktığı ve alay ettiği (Mengi, 2019b) ortaya konulmuştur. Ayrıca görme engellilerin, sosyal yaşama katılımında bazı engellerle karşılaştıkları (Arslan vd., 2014), toplumun dışlama ve horlama eksenli hareket ettiği, toplumsal yaşam alanlarında engellilerin dikkate alınmadığı, belediyelerin yeteri kadar ilgili olmadıkları, engelli yollarına araçların park edildiği ve çöp konteynırların konulduğu (Akkır, 2019), birtakım çalışmalarda belirlenmiştir.

Görme engelli bireyler, ayrıca ailelerinin aşırı derecede korumacı davranmasından ve okula göndermek istememesinden kaynaklı olarak, bağımsız biçimde toplumsal yaşama katılımında sorun yaşamaktadırlar. Bununla birlikte, bireylerin okullara ve çalışma yaşamına erişimde çeşitli fiziksel engellerle karşılaştıkları, okullarda sesli materyal sorunu yaşadıkları, uygun olmayan işlerde çalıştırıldıkları ve ayrımcılığa uğradıkları görülmektedir (Kanyılmaz Polat vd., 2020: 953-954).

Özellikle görme engelli bireylerin çalışma yaşamına katılım sağlamlarının önünde çeşitli engelleyici bariyerler bulunmaktadır. Bu bağlamda, işverenlerin ve toplumun olumsuz tutumlara sahip olması, erişilebilirlik sorunlarının yaşanması ile işyerlerinin ve ekipmanların uygun olmaması (Crudden & McBroom, 1999) istihdama katılımın düşük olmasının (Kirchner & Smith, 2005) başlıca nedenleri arasında sayılmaktadır.

Görme ve ortopedik engelli bireylerin yaşadıkları tüm bu sorunlara yönelik hem toplumsal alanda hem de ekonomik alanda adaleti sağlayan çeşitli sosyal politikaların ve programların oluşturulması önem arz etmekte olup bu noktada, siyasal ve entelektüel alanda faaliyet gösteren bireylere büyük görev düşmektedir (Schriner, 2011: 295). Ancak görme ve ortopedik engellilere ilişkin geliştirilecek sosyal politikaların, hak temelli olması ve sosyal modelin argümanlarını esas alması gerekmektedir. Türkiye’de engelli bireylerle ilgili sosyal politikalar, VI. Kalkınma Planı’ndan itibaren sosyal modelin temel argümanları ekseninde yapılmaya başlanmış olmakla beraber, bu durumun uygulamaya tam olarak yansıtıldığını söylemek güçtür. Engellilik, genellikle sosyal yardımlar kapsamında ele alınmaya devam edilmektedir (Sallan Gül vd., 2016: 792). Diğer taraftan yerel yönetimlerin de kamusal hizmetlerin sunumunda, yaşam alanlarının düzenlenmesinde, istihdam olanaklarının artırılmasında ve erişilebilirlik standartlarının yükseltilmesinde bazı sorumlulukları bulunmaktadır (Babaoğlu, 2018: 100). Özellikle erişilebilirlik standartları kapsamında, bireylerin ulaşımında yaşadıkları sorunlara yönelik mobil tabanlı bir hizmet platformunun geliştirilmesi çeşitli kolaylıklar sağlayabilmektedir (Wu vd., 2020). Dolayısıyla teknolojik gelişmelerden faydalanarak ulaşım sorunlarının ortadan kaldırılmasına ilişkin farklı çözümlerin üretilmesi önem arz etmektedir.

Görme ve ortopedik engelli bireylerin deneyimledikleri sorunların elemine edilmesi, bağımsız ve etkin bir toplumsal katılım için gerekli olduğu kadar, eşit vatandaşlık prensibinin gereği olarak da görülmelidir. Zira görme ve ortopedik engelli bireyler, gündelik ve toplumsal yaşamın neredeyse bütün alanlarında sorun yaşamaktadırlar. Eşit vatandaşlık çerçevesinde adil bir yaşam sürdürme hakkı olan söz konusu bireylerin, deneyimledikleri bu sorunların çözülmesi noktasında beklentilerinin dikkate alınması gerekmektedir. Bu bağlamda mevcut çalışmanın amacı, görme ve ortopedik engelli bireylerin, hem kamu kurum ve kuruluşlarından hem de toplumdan temel beklentilerini ortaya koymaktır. Dolayısıyla bir yandan kamu kurum ve kuruluşlarının, çeşitli düzenlemeleri bireylerin talep ve beklentileri ekseninde yapması önem arz ederken, bir yandan da toplumsal yapının, farkındalık kazanması ve yarattığı engelleri bertaraf etmesi önem arz etmektedir. Bu eksende yapılan çalışmanın bilimsel literatüre katkı sunması beklenmekle birlikte, ayrıca politika yapıcılarına ve uygulayıcılarına sorunlara çözüm üretmeleri bağlamında katkı sunması beklenmektedir. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında, önce çalışmanın yöntemi açıklanmış, ardından bulgular analiz edilerek tartışılmış ve yorumlanmıştır.

Yöntem

Toplumsal yaşamın birçok alanında çeşitli sorunlar deneyimleyen görme ve ortopedik engelli bireylerin beklentilerinin belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu bağlamda mevcut çalışma, bahse konu bireylerin toplumdan ve kamu kurumlarından çeşitli alanlardaki temel beklentilerini ortaya koymaya çalışmıştır. Ancak bu beklentilerin, niceliksel araçlarla tam olarak ortaya konulması mümkün görünmemektedir. Bu yüzden çalışmada, daha zengin ve derin bilgiler elde etmek için niteliksel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Nitel araştırmalar, olayları kendi toplumsal bağlamında ele alarak bir anlam oluşturma çabasına girmektedir. Dolayısıyla aynı olay veya olguyu farklı

perspektifler ve deneyimler çerçevesinde incelemektedir (Neuman, 2017: 232). Nitel yöntem kapsamında yapılan bu araştırma, sadece katılımcıların özgül görüş ve beklentilerini bağlamına almakta, herhangi bir genelleme amacını taşımamaktadır.

Araştırmanın Çalışma Grubu

Mevcut araştırma, sadece görme ve ortopedik engelli bireyleri kapsamına almaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu, Tokat merkez ilçede ikamet eden, 18 ile 60 yaşları arasında olan ve en az % 40 engellilik durum raporu olan 23 birey oluşturmuştur. Bu çerçevede, amaçlı örneklem kapsamında kartopu örnekleme kullanılarak gönüllü olan kişilerle görüşülmüştür. Kartopu örnekleme, çalışılan olgu hakkında deneyimi olan kişilerden yola çıkılarak başka kişilere ulaşmayı sağlayan bir örneklem biçimidir (Ersoy, 2017: 109). Söz konusu örnekleme her ne kadar çabalansa da eşit sayıda görme ve ortopedik engelli bireye ulaşılamamıştır. Ulaşılan bireylerin 14'ü ortopedik, 9'u ise görme engelli olup bu kategorik oran, Türkiye ortalamasındaki söz konusu engelli gruplarının dağılım ağırlığıyla uyumludur. Bu kapsamda, Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (2009), tarafından yürütülen çalışmada Türkiye'deki ortopedik engelli bireylerin oranı % 1,25, görme engelli bireylerin oranı da % 0,60 olarak saptanmıştır. Dolayısıyla bu bulguya göre, toplam nüfus içinde ortopedik engellilerin sayısı görme engellilerin iki katıdır.

Görme ve ortopedik engelli katılımcıların sosyal ve demografik bilgilerine bakıldığında, 8 kişinin kadın, 15 kişinin erkek olduğu; en küçük kişinin 25 yaşında, en büyüğünün ise 56 yaşında olduğu görülmektedir. Ayrıca katılımcılardan 10 kişinin 25 ile 35 yaş aralığında, 9 kişinin 36 ile 45 yaş aralığında ve 4 kişinin de 46 ile 56 yaş aralığında olduğu belirlenmiştir. Medeni durum açısından 13 kişi bekâr iken 10 kişi de evli olup herhangi bir işte çalışanların sayısı 12, çalışmayanların sayısı da 11'dir. Son olarak, katılımcıların öğrenim durumlarına bakıldığında,

1 kişinin okuryazar değil, 7 kişinin ilköğretim mezunu, 2 kişinin ortaokul mezunu, 3 kişinin lise mezunu, 3 kişinin ön lisans mezunu ve 7 kişinin de lisans mezunu olduğu görülmektedir. Çalışmada katılımcılarla ilgili bilgiler kodlanarak verilmiştir. Örneğin 1. katılımcı K1 şeklinde, 2. Katılımcı K2 şeklinde kodlanmıştır.

Verilen Toplanması

Katılımcılardan verilerin elde edilmesi sürecinde, bir yandan bireylerin yaş, cinsiyet, engel türü, engel derecesi, çalışma durumu ve eğitim durumu gibi bilgilerin toplanmasında kişisel bilgi formu kullanılmış, bir yandan da bireylerin olguya dair görüşlerinin ortaya konulmasında yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. İlgili bilimsel literatür incelenerek hazırlanan kişisel bilgi formu ve yarı yapılandırılmış görüşme formu uygulanmadan önce Bingöl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan çalışmanın bilimsel araştırma etiğine uygun olduğuna dair onay alınmıştır (Evrak tarih ve sayısı: 14.01.2022-E.43619). Uygulama sürecinde görüşmeler, tanıdıklar vasıtasıyla ulaşılan iki ortopedik ve bir görme engelli birey ile görüşülerek yapılmaya başlanmıştır. Daha sonra kartopu örneklemeyle diğer katılımcılara da ulaşılarak gönüllü olanlarla görüşmeler yapılmıştır. Ulaşılan bir ortopedik engelli ve iki görme engelli birey ise görüşmeyi kabul etmediklerinden onlarla görüşülemedi. Görüşmeler esnasında, ortopedik engelli bireylerde 11. kişiden itibaren benzer görüşlerin ve tekrarların dile getirildiği görülmesine rağmen görüşmeler, tam doyuma ulaşmak için 14. kişiye kadar devam ettirilmiştir. Görme engelli bireylerde ise 7. kişiden itibaren benzer görüşlerin dile getirildiği görülmüş, fakat görüşmeler, 9. kişiye kadar devam ettirilmiştir. Görüşmeler, katılımcıların istedikleri ve kendilerini rahat hissettikleri yerlerde yapılmıştır. Gönüllü şekilde katılım sağlamak isteyen bireylere, önce araştırmanın konusu ve amacı hakkında bilgi verilmiş ve onamları alınmıştır. Katılımcı bireylere

verdikleri bütün bilgilerin gizli kalacağı, sadece bilimsel amaçla kodlanarak kullanılacağı hakkında bilgilendirilme yapılarak güvenleri kazanılmaya çalışılmıştır. Görüşmelerden önce olumlu bir atmosfer oluşturularak katılımcıların rahat bir şekilde kendilerini ifade etmeleri sağlanmıştır. Ayrıca katılımcı bireylerin söylemleri çeşitli sonda sorularıyla da desteklenmiş, daha detaylı bilgiler elde edilmeye çalışılmıştır. Onamları alınan katılımcılarla yapılan görüşmeler, ortalama 30 ile 50 dakika arasında sürmüş olup bu görüşmeler, kişilerin izinleriyle kayıt altına alınmıştır.

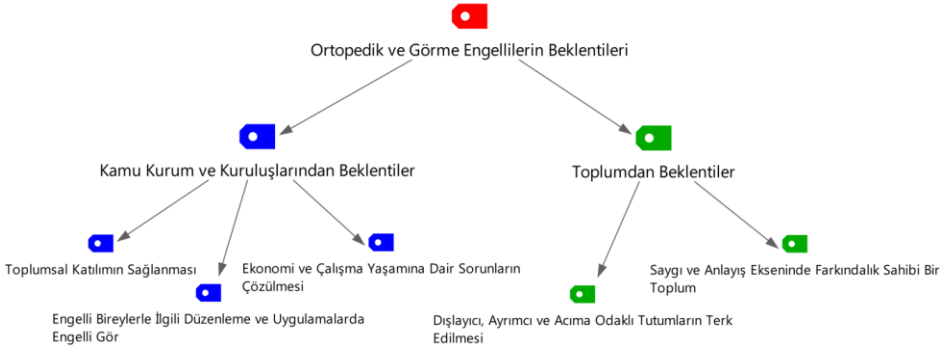
Verilerin Analiz Edilmesi

Katılımcılarla yapılan görüşmeler neticesinde elde edilen ses kayıtlarının önce çözümlemeleri yapılmıştır. Oluşturulan bu transkripsiyonlar, birkaç defa kontrol edildikten sonra MAXQDA programı aracılığıyla tematik olarak kodlanmıştır. Böylece belirli temalar ve kodlar oluşturulmuş ve veriler betimsel analize tabi tutulmuştur. Betimsel analiz, veri setinin belirlenmiş temalara göre özetlenmesi ve yorumlanması durumunu ifade etmektedir. Dolayısıyla burada katılımcıların görüşleri, genellikle doğrudan alıntılanarak metin içinde kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2018: 239). Veriler analiz edildikten sonra bulgular, ilgili bilimsel literatür çerçevesinde tartışılmış ve değerlendirilmiştir.

Bulgular

Çalışmanın bu bölümünde, görüşme yoluyla elde edilen niteliksel verilen analizleri yapılmıştır. Bulgular, “Kamu Kurum ve Kuruluşlarından Beklentiler” ve “Toplumdan Beklentiler” biçiminde iki ana tema altında toplanmış olup her ana temanın da altında çeşitli kodlamalar yapılmıştır. Katılımcıların, söz konusu beklentileriyle ilgili ana temalar ve alt kodlar şekil 1’de sunulmuştur.

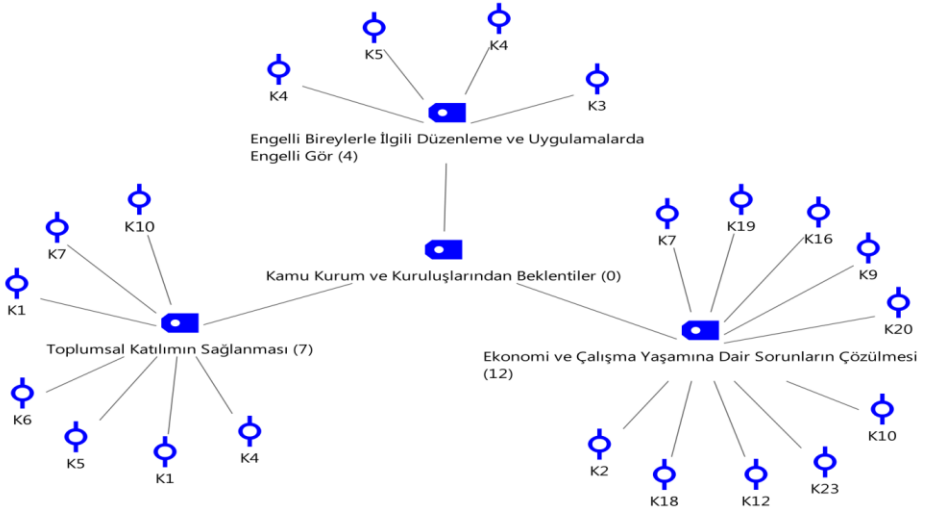
Görme ve Ortopedik Engelli Bireylerin Deneyimledikleri Sorunlar
Çerçevesinde Kamu Kurumlarından ve Toplumsal Yapıdan Temel Beklentileri

Şekil 1: Ortopedik ve Görme Engellilerin Beklentileriyle ilgili Ana Temalar ve Alt Kodlar

Kamu Kurum ve Kuruluşlarından Beklentiler

Görüşülen bireylerin kamu kurum ve kuruluşlarından beklentileri “Toplumsal Katılımın Sağlanması”, “Ekonomi ve Çalışma Yaşamına Dair Sorunların Çözülmesi” ve “Engelli Bireylerle İlgili Düzenleme ve Uygulamalarda Engelli Görüşlerinin Alınması” şeklinde kodlanmıştır. Katılımcıların, kamu kurum ve kuruluşlarından beklentileriyle ilgili tema, kod ve katılımcı ilişkisi şekil 2’de verilmiştir.

Şekil 2: Kamu Kurum ve Kuruluşlarından Beklentiler Tema-Kod-Katılımcı Modeli

Toplumsal Katılımın Sağlanması

Toplumsal yaşamda yaygın şekilde bulunan görme ve ortopedik engelli bireylerin toplumsal katılımlarında birtakım sorunlar bulunmaktadır. Bu bağlamda bireylerin bağımsız ve etkin bir formda toplumsal katılım sağlamalarında öne çıkan temel hususlardan biri erişilebilirlik standartlarının yüksek olması ve bu konuda gerekli alt yapının tesis edilmesidir. Erişilebilirlik kapsamında, çevresel mimarinin engellilere uygun şekilde düzenlenmesinden toplu taşıma araçlarının donanımsal uygulamalarına kadar geniş bir yelpazedeki düzenleme ve uygulamalar ele alınmaktadır. Zira erişilebilirlik standartları, bireylerin, çalışma yaşamına katılım sağlamalarını; eğitim ve sağlık gibi kamusal hizmetlerden faydalanmalarını; sportif, sanatsal ve kültürel hizmetlere erişimlerini ve de sosyalleşmelerini etkileyerek toplumsal aidiyetlerini perçinlemektedir. Ancak katılımcı bireylerle yapılan görüşmeler, toplumsal katılım noktasında çeşitli sorunların varlığını göstermektedir.

Bu konuda görme engelli olan K1 görüşlerini “*Keşke bu fiziksel düzenlemelere yönelik bütün engelliler ile alakalı alternatif erişilebilirlik sorunlarını çözmek için bu noktada biraz daha çaba gösterse.*” şeklinde dile getirirken, K10 ise “*Maddiyat, sadece evin eksiklerini görüyor, biz engellilerin eksiklerini pek görmüyor. Engellilere uygun daha iyi yollar, oturma yerleri, kaldırımlar vb. gibi şeyler yapılabilir.*” şeklinde görüşlerini dile getirmiştir.

Çevresel mimarinin standart şekilde düzenlenmesi, her geçen gün niceliksel artış gösteren görme ve ortopedik engelliler açısından birçok erişim ve ulaşım sorununa neden olmakta; bu minvalde kaldırımlar, yollar, binalar, engelli rampaları, sarı çizgiler vb. alanlarda çeşitli sorunlar olduğu gibi toplu taşıma sisteminin uygun olmaması, birçok yapıda asansörlerin olmaması gibi birtakım sorunlar da mevcuttur. Bu konudaki sorunlar K4’ün söylemleriyle pekiştirilebilir, K4’e göre engelliler, artık yaşamın her alanında var olduklarından yapılan düzenlemelerin standart olmaması, kendilerinin de dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Bu durumu, şöyle ifade etmiştir: “*Biz hayatın her noktasındayız artık hocam; öğretmeniz, memuruz, mühendisiz, biz artık hayatın her yerindeyiz, bunu kabullensinler. Bize normal insan olarak davransınlar ve her alandaki kişi kendi görevini layıkıyla yapsın, mühendis ev mi yapıyor ya bizi de düşünsün çok zor değil.*” (K4, erkek, 31, görme engelli).

Görme ve ortopedik engelli bireylerin erişilebilirlik standartlarını düşüren unsurlardan biri de toplumsal yaşamda engelli olmayan bireylerin bilinçsel farkındalık noktasındaki yetersizlikleridir. Engellilik alanındaki farkındalık eksikliğinden ötürü bireyler, engelliler için oluşturulan birçok alanı işlevsiz hâle getirmektedir. Bu kapsamda bazı esnafların kaldırımları ve sarı çizgileri işgal ederek eşya koymalarının dışında, bazı sürücülerin engelli rampalarının ve yollarının önüne araç park etmeleri gibi bireylerin yaratımı olan sorunlar bulunmaktadır. Bahse

konu sorunların ortadan kaldırılması için toplumsal farkındalığın sağlanması gerektiği gibi bu eylemlerde bulunanlara yönelik caydırıcı müeyyidelerin uygulanması da önem arz etmektedir. Bu uygulamaları, K1 şu söylemiyle desteklemektedir: *“Bu noktada birçok çalışma yapılıyor, en önemlisi de ifade edemedim, yani yaptırımların biraz daha güçlendirilmesi; cezaların, mesela birçok olay ile karşılaşılıyor, yani bu cezaların nasıl söyleyeyim cezaların caydırıcı olması lazım.”* (K1, kadın, 25, görme engelli).

Görme ve ortopedik engelliler, birçok alanda olduğu gibi kamu kurum ve kuruluşlarına da hem erişimde birtakım sorunlar yaşamakta hem de söz konusu kurumlardan hizmet alım sürecinde bazı sorunlar yaşamaktadır. Özellikle bazı katılımcılar, kamu kurum ve kuruluşlarının iç işleyiş mekanizmasında sorun yaşadıklarını belirtmekte, dolayısıyla kamu kurum ve kuruluşlarında bazı pozitif ayrımcı uygulamaların olmasını talep etmektedirler. Bu bağlamda bahse konu kurumlarda engellilere dönük hizmet vermekle görevlendirilen bir birimin varlığını talep etmektedirler. Konuya dair bir katılımcının şu ifadeleri örnek verilebilir:

“Bütün kamu kurumları, giriyorsun içerde içinden çıkamıyorsun, yani bize biraz daha tolerans tanımaları lazım, yani orada bir birim olması lazım. Sadece iki kişi her kurumda oturup gelen engelliye yardımcı olması için devletin görevlendirmesi lazım, istisnasız bu bütün kurumlarda böyle. Cezaevinde bile varsa, cezaevi bile olsa cezaevi, yani gittiğim zaman bir mahkûm yakının varsa rahat bir şekilde görüşmem lazım.” (K5, erkek, 34, görme engelli)

Görme ve ortopedik engelli bireylerin, toplumsal katılımın dışında kaldıkları alanlardan biri de sportif, sanatsal ve kültürel faaliyet alanlarıdır. Bireylerin sosyalleşmeleri ve hoşça vakit geçirmeleri için önem arz eden bu alanlara, bireylerin farklı nedenlerden kaynaklı olarak, eşit şekilde erişim sağlayamadıkları görülmektedir. Söz konusu alanlar, bireylerin serbest zamanlarını değerlendirebildikleri ve öznel iyi

oluşlarını sağlayarak sosyalizasyon sürecinden geçtikleri alanlardır. Bir katılımcı, özellikle sportif faaliyetler konusunda aktif çalışan kulüplerin, engelliler alanında da bir dal veya branş oluşturmasının yasal bağlamda zorunlu kılınmasının engellilere önemli katkılar sağlayacağını düşünmektedir:

“Şunu yapsa devlet önce çok güzel olurdu: Mesela Türkiye’de belki binlerce kulüp var, her kulübün mutlaka engelliler branşı olması gerektiğini, bir engelliler dalının olması gerektiğini, böyle yasal olarak bunları getirmiş olsalar. Mesela birlikte dev bütçeli kulüplerin mesela Fenerbahçe, Galatasaray gibi, dese ki bunlara: siz işte bir engelli birimi oluşturmak zorundasınız. Engellilerin işte faaliyetlerine sizin de Galatasaray, Fenerbahçe veya Beşiktaş olarak sporcularınız katılmak zorunda, demiş olsa, otomatikman bu yeni engellilere veya da evde olanlara veya hiç bir şekilde sporla tanışmamış olan insanlarda daha rekabeti arttıracaktır.” (K6, erkek, 28, görme engelli)

Sosyal bir aktör olarak bireylerin toplumsal ilişki kurmaları ve diğer bireylerle etkileşimde bulunmaları önem arz etmektedir. Nitekim görme ve ortopedik engelliler, bu alanda da çeşitli engellerle karşı karşıya kalmakta, etkin ve eşit katılımın dışında tutulmaktadır. Bireylerin, aile kurmaları ve evlilik gerçekleştirmeleri, aynı zamanda onların sosyal ilişki ağlarını güçlendirmektedir. K7, engelli bireylerin evlilikte güçlük çektiklerini dile getirmiş olmakla birlikte devletin, bu konuda destekleyici ve teşvik edici olmasını talep etmiştir:

“Engellilerin evlenmesini isterim. Devletin engellilerin evlenmeleri için yardım etmesini isterim. Engelli bireylerin evlenirken zorluk yaşamamalarını isterim. Engelli vatandaş, mesela bir çocuk engelli yarın öbür gün annesi babası öldüğü zaman kardeşinin yanında ne kadar kalabilir? Ben sana soruyorum. Devlet evlenmeyi teşvik etsin, diyorum. Kimse sokaklarda kalmayın.” (K7, erkek, 37, görme engelli)

Katılımcıların görüşlerinden hareketle, örneklem kapsamındaki görme ve ortopedik engelli bireylerin, eşit ve bağımsız bir şekilde toplumsal katılım sağlamalarının önünde farklı nedenlere bağlı olarak

birtakım engellerin bulunduğu görülmektedir. Kamusal alana erişimde önemli bir husus olan erişilebilirliğin düşük standartlarda olması ve mimari düzenlemelerin standart biçimde tasarlanması, toplumsal katılımın önündeki en önemli sorunlar olarak görülmektedir. Bireyler, kamusal hizmet alımında sorun yaşadıkları gibi kültürel, sanatsal ve sportif aktivitelere katılımda da bazı bariyerlerle karşılaşmaktadırlar. Bununla birlikte, gündelik yaşamın ilişkiler ağında birtakım sorun ve engellerle karşılaşan ortopedik ve görme engelliler, birçok kazanımın, faaliyetin ve etkileşimin dışında kalmaktadırlar. Ortopedik engelli katılımcılar, özellikle yollar, kaldırımlar, bina girişleri, toplu taşıma sistemleri gibi alanların standart biçimde düzenlenmesinden dolayı toplumsal yaşama katılımda bağımsız hareket edemediklerini belirtmekte olup bu alanların, kendilerinin de dikkate alınarak düzenlenmesini talep etmişlerdir. Görme engelli katılımcılar da birtakım erişilebilirlik sorunlarından muzdarip olup bu konuda çeşitli beklentilerini dile getirmişlerdir. Özellikle toplu taşıma sisteminde ve kırmızı ışıklarda ses sisteminin olmaması, görme engellilerin bağımsız hareket etmesini olumsuz etkilediği gibi sarı çizgilerin üstüne veya yakınına tabela, ağaç vb. çeşitli engellerin bulunması da söz konusu olmaktadır. Ayrıca farkındalık düzeyi düşük olan esnafın kaldırımlara veya sarı çizgilere eşya koyması ve sürücülerin bilinçsizce araçlarını bu yerlerin girişlerine veya çıkışlarına park etmesi önemli bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Katılımcılar, bu sorunların önlenmesi için mevcut yaptırımların artırılmasını talep etmişlerdir. Evlilik alanında da toplumsal ön yargı ve maddi sorunlardan ötürü sorun yaşadıklarını ifade eden katılımcılar, kamu kurumlarının kendilerini desteklemesini ve evliliği teşvik etmesini beklemektedirler. Yine katılımcı bireyler, kamu kurum ve kuruluşlarından engellilerin daha iyi hizmet almaları için sadece onlara hizmet veren bir birimin kurulmasını istemişlerdir.

Katılımcıların görüşlerine bakıldığında, kamu kurum ve kuruluşlarının, bahse konu sorunlarla ilgili eşit vatandaşlık düzleminde

çeşitli yasal düzenlemeler yapması, politikalar geliştirmesi ve uygulaması beklenmektedir. Bireyler, özellikle kamu kurum ve kuruluşlarından erişilebilirlik standartlarının yükseltilmesine ve toplumsal yaşama katılımlarının kolaylaştırılmasına dönük taleplerde bulunmuşlardır. İlgili bilimsel literatür incelendiğinde bu doğrultuda birtakım çalışmaların olduğu görülmektedir. Arslan vd. (2014) ve Kanyılmaz Polat (2020) da görme engelli bireylerin, çevresel iyileştirmeler ve erişilebilirlikte eşitliğin sağlanması hususunda çeşitli düzenlemelerin yapılmasını devletten beklediklerini ortaya koymuşlardır. Bu konuda benzer sonuçların ortaya çıkmasının temel nedeninin, engellilere yönelik kamusal politikaların benzer olmasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, toplumsal bakışın genellikle olumsuz olmasının da etkisi bulunmaktadır. Zira toplumdaki olumsuz tutum ve ön yargıların, siyasal aktörleri de etkileyerek karar ve politikalarını şekillendirdiği düşünülmektedir. Ayrıca bu durum, sadece Tokat ve Türkiye'ye özgü olmayıp birçok farklı toplumda da bazı farklılıklar göstermekle birlikte, benzer sorunların yaşandığı söylenebilir. Her ne kadar bu bulgular, sadece katılımcı bireylerin görüş ve beklentileriyle sınırlı olsa ve bir genelleme amacı gütmese de başka çalışmalarda sonuçlarla örtüşmektedir. Dolayısıyla söz konusu nedenlerden kaynaklı olarak bu tema ekseninde yapılan başka çalışmalar da benzer sonuçlar ortaya koymuştur. Bu kapsamda elde edilen bulgular, Burcu (2007), Chikuta vd. (2019), Genç (2015), Onur İnce vd. (2016), Karakuyu (2017) ve Öztapak'ın (2017) çalışmalarıyla paralellik göstermektedir. Ayrıca benzer sonuçlar, engelli üniversite öğrencilerinin beklentileri üzerine yapılan çalışmalarda da bulunmuş olup bu çalışmalarda engellilerin, fiziksel çevre tasarımının uygunluğunu ve diğer erişilebilirlik standartlarının artırılmasını talep ettikleri saptanmıştır. Bu çalışmalara Babic ve Dowling (2015), Burcu (2002), Namlı ve Suveren (2019) ve Mengi'nin (2019a) çalışmaları örnek verilebilir. Engelli bireylerin aileleri de Arıkan'ın (2001) çalışmasına

göre devletten toplumsal yaşamı kolaylaştıran çeşitli düzenlemelere ağırlık vermesini beklemektedir. Ayrıca Yücel ve Bulut'un (2020) çalışmalarına göre engelliler, kamu kurum ve kuruluşlarının, medyada engellilere hitap eden yayınlara ağırlık vermesini, yetkililerin empati yapmasını ve sadece engelliler gününde değil her zaman önemsenmeyi beklediklerini belirtmişlerdir.

Görme ve ortopedik engelli bireylerin ortaya koydukları bahse konu beklentilerinin arkasında deneyimledikleri sorun ve engeller bulunmaktadır. Çünkü engellilerin yaşamları, neredeyse bütün toplumlarda eşit vatandaşlık ilkesinin dışında tutulmuş, bireyler birtakım sorunlar nedeniyle eve kapatılmış ve bağımsız şekilde toplumsal katılımdan soyutlanmıştır. Bu nedenle zorlu bir yaşam sürecinden geçen görme ve ortopedik engelliler, bağımlı bireyler olarak görülmüş ve uzun bir dönem çeşitli kurumlara kapatılarak tedavi ve rehabilite edilmeye çalışılmıştır. Sanayileşme ile artan kentleşme sürecinde, bireylerin toplumsal katılım sorunu daha da derinleşmiş ve sonraki dönemlerde de devam etmiştir. Farklı bir ifadeyle, modernitenin dışında batılı post-endüstriyel toplumlarda da bağımsız katılım sorunu devam etmiştir.

Batı toplumlarında toplumla bütünleşen öznelere, bağımsız ve girişimci bireyler şeklinde görülerek bir "normallik kültürü" yaratılmış, toplumdaki soyutlanan bireyler ise bu kültürün dışında kalan bağımlı, pasif ve yoksul bireyler olarak görülmüştür. Bu durum, engelli bireylere yönelik mevcut yaklaşımı açık biçimde ortaya sermektedir (Galvin, 2011: 488). Görme ve ortopedik engellilerin pasif ve bağımlı bireyler olarak görülmesi, toplumsal katılım noktasındaki politika ve uygulamaları olumsuz etkileyerek, bireylerin birçok alanda sorun yaşamalarına neden olmaktadır. Özellikle erişilebilirlik alanında yaşanan sorunlar, bireylerin toplumsal yaşama katılımını ve kamusal hizmetlere erişimini engellemektedir. Dolayısıyla bireylerin işlerine gitmede, eğitim ve sağlık hizmetini almada, ibadetlerini yerine getirmede ve alışveriş

yapmada ulaşım noktasında birtakım ihtiyaçları bulunmaktadır (Hwang vd., 2020: 264). Çeşitli ihtiyaçları olan görme ve ortopedik engelli bireyler, toplumsal katılımın dışında tutulduklarından dezavantajlı hâle gelmektedirler.

Sosyal dışlanma yaşayan dezavantajlı görme ve ortopedik engelli bireylerin topluma dâhil olmalarını engelleyen bariyerlerin ortadan kaldırılmasında dâhil etme politikaları önemlidir. Birtakım engeller nedeniyle toplumsal yapıya dâhil olamayan engelli bireyler için son zamanlarda internetin dâhil edici bir araç olarak kullanılması gündeme gelmiştir. Ancak bilgisayar ve internetin bağımlılık yapan özelliği dikkate alındığında, engelli bireylerin bilgisayar başında çok zaman geçirmeleri eve kapanmalarına neden olmakta ve asosyallik yaratarak sosyal dışlanmayı yeniden üretebilmektedir (Köten & Erdoğan, 2014: 22-23). Bu yüzden engelli bireylerin, kamu kurum ve kuruluşları tarafından özellikle reel yaşamda eşit vatandaşlık ilkesi ekseninde değerlendirilerek sosyal içermenin gerçekleşmesi ve mevcut engellerin ortadan kaldırılması önem arz etmektedir.

Ekonomi ve Çalışma Yaşamına Dair Sorunların Çözülmesi

Görme ve ortopedik engelliler, dezavantajlı ve yoksul gruplardan biri olmakla birlikte, bu sorunun tarihsel bir arka plana sahip olması, yoksulluğun sürekliliğine işaret etmektedir. Birçok alanda olduğu gibi finansal açıdan da bağımlı bireyler olarak görülen ve hayırseverlik ekseninde yaklaşılan engelliler, istihdamın dışında tutulmuş, temel ihtiyaçlarını karşılamada bile bağımlı hâle getirilmiştir. Özellikle sanayileşmeyle birlikte gelişen seri üretime dayalı küresel kapitalizm, görme ve ortopedik engellileri çalışma yaşamından soyutlamıştır. Ancak görme ve ortopedik engelli bireylerin ekonomik alandaki sorunları yirmi birinci yüzyılda da devam etmekte, daha çok sosyal yardımlar perspektifinden bakılmakta ve bireylerin otonomik yapıları için hayati derecede önemli olan çalışma yaşamına katılım sağlama sorunu devam

etmektedir. Bu bağlamda görüşülen bireyler, finansal alanda deneyimlenen bu sorunların ortadan kaldırılmasını talep etmişlerdir. Örneğin K16, beklentilerini şöyle dile getirmiştir: *“Engelliler yasası gözden geçirilmeli, engelli haklarını da gözden geçirmeliler, onun dışında kamunun dışındaki işsiz olan engelli hakları da düzenlenmeli diye düşünüyorum. Çok fazla sıkıntıları olanlar var, maddi manevi anlamda desteğe ihtiyacı olan çok fazla insan var.”* (K16, kadın, 36, ortopedik engelli). Özellikle görme ve ortopedik engelli bireylerin bir kısmı, bazı özel donanım ve araçlara ihtiyaç duyduğundan ek maliyetleri artmakta, ancak maliyetlerini karşılayacak yeterli derecede gelire sahip olmadıklarından devletten bu yönde beklentileri bulunmaktadır. Bu durum, K20’nin görüşleriyle örneklendirilebilir: *“Ben, tekerlekli sandalyelilerin akülü arabaları gibi bazı ihtiyaçları oluyor, akü bitince ortada kalıyorlar, onları karşılamada yardımcı olunsun. Bunlar olmayacak çok zor şeyler değil yani. Mesela benim gibilerine de üç tekerlekli motor sağlarsa çok iyi olur.”* (K20, kadın, 52, ortopedik engelli). K10 ise taleplerini şu şekilde dile getirmiştir: *“Devlet maddi olarak daha kaliteli protez veya kulaklık sunabilirler. Ben ve benim gibi engellilerin isteklerini ücretsiz en iyi şekilde karşılayabilirler.”* (K10, erkek, 48, ortopedik engelli).

İş gücü piyasasının dışında kalan ve genelde sadece sosyal yardımlarla geçinmeye çalışan görme ve ortopedik engelliler, temel gereksinimlerini karşılamada güçlük çekmektedir. Bu kapsamda bir katılımcı, bazı bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamada bile sorun yaşadıklarını belirtmekte, kamu kurum ve kuruluşlarından bu konudaki beklentilerini şu cümlelerle ifade etmektedir: *“Engellilere bazı konularda destek olsun yeter, bir tek benim için değil, herkes için. Yani dar geçimli olanlar var onlar için, kimi evinde yiyeceği içeceği yok, kimi maddi olarak sıkıntıda, diyemiyorlar da onların tespit edilmesi... Benim için değil, ben istemiyorum.”* (K12, erkek, 35, görme engelli). Bu konuya dair başka bir katılımcı da ilgili kurumlardan beklentilerini şöyle

sıralamıştır: “Devletten kendi şahsıma bir beklentim yok, ama çok ihtiyacı olan insanlar var, engelli arkadaşlarımız. Bunu görmesi lazım, nasıl bir maaşının peşine düşüyorsa mesela devlet, engellilerin de durumuna bakması, değerlendirmesi lazım. Engellileri bu konuda biraz daha düşünmeleri lazım.” (K19, erkek, 45, ortopedik engelli). Ortopedik engelli olan K9 ise bazı sağlık sorunları yaşadığını belirtmekte ve bu durumla ilgili beklentisini “Devletten tedavimi ettirip sağlığıma kavuşabilmem için yardımcı olmasını isterim.” cümlesiyle dile getirmektedir.

Görme ve ortopedik engellilerin ekonomik anlamda bağımsız olmamalarının ve temel ihtiyaçlarını karşılamada sorun yaşamalarının temelinde iş gücü piyasasının dışında kalmaları yatmaktadır. Yaşanan bu sorunlara yönelik bir çözüm mekanizması ve asgari ihtiyaçları gidermenin yolu olarak görülen engellilik maaşı gibi birtakım sosyal yardımlar da yetersiz kaldığından çözümleyici bir işleve sahip değildir. Dolayısıyla farklı ekonomik sorunlar yaşayan görme ve ortopedik engelli bireylerin temel taleplerinden biri, çalışma yaşamına katılımlarının kolaylaştırılmasıdır. Özellikle bireyler, kamu kurum ve kuruluşlarında çalışmalarının teşvik edilmesine dönük düzenlemelerin yapılmasını talep etmektedirler. Bu bağlamda görme engelli olan K7 devletten beklentilerini, “İş ortamını teşvik etsin, mesela devlet kolaylık sağlasın engellinin çalıştırılması için.” cümlesiyle ifade ederken, ortopedik engelli K18 ise beklentilerini “Engelliler adına daha çok kadro açmalarını istiyorum.” cümlesiyle ifade etmiştir.

Bireylerin bu beklentileri, görme ve ortopedik engelli katılımcıların istihdam alanında mutlak biçimde birtakım sorunlar yaşadıklarının somutlaşmasını yansıtmaktadır. Bireylerin iş gücü piyasasına katılım sağlama yönündeki talep ve beklentilerini, başka örnekler üzerinden de somutlaştırmak mümkündür. Örneğin bir katılımcı, beklentisini şöyle dile getirmiştir: “Devletten ne bekliyorum?”

İki tane çocuğum var, onları okuttuğum zaman bir işe yerleştirmesini istiyorum devletten, yani ne isteyebilirim ki.” (K17, kadın, 56, ortopedik engelli). Bir diğer katılımcı da istihdam üzerinde durmakla birlikte, sosyal yardım kapsamında verilen engellilik maaşının da yükseltilmesini beklemektedir. İlgili bireyin kendi ifadeleri şöyledir: *“Devletten ben ne beklerim? Sadece maaşlarımızın çoğalmasını, bir de bu engelli memurların alınmasını daha da artırılmasını bekliyoruz.”* (K14, erkek, 33, ortopedik engelli). Türkiye’de engelli bireylerin kamu kurumlarına alımlarında Engelli Kamu Personeli Seçme Sınavı (EKPS) yapılmakta, bireyler belirlenen kontenjanlar kapsamında atanmaktadır. Bazı bireylerin, bu uygulamayı yetersiz gördükleri ve buna karşı oldukları görülmektedir:

“Kamu kurumları sınavsız engelli alabilirler, engelli alırken neden sınav ve mülakat şartı koyuyorsunuz, neden bir eğitim durumu koşullu koyuyorsunuz, tamam eğitim durumunu geçtim ama sınav neden? Ben, bugün bir kamu kurumunda olabiliydim.” (K2, kadın, 36, ortopedik engelli)

Kamuya ait bir kurumda çalışan K23, engellilerin sadece çalışma yaşamına katılımda sorun yaşamadıklarını, çalışan bireylerin de kariyer yükselmesi ve özlük hakları gibi çeşitli konularda sorun yaşadıklarını belirtmiştir. Bahse konu katılımcı, yaşadıkları problemlerin çözülmesi hususunda birtakım taleplerde bulunmuştur:

“İşe girmemiz zaten zor, çalışanlar da zorluk çekiyor. Çalışan engellilerin özlük hakları mutlaka iyileştirilmeli, çünkü emeklilikte de maaşlarımız çok düşüyor. İşyerinde zaten ilerlememiz çok zor, bunun da düzeltilmesi lazım. Devletin bu konularda bazı düzenlemeler yapmasını bekliyoruz.” (K23, erkek, 44, ortopedik engelli)

Genellikle istihdamın dışında kalan ve birtakım ekonomik sorunlar deneyimleyen katılımcı bireyler, iş gücü piyasasına katılım sağlamayı talep etmişlerdir. Özellikle kamu kurum ve kuruluşlarında çalışmak istediklerini beyan ederek, devletin bu konuda bazı kolaylıklar

sağlamasını, kontenjanları artırmasını ve bazı yasal düzenlemeler yapmasını beklediklerini dile getirmişlerdir. Bu konuda bireylerin, negatif tutumundan ve istikrarlı olmamasından dolayı özel sektöre pek sıcak bakmadıkları anlaşılmaktadır. Çalışan katılımcılar da kariyer ilerlemesinde sorun yaşamakta ve diğer bireylerin olumsuz tutumlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bireylerin çalışma yaşamına katılımları, sadece maddi bir gelir için gerekli olmayıp aynı zamanda bireylerin sosyalleşmeleri için de gereklidir. Ayrıca bazı görme ve ortopedik engelli bireyler, çeşitli özel donanım, araç ve gereç kullandıklarından ek giderleri olmakta, dolayısıyla kamu kurumlarının bu konudaki ödemeleri artırmasını istemektedirler. Katılımcıların görüşlerinden de anlaşılacağı üzere bireyler, birtakım ekonomik sorunlar yaşadıklarından gereksinimlerini karşılamada güçlük çekmektedirler. Netice itibarıyla katılımcı bireylerin devletten temel beklentileri, başta kamu kurumlarında olmak üzere çalışma yaşamına katılımlarının kolaylaştırılması ve teşvik edilmesidir. Ayrıca çalışan bireylere yönelik kariyer ilerlemesi ve özlük haklarıyla ilgili bazı iyileştirici düzenlemelerin yapılmasını beklemektedirler. Bununla birlikte, sosyal yardımların ve engellilik maaşının artırılmasını talep etmektedirler.

Katılımcı görme ve ortopedik engelli bireyler, çalışma yaşamına katılmayı ve ekonomik anlamda çeşitli şekillerde desteklenmeyi talep etmişlerdir. İlgili bilimsel literatür incelendiğinde bu doğrultuda birtakım bulgulara rastlanmaktadır. Örneğin Kanyılmaz Polat'ın (2020) çalışmasına göre görme engelliler, çalışma yaşamında işverenlerin ayrımcı uygulamalara son vermesini ve engel durumu göz önüne alınarak görevlendirilme yapılmasını talep etmişlerdir. Ayrıca Arslan vd. (2014), görme engellilerin istihdama katılım sağlama beklentilerini ortaya koymuşlardır. Bu sonuçların, mevcut araştırmanın bulgularıyla örtüşmesinin temel nedeni, ekonomi ve istihdam alanlarındaki sorunların yaygın olması ve tüm toplumlarda farklı boyutlarda ve derecelerde bu sorunların yaşanmasıdır. Farklı bir söylemle, bu sorunların kaynağını,

kamu politikalarının yetersiz olması ile toplumsal çerçevede inşa edilen dışlanma, damgalanma ve marjinalizasyon gibi olumsuz tutum ve davranışlar oluşturmaktadır. Bu durum ise görme ve ortopedik engelli bireylerin beklentilerini de birbirine benzetmektedir. Ayrıca çalışmanın bulguları, söz konusu nedenlerden ötürü Schur vd. (2005), Genç (2015), Whitney vd. (2021), Kaldık (2021), Ali vd. (2011) ve Mengi'nin (2019b) çalışmalarıyla da örtüşmektedir. Yine çalışmanın sonuçları, TÜİK (2011) tarafından yapılan Özürlülerin Sorun ve Beklentileri Araştırması'ndaki engelli bireylerin kamu kurumlarından iş bulma olanaklarının, çeşitli hizmetlerle ilgili imkânların ve sosyal yardımların artırılması yönündeki beklentileriyle de örtüşmektedir.

Engelli bireylerin beklentileri, deneyimledikleri ekonomi ve istihdam alanındaki sorunlar ekseninde şekillenmektedir. Özellikle görme ve ortopedik engelli bireylerin ekonomik koşullarının yetersizliği, sadece mutlak yoksulluk bağlamında temel beslenme durumuyla ilintili bir sorun değildir. Bu engellilerin beslenme, barınma, giyinme gibi temel ihtiyaçlarını karşılamaları insani bir yaşam için yetersiz olup bireylerin sosyal, kültürel ve sanatsal yaşama da etkin biçimde katılım sağlama hakkı ve ihtiyacı bulunmaktadır. Başka bir söylemle, bireylerin bağımsız bir şekilde toplumsal katılım sağlamalarında ekonomik faktörlerin belirleyiciliği yüksektir. Ancak görme ve ortopedik engelliler, bu bağlamda çeşitli dezavantajlar sarmalında bulduklarından engelli olmayan bireylerle eşit koşullara sahip olmayıp düşük gelir düzeyine sahiptirler. Bu kapsamda Burcu'nun (2004) çalışması, görme engellilerin alt ve orta derecede bir gelire sahip olduklarını ortaya koymuştur. Bireyler, bu nedenle yoksulluğu da deneyimleyerek birçok hizmetin dışında kalmaktadırlar.

Görme ve ortopedik engeli bireyler, genellikle “üretken olmayan” şeklinde kategorize edilerek sosyal dışlanma ve yoksulluk sarmalında bir yaşam sürdürmekte; çalışma yaşamı, eğitim, sağlık, ulaşım, konut gibi

alanlarda çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar (Altuntaş & Atasü Topçuoğlu, 2016: 27). Özellikle iş gücüne katılımda dezavantajlı gruplardan biri olan engelliler, aynı zamanda herhangi bir ekonomik kriz veya durgunluk döneminde işini kaybetme ve yeni iş bulma noktasında diğer bireylerden daha dezavantajlıdırlar (Kruse & Schur, 2003: 32-33). Ayrıca çalışan engelliler de genelde kalifiye olmayan ya da az kalifiyeli işlerde ve düşük statülü işlerde çalıştıklarından gelirleri düşüktür. Statüsü yüksek işlere geçmeleri de kolay olmamakta; bu noktada engelliler, yeteneklerini yeteri kadar kullanmalarına fırsat verilmediğini, mesleki ve beceri geliştirme eğitimi olanaklarına sahip olmadıklarını belirtmektedir (Fevre, 2017: 593). Oysaki görme ve ortopedik engelli bireylerin, onurlu ve saygın bir yaşam sürdürerek toplumsal katılım sağlamalarında, iş gücü piyasasına katılımlarının önemli etkisi bulunmaktadır (Şen, 2018: 137).

Görme ve ortopedik engelli bireylerin istihdamına yönelik politikalar, bütün dünyada uzun zamandır üzerinde durulan bir konudur. Bu sorunun üstesinden gelebilmek için istihdam kotası, sosyal güvenlik, mesleki rehabilitasyon ve ayrımcılığı ortadan kaldırma çalışmaları gibi birtakım stratejiler geliştirilmektedir. Keza tüm bu çalışmalara rağmen engelli bireylerde istihdam sorunu devam etmekte olup işsizlik ve yoksulluk, engelli bireyler için temel bir sorun olarak güncelliğini korumaktadır (Schriner, 2011: 280). Başka bir deyişle, her ne kadar görme ve ortopedik engelli bireylerin istihdam alanında ve çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunların çözülmesi noktasında farklı çalışmalar yapılsa da bireylerin istihdam ve ekonomi alanındaki sorunları devam etmektedir. Bu durum, katılımcıların yaşamlarında deneyimlendiğinden beklentilerini de biçimlendirmektedir.

Engelli Bireylerle İlgili Düzenleme ve Uygulamalarda Engelli Görüşlerinin Alınması

Görme ve ortopedik engelli bireylerin tüm mücadelelerine rağmen hâlen gelişmiş ülkeler de dâhil olmak üzere, engelli bireylerle

ilgili yasal düzenleme ve uygulamalarda genellikle engellilerin görüşlerine başvurulmamakta, kararları onların adına engelli olmayan bireyler almaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin de bu konudan muzdarip oldukları anlaşılmaktadır. Bireyler, kamu kurum ve kuruluşlarının, engellilerin sorun ve ihtiyaçları noktasında kendileriyle görüşmesi gerektiğini belirtmekte, ayrıca engellilerle ilgili çalışmalarda görüş ve önerilerinin alınmasını talep etmektedirler. Bir katılımcının aşağıdaki görüşleri, bu durumu net bir biçimde açıklamaktadır:

“Devletten beklentim, engelliler için bir şey yapmak istiyorsa onların fikir ve görüşlerini baz alarak yapsın ve engelliler, hani sürekli aralık ayında veya mayıs ayında yemek yiyip bir şeyler içmek istemiyor. Gerçek bir ilgi istiyor, hani maddi bir ilgi değil manevi bir ilgi istiyor. Engellilere iyilik yaparken veya bir şey yaparken onların sorunlarının, eksiklerinin, gereksinimlerinin ne olduğunu onların ağzından duyarak yapmalı.” (K3, erkek, 33, görme engelli)

Görüşülen bireyler, kendileriyle ilgili konularda engelli olmayan bireylerin karar vermesini istememekte, kendileriyle ilgili düzenleme ve uygulamalarda fikirlerinin alınmasını talep etmektedirler. Zira düzenlemeler standart bir şekilde yapılmakta, görme ve ortopedik engellilerin ihtiyaçları dikkate alınmamaktadır. Katılımcılara göre çevresel mimari, engelli olmayan bireylere göre inşa edilmekte, engellilerin görüş ve önerileri alınmamaktadır. Katılımcılar, her engel grubunun farklı gereksinimleri olduğundan, uygulamalarda mutlaka görüşlerinin alınması gerektiğini belirtmekte, özellikle yerel yönetimlerde karar mekanizması olan meclislerde engellileri ilgilendiren kararların alınmasında söz hakkına sahip olmak istediklerini belirtmektedirler. Bir katılımcı bu konuyu şöyle özetlemiştir:

“Eğer ben engelliysen, benimle ilgili kararı sağlam insanın vermesini istemem. Şimdi diyor ki burada belediyede 20 kişilik bir idare meclisi var, ben buraya bir kaldırım yapacağım. Bu kaldırımı, bir görme engelli bir tane de ortopedik engelli olması lazım yapılırken, niye? Çünkü sağlam insan benim ne yaşadığımı bilmez. Bir görme engelli sağlam insanın

göremediğini de görür, bir ortopedik engelli görme engellinin göremediğini görür. Yani ortopedik engelliyle görme engelli ya da başka engelli aynı değil düzenlerken, bir mecliste karar almıyorsa engellilerin de olması lazım.” (K5, erkek, 34, görme engelli)

Son yıllarda görme ve ortopedik engelli bireylerin, hakları konusunda sahip oldukları farkındalık düzeyi dünya ölçeğinde artmaya başlamıştır. Bireyler, artık karar mekanizmasına dâhil olmak istemekte, başta erişilebilirlik alanı olmak üzere kendilerini ilgilendiren bütün alanlarda yapılan düzenlemelerde söz hakkına sahibi olmak istemektedirler. Katılımcılara göre, engelli bireylerin yaşadıkları sorunları, diğer bireyler yani engelli olmayanlar deneyimlediklerinden bilmemekte ve bilmedikleri için de yaptıkları düzenlemeler eksik kalmaktadır. Bu yüzden engellilerin sorunlarına yönelik en iyi çözüm pratiklerini yine engelliler sunabilmektedir. K4, bu konudaki düşüncelerini şöyle ifade etmiştir:

“Şu cümleye katılıyorum: engelliyle ilgili kararı engelli versin. Ama seçimlere herkes normal girsin, ama engelliyle ilgili kararı engellinin vermesi gerçekten güzel bir cümle. Çünkü diğer insanlar bilemez ki bizim ne yaşadığımızı, öyle olmayınca bilemez; yani kimse o şekle gelmeyince bilemez, o hissi hissedemez. Ama bir kaldırımın yapılma şeklini bir görme engelli daha iyi tarif edebilir. O olsaydı bunların yapılmasında, planlamasında belki de o fikri verecekti. Ona özel bir yer yapmana gerek yok, hepsine aynı yap, herkes gelebilsin.” (K4, erkek, 31, görme engelli)

İlgili katılımcı, özellikle fiziki çevre tasarımlarındaki sorunlar üzerinde durarak, yapılan düzenlemelerde engelli bireylerin görüşlerinin alınmasının önemine değinmiştir. Dolayısıyla bireylerin görüş ve önerileri alınmadığından, engelliler için birçok ayrı düzenlemenin yapılmak zorunda kalındığını beyan eden katılımcı, ifadelerini şöyle sürdürmüştür:

“Uygulamada engelliye düşünsün, gerekirse çok zor değil eminim ulaşacağı çok kolay bir tane engelliye yanına alsın. Çok zor değil bu, bak buraya bina yapıyorum, girişini falan nasıl yapayım, sorsun, ya vallahi

çok zor değil bu. Bir mimar bina mı yapacak sorsun, belediye bir kaldırım mı yapacak, bir tesis mi yapacak sorsun, çok zor değil. Bize ayrı bir yer yapmasın, yaparken bize sorsun. Biz fikrimizi söyleyelim, herkes eşit kullansın, ne gerek var ki ayrıya çok basit.” (K4, erkek, 31, görme engelli)

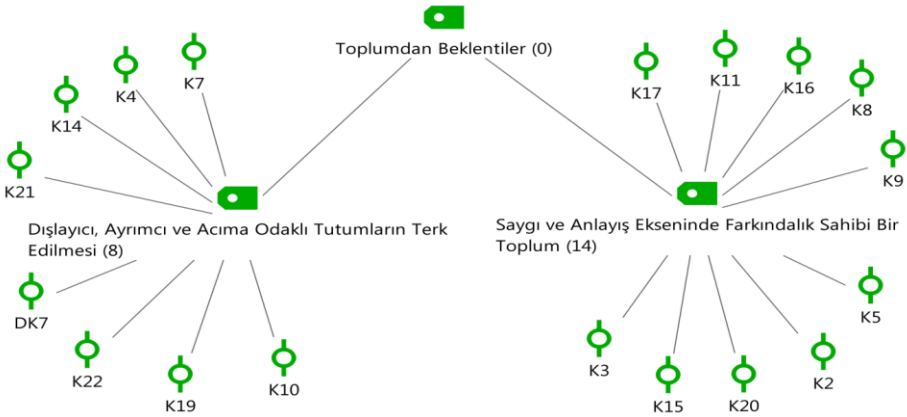
Fiziksel ve toplumsal çerçevede yapılan her türlü düzenleme, görme ve ortopedik engelli bireylerin yaşamlarını etkilemektedir. Genel olarak yapılan bu düzenlemelerin, engelli olmayan bireyler tarafından standart bir formda yapıldığı düşünüldüğünde, engelli bireylerin yaşamlarının güçleştiği kolaylıkla anlaşılmaktadır. Görüşülen bireyler, engellilerin kendi yaşamlarıyla ilgili düzenleme ve uygulamalarda karar sahibi olmak istediklerini ifade etmişlerdir. Görme ve ortopedik engellilerin bağımsız yaşam ve eşit vatandaşlık ekseninde talepleri olmakla birlikte, özellikle kamu kurumlarının öncülüğünde yapılan düzenlemelerde görüşlerine başvurulmasını beklemektedirler. Görüldüğü üzere görme ve ortopedik engelliler, artık alınan kararların nesnesi olmaktan ziyade öznesi olmak istemektedirler. Bireylere göre sorunlara yönelik en iyi çözüm üretenler, ilgili sorun konusunda deneyim sahibi olan kişilerdir. Bu bağlamda elde edilen bulgular, Onur İnce vd. (2016) tarafından yapılan araştırmanın sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Söz konusu bu paralelliğin temel nedeninin de kamusal politikaların ve toplumsal anlayışın birçok yerde benzer olması olduğu düşünülmektedir. Zira genellikle engelli bireylere dönük toplumsal ve kültürel tanımlama biçimleri benzerlik göstermekte ve bağımsız yaşamı önleyici işlev görmektedir.

Görme ve ortopedik engelli bireyler, tarihsel bağlamda bağımlı ve edilgen bireyler olarak görülmüş, engelli olmayan bireylerle aynı çerçevede ve haklar ekseninde değerlendirilmemiştir. Bu anlayış, neredeyse 1960’lı yıllardan sonra gelişmeye başlayan engelli hakları hareketine kadar devam etmiştir. Engelli hakları hareketinin gelişmesiyle birlikte bu anlayışa itiraz edilmiş, engellilerin bağımsız yaşam ve eşit vatandaşlık argümanları yükselmeye başlamıştır. Farklı bir ifadeyle,

engelli hakları hareketinin temel taleplerinden biri, bütün düzenleme ve uygulamaların eşit vatandaşlık kapsamında yapılması, engelli bireylerle ilgili konularda engellilerin karar vermesi hususudur.

Toplumdan Beklentiler

Engelli bireylerin çeşitli sorunlar yaşamalarının temel nedenlerinden biri toplumsal yapıdır. Katılımcı bireylerin toplumdan beklentileri, “Dışlayıcı, Ayrımcı ve Acıma Odaklı Tutumların Terk Edilmesi” ve “Saygı ve Anlayış Ekseninde Farkındalık Sahibi Bir Toplum” başlıkları altında kodlanarak sunulmuştur. Katılımcıların, toplumdan beklentileriyle ilgili tema, kod ve katılımcı ilişkisi şekil 3’te sunulmuştur.

Şekil 3: Toplumdan Beklentiler Tema-Kod-Katılımcı Modeli

Dışlayıcı, Ayrımcı ve Acıma Odaklı Tutumların Terk Edilmesi

Toplumsal katılımın dışında tutulan ve çeşitli ayrımcı uygulamalarla karşı karşıya kalan görme ve ortopedik engelli bireyler, genellikle toplumda acınan, küçümsenen ve hayır işlenecek bireyler

olarak görülmektedir. Çalışma kapsamında görüşülen bireyler, deneyimlenen bu sorunları dile getirmekte ve bu konuda toplumdan çeşitli taleplerde bulunmaktadırlar. Bu bağlamda bir katılımcı, toplumsal beklentilerini şu biçimde ifade etmiştir: *“Toplumdan engellileri dışlamamalarını, onlarla oturup böyle sorunlarını konuşmalarını istiyorum. Yaşadıklarımızın kolay şeyler olmadıklarını anlamalarını, bir gün herkesin engelli adayı olabileceğini ve şükretmeyi bırakmamalarını bekliyorum.”* (K10, erkek, 48, ortopedik engelli). Toplumun küçümseyici bir biçimde bakmamasını isteyen ortopedik engelli K19, talebini *“toplumdan beklentim, biz engellilere iyi davranılması, hor gözle bakılmaması”* şeklinde dile getirirken, yine görme engelli olan K22 ise beklentisini *“Engelliymiş gibi kabullensinler.”* cümlesiyle dile getirmiştir. Katılımcılar, toplumun genelde görme ve ortopedik engellilere olumsuz, ön yargılı ve dışlayıcı baktığını düşünmektedirler. Bu minvalde, bir katılımcının aşağıdaki görüşleri örnek verilebilir:

“Engellilere kötü bakmasınlar, toplumdan beklentim bu. Mesela caddede yürüyorsun, yanından geçiyorum, yanlış anlama Allah’ın yarattığı bir kulum, Cenab-ı Allah yaratmış. Aaa adamın kafası yamuk, adamın şuyu şöyle. Bunu 20 yaşında bayan da diyor, 80 yaşında ninem de diyor, 60 yaşındaki dedem de diyor. Anlatabildim mi? Otobüste bayanın yanında oturuyorsun, tamam kötü amaçla oturmuyorsun, ama araba gidiyor, fren yapıyor ve bayan kalkıyor. Hâlbuki ikili koltuk diyor. Yarın öbür gün senin de çocuğun olacak, senin de çocuğun aynı duruma gelecek.” (K7, erkek, 37, görme engelli)

Toplumsal sistemdeki bu sorunlardan dolayı görme ve ortopedik engelli bireyler, toplumsal katılımın dışında kalmakta ve sosyalleşme noktasında sorun yaşamaktadırlar. Oysaki tüm bireylerin olduğu gibi engellilerin de tam, bağımsız ve etkin biçimde toplumsal katılım sağlama hakkı bulunmaktadır. Bireylerin çeşitli sosyal, kültürel ve sportif aktivitelere katılım sağlayarak sosyalleşmeleri ve serbest zamanlarını değerlendirmeleri gerekmektedir. Bu durum, görme ve ortopedik engelli bireylerin hem yaşam doyumlarını yükseltmekte hem de öznel iyi

oluşlarını olumlu etkilemektedir. Ancak bireylerin sosyalleşmelerinde ve toplumsal katılımlarında birtakım sorunların varoluşu, yaşamlarını güçleştirmektedir. Bu doğrultuda K21, görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Toplumdan ben çok fazla bir şey beklemiyorum kendi engelliliğim için. Hani baktığımızda genel olarak hani bunu herkes söylüyor da biz de söyleyelim eksik kalmasin, engellilere şöyle: onların da eğlenmeye, sosyalleşmeye hakkı olduğuna inananlardanım. Hani insanlarda bazı modeller oluyor, hani ben cevaplarını tabi ki onlara veriyorum. Hani ne gereği var, zaten işe gidip gelmede zorlanıyor devlet parasını versin evde yatsın. Sen kendin mesela bu dönemde evde kaldın, niye bunalıma girdin? Dışarı çıkamıyor adamlar, bunalıma girerler haklı mı haklılar, yani adam bunalıma girdi, yani kimse ile görüşemiyor. Sen bak işte yani Allah'ın derler ya sopası yok ki insanların kafasına vursun. Yani onlara sosyalleşmenin, ben geçenlerde bunu söyledim, hani demek ki sizinle konuşacaktık.” (K21, erkek, 40, ortopedik engelli)

Toplumun, görme ve ortopedik engelli bireyleri marjinalize etmesi ve ötekileştirmesi “sağlam bedenlilik” ideolojisinin bir yansıması olarak kabul edilmektedir. Engelliliğin patolojik ve bireysel bir trajedi olarak görülmesi, farklı problemlere kaynaklık etmekte; toplum, görme ve ortopedik engellilere kimi zaman acıma eksenli bakmakta ve incitici davranmakta kimi zaman da onları yük olarak görmektedir. Görüşülen bireylerin bir kısmı daha çok acımaya odaklanmakta, toplumun kendilerine farklı davrandığını, acıdığını ve bu durumun da onları incittiğini belirtmektedirler. Bu kapsamda ortopedik engelli K14, “*Toplum bize acımasın, bize normal bir insana nasıl davranılıyorsa öyle davransın, öyle baksın yani, acır gözüyle bakmasın.*” şeklinde beklentilerini dile getirirken, K4 ise beklentilerini şöyle dile getirmiştir: “*Aslında toplum daha fazla bizi incitiyor, bize acımaları normal dışı biriymişiz gibi davranmaları, ha bunlar bizi daha fazla incitiyor. Bize normal davransınlar, özellikle evliliklerde, iş hayatında ve gittiğimiz yerlerde bize farklı bakmasınlar.*” (K4, erkek, 31, görme engelli).

Görme ve ortopedik engellilerin toplumsal düzlemde dışlandıkları ve ayrımcılığa uğradıkları alanlardan biri de evliliklerdir. Genel olarak görme ve ortopedik engelli bireylerin büyük çoğunluğu, aynı zamanda yoksul olduklarından çiftte dezavantaj yaşamaktadırlar. Farklı bir ifadeyle bireyler, hem engelliliği hem de yoksulluğu deneyimlediklerinden evlilikte sorun yaşamaktadırlar. Katılımcılar, evlilikte maddi koşulların artık öne çıktığını, bireylerin diğer özelliklerinin önemsenmediğini belirtmektedirler. Bu konuyu bir katılımcı, sitemli bir biçimde şöyle ifade etmiştir:

“Toplum iyi bakmıyor, toplum engelliye bakmıyor; yok memur olacak, yok arabası olacak. Dini bilgilerini sormuyorlar. Bu adam imanlı mı, bu adam evine bakar mı, bu adam bunu yapar mı? Bakmıyorlar. Bu adamın evi var mı, var; arabası var mı, var; memuriyeti var mı, tamam.” (K7, erkek, 37, görme engelli)

Görme ve ortopedik engellilerin gündelik bireysel yaşamlarında ve toplumsal katılımında yaşadıkları sorunları üreten temel mekanizmanın toplumsal sistem olduğu fikri, katılımcıların görüşleriyle desteklenmektedir. Katılımcı bireyler, eşit ve bağımsız biçimde toplumsal bir yaşam sürdüremediklerini, sosyal dışlanmaya ve ayrımcılığa uğrayarak ötekileştirildiklerini belirtmişlerdir. Bu noktada katılımcı bireyler, toplumun engellilik konusunda bilişsel farkındalık sahibi olmasını ve olumsuz tutumların terk edilmesini beklediklerini ifade etmişlerdir. Toplumsal düzlemde üretilen bu olumsuz bakış açısı, tarihsel ve kültürel bir arka plana sahip olmakla birlikte “normallik” ve “sağlam bedenlilik” ideolojileri çerçevesinde inşa edilmiştir. Özellikle görme ve ortopedik engelliliği, bireysel trajediye bağlayarak aşırı derece bireyselleştiren ve tıbbi indirgemeci bir anlayışla açıklayan bir bakış açısı, bu durumu temellendirmiştir. Engelliliğin açıklanmasında toplumsal koşulların dikkate alınması, ancak sosyal modelin gelişmesiyle mümkün olabilmiştir. Dolayısıyla katılımcıların deneyimledikleri söz konusu dışlayıcı ve ayrımcı uygulamaların, toplumsal ve kültürel

tanımlanma biçimiyle açıklanabildiği düşünülmektedir. Zira toplumsal ön yargılar, stereotipler ve damgalanmaların ortadan kaldırılması, belirli derecedeki toplumsal bilinç ve farkındalıkla mümkün olabilmektedir. Görüldüğü üzere katılımcılar, bu yönde bir beklenti içerisindeyler.

Katılımcı bireyler, ayrıca toplumun kendilerine acıyarak baktığını belirtmiş olup bu durumun kendilerini duygusal bağlamda olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla bu bakış açısının terk edilmesini talep etmişlerdir. Kültürel bir aktarım olan bu durum, hayırseverlik eksenindeki bir anlayışın dışavurumu olarak değerlendirilebilir. Keza dışlayıcı toplumsal anlayışın bir devamı olarak, görme ve ortopedik engelli katılımcılar, evlilikte sorun yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Bu konudaki toplumsal ön yargı ve kalıpların yıkılmasını beklediklerini belirtmişlerdir.

Görme ve ortopedik engelli bireylere yönelik toplumsal ve kültürel çerçevede inşa edilen olumsuz tutum ve davranışlar, bireylerin gündelik yaşamda ve toplumsal katılımında birtakım sorunlar yaşamalarına neden olmaktadır. Bu toplumsal bariyerler nedeniyle katılımcılar, bir yandan çalışma yaşamında ve sosyokültürel aktivitelere katılımında, bir yandan da toplumsal ilişkilerde ve evlilikte engellerle karşılaştıklarını vurgulamışlardır. Bu bağlamda, toplumsal yaşamda bireylerin kendilerine acıyarak baktığını ifade eden katılımcıların toplumdan temel beklentileri ise dışlayıcı, ayrımcı ve acıma odaklı bakış açısının terk edilerek yaşanan sorunların ortadan kaldırılması yönündedir. Bireylerin, toplumsal düzlemde deneyimledikleri söz konusu sorunları belirleyen birçok bilimsel çalışma mevcuttur. Örneğin Burcu (2007) ve Burcu (2011), çalışmalarında bireylerin, toplumsal yaşamda sosyal dışlanma ve acınma ile karşılaştıklarını belirlemiştir. Bu durumu, birçok katılımcı da bizzat dile getirmiştir. Ayrıca çalışmada elde edilen bulgular, bilimsel literatürdeki birçok çalışma ile paralellik göstermektedir. Mevcut çalışma bulgularının, diğer çalışmalardaki bulgularla benzerlik göstermesinin

temel nedeninin toplumsal bakış açısı olduğu düşünülmeyle birlikte bu durumun, toplumsal yapıların birbirine benzemesinden de kaynaklandığı düşünülmektedir. Böylece toplumsal bakış açısına yapılan vurgunun öne çıkması, daha çok sosyal modelin temel argümanlarının haklılığını ve pratik yaşama yansımalarını göstermektedir. Bu anlayış kapsamında Kanyılmaz Polat (2020), çalışmasında görme engellilerin, toplumsal ön yargıların ortadan kaldırılmasına dönük beklentilerini ortaya koymuştur. Ayrıca benzer şekilde, mevcut çalışmada saptanan engellilerin beklentileriyle ilgili bulgular, Kaldık (2021), Öztapak (2017) ve Mengi'nin (2019b) çalışmalarındaki bulgularla da örtüşmektedir. Tüm bu çalışmalarda toplumsal koşullara merkezi bir önem atfedilmiş, engelli bireylerin ana akım toplumun dışında tutulması bu bağlamda değerlendirilmiştir. Ancak görme ve ortopedik engelli bireylerin, toplumun dışında tutulması, yeni bir durum olmayıp tıbbi modelden kaynaklanan tarihsel bir arka plana sahiptir. Geçmişte, görme ve ortopedik engelli bireylerin deneyimledikleri sorunların çözülmesi, tıbbi ve rehabilitasyon uygulamalarına bağlanmıştır.

Batı'da engelli bireylerin sorunları, on yedinci yüzyıldan sonra bireyler tedavi edilerek ve kurumsal alanlara kapatılarak çözülmeye çalışılmıştır. Böylece deneyimlenen sorunların toplumsal boyutu ihmal edilerek engelli bireyler ailelerinden, çevrelerinden ve toplumdan izole edilmiş; yatılı kurumlara, akıl hastanelerine, rehabilitasyon merkezlerine ve ayrı okullara kapatılmıştır (Braddock & Parish, 2011: 159). Dolayısıyla engelli bireyler ve onların yakınları, tarihsel olarak sürekli damgalanmış ve marjinalleştirilerek toplumdan izole edilmiştir (Schriner, 2011: 295). Farklı bir ifadeyle, kurumlarda tedavi edilerek "normalleştirilmeye" çalışılan ve ayrımcı uygulamalara maruz kalan görme ve ortopedik engelliler, tıbbi bir paradigma ekseninde değerlendirilmiş, toplumsal ve kültürel unsurlar ekseninde ele alınmamıştır.

Engellilik olgusu, uzun bir dönem tıbbi anlayışın tahakkümü altında değerlendirilmiş, olgunun toplumsal koşulları dikkate alınmamıştır. Daha sonra, bu tıbbi indirgemeci anlayışın eleştirilmesiyle alternatif bir bakış olarak sosyal model ortaya çıkmıştır. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından sonra gelişmeye başlayan bu anlayış, görme ve ortopedik engelliler başta olmak üzere, tüm engellilerin deneyimledikleri birçok sorunun asıl kaynağının toplumsal çerçevede üretildiğini savunmuştur. Böylece evrensel bağlamda birçok ülke ve uluslararası kuruluş, toplumsal bariyerlere odaklanmaya başlamış, bu konuda birtakım yasal düzenlemeler yaparak mevcut toplumsal bariyerleri elemine etmeye çalışmıştır. Ancak tüm bu çalışmalara karşın görme ve ortopedik engelli bireylerin toplumsal bağlamda yaşadıkları sorunlar devam etmektedir. Nitekim görme ve ortopedik engelli bireylere yönelik toplumsal yapıdaki ön yargılar ve olumsuz kültürel tanımlama biçimleri, birçok soruna kaynaklık etmekte; bireylerin damgalanmalarına ve sosyal dışlanmaya maruz kalmalarına neden olmaktadır.

Saygı ve Anlayış Ekseninde Farkındalık Sahibi Bir Toplum

Genel olarak sosyal ilişkilerin zedelenmeden sürdürülmesi için insanlar arasındaki karşılıklı saygı ve anlayışın önemi tartışılmaz olmakla birlikte bahse konu durum, görme ve ortopedik engelliler açısından da aynı derecede önem arz etmektedir. Ancak bu konuda, toplumsal farkındalık eksikliklerinden kaynaklı bazı sorunlar yaşanmakta, engellilere ilişkin tutum ve davranışlar, saygı kalıplarının dışına çıkmaktadır. Görme ve ortopedik engelliler de diğer insanlar gibi insanca ve onurlu bir yaşam sürdürme ve saygı görme hakkına sahiptir. Görüşülen bireyler, bu konuda çeşitli sorunların var olduğunu ifade etmiş olup engelli olmayan bireyler gibi toplumda saygı görmek istediklerini belirtmişlerdir. Toplumdaki kolektif bilincin engelliliğe yönelik olumlu olmasını isteyen görme ve ortopedik engelliler, toplumdaki empati ve anlayış beklemektedirler. Bu bağlamda görme engelli olan K8 toplumdan

beklentisini, “*İyi davranmalarını isterim hocam, iyi davranmalarını beklerim.*” biçiminde dile getirirken, ortopedik engelli olan K9 ise beklentisini “*Toplumdan sevgi ve saygı isterim.*” biçiminde dile getirmektedir. Başka bir katılımcı, toplumda saygı görmediklerini ve saygı beklentilerinin olduğunu belirtmektedir: “*Saygı gösterecekler daha önemli bizim için, en azından saygı gösterecekler, o bile bizi mutlu ediyor. Engelli olduğumuz için bize hiç saygı göstermiyorlar. Onu gösterecekler, çok mutlu oluruz yani bu kadar üzüntü de yaşamayız.*” (K17, kadın, 56, ortopedik engelli). K5 de yaşanan sorunlar bağlamında toplumdaki engellilerin yaygınlığına değinerek, toplumsal sistemden beklentilerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

“*Şu zamanda her evde bir tane engelli var, yani olmayan ya da aynı binada aynı mahallede yani biz varız. Toplumun bize saygı göstermesi lazım, biraz da bizi kabullensin. Acımak değil, bir şeylere yardım olması falan filan da değil aslında, ya bu adamlar iki tane sağlam insan yan yana durduğunda nasıl konuşuyorsa, üç dört engellide de bir şey değişmemesi lazım.*” (K5, erkek, 34, görme engelli)

Yirmi birinci yüzyılda insanların saygı ve tahammül sınırları giderek daralmakta ve sorunlu bir hâl alarak bütün insanların yaşamlarını olumsuz etkilemekte, fakat bu olumsuz durumdan en çok etkilenen grupların başında görme ve ortopedik engelliler gelmektedir. Bir katılımcı bu durumu şöyle örneklendirmiştir: “*İnsan insana saygılı olmalı, illa engelli olması gerekmiyor yani. Şimdi normal sağlıklı insan da sağlıklı insana saygısızlık yapabiliyor, anlayışsız davranabiliyor. Kaldı ki engelliye yapmasın bunu, ama biraz daha engelliye hassas davranmalı.*” (K2, kadın, 36, ortopedik engelli). Başka bir ortopedik engelli ise insanlarla iyi iletişim kurabildiğini ve toplumdan saygı beklediğini dile getirmiştir: “*Toplum, bence çok saygılı olsunlar her şeyimize. İletişimim güzeldir benim, otururum sohbet ederim ben. Toplumla paylaşımı çok severim, konuşmayı çok severim.*” (K11, kadın, 41, ortopedik engelli).

Görme ve ortopedik engelli bireylerin toplumda yaşadıkları sorunların büyük çoğunluğunun temel nedeni, engellilik konusundaki bilinçsel farkındalık yetersizliğidir. Bireylerin önüne engelleyici birtakım bariyerler koyan toplum, yaşanan sorunların asıl müsebbibi olarak görülmektedir. Bu eksendeki bir anlayışı savunan K16, toplumun empati yapmadığını, sadece engeller ürettiğini belirterek bu yönde bazı taleplerde bulunmaktadır. İlgili katılımcı, Allah'ın kendilerine yardım ettiğini ifade ederek, engelliliğin bu dünyada bir imtihan olduğunu savunmuştur. Ayrıca toplumdaki saygı ve anlayış bekleyen katılımcı, empati yeteneğinin gelişmesi için ise engellilik deneyimine vurguda bulunmaktadır:

“Toplumdan, tabii ki insanlar farkında olsalar her şeyin; yaşlının, hamilenin, engellinin farkındalıkları olsa, insanlar duyarlı olsalar, empati yapsalar, engel olmasalar yeter. Allah, şükür olsun herkese yardım ediyor fazlasıyla. Zaten o kişi bir şekilde yolunu bulur, gider çalışır, yapar eder kazanır. Akli ona göre vermiştir rabbim, ama sadece insanlar engel olmasın yeter, maddi olarak da manevi olarak da erişebilir alanlar da çevre de aklınıza gelebilecek her yerde, alanda. Tabii bu olayları hissetmeniz için yaşamanız gerekiyor. Bir tekerlekli sandalyeye oturup da gitme imkânınız olsaydı, bu duyguları bir tık anlayabilirdiniz. Ben de anlayamam bu koltukta oturmam çünkü hiç. Bir görme engellinin ihtiyaçları farklı. Eli yanan bir akrabamız vardı: Sen nasıl yapılabiliyorsun, nasıl mükemmel olabiliyorsun? gibi düşünceleri vardı, seni şimdi daha iyi anladık gibi. Yani bunu yaşaması lazım tabii, Allah kimseye yaşatmasın, ama her insan bir sınav veriyor; yaşanmışlığı, geçmişi var mutlaka. O yüzden ona göre davranmalı.” (K16, kadın, 36, ortopedik engelli)

Görüşülen katılımcıların büyük çoğunluğu, toplumdaki davranışların olumlu olması yönünde bir beklenti içerisindedir. Bu beklentinin varoluşu, bu konuda birtakım sorunların yaşandığının göstergesi biçiminde değerlendirilebilir. Ortopedik engelli olan K15, bu konudaki düşüncesini, “*Toplum biraz daha anlayışlı olabilir. Olduğu kadar güzel ama daha anlayışlı olsalar daha güzel olacak, diye*

düşünüyorum. Sevgi, saygı, biraz daha anlayış yani.” cümleleriyle ifade ederken, ortopedik engelli K18 ise *“Toplumdan daha anlayışlı olmasını beklerim, tabii ki anlayışlı ama daha iyi olabilir.”* şeklinde düşüncesini ifade etmiştir. Başka bir katılımcı, toplumdan pozitif ayrımcılık ekseninde bir anlayış beklemektedir:

“Şöyle adam bakıyor engellisin, bana bir öncelik tanısn: Gel kardeşim senin ne işin vardı? Sana bir yardımcı olayım, desin bence. Toplum onu desin, önce sıraya girdiğin anda olsun, kardeşim sen geç, desin. Toplumun diyeceği laf bu olsun. O adamı da orda bekletmesin tek ayak üstünde. Onu da anlamazlar, toplum onu anlamaz. Benim ayağımda cihaz var, beni görse sağlam sanırsın, ama tek ayak üstüneyim.” (K13, erkek, 54, ortopedik engelli)

Görme ve ortopedik engelliler, toplumsal yapıda inşa edilen olumsuz konumlarından dolayı çeşitli sorunlar yaşamakta; küçümsenmekten acınmaya, dışlanmadan damgalanmaya ve ilgisizliğe kadar birçok sorunla karşılaşmaktadırlar. Görüşülen bireylerden K20, toplumun kendilerine ilgi ve anlayış göstermesi gerektiğini belirterek, ayrıca toplumun ihtiyaçlar noktasında yardımcı olmasını beklemektedir: *“Bir engellinin çok yüksek beklentisi yok, ihtiyaçlarını sormalı, hâl hatır sormalı. Normal insanı bir soruyorsa engelliyi iki defa sormalı, anlayış göstermeli, yardım etmeli.”* (K20, kadın, 52, ortopedik engelli). Başka bir katılımcı da toplumdan yaşadıkları sıkıntılar konusunda yardım beklemektedir: *“Her yardımı yapsınlar yani her insan için, arada bir sıkıntıları sorsunlar.”* (K11, kadın, 41, ortopedik engelli). Bazı katılımcılar da toplumun aşırı derecede koruyucu davranmasından yakınmakta, sadece istenen ölçüde yardım edilmesini istemektedir. Bu konuda bir katılımcının şu ifadeleri örnek verilebilir:

“Toplumdan beklentimiz şu: aşırı koruyuculuktan ziyade insanları kendi hâline bırakıp izlemeyi tercih etsinler, sonuçta dünyada herkes kendinden mesul. İnsanlar, insanlara talep edenin istediği ölçüde yardım etmeliler. Bunu fazlası bir müdahaleye girmemeliler.” (K3, erkek, 33, görme engelli)

Toplumu oluşturan temel birimlerden birinin aile olduğu düşünüldüğünde, ailenin engelli bireylerin yaşantısına olan etkisinin önemi daha iyi anlaşılacaktır. Ailelerin sosyal, kültürel ve ekonomik konumları, onların yaşama bakış açılarını etkilediği gibi engelliliğe bakışını da etkilemektedir. Bu bağlamda, engelli bireylerin sahip oldukları ailelerinin bahse konu durumları, bireylerin de yaşamlarını etkilemektedir. Farklı bir söylemle ailelerin, engellilik noktasındaki farkındalık dereceleri önemli olup bu durum, engellilerin toplumsal katılımlarını etkilemektedir. Görüşülen bireylerden biri, bu konuyu pekiştiren söylemlerde bulunmakta, ona göre bazı aileler, engelli üyelerini eve kapatmakta ve başta eğitim olmak üzere birçok haktan mahrum bırakmaktadır. Söz konusu katılımcı, bu durumu şöyle izah etmiştir:

“Bazı ailelerde bilinç yok arkadaşlarımızla ilgili, dün akşam böyle bir olay başıma geldi. Çocuk geldi, ortamda tanışık arkadaşımın arkadaşı; abi dedi, benim de ablam var engelli, kaç yıldır ve okuma yazması yokmuş. Yani böyle bir aile çocuğa nasıl bakabilir, böyle aileler de var. O yüzden bir şey söyleyemiyorum bunlar hakkında. Oğlana çok kızdım, ablana sen bak, sen sahip çık diye. Okuma yazmayı öğrensin, hakkını alsın, bir şeyler öğrensin, bir işe girsin, atansın.” (K15, erkek, 30, ortopedik engelli)

Toplumsal tabakalaşma neticesindeki hiyerarşik konumlandırmayla engelli bireylerin, eşit sosyal ilişki ağlarının dışında tutulduğu ve herkesin doğal hakkı olan onurlu bir yaşam için gereken saygıyı görmedikleri katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Toplumun engellilik olgusuyla ilgili bilinçsel farkındalık düzeyinin düşük olması, sorunları derinleştirerek girift hâle getirmiştir. Dolayısıyla görüşülen bireyler, toplumsal tutum ve davranışların olumlu olmasını talep etmekte, toplumdan hak ettikleri saygıyı ve anlayışı beklemektedir. Bununla birlikte bireyler, toplumdaki kolektif bilincin, engellilik olgusu hakkında farkındalık sahibi olmasını ve empatik bir yaklaşım sergilemesini beklemektedirler. Bilimsel literatür incelendiğinde, bu

bulgularla örtüşen çeşitli bulguları ortaya koyan çalışmalar bulunmaktadır. Farklı yerlerde ve zamanlarda yapılan bu çalışmaların benzer sonuçlar ortaya koymasının asıl nedeninin, toplumsal bakış açısının benzerlik göstermesi olduğu düşünülmektedir. Bu çerçevede, araştırmada ortaya konulan bulgular, Chikuta vd. (2019) ve Akkır'ın (2019) elde ettikleri bulgularla paralellik göstermektedir. Ayrıca Öztabak (2017) da yaptığı araştırmada, engelli bireylerin toplumdan ve sosyal çevrelerinden saygı ve duyarlılık beklediklerini saptamıştır.

Sonuç

Bu çalışmada, yüzyıllarca birtakım sorunlar yaşamış olan görme ve ortopedik engelli bireylerin, hem kamu kurum ve kuruluşlarından hem de toplumsal yapıdan temel beklentilerine odaklanılmıştır. Tarihsel bağlamda yaşanan sorunlar, toplumlara ve çağlara göre bazı farklılıklar göstermiş olsa da sürekli mevcudiyetini korumuştur. Bahse konu durum, yirmi birinci yüzyılda da devam etmektedir. Bu bağlamda, engelli bireylerin erişilebilirlik (Alkan Meshur, 2013; Bucuka, 2019; Hwang vd., 2020), sağlık (McCull vd., 2010; Nocon vd., 2008), istihdam (Killeen & O'Day, 2004), ekonomik ve toplumsal (Genç, 2015; Kaldık, 2021) alanlarda sorun yaşadıkları çeşitli araştırmalarda ortaya konulmuştur. Ayrıca Williams vd. (2008), bireylerin ekonomik ve ulaşım sorunları dışında, eşitsizliğe maruz kaldıklarını ve toplumdaki engelli olmayan bireylerin, engellilere ilişkin olumsuz tutumlara sahip olduklarını ortaya koymuştur.

Görme ve ortopedik engelli bireylerin yaşadıkları sorunlar, hem kamu kurum ve kuruluşlarıyla hem de toplumsal ve kültürel yapıyla ilgilidir. Dolayısıyla bireyler, yaşadıkları sorunların ortadan kaldırılması için her iki taraftan da birtakım taleplerde bulunmuşlardır. Öncelikle kamu kurum ve kuruluşlardan tam, eşit ve bağımsız bir şekilde toplumsal katılımın sağlanması beklenmektedir. Bu kapsamda, görme ve ortopedik engellilerin toplumsal katılımını sekteye uğratan erişilebilirlik

standartlarının yükseltilmesi, özellikle fiziksel çevrenin standart bir şekilde değil, engellilerin de dikkate alınarak tasarlanması ve düzenlenmesi beklenmektedir. Zira kaldırımlar, yollar, engelli rampaları, sarı çizgiler, asansörler, bina girişleri, toplu taşıma sistemi vb. yerlerin engelli bireylere uygun olması, görme ve ortopedik engellilerin mekânlara ulaşımı ve erişimi açısından önem arz etmektedir. Ancak kaldırımlar, rampalar ve sarı çizgiler gibi ulaşım ve erişim yerlerine kimi zaman sürücüler araba park etmekte ve esnaf eşya koymakta, dolayısıyla bireyler, bu sorunların ortadan kaldırılması için cezaların caydırıcı olmasını ve insanların bilinçlendirilmesini beklemektedir. Ayrıca mekânlara erişim kadar önemli olan bir husus da bireylerin, mekânlardan hizmet alabilmesi ve mekânları kullanabilmesi için içsel tasarımın engellilere uygun olmasıdır. İçsel tasarımın uygunluğu dışında bireyler, kurumlardan tam hizmet alabilmek için tüm kamu kurum ve kuruluşlarında engellilerle ilgilenen özel bir birimin kurulmasını beklemektedir. Bununla birlikte, görme ve ortopedik engelli bireyler, sosyalleşmek ve sosyal ilişki ağlarına dâhil olmak istemekte; bu bağlamda devletin, bir yandan bireylerin kültürel ve sportif aktivitelere katılımlarını sağlayacak yasal düzenlemeler yapmasını talep etmekte bir yandan da bireylerin evlenmelerini teşvik etmesini ve desteklemesini beklemektedirler.

Görme ve ortopedik engelli bireylerin kamu kurum ve kuruluşlarından bir diğer beklentisi, ekonomik alanda yaşadıkları sorunların giderilmesi ve istihdam olanaklarının artırılması yönündedir. Zira görme ve ortopedik engellilerin iş gücü piyasasına katılım sorunu ulusal ölçekte güncelliğini korumakta, devletin bu eksende atması gereken birtakım yasal ve pratiksel adımlar bulunmaktadır. Başka bir söylemle, devlet, engellilerin istihdamlarını artırmak açısından hem bazı yasal düzenlemeler yapmalı hem de yasal mevzuatın uygulamaya tam yansımaları için denetim mekanizmasını aktif şekilde çalıştırmalıdır. Çalışmanın bulguları, görme ve ortopedik engelli bireylerin, özellikle

kamu kurum ve kuruluşlarında çalışmak istediklerini ortaya koymuş, bireylerin temel beklentilerinin bu doğrultuda olduğu görülmüştür. Bu bağlamda bireyler, yapılan EKPSS gibi bazı uygulamalara eleştirel bakmakta, bu uygulamanın onları istihdamın dışında bıraktığını ifade etmektedirler. Bireylerin çalışma yaşamına katılım sağlaması, hem ekonomik anlamda bireyleri bağımsız hâle getirmekte hem de bireylerin sosyalleşmelerini sağlamaktadır. İstihdamın dışında kalan görme ve ortopedik engelliler, ekonomik anlamda birtakım sorunlar yaşayarak yoksullaşmakta ve bağımlı bireyler hâline gelmektedir. Bazı engelli bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamada bile güçlük yaşadıklarını vurgulayan katılımcı bireyler, ekonomik anlamda birtakım sorunlar yaşadıklarını beyan etmekte, bu konuda kamu kurum ve kuruluşlarının kendilerini desteklemelerini beklemektedirler. Bireyler, kullandıkları destekleyici donanım, araç ve gereçlerin tamamen devlet tarafından karşılanmasını talep etmekte, ayrıca sosyal yardım kapsamında engellilik maaşını alanların, çeşitli ekonomik sorunlar yaşadıklarını dile getirerek bu maaşların artırılmasını beklemektedirler. Çalışan görme ve ortopedik engelliler ise kariyer ilerlemesiyle ilgili sorunlarının çözülmesini talep ederek, özlük haklarının hem çalışırken hem de emeklilikte iyileştirilmesini istemektedirler.

Çalışmanın bir diğer önemli bulgusu da görme ve ortopedik engelli bireylerin, kendileriyle ilgili düzenleme ve uygulamalarda görüşlerinin alınmasını talep etmeleriyle ilgilidir. Bireyler, kendileriyle ilgili kararları kendileri vermek istemekte, onların adına engelli olmayan bireylerin karar vermesini istememektedir. Özellikle kamu kurum ve kuruluşlarının yaptıkları düzenlemelerde mutlaka görüşlerinin alınması gerektiğini vurgulayan katılımcılar, yaşanan birçok erişilebilirlik vb. sorunun kaynağında da aslında bu durumun yattığını ifade etmişlerdir. Bireylerin bu talepleri, aynı zamanda engelli hakları hareketinin de temel taleplerinden biri olmakla birlikte, engellilerin eşit şekilde söz hakkına sahip olmaları gerektiğini vurgulamaktadır.

Çalışmanın temel bulguları, görme ve ortopedik engellilerin toplumdan da önemli beklentileri olduğunu ortaya koymuştur. Bu bağlamda bireyler, toplumun dışlayıcı ve ayrımcı uygulamalara son vermesini beklemektedirler. Engelliler, toplumsal ve kültürel çerçevede inşa edilen çeşitli bariyerlerden dolayı sosyal dışlanmaya maruz kaldıklarını ve ayrımcılık yaşadıklarını düşünmektedirler. Ayrıca toplumun kendilerine acıma duygusuyla yaklaşmasından vazgeçmesini istemektedirler. Toplumsal ön yargı, damgalama ve stereotipler, görme ve ortopedik engellilerin yaşamlarını güçleştirerek toplumsal yaşama katılımlarını ve duygu durumlarını olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla bireyler, toplumsal bağlamdaki sorunların ve eşitsiz uygulamaların ortadan kaldırılmasını talep etmişlerdir. Sosyal model çizgisinde olan bu beklenti, engelli bireylerin deneyimledikleri birçok sorun ve engellin temelde toplumsal tabanlı olduğu paradigmasına dayanmaktadır.

Katılımcı görme ve ortopedik engelli bireyler, engelli olmayan bireyler gibi onurlu ve insanca bir yaşam sürdürmek istemekte olup toplumun bu bağlamda saygı göstermesini ve anlayışlı davranmasını beklemektedir. Bireyler, toplumun kimi zaman kendilerini küçümsediğini ve lakap takarak damgaladığını belirterek rahatsızlıklarını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla toplumun kendilerini anlamasını, empatik davranmasını ve saygı göstermesini talep etmişlerdir. Bu durum, toplumun engellilik konusundaki bilinç ve farkındalık düzeyiyle ilişkili olup önemsenmesi gereken bir husustur. Söz konusu husus, toplumsal düzlemde engellilikle ilgili farkındalık düzeyinin yükseltilmesi için birtakım faaliyetlerin gerçekleştirilmesinin zorunluluğunu göstermektedir. Ayrıca bireyler, bazı engelli ailelerinin bilinçsel yetersizliklerinden ötürü engellilerin yaşamlarının daha da güçleştiğini vurgulamış, ailelerin kimi zaman aşırı derecede koruyucu davranarak bireylerin özerk hareket etmesini engellediklerini belirtmişlerdir.

Görüldüğü üzere, araştırmaya katılan görme ve ortopedik engelli bireyler, gündelik yaşamlarında ve toplumsal katılımı birtakım ekonomik, siyasal ve kültürel sorunlar yaşamaktadır. Yaşanan bu sorunların çözülmesi noktasında hem kamu kurum ve kuruluşlarına hem de topluma önemli görevler düşmektedir. Öncelikle kamu kurum ve kuruluşlarının, görme ve ortopedik engellilerin toplumsal katılımını sağlamak için başta erişilebilirlik olmak üzere çalışma yaşamı, eğitim, sağlık, kültür, sanat ve sportif alanlardaki sorun ve engelleri ortadan kaldırması önem arz etmektedir. Bu çerçevede, görme engelliler için Braille alfabesinin ve ses sisteminin yaygın biçimde kullanılması, bireylerin kamusal alana katılımını artırmakta ve hizmet alımlarını desteklemektedir. Ortopedik engelliler açısından da fiziksel çevre düzenlemelerine dikkat edilerek erişilebilirlik standartlarının yükseltilmesi, toplumsal yaşama katılımı artırmaktadır. Bireylerin, bağımsız ve etkin bir biçimde toplumsal katılım sağlamaları ve eşit vatandaş olarak yaşamaları temel bir haktır. Özellikle kültürel tanımlama biçiminden kaynaklanan toplumdaki olumsuz tutum ve davranışların ortadan kaldırılması gerekmektedir. Bu bağlamda, toplumun inşa ettiği dışlayıcı ve ayrımcı uygulamaların terk edilmesi için engellilik ile ilgili toplumsal farkındalığın artırılmasına yönelik birtakım çalışmaların yapılması önem arz etmektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma için gerekli etik kurulu izni, Bingöl Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 14.01.2022 tarihinde yaptığı toplantıda 43619 sayı numarası ile alınmıştır.

Kaynakça

Akın, A. (2018). Engelli gençlerin otel işletmelerinden beklentilerinin değerlendirilmesi. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 6(15), 167-190.

Akıncı, Z. & Sönmez, N. (2015). Engelli bireylerin erişilebilir turizm beklentilerinin değerlendirilmesine yönelik nitel bir araştırma. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 26(1), 97-113.

Akkır, R. (2019). Görme yetersizliği olan bireylerin sorunları, beklentileri ve din anlayışları: İstanbul örneği. *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6(2), 403-425.

Ali, M., Schur, L., Blanck, P. (2011). What types of jobs do people with disabilities want?. *Journal of Occupational Rehabilitation*, (21), 199-210.

Alkan Meshur, H. F. (2013). Accessibility for people with disabilities in urban spaces: A case study of Ankara, Turkey. *International Journal of Architectural Research*, 7(2), 43-60.

Altuntaş, B. & Atasü Topçuoğlu, R. (2016). *Engelli bakımı*. Nika Yayınevi.

Arıkan, Ç. (2001). Aile ve özürlülük: “Görme Özürlüler Derneği” üye özürlü aileleri üzerine bir araştırma. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 1(1), 45-60.

Arslan, Y., Şahin, H. M., Gülnar, U., Şahbudak, M. (2014). Görme engellilerin toplumsal hayatta yaşadıkları zorluklar (Batman merkez örneği). *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 4(2), 1-14.

Babaoğlu, C. (2018). Türkiye’de anakentlerde engellilere yönelik hizmetler ve sorun alanları. *TESAM Akademi Dergisi, Yerel Yönetimler Özel Sayısı*, 79-110.

Babic, M. M. & Dowling, M. (2015). Social support, the presence of barriers and ideas for the future from students with disabilities in the higher education system in Croatia. *Disability & Society*, 30(4), 614-629.

Barton, L. & Armstrong, F. (2011). Sakatlık, eğitim ve dâhil etme: Kùltürler arası meseleler ve ikilemler. D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.), *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak* içinde (299-323. ss.), Koç Üniversitesi Yayınları.

Bozacı, İ. (2016). Engelli tüketicilerin alışveriş ortamında karşılaştığı sorunlar ve engelli olmayanların bu sorunlar hakkındaki algılamaları: Karşılaştırmalı bir alan araştırması. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(47), 731-742.

Braddock, L. D. & Parish, S. L. (2011). Sakatlığın kuramsal tarihi. D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.), *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak* içinde (101-186. ss.), Koç Üniversitesi Yayınları.

Bucuka, Y. (2019). Engelliler, din ve sosyal dışlanma. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 899-929.

Burcu, E. (2002). Üniversitede okuyan özürlü öğrencilerin sorunları: Hacettepe - Beytepe kampüsü öğrencileri örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1), 83-103.

Burcu, E. (2004). Görme özürlü öğrencilerin eğitimlerine ilişkin düşünceleri ve sorunları: Ankara örneği. *Ufku Ötesi Bilim Dergisi*, 4(2), 23-47.

Burcu, E. (2006). Özürlülük kimliği ve etiketlenmenin kişisel ve sosyal söylemleri. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 23(2), 61-83.

Burcu, E. (2007). *Türkiye’de özürlü birey olma, temel sosyolojik özellikleri ve sorunları üzerine bir araştırma*. Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Burcu, E. (2011). Türkiye’deki engelli bireylere ilişkin kültürel tanımlamalar: Ankara örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 28(1), 37-54.

Burcu, E. (2015). *Engellilik sosyolojisi*. Anı Yayıncılık.

Burcu, E., Kamanlıoğlu, M., Şahin, B. (2006). Özürlü bireylerin eş seçiminde yaşadıkları sorunların cinsiyete göre karşılaştırılması. *Kadın/Woman 2000*, 7(2), 1-30.

Buz, S. & Karabulut, A. (2015). Ortopedik engelli kadınlar: Toplumsal cinsiyet çerçevesinde bir çalışma. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 25-45.

Chan, F., Strauser, D., Gerver, R., Lee, E. J. (2010). Introduction to demand-side factors related to employment of people with disabilities. *Journal of Occupational Rehabilitation*, (20), 407-411.

Chikuta, O., Du Plessis, E., Saayman, M. (2019). Accessibility expectations of tourists with disabilities in national parks. *Tourism Planning & Development*, 16(1), 75-92.

Colella, A. (1994). Organizational socialization of employees with disabilities: Critical issues and implications for workplace interventions. *Journal of Occupational Rehabilitation*, 4(2), 87-106.

Crudden, A. & McBroom, L. W. (1999). Barriers to employment: A survey of employed persons who are visually impaired. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 93(6), 341-350.

Dodamani, A. (2014). Expectations of the people with disabilities from library: A case study. *e-Library Science Research Journal*, 2(10), 1-6.

Ercan Doğu, S. (2020). Şizofreni tanısı olan bireylerin çalışma ile ilgili düşünce ve beklentileri üzerine nitel bir araştırma. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7(2), 172-190.

Ersoy, F. (2017). *Fenomenoloji*. A. Saban, A. Ersoy (Ed.), *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri içinde* (81-138. ss.), Anı Yayıncılık.

- Fevre, R. (2017). Why work is so problematic for people with disabilities and long-term health problems. *Occupational Medicine*, (67), 593-595.
- Galvin, R. (2011). Çalışma ve cinsellikle ilişkisi içinde sakat kimliğinin soykütüğü. D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.), *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak* içinde (483-499. ss.), Koç Üniversitesi Yayınları.
- Genç, Y. (2015). Engellilerin sosyal sorunları ve beklentileri. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 15(35/2), 65-92.
- Gül, H. & Salan Gül, S. (2007). Sosyal devletten çalışma refahına geçişte sosyal haklar ve yoksullar. *Amme İdaresi Dergisi*, 40(3), 1-30.
- Hwang, J., Li, W., Stough, L., Lee, C., Turnbull, K. (2020). A focus group study on the potential of autonomous vehicles as a viable transportation option: Perspectives from people with disabilities and public transit agencies. *Transportation Research Part F*, (70), 260-274.
- Kaldık, B. (2021). *Engellilik, sosyal dışlanma ve başa çıkma stratejileri*. Nobel Bilimsel Eserler.
- Kanyılmaz Polat, E. (2020). Engelli bireylerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunlara yönelik nitel bir araştırma: Çanakkale örneği. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 869-897.
- Kanyılmaz Polat, E., Bacak, B., Kıroğlu, F. M. (2020). Çalışma yaşamında görme engelli bireyler: Çanakkale örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 20(49), 917-960.
- Karakuyu, A. (2017). Engelli bireylerin bakışıyla çalışma ve günlük hayattaki engelli sorunları. *Kesit Akademi Dergisi*, 3(12), 674-685.
- Killeen, M. B. & O'Day, B. L. (2004). Challenging expectations: How individuals with psychiatric disabilities find and keep work. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 28(2), 157-163.

- Kirchner, C. & Smith, B. (2005). Transition to what? Education and employment outcomes for visually impaired youths after high school. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, 99(8), 499-504.
- Köten, E. & Erdoğan, B. (2014). *Engelli gençler, sosyal dışlanma ve internet*. İstanbul Gelişim Üniversitesi Yayınları.
- Kruse, D. & Schur, L. (2003). Employment of people with disabilities following the ADA. *Industrial Relations*, 42(1), 31-66.
- Kurnaz Özdemir, D. (2012). Ortopedik engelli kadınların sorun ve beklentileri üzerine bir araştırma: Tuzla ilçesi örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(1), 57-71.
- McCull, M. A., Jarzynowska, A., Shortt, S. E. D. (2010). Unmet health care needs of people with disabilities: Population level evidence. *Disability & Society*, 25(2), 205-218.
- Mengi, A. (2019a). Engelli öğrencilerin üniversite eğitimi sürecinde karşılaştığı güçlükler: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi örneği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 16(1), 147-170.
- Mengi, A. (2019b). Van Görme Engelliler Derneğinin temel sorun ve beklentileri açısından incelenmesi. S. Sönmez, E. Özçoban, D. Balkan, H. Karakuş (Ed.), *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler-1* içinde (47-64. ss.), Gece Kitaplığı.
- Miller, S. & Morgan, M. (1980). Marriage matters: For people with disabilities too. *Sexuality and Disability*, (3), 203-211.
- Namlı, S. & Suveren, S. (2019). Üniversitelerin beden eğitimi ve spor bölümlerinde okuyan engelli öğrencilerin uyum düzeyleri ve beklentileri. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 20(3), 445-470.

Neuman, W. L. (2017). *Toplumsal araştırma yöntemleri*. (Çev: S. Özge), Yayın Odası.

Nocon, A., Sayce, L., Nadirshaw, Z. (2008). Health inequalities experienced by people with learning disabilities: Problems and possibilities in primary care. *Learning Disability Review*, 13(1), 28-36.

Onur İnce, H., Babaoğlu, C., Yaralı Akkaya, A. (2016). Belediye hizmetleri ve engelli vatandaşların beklentileri üzerine ampirik bir araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 86-109.

Özata, M. & Karip, S. (2017). Engelli bireylerin sağlık hizmetleri kullanımında yaşadıkları sorunlar: Konya örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 20(4), 409-427.

Öztabak, M. Ü. (2017). Engelli bireylerin yaşamdan beklentilerinin incelenmesi. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (9), 355-375.

Özürlüler İdaresi Başkanlığı ve Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı (2009). *Türkiye özürlüler araştırması 2002*. Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası.

Sallan Gül, S., Samav Cantürk, D., Gül, H. (2016). Türkiye’de engellilik politikalarında paradigma değişimi: Muhtaç sakattan ihtiyaç sahibi bireye geçiş. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, CİEP Özel Sayısı, 785-793.

Sallan Gül, S., Kudekli, B., Samav Cantürk, D. (2017). Türkiye’de sosyal belediyeçilik bağlamında engellilere yönelik hizmetler: Burdur Belediyesi örneği. M. Güler, A. M. Turan (Ed.), *Belediyelerin Geleceği ve Yeni Yaklaşımlar* içinde (266-283. ss.), Marmara Belediyeler Birliği Kültür Yayınları.

Schriner, K. (2011). Sakatlık çalışmaları perspektifinden sakat istihdamı sorunları ve politikaları: Bir uluslararası yaklaşım. D. Bezmez, S. Yardımcı, Y. Şentürk (Der.), *Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak* içinde (269-298. ss.), Koç Üniversitesi Yayınları.

Schur, L., Krusez, D., Blanck, P. (2005). Corporate culture and the employment of persons with disabilities. *Behavioral Sciences and the Law*, (23), 3-20.

Su, G. & Burcu Sağlam, E. (2020). Köy yaşamında engelli birey olma deneyimi: Nitel bir araştırma örneği. *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 37(1), 96-115.

Şen, M. (2018). Türkiye’de engellilere yönelik istihdam politikaları: Sorunlar ve öneriler. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 8(2), 129-152.

Tekin. H. H. (2019). Engelli üniversite öğrencilerinin eğitim yaşamındaki sorunları: Konya örneği. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(2), 1531-1548.

Türkiye İstatistik Kurumu (2011). *Özürülülerin sorun ve beklentileri araştırması, 2010*. Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Whitney, D. J., Warren, C. R., Smith, J., Arenales, M., Meyers, S., Devaney, M., Christian, L. (2021). Work expectations of adults with developmental disabilities. *ALTER, European Journal of Disability Research*, (15), 321-340.

Williams, B., Copestake, P., Eversley, J., Stafford, B. (2008). *Experiences and expectations of disabled people (A research report for the Office for Disability Issues)*. Office for Disability Issues.

Wu, Y. J., Liu, W. J., Yuan, C. H. (2020). A mobile-based barrier-free service transportation platform for people with disabilities. *Computers in Human Behavior*, (107), 105776.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yücel, M. & Bulut, R. (2020). Bedensel engellilerin din hizmetlerine erişimlerinde yaşadığı sorunlar: Alaşehir örneği. *Academic Platform Journal of Islamic Researches*, 4(1), 70-85.

EXTENDED ABSTRACT

The life of individuals with disabilities people is more challenging in all societies compared to individuals without any disability. Individuals with disabilities are deprived of basic life rights in some societies, while in some societies they are isolated in institutions away from society. In particular, with the advances in scientific knowledge, disability was seen as a pathological condition, and individuals were started to be treated within a medical framework. Therefore, this medical understanding did not take into account the social and cultural dimensions of disability. However, negative attitudes and behaviours such as prejudice, discrimination, and stigma on the social plane constitute the source of many problems experienced by individuals with disabilities. In the twenty-first century, individuals with disabilities continue to have problems in the areas of accessibility, employment, economy, education, health, culture, art, and social participation. In this context, the study aims to reveal the basic expectations of individuals with visual and orthopedic disabilities from both public institutions and organizations, and society within the scope of the problems they experience.

Of the qualitative research methods, the phenomenological approach was used in the study. The sample group of the study consisted of a total of 23 individuals with visual and orthopedic disabilities. Individuals were interviewed using the Semi-Structured Interview Form prepared. After the transcriptions of the collected data, the data were encoded with the help of the MAXQDA program. Then, the findings were evaluated by descriptive analysis and discussed within the scope of relevant scientific literature. In the study, ethical rules were adhered to and the names of the participants were coded. In addition, the approval of the ethics committee was obtained before starting the interviews.

The findings obtained in the study were grouped under two main themes: “Expectations from Public Institutions and Organizations” and “Expectations from Society”, with various sub-codes under each main theme. The findings of the study revealed those individuals with disabilities expect public institutions and organizations to make regulations for the physical environment, and adjust public transportation systems and the other accessibility facilities suitable for them. In other words, it was demanded to ensure social participation. The second expectation of individuals with disabilities from public institutions and organizations are about employment and solution to their economic problems. Another expectation is that the opinions and suggestions of individuals with disabilities should be taken into account in all life of to make decisions about themselves.

The study findings revealed that individuals with disabilities also have several expectations from society. First of all, individuals with disabilities demanded the elimination of social exclusion and discrimination caused by negative attitudes and behaviours in society. Moreover, individuals with disabilities do not want society's pity, they also expect the elimination of this problem. On the other hand, individuals with disabilities have demanded that individuals without any disability in society be respectful and understanding of individuals with disabilities. Therefore, it is expected that society should have increased awareness and have empathy regarding individuals with disabilities.

Individuals with disabilities experience a number of economic, political, and cultural problems in their daily lives and in social participation. Both public institutions and organizations and society have important duties in the solution of these problems. Primarily, it is important for public institutions to eliminate the barriers and problems in accessibility, working life, education, health, culture, art, and sports in order to ensure the participation of individuals with disabilities in social life. It is a human right for individuals to participate in society independently and effectively and to live as equal citizens. In addition, it is necessary to eliminate negative attitudes and behaviours in society arising from cultural identification. In this context, it is important to increase social awareness about disability in order to abandon the exclusionary and discriminatory practices that have been adopted by society.

Aydın, D. & Atalay, S. (2022). Hemşirelerin bakış açısından ölüm ve ötanazi ilişkisi üzerine fenomenolojik bir analiz. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1033-1076.

DOI: 10.21550/sosbilder.1062357
Araştırma Makalesi / Research Article

HEMŞİRELERİN BAKIŞ AÇISINDAN ÖLÜM VE ÖTANAZİ İLİŞKİSİ ÜZERİNE FENOMENOLOJİK BİR ANALİZ

Dilara AYDIN*
Selin ATALAY**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 24 Ocak / January 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 9 Şubat / February 2022

ÖZET

Bu çalışmada hemşirelerin ölüm, ötanazi ve ölümcül hasta kavramları hakkındaki düşünceleri ve deneyimleri üzerinden ölüm ve ötanazi arasındaki ilişkiyi sosyolojik bir perspektif ile anlamak ve anlamlandırmak amaçlanmıştır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenoloji yöntemi üzerine kurulan bu çalışmada, kartopu örnekleme yoluyla 20 hemşireye ulaşılmış, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak derinlemesine görüşme gerçekleştirilmiş ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Çalışmada hemşirelerin ötanazi algısının çoğunlukla "istemli ötanazi" yönünde olduğu, ötanazinin uygulanması konusundaki düşüncelerinin çoğunlukla olumlu ancak yine de ötanazinin uygulama zeminine karşı tereddütlü oldukları belirlenmiştir. Çalışmada, hemşirelerin ölümü "son", ölümcül hastayı "terminal dönem hastası ve kanser gibi ağır hastalar", ötanazi ile ölmeyi ise "doğal ve yapay ölüm ayrımı" üzerinden tanımladığı görülmüştür. Araştırmadan elde edilen, hemşirelerin ölüm, ötanazi ve ölümcül hastaya ilişkin fikirleri ve deneyimleri üzerine veriler, çalışma kapsamında, Foucault'nun kuramsal çerçevesinden, biyopolitika, tıbbi bakış, tıbbileştirme kavramları temelinde tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: biyopolitika, ölümün tıbbileştirilmesi, ölümcül hasta, ötanazi, tıbbi bakış

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, İzmir Bakırçay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı, İzmir / TÜRKİYE, aydindil35@gmail.com

** Doç. Dr., İzmir Bakırçay Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, İzmir / TÜRKİYE, selin.atalay@bakircay.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

A Phenomenological Analysis of the Relationship between Death and Euthanasia from The Nurse's Perspective

ABSTRACT

This study aimed to understand and make sense of the relationship between death and euthanasia from a sociological perspective. This relationship was assessed through the analysis of thoughts and experiences of nurses about the concepts of death, euthanasia and the terminally ill. The phenomenological methodological approach, as one of the qualitative research methods, was used in this research. Snowball sampling was used to reach 20 nurses, in-depth interviews were conducted using a semi-structured interview form, and the data were analyzed. In the study, it was seen that the nurses' perception of euthanasia fell mostly within the category of "voluntary euthanasia", and their thoughts on the implementation of euthanasia were mostly positive. However, the participants were hesitant about the practice of euthanasia. In the study, it was seen that nurses defined death as an "end", terminally ill patients as "terminal-period patients and severe patients such as cancer", and death by euthanasia through the "distinction between natural and artificial death". The data gathered in this research regarding nurses' thoughts and experiences about death, euthanasia and the terminally ill were analyzed within the theoretical framework of Foucault and the discussion was built on concepts of biopolitics, medical gaze, and medicalization.

Key Words: *biopolitics, medicalization of death, terminally ill, euthanasia, medical gaze*

Giriş

Yasallaşma süreci 20. yüzyılda başlayan ötanazinin etik, hukuki, dini ve tıbbi açıdan uzun yıllardan beri tartışmalı bir konu olduğu bilinmektedir. Antik Yunan'dan günümüze kadar gelen ötanaziye kapsayan etik ve felsefi tartışmalar, Orta Çağ'da hukuki bir çerçeveye kazanabilmiştir (Bilgin, 2013). 19. yüzyıldan önce ölümün, hastanın kendi evinde kendi yatağında deneyimlediği bir süreç olması dolayısıyla ölüm ve hastalık gibi konularla baş etmeye yardımcı olan hekimlerin başat bir rolü olduğu söylenebilmektedir (Ariès, 1991). 19. yüzyıl sonrasında modernleşme ile birlikte ölüm deneyimi hastaneler ve tıp

hizmetlerinin güdümünde gerçekleşir hâle gelmiştir (Demir, 2017; Özer, 2017). Günümüzde doğum, yaşlanma ve ölüm gibi birçok durumun, doğal yaşam süreçlerinin tıbbileştirilmesi çerçevesinde tıbbi kategoriler olarak ele alınması söz konusudur (Atalay, 2021).

Tıbbileştirme ile birlikte Foucault'nun deyimiyle, varlığın tıbbi olarak tanımlanabilir hâle gelmesi hayatın ve hastalıkların tanımlanmasına yol açmıştır. Böylelikle, bedene yönelik algının değişmesi Foucault'nun biyopolitika olarak tanımladığı iktidarın tür olarak nüfusa ve öznelere yaşatılması için cins olarak insana ve onun bedenine müdahil olmasına yol açmıştır (Foucault, 2008). Ölümün modernliğin mekânlarından biri olan hastanelere kapatılmasıyla birlikte hastalar, ölümü tıbbi bilgi ve teknolojiler eşliğinde deneyimlemeye başlamıştır (Man & Balcı, 2006).

Modern dönemde tıbbi bir mesele olarak ele alınan ölüm ve ölüme ilişkin deneyiminin temel mekânı olan hastane, bireyin kendi ölümü üzerinde karar verebilirliği sorusu üzerine kurulu ötanazi tartışmasına temel oluşturmaktadır. Ötanazi konulu çalışmalarda hemşirelerin konuya ilişkin bakış açıları, konunun toplumsal düzlemdeki karşılığının anlamlandırılması açısından önemli bir referans noktası oluşturmaktadır. Hemşirelerin, sağlık çalışanı rolleri itibarıyla hem tıbbi ön kabulleri taşıyor hem de hasta bakımında üstlendikleri rolün diğer sağlık çalışanlarına göre daha etkin olmasından dolayı ve gündelik yaşamda ölüm deneyimine aşına olmaları dolayısıyla, tıp ve toplumsal yaşam arasında tampon rol üstlendikleri düşünülmektedir. Aynı zamanda hemşirelerin, hastanın ötanazi isteğini dile getirebileceği sağlık çalışanları olması dolayısıyla hemşireler, ötanazi konusunda farklı çalışmalara konu olmuştur.

Inghelbrecht ve diğerleri (2009), Belçika'da hemşirelerle yaptıkları çalışmada ötanaziye yönelik tutumları tespit etmek istemiş ve hemşirelerin genel anlamda ötanaziye desteklediği ancak dindar olan

hemşirelerin ötanaziye daha olumsuz yaklaştığı görülmüştür. Tepehan, Özkara ve Yavuz (2011), yapmış oldukları çalışmada Türkiye’de yoğun bakım ve diğer birimlerde çalışan hemşirelerin ötanazi uygulamasına ilişkin bilgi düzeylerine baktıklarında, aktif-pasif-istemli-istemsiz ve hekim yardımcı intihar gibi ötanazi kategorileri oluşturulduğunu görmüştür. Çetinkaya ve Karabulut (2016: 31), hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin ötanazi hakkındaki görüşlerini inceledikleri araştırmada, 187 katılımcı ötanaziye “hastanın kendi isteği ile yakınları ya da sağlık personeli tarafından yaşamına son verilmesi” şeklinde tanımlamıştır.

Can ve arkadaşlarının (2020: 196) yoğun bakım hemşireleri üzerine gerçekleştirdiği ötanazi, ölüm ve ölümcül hastaya dair hemşirelerin tutumlarını belirlemeyi amaçlayan çalışmada, katılımcıların “kişinin kendi isteği ile yaşamını sonlandırmak istemesi”, “ağrısız / acısız ölüm”, “ölme hakkı”, “hastalığının son evresinde hastaya uygulanan tüm yaşam desteklerinin sonlandırılması” ve “cinayet” şeklinde cevaplar verdiği görülmüştür. Demir, Biçer ve Ünsal’ın (2016) hemşirelik öğrencilerinin ötanaziye ilişkin düşüncelerini inceledikleri araştırmalarında, katılımcıların % 30,9 acı çeken ve ölümcül hastalığı olan biri için ötanazi uygulanması konusunda olumlu yanıt vermiş, % 42,9’u ise olumsuz yanıt vermiştir. Katılımcıların çoğunun ötanazi isteyen hastalara ötanazinin uygulanması dâhilinde evet yanıtı verdiği görülmüştür. Özen Çınar, Kartal ve Önal’ın (2012) yoğun bakım ünitesinde çalışan hemşirelerin ötanazi hakkındaki görüşlerini araştırdıkları çalışmalarında ötanazinin yasallaşması konusunda katılımcıların % 22,7’si olumlu yanıt verdiği, % 47,4’ü olumsuz ve % 29,9’unun ise kararsız yanıt verdiği tespit edilmiştir.

Bu çalışma, hasta ve ailesine 24 saat bakım verme görevi olan (Özer & Ateş, 2021), hem tıbbın kabullerini taşıyan hem de hasta ve yakınlarıyla birebir ilişki kurarak tıp ve toplum arasında köprü konumundaki hemşirelerin ötanaziye, ölümü ve ölümcül hastayı nasıl tanımladığı ve deneyimlerinin neler olduğunun anlamlandırılmasını

amaçlamaktadır. Bu çerçevede Michel Foucault'nun kuramsal perspektifinden ölüm, hastane ve ölüm, tıbbileştirme, biyoiktidar, tıbbi bakış ve ötanazi kavramlarına ilişkin bir tartışma yürütülecektir.

Ölümün Tıbbileştirilmesi

Tıbbileştirme, sosyal yaşamda hastalık olarak görülmeyen durumların tıp alanınca hastalık olarak tanımlanması anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle tıbbileştirme, günlük yaşamda normal sayılan durumların anormalleştirilerek tıp dilinde anomali olarak değerlendirilmesidir. Doğum, ölüm, yaşlılık, menstrüasyon vb. doğal yaşam süreçleri gündelik hayatın normalleri iken tıbbileştirme ile birlikte iyileştirilmesi gereken patolojiler olarak tanımlanabilmekte ve tıbbi müdahaleye tabi kılınmaktadır (Toraman & Erdem, 2016; Atalay, 2021).

Ölüm, biyolojik olarak kalbin durması, yaşam için gereken vücut fonksiyonlarının işlememesi ve varoluşsal olarak maddi dünyadaki yaşamın sona ermesi şeklinde tanımlanabilir (Turhan, 2021). Ölüm salt ölenin yaşamının son bulması değil, ölen kişinin yakınlarının sevdiği kişiyi kaybetmelerinden doğan acı, yas ve kayıp süreci olarak algılanır. Bu nedenle, ölümün korku duyulan bir olgu olması bakımından psikolojik ve fizyolojik bir son olarak evrensel olduğu söylenebilir (Işıl & Karaca, 2009). Aynı zamanda ölüm tarih boyunca sosyal ve kültürel olarak farklı şekillerde yaşanmış, ölümün ardından gerçekleştirilen pratikler, sosyal ve kültürel anlamda toplumdaki farklılıklar göstermiş ve ölümün niteliği her daim tartışılmıştır (Sağır, 2014).

Geleneksel toplumlarda ve özellikle Orta Çağda hekim, hastanın evine giderek kendisine ölümüne hazırlanma konusunda destek vermekte ve ölümü yaklaşan birey kendi hasta yatağında sevdiği ile birlikte ölümü beklemektedir. Ölüm, ölen kişinin ve yakınlarının bilgisi dâhilinde hazırlık yapılan, yönetilen bir süreçtir ve hem ölen kişi hem yakınları hem de ölümü yaklaşan hastaya bakım veren doktorun birlikte tuttuğu kalabalık bir yas ile sonuçlanır (Ariès, 1991).

19. yüzyılda ölümün tıbbileşerek hastanelerde deneyimlenmeye başlamasıyla birlikte ölüm kurumsallaşmış ve ölen kişi ölümü yalnız deneyimlemeye başlamıştır. Artık hastalar kendi evlerinde ve kendi yataklarında değil, hastane yataklarında ölümü beklemektedir. Bunun sonucunda, hastane yataklarında ölen insanların artmasından dolayı ölüm modern dünyada aniden gerçekleşen bir durum olarak kabul edilmiştir (Özer, 2017; Demir, 2017). Modernite ile birlikte ölüm başa çıkılması güç bir durum olarak yeniden anlamlandırılmış, ölümden her daim korkulmuş ve ölüm, bireylerin kaçtıkları bir gerçeğe dönüşmüştür (Karaca, 1999; Başok Diş, 2018; Badur, 2004). Tıbbi pratiklerden yardım alarak acısız bir şekilde ölmek isteyen bireyler tıba bağlı hâle getirilerek sosyal yaşamın tıbbileştirilmesi ortaya çıkmıştır. Tıbbileştirme ile birlikte zamansız addedilen ölüm, “medikal ölüm”, “doğal ölüm” ve “yönetilen ölüm” gibi türler üzerinden tartışılmaya başlamıştır (Nazlı, 2006: 9).

Ölüm, doğal ve doğal olmayan nedenlerle gerçekleşebilmektedir. Doğal ölüm, bireyin hastalık ya da ölüme neden olacak bir olay yaşamadan ölümün ortaya çıktığı tür olarak hayatın doğal gidişatı içerisinde gerçekleşen kategoriye girmektedir. Yaşlı birinin yaşlılığından ötürü ölmesi, ölüm yaşlılığın doğal bir sonucu olarak görüldüğü için doğal ölüm olarak kabul edilmektedir. Kişinin yaşlı bir kişi olmaması durumunda, ölüme neden olacak bir unsur ortaya çıktığı zaman gerçekleşen ölüm, doğal olmayan ölüm olarak tanımlanır. Doğal olmayan yapay ölüm, bireylerin hastalık, şiddet görme ve kaza geçirme gibi hayatın doğal akışını bozan durumlara maruz kalmaları sonucunda gerçekleşir. Doğal / yapay ölüm, beklenmeyen ani bir ölümdür ve doğal olmayan nedenlerle gerçekleştiği için sosyal yaşamda tepki alan ölümdür (Zafer, 2019).

Foucault’ya göre 19. yüzyıl itibarıyla öznelerin bedenlerine ve “nüfusun” yönetilmesine yönelik bir iktidar biçimi ortaya çıkmaktadır (Dönmez, 2016). Biyoiktidar, ceza, yasak ve yasa gibi negatif kavramlar

yerine yaşam ve beden üzerine odaklanan, yaşamı düzenlemeyi hedefleyen bir iktidardır. Biyoiktidar, öznelere yaşamlarının üretilmesi ile devamlılık kazanır (Arpacı, 2016; Foucault, 1992). Biyoiktidar, bedenleri özelleştirerek bireyleri bireyselleştirir, kategorize eder, sınıflara ayırır ve teste tabi tutarak hiyerarşilere sokar; okul, ordu, hapisane gibi kurumlara yerleştirerek konumlandırır. Beden, biyoiktidarın içerisinde bir makine olarak görülür ve bedenlerden kısa zamanda fazla kaynak, güç ve enerji elde etmek amaçlanır. İnsanı tür olarak ele alan biyopolitika, 19. yüzyıl itibariyle nüfus artışı-hızı, doğum-ölüm oranı, risk faktörleri, hastalık istatistikleri gibi bağlamlar üzerinden işlerlik kazanmaktadır. Biyoiktidar hayatla bağını öldürmek ve hayatta bırakmak üzerinden değil, “yaşatma veya ölüme atma” arasındaki fark üzerinden kurmaktadır (İşlekel, 2016: 6).

Modern toplumda, tıbbileştirme ile birlikte bireysel performansa dönüşen sağlık algısı üzerinden normal olanın belirlendiği hegemonik tip anlayışı içerisinde normalin dışında kalan tüm tıbbi vakalar normdan sapma olarak değerlendirilir (Atalay, 2021). Ölümün de bu kapsamda sağlıklı addedilen ve normalin dışında tutulan bir öteki olması dolayısıyla normdan sapma olarak kabul edildiği söylenebilmektedir.

Foucault modern toplumda ölümü, normdan sapma mekânı olarak adlandırdığı heterotopyaların bir tezahürü olan hastanelerin yoğun bakım ünitelerine kapatılma olarak tanımlamaktadır. Bu mekânlardaki tıbbi söylem, hastanın kurtulması için ölümlerle savaşmak gerektiğini vurgulaması bakımından ordunun dilini kullanır. Doktor geleneksel dönemde hastanın ağrılarını dindirme ve onu onurlu bir ölüme hazırlama görevindeyken 19. yüzyıl itibariyle ölüm tıbbi bir yönetime dönüşmektedir (Özarlan, 2017).

Foucault, tıbbi bilgi ve teknolojiler ışığında gelişen tıbbi bakışın, sağlıklı olma söylemi üzerinden kurgulandığını, bedenleri denetleme ve gözetleme işlevi gördüğünü söylemektedir. Bedenler, tıbbi bakış ile

üretilecek tıbbi söylemin “normal ve anormal” olarak belirlediği ayrım temelinde kategorize edilmektedir (Yurdakul, 2020). Beden, sosyal ve siyasal anlamda tıbbi bakışın mekânları olan hastane gibi mekânlarda üretilerek çoğaltılan bir nesneye dönüşmektedir (Baştürk, 2017; Arpacı, 2014).

Modern toplumda ölüm denetlenemediği için yaşam kontrol altına alınmaya çalışılmakta ve ölüm tıbbi bir yaşam mücadelesine dönüşmektedir (Gökçe, 2017). Bu bakımdan kişinin kendi iradesi ile ölümü istemesi olan ötanazinin, yaşamı korumak için ölümü denetlemek isteyen ve tıbbi bilgi ve teknolojiler yoluyla ölümle savaşılan modern toplumda dini, hukuki, tıbbi, felsefi ve sosyolojik anlamlarda oldukça tartışmalı bir konu olduğu söylenebilir.

Ötanazi Tartışmaları

Latince, Eu (iyi, güzel), Thanasia (ölüm, ölmek) kökeninden türeyen ötanazi kavramı, günümüzde en genel anlamı ile ölümü isteme olarak anlaşılmaktadır. Ötanazi, yaşama ihtimali kalmayan ve ölümcül bir hastalığa yakalanan kişilerin istekleri ile hayati fonksiyonlarının durdurulmasıdır (Kara, 2017). Modern toplumda tartışmaların odağında olan iki tür ötanaziden bahsedilebilir: aktif ve pasif ötanazi. Aktif ötanazi; hastaya doktor tarafından bir ilaç verilmesi ve yaşamının sonlandırılması iken pasif ötanazi; kişinin tedavisinin devam ettirilmemesi yani yakalanmış olduğu hastalık sebebiyle ölümünün beklenmesidir. Anlaşıldığı üzere tedaviden vazgeçmek pasif ötanazi türüken, aktif ötanazide direkt olarak tıbbi uygulamalar ile hastanın yaşamı sona erdirilir (Özen & Şahin, 2010). Hastanın bilinci açık olduğu durumlarda yapılan ötanazi isteğe / iradeye bağlı ötanazi adını alırken, kapalı olduğu durumlarda hastanın ailesi ve yakınları tarafından talep edilen ötanazi istemsiz / irade dışı ötanazi adını almaktadır. Ayrıyeten, hukuki bir karar sonucunda uygulanan ötanazi çeşidine kazai, bu karar neticesinde

hekimlerin ötanazi kararı vermesine de medikal ötanazi denmektedir (Demirörs & Hızal, 2016).

Ötanazi ilk defa 2002 yılında Hollanda ve ardından Belçika'da, 2009 yılında da Lüksemburg'da yasallaşmıştır. Bunun yanında, hekim yardımcı intiharın yasal olduğu İsveç ve pasif ötanazinin kabul görebildiği Avusturya, Almanya ve ABD'nin California ve Oregon gibi eyaletleri dışında birçok ülkede ötanazi uygulanmamaktadır (Göktaş Dörtyol & Türkay, 2019; Akcan, 2013). Mart 2021 tarihinde İspanya ötanazinin yasallaştığı ülkeler arasına girmiştir (Trotta vd., 2021).

Antik Yunan felsefe geleneğinden başlayarak günümüze kadar gelen ötanazi tartışmalarının temel dayanağında, yaşamın anlamlandırılması ve insanın onurlu bir yaşam sürmesi düşüncesi yatmaktadır. Stoa felsefesine göre, doğaya uygun yaşanan iyi bir yaşamın sonunun iyi bir ölüm ile bitmesi gerekmekte ve acılar içinde geçen bir yaşamdansa ölüm yeğlenerek intihara başvurmakta bir sakınca görülmemektedir (İnceoğlu, 1999). Bu görüşe benzer şekilde, Aristoteles topluma yük olan bir hastalık veya engel durumu olan bireylere ötanazi yapılabileceğini söylemektedir (Kochkor Uulu, 2014). Thomas More 1516 yılında yazmış olduğu *Ütopya* adlı eserinde, acılar içindeki hastaların hayatlarının sonunu acılı bir ölüme terk etmelerindense ötanaziye önermektedir (Sulu, 2016). 17. yüzyıl aydınlanması ile birlikte insan aklını merkeze alan hümanizm anlayışı, insan aklını her şeyin ölçüsü olarak görmesi dolayısıyla akıl iflas ettiğinde bedenin yaşamının anlamsız olacağı yönündeki düşüncesi ötanazinin etik boyutuna vurgu yapmaktadır. Literatürde ötanazi kavramını günümüz anlamına uygun olarak ilk kullanan kişi olan Francis Bacon'ın, hekimin görevinin hastanın acısını dindirmek olduğu ancak bunu başaramazsa hastaya iyi ve güzel ölüm sağlaması gerektiği düşüncesi bu kapsamda örnek verilebilir (Tokaç, 2010). Bunun haricinde, insan özgür bir varlık olduğu için kendi hayatı hakkında bir başkasının karar veremeyeceği düşüncesi

dolayısıyla istemsiz ötanazi veya medikal ötanazi kapsamında ötanazinin etik dışı olabileceği felsefi açıdan tartışılan bir konudur (Ünverdi, 2015).

Hastanın “ağrı ve acısını dindirme, yaşamını koruma” görevi Hipokrat yeminine tabi olan hekimlerde olduğu için tıbbi açıdan ağrısız ve acısız ölme olan ötanazi tıp etiğine aykırı sayılmıştır (Manav, 2017; Can vd., 2020: 191). 19. yüzyılda Samuel Williams’ın analjezik takviyesini sadece yaşamının son döneminde olan hastalara değil, hastanın hayatının sonlandırılması için de isteğe bağlı olarak kullanılabileceğini ileri sürmesi, tıp camiasında ötanazinin meşruluğu üzerine çeşitli tartışmalara yol açmıştır. 1800’lerin sonuna doğru Avrupalı doktorlar hastanın ağrısının azaltılması için bu tip bir uygulamanın uygulanabileceği kanaatinde görüş bildirmiştir (Çelik, 2016). Tıp alanında tartışmalı bir konu olan ötanazi din açısından da karşı çıkılan bir olgudur.

İslam dininde Allah’ın verdiği canı Allah’ın alması dolayısıyla (Sümer, 2016), kişinin bu dini öğretiye karşı gelerek maddi dünyada bedenini hayırlı işlere vesile olmak için kullanmak yerine intihara kalkışması (İslam dininde ötanazi intihar olarak değerlendirildiği için ötanazi de) günah ve yasak sayılmaktadır (Kalkan, 2014). Hastalık ve acı yaratan durumlarda, diğer semavi dinlerde olduğu gibi İslam dininde de acılara katlanmak, hâline şükretmek, maddi dünyanın değil, manevi dünyanın önemini hatırlamak ve bunun yaratıcıdan gelen bir sınav olduğu düşüncesi ile hayata tutunmak gerektiğine ilişkin öğretiler vardır (Ünverdi, 2015).

Yaşamın kutsallığı tezi din alanından çıkan bir düşüncedir ve insan yaşamının tanrının bir hediyesi olması dolayısıyla diğer canlılara göre kutsal olduğu fikri üzerine kurulmuştur. Bu düşünce, hukuki olarak yaşam hakkının devredilemez olduğu düşüncesine evrilerek kimsenin yaşamının bir başkası tarafından müdahale edilemez olduğunu söylemektedir. Yaşam dokunulmaz ve müdahale edilemez olduğu için

bireyin insan hakları statüsündeki hiçbir haktan vazgeçemeyeceği ve haklarını devredemeyeceği düşüncesi vardır. Birey hiçbir koşul veya yolla yaşam hakkını bir başkasına yani üçüncü kişilere devretmeme ve onlara karşı koruma ile yükümlüdür (İnceoğlu, 1999).

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 17. maddesinde yer alan, “Herkes, yaşama, maddi ve manevi varlığını koruma ve geliştirme hakkına sahiptir. Tıbbi zorunluluklar ve kanunda yazılı hâller dışında, kişinin vücut bütünlüğüne dokunulamaz; rızası olmadan bilimsel ve tıbbi deneylere tabi tutulamaz” ifadesi yaşamın kutsallığı tezini meşru bir yasal zemine oturtmaktadır (Yıldırım, 2011: 3). Türk Medeni Kanunu’nun 23. maddesinde “Kimse, hak ve fiil ehliyetinden kısmen de olsa vazgeçemez”, “Kimse özgürlüklerinden vazgeçemez veya onları hukuka ya da ahlaka aykırı olarak sınırlayamaz” ibareleri kısmen de olsa yaşam hakkından vazgeçilemeyeceğini ortaya koymaktadır (Biton Serdaroğlu, 2016: 485). TCK’nın 5237 sayılı kanununda ötanazi uygulamasını suç olarak niteleyen ve cezasını açıkça ifade eden bir beyan bulunmamaktadır. Fakat kasten adam öldürme ve kasten adam öldürmeye teşebbüs etme suç olduğu için ötanazinin de bu suç kapsamında ele alındığı söylenebilir. Bunun yanında, TCK’nın 84. Maddesinde intihara teşvik ve intihara yardım etmenin suç sayılması da ötanazinin girebileceği suçlar kapsamında değerlendirilebilmektedir (Gülmez, 2015; Akcan, 2013; Kara, 2017).

Ötanazinin sosyolojik boyutuna ilişkin Howarth ve Jefferys’in (1996) yapmış oldukları çalışmada modern tıbbın yaşatma ve ölüm konusundaki rolünü ötanazi üzerinden ele alarak ötanazinin pratiğe döküldüğü zaman bir toplumdaki kültürel yapıyı değişime uğratacağı dile getirilmektedir. Çalışmada, geleneksel kültürde kuşaklararası iş birliğine dayanan karar verme sürecinin tamamen çözülerek bireyselleşeceği ve bu duruma sebep olanın da sağlık sigortaları gibi tıbbi işlemler olduğu söylenmektedir. Bird ve diğerleri ise (2010) Kuzey Amerika ve Avrupa’da ötanazinin ölüm hakkı kapsamında tartışıldığını

söylemektedir. Bu uygulama yasallaştığı takdirde Alzheimer, AIDS, LGBTİ, yaşlı ve siyahi bireylerin sosyal yaşamdan ekonomik-politik nedenlerle olumsuz etkilenebilecekleri tartışmaları gündeme gelmektedir. Tıbbi teknolojilerin gelişmesi sonucunda ötanazinin yasal zemini bu uygulamayı talep eden bireylerin elinde kötüye kullanılabileceği ve dezavantajlı kesimlerin yaşam hakkının bu uygulamanın meşruluğu doğrultusunda zarar görebileceği ele alınmaktadır.

Farklı alanlarda ele alınan ötanazi kavramının sosyolojik açıdan ölüme ve hastanede ölüme yönelik tıbbi bakışla ilişkili olduğu fikri üzerinden bu çalışmada, hemşirelerin ötanazi ile ölmeyi ne şekilde anlamlandırdığına bakılacaktır.

Yöntem

Ölümün tıbbileştirilip hastanelere kapatılması sonucunda ölümün duygusal yükünü en çok hissedenlerden biri de sağlık çalışanları olmuştur. Hemşirelerin hem tıp alanında eğitim almış olmaları ve tıbbın kabullerini taşımaları hem insanların çektikleri acılara birebir şahit olmaları ve dolayısıyla İnci ve Öz'ün (2009) çalışmasında görüldüğü üzere hemşireler gündelik hayata dair çeşitli kaygılar taşımaktadırlar. Buna ilaveten, hastanın veya yakınının bazen ölümü istemesi ve bunu dile getirebilecekleri kişinin hemşire olması aynı zamanda hasta ve ailesine 24 saat bakım verme durumunda olan hemşirelerin tıp ile gündelik hayat arasında köprü olduğunu göstermektedir. Ölüm, ötanazi ve ölümcül hasta gibi konularda kendi duygularından uzaklaşmadan deneyimlerini aktaracakları ve hasta ve ailesi arasında tampon işlev gördüğü düşünülen hemşireler çalışmanın örneklemini oluşturmaktadır.

Bu çalışmada hemşirelerin ölüm ve ölümcül hasta deneyimlerini ve ötanazi fikrine yönelik duygu ve düşüncelerini anlamak amaçlanmıştır. En nihayetinde içinde yaşanan dünyanın bireylerin birbirleri ile girdikleri etkileşimler sonucunda ürettikleri anlamların bir

ürünü olduğu söylenebilir. Bu nedenle, anlamları üreten bireylerin bu anlamlara dair algılarını ve deneyimlerini keşfetmek önemlidir. Tüm bu anlamlandırma süreci farklı sosyal ve etkileşimsel süreçlerin sonucunda ortaya çıkmaktadır (Patton, 2002).

Araştırmada hemşirelerin ötanaziyi ne şekilde anlamlandırıdığını ortaya koymak amaçlandığı için fenomenolojik yöntem kullanılmıştır. Fenomenolojik yaklaşım, bir olgunun / kavramın ya da fenomenin arkasındaki gerçekliğin derinine inerek birey veya bireylerin düşünce ve deneyimleri üzerinden anlama ve anlamlandırmayı amaçlayan bir yöntemdir. Aynı zamanda fenomenoloji, deneyimlenen şeyin nasıl anlaşıldığı ve kavrama / fenomene ilişkin algının deneyim ile nasıl bütünleştiğinin özüne erişmeyi hedeflemektedir. Fenomenolojik araştırma, araştırmacının betimleme kabiliyeti ile bulguların sunulması ve araştırmanın tüm kısımlarını içeren bir tartışma kapsamında ele alınması üzerine kurulmaktadır. Araştırmanın sunumu salt betimsel bir süreç olmamakta yürütülen tartışma, deneyimlerin ve düşüncelerin anlamına ilişkin yorumlamanın ön planda olduğu bir sürece karşılık gelmektedir (Cresswell, 2016).

Bu çalışmada, bir amaçlı örneklem tekniği olan kartopu örneklem kullanılmıştır (Neuman, 2013). Örneklem seçiminde Covid-19 pandemisinin sağlık çalışanları için yaratmış olduğu yoğun çalışma koşulları etkili olmuştur. Araştırmada, katılımcıların düşüncelerini daha geniş bir çerçeveden açıklama imkânı sunan nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine görüşme tekniği kullanılmıştır. Görüşmeler, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Verilerin analizi, Miles ve Huberman (1994) modelinden yararlanılarak betimsel analiz tekniği ile yapılmıştır. Görüşmeler, yine Covid 19 pandemisinin yaratmış olduğu koşullar sebebiyle dijital ortamda yürütülmüştür. Araştırma kapsamında, 20 hemşire ile

görülmüştür. Araştırmaya katılacak hemşirelerin çalıştıkları birim dallarının yoğun bakım, dâhiliye ve göğüs hastalıkları gibi ağır hastaların bulunduğu birimler olması tercih edilmiştir. Ancak pandemi koşulları nedeniyle, katılımcıların müsait olup olmama durumu ve araştırmaya katılma motivasyonuna göre katılımcı sayısı ve aranan nitelikler değişiklik göstermiş, araştırmaya staj yapmış ancak hâlen öğrenci olan bir katılımcı dâhil edilmiştir. Bu kapsamda, 15 katılımcıya Google forms yoluyla görüşme seçeneği sunulmuş ve veriler bu yolla elde edilmiştir. 5 katılımcı ile sesli arama yoluyla ortalama 30-45 dakika arası görüşme gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın yapılması için 26.04.2021 tarihinde etik kurul izni alınmış ve katılımcılar ile görüşmeye 27.04.2021 tarihinde başlanmıştır. Katılımcılara ulaşabilmek için Twitter üzerinden ilan verilmiştir. Araştırmacı 27.04.2021 tarihinde, hemşirelerin çalıştığı birim bakımından kriterlere uygun olması için Twitter üzerinden “acilhemşire”, “yoğunbakımhemşire”, “hemşire” gibi hashtag aratması yapmış ve paylaşımda bulunan hemşirelere direkt mesaj göndermiştir. Araştırmacı, 44 hemşireye Twitter üzerinden direkt mesaj göndermiş, ancak sadece mesaja dönüş yapanlar ve görüşme yapmayı kabul edenler örnekleme dâhil edilmiştir.

Bunun yanında, Facebook’tan yoğun bakım hemşireleri derneğinin mail adresine ulaşılarak araştırmaya katılmaları için bilgi ve davet gönderilmiş ancak bir geri dönüş alınamamıştır. Instagram üzerinden de “hemşire” etiketiyle bulunan 20 hemşireye mesaj gönderilmiş ancak geri dönüş alınamamıştır. Görüşmeler 27 Nisan-1 Mayıs arasında gerçekleştirilmiştir. Beş katılımcı ile yapılan sesli görüşmeler katılımcıların onayı alındıktan sonra ses kayıt cihazına kaydedilmiş ve transkripsiyonu gerçekleştirilmiştir. Ardından Google Forms ve sesli görüşme metinleri birleştirilmiştir. Veriler, nitel içerik analizi uygulanarak oluşturulan kodlar ve kavramlar ekseninde kategorilere ayrılmıştır. Geçerlik güvenilirliği test etmek için de Miles ve

Huberman (1994) modelinden yararlanılarak araştırmacılar arasında görüş birliği sağlanmıştır.

Araştırmada görüşme yapılmak istenen hemşirelerin çalıştıkları birimlere yönelik kriterlerin veya deneyim sürelerinin, ulaşılmak istenenin dışına çıktığı durumlar nedeniyle araştırma sınırlılıklar barındırmaktadır. Araştırmada deneyim süresi 10 yılın üzerinde sadece dört katılımcı mevcut olmakla birlikte çoğu katılımcı mesleğinin ilk beş yılını doldurmamıştır. Araştırmada, pandemi koşulları nedeniyle katılımcılara ulaşabilmek ve çalışma saatlerine uygun bir görüşme ortamı sunabilmek anlamında zorluklarla karşılaşılmıştır.

Araştırmada kullanılan açık uçlu sorular, Kutlu ve diğerlerinin (2018) yapmış oldukları çalışmada kullandıkları sorular temel alınarak 1 Nisan 2021 tarihinde onay alındıktan sonra ve aynı zamanda literatür taraması sonucunda geliştirilmiştir. Araştırma soruları, demografik bilgilere ilişkin soruların yanında beş temel sorudan oluşmaktadır. Araştırmada sorulan sorular, ötanazinin ne anlam ifade ettiği, ötanazinin uygulanması konusunda katılımcıların görüşlerinin ne olduğu, ölümün ne anlam ifade ettiği, ölümcül hastanın kim olduğu ve ötanazi ile ölmenin arasındaki ilişkinin ne ifade ettiğini anlamaya yönelik sorulardır. Katılımcıların demografik özellikleri, yaş, cinsiyet, medeni durum, eğitim durumu, yaşadıkları şehir, çalıştıkları birim ve meslek yılı temelinde Tablo 1’de gösterilmektedir:

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Yaş	Cinsiyet	Medeni Durum	Eğitim Durumu	Şehir	Bölüm	Meslek Yılı
K1	21	Erkek	Bekâr	Üniversite	Isparta	Radyoloji	3
K2	22	Kadın	Bekâr	Lise	İstanbul	Poliklinik	2
K3	28	Erkek	Bekâr	Lisans	İstanbul	Pandemi	1
K4	25	Erkek	Bekâr	Yüksek L.	İstanbul	Acil	2
K5	32	Kadın	Evli	Lisans	İzmir	Yenidoğan YB	14
K6	30	Erkek	Bekâr	Lisans	İstanbul	Acil	5
K7	29	Erkek	Bekâr	Üniversite	Tokat	İntörn	Boş
K8	25	Erkek	Bekâr	Üniversite	Tokat	Palyatif	1
K9	24	Erkek	Bekâr	Yüksek o.	Antalya	Yoğun b.	3
K10	23	Kadın	Bekâr	Üniversite	Antalya	Kemik i. Trasnfüzyon	1
K11	25	Kadın	Bekâr	Lisans	İzmir	Halk sağlığı	2
K12	44	Kadın	Evli	Üniversite	İzmir	Yoğun b.	22
K13	45	Kadın	Ayrılmış	Üniversite	İzmir	Göğüs h.	26
K14	39	Kadın	Evli	Yüksek o.	İzmir	Göğüs serv.	19
K15	26	Kadın	Bekâr	Lisans	Hatay	Servis	2
K16	23	Kadın	Bekâr	Lise	Kırıkkale	Çocuk serv.	6
K17	25	Kadın	Evli	Üniversite	Ankara	Yoğun b.	7
K18	21	Kadın	Bekâr	Üniversite (ebelik)	İstanbul	Öğrenci	1 yıl staj
K19	21	Kadın	Bekâr	Üniversite	İzmir	Diyaliz	1
K20	24	Kadın	Bekâr	Lisans	Adana	Ortopedi ve travmatoloji	1

Görüşme grubunda 20 katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların yaş aralığı 21-45, yaş ortalaması 27'dir. Katılımcıların on beşi 20'li (21-29), üçü 30'lu (30-39), ikisi 40'lı (44-45) yaşlarındadır. Katılımcıların yedisinin cinsiyeti erkek geriye kalan on üçünün ise kadındır. On beş katılımcının eğitim durumu üniversite lisans düzeyinde olmakla birlikte K4 kodlu katılımcı yüksek lisans, iki katılımcı yüksekokul, iki katılımcı ise lise derecesinde eğitim gördüklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar arasında dört kişi evli iken, 16 katılımcı ise bekârdır. Katılımcılar arasında, iki kişi acil servis, bir kişi bir yıl staj görmüş ve hâlen öğrenciliğine devam etmekte, üç kişi yoğun bakım ve iki kişi ise göğüs hastalıkları biriminde çalışmaktadır. Diğer katılımcıların çalıştıkları birimler değişkenlik göstermektedir. 16 katılımcının mesleklerinde 0-5

yıl ve 6 katılımcının ise mesleğinde 5 yıldan fazla süredir görev yapmakta olduğu bilinmektedir. İntörn olan K7 kodlu katılımcı meslek yılı sorusunu boş bıraktığı için 0-5 yıl kategorisi içerisinde değerlendirilmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Hemşirelerin ötanazi algısı, ötanazinin uygulanmasına ilişkin düşüncelerinin ortaya konması, ölüm algısı, ölümcül hastayı nasıl tanımladıkları, ölüm ve ötanazi arasındaki ilişkiye dair düşüncelerini belirlemeye yönelik olarak yapılan içerik analizi sonucunda ortaya çıkan tematik ve kavramsal kodlar aşağıda sunulmakta ve tartışma yürütülmektedir.

Ötanazi Kavramı

Katılımcılar, “Sizce ötanazi nedir?” sorusuna çoğunlukla istemli ötanazi tanımı yaparak cevap vermiştir. Aktif ve pasif ötanaziyi bir arada vurgulayan altı katılımcı mevcuttur. Bunun yanında, yedi kişi terminal dönemde¹ olan hasta ve dokuz kişi ölümcül hastalığı olan hastalara vurgu yaparak ötanaziyi açıklamaktadır. Katılımcılar arasında, terminal dönem ve ölümcül hastalığa aynı cümle içinde vurgu yapanlar da mevcuttur. Ötanaziyi kurtuluş olarak tanımlayan bir, cinayet olarak tanımlayan bir ve ölüm hakkı olarak değerlendiren bir katılımcı vardır. Bunun yanında, yaşamın kutsallığı alt temasında bireyin yaşamla savaşmaması gerekliliğini ortaya koyan bir katılımcı mevcuttur.

On iki katılımcı ötanaziyi “Kişinin isteği ve rızasıyla yaşamına son verilmesi” olarak istemli ötanaziye vurgu yaparak tanımlamaktadır. Bu bulgu, Kutlu, Çavuşoğlu ve Uygun’un (2018: 246) yapmış olduğu çalışmada, en çok tekrar eden vurguların “insanın kendi iradesiyle

---

¹ Terminal dönem yaşamının son döneminde olan hastaların tedaviye hiçbir şekilde yanıt vermemesi ve tedaviden sonuç alınamaması durumunu ifade etmektedir (Ünlü, 2019).

hayatına son vermesi”, “doktor yardımıyla hayatına son verilmesi”, “acısız bir şekilde hayata son verilmesi” şeklinde vurgular olması ile benzerlik göstermektedir. Aynı zamanda, ötanazi ile ilişkilendirilen kavramlara bakıldığında en çok tekrar edilenlerin sırasıyla intihar, cinayet, ölüm, kurtuluş ve özgürlük olduğu görülmektedir. Bu çalışmada intihar, cinayet ve kurtuluş kavramları üzerinden ötanaziye vurgu yapan katılımcılar mevcut olmakla birlikte ötanaziye bireyin iradesine bağlı açıklayanların da olması bu çalışmanın bulguları ile benzerlik göstermektedir.

İstemli ötanaziye vurgu yapan K4 (25, Acil) ötanaziye “*Kişinin yaşamını kendi isteğiyle sona erdirmesi*” şeklinde tanımlamıştır. Ötanazinin ölümcül hastalığa sahip olan ve terminal dönemde acı çeken hastaların istediği bir uygulama olarak değerlendiren katılımcılar arasında K11 (25, Halk Sağlığı): “*Ölümcül bir hastalığı olan ve dayanılamayacak kadar acı çeken kişinin kendi onayı ile ölmesi için bir ilaç verilip nefesinin kesilmesini sağlamaktır.*” ve K9’un (24, Yoğun Bakım) “*Kişinin fiziken ve ruhen daha fazla acı çekmeye dayanamaması ve bunun sonucunda yaşamını sonlandırmak istemesi*” ifadelerini kullandığı görülmüştür. K9 bu ifadelerinin yanında, “*Bence bir nevi kaçış korkaklıkta diyebiliriz savaşmak, mücadele vermek, hayatın güzelliklerini görebilmek varken ha baktın olmuyor tedbir senden tevekkül Allah ’tan vakit dolduysa yapacak bir şey yok ama kendiliğinden olmasını isterim.*” diyerek Ünverdi’nin (2015) belirttiği gibi İslam dinindeki sabır ve tevekkül anlayışına vurgu yapmıştır. Bu anlayış, hayata her ne olursa olsun tutunabilmeyi öğütlemesi bakımından kişinin yaşamı üzerinde karar alıcı bir konumda olmadığı fikri üzerine kurulmuştur. Bu bağlamda katılımcının yaşamın kutsallığı alt temasına vurgu yapmış olduğu görülmektedir.

Bu çalışmada, hemşirelerin verdikleri cevaplar ile Tepehan, Özkara ve Yavuz’un (2011) yoğun bakım ve diğer birimlerde çalışan hemşirelerle yaptıkları görüşme sonucunda hemşirelerin ötanazi

uygulamasına ilişkin verdikleri aktif-pasif-istemli-istemsiz ve hekim yardımcı intihar gibi cevapların benzerlik gösterdiği söylenebilir.

Aktif ötanazinin medikal enjeksiyon ve medikal ilaç temini ile pasif ötanazinin ise yaşam destek ünitesinde olan hastaya uygulanan tıbbi tedavinin durdurulması şeklinde tanımlandığı görülmüştür. Bu konuda, K3 (28, Pandemi Servisi), *“Ötanazi, bir kişinin yaşamını dayanılamayacak durumda olarak algılanması sebebiyle, acısız veya çok az acıtan bir ölümcül enjeksiyon yaparak, yüksek dozda ilaç vererek veya kişiyi yaşam destek ünitesinden ayırarak sonlandırmak.”* ve K12 (44, Yoğun Bakım), *“İyileşme olanağı olmayan ve acı çeken insan ya da hayvanların bir enjeksiyon ile veya destek ünitesinden ayrılmasıyla hayatına son vermedir.”* ifadelerini kullanmıştır.

Çetinkaya ve Karabulut’un (2016: 31) yapmış olduğu çalışmada, hemşirelerin ötanazi ile ilgili “hastanın kendi isteği ile yakınları ya da sağlık personeli tarafından yaşamına son verilmesi” şeklinde cevap vermiş olmaları bu araştırmanın alt tema ve kavramsal kodları ile benzerdir. Altı katılımcının istemsiz ötanazi alt temasına vurgu yaptığı görülmüş, bu konuda hastanın bilinçsiz olduğu durumlarda aileden birinin ötanazi isteyebileceği yönünde K19 (21, Diyaliz), *“Yoğun bakım yaşam desteğine bağlı hastalarda ailesi isteyebilir bireyin. Annesi var diyelim birinin yoğun bakımda, çocuğu isteyebiliyor annesi acı çektiği, yatağa bağımlı olduğu için. Zaten annesinin yaşamını tamamladığı bu hayatta yaşadığı her şeyi yaşadığını düşünüp annesinin yaşamına son vermek isteği olabilir.”* ifadelerini kullanmaktadır.

Katılımcılar arasında ötanaziye hukuki bağlamda yaşam hakkı ana temasına vurgu yaparak, bir ölüm hakkı olarak değerlendiren K17 (25, Yoğun Bakım) kodlu katılımcı, *“Ötanazi bireyin kendi kendinin ölüm hakkını istemesi. Düşüncem bu yönde, bence en doğal hakkı insanların.”* sözleri ile durumu vurgulamıştır. Ötanazinin tıp uzmanları tarafından alınan karar sonucu uygulandığını belirten medikal ötanazi ve aktif

ötanazi ana temasına vurgu yapan K13 (45, Göğüs Hastalıkları) ise “*Kişinin, hastalık ya da yaşlılık nedeniyle, tıp uzmanları tarafından hayatını sonlandırma isteği*” ifadesini kullanmıştır. Ötanaziyi tıbbın yaşatma zorunluluğuna vurgu yaparak hem intihar hem cinayet olarak değerlendiren K16 (23, Çocuk Servisi) ise Foucaultcu anlamda biyoiktidarın “nüfusu” ölüm üzerinden değil, doğum üzerinden kontrol etmesi gerekliliğini dile getirmekte ve şöyle demektedir:

“İntihardan farkı yok gibi geliyor bana. Cinayet mi diyeyim artık, sadece intihar da değil. Ölüm ne kadar normal gelse de biz hep yaşatma odaklıyız. Ötanazi olacağına doğumlar kontrol edilmeli. İnsanların çocuk sahibi olmaları konusunda toplumun bir şey yapmaları lazım. Dünyaya gelmiş birinin canının alınması taraftarı değilim.”

Bu araştırma katılımcıların yanıtlarında ötanazi tanımları içerisinde en çok tekrarlanan “kişinin ölümünü istemesi olarak ötanazi” tanımı ve terminal dönem hastaları ile ilişkilendirilerek “son evre hastalara uygulanan yöntem” anlamında, Can ve arkadaşlarının (2020: 198-199) çalışmaları sonucunda elde edilen bulgulardaki ötanazi tanımlaması ile benzerlik göstermektedir. Ayrıyeten katılımcılar arasında cinayet, hak olarak ötanazi, acısız-ağrısız ölüm gibi kategorilere vurgu yapanların olması bakımından da benzerdir.

Ötanazinin uygulanması konusunda katılımcılara ne düşündükleri sorulduğunda cevaplardan elde edilen alt temaların farklılaştığı görülmektedir.

Tablo 2: Ötanazinin Uygulanmasına Yönelik Düşünceler Kapsamında Tematik ve Kavramsal Kodlamalar

Alt Tema	Kavramsal Kodlar	N
Olumlu Yaklaşım	Ölümcül Hastalığa Sahip Olmak - Acı Çekmek- Tedaviden Sonuç Alınamaması, Etik	N=7
Olumsuz Yaklaşım	Hastalık ile Mücadele Edilmemesi - Umutsuzluk - Tıbbi Aykırılık, Tıbbi Otoritenin Sarsılması, Tıbbi Güven Sarsılması, Tıbbi Uygulamaların Kötüye Kullanımı	N=5
İradi Ötanazi	Özgür İrade - Seçim Hakkı - İnsan Onuruna Uygun Bir İstek	N=5
Yaşamın Niteliği	Yaşam Konforu - Hastalıktan Utanç Duymak	N=3
Koşula Bağlı Değerlendirme	Sadece Terminal Dönem - Yoğun Bakım - Ağır Hastalara Uygulanması	N=1
Belirsizlik Yaklaşımı	Karardan Vazgeçme İhtimali	N=1

Ötanazinin uygulanması konusunda farklı alt temalara ve kavramsal kodlara vurgu yapan katılımcılar olsa da genel anlamda katılımcıların ötanazinin uygulanması konusuna olumlu veya olumsuz yaklaşım sergiledikleri görülmüştür. Inghelbrecht ve diğerlerinin (2009) Belçika’da hemşirelerle yaptıkları çalışmada hemşirelerin genel anlamda ötanaziye desteklediği ancak dindar olan hemşirelerin ötanaziye daha olumsuz yaklaştığı görülmekte ve bu çalışmada ötanazinin uygulanması konusunda olumlu görüşlerin baskın olması bakımından tutumlar benzerlik göstermektedir.

Demir, Biçer ve Ünsal (2016), hemşirelik öğrencilerinin ötanaziye ilişkin düşüncelerini inceledikleri araştırmalarında katılımcıların acı çeken ve ölümcül hastalığı olan biri için ötanazi

uygulanması konusunda çoğunlukla olumlu yanıtlar verdiği, görülmüş, bazı katılımcıların ise olumsuz yanıtlar verdiği görülmüştür. Bu araştırmada ötanazinin uygulanması konusunda verilen olumlu cevaplar ile benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Öğrencilerin ölümle karşılaşmaları meslekte deneyimli olan hemşirelere göre daha düşük olduğu ve bu nedenle ötanaziye olumsuz tutumların hemşirelik öğrencilerinde meslekte deneyimi fazla olan hemşirelere göre daha fazla olduğu düşünülmektedir.

Araştırmada ötanazinin yaşamın niteliği alt temasında tanımlanarak “yaşam konforu azalan hastanın istediği bir uygulama” ve “hastalığından utanç duymak” gibi söylemlerin olması diğer çalışmalardan farkını ortaya koymaktadır. Araştırmada elde edilen yaşamın niteliği kapsamındaki veriler, Kochkor Ulu’nun (2014) belirttiği gibi, kişinin yaşamını sınırlandıran ve onurlu bir yaşam sürmesini engelleyen bir hastalığı olduğu müddetçe intiharı düşünebileceğini öneren Stoa felsefesine yakın durmaktadır.

Ötanazinin uygulanması konusunda ölümcül hastalığa vurgu yapan yedi katılımcı arasında K2 (22, Poliklinik) konuyu bireyin acı çekmesi üzerinden değerlendirmektedir: “*Tedavi ile iyileşme umudu bulunmayan ve dayanılmaz acılar içinde yaşamak zorunda olan hastalar için uygun görüyorum. Her ne kadar düşüncesi kötü olsa da hastaya acı çektirmekte bir o kadar kötü.*”

Katılımcılardan K19 (21, Diyaliz) ötanaziye neden olumlu baktığını aynı zamanda yaşamın niteliği alt teması kapsamında kendi mesleki deneyimlerinden örnekler vererek duygu ve düşüncelerini şöyle aktarmıştır:

“Ben, yasallaşması gerektiğini düşünüyorum. Kronik rahatsızlıkları olan böbrek hastalıklarına bakıyorum ben. Diyalize geliyorlar 3 defa, hayatlarının 3 gününü dörder saatlik bir hastanede geçiriyorlar. Çok kalın iğnelerle damar girişleri yapıyoruz. Bir gün hastaneye gitmeden ertesi gün yatakta ölü bulunabilirsin yatakta kan değerlerinden dolayı.”

Bu yüzden hastaların yaşam konforu kısılanıyor. Bir hastam mesela, kendisi genç bir hasta 50'li yaşların başında. Hasta depresyona girmiş. Ben onu diyalize alırken, ben diyor hayatım bitti. Ne işe gidebiliyorum ne eşim dostuma vakit ayırabiliyorum ne bir şey yapabiliyorum. Ki bir yerde haklı. Benim hastam ispanyada ötanazinin yasallaştığını bana söyledi. Keşke orada yaşasaydım dedi. Ben neden öyle diyorsun dedim. Bak biz burada sana çok iyi bakıyoruz tedavi ediyoruz. Sen burayı sevmedin mi diye tatlı dille konuşmaya çalışıyorum diyor ki sorun sen değilsin. Sorun bu hastane değil. Sorun kendim yaşamımdan zevk almamam. Böyle yaşamaktansa yaşamamayı tercih ediyorum diyor. Ne diyebilirsin ki, araştırmış diyaliz hastalarının ortalama 5 yıl yaşadığını öğrenmiş. 5 yıl sonra öleceğim diyor. Ben olur mu bizim 25 yıllık hastalarımız var dediğimde o bir tane diyor geneli 5 yıl diyor mesela bana. Bu yüzden 5 yıl böyle diyalize gelip gitmektense ölsem diyor.”

Ötanazinin uygulanmasını iradi ötanazi kapsamında insan onuru, seçim hakkı ve özgürlük kapsamında değerlendiren K1 (21, Radyoloji) “Bence her insanın kendi yaşamı hakkında özgür iradesi olmalı.”, K3 (28, Pandemi Servisi) “Ötanazi uygulama konusunda karar her zaman ötanazi uygulanacak kişiye bağlı olmalıdır.” ve K13 (45, Göğüs Hastalıkları) “İnsan onuruna uygun bir istek” olarak ifade etmiştir.

Yaşamın niteliği alt temasına vurgu yapan K18 (21, Radyasyon Onkolojisi Staj) ise ötanazinin uygulanmasını olumsuz değerlendirmekte ve şöyle demektedir:

“Diyelim ampute olmuş bacak ya da kolu var, bunu bir utanç kaynağı olarak görüp yaşamak istemeyebilir, sağlık sorunundan dolayı hayatının düzelmeyeceği, çok iyi bir koşucunun bacağını kaybetmesi sonucunda hayata olan isteğinin bitmesi ile ötanazi isteyebilir. Bu şekilde kabul edilmeli ve hayata devam edilmeli. Belki psikolojik desteklerle düzelebilir, tedavi edilen bir şey değil düşünce istek sonuçta ama olumlu bakmıyorum.”

Ötanazinin uygulanması konusunda, ötanazi isteğinin tıbbın yaşatma odaklı anlayışına karşı iktidar / otorite olarak konumlanması ve bireyin yaşamı için mücadele etmek istememesi gibi alt temalar üzerinden değerlendiren K9 (24, Yoğun Bakım) “Benim düşünceme

uygun değil bir sağlık çalışanı olarak yıllardır özel sektörde her bölümde çalıştım yaşatmak için o kadar çabalar gösterdik yani hastanın biz canından vazgeçmemişken onun vazgeçmesi benim mesleğe olan inancımı ve hislerimi azaltır.” Bu yanıt tıbbin hegemonik bir toplumsal pozisyonda olduğuna ve bireylerin yaşaması için verilen tıbbi emeğin karşılığında kişilerin ölüm / yaşam kararlarına ilişkin söz sahibi olduğuna işaret etmektedir.

Ötanazinin tıbbin yaşatma odaklı pratiğine aykırı bir uygulama olduğunu belirten, K11 (25, Halk Sağlığı) de şöyle demektedir: *“Kişi ne kadar çok dayanamasa da istese de biz sağlık çalışanları hep yaşam için uğraşırken kendi elimizle ötanazi yapmak bizi çok ağır bir yük olurdu iyi ki ülkemizde yok, yasal değil.”*

K16 (23, Çocuk Servisi) kodlu katılımcı ötanazinin uygulanmasını tıbbileştirme ile birlikte düzenlenen gündelik yaşam normaline aykırı bir durum olarak değerlendirmiştir. Katılımcı ötanazinin uygulama zeminine dair eleştirel yaklaşımını şöyle dile getirmiştir: *“Ben ötanaziye karşıyım. Kitapta okudum sırf engelli diye yapılıyordu mesela magazinsel bir kitaptı. Sırf engelli diye böyle bir şey yapılması. Ben elimi, ayağımı, kolumu, bacağıma kaybettim diye herkes bunu talep edebilir. Toplumun ölüm arzusu, normlarını bozacağını düşünüyorum.”*

Ötanazinin uygulanması konusunda K9 (24, Yoğun Bakım), K11 (25, Halk Sağlığı), K16'nın (23, Çocuk Servisi) vermiş olduğu cevaplar, Foucaultcu anlamda iktidarın öldürme ve yaşatma üzerinde değil, yaşatma veya ölüme atma arasında yaşamın öncelendiği biyoiktidar formunun tıp kurumunda karşılık bulması durumu üzerinden anlaşılabilir (İşlekel, 2016). Katılımcılar biyoiktidar stratejilerinin uygulandığı mekânlardan biri olan tıp kurumunun yaşatma odaklı anlayışına aykırılık, tıbbi uygulamaların kötüye kullanımı ve meslek etiği açısından konuya olumsuz yaklaşmıştır.

Ötanazinin uygulanması konusunda koşula bağlı olarak ağır ve terminal dönem hastası olan bireylere uygulanması, bunun yanında herkese uygulanmaması gerektiği konusunda görüş bildiren bir katılımcı mevcuttur. Bu konuda K20 (24, Ortopedi ve Travmatoloji) ötanazinin uygulanması durumunda son evre denilen terminal dönem hastalarına uygulanabileceğini belirtmekte ve şöyle demektedir:

“Son dönem terminal dönem dediğimiz hastalarımız oluyordu. Hasta artık acı çekiyor son döneminde ölmek istiyor. O dönemdeki hastaların yaşadıkları bizim bir baş ağrısıyla regli sancısıyla ya da küçük çaplı bir ameliyatla aynı şey değil. Bu bahsettiğimiz kavramın da herkese değil de belli bir şeyde olan hastaya uygulanması iyi. Sizin bizim gibi insanların yaşadıklarını kaldıramayıp psikolojik açıdan yapması saçma bence olmamalı. Son dönem hastalarda olmalı bence duruma göre.”

K17 (25, Yoğun Bakım) ötanazi kararının, kararı alan birey açısından belirsizlikler taşıdığına vurgu yapmaktadır: *“Bazen insanlar anlık kararlarla karar verebiliyor çünkü hani o dönemde yoğun bakım döneminde de çok zor şartlar altında kaldıklarında, eğer ki gerçekten bir kurtuluş aşaması yoksa istemesi normal. Bilinçli olanın geri dönüşü de olabiliyor bu konu muallak bu yüzden bence.”* Bu yanıt, Avşar ve Günay’ın (2016) ötanaziyi Türkiye örneğinde değerlendirdiği çoklu politika tartışmalarında, bireyin kararından vazgeçme durumundan dolayı ötanazinin sorgusuzca kabul edilebilecek bir uygulama olmadığı ifadesi ile benzerlik göstermektedir.

Farklı temalara vurgu yapan katılımcıların, ötanazinin uygulanması konusuna çoğunlukla olumlu yaklaştığı görülmüştür. Katılımcılar, özellikle ölümcül hastalığa ve hastalık nedeniyle acı çekmeye vurgu yaparak ötanazinin uygulanabilir olduğunu ifade etmektedir.

Ölüm Tanımının İnşası

Katılımcılara ölümün kendileri için ne anlam ifade ettiği sorulduğunda, dokuz katılımcı ölümü “son” olarak, beş katılımcı

“kurtuluş” olarak değerlendirmiştir. Ölümü “sonun başlangıcı” olarak tanımlayan dört, “acı” olarak dört, “doğal durum” olarak tanımlayan üç katılımcı bulunmaktadır. Ayrıca ölümü “korku” üzerinden ve tıbbi dilde “ex olmak” kavramıyla değerlendiren bir katılımcı mevcuttur. Bu araştırma içerisinde en çok vurgulanan alt temalardan olan ölümün biyolojik, fizyolojik ve maddi dünyanın sonu olarak değerlendirilmesi vurgusu Karahisar’ın (2006: 25) çalışmasından elde ettiği bulgular ile benzerlik göstermektedir.

Ay’ın çalışmasında (2013: 26) hemşirelere ölümün kendileri için ne anlam ifade ettiği sorusuna katılımcıların kurtuluş kategorisine vurgu yapması, bu çalışmada en çok vurgulanan ikinci tema olan kurtuluş ile benzerlik göstermekte ve Üzen Cura ve Ateş’in (2020: 485-486) yapmış oldukları çalışmadaki ölüm tanımları ile bu araştırmanın bulguları benzerlik göstermektedir. K16 (23, Çocuk Servisi), “tıbbi bakış” temelinde ölüme karşı duyarsızlaştığını şöyle belirtmektedir:

“Ölüm benim için hayatın kaçınılmaz bir gerçeği. Gözümün önünde çok kişi öldü belki o yüzden... Hemşirelik için genel olarak çok tanıdığımız çok genç yaşta onlara da duyarlılığımız da zamanla azalıyor. Onun dışında biri ölmüş deyince biz humm oluyoruz. Çok normal geliyor bize.”

K17 (25, Yoğun Bakım) ise ölümün ne anlam ifade ettiğini tamamen tıbbi dilde tanımlayarak, ölü bedeni “ex olmak” şeklinde değerlendirmiş ve duyarsızlaşmayı tıbbi bakışa vurgu yaparak açıklamıştır:

“Biz yoğun bakımda çalışırken ölüm bizim için anlam ifade etmiyor ex olarak görüyoruz, kanıksıyoruz su çay içebiliyoruz. Yoğun bakımdan çıkıp hasta yakınına haber verirken çok kötü ya da o exi yıkarken, o insanın bütün bir hayatı bittiğini anlıyorsun. O ortamda o koşturmacada anlam ifade etmiyor bilimsel olarak baktığımız için.”

Foucault’nun ifade ettiği gibi tıbbileştirme, varlığı tıbbileştirerek tıp dili içerisine hapsedmekte ve sağlıklı olanın tanımlanıp normalleştirilmesine yol açmaktadır (Man & Balcı, 2006). Ölüm, modern

toplumlarda normdan sapma olarak değerlendirilen ve sağlık hizmetleri içerisinde kontrol altına alınmaya çalışılan bir olgu olduğu için biyolojik bedenin ölümünün K17 (25, Yoğun Bakım) kodlu katılımcı tarafından ex olarak adlandırılması, tıbbi literatürde kişiliğinden uzaklaştırılmış bireyin sağlık durumu üzerinden tanımlandığını gösteren bir örnektir.

Ölümcül Hasta Tanımı

Ölümcül hasta, yaşamının son döneminde olan “terminal dönem” olarak adlandırılan hastaların, tedaviye hiçbir şekilde yanıt vermemesi ve tedavinin sonuç vermediği hastayı ifade etmektedir. Ölümcül hastalık ise hastanın içinde bulunduğu durumu ifade etmek için kullanılır (Ünlü, 2019). Ölümcül hasta evrensel olarak, AIDS ve kanser gibi hastalıklara yakalanan kişileri tanımlamak için de kullanılmaktadır (Ay, 2013; Sucaklı, 2013).

Katılımcılara “Ölümcül hasta kimdir?” sorusu sorulduğunda, on iki katılımcının son evre denen terminal dönemde tedavi umudu olmayan hasta tanımını hastanın kendisine odaklanarak yapmıştır. Bunun yanında yedi katılımcı, kanser gibi ağır hastalıklara vurgu yaparak, farklı kanser hastalığı gruplarından mustarip olan bireyleri ölümcül hasta olarak tanımlayarak hastalığa odaklanmıştır. Ölümcül hastayı yoğun bakım, acil serviste yatan hastalar olarak açıklayan ve sağlık kurumuna odaklanan üç katılımcı ve yaşam kalitesi üzerinden tanımlayan bir katılımcı mevcuttur.

K13 (45, Göğüs Hastalıkları), yaşam kalitesi üzerinden değerlendirdiği ölümcül hastayı, “*Sağlıklı ve kaliteli yaşam sürme olanağı kalmayan hasta*” olarak tanımlamıştır. Ölümcül hastayı terminal dönem hastası olarak tanımlayan K4 (25, Acil Servis) “*Tüm tedavilere rağmen kritik tablosu devam eden, var olan tedavilerin yalnızca ölüm süresini uzattığı hasta tipi. Kurtuluşu olmayan, sadece oyalanan hasta*” ifadelerini kullanmıştır. Bunun yanında ölümcül hastayı farklı tıbbi birimlerde tedavi gören, çeşitli ağır hastalıklara sahip bireyler olarak tanımlayan katılımcılardan K18 (21, Radyasyon Onkolojisi Staj) “*Son*

evre kanser hastaları, menenjit, meme kanseri hastaları.” ifadesini kullanmıştır.

Katılımcılardan ölümcül hasta ile deneyimleri varsa bu deneyimleri paylaşmaları istendiğinde katılımcıların çoğu çalıştıkları birimler üzerinden ölümcül hasta deneyimlerini aktarmıştır:

“Ölmek üzere olan terminal dönem akciğer kanseri hastalar ile çok karşılaşıyorum. Öleceklerini biliyorlar ve tedaviyi kabul etmiyorlar, bir an önce ölmek için... Fakat nefes alamamaya başlayınca beni kurtar diye yalvarıyorlar.” (K12, 44, Yoğun Bakım)

“Glasgow koma dediğimiziz 0-3 arasında komadadır hasta. Komada olan hasta hiçbir şey duymuyor bir şey hissedemiyor. Bazen stabil olan hasta bir anda gidebiliyor. Bazen hasta çok temiz ölüyor bazen pis ölüyor. Ölüm kokusu bambaşka her kişiye özel exi toplarken.” (K17, 25, Yoğun Bakım)

“Hiç hayatımda ölüm görmemiştım staja başlayana kadar, ilk rotasyon yerim açıklanınca heyecanlandım. Bizim hastanede camların baktığı yer morga bakıyordu direkt. Orada sağlıklı hayatı düzenli bir kişinin bile morali psikoloji bozulabileceken, herhangi bir hastanın ya da ölümcül bir hastalığa sahip birinin direkt morga bakması ve öleceğini bilmesi çok acı. İlk 1 haftanın sonunda hastamı kaybetmişim. Çok sık vefat oluyormuş ilk deneyimimdi. Çok ama çok üzülmüştüm, hasta yakınlarının yas durumu da vardı. Ben burada nasıl yapacağım diye hep baş hemşirelerime doktorlarıma danışıyorum, siz nasıl böyle sakin kalabiliyorsunuz? Göreve devam etmemi söylüyorlardı, sakin ol alıacaksın gibisinden. Aslında bu doğru bir şey meslek etiği gereği bu doğru olan işlerinin devam etmesi lazım. Sonrasında her 1 haftada yoğun bakıma kaldırılan hastalarımız olunca alışıyormuş mecburen öğrendim.” (K18, 21, Radyasyon Onkolojisi Staj)

Katılımcılardan K19 (21, Diyaliz), ölümcül hasta ile deneyimlerinden bahsederken ötanazinin uygulanması konusuna da tekrardan şu şekilde vurgu yapmıştır:

“Kardiyoloji yoğun bakımda çalıştığım zaman ilk staj yerimde çok garip bir hastam vardı, beyin kanaması geçiriyordu ama müdahale

edilemiyordu. Çünkü zaten hastanın çok farklı hastalıkları vardı. O hasta öldü gözümüzi önünde kurtulamadı. Şu an çalıştığım diyalizde 1 ay önce bir hastamı kaybettim. Hastam hem diyaliz hastası hem kalp damar sorunları var hem de kanser kemoterapi tedavisi görüyordu. Acaba bugün mü yarın mı diye bakıyordum öleceğine. Bence kanser hastaları geç teşhis edildiğinde ölümcül baya ölümcül bir hastalık yani. O hastalığı yaşamak yetmezmiş gibi aldığı ilaçlar ve kemoterapi süreci çok ağır. Tabi ki de son damlamıza kadar onu tedavi ediyoruz. Sadece nefes alıp veriyordu bence yaşamıyordu. Keşke yasallaşsa ne yazık ki yasal değil.”

Katılımcıların ölüm deneyimleri ölüm korkusu, pis / temiz ölüm ayrımı, ölüme tıbbi bakış ve ötanazi gibi konular üzerine odaklanmaktadır. Katılımcılara ötanazi ile ölmenin ne anlam ifade ettiğini sorulmuş ve elde edilen yanıtlar üzerine gerçekleştirilen kodlama Tablo 4’te sunulmuştur.

Tablo 3: Ötanazi ile Ölmenin Anlamı Üzerine Düşünceler Kapsamında Tematik ve Kavramsal Kodlamalar

Alt Tema	Kavramsal Kodlar	N
Doğal / Yapay Ölüm	Doğal Ölüm Kendiliğinden Ölmek - Ötanazi İse Kişinin Ölmeyi İstemesi, Tıbbi Yollarla Ölüm, İntihar, Cinayet	N=10
Yaşama Son Vermek	Kişinin Yaşamaktan Kaçması, Savaşmamak, Acı Çekmekten Dolayı Yaşamak İstememek Tıbbın Birey İçin Savaşmaması	N=4
Hak	Dini Açıdan Yanlış Bir Yaklaşım Olsa Da Acı Çeken Kişinin Ölme Hakkı Ötanazi Yaşama Hakkı Gibi Bir Hak	N=2
	Tıbbın Kötüye Kullanımı	N=2
	Tıbbın Gücüne Güvenmek	N=1

Utancı	Ötanazi İle Ölen Kişinin Yakınları İçin Bir Utancı	N=1
--------	--	-----

Katılımcılara ötanazi ile ölmenin ne anlam ifade ettiği, ötanazi ve ölümlü ilişkilendirerek açıklamaları istendiğinde en fazla vurgulanan kategorilerin doğal-yapay ölümlü ayrımı ve yaşama son vermek olduğu görülmüştür.

Bu çalışmada doğal ve yapay ölümlü alt temasına değinen katılımcılar tarafından, ötanazi ile ölmeyi Zafer'in (2019) belirttiği gibi yaşlılık veya hastalık gibi "doğal" ölümlü nedenleri dışında cinayet ve intiharla gerçekleşen doğal olmayan ölümlü tanımına uygun bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Katılımcıların cevaplarında ölümlü kendiliğinden gelişen bir gerçeklik olarak vurgulanırken ötanazinin yapay bir yöntem olduğu vurgulanmıştır. Bu vurgudan, tıbbi pratikler ile gerçekleştirilmesi bakımından doğal ölümlüden farklı görülen ötanazinin, Nazlı'nın (2006) da belirttiği gibi sosyal yaşamın tıpsallaştırılması ile ölümlü tıbbileştirilerek tıp alanı tarafından yönetilen bir süreç olması anlayışına benzer biçimde değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

Aynı zamanda yaşama son vermek alt temasında vurgulanan "yaşamdancı kaçmak, savaşmamak, tıbbın birey için savaşmaması, acıyı durdurmak için yaşama son vermek" gibi kavramsal kodların Foucault'nun deyimiyile modern tıbbın ordunun dilini kullanarak hastalıkları bir mücadele ve savaş alanı olarak görmesi (Özarlan, 2017) ile ilişkili olduğu söylenebilmektedir. Hastalıklar, hekimlerin bireyi yaşatabilmek için savaştığı anormallikler olarak görüldüğu için bireyin sağlık durumu modern tıbbın teknolojileri yoluyla kontrol altına alınmaktadır. Bu nedenle ötanazi gibi en genel anlamı ile bireyin ölümlü istemesi olan bir uygulamanın, modern tıbbın "yaşama odaklı egemen" pratiklerine aykırı olduğu, "tıbbın birey için savaşmaması ve bireyin de yaşamak için savaşmaması" kodları ekseninde anlaşılabilirliktedir.

Ötanaziyi doğal-yapay ölüm ayırımında tanımlayan katılımcılardan olan K14 (39, Göğüs Servisi), “*Ölüm doğal bir olaydır ötanazi ise bilinçli olarak sonlandırmadır.*” ifadelerini kullanmıştır. Yaşama son vermek kategorisine vurgu yapan K5 (32, Yeni Doğan Yoğun Bakım) ise ötanaziyi, “*Acının sonlandırılması.*” olarak değerlendirmiştir. K16 (23, Çocuk Servisi) ise kendi deneyimleri üzerinden ötanazinin yasallaşması durumunda ortaya çıkabilecek sosyal sorunlara değinmektedir. Katılımcı ötanazi ile ölme konusunda tıp uygulamalarının kötüye kullanımına değinerek yaptığı eleştiride şöyle demektedir:

“Nasil desem, yoksul insanları toplumda görmüyoruz ya görmek istemiyoruz, ayırıştırıyoruz. Onları da toplumdaki bu şekilde ayırt edeceğimiz gibi geliyor, onları o sona iteceğimiz gibi geliyor. Ben kendi adıma genç hastalara dayanmam intihar gibi durumlarda geldiyse, genç hastayla nadir karşılaştım, daha çok yaşlılarla. Hasta yakınları bıkmış oluyor. Ötanazi yasal olsa uygulatanlar olur diye düşünüyorum.”

Biyooiktidar nüfus, doğum-ölüm, diyet-beslenme, yaşlılık vb. alanlar içerisinde tıbbileştirilen hayatın öznelerini biçimlendirmeye ve normalleştirilen sağlıklı yaşam algısı üzerinden yönetmeye çalışır. Katılımcıların hemşire olmaları dolayısıyla biyooiktidarın sürekliliğini kurduğu mekânlardan biri olan hastanelerin panoptik gözetiminde olan özneler olmaları, Durutürk’ün belirttiği gibi (2019) Foucault’ya göre tıbbi pratikleri kabul ederek içselleştirmelerine yol açabilmektedir. K16 (23, Çocuk Servisi) ise farklı bir bağlamda yaptığı eleştiride, ötanazi gibi bir uygulamanın toplumda sosyal eşitsizlik yaratacağı ve farklı gruplar içerisinde dezavantajlı bireylerin bulunmasından dolayı ötanazinin uygulanması durumunda tıbbin kötüye kullanılabilceği vurgusunu yapmaktadır. K19 (21, Diyaliz) ise ötanazinin uygulanmasına olumlu yaklaşmasına rağmen tıbbi uygulamaların kötüye kullanılabilceğinden endişe duyduğunu da belirtmektedir.

Ötanaziyi cinayet olarak değerlendiren K12 (44, Yoğun Bakım), “Ötanazi öldürmek gibi algılanabilir fakat ölüm olayında elimizden geleni yapmamıza rağmen hastanın ölmesidir.” ifadeleri ile aynı zamanda tıbbın yaşatma odaklı misyonuna da değinmektedir. Mesleki deneyimi üzerinden konuyu ele alan K17 (25, Yoğun Bakım) ise hasta yakınlarının, hastanın tıbbi işlemlerine müdahil olmasından dolayı cinayete benzeyen bir ölümle karşılaşılabilceğini belirtmektedir. Böylesi bir müdahil olma durumunda hasta yakınlarının bireyin iradesini çiğnemesi olasılığı göz önünde bulundurulmakta ve şöyle denmektedir:

“Bir hastamız var bir işlemi olmak istemiyor. Ama hani yakınları istiyor o hasta o işlemi olduğunda ex oluyor dönmüyor. Bence etik değil, öleceğini bile bile ailesinin istemesi. Biz mecburen uyguluyoruz işlemi sonra hasta ölüyor dönmeyecek bir insan için bile bile ölüm.”

Ötanazi ile ölmeyi ölüm hakkı kapsamında değerlendiren K6 (30, Acil Servis), “Ötanazi ile ölmek inançsal boyutta değerlendirildiğinde yanlış bir yaklaşım. Ama inançlar bile bir yere kadar. O acılı yaşamın dayanılmaz olduğunu hissedenler karar verebilir. Ve o hakları da olmalıdır.” ve K7 (29, İntörn), “Ötanazi de yaşama hakkı gibi bir haktır bence. Ülkemizde dini açılardan sakıncalı görüldüğü için onaylanacağını veya kabul göreceğini sanmıyorum.” ifadeleri ile ötanaziyi “hak” kavramı üzerinden ele alsa da inancın, toplumsal nezdinde ötanaziye ilişkin “hakikatin” belirlenmesinde başat bir rolü olacağı varsayımı taşımaktadır.

Son olarak katılımcılardan K1 (21, Radyoloji), ötanazi ile ölmeyi “O kişinin etrafındakiler için hayatındakiler için bir utanç” olarak değerlendirmektedir. Bu ifade kişinin hayatta kalmasının kolektivist bir temelden, çevresindekilere karşı bir sorumlulukla ilişkilendirildiğine işaret etmektedir.

Çalışmada genel olarak ölümcül hastalığı olan bireylerin ötanazi isteyebileceği ortak görüşü hâkimdir. Bu durumun nedeni, zaten ölümü beklenen bireyin ölümünü acısız ve hızlı bir şekilde gerçekleştirme

arzusu ile ilişkilendirilebilir. Ötanazinin uygulanmasına ve ötanazi ile ölmeye dair tereddüt taşıyan katılımcılar, Bird ve diğerlerinin (2010) belirttiği gibi ötanazinin yasallaşması ile birlikte ortaya çıkabilecek, var olan toplumsal eşitsizlikler üzerine kurulu ve bu eşitsizlikleri yeniden üreten durumların ortaya çıkabileceğini dile getirmektedir. Bu kapsamda ötanazi isteyen bireye hangi meşru zeminde ötanazi uygulanabileceği şaibeli ve tartışmalı bir konu hâline gelmektedir. Bu çalışmada katılımcılar arasında her bireye ötanazi uygulanmaması gerektiği, bu uygulamanın ölümcül hastalığa sahip bireylere ya da belirli hastalık kriterlerine sahip bireylere uygulanması gerektiğini söyleyenler mevcuttur.

Foucault'nun biyoiktidar kavramı üzerinden ötanazi konusuna bakıldığı zaman K9 (24, Yoğun Bakım) ve K11'in (25, Halk Sağlığı) belirttiği gibi yaşatma odaklı tıbbi pratiklerin sarsılacağı nedeniyle tıbbın otoritesinin ve K18'in (21, Radyasyon Onkolojisi Staj) deyimiyle, "tıbbın ilerleme ihtimali, hastalıklara çare bulma ihtimalinin" sarsılması yani tıbbın temel toplumsal vaadinin yerinden edilmesi söz konusu olabilmektedir. Bu durum ötanazinin Hipokrat yemini de göz önünde bulundurularak hekimler arasında kabul edilmesi zor olan bir uygulama olduğu şeklinde literatürde yer alan önermeyle benzerlik göstermektedir (Manav, 2017; Can vd., 2020). Foucault iktidarın yaşatarak kontrol sağladığını söylemekte ve çalışma kapsamında bireylerin yaşamdan vazgeçmesini tıba aykırı bir durum olarak değerlendiren katılımcıların ifadeleri de bu kapsamda değerlendirilmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada hem tıbbın kabullerini taşıyan hem de hasta ve yakınlarıyla birebir ilişki kuran, tıbbın topluma açılan kapısı konumundaki hemşirelerin ötanaziye, ölümü ve ölümcül hastayı nasıl tanımladığı ve ölüm ve ölümcül hasta deneyimlerinin neler olduğunun anlamlandırılmasını amaçlanmıştır. Hemşireler tıbbi bir eğitim sürecine

tabi olsa da gündelik yaşamda deneyimlenen yas ve acıya tanık olmakta, böylesi insan deneyimlerinin bir parçası olabilmektedir. Bu bağlamda çalışma kapsamında 20 hemşire ile görüşme gerçekleştirilmiştir. Hemşirelere kartopu örnekleme yoluyla ulaşılmış ve görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Fenomenoloji yöntemi üzerine kurulan araştırma sonucunda elde edilen bireylerin anlam dünyalarına ilişkin veriler, Michel Foucault'nun kuramsal perspektifinden tıbbileştirme, biyoiktidar, tıbbi bakış gibi kavramlar temelinde analiz edilmiştir.

Bu çalışmada, çoğunlukla “kişinin ölümünü istemesi” kapsamında istemli ötanaziye vurgu yapıldığı görülmüş, bunun yanında ötanaziye yapılan vurguda, “ölümcül hasta, terminal dönem, iyileşme umudu olmayan ve acı çeken hasta” tanımı üzerinden istemli ötanazi ile ilişki kurulduğu saptanmıştır. Ötanazinin uygulanmasına çoğunlukla olumlu bakan katılımcıların, olumlu değerlendirmelerinin yanında duygu ve düşüncelerini ifade etme biçimlerinde biyoiktidar stratejilerinin uygulandığı mekânlardan biri olan tıp kurumunun yaşatma odaklı anlayışına aykırılık, tıbbi uygulamaların kötüye kullanımı ve meslek etiği açısından konuya olumsuz yaklaşıldığı görülmüştür. Hemşirelerin ölüm algısına bakıldığında, çoğunluğunun ölümü “son” olarak değerlendirdikleri, ölümcül hastayı ise “terminal dönem” hastası veya ağır hastalık gruplarından “kanser” çeşitlerine vurgu yaparak tanımladıkları görülmüştür. Hemşirelerin ölüm ve ölümcül hasta ile olan deneyimleri, hemşirelerin ölüme yönelik tıbbi bakış geliştirdiklerini ve ölüme yönelik duyarlılıklarının azaldığını göstermektedir.

Ötanazi ile ölmenin kendilerine ne anlam ifade ettiği sorulduğunda ise çoğunluğunun doğal ve yapay ölüm ayırımına vurgu yaptıkları tespit edilmiştir. Hemşireler, iyileşme olanağı olmayan bireylerin ötanazi isteyebileceği ancak bunun yaşatma odaklı modern tıp anlayışı içerisinde yapay yollarla gerçekleştirilen bir son olarak ölümü getireceği, bu durumun da tıbbi otoritenin devamlılığı için bir endişe

doğuracağı yönünde görüş bildirmektedir. Bu bağlamda biyoiktidar yaşam odaklı ve tıbbi ilerlemenin hakikat olarak kurgulandığı bir temelde işlemekte ve hemşireler ötanaziyi tıbbın kötüye kullanımı temelinde değerlendirebilmektedir. Çalışmada ötanazi uygulamasının yasallaşmasından ötede hangi meşru zeminde uygulanabilir veya uygulanmayabilir olduğu, biyoiktidar ilişkilerinin kurumsal düzleminin ve modern tıbbın yaşamı düzenleyici görünümünün hangi durumlarda ötanaziye izin verme / vermeme kararına dönüşebileceği sorgulanması ortaya çıkmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada hemşirelerin parçası oldukları tıbbi alanın hakikat söylemini, biyoiktidarın işleyişini benimseyerek ötanazi konusunda doğal / yapay ölüm, tıbbın kötüye kullanımı gibi tanımlar yaptıkları görülmektedir. Bu tanımlar dışında katılımcıların tartışmayı, gündelik hayatta acı ve ölüm deneyimi üzerinden ele aldıkları, uygulamanın sosyal eşitsizlikleri yeniden üretebileceğine yönelik toplumsal kaygılar da taşıdıkları görülmektedir.

Bu durumun sağlık kurumunun işleyişinde temel bir rolü olan hemşirelerin bu kurumdaki konumları ve kurumun işleyişinde yürüttükleri spesifik misyon ile ilişkili olduğu söylenebilir. Çalışmanın temel sınırlılığı, sağlık çalışanlarının Covid-19 pandemisi sürecinde yoğun bir şekilde mesai harcaması dolayısıyla çoğunlukla kariyerinin başında olan hemşirelerle görüşme gerçekleştirilebilmiş olmasıdır. Farklı çalışmalar kapsamında kariyerinde ilerlemiş, ölüme ve ölümcül hastaya ilişkin deneyimleri çeşitlenmiş daha fazla kişi ile görüşme gerçekleştirilmesi ve doktorlar gibi tıbbi alanın diğer başat temsilcileri ile kıyaslama yapılmasının bu alandaki tartışmaya katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma için gerekli etik kurul izni, İzmir Bakırçay Üniversitesi

Girişimsel Olmayan Klinik Araştırmaları Etik Kurulunun 21.04.2021 tarihinde gerçekleştirdiği 2021/04 sayılı toplantıda alınmıştır. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Akcan, E. A. (2013). Ötanazi. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 71(1), 3-26.

Ariès, P. (1991). *Batılının ölüm karşısındaki tavırları*. (Çev: M. A. Kılıçbay), Gece Yayınları.

Arpacı, M. (2014). Modern görsel kültür, sinema ve video bakış, beden ve kameranın gücü. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (22), 95-106.

Arpacı, M. (2016). Foucault, biyopolitika ve biyotarih: tarihsel çalışma alanları olarak tıp, beden ve nüfus. *ViraVerita E-Dergi*, (3), 80-97.

Atalay, S. (2021). Riskin inşası ve sosyal kontrolün tıbbileştirilmesi bağlamında dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu: Hürriyet gazetesi örneği. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 9(27), 319-346.

Avşar, N. & Günay, P. (2016). Çoklu politika penceresinden ötanazi: Türkiye'ye bakış. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 1(1-2), 54-66.

Ay, M. A. (2013). *Hemşirelerin ölüm, ölümcül hasta ve ötanaziye ilişkin tutumları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Badur, S. (2004). Ölüm üzerine tıbbi çeşitlemeler. *Cogito*, (40), 93-105.

Başok Diş, S. (2018). Kozmopolit modern dünyada iyi ölüm imkânı. R. Karagöz, T. Kodaman, M. Premovic (Ed.), *Sosyal ve Beşeri Bilimlerde Akademik Çalışmalar* içinde (15-28. ss.), Ivpe.

Baştürk, E. (2013). Bir kavram iki düşünce: Foucault'dan Agamben'e biyopolitikanın dönüşümü. *Alternatif Politika*, 5(3), 242-265.

Baştürk, E. (2017). Biyopolitika ve savaşım: Foucault ve Agamben arasındaki ayrımın kavramsal içeriği. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(2), 1-23.

Biton Serdaroğlu, E. (2016). Ötanazi-ölme hakkı. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3), 463-491.

Bilgin, N. G. (2013). Ötanazi: tanım ve tarihçe. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 3(2), 25-31.

Bird, C. E., Conrad, P., Fremont, A. M., Timmermans, S. (2010). *Handbook of medical sociology*. (Ed.), Vanderbilt University Press.

Can, R., Tambağ, H., Öztürk, M., Kaykunoğlu, M., Erenoğlu, R., Gümüšoğlu, F. (2020). Yoğun bakım hemşirelerinin ötanazi, ölüm ve ölümcül hastaya karşı tutumları. *Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi*, 10(2), 190-200.

Cresswell, J. W. (2016). *Nitel araştırma yöntemleri: beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev: M. Bütün, S. B. Demir), Siyasal Kitabevi.

Çelik, A. Y. (2016). *İslam hukuku açısından yaşama hakkı ve ötanazi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çetinkaya, F. & Karabulut, N. (2016). Hemşirelik yüksekokulu öğrencilerinin ötanazi hakkında görüşleri. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 3(2), 28-39.

Demir, G., Biçer, S., Ünsal, A. (2016). Hemşirelik öğrencilerinin ötanaziye ilişkin düşünceleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-11.

Demir, S. T. (2017). Modernite ve ölüm: açık erişimli ölüm döşeginden izole yoğun bakım ünitelerine bedenin ve ölmenin değişen yüzü. *Global Media Journal TR Edition*, 7(14), 190-202.

Demirörs, Ö. & Hızal, S. A. (2016). Türk ceza hukuku açısından ötanazi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 65(4), 1481-1516.

Dönmez, H. (2016). “İstisna hali” kavramı ışığında siyasal olana bakış. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Durutürk, B. (2019). Foucault, Hardt ve Negri’de biyoiktidar: Küreselleşme, özne ve çokluk hali. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(2), 345-363.

Foucault, M. (1992). *Ders özetleri*. (Çev: S. Hilav), Yapı Kredi Yayınları.

Foucault, M. (2008). *The birth of biopolitics: Lectures at the college de France 1978-79*. Palgrave Macmillan.

Gökçe, G. (2017). İyi ölümden kötü ölüme, “istemli” ölümden “istemsiz” hayata; öl [dür] me ve yaşa [t] ma hakkı üzerine. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (15), 57-91.

Göktaş Dörtüyal, B. & Türkay, M. (2019). Sağlık kurumlarına başvuran hastaların ötanaziye bakış açıları. *Akdeniz Tıp Dergisi*, 5(1), 143-149.

Gülmez, Ö. (2015). *Türkiye’deki hukuk profesyonellerinin ötanaziye bakış açısı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi Adli Tıp ABD.

Howarth, G. & Jefferys, M. (1996). Euthanasia: sociological perspectives. *British Medical Bulletin*, 52(2), 376-385.

Inghelbrecht, E., Bilsen, J., Mortier, F., Deliens, L. (2009). Attitudes of nurses towards euthanasia and towards their role in euthanasia: A nationwide study in Flanders, Belgium. *International Journal Of Nursing Studies*, 46(9), 1209-1218.

Işıl, Ö. & Karaca, S. (2009). Ölüm yaklaşırken yaşananlar ve söylenebilecekler: Bir gözden geçirme. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2, 82-87.

İnceoğlu, S. (1999). *Ölme hakkı - ötanazi*. Ayrıntı Yayınları.

İnci, F. & Öz, F. (2009). Ölüm eğitiminin hemşirelerin ölüm kaygısı, ölüme ilişkin depresyon ve ölümcül hastaya tutumlarına etkisi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 10(4), 253-260.

İşlekel, E. S. (2016). Cinselliğin öznesi: Haz, biyoiktidar ve özneleşme. Z. Direk (Der.), *Cinsiyeti Yazmak* içinde (55-56. ss.), Yapı Kredi Yayınları.

Kalkan, M. (2014). Biyo etik sorunlar ve dinlerin ötanazi ve intihara bakışı. *Kent Akademisi*, 7(17), 15-25.

Kara, Y. (2017). Yaşlıların ötanazi hakkındaki görüşleri. *Aurum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 17-32.

Karaca, F. (1999). Ölümle ilgili davranış örüntüleri açısından modern Batı ve Türk İslam kültürü. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (12). 65-76.

Karahisar, F. (2006). *Ölümcül hasta, hemşire ve hekimlerin ölüm ve ötanaziye ilişkin görüşlerinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Kochkor Uulu, E. (2014). *Biyoetik açıdan hayat üzerinde tasarruf hakkı: ötanazi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Kutlu, İ., Çavuşoğlu, O., Uygun, K. K. (2018). Ötanazi algısı üzerine nitel bir araştırma. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 241-253.

Man, F. & Balcı, A. (2006). Postmodern dönemde modern bir pratik olarak sağlık.

https://www.researchgate.net/publication/267409148_POSTMODERN_DONEMDE_MODERN_BIR_PRATIK_OLARAK_SAGLIK

Manav, F. (2017). Hastanın istem durumuna göre ötanazi türlerinin varoluşçu yorumu. *Electronic Turkish Studies*, 12(3), 413-424.

Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: an expanded sourcebook*. Sage.

Nazlı, A. (2006). Bedenin ölümü: Modern öncesinden postmoderne beden ve ölüm. *Sosyoloji Dergisi*, (16), 1-15.

Neuman, W. L. (2013). *Toplumsal araştırma yöntemleri, nitel ve nicel yaklaşımlar I-II*. (Çev: S. Özge), Yayıncısı.

Özarlan, A. D. (2017). Ölümün tıbbileşmesi ve heterotopya olarak yoğun bakım ünitesi. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(15), 30-44.

Özen, M. & Şahin, M. E. (2010). Ötanazi. *Ankara Barosu Dergisi*, (4), 15-36.

Özen Çınar, İ., Kartal, A., Önal, A. (2012). Yoğun bakım ünitelerinde çalışan hemşirelerin ötanazi hakkındaki düşünceleri. *Türkiye Klinikleri J Med Ethics*, 20(3), 146-152.

Özer, H. (2017). “Kalbi atan kadavralar” “sıcak ölümler”: Modern dönemde ölümün yeniden tanımlanma gereksinimine ilişkin sosyo-kültürel bir inceleme. *Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler*, (15), 45-56.

- Özer, Z. & Ateş, S. (2021). Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarının gülen yüzü: Kakhaha yogası. *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*, 24(1), 108-116.
- Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. Sage Publications.
- Sağır, A. (2014). *Ölüm sosyolojisi*. Phonix Yayınları.
- Sucaklı, M. H. (2013). Ölmekte olan hasta ve yaşam sonu bakım. *TJFMPC*, 7(3), 52-57.
- Sulu, M. (2016). Ötanazi üzerine. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(1), 551-574.
- Sümer, N. (2016). Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslam'da ötanazi. *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(14), 115-132.
- Tepehan, S., Özkara, E., Yavuz, M. F. (2011). Yoğun bakım ve diğer birimlerde görev yapan hemşirelerin ötanaziye yaklaşımı. *Adli Tıp Dergisi*, 25(2), 115-124.
- Tokaç, M. (2010). Ötanazi. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi*, 14, 74-79.
- Toraman, A. & Erdem, R. (2016). Kavramsal açıdan tıbbileştirme. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 19(4), 423-442.
- Trota, R. A., Vicuña, M. N., Muñoz, P., Ferrer, S., Marroquín, M. D., Babarro, A. A. (2021). Eutanasia¿ es esta la ley que necesitamos? *Atención primaria: Publicación oficial de la Sociedad Española de Familia y Comunitaria*. 53(5), 1-9.
- Turhan, E. H. (2021). Ölüm sosyolojisi ekseninde ölüm kaygısı ve koronavirüs. *Habitus Toplum Bilim Dergisi*, 2(2), 85-101.

- Ünlü, G. (2019). *Tıp Fakültesi öğrencilerinin empati düzeyinin ölüme ve ölümcül hastaya yaklaşım ile ilişkisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Ünverdi, M. (2015). İnsan ve hayatın anlamı bağlamında ötanazi. *Bilimname*, 28(1), 167-199.
- Üzen Cura, ř. & Ateş, E. (2020). Palyatif bakım kliniğinde çalışan hemşirelerin ölmekte olan hastaya bakım vermede yaşadıkları zorluklar. *Journal of Academic Research in Nursing*, 6(3), 483-490.
- Yıldırım, A. (2011). Yaşamın kutsallığı ve yaşama hakkından vazgeçme. *Journal of Human Sciences*, 8(1), 1-4.
- Yurdakul, H. (2020). Michel Foucault, post-modernizm ve bilgi. *NOSYON: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, (6), 14-32.
- Zafer, C. (2019). Ölüm olgusu ve ölümün sosyolojik etkileri. *Munzur Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 64-82.

EXTENDED ABSTRACT

The hospital, as the main place of the experience of death and death which is a medicalized issue in the modern era, form the basis for the euthanasia debate. This debate centers on the question of the individual's decision-making concerning her own death. In studies on euthanasia, nurses' perspectives on the subject constitute an important reference point. In terms of their roles as health care workers, nurses have medical preconceptions, and since their role in patient care is more effective than other health care workers and that they are familiar with the experience of death in daily life, they play a buffer role between medicine and social life. Additionally, since nurses are health workers who can directly observe the patient's request for euthanasia, they become an important subject of scientific study.

This study aimed to understand and make sense of the relationship between death and euthanasia from a sociological perspective through the thoughts and experiences of nurses about the concepts of death, euthanasia and terminally ill. In this context, a discussion is carried out on the concepts of death, hospital and death, medicalization, biopower, medical gaze and euthanasia from Michel Foucault's theoretical perspective. The study is based on the phenomenological method, which is one of the qualitative research methods that aims to understand and make sense of the thoughts and experiences of the individuals by going deeper into the reality behind a phenomenon/concept or phenomenon. Snowball sampling was used to reach 20 nurses. Using a semi-structured interview form, an in-depth interview was conducted and the data obtained were analyzed. The intense working conditions created by the Covid-19 pandemic for healthcare workers created problems during the field work. These conditions were effective in locating and interviewing participants. The data were analyzed using the descriptive analysis technique, using the Miles and Huberman (1994) model. The research questions consist of five basic open-ended questions in addition to questions about demographic information. The questions were formulated in order to understand what euthanasia means for the participants, what the participants' views are on the implementation of euthanasia, what death means, who the terminally ill patient is, and what the relationship between euthanasia and dying means.

In this study, it was observed that voluntary euthanasia was mostly emphasized within the scope of "desiring one's death", besides, it was determined that the emphasis on euthanasia was associated with voluntary euthanasia through the definition of "deadly patient, terminal period, patient with no hope of recovery and suffering". It was observed that the participants, who mostly viewed the implementation of euthanasia positively, expressed negative feelings and thoughts on euthanasia on the basis that it

violated the survival-oriented approach of the medical institution, which is one of the places where biopower strategies are applied and expressed concerns over the abuse of medical practices and professional ethics.

The majority of nurses considered death as the “end”, and they defined the terminally ill patient by emphasizing the types of “cancer” from the “terminal stage” patient or severe disease groups. Nurses’ experiences with death and terminally ill patients show that nurses have developed a medical perspective towards death and they have to an extent, lost sentiment over death. When asked what it means to die by euthanasia, it was found that most of them emphasized the distinction between natural and artificial death. Nurses state that individuals who cannot recover may request euthanasia, but this will be problematic for the continuity of the medical authority. In this context this study showed that biopower operates on a life-oriented basis and medical progress is constructed as the “truth”. As a result, in this study, it is seen that nurses adopt the truth discourse of the medical field, the functioning of biopower, and define euthanasia such as natural/artificial death, abuse of medicine. Apart from these definitions, it is seen that the participants also discussed the experience of pain and death in daily life, and they also had social concerns that the practice could reproduce social inequalities.

Arman Kalkandeler, A. (2022). Hüzünlü müzikten hoşlanma: Duygudurum düzenleme stratejileri ve kişilik özelliklerinin yordayıcı etkisi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1077-1104.

DOI: 10.21550/sosbilder.1055919
Araştırma Makalesi / Research Article

HÜZÜNLÜ MÜZİKTE HOŞLANMA: DUYGUDURUM DÜZENLEME STRATEJİLERİ VE KİŞİLİK ÖZELLİKLERİNİN YORDAYICI ETKİSİ

Ayşe ARMAN KALKANDELER*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 10 Ocak / January 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 20 Mart / March 2022

ÖZET

Araştırma kapsamında öncelikle Müzikle Duygudurum Düzenleme Ölçeği - Kısa Formu'nun Türkiye örnekleme için geçerlik ve güvenilirlik çalışması 296 kişilik bir örneklem ile yapılmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi sonucunda, ölçeğin orijinal yedi faktörlü yapısının veriyle uyumlu olduğu belirlenmiştir. Ayrıca alt boyutlara ait iç tutarlılık katsayıları da kabul edilebilir düzeydedir. Araştırmanın ikinci kısmında, Türkçe Büyük Beşli Kişilik Envanteri, Müzikle Duygudurum Düzenleme Ölçeği - Kısa Formu ve Hüzünlü Müziği Beğenme Ölçeği kullanılarak, kişilik özellikleri ve duygudurum düzenleme stratejilerinin hüzünlü müzikten hoşlanma üzerindeki yordayıcı etkisi belirlenmiştir. Buna göre, dışadönüklük ve duygusal denge kişilik özellikleri ile dikkati dağıtma, serbest bırakma, bilişsel değerlendirme ve teselli bulma stratejilerinin hüzünlü müzikten hoşlanmayı yordadığı belirlenmiştir. Buna göre dinleyiciler, hüzün duygusuyla sağlıklı bir şekilde başa çıkabilmek için, farklı duygudurum düzenleme stratejilerini hüzünlü müzikler aracılığıyla kullanıyor gibi görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: *hüzünlü müzik paradoksu, hüzünlü müzikten hoşlanma, duygudurum düzenleme, hüzünle başa çıkma, kişilik özellikleri*

---

* Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü, Samsun / TÜRKİYE, ayse.armankalkandeler@omu.edu.tr

Liking Sad Music: The Effects of Mood Regulation Strategies and Personality Traits

ABSTRACT

Within the scope of this research, first of all, validity and reliability analyzes of the "Brief Music in Mood Regulation Scale" were made for the Turkish sample with 296 people. As a result of confirmatory factor analysis, it was determined that the original seven-factor structure of the scale was compatible with the data. In the second part of the study, the predictive effects of personality traits and mood regulation strategies on the enjoyment of sad music were determined by using the Turkish Big Five Personality Inventory, Music in Mood Regulation Scale- Brief Form and Liking Sad Music Scale. Accordingly, it was determined that extraversion and neuroticism and strategies of diversion, discharge, mental work and solace predicted liking for sad music. Accordingly, listeners seem to use different mood regulation strategies through sad music in order to cope with the emotion of sadness in a healthy way.

Key Words: *paradox of sad music, liking sad music, mood regulation, coping with sadness, personality traits*

Evrensel duyguların otomatik algılanması ve empatik tepki hipotezi göz önüne alındığında mutlu olarak algılanan müziğin birincil olarak mutluluk, hüzünlü olarak algılanan müziğin ise birincil olarak hüznün uyandırması beklenir. İnsanların neşelenmek amacıyla neşeli müzikleri tercih etmesi, tekrarlı olarak dinlemesi akla yatkındır. Ancak negatif bir duygu olarak tanımlanan hüznün, arzu edilir bir duygu olmaması ve insanların hüznünden kaçınmak için hüznü uyandıran müzikleri tercih etmemeleri öngörülür. Ancak hüzünlü müzik söz konusu olduğunda, müzikle dinleyici arasındaki duygusal iletişim oldukça karmaşıktır.

Mutluluk pozitif, hüznün ise negatif değer verilen bir duygu olarak tanımlanmasına rağmen (Russell, 1980: 1168), hüznü uyandıran müzikten hoşlanma deneyimi, dinleyiciler tarafından sıklıkla rapor edilmektedir. Hüzne ek olarak, hüzünlü müziğe dinleyicilerin sıklıkla verdiği duygusal tepkilerin başında nostalji gelirken, birçok katılımcı

pozitif duygular deneyimlediklerini; huzurlu, şefkatli ve harika hissettiklerini (Taruffi & Koelsch, 2014: 4), hüzün ve mutluluk karışımı duyguların tetiklendiğini (Hunter vd., 2010: 51), hislenme, ağlama isteği, güçsüzlük deneyimlediklerini (Hanser vd., 2021: 12) bildirmiştir. Ayrıca hüzünlü müziğin uyandırdığı pozitif duyguların sayısının, hüzünlü müzikten hoşlanma durumu ile pozitif ilişkili olduğu bildirilmiştir (Taruffi & Koelsch, 2014: 4-6). Bu noktada müziğin ifade ettiği duygu ve dinleyicide ortaya çıkardığı duygusal etkiyi birbirinden ayrı değerlendiren Kawakami ve diğerleri (2013: 411), dinleyicilerin hüzünlü müziği daha trajik (kasvetli, dertli, dalgın) olarak algılamakta, hüzünlü müziği dinlerken daha romantik (büyülenmiş, değerli, âşık), daha tasasız (şen, canlanmış, hareketli) ve müzikte algılanandan daha az trajik duygular hissettiklerini bildirmiştir. Buna göre hüzünlü müzik dinleyicide karmaşık duygular uyandırırken, bazı dinleyicilerin hüzünlü müzikleri sıklıkla dinlemesi ve bundan hoşlanması oldukça yaygındır.

“Hüzünlü müzik paradoksu” olarak adlandırılan durum şu şekilde tanımlanır: Hüzünlü müzik dinleyicilerde hüzün duygusunu tetikleyebilir. Hüzün nahoş ve negatif bir duygusal deneyimdir. Bireyler genellikle nahoş ve negatif deneyimlerden kaçınmaya ya da bu deneyimleri azaltmaya çalışır. Ancak buna rağmen birçok insan sıklıkla ve isteyerek hüzünlü müzik dinlemeyi tercih eder.

Aristoteles, trajik, hüzünlü ve acılı sanat eserlerinden hoşlanma durumunu “trajedi paradoksu” olarak tanımlamıştır (Morreall, 1968). Trajedi, ciddi ve aynı zamanda büyük ve kendi içinde bütünlüklü bir eylemin taklididir. Dilin haz verici bileşenlerinin her biri trajediye belli bir özellik katarken, trajedi, uyandırdığı korku ve acıma gibi duyguların katarsisi ile tamamlanır. Bir başka ifadeyle, bireyde biriken acıma ve korku duyguları, kontrollü ve haz verici bir şekilde boşalır ve bu şekilde birey duygusal olarak dengelenir. Ayrıca sanatı tüketen birey ile eserdeki acı arasındaki mesafe ise eserin estetik değerlendirmesini mümkün kılar. Oidipus Trajedisi bir sanat eseri olarak haz verici bir deneyimdir, ancak

bireyin kendisinin babasını öldürdüğü bir sahneyi zihninde canlandırması acıya olan uzaklığı ortadan kaldırdığı için, trajedi haz verici bir deneyim olmaktan çıkar. Goldstein'in (2009: 235) çalışmasında, katılımcıların kurgusal ve gerçek olayları anlatan film kliplerini izledikten sonraki hüzün ve kaygı seviyeleri birbirine benzer seviyede olmuştur. Aynı şekilde hüzünlü bir film sahnesi ile olumsuz kişisel bir olaya verdikleri hüzün tepkisi de oldukça benzer düzeydedir. Öte yandan kaygı düzeyleri kişisel olarak deneyimledikleri üzücü olaylar için anlamlı bir şekilde daha yüksektir. Filmin sebep olduğu hüzünde, kişisel deneyimde oldukça güçlü olan kaygının bulunmaması, izleyicinin hüzünlü bir filmde neden hoşlandığını açıklayabilir. Gerçek hayatta yaşadığımız üzücü olayın kaybolup gitmeyeceğini biliriz ve bu olayın uzun süreli etkileriyle de baş etmemiz gerekir. Ancak bir film izlerken, film bittiğinde o dünyadan kolayca çıkacağımızı biliriz. Görünüşe göre film izlerken deneyimlenen hüzün kaygıdan bağımsız olduğu için, hüzün seviyesi çok yüksek de olsa bu duyguyu deneyimlemek izleyicinin haz almasıyla sonuçlanıyor. Hüzün kaygıdan bağımsız olarak ortaya çıktığı için kaçınılması gereken bir hoşnutsuzluk olarak değil, bir katarsis olarak değerlendirilmektedir. Bazı insanların müzik dinlerken hüzünlendiğini ve bu hüznün gerçek yaşamla ilgili gerçek bir duygu olmadığını fark ettiğinde hissettiği rahatlama duygusundan hoşlandığı bildirilmiştir (Koelsch vd., 2010: 332).

Bireylerin hüzünlü müziklerden hoşlanmasını hormonlarla (Huron, 2011) ve beyin mekanizmalarıyla (Koelsch vd., 2015: 3) açıklamaya çalışan biyolojik açıklamalar bir yana, literatüre bakıldığında hüzünlü müzikten hoşlanma sıklıkla; müzikle empatik ilişki kurma, müziği duygudurum düzenleme işlevi için kullanma, güvenli ortamda olumsuz duyguların deneyimlenerek katarsis benzeri yaşantılarla rahatlama aracılığıyla ortaya çıkıyor gibi görünmektedir. Olumsuz bir yaşam olayının ardından bireyler yeni durumla başa çıkabilmek, duygularını gözden geçirmek, öznel deneyimlerden uzaklaşp yeniden

değerlendirmek için sıklıkla hüzünlü müzikler dinler. Bu nedenle hüzünlü müzik negatif değerli olmasına rağmen, olumsuz değerlendirilmez (Ter Bogt vd., 2019: 3).

Müziğin duygudurumun düzenlenmesi ile rahatlama için kullanımı, hüzünlü müzikle oldukça ilişkili gibi görünmektedir (Taruffi & Koelsch, 2014: 13). Bu ilginç bir bulgudur, çünkü eğer dinleyici ile müzik arasında duygusal bir iletişim oluyorsa ve dinleyici müzikteki duyguyu empati yoluyla taklit ediyorsa, kişinin negatif duygudurumdan uzaklaşmak için mutlu ve neşeli müzikler dinlemesi (Saarikallio, 2011: 312) anlamlı gibi görünmektedir. Ancak beklenenin aksine, mutlu müzikler için negatif duygudurumu düzenleme amacı oldukça az rapor edilmiştir. Mutlu ve neşeli müzikler, daha çok pozitif duygudurumun devamlılığını sağlamak için dinlenirken; hüzünlü müziklerin negatif duygudurumu pekiştirmek için kullanılması da oldukça sık rapor edilmektedir. Larsen (2000: 131), dinleyicilerin uzun vadede daha istedik ve pozitif bir duyguduruma ulaşmak için, hüzünlü duygusal tepkileri tolere etmeyi seçtiklerini ileri sürmüştür. Larsen'e göre (2000: 131); müziğin duygu düzenleme işlevi ele alındığında, bir varsayım şudur ki insanlar iyi hissetmeye, pozitif ve hoşlanılan durumlarını devam ettirmeye motivedir. İnsanların iyi hissetmesini sağlayan şeyler birbirinden çok farklı ve kişisel olmasına rağmen, iyi hissetme arayışına yönelik davranışlarda buldukları varsayılmaktadır. Buna bağlı olarak günlük hayatta kötü hissetmelerine neden olan şeylerden kaçınırlar ve bir anlamda sübjektif hazzı ulaşmaya çalışırlar. Ancak Larsen (2000: 131), dinleyicilerin uzun vadede daha istedik ve pozitif bir duyguduruma ulaşmak için, negatif duygusal tepkileri tolere etmeyi seçtiklerini ileri sürmüştür. Buradan yola çıkarak, hüzünlü müziklerden hoşlanma, negatif duyguların ifade edilmesi aracılığıyla ortaya çıkan psikolojik rahatlama (katarsis) ile ilişkili olabilir.

Dinleyicilerin, uyandırdığı olumsuz duygulara rağmen hüzünlü müziği tercih etme sebeplerini, gömülü teori yaklaşımıyla ele alan Van

den Tol ve Edwards (2011: 456, 2015: 488); dört temel strateji tanımlamıştır. Buna göre dinleyiciler, müzikteki hüznle kendi duygusal durumu arasında benzerlikler olduğu için hüzünlü müzik dinler. Bu, duygudurum düzenleme ve empati ile ilişkilidir. İkinci strateji, hüzünlü müziğin, belirli bir kişiyle ilgili geçmiş döneme ait anıları hatırlatmasıdır. Dinleyici, bu anıları hatırlamak ve özlem gidermek için hüzünlü müzik tercih etmektedir. Üçüncü strateji; estetik değerle ilişkilidir. Buna göre bireyler, hüzünlü müziği dinlerken yalnızca müziğin estetik güzelliğini değerlendirirler. Son olarak dördüncü strateji ise, müziğin mesaj iletmeye işleviyle ilişkilidir. Dinleyiciler, hüzünlü müziğin kendilerine umut veya güç verdiğini bildirmişlerdir. Dinleyicilerin hüzünlü duygudurumdayken hüzünlü müzik dinlemeleri, estetik değerlendirme ve dikkati dağıtma ya da bilişsel yeniden değerlendirme süreçleri sonucunda duygudurumu iyileştirme amacı taşır. Hüzünlü müzik dinleyicilerin kendi duygu ve düşüncelerini ayıklayıp yeniden gözden geçirmelerini sağlayarak pozitif hissetmelerine neden oluyor gibi görünmektedir (Van den Tol & Edwards, 2015: 489). Geniş çaplı bir çevrimiçi anket çalışmasının verileri üzerinde; müzik tarafından aktive edilen hüznün istedik olma nedenlerine ilişkin yapılan analizde ise dört temel faktör ortaya çıkmıştır (Taruffi & Koelsch, 2014: 12):

1. Zihinsel imgeleme sürecine dâhil olmaktan kaynaklanan hoşnutlukla pozitif ilişkili olan imgelem ödülü (müzikteki zenginlik ve yoğunluğa sahip olduğunu hayal etme).

2. Dışavurum ve duygu düzenleme gibi öz düzenleyici amaçlara başarıyla ulaşmanın verdiği hoşnutlukla pozitif ilişkili olan duygu düzenleme ödülü.

3. Başka birinin duygusunu ifade eden müzikteki hüzn ile aynı duyguları paylaşmaktan kaynaklanan hoşnutlukla pozitif ilişkili empati ödülü.

4. Bağlamsal ya da müzik dışı herhangi bir çıkarımın olmamasından kaynaklanan hoşnutlukla pozitif ilişkili gerçek hayat çıkarımlarının yokluğu ödülü (Gerçek hayatla bir ilişkisi olmadığı için dinleyiciler müzikteki hüzünden zevk alabilirler).

Bu bulgularla paralel olarak Levinson (1990: 324), hüzünlü müziğin uyandırdığı hüznün duygusunun birey için doğal bir şekilde ödüllendirici ve fayda sağlayıcı bir tepki olduğunu ileri sürer. Buna göre negatif değerli bir müzik parçasının uyandırdığı hüznün duygularından sağlanan sekiz fayda tanımlamıştır. *Katarsis*, negatif duyguların temizlenmesi; *duygusal ifadeyi kavrama*, sanat eserinde ifade edilen duyguların kavranması; *zevk veren duygular*, sanat eserine tepki olarak deneyimlenen duygulardan haz alma; *hisleri anlama*, bireyin kendi duygularını tanıyabilmesi olanağı; *kendi duygularına güvenme*, bireyin derinden hissedebilme becerisinin teyit edilmesi, *duygusal çözümleme*, duygu durumun ne olduğu ve düzenleme sonrası ne olabileceğine ilişkin bilgi; *dışavurum gücü*, bireyin duygularını ifade etmesinin getirdiği haz duygusu; duygusal paylaşım, besteci ya da diğer dinleyicilerin duygularıyla iletişim kurma olarak tanımlanmıştır.

Bulgular bütün olarak incelendiğinde, duyguları gerçek hayattan bağımsız bir şekilde tanımlama, yeniden değerlendirme, düzenleme ve paylaşma imkânı sağlayan hüzünlü müziğin sıklıkla tercih edilmesi, duygudurum düzenleme işleviyle ilişkili gibi görünmektedir. Müziğin duygudurum düzenleme amacıyla kullanılıyor olması araştırmacılar tarafından kabul edilmesine rağmen, spesifik duygudurum düzenleme mekanizmalarıyla ilgili teorik temeli Saarikallio (2008) ortaya koymuştur. Model, genel duygudurum düzenleme stratejilerinden kaynak alırken, duygudurum düzenlemeyi spesifik stratejiler aracılığıyla ulaşılan kişisel tatmin edici süreçler olarak tanımlar. Buna göre, ergenler müziği duygudurumlarını kontrol etmek ve iyileştirmek amacıyla kullanır. Bu düzenleme davranışı yedi farklı strateji aracılığıyla ortaya çıkar. Bu stratejiler şu şekilde tanımlanmıştır:

Eğlence: mevcut pozitif duygudurumu devam ettirmek ya da güçlendirmek için hoş bir atmosfer oluşturma ve mutlu hisler ortaya çıkarma ile ilgilidir.

Canlanma: stresli ya da yorgun hissederken yeni bir enerji yakalama ve rahatlama ile ilgilidir.

Güçlü his: yoğun duygusal deneyimlerin arayışı ile ilgilidir.

Dikkati dağıtma: istenmeyen düşünceler ve hislerin hoş bir müziğin yardımıyla unutulması ile ilgilidir.

Serbest bırakma: duyguları ifşa etme, öfke ve hüznü bu duyguları ifade eden müzikler aracılığıyla serbest bırakma ile ilgilidir.

Bilişsel değerlendirme: duygusal düşüncelerin yeniden değerlendirilmesi ve zihinsel bir gözden geçirme için müziği bir çerçeve olarak kullanmayı kapsar.

Teselli bulma: hüzünlü ya da sıkıntılı hissediyorken, kabul edilme ve anlaşılma hislerinin arayışıyla ilgilidir.

Bu araştırmada da duygudurum düzenleme stratejileri, Saarikallio'nun (2008) modeli bağlamında ele alınmıştır. Duygudurum düzenleme stratejilerine ek olarak hüzünlü müzikten haz alma deneyimi ve hüzünlü müzik tercihi; kişilik faktörlerinden de etkilenmektedir (Hogue vd., 2015: 7). Erkeklerin hüzünlü müzikten hoşlanma düzeyinin, kadınlara göre daha yüksek olduğu gözlenmiştir (Chamorro-Premuzic vd., 2010: 209). Ter Bogt ve diğerleri (2019: 10) depresif ergenlerin hüzünlü müzik dinlediklerinde duygudurumlarının daha da negatifleştiğini bildirmiştir. Bu etki katılımcıların kendi seçtikleri müzikler için daha belirgin olmuştur. Ancak bulgulara göre hüzünlü müziğin etkisi yalnızca negatif değildir, hüzünlü müziğin ergenler üzerinde rahatlatıcı bir etkisi olduğu gözlenmiştir. Bu çalışmada kadınların erkeklere göre hüzünlü müzikten hem pozitif hem de negatif olarak daha çok etkilendikleri bildirilmiştir. Ergen bireylerde özellikle

kadınların ve depresyon seviyesi yüksek, agresyon seviyesi düşük olanların müziği teselli olmak amacıyla dinledikleri, müzikle teselli buldukları bildirilmiştir (Ter Bogt vd., 2017: 164).

Erkeklerin kadınlara göre, hüzünlü müzikten daha çok hoşlandıkları belirlenirken depresif erkek bireylerin hüzün uyandıran müzikten depresif olmayanlara göre daha çok hoşlandığı bildirilmiştir (Garrido & Schubert, 2011: 286). Erkeklerde depresyon, hüzünlü müzikten hoşlanmayla ilişkili iken, kadınlarda böyle bir ilişkiye rastlanmaması; duyguları ifade etme konusunda kadınlar kadar rahat olmayan erkeklerin, müziği bir başa çıkma mekanizması olarak kullanması ile ilişkili olabilir.

Duygusal denge kişilik özelliği güçlü olmayan bireylerin hüzünlü müzikleri duygudurum düzenleme amacıyla dinlediği gözlenmiştir (Chamorro-Premuzic vd., 2010: 208). Katılımcıların, müziği duygusal amaçla kullanma eğilimi arttıkça, hüzünlü müzikten hoşlanma eğilimi de artmıştır. Hüzünlü müzikten hoşlanmanın duygusal denge kişilik özelliği ile negatif korelasyon gösterdiği belirlenmiştir (Taruffi & Koelsch, 2014: 6). Buna göre duygusal kararlılığı yüksek olan dinleyicilerin hüzünlü iken, hüzünlü müzik tercih etme olasılığı daha düşüktür. Duygusal kararlılığı düşük olan dinleyiciler ise hüzünlü bir duygudurum içindeyken hüzünlü müzikleri tercih ederler, çünkü büyük olasılıkla bu aktivite mevcut duygusal durumlarını düzenlemeye destek olur. Deneyime açıklık, hüzünlü müzikten hoşlanma ve hüzünlü müzik nedeniyle ortaya çıkan duygusal tepkilerin yoğunluğuyla ilişkili bulunmuştur (Vuoskoski vd., 2012: 314; Ladinig vd., 2019: 9).

İlgili literatür ve bulgulardan yola çıkarak bu araştırmanın birinci amacı hüzünlü müzikten hoşlanmanın kişilik özellikleri ve duygudurum düzenleme stratejileriyle ilişkisini ortaya koymaktır. İkincil amaç ise, Müzikle Duygudurum Düzenleme Ölçeği - Kısa Formu'nun Türkiye

örnekleme uyarlanması, geçerlik ve güvenirlik analizlerinin yapılmasıdır.

Yöntem

Örneklem

Araştırmanın örnekleme rastgele örnekleme yöntemiyle ulaşılan 300 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Kayıp veriler nedeniyle dört katılımcının verilerinin örneklemden çıkarılması sonucu, nihai örneklem 17-29 yaş aralığında ($\bar{X}$ = 20.35, S = 1,78) 296 üniversite öğrencisi (239 kadın, 57 erkek) olmuştur. Katılımcıların % 45'i bir süredir çalgı aleti çaldığını ya da şarkı söylediğini belirtmiştir.

Materyaller

Kişisel bilgi formu: Katılımcıların demografik bilgileri, müzik eğitimi ve müzik deneyimlerine ilişkin bilgileri kapsayan sorular kişisel bilgi formuna dâhil edilmiştir.

Hüzünlü müziği beğenme ölçeği: Garrido ve Schubert (2013) tarafından geliştirilen ve hüzünlü müzikten hoşlanma düzeyini ölçen 10 maddeli Hüzünlü Müziği Beğenme Ölçeğinin (*Like Sad Music Scale*) Türkçe uyarlaması kullanılmıştır (Tekman & Tokgöz, 2018). Ölçeğin iç tutarlılık katsayılarının uygun düzeyde olduğu rapor edilmiştir (α = .84). Maddelerin hüzünlü müziğin ortaya çıkardığı negatif duygulardan hoşlanmayı ve sağladığı olası psikolojik faydalar nedeniyle hüzünlü müziği çekici bulmayı ölçtüğü bildirilmiştir.

Türkçe büyük beşli kişilik envanteri: Beş faktörlü kişilik kuramı temelinde John ve Srivastava (1999) tarafından geliştirilen ölçeğin, 44 maddelik Türkçe uyarlaması kullanılmıştır (Evinç, 2004: 151). Ölçek; 8 maddeli dışadönüklük (α = .74), 9 maddeli uzlaşılabilirlik (α = .51), 9 maddeli öz denetim (α = .66), 8 maddeli nevrotiklik (α = .75), 10 maddeli açıklık (α = .74) olarak belirlenen 5 alt faktörden

oluşmaktadır. Ölçeğin, Türkiye örnekleme için iç tutarlılık katsayılarının, uygun düzeyde olduğu rapor edilmiştir.

Müzikle duygudurum düzenleme ölçeği - kısa formu: Saarikallio (2012: 105) tarafından geliştirilen, müziğin duygudurum düzenleme amacıyla kullanılması eğilimini ve müzikle ilişkili duygudurum düzenleme stratejilerini ölçen “*Brief Music in Mood Regulation scale (B-MMR)*” ölçeğinin Türkçe uyarlaması kullanılmıştır. Orijinali beş dereceli likert tipi 21 maddeden oluşan ölçeğin, yedi boyutta faktörleştiği bildirilmiştir. Eğlence ($\alpha = .81$), canlanma ($\alpha = .80$), güçlü his ($\alpha = .81$), dikkati dağıtma ($\alpha = .73$), serbest bırakma ($\alpha = .84$), bilişsel değerlendirme ($\alpha = .84$) ve teselli bulma ($\alpha = .85$) alt boyutlarından oluşan orijinal ölçeğin, iç tutarlılık katsayısının uygun düzeyde olduğu bildirilmiştir ($\alpha = .93$). Müzikle Duygudurum Düzenleme Ölçeği, ergenlik dönemindeki bireylerden oluşan bir örnekleme geliştirilmiş olmasına rağmen (Saarikallio, 2008: 293), ölçeğin genç yetişkin örnekleme için de geçerli olduğu bildirilmiştir (Saarikallio, 2012: 99).

Ölçeğin Türkçe uyarlaması için maddeler önce Türkçeye çevrilmiş, ardından tekrar İngilizceye çevirisi anadili Türkçe olup İngilizce konuşulan bir ülkeden yaşamakta olan başka bir araştırmacı tarafından yapılmıştır. Çevirilerin karşılaştırılması ve maddelerin anlaşılabilirliğinin kontrol edilmesi sonrasında ölçeğin son hâli belirlenmiştir.

İşlem

Veri toplama işlemi yüz yüze ve gruplar hâlinde yapılmıştır. Ölçme araçlarının sırası dengelenmiştir ve yaklaşık 20 dakika süren uygulama kâğıt-kalem aracılığıyla yapılmıştır.

Bulgular

Müzikle duygudurum düzenleme ölçeği - kısa formu geçerlik ve güvenirlik çalışması

Ölçeğin alt boyutlarında yer alan maddelere ait madde ayırt ediciliğinin incelemesi amacıyla hesaplanan madde-toplam korelasyonlarına göre bütün değerlerin kabul edilebilir düzeyde olduğu gözlenmiştir. Ölçeğe ait maddelerin madde ayırt ediciliğinin belirlenebilmesi için ölçek puanları en üstten en alta doğru sıralanıp, üst % 27'ye girenler üst grup ve alt % 27'ye girenler alt grup olarak ayrılmıştır. Maddelerin alt grup ile üst grup arasında farklılık gösterip göstermediği bağımsız örneklem için t testi analizi ile incelenmiştir. Analizler sonucunda bütün boyutlarda alt grup ile üst grup arasında istatistiksel olarak anlamlı farklılık gözlenmiştir. Buna göre alt boyutların tamamında, maddelerin alt gruptaki bireyler ile üst gruptakileri ayırt etmede başarılı olduğu söylenebilir. Analiz sonuçları tablo 1'de verilmiştir.

MDDÖ-K'nin yedi boyutlu yapısının veriye uyumunu incelemek amacıyla, ölçeğin faktör yapısının belirli olması nedeniyle orijinal formuna uygun olarak doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uygulanmıştır. Analizde orijinal ölçeği geliştiren araştırmacılar tarafından belirlenen yedi faktörlü yapıyı doğrulamada yol diyagramı oluşturulmuş ve uyum indeks değerleri, faktör yük değerleri incelenerek model veri uyumu değerlendirilmiştir. Analiz sonuçları tablo 2'de verilmiştir. Analiz sonucuna göre, uyum indeksi değerlerinin kabul edilebilir düzeyde olması nedeniyle, verinin orijinal faktör yapısıyla uyumlu olduğu gözlenmiştir.

Tablo 1: Müzikle Duygudurum Düzenleme Ölçeği - Kısa Formu Madde Analizi Sonuçları

Boyut	Madde No	Madde-toplam puan korelasyonu	Üst Grup		Alt Grup		df	t
			$\bar{X}$	S	$\bar{X}$	S		
Eğlence	M1	.34	5.0	.0	2.71	.80	15	25.62*
	M8	.53	4.92	.26	4.46	.83	8	4.77*
	M15	.42	4.94	.25	4.41	.96		4.78*
Canlanma	M2	.44	5.0	.0	2.96	1.07	15	17.18*
	M9	.47	4.51	.92	3.51	1.12	8	6.17*
	M16	.61	4.54	.85	3.51	1.05		6.79*
Güçlü his	M3	.65	5.0	.0	3.37	.76	15	19.31*
	M10	.52	4.71	.66	3.87	.99	8	6.32*
	M17	.63	4.77	.64	3.66	1.11		7.82*
Dikkati dağıtma	M4	.52	5.0	.0	2.59	.65	15	33.19*
	M11	.61	4.75	.52	3.50	1.05	8	9.52*
	M18	.57	4.59	.83	3.67	1.0		6.34*
Serbest bırakma	M5	.38	3.97	1.05	2.54	1.22	15	8.00*
	M12	.45	4.40	.98	3.56	1.20	8	4.84*
	M19	.48	3.77	1.17	2.64	1.24		5.98*
Bilişsel değerlendirme	M6	.61	4.70	.61	3.91	.87	15	6.63*
	M13	.61	4.57	.75	3.70	1.03	8	6.19*
	M20	.62	4.36	.87	3.15	1.10		7.70*
Teselli bulma	M7	.65	4.75	.56	3.71	.93	15	8.53*
	M14	.62	4.85	.46	4.01	.79	8	8.25*
	M21	.72	4.79	.57	3.22	1.14		11.01*

* $p < .001$

Tablo 2: MDDÖ-K Doğrulayıcı Faktör Analizine Ait Uyum İndeksleri

	χ^2	χ^2/sd	p	CFI	GFI	TLI	RMSEA	Faktör Yük Değerleri	
								max	min
DFA sonucu	378.1	2.32	.000	.92	.90	.90	.067	1.1	.50

Ölçeğin bütünü ($\alpha =.90$) ve alt boyutlara ait cronbach alfa katsayılarının kabul edilebilir düzeyde olduğu belirlenmiştir. Alt boyutlara ait iç tutarlılık katsayıları, ortalamalar ve standart sapma değerleri tablo 3’te verilmiştir.

Tablo 3: MDDÖ-K Alt Boyutlarının İç Tutarlılık Katsayıları, Ortalamaları ve Standart Sapma Değerleri

Boyut	Madde Sayısı	$\bar{X}$	S	Cronbach α
Eğlence	3	13.22	1.89	.68
Canlanma	3	12.17	2.38	.65
Güçlü his	3	12.72	2.27	.78
Dikkati dağıtma	3	12.11	2.29	.70
Serbest bırakma	3	10.00	3.21	.77
Bilişsel değerlendirme	3	12.01	2.28	.71
Teselli bulma	3	12.43	2.25	.79

Kişilik özellikleri ve duygudurum düzenleme stratejilerinin hüzünlü müzikten hoşlanma üzerindeki etkisi

Ölçümlere ilişkin ortalamalar, standart sapmalar ve iç tutarlılık katsayıları tablo 4’te verilmiştir. Kişilik boyutları, müzikle duygudurum düzenleme stratejileri ve hüzünlü müziği beğenme puanları arasındaki korelasyonlar tablo 5’te verilmiştir. Hüzünlü müziği beğenme puanlarının, uyumluluk ve duygusal denge kişilik boyutlarıyla ve

duygudurum düzenleme stratejilerinin tamamıyla anlamlı korelasyonlar gösterdiği belirlenmiştir.

Kişilik özelliklerinin ve duygudurum düzenleme stratejilerinin, hüzünlü müzikten hoşlanmayı yordayıcı etkisini belirlemek için hüzünlü müziği beğenme ölçeği puanlarının yordanan değişken olduğu çoklu hiyerarşik regresyon analizleri uygulanmıştır. Birinci regresyon analizinde birinci aşamada yaş cinsiyet ve hüzünlü müzik dinleme sıklığı, ikinci aşamada kişilik faktörleri analize dâhil edilmiştir. Analiz sonuçları tablo 6'da verilmiştir. Analizin ilk aşamasında, $F(3, 291) = 34.64$, $p < .001$, $R^2 = .26$, yaş değişkeninin, $\beta = .08$, $t(291) = 1.66$, $p > .05$, anlamlı bir yordayıcı olmadığı belirlenirken, cinsiyet, $\beta = -.10$, $t(291) = -2.05$, $p < .05$, ve hüzünlü müzik dinleme sıklığının, $\beta = .51$, $t(291) = 9.91$, $p < .001$, anlamlı yordayıcılar olduğu gözlenmiştir. Ayrıca hüzünlü müzik dinleme sıklığının analizin iki aşamasında da anlamlı yordayıcı olduğu belirlenmiştir. Buna göre kadınlar erkeklere göre hüzünlü müzikten daha çok hoşlanmaktadır ve hüzünlü müzik dinleme sıklığı arttıkça hüzünlü müzikten hoşlanma da artmaktadır. İkinci aşamada, $F(5, 286) = 14.86$, $p < .001$, $R^2 = .27$, dışadönüklük, $\beta = .12$, $t(286) = 2.07$, $p < .05$, ve duygusal denge, $\beta = .16$, $t(286) = 2.66$, $p < .05$, kişilik faktörleri anlamlı yordayıcılar olmuştur. Buna göre cinsiyet ve hüzünlü müzik dinleme sıklığı kontrol edildiğinde, dışadönüklük ve duygusal denge hüzünlü müzikten hoşlanmayı yordamaktadır.

Tablo 4: Ölçümlere İlişkin Ortalamalar, Standart Sapmalar ve İç Tutarlılık Katsayıları

	$\bar{X}$	S	Cronbach α
Hüzünlü müziği beğenme ölçeği	39.19	7.06	.85
Dışadönüklük	27.05	5.73	.79
Uyumluluk	34.91	4.78	.63
Sorumluluk	30.05	6.48	.80
Duygusal denge	26.33	6.30	.79
Açıklık	37.54	6.21	.78

Tablo 5: Ölçümler Arasındaki Korelasyonlar

	HMBÖ	Dışadönüklük	Uyumluluk	Sorumluluk	Duygusal denge	Açıklık	Eğlence	Canlanma	Güçlü his	Dikkati dağıtma	Serbest bırakma	Bilişsel değerlendirme	Teselli bulma
HMBÖ	1	.07	.13*	.00	.23**	-.00	.28**	.17**	.31**	.20**	.36**	.48**	.43**
Dışadönüklük		1	.31**	.22**	-.33**	.46**	.08	.12*	.14*	.14*	.04	.16**	.10
Uyumluluk			1	.28**	-.24**	.20**	.01	.15*	.09	.16**	.02	.10	.13*
Sorumluluk				1	-.34**	.22**	-.02	.14*	-.01	.06	-.07	.01	.05
Duygusal denge					1	-.17**	.09	.01	.13*	.10	.13*	.12*	.15**
Açıklık						1	.18**	.26**	.35**	.29**	.08	.18**	.20**
Eğlence							1	.46**	.41**	.38**	.24**	.38**	.39**
Canlanma								1	.53**	.65**	.22**	.48**	.56**
Güçlü his									1	.56**	.35**	.59**	.57**
Dikkati dağıtma										1	.26**	.56**	.68**
Serbest bırakma											1	.51**	.42**
Bilişsel değerlendirme												1	.72**
Teselli bulma													1

* $p < .05$

** $p < .01$

Tablo 6: Kişilik Faktörlerinin Yordayıcı Etkisini Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları (Anlamlı Yordayıcılar Koyu Renkli Verilmiştir.)

Model 1		β	t	p
Yordanan değişken	Hüzünlü müziği beğenme			
Basamak 1	Yaş	.08	1.66	.10
	Cinsiyet	-.10	-2.05	<.05
	Hüzünlü müzik dinleme sıklığı	.51	9.91	<.001
Basamak 2	Yaş	.07	1.41	.16
	Cinsiyet	-.03	-.62	.53
	Hüzünlü müzik dinleme sıklığı	.47	8.85	<.001
	Dışadönüklük	.12	2.07	<.05
	Uyumluluk	.10	1.84	.07
	Sorumluluk	.04	.72	.47
	Duygusal denge	.16	2.66	<.05
	Açıklık	-.07	-1.26	.21

İkinci regresyon analizinde ise, birinci aşamada yaş cinsiyet ve hüzünlü müzik dinleme sıklığı, ikinci aşamada duygudurum düzenleme stratejileri analize dâhil edilmiştir. Analiz sonuçları tablo 7’de verilmiştir. İkinci aşamada, $F(7,284) = 21.62, p < .001, R^2 = .41$, hüzünlü müzik dinleme sıklığına, $\beta = .51, t(284) = 9.91, p < .001$, ek olarak dikkati dağıtma, $\beta = .15, t(284) = -2.24, p < .05$, serbest bırakma, $\beta = .15, t(284) = -2.76, p < .01$, bilişsel değerlendirme, $\beta = .26, t(284) = 3.56, p < .001$, ve teselli bulma, $\beta = .18, t(284) = 2.31, p < .05$, stratejileri anlamlı yordayıcılar olmuştur. Buna göre cinsiyet ve hüzünlü müzik dinleme sıklığı kontrol edildiğinde, dikkati dağıtma, serbest bırakma, bilişsel değerlendirme ve teselli bulma stratejileri hüzünlü müzikten hoşlanmayı yordamaktadır.

Tablo 7: Duygudurum Düzenleme Stratejilerinin Yordayıcı Etkisini Belirlemeye Yönelik Hiyerarşik Regresyon Analizi Sonuçları (Anlamlı Yordayıcılar Koyu Renkli Verilmiştir.)

Model 2		β	t	p
Yordanan değişken	Hüzünlü müziği beğenme			
Basamak 1	Yaş	.08	1.66	.10
	Cinsiyet	-.10	-2.05	<.05
	Hüzünlü müzik dinleme sıklığı	.51	9.91	<.001
Basamak 2	Yaş	.06	1.42	.16
	Cinsiyet	-.08	-1.69	.09
	Hüzünlü müzik dinleme sıklığı	.38	7.73	<.001
	Eğlence	.06	1.11	.27
	Canlanma	-.11	-1.77	.08
	Güçlü his	.05	.79	.43
	Dikkati dağıtma	-.16	-2.24	<.05
	Serbest bırakma	.15	2.76	<.01
	Bilişsel değerlendirme	.26	3.56	<.001
Teselli bulma	.18	2.31	<.05	

Tartışma

Bu çalışmada öncelikle Müzikle Duygudurum Düzenleme Ölçeği - Kısa Formu'nun (Saarikallio, 2012) Türkiye örneğine uyarlanması için geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Maddeleri Türkçeye çevrilen ölçeğe DFA uygulanmış ve verinin orijinal yedi faktörlü yapısına uyum sağladığı belirlenmiştir. Buna göre, alt boyutlar eğlence, canlanma, güçlü his, dikkati dağıtma, serbest bırakma, bilişsel değerlendirme ve teselli bulma olarak adlandırılmıştır. Hem ölçeğin tüm maddelerine hem de alt boyutlara ait iç tutarlılık katsayılarının kabul edilebilir düzeyde olduğu gözlenmiştir. Bütün bulgulardan hareketle, ölçeğin bu hâliyle Türkiye örneği için uygun olduğu belirlenmiştir. Müziğin duygudurum düzenleme amacıyla kullanımının, literatürde geniş bir yer bulması nedeniyle spesifik olarak müziğin duygudurum düzenleme işlevini ölçen Müzikle Duygudurum Düzenleme Ölçeği - Kısa Formu'nun Türkçe örneğine uyarlanması, ilgili literatüre anlamlı bir katkı yapacaktır.

Araştırmanın birincil amacı bağlamında kişilik özellikleri ve duygudurum düzenleme stratejilerinin hüzünlü müzikten hoşlanmayı yordayıcı etkileri belirlenmiştir. Yaşın herhangi bir yordayıcı etkisi bulunmazken, literatürün aksine (Chamorro-Premuzic vd., 2010: 209; Garrido & Schubert, 2011: 286) kadınların hüzünlü müzikten erkeklere göre daha çok hoşlandığı belirlenmiştir. Bunun sebebi hüznün duygusuna verilen değerin kültürel olarak farklılaşması olabilir. Kadınların duygusal deneyimleriyle ilgili daha açık olmasına rağmen, erkeklerin hüznün ve benzeri duyguları erkeklik kimlikleriyle uyumsuz olarak algılamaları olasıdır. Ancak bu bulgu değerlendirilirken, örnekte kadın ve erkek dağılımındaki dengesizlik göz önünde bulundurulmalıdır. Kadın ve erkek sayılarının birbirine denk olduğu bir örnekte farklı sonuçlar elde edilmesi olasıdır.

Cinsiyet ve hüzünlü müzik dinleme sıklığı kontrol edildiğinde dışadönüklük ve duygusal denge kişilik özelliklerinin hüzünlü müzikten hoşlanmayı yordadığı belirlenmiştir. Ayrıca dışadönük bireylerin, müziği canlanma, güçlü his, dikkati dağıtma ve bilişsel değerlendirme işlevleri için aracı olarak kullandığı gözlenmiştir. Buna göre kendi duygularıyla kolaylıkla iletişim kurabilen dışadönük bireylerin, hüzünlü müziği duygudurumu kontrol etme amacıyla kullandığı söylenebilir. Literatürde hüzünlü müzikten hoşlanmanın duygusal denge kişilik özelliği ile negatif korelasyon gösterdiği belirlenmiştir (Taruffi & Koelsch, 2014: 6). Bu çalışmada ise aksi bir bulgu elde edilmiştir. Duygusal kararlılığı düşük olan dinleyiciler hüzünlü bir duygudurum içindeyken hüzünlü müzikleri tercih ederler, çünkü büyük olasılıkla bu aktivite mevcut duygusal durumlarını düzenlemeye destek olur. Duygusal denge kişilik özelliğini yüksek olan bireylerin serbest bırakma, bilişsel değerlendirme ve teselli bulma işlevlerini kullandığı belirlenmiştir. Buna göre duygusal denge kişilik özelliği yüksek olan bireyler, mevcut hüzünlü duygudurumu yeniden değerlendirme ve çözümlenmeye odaklanırlar. Öte yandan deneyime açıklık, hüzünlü müzikten hoşlanmayla ilişkili bulunmuşken (Vuoskoski vd., 2012: 314; Ladinig vd., 2019: 9), bu çalışmada anlamlı bir yordayıcı olmadığı belirlenmiştir.

Cinsiyet ve hüzünlü müzik dinleme sıklığı kontrol edildiğinde dikkati dağıtma, serbest bırakma, bilişsel değerlendirme ve teselli bulma stratejilerinin hüzünlü müzikten hoşlanmayı yordadığı belirlenmiştir. Görünüşe göre dinleyiciler, basit bir şekilde neşelenmek için değil, negatif duyguları gözden geçirip yeniden değerlendirmek ve paylaşmak aracılığıyla daha pozitif bir duyguduruma geçmek amacıyla hüzünlü müzikleri tercih etmektedir. Bu bulgu, bireylerin hüzünlü müzik dinlerken kendi duygularını ele alıp işlemediğini, empatik bir şekilde duygularını müzikle paylaşma aracılığıyla teselli bulduğunu ileri süren Van den Tol ve Edwards (2011: 456; 2015: 488), Taruffi ve Koelsch'in (2014: 12) bulguları ile uyumludur.

Hüzün duygusunun bireyin hem kendisiyle hem de sosyal çevresiyle olan ilişkilerinin sağlıklı yürüyebilmesi için gerekli ve önemli bir duygu olduğu söylenebilir. Evrimsel bakış açısına göre duygular organizma için işlevsel değerlere sahip oldukları için evrimleşmiştir. Buradan hareketle Plotz (2013: 6) hüzün duygusunun birey için biyolojik bir işlevi olup olmadığını, eğer böyle bir işlev varsa hüzünlü müzik dinlemenin bu işleve nasıl hizmet ettiğini sorgulamıştır. Hüzün duygusu, organizmanın başarısızlık durumunda ya da bir girişimin başarısız olacağına ilişkin bir beklentisi olduğunda ortaya çıkar. Hüzün organizmanın enerjisini düşürür ve başarısız olan girişimden vazgeçip dinlenmeye yönlendirir. Geri çekilme ve dinlenme, acılı değil hoş giden deneyimlerdir. Hüzünlü müzik, gerçek hayatta hüzne neden olan nahoş koşullar olmadan dinleyicilerin hüzün duygusundan hoşlanmasına olanak tanır. Buna göre insanlar (en azından Batı toplumlarında), olumsuz olaylar ve olumsuz duygulardan, modern hayatın genel zorluklarından geri çekilme ve dinlenme için hüzünlü müziğe yönelir. Plotz (2013: 7), hüznün diğer bir evrimsel işlevinin organizmanın ayrılık, kayıp ve yalnızlık durumuna verdiği tepki olduğunu ileri sürmüştür. Sosyal hayvanlar, hüzün algıladıklarında empati aracılığıyla, söz konusu bireye yardım etme, teselli sunma eğilimine girer. Bu nedenle müzik aracılığıyla hüzün ortaya çıktığında, teselli duygusu da tetiklenir ve müzik ile birey birbirlerine eşlik ederler. Buna göre hüzünlü müzik dinlemenin adaptif bir işlevi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Özellikle psikolojik olarak sağlıklı bireylerin negatif yaşam olayları yaşarken teselli ve destek bulmak için hüzünlü müzik dinlemeleri, durumu değerlendirmelerini ve başa çıkmanın bir yolunu bulmalarını sağlıyor gibi görünmektedir.

Bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, bir paradoks olarak tanımlanan hüzünlü müzikten hoşlanmanın kişilik özellikleri ve kullanılan duygudurum düzenleme stratejilerinden etkilendiği belirlenmiştir. Hüzünlü duygudurumdayken hüzünlü müzikler dinlemek,

mevcut duygularla duygudurum düzenleme stratejileri aracılığıyla başa çıkabilmek için işlevsel bir değere sahip gibi görünmektedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Chamorro-Premuzic, T., Fagan, P., Furnham, A. (2010). Personality and uses of music as predictors of preferences for music consensually classified as happy, sad, complex, and social. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 4(4), 205-213.

Evinç, Ş. G. (2004). *Çocuktaki dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu (DEHB) ve eşlik eden belirtiler ile ilişkili olarak anne kişilik özellikleri, duygulanım durumu ve psikopatolojisi*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Garrido, S. & Schubert, E. (2011). Individual differences in the enjoyment of negative emotion in music: A literature review and experiment. *Music Perception: An Interdisciplinary Journal*, 28(3), 279-296.

Garrido, S. & Schubert, E. (2013). Adaptive and maladaptive attraction to negative emotions in music. *Musicae Scientiae*, 17(2), 147-166.

Goldstein, T. R. (2009). The pleasure of unadulterated sadness: Experiencing sorrow in fiction, nonfiction, and “in person”. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 3(4), 232-237.

John, O. P. & Srivastava, S. (1999). The big five trait taxonomy: History, measurement, and theoretical perspectives. L. A. Pervin, O. P. John (Ed.), *Handbook of Personality: Theory and Research* içinde (102-138. ss.), The Guilford Press.

Hanser, W. E., Mark, R. E., Vingerhoets, J. J. M. (2021). Everyday crying over music: A survey. *Musicae Scientiae*, January, 1-22.

Hogue, J. D., Crimmins, A. M., Kohn, J. H. (2015). So sad and slow, so why can't I turn off the radio: The effects of gender, depression, and absorption on liking music that induces sadness and music that induces happiness. *Psychology of Music*, 44(4), 816-829.

Hunter, P. G., Schellenberg, G., Schimmack, U. (2010). Feelings and perceptions of happiness and sadness induced by music: Similarities, differences, and mixed emotions. *Psychology of Aesthetics, Creativity, and the Arts*, 4(1), 47-56.

Huron, D. (2011). Why is sad music pleasurable? A possible role for prolactin. *Musicae Scientiae*, 15(2), 146-58.

Kawakami, A., Furukawa, K., Katahira, K., Okanoya, K. (2013). Sad music induces pleasant emotion. *Frontiers in Psychology*, 4(311), 1-15.

Koelsch, S., Siebel, W., Fritz, T. (2010). Functional neuroimaging. P. Juslin, J. Sloboda (Ed.), *Handbook of Music and Emotion* içinde (313-344. ss.), Oxford University Press.

Koelsch, S., Jacobs, A. M., Meningerhaus, W., Liebal, K., Klann-Delius, G., von Scheve, C., Gebauer, G. (2015). The quartet theory of human emotions: An integrative and neurofunctional model. *Physics of Life*, 13, 1-27.

Ladinig, O., Brooks, C., Hansen, N. C., Horn, K., Huron, D. (2019). Enjoying sad music: A test of the prolactin theory. *Musicae Scientiae*, (25), 1-20.

Larsen, R. J. (2000). Toward a science of mood regulation. *Psychological Inquiry*, 11(3), 129-141.

Levinson, J. (1990). *Music, Art, and Metaphysics: Essays in Philosophical Aesthetics*. Cornell University Press.

- Morreall, J. (1968). Aristotle and the paradox of tragedy, *The Angle*, 1, Article 2.
- Plotz, J. (2013). *On the evolution of sadness and the pleasures of sad music or an outsider's view on sad music*. Retreat and Rest.
- Russell, J. A. (1980). A circumplex model of affect. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(6), 1161-1178.
- Saarikallio, S. (2008). Music in mood regulation: Initial scale development. *Musicae Scientiae*, 12(2), 291-309.
- Saarikallio, S. (2011). Music as emotional self-regulation throughout adulthood. *Psychology of Music*, 39(3), 307-27.
- Saarikallio, S. (2012). Development and validation of the brief music in mood regulation scale (B-MMR). *Music Perception: An Interdisciplinary Journal*, 30(1), 97-105.
- Taruffi, L. & Koelsch, S. (2014). The paradox of music-evoked sadness: An online survey. *Plos One*, 9(10).
- Ter Bogt, T., Vieno, A., Doornwaard, S. M., Pastore, M., Van Den Eijnden, R. (2017). You're not alone: Music as a source of consolation among adolescents and young adults. *Psychology of Music*, 45(2), 155-171.
- Ter Bogt, T., Canale, N., Lenzi, M., Vieno, A., Van Den Eijnden, R. (2019). Sad music depresses sad adolescents: A listener's profile. *Psychology of Music*, 49(2), 257-272.
- Tekman, H. G. & Tokgöz, E. C. (2018). Reasons for liking sad music in a population from Turkey: Relations with music empathy and rumination. *Proceedings of IMPC15/ESCOM10*, Centre for Systematic Musicology, University of Graz.

Van Den Tol, A. J. M. & Edwards, J. (2011). Exploring a rationale for choosing to listen to sad music when feeling sad. *Psychology of Music*, 41(4), 440-65.

Van Den Tol, A. J. M. & Edwards, J. (2015). Listening to sad music in adverse situations: How music selection strategies relate to self-regulatory goals, listening effects, and mood enhancement. *Psychology of Music*, 43(4), 473-494.

Vuoskoski, J. K., Thompson, W. F., McIlwain, D., Eerola, T. (2012). Who enjoys listening to sad music and why? *Music Perception: An Interdisciplinary Journal*, 29(3), 311-317.

Ek: Müzikle Duygudurum Düzenleme Ölçeği - Kısa Formu (MDDÖ-K)

Müzikle Duygudurum Düzenleme Ölçeği - Kısa Formu (MDDÖ-K), her bir duygudurum düzenleme stratejisi için üç madde içermektedir. Maddeler “kesinlikle katılıyorum=5” ve “hiç katılmıyorum=1” olmak üzere 5 dereceli likert ölçeğe değerlendirilmektedir.

Eğlence: Mutlu duygudurumu koruma

1. Ortamın atmosferini daha hoş kılmak için sıklıkla arka plan müziği koyarım.
2. Evde meşgulken ve etrafta kimse yokken, arka planda müzik olmasını severim.
3. Temizlik ve diğer ev işlerinin daha hoş olması için müzik dinlerim.

Canlanma: Rahatlama ve yeni enerji

1. Zor bir günün ardından canlanmak için müzik dinlerim.
2. Tükenmiş hissettiğimde canlanmak için müzik dinlerim.
3. Bitkin hissettiğimde, müzik dinleyerek dinlenirim.

Güçlü his: Yoğun duygu oluşumu

1. Müzik bana muhteşem deneyimler sunar.
2. Müziği bütün vücudumda hissetmek isterim.
3. Ruhumu bütünüyle müziğe verdiğimde şahane hissederim.

Dikkati dağıtma: Dikkatin kaygı ve stresten çekilmesi

1. Benim için müzik endişelerimi unutmanın bir yoludur.
2. Stresli düşünceler zihnimde dönüp duruyorken, bunları zihnimden atmak için müzik dinlemeye başlarım.

3. Kötü hissettiğimde müzikle ilgili hoş aktiviteler aracılığıyla kendimi daha iyi bir duyguduruma ulaştırmaya çalışırım.

Serbest bırakma: Negatif duyguların serbest bırakılması ve boşaltılması

1. Gerçekten kızgın olduğumda, içimden kızgın bir müzik dinlemek gelir.

2. Her şey kötü hissettirdiğinde, kötü hislerimi ifade eden müzikleri dinlemek iyi gelir.

3. Birine öfkeli olduğumda, öfkemi ifade eden müzikler dinlerim.

Bilişsel değerlendirme: Duygusal deneyimin dikkatle düşünülmesi ve yeniden değerlendirilmesi

1. Müzik farklı hislerimi anlamama yardım eder.

2. Müzik zorlu deneyimlerle uğraşırken bana yardımcı oldu.

3. Bir şeyden rahatsız olduğumda, müzik hislerimi netleştirmeme yardımcı olur.

Teselli bulma: Kendini kötü hissettiğinde duygusal geçerleme ve destek

1. Her şey kötü hissettirdiğinde müzik beni anlar ve rahatlatır.

2. Üzgün hissettiğimde müzik dinlemek beni rahatlatır.

3. Endişeler beni bunalıtığında teselli bulmak için müzik dinlerim.

EXTENDED ABSTRACT

It is called paradox that individuals like sad music and prefer to listen to sad music despite negative emotions. Because sadness, which is defined as a negative emotion, is not a desirable emotion and it is expected that people should not prefer sad music in order to avoid sadness. However, many participants experienced positive emotions while listening to sad music (Hunter etc., 2010: 51; Taruffi & Koelsch, 2014: 4; Hanser etc., 2021: 12).

According to literature, liking for sad music is oftenly related to empathic relationship with music, using music for relaxation by experiencing negative emotions in a safe environment. After a negative life event, individuals often listen to sad music in order to cope with the new situation, to review their feelings, to move away from subjective experiences and to reevaluate.

Although it is accepted by researchers that music is used for mood regulation, Saarikallio (2008) laid the theoretical basis for specific mood regulation mechanisms. While the model derives from general mood regulation strategies, it defines mood regulation as personally satisfying processes achieved through specific strategies.

In addition to mood regulation strategies, the experience of enjoying sad music and the preference for sad music is also affected by personal factors (Hogue etc., 2015: 7). It has been determined that liking sad music has a negative correlation with neuroticism (Taruffi & Koelsch, 2014: 6). Openness to experience was associated with liking for sad music and the intensity of emotional reactions due to sad music (Vuoskoski etc., 2012: 314; Ladinig etc., 2019: 9).

Method

Personal information form: *Questions covering demographic information, music education and musical experience of the participants were included in the personal information form.*

Like Sad Music Scale: *The Turkish version of the 10-item Like Sad Music Scale (Tekman & Tokgöz, 2018) developed by Garrido and Schubert (2013) was used.*

Turkish big five personality inventory: *The 44-item Turkish version of the scale, which was developed on the basis of the five-factor personality theory, was used (John & Srivastava, 1999; Evinç, 2004: 151).*

Brief Music in Mood Regulation Scale: *The Turkish version of the “Brief Music in Mood Regulation scale (B-MMR)” scale developed by Saarikallio (2012: 105) was used.*

Results

Confirmatory factor analysis (CFA) was applied in accordance with the original form of the scale in order to examine the compatibility of the seven-dimensional structure of the B-MMR Scale with the data. Analysis results are given in Table 2.

In the first regression analysis, age, gender and frequency of listening to sad music were included in the first stage, and personality traits were included in the second stage. Analysis results are given in Table 6. In the first stage of the analysis, it was determined that gender, $\beta = -.10$, $t(291) = -2.05$, $p < .05$, and frequency of listening to sad music, $\beta = .51$, $t(291) = 9.91$, $p < .001$, were significant predictors. In the second stage extraversion, $\beta = .12$, $t(286) = 2.07$, $p < .05$, and neuroticism, $\beta = .16$, $t(286) = 2.66$, $p < .05$, were significant predictors.

In the second regression analysis, age, gender and frequency of listening to sad music were included in the first stage, and mood regulation strategies were included in the second stage. Analysis results are given in Table 7. In the second stage, diversion, $\beta = .15$, $t(284) = -2.24$, $p < .05$, discharge, $\beta = .15$, $t(284) = -2.76$, $p < .01$, mental work, $\beta = .26$, $t(284) = 3.56$, $p < .001$, and solace, $\beta = .18$, $t(284) = 2.31$, $p < .05$, strategies were significant predictors.

Discussion

According to the confirmatory factor analysis, it was determined that the data conformed to the original seven-factor structure. Accordingly, the sub-dimensions were named as eğlence, canlanma, güçlü his, dikkati dağıtma, serbest bırakma, bilişsel değerlendirme and teselli bulma.

When gender and frequency of listening to sad music were controlled, it was determined that extraversion and neuroticism predicted liking for sad music. In addition, it has been observed that extroverted individuals use music as a mediator for enlivening, strong feeling, distraction, and cognitive evaluation functions.

When gender and frequency of listening to sad music were controlled, it was determined that diversion, discharge, mental work and solace strategies predicted the enjoyment of sad music. It seems that listeners prefer sad music not simply to cheer up, but to shift into a more positive mood through reviewing, reevaluating and sharing negative emotions. When the findings were evaluated as a whole, listening to sad music while in a sad mood seems to have functional value in coping with current negative emotions.

Karahan Dalbaş, E. (2022). İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T. 5526 numarada kayıtlı Dîvân-ı İlhâmî nüshası tezhibi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1105-1143.

DOI: 10.21550/sosbilder.1076768
Araştırma Makalesi / Research Article

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ NADİR ESERLER KÜTÜPHANESİ T. 5526 NUMARADA KAYITLI DÎVÂN-I İLHÂMÎ NÜSHASI TEZHİBİ*

Ebru KARAHAN DALBAŞ**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 21 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 25 Mart / March 2022

ÖZET

Osmanlı Devleti XVII. yüzyıl sonlarında Avrupa devletleri karşısında aldığı askeri yenilgiler sonrasında XVIII. yüzyıl başlarından itibaren Batı'yla ilişkilerini sistematik hâle getirmeye başlamıştır. "Batılılaşma" olarak adlandırılan hareketler Sultan III. Selim Dönemi'nde (1789-1807) daha bilinçli bir şekilde sürdürülmüş, özellikle askeri sahadaki yeniliklerin izleri, toplumsal ve siyasi alanda olduğu kadar kültür ve sanatta da seçilir olmuştur. Yeniliklerden nasibini alan tezhip sanatında da farklı uygulamalar yer bulmuştur. Barok ve rokoko üsluplarının Türk zevki ile birleşmesi neticesinde "Türk rokokosu" olarak adlandırılan üslupta eserler verilmiştir. Bununla beraber klasik kaideler motif, desen ve işçilikteki kayıplara rağmen uygulanmaya devam etmiştir. Bu makaleye konu olan el yazması eser, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T. 5526 numarada kayıtlı Dîvân-ı İlhâmî nüshasıdır. Dönemine göre tezyinatı özenli bir şekilde yapılmış klasik usuldeki eserlerden olan yazma, bulunduğu kütüphanede sayfa sayfa incelenmiş, eb'adı, bezemeli sayfaları tespit edilmiştir. Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada eserin künye bilgileri verilmiş, bezemeli sayfaları desen analizi yapılarak ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.

Anahtar Kelimeler: tezhip, Sultan III. Selim, Batılılaşma, rokoko, barok

* Bu makale, yazarın 2017 yılında Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsünde tamamladığı *Tezhip Sanatında Sultan III. Selim Dönemi (1789-1807)* adlı sanatta yeterlik tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Tezhip - Minyatür ve Ebru Ana Sanat Dalı, Bursa / TÜRKİYE, ebrudalbas@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

Decorations of The Dîvân-ı İlhâmî Copy Registered with T. 5526, İstanbul University Library of Rare Works

ABSTRACT

After the military defeats against the European States at the end of the XVII century, the Ottoman Empire began to systematize its relations with the West from the beginning of the XVIII century. "Westernization" movements were carried out more consciously during the reign of Sultan Selim III (1789-1807), especially the traces of the innovations made in the military field have become prominent in culture and art as well as in the social and political field. There were also different applications in the art of book illumination, which had its share of innovations. As a result of the combination of baroque and rococo styles with Turkish taste, works in the style called "Turkish rococo" were produced. However, the classical rules continued to be applied despite the losses in motifs, patterns and techniques. The manuscript that is the subject of this article is the Dîvân-ı İlhâmî copy registered at Istanbul University Rare Works Library T. 5526. Imprint information of the Divan, which is one of the works in the classical style, whose decorations were made meticulously according to its period, is given, and its decorated pages are explained in detail by analyzing the pattern.

Key Words: art of book illumination, Sultan III. Selim, Westernization, rococo, baroque

*"Hak eyledi kalbime şâirliği ilhâmı,
Anın için mahlasım ettim İlhâmî.
Bu ilm-i eş'ârı veren Rabbü'l-Kerîm'dir,
Ezelden kadim adım Sultan Selim'dir.
Çünkü meşhurdur âlemde bu Selim nâmı,
Eş'ârlıkta mahlasım olsun İlhâmî."*

Sultan Selim-i Sâlis

Giriş

Osmanlı toplumunun kendine has kültür ortamında dış etkilerin yeni izler oluşturması, XVIII. asra rastlamaktadır. XIV. asrın ortalarından itibaren 300 sene Avrupa topraklarında genişlemeler kaydederken Batı teknolojisine ihtiyacı olmayan ve bilgi alışverişinde

bulunmayan Osmanlı Devleti, 1682-1699 savaşında alınan ağır yenilgi ile bu tutumunu değiştirmiştir (Cezar, 1971: 16-19).

Tarihçiler tarafından “Batılılaşma” olarak adlandırılan hareketlerin ilk adımları XVIII. yüzyılın erken dönemlerinde atılmıştır. Sultan III. Selim Dönemi’nde (1789-1807) Avrupa’da ilk daimî elçiliklerin kurulması, eğitim maksadı ile Türklerin Avrupa’ya gönderilmesi, teknik konularda destek için özellikle Fransa’dan eleman getirilmesi gibi faaliyetler ile Batılıların kendi çıkarları doğrultusunda Osmanlı ülkesi ile ilgilenmeleri neticesinde asıl değişim gerçekleşmiştir. Sultan III. Selim’in öncelikle askerî alanda gerçekleştirdiği düzenlemeler, toplum yaşantısı, kültür ve sanat sahalarındaki değişimlerin de temelini oluşturmuştur.

Bir döneme adını verecek kadar büyük bir musiki üstadı olmasının yanında, çeşitli meseleler karşısındaki ruhsal durumunu gösteren numuneler vermiş olduğu “*İlhâmî*” mahlası ile yazdığı şiirlerinin toplandığı iki yüz sayfalık divan sahibi olan Sultan III. Selim (Elgin, 1959: 19-20), yukarıdaki dizelerin de şairidir (Sultan Selim-i Sâlis, 1200/1786: v. 76b; Bk. Dalbaş, 2017: 76-87).

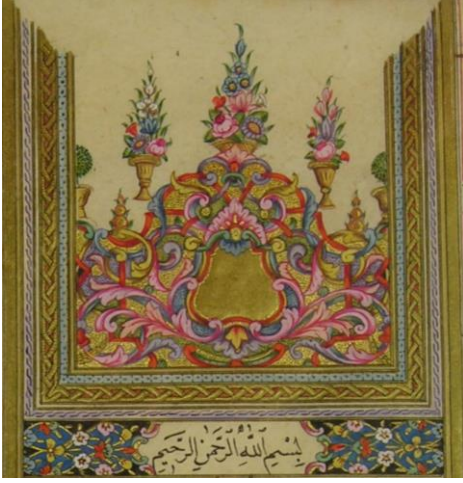
Sultan III. Selim’in sanatkâr ve yenilikçi kişiliği yaşadığı döneme de sirayet etmiş, sanatın hemen her alanında klasiğin yanında farklı arayışların ortaya çıkmaya başladığı bu dönemde tezyinî sanatlarımız da değişimlerden nasibini almıştır. Bezeme sanatlarımıza henüz girmeye başlayan barok ve rokoko üslûbundaki yenilikler haddini aşmadan, millî değerleri yok etmeden ve onlarla birlikte kâfi miktarda yer alarak, geleneğe bağlı sanatkârlarımızı fazla rahatsız etmemiştir (Derman, 2012: 93).

Saray Nakkaşhânesi’nde bulunan sanatkârlar, Avrupa’dan gelen tesirlere kendi zevk ve görüşlerini de ilave ederek “*Türk Rokokosu*” denilen yeni bir üslupta eserler vermişlerdir. Ancak tezhip sanatında önceleri zenginlik olarak görülen yenilikler, zamanla önlenemez hâle

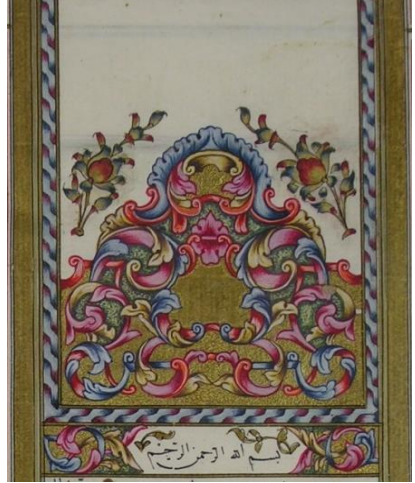
gelerek bezeme sanatımızdaki millî karakterlerin önüne geçmiştir (Derman, 2015: 368-370). Tezvinattaki bu değişim isteği tabandan değil tavandan gelmiş ve zamanla sanatkârlar çevresinde de kabul görmeye başlamıştır (Derman, 2013: 503).

Bu dönemde Saray Nakkaşhânesi'nin hâlâ faaliyette olduğu bilinmektedir. Çeşitli bölüklerden oluşan, ulufeli yani aylıklı sanatçı ve zanaatçılar topluluğu olan Ehl-i Hiref adlı sanatkâr zümresine ait bir hayli defter vardır ve bunların içinde en son tarihli defter (TSM, Arşiv D 9613/13) Recep 1211/Aralık 1796 tarihlidir (Yaman, 2008: s.13). Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan 1790–1796 tarihli Ehl-i Hiref defterlerinde Sultan III. Selim Dönemi'nde Saray'da çalışan nakkaşların isimleri ve aldıkları maaşlar görülebilmektedir (Yaman, 2008: 148-151). Saray Nakkaşhânesi'nin bu dönemde varlığını devam ettirmesi, sanata ve sanatkâra devlet desteğinin sürdüğünü göstermektedir.

Kur'ân-ı Kerîm ve Delâilü'l-Hayrât gibi dinî kitaplarla beraber, divanlar başta olmak üzere çok sayıda edebî ve ilmî kitaplar üzerinde uygulanmış olan dönem tezhiplerinde, barok ve rokoko üslubunda yapılmış bezemelerin (Resim 1, 2) yanında, klasik kaidelerin kısmen de olsa korunarak uygulandığı da görülmektedir. Bu durum, dönemin baş ve sonları arasında daha farklıdır.

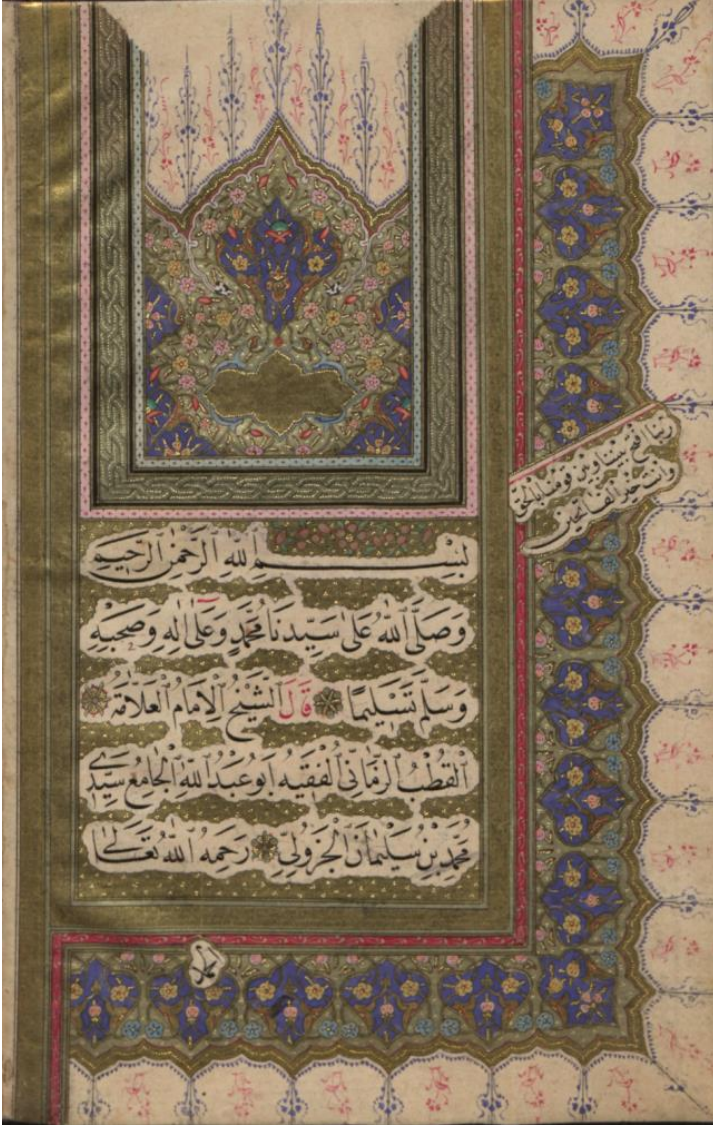
Resim 1: TSMK, EH. 1094, Tahmis Kasıdatü'l-Münfarica, 1215/1800, v.6b

Resim 2: TSMK, EH. 1205, Tercüme-i Menâkıb el-Ârifin, 1212/1798, v.1b

En olgun ve mükemmel örneklerinin XVI. yüzyılda verildiği klasik tarzdaki bezemeler bu dönem yazma eserlerinde de görülmektedir (Resim 3, 4). İşçiliği önceki dönemlere göre daha zayıf olmakla beraber, zemini boyalı klasik tezhip¹ usulü, uygulanmaya devam etmiştir. Motifler irileşmiş, saplar kalınlaşmış, zemindeki lacivert renk soluklaşmış, bazı eserlerde üzeri beyaz üç nokta şeklinde süslenmiştir. Genel olarak motiflerin formlarında, hatâyî ve rûmî helezonlarında aksaklıklar olduğu söylenebilir.

¹ “**Zemini boyalı klasik tezhip (Düz tezhip):** Esası, sade ve küçük motiflerden meydana gelen desenlerin ince bir fırça ile temiz bir şekilde işlenmesi olan bu teknikte; motif zeminlerindeki altınların parlaması, tahrirlerin çok ince olması, zemin renginin dalgasız, sapları oluşturan dâirevî helezonların saç kılına yakın incelikte ve her yerde aynı olması gerekmektedir.” (Ayan Birol, 2012: 62)

Resim 3: İÜ NEK, A. 5764, v.1b. Delâilü'l- Hayrât, 1204/1790

Resim 4: İÜ NEK, T. 5519, T 5519, Dîvân-ı Gâlib, 1207/1793 v.1b-2a

Bu dönemde altın içinde altın manasına gelen zer-ender-zer tekniği² de çok sık karşımıza çıkmaktadır. Motifler kırmızı ve yeşil ile

² “**Zer-ender-zer:** Mat ve parlak altın kullanılarak yapılan tezhiplere verilen isimdir. Desen zemininde mat, sap ve yapraklarda parlak altın tercih edilir. Aynı renk altın yerine yeşil ve sarı gibi farklı renk altınlar da kullanılabilir. Tahrir çoğunlukla nüans vermeden çekilir. Altın hâkimiyetinin göze çarptığı bu tarz bezemelerde sadece çiçeklere hafif tonlarda renk konabilir. XVI. yüzyılda çok güzel örnekleri görülen bu

hafif renklendirilmiş, birçok yerde altın zemin üç nokta veya yoğun şekilde iğne perdahtı³ ile hareketlendirilmiştir.

Dönemin yazma eserlerinde sıkça karşımıza çıkan; sayfa kenarında veya çerçeve içinde tam sayfayı dolduracak şekilde, altın ya da çeşitli renkler kullanarak; dalı, yaprağı ve çiçeğiyle gerçekçi bir anlayışla yapılmış olan, gül başta olmak üzere çiçek resimleri, XVIII. yüzyıl başlarından itibaren uygulanma alanı bulmuştur (Resim 5, 6). Albümler hâlinde hazırlanan bu tip resimler, 1718-1763 senelerinde eser verdiği tespit edilmiş müzehhip, çiçek ressamı ve ruanî ustası Ali Üsküdarî'nin eserlerinde de görülmektedir. İÜ NEK, T. 5560 numarada kayıtlı, 1140/1727 tarihli Mecmûa-ı Gazeliyyât; içindeki otuz adet çiçek resmi, çiçek cinslerindeki zenginlik, taramalardaki incelik, renklerdeki canlılıkla sanatkârın yetenek ve üslubunu ortaya koyan nadide bir eserdir (Duran, 2018: 185). Eserlerini 1735- 1745 yılları arasında verdiği, imzalı ve tarihli olanlardan anlaşılan çiçek ressamı olarak tanınan Abdullah Buhârî'nin de bu tarz çiçek tasvirleri vardır (Derman, 2013: 502).

---

teknik, daha sonraki yüzyıllarda uğradığı kalite zaafını altın ışıltılarıyla gizlemek kaygısıyla XIX. yüzyıla kadar tezhip sanatında kullanılmıştır.” (Ayan Birol, 2012: 62)

³ **İğne perdahtı:** Bir sapa tutturulmuş olan ucu küt bir iğne yardımıyla, altın sürülmüş zeminin çukur noktalar hâlinde parlatılması (Derman, 2009: 528). Farsça kökenli bir kelime olan perdah/perdaht, cilalamak manasına gelmektedir (Ayverdi, 2010: 987). Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü'nde ise “İğne perdahtı demiri” iğne perdahtı yapmaya mahsus aletin adı olarak açıklanmıştır (Pakalın, 2004: C.II, 38).

Resim 5, 6: TSMK, EH. 1677, Mirsâdü'l-En`âm, v.2a, v. 3b-4a

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T. 5526 Numarada Kayıtlı Dîvân-ı İlhâmî Nüshası'nın Genel Özellikleri

Bu makalede tanıtacağımız İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T 5526 numarada kayıtlı olan yazma eser, bulunduğu yerde sayfa sayfa incelenmiş, bezemeli sayfalar ve kitap kabının özellikleri belirlenmiştir. Eserin eb'adı, istinsah tarihi, müellifi, hattatı, müzehhibi, dili, yazı cinsi, satır/sütun sayısı, varak sayısı, kâğıt ve mürekkep cinsi, kitap kabı ve bezemeli sayfaları künye bilgileri olarak verilmiştir. Bezemeli sayfalar kısmında eserin bezemelerinin genel durumu yazılmış, daha sonra bunlar fotoğraflarıyla ayrıntılı olarak anlatılmış, çizimlerle desteklenmiştir. Tezhipli sayfaların inceleme sırası, unvan sayfası, serlevha, fasıl başı, minyatürlü sayfa ve hâtime sayfası şeklindedir. Fırça ve mürekkep ile aydınlar üzerine yapılan çizimler 300 dpi taranarak bilgisayar ortamına alınmıştır. Sayfaya yerleştirilen bu çizimlerden çok ayrıntılı olanlar, büyütülerek gösterilmiştir.

III. Selim'in Şehzadelik Dönemi'nde istinsah edilmiş ve dönemine göre temiz işçilikli klasik yoldaki bezemeleri ihtiva eden Dîvân-ı İlhâmî nüshası 1200/1785 tarihlidir. 76 varaktan oluşan 240 x 140 x 12 mm eb'adındaki eserin hattatı ve müzehhibi belli değildir. "Gelenekli sanatlarımızda, padişahlar ve şehzadeler için hazırlanan eserlerde hattat imzası umumiyetle görülmemektedir." (Prof. M. Uğur Derman ile 17.06.2016 tarihli görüşmemizden naklen.) Metin kısmı âharlı, krem rengi kâğıtlar üzerine is, lâl, üstübeç mürekkebi ve zermürekkap kullanılarak harekesiz nesih hattı ile yazılmıştır. Unvan sayfası 17, serlevha 10 satır, diğer sayfalar 21 satır; 2 sütun hâlinde düzenlenmiştir (Dalbaş, 2017: 76-87).

Yazmanın siyah deriden yapılmış miklebsiz kabı devrinin özelliklerini taşımaktadır. Aşağıda detaylı olarak bahsedilecektir.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T. 5526 Numarada Kayıtlı Dîvân-ı İlhâmî Nüshası'nın Bezemeli Sayfaları Kabı

Yazma eserde unvan sayfası, serlevha, fasılbaşları, hâtime sayfası bezemelidir. Bezemeler devrine göre temiz işçiliktir. Unvan sayfası ve serlevha dışındaki sayfaların yazı sahası 149 x 79 mm eb'adındadır. Bütün sayfalarda yazı sahasının etrafı; iki yanında 0,5 mm'lik altın cetvel ve 1 mm'lik mavi iplik olan, 4 mm eninde altın zeminli saç örgüsü arasuyu ile çevrelenmiştir. Satır ve 5 mm enindeki sütun araları da 0,5 mm'lik altın cetvellidir. Cetvellerin etrafında kalan sayfa boşlukları fırça zerefşanlıdır.⁴ İlk varığın b yüzünde lâl mürekkebi ile yazılmış, kitabın

---

⁴ **Zerefşan:** "(Altın Serpme) Tezhipte sıkça görülen zerefşan, varak altının kalbur şeklinde delikli bir kutuya konulup içinde kuru fırçanın hareket ettirilmesiyle altın parçalarının kalburun deliklerinden aşağıya dökülmesi işlemidir. "Kalbur zerefşanı" adıyla bilinen bu işlem uygulanırken altın parçalarının farklı büyüklükte olması için kalburun delikleri irili ufaklı açılır. Düşen altın kırıntılarının daha önce jelatinli su sürülmüş ıslak zemine yapışması sağlanmalıdır. Aksi hâlde altın parçaları uçup gider.

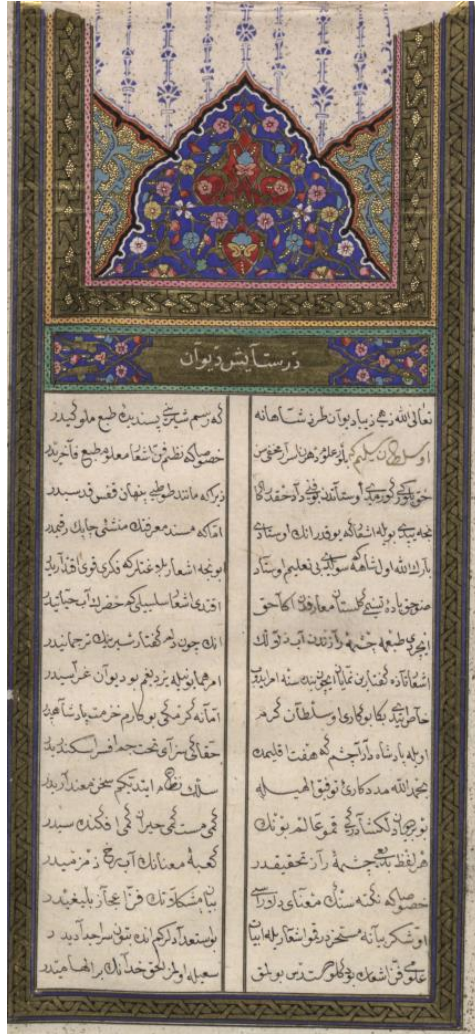
içeriği ile ilgili olabilecek yazılar vardır. Bundan sonra gelen iki varak altın cetvellidir ancak herhangi bir yazı veya bezeme yoktur.

v.1b; unvan tezhibidir. 115 x 79 mm eb’adındaki yazı sahasının üzerinde 74 x 75 mm ölçülerindeki bezeme sahası vardır. Burada 11 x 74 mm ölçülerindeki fasılbaşının etrafı, 1,5 mm’lik yeşil zeminli ince arasuyu ve 0,5 mm’lik altın cetvellidir. Fasıl başı, altın zemin üzerine üstübeç mürekkebi ile yazılmış, tahrirlenmemiştir. İki tarafındaki alanlar hatâyî grubu ve rûmî motiflerinden müteşekkil ½ simetrik desenler ile zemini boyalı klasik tezhip usulünde tezyin edilmiştir. Fasılbaşının üzerinde, 1,5 mm’lik pembe ve sarı zeminli ince arasuları ile 0,5 mm’lik altın cetveller arasında kalan ve kubbeli desen sahasını üç yandan çevreleyen 6 mm’lik altın zeminli anahtarlı zencerek arasuyu⁵ görülmektedir. Bunun da üzerinde, tığlarla birlikte 55 x 58 mm ölçülerindeki bezeme sahası kubbeli olarak düzenlenmiştir. 1/2 simetrik desen, altın ayırma rûmî motifleriyle lacivert ve vişneçürüğü renkli paftalara ayrılmıştır. Pafta içleri pembe, mavi, sarı, turuncu, beyaz, yavruağzı renkli hatâyî grubu motiflerle zemini boyalı klasik tezhip usulünde bezenmiştir. Kubbe bölümü, beyaz, siyah ve turuncu ipliklerle sınırlanmıştır. Bu bölümün iki yanındaki yoğun iğne perdahtlı altın zeminli paftalar mavi renkli ½ simetrik rûmî desenle işlenmiştir. 15 mm uzunluktaki lacivert çifttahrir tarzındaki tığlar ile desen tamamlanmıştır (Resim 7, 8 / Çizim 1, 2).

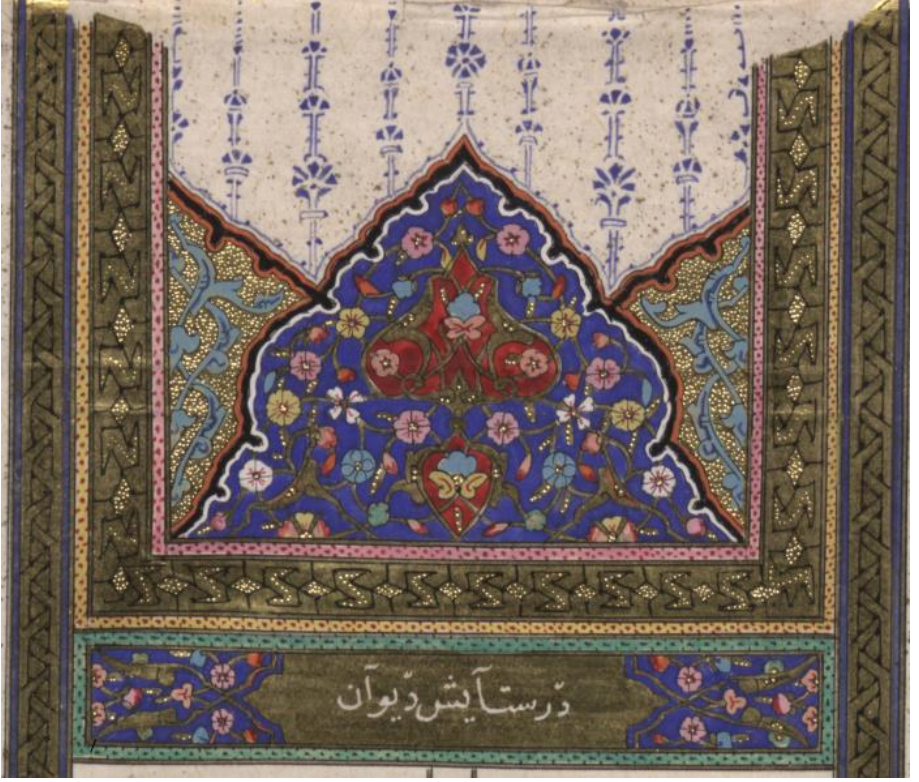

Altın parçacıklarının yüzeyin her tarafına eşit ve dengeli serpilmesine dikkat edilir. Zerefşan yazma eserlerin kap içi kâğıtlarında, sayfa kenarlarında ve kitap boğaz kısımlarıyla levhalarda her devirde kullanılmıştır. Müzehhipler tarafından kalbur zerefşanı kadar tercih edilmemiş olmasına rağmen fırça zerefşanı da uygulanmıştır. Ezilmiş altın jelatinli su ile karıştırılıp fırçaya alınır ve belirli yükseklikten zemine serpilir. Kuruduktan sonra zermühreyle parlatılır.” (Ayan Birol, 2012: 62)

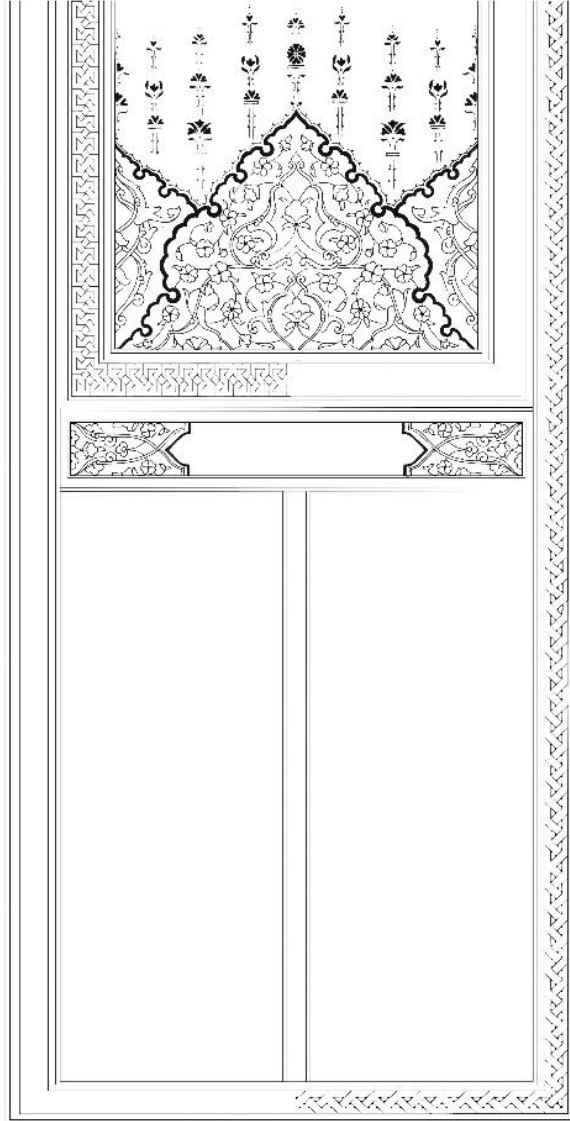
⁵ **Zencerek:** (Zencîrek) Levhaların, yazma kitapların sayfa kenarlarına yapılan iç içe geçmiş halkalar şeklindeki bezeme (Derman, 2009: 533).

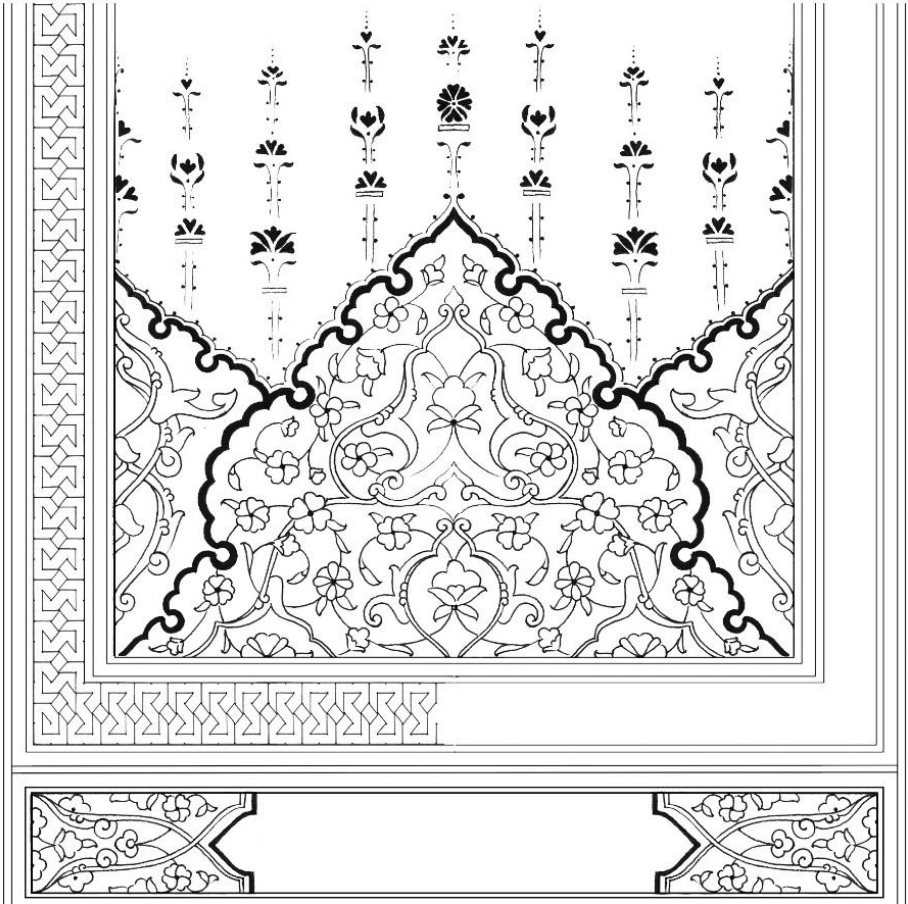
Resim 7: İÜ NEK, T. 5526, v.1b

Resim 8: İÜ NEK, T. 5526, v.1b'den ayrıntı

Çizim 1: İÜ NEK, T. 5526, v.1b., unvan tezhibi

Çizim 2: İÜ NEK, T. 5526, v.1b., unvan tezhibinden ayrıntı

v. 3b-4a; Serlevha tezhibidir. 76 x 79 mm eb'adındaki yazı alanlarının üzerindeki 77 x 69 mm'lik bezeme sahaları, kubbeli biçimde düzenlenmiş olup zemini boyalı klasik tezhip usulü ile, hatâyî ve rûmî motiflerinden müteşekkil ½ simetrik desenlerle bezenmiştir. Altın zemindeki hatâyî grubu motiflerin bir kısmı, taç yapıkları diğerlerine

göre daha iri olanlardan seçilmiştir. Motifler pembe, mavi, sarı, yeşil, beyaz ve turuncu renktedir. Desen sahasının içinde, turuncuyla gölge verilmiş altın iplikle çevrelenen, sıvama altın zeminli paftaların içine üstübeç mürekkebi ile yazılan fasılbaşları tahrirsizdir. Altın zeminden turuncu, siyah ve altın ipliklerle ayrılan lacivert zeminli yarım armudi biçimli paftalar, altınla işlenmiş ½ simetrikli rûmîli desene sâhiptir. Siyah, altın ve rûmî motifleri taşıyan turuncu ipliklerle sınırlanan pafta iki kısımdır. Altın sarılma rûmîlerle oluşturulan altın ve lacivert zeminler hatâyî grubu motiflerle bezenmiştir. Altın bulut, lacivert ve altın çifttahrir tarzındaki 10 mm uzunluktaki tığlarla tamamlanan kubbe şeklindeki bezeme sahaslarının 3 tarafı, iki yanında 0,5 ve 1 mm'lik altın cetveller olan, 1,5 mm enindeki mavi zeminli ince arasuyu ile çevrilmiştir.

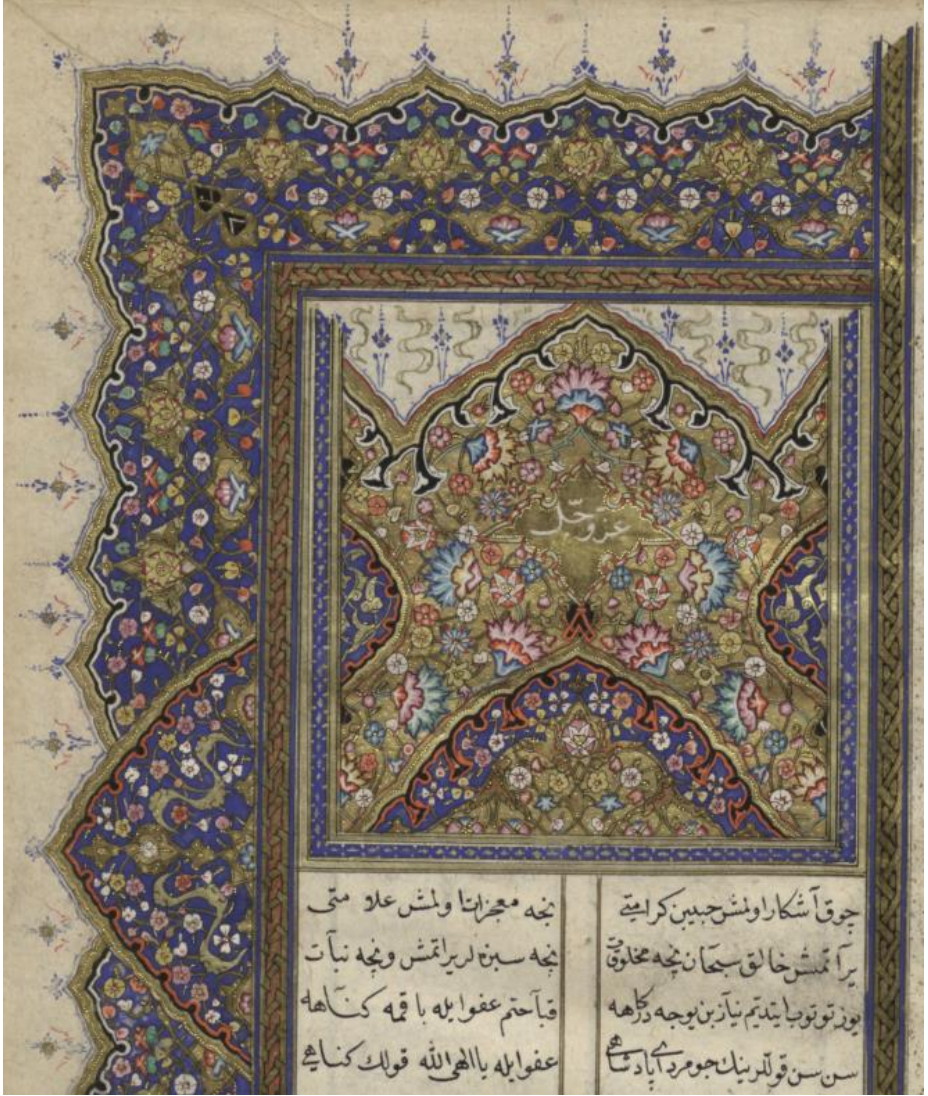
Yazı sahası ve kubbeli bezeme sahasının etrafı, kenarsuyu bezemesinden önce 0,5 mm'lik altın cetveller ve 1,5 mm enindeki mavi zeminli ince arasuyu arasındaki 4 mm'lik anahtarlı zencerek ile çevrelenmiştir. Her iki varakta da sırt cetveli boyunca 4 mm enindeki altın zeminli saç örgüsü arasuyu görülmektedir.

Mürekkep şekilde düzenlenen kenarsuyu deseninin eni 26 mm olup, boyu tığlarla 34 mm'dir. Kenarsuyu ve kubbe kısımları, hatâyî, rumî ve kubbe kısmında bunlara ek olarak bulut motiflerinden oluşan desenlerle zemini boyalı klasik tezhib tekniğinde tezyin edilmiştir. Kenarsuyu deseni 1/2 simetrikli kompozisyon esasına göre hazırlanmıştır. Kubbe kısımları da kendi içinde 1/2 simetrikli desene sahiptir. Desen, altın sade ve sarılma ayırma rûmî motifleri ile lacivert ve altın zeminli paftalara ayrılmıştır. Motif renkleri diğer bezemeli bölümlerde olduğu gibidir. Beyaz, siyah, altın ipliklerle dendanlı olarak bitirilen kenarsuyu bezemesinden sonra, lacivert ve altınla yapılan 8 mm uzunluktaki çifttahrir tarzındaki tığlarla bezeme tamamlanmıştır (Resim 9, 10 / Çizim 3, 4).

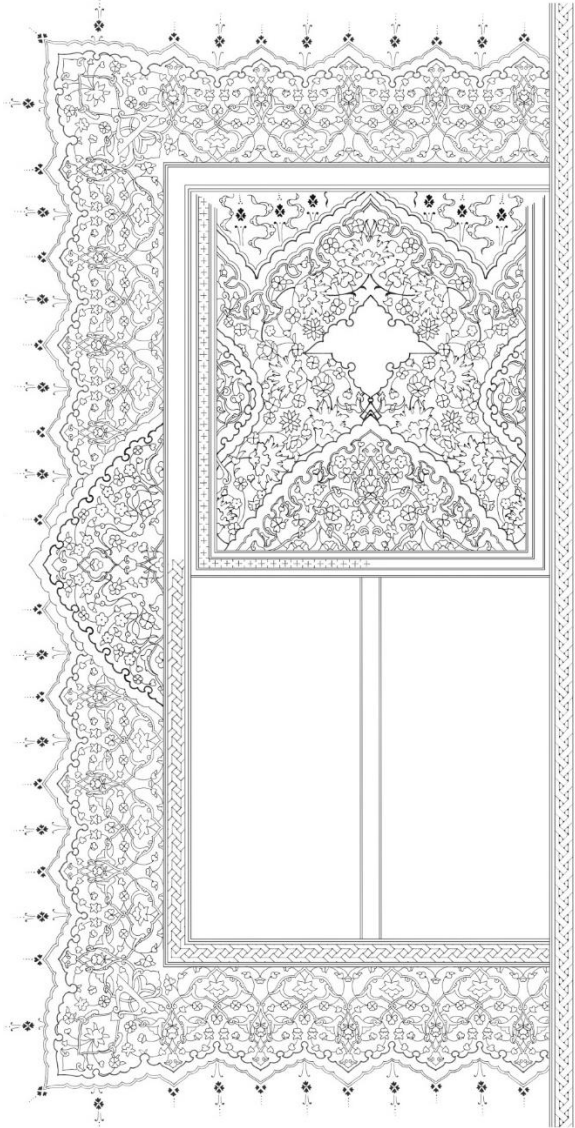

Resim 9: İÜ NEK, T. 5526, v. 3b-4a

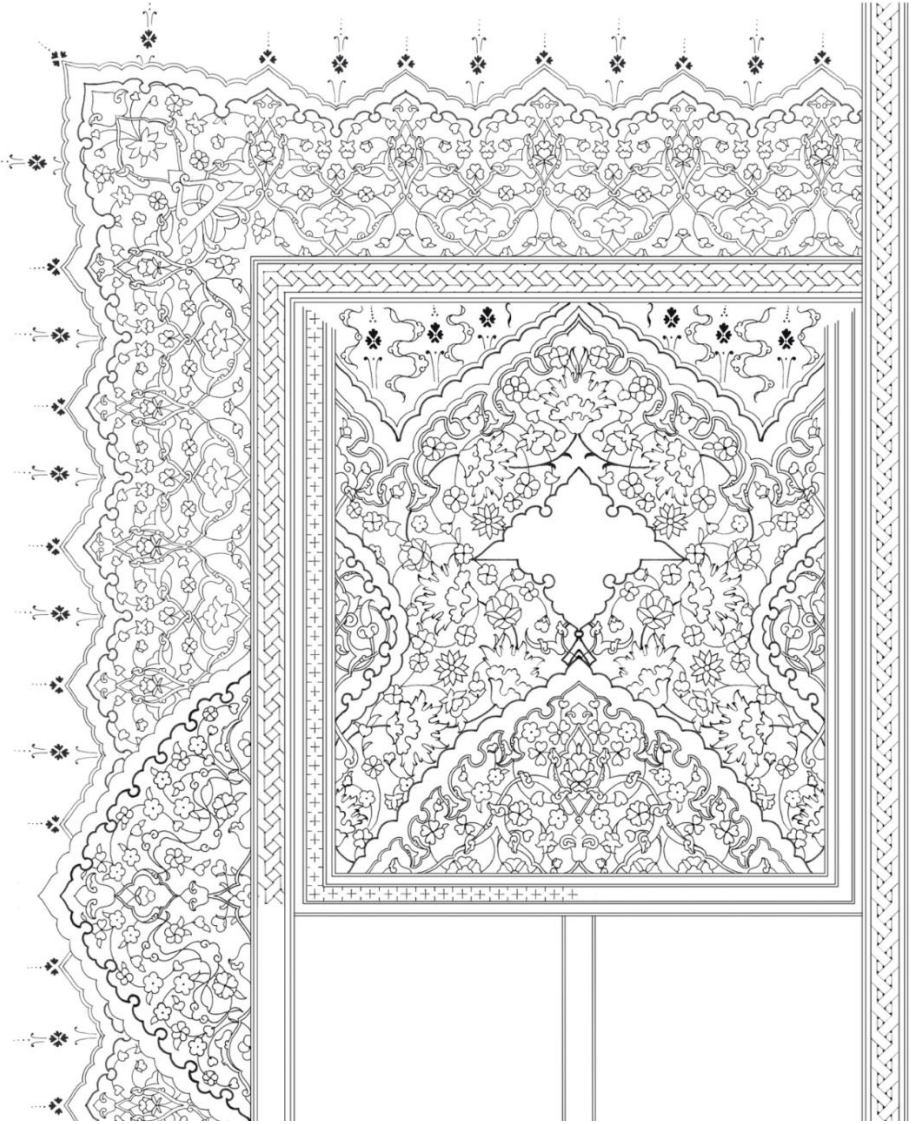

Resim 10: İÜ NEK, T. 5526, v.4a'dan ayrıntı

Çizim 3: İÜ NEK, T. 5526, v.4a

Çizim 4: İÜ NEK, T. 5526, v.4a'dan ayrıntı

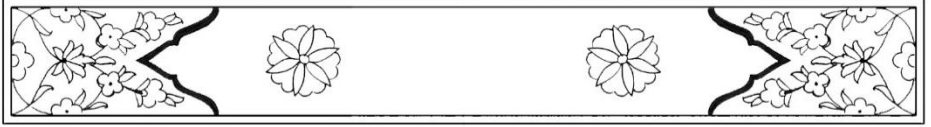
Fasılbaşları; 11 x 71 mm ölçülerindeki fasılbaşlarının bezemeleri, hatâyî grubu ve rûmî motifleri ile oluşturulmuş ½ simetrik kompozisyonlu desenlerle zemini boyalı klasik tezhip tekniğinde yapılmıştır. Kâğıt zemin üzerine altınla yazılan fasılbaşları, tahrirlenmemiştir (Resim 11, 12 / Çizim 5, 6).

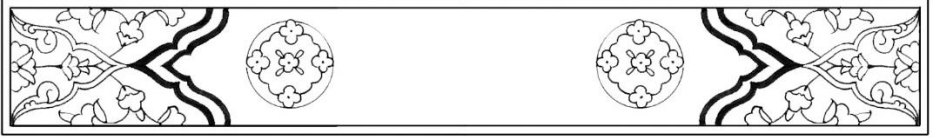
Resim 11: İÜ NEK, T. 5526, v. 5a

Resim 12: İÜ NEK, T. 5526, v. 67a

Çizim 5: İÜ NEK, T. 5526, v. 5a., fasılbaşı deseni

Çizim 6: İÜ NEK, T. 5526, v. 67a., fasılbaşı deseni

v. 66 b; Tabii üslupta çiçek demeti. 92 x 79 mm'lik alanda kâğıt zemin üzerine; tabii üsluptaki gül, sümbül ve lalelerden oluşan ve saplarından kurdele ile bağlanmış bir çiçek demeti yapılmıştır. Soldaki gül guncasının üzerine küçük bir kuş figürü yerleştirilmiştir. Minyatürün alt ve üstünde 2,9 x 71 mm eb'adındaki alanlar fasılbaşı gibi düzenlenmiştir. Kâğıt zemin üzerine zer-mürekkep ile yazılmış olan yazıların etrafı hatâyî grubu ve rûmî motiflerinden oluşan ½ simetrik desenlerle zemini boyalı klasik tezhip tarzında bezenmiştir (Resim 13 / Çizim 7).

Resim 13: İÜ NEK, T. 5526, v.66b

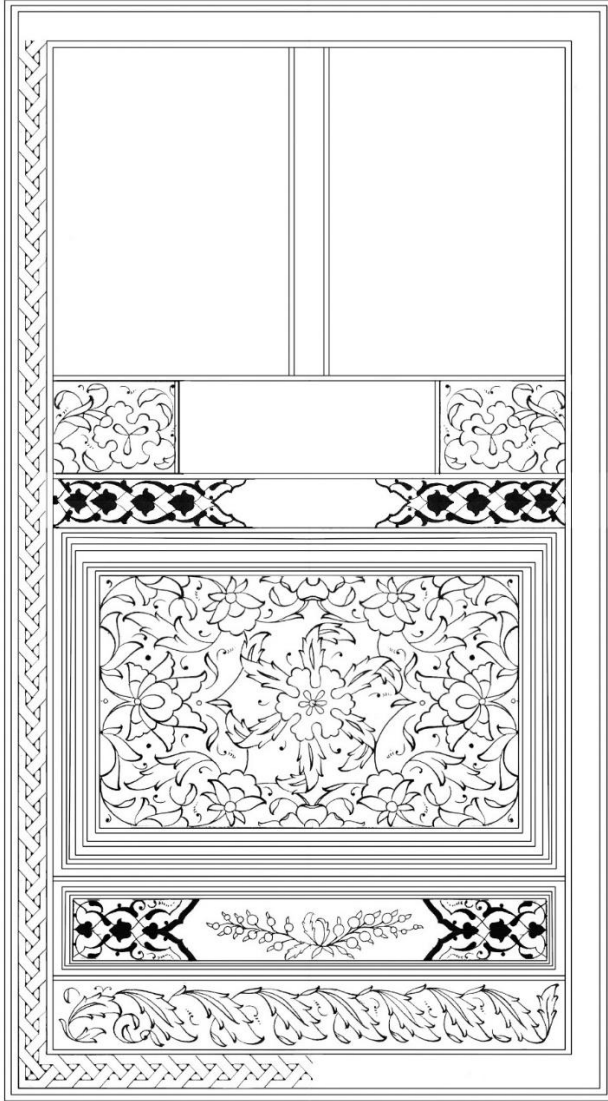
Çizim 7: İÜ NEK, T. 5526, v.66b

v.77a; Hâtîme sayfası. Kısa tutulan satırların iki yanındaki 18 x 20 mm ölçülerindeki koltuklar halkârî tarzında bezemelidir. Bu sahanın hemen altında 7 x 79 mm'lik alanın ortasına, kâğıt zemini üzerine lâl mürekkebi ile “*Sene 1200*” yazılmıştır. İki yanına kâğıt zemin üzerine altınla ½ simetrik rûmîli desen çalışılmıştır. Altındaki etrafı kalın altın cetveli, 51 x 71 mm eb'adındaki saha, hatâyî grubu motiflerle oluşturulmuş raport/ulama kompozisyonlu desen ile halkârî tekniğinde bezemelidir. Bunun da altındaki 12 x 71 mm'lik bölümün ortasında, beyaz altın zemine turuncu ve pembe çiçekli dallar yapılmış, iki yanına yine kâğıt zemin üzerine altınla ½ simetrik rûmîli desen işlenmiştir. En altta, 11 x 71 mm ölçülerindeki bezeme sahasında, kâğıt zemini üzerine halkârî tarzında yaprak motiflerinin yapılmış olduğu görülmektedir (Resim 14 / Çizim 8).

Resim 14: İÜ NEK, T. 5526, v. 77a

Çizim 8: İÜ NEK, T. 5526, v. 77a., hâtime sayfası deseni

Kitap kabı; zamanımıza kısmen temiz bir şekilde korunarak gelebilmiştir. Deride yer yer dökülme olduğu gözlenmektedir. Dönemin hususiyetlerini taşıyan kitap kabı siyah deriden yapılmış olup, miklebsizdir. Alt kap ve üst kap üzerine altın ipliklerle, tabii üsluptaki gül, karanfil ve zambak çiçeklerinden oluşan son derece zarif bir demet işlenmiştir. Çiçek demetinin etrafı, yine aynı teknikle işlenmiş sümbül çiçekleriyle yapılmış bir kenarsuyu ile çevrelenmiştir (Resim 15).

Resim 15: İÜ NEK, T. 5526, kitap kabı

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T. 5526 Numarada Kayıtlı Divân-ı İlhâmî Nüshası'nın Bezemelerinin Genel Olarak Değerlendirilmesi

İncelediğimiz yazma eserin bezemelerinde kullanılan motif gruplarına baktığımızda hatâyî grubu motiflerin geniş yer kapladığı görülmektedir. Zemini boyalı klasik tezhiplerde sade yapraklarla beraber yekberk ve ciharberk, 5 yapraklı penç motifinin yanında (pençberk) sıklıkla uygulanmıştır. Devrin de bir hususiyeti olarak bezemelerin genelinde penç motifine geniş yer ayrılmıştır. v.3b-4a'da görülen hatâyî grubu motiflerinin bir kısmı, taç yaprakları diğerlerine göre daha iri olanlardan seçilmiştir. Bu motif sadece adı geçen varaklarda çalışılmıştır. Hatâyî grubu motiflerden (yaprak, penç, hatâyî ve goncagül) seçilen örnekler Tablo 1,2,3ve 4'de verilmiştir.

Yazma eserde bezeme sahasını paftalara ayırmada kullanılan ayırma rûmî yanında renkli ipliklerle (turuncu, siyah, beyaz ve altın) oluşturulmuş pafta içlerini bezeyen ½ simetrik kompozisyonlarda sade, sencide ve sarılma rûmî motifleri görülmektedir. Rûmî motiflerinden (sade, sencide, sarılma rûmî, tepelik ve ortabağ) seçilmiş örnekler tablo 5,6 ve 7'de verilmiştir.

İncelediğimiz eserde bulut motifi diğerlerine göre en az uygulama alanı bulan motif grubudur. v.3b-4a'daki kubbeli kısmın tığlarında ve kenarsuyundaki kubbe bölümünde altın zeminli serbest bulut motifi kullanılmıştır. Yazmada görülen bulut motifleri Tablo 8'de verilmiştir.

Eserin tezhiplerinde hatâyî ve rûmî motifleriyle oluşturulan desenler çoğunlukla ½ simetrik kompozisyon düzenindedir. v. 77a. hâtime sayfası bezemelerinde raport ve serbest kompozisyon da uygulanmıştır.

Bezemelerinin büyük bölümünün zemini boyalı klasik tezhip tekniği ile yapıldığı eserde, v. 77a.'da halkârî usulündeki tezhiplere de yer verilmiştir.

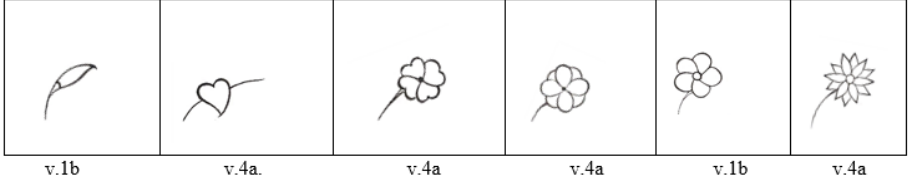
Zemini boyalı klasik tezhiplerde lacivert renkte yer yer soluklaşma olduğu görülmektedir. Pafta içlerinde lacivert ve altın yanında sadece v. 1b’de vişneçürüğü rengi de kullanılmıştır. Hatâyî grubu motiflerde sıkça uygulanan pembe, mavi ve turuncu renklerinin yanında sarı, yeşil ve yavruağzı da karşımıza çıkmaktadır. Rûmî motiflerinin zeminleri, eserin genelinde altın zeminlidir. v.1b’de kubbeli bölümün iki yanındaki yoğun iğne perdahtlı altın zeminli paftalar üzerine işlenen rûmîlerin zemini açık mavidir.

Yazma eserin tamamında, yazı sahalarının etrafını çevreleyen altın cetveller ve mavi iplikler arasındaki saç örgüsü arasuyu ile, v. 1b ve v. 3b-4a’da anahtarlı zencerekler uygulanmıştır. Sözü geçen arasularının zeminleri altındır. Yine aynı varaklarda kubbeli şekilde düzenlenen bezeme sahalarının üç tarafında ve fasılbaşlarının etraflarında ince arasuları çalışılarak bezemelere zenginlik katılmıştır. İnce arasularının zeminlerinde sıkça görülen pembe yanında yeşil, mavi ve sarı da dikkat çekmektedir. Eserde karşımıza çıkan zencerek, saç örgüsü ve ince arasuyu örnekleri tablo 9’da verilmiştir.

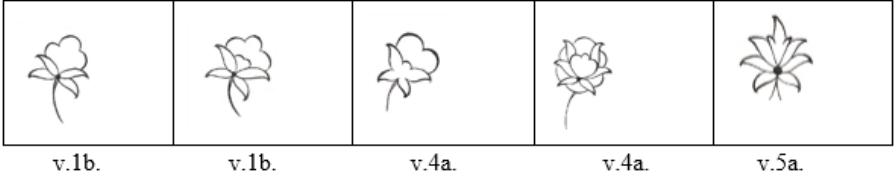
Yükseklikleri v.1 b’de 15, v. 3b-4a’da 8 ve 10 mm olan tığlar, devrin hususiyeti olarak hatâyî grubu motiflerle çifttahrir tarzında, lacivert ve altın ile işlenmiştir. v. 3b-4a’da serbest bulut motifi de çifttahrir tarzındaki tığların arasında yer almıştır. Tığ bezemeleri tablo 10’da verilmiştir.

Üzerindeki kısmi dökülmelerin haricinde zamanımıza kadar bozulmadan gelen siyah deriden yapılmış miklebsiz kitap kabı, altın ipliklerle işlenen tabii üsluptaki çiçek demeti ve kenarsuyu ile devrinin zarif örneklerindedir.

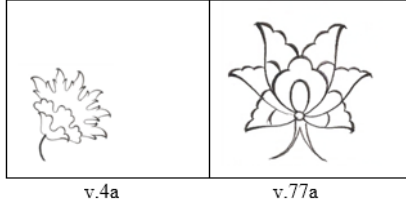
Tablo 1: Hatâyî grubu / Yaprak ve penç motifleri

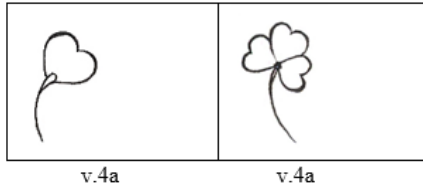
Tablo 2: Hatâyî grubu / Hatâyî motifleri

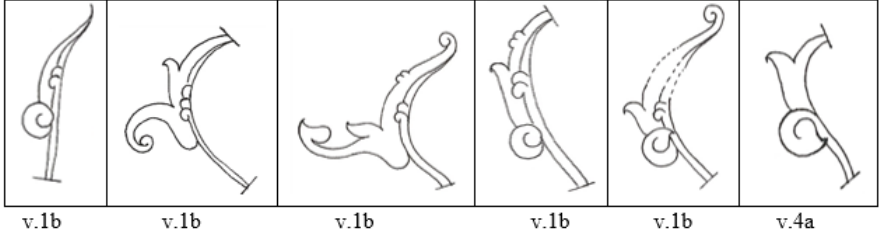
Tablo 3: Hatâyî grubu / Hatâyî motifleri

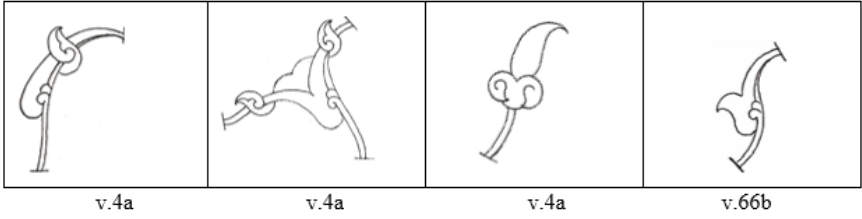
Tablo 4: Hatâyî grubu / Goncagül motifleri

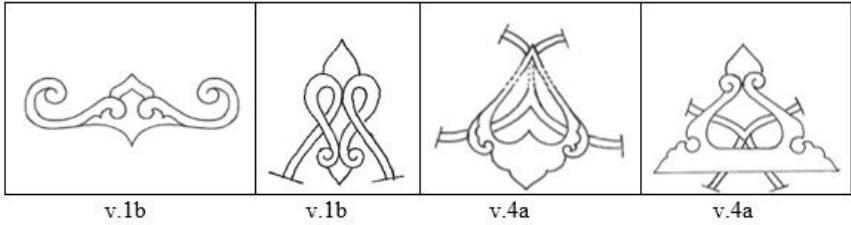
Tablo 5: Rûmî motifleri

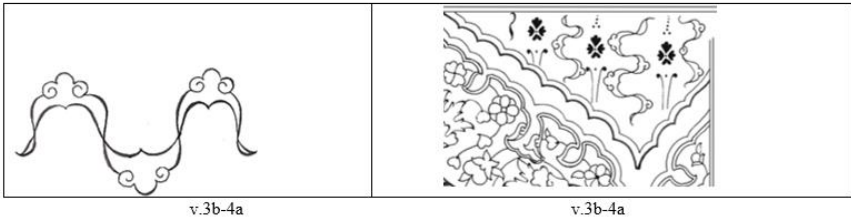
Tablo 6: Rûmî motifleri

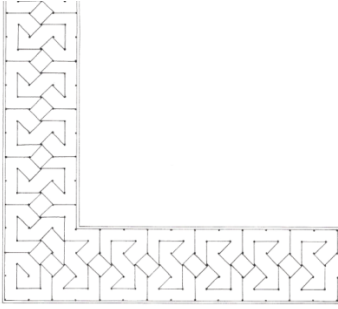
Tablo 7: Rûmî / Tepelik ve ortabağ motifleri

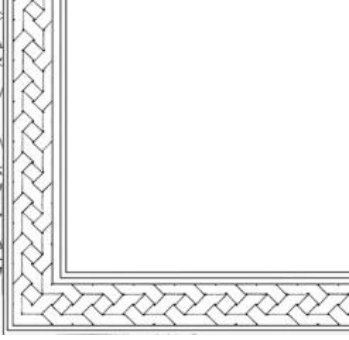
Tablo 8: Bulut motifleri

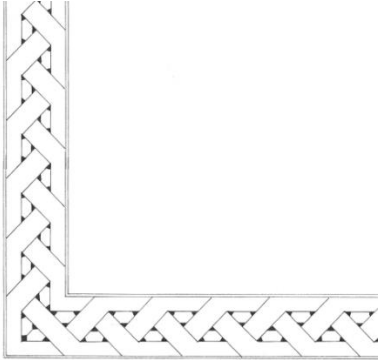
Tablo 9: Arasuları (İç pervazlar)

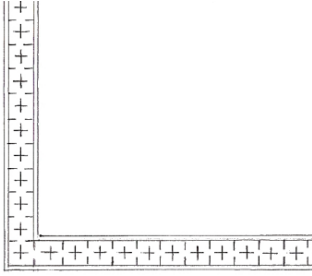
v. 1b'de uygulanmış anahtarlı zencerek

v.3b-4a'da uygulanmış anahtarlı zencerek

Eserin tamamında, yazı sahalarının etrafında
görülen saç örgüsü arasuyu

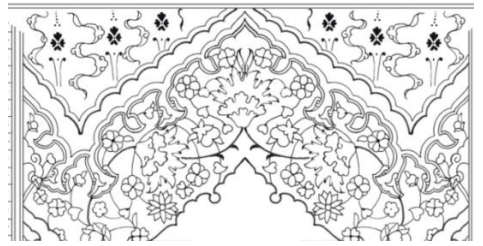
uygulanmış ince arasuyu

Unvan, serlevha tezhibi ve fasılbaşlarının etrafında

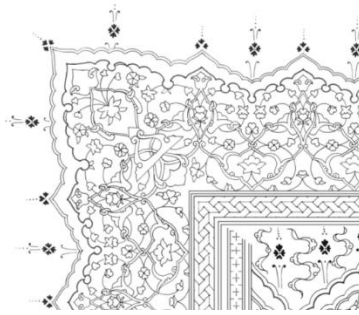
Tablo 10: Tığlar

v.1b.

v.4a

v.4a

Sonuç

Osmanlı Devleti'nin XVII. yüzyıl sonlarından itibaren Avrupa Devletleri karşısında güç kaybına uğramasının neticesinde ülkede

görülmeye başlanan askerî, siyasi, iktisadi sahalarda alınan tedbirler ve yapılan yenilikler, kültür sanat konularında da kendini göstermiştir. Özellikle Sultan III. Selim Dönemi'nde artık bir devlet politikası şeklinde benimsenen Batılılaşma hareketlerinin belki de en çarpıcı görüntüleri sanat ürünlerinde gerçekleşmiştir. Öncelikle yöneticiler ve onların çevresinde kendine yer bulan değişim, sanatın pek çok dalına yayılmıştır. Kitap sanatları içinde çok önemli bir yere sahip olan tezhip sanatı da bu değişimden nasibini almıştır. Batı'nın barok ve rokoko akımları çeşitli yollarla Osmanlı sanatına girmiş, Türk kimliği ile birleşerek kendine has özellikler kazanmış, sanat tarihçiler tarafından "Türk rokokosu" olarak adlandırılan yeni üslupta eserler vermeye başlamıştır.

Tezhip sanatındaki yeni zevklerin yanında klasik anlayış da XVIII. yüzyılda rağbet görmeye devam etmiştir. Bu dönem zemini boyalı klasik tezhiplerinde lacivert rengin eski canlılığını kaybettiği, altın kullanımına geniş yer verildiği, motiflerin irileştiği ve çeşitliliğini kaybettiği; aynı penç motifinin sürekli tekrar ettiği desenlerin helezonlarında da yer yer aksaklıklar olduğu görülmektedir.

Topkapı Sarayı Arşivi'nde bulunan 1790–1796 tarihli Ehl-i Hiref defterlerinde (TSM, Arşiv D 9613/13) Sultan III. Selim Dönemi'nde saray nakkaşhânesinde çalışan nakkaşların isimlerinin ve aldıkları maaşların görülüyor olması, Saray nakkaşhânesinin bu dönemde varlığını devam ettirdiğinin ve sanata, sanatkâra devlet desteğinin sürdürdüğünün göstergesidir.

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi T. 5526 Numarada Kayıtlı 1200/1785 tarihli, Sultan III. Selim'in şehzadelik dönemine tarihlenen Divân-ı İlhâmî Nüshası 76 varaktan oluşmaktadır. 240 x 140 x 12 mm eb'adındaki eserde hattat ve müzehhip imzası görülmemiştir. Klasik düz tezhip usulü ile tezyin edilmiş unvan tezhibi (v.1b), serlevha tezhibi (v. 3b-4a), fasılbaşlı tezhipleri ve halkârî tarzdaki hâtıme sayfası tezhibini (v.77a) ihtiva eden eserde sözü geçen bezemeler

motif, desen, renk, altın kullanımı ve işçilikteki kalite ile döneminin hususiyetlerini yansıtan güzel örneklerdendir. Yazma eserde klasik sayfa düzeni korunmuştur. Dönemine göre motifler biçimlerini muhafaza etmekte olup çeşitlilik açısından da zengin denebilir. Bezemeler tasarım, üslup ve kullanılan renkler açısından birbiriyle uyum içindedir. Devrin özelliklerinden olan tabii üslupta yapılmış ve tam sayfayı dolduran çiçek demeti minyatürünü de içermesi (v.66b), yazma eseri daha müstesna kılmaktadır.

Eserin, siyah deri üzerine altın ipliklerle işlenmiş, tabii üsluptaki gül, karanfil ve zambak çiçeklerinden oluşan bir demet ve etrafında sümbül çiçekleriyle yapılmış bir kenarsuyu ile çevrelenen miklebsiz kitap kabı devrinin zarif örneklerindedir. Deri üzerindeki kısmi dökülmeler haricinde bozulmadan günümüze gelebilmiştir.

Sonuç olarak, bu makalede incelediğimiz, Sultan III. Selim'in "İlhâmî" mahlası ile yazdığı şiirlerinin toplandığı Dîvân-ı İlhâmî nüshası; kendi dönemi içinde oldukça özenli bir şekilde yapılmış klasik yoldaki bezemeleri, çiçek minyatürlü sayfası ve döneminin özelliklerini yansıtan kitap kabı ile örnek teşkil eden eserlerdendir. Osmanlı tezhip sanatında yenilik arayışlarının yanında klasik tarzdaki işler de XVI. yüzyılın kalitesini yakalayamamış olsa da XVIII. yüzyıl boyunca yapılmaya devam etmiştir. Batı ile kurulan ilişkiler neticesinde sanatlarımıza nüfuz eden ve tezhip sanatında da kabul görmeye başlayan yeni sanat görüşü ise Sultan III. Selim'in saltanat yılları ile sınırlı kalmayarak, onun vefatından sonra da yayılmaya devam etmiş, XIX. yüzyılın değişen sanat zevki için temel oluşturmuştur.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Ayan Birol, İ. (2012). Tezhip. *İslam Ansiklopedisi* içinde (61-62. ss.), 41, TDV Yayınları.

Ayverdi, İ. (2010). Perdaht. *Kubbealtı Lugatı Misalli Büyük Türkçe Sözlük* içinde (987 ss.), Kubbealtı Neşriyatı.

Cezar, M. (1971). *Sanatta Batıya açılış ve Osman Hamdi*. Erol Kerim Aksoy Kültür Eğitim Spor ve Sağlık Vakfı Yayınları.

Dalbaş Karahan, E. (2017). *Tezhip sanatında Sultan III. Selim Dönemi (1789-1807)*. (Yayınlanmamış sanatta yeterlik tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.

Derman M. U. ile 17.06.2016 tarihli görüşmemizden alınan notlar.

Derman, F. Ç. (2009). Tezhip sanatında kullanılan terimler, tabirler ve malzeme. A. R. Özcan (Ed.), *Hat ve Tezhip Sanatı* içinde (525-535. ss.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Derman, F. Ç. (2012). Sultan III. Selim Devri tezyinatındaki Batı tesirleri. *Osmanlı Dünyasında Kültürel Karşılaşmalar ve Sanatsal Yansımaları*, Prof. Dr. Filiz Yenişehirlioğlu Onuruna Sempozyum içinde (93-98. ss.), Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü Yayınları.

Derman, F. Ç. (2013). Osmanlı İstanbulu'nda bezeme sanatı. F. M. Emecen, E. S. Gürkan (Ed.), *Osmanlı İstanbulu I* içinde (495-509. ss.), 29 Mayıs Üniversitesi Yayınları.

Derman, F. Ç. (2015). İstanbul'da tezhip sanatı. C. Yılmaz, M. A. Aydın (Ed.), *Antik Çağ'dan XXI. Yüzyıla Büyük İstanbul Tarihi; Edebiyat Kültür ve Sanat* içinde (358-383. ss.), İBB Kültür AŞ Yayınları.

Duran, G. (2018). Osmanlı tezhip sanatında natüralist üslûpta çiçekler. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(31), 177-199.

Elgin, N. (1959). *Üçüncü Sultan Selim (İlhâmi)*. Yıldız Basımevi.

Pakalın, M. Z. (2004). İğne perdahtı demiri. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* içinde (38 ss.), II, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Sultan Selîm-i Sâlis. *Dîvân-ı İlhâmî*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, no: T. 5526.

Yaman, B. (2008). *Osmanlı saray sanatkârları 18. yüzyılda Ehl-i Hıref*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The measures taken and innovations in the military, political and economic fields, which started to be seen in the country as a result of the Ottoman Empire's loss of power against the European States from the end of the 17th century, showed itself in the fields of culture and art as well as in other fields. Perhaps the most striking images of the Westernization movements, which were adopted as a state policy especially during the reign of Sultan Selim III, were realized in art products. Sultan III. Selim's artistic and innovative personality also spread to the time he lived. First of all, the change, which found its place in almost every area of life in the administrators and their environment, spread to every field of art. The art of illumination, which has a very important place among the book arts, has also taken its share from this change. The baroque and rococo movements of the West entered the Ottoman art in various ways, combined with the Turkish identity, gained unique characteristics, and works in a new style, which art historians called "Turkish rococo", began to be produced.

However, in addition to the search for innovation in the art of book illumination, classical style works continued to be made throughout the XVIII century, although they lost their quality in the XVI century. It is seen that the dark blue color lost its vitality in the classical illuminations of this period, the use of gold was widely used, the motifs became larger, and the spirals of the patterns had some defects from time to time.

In the Ehl-i Hiref notebooks (TSM, Archive D 9613/13) dated 1790-1796 in the Topkapı Palace Archive, the names of the artists working in the palace during the reign of Sultan Selim III and their salaries can be seen, indicating that the nakkashâne (atelier of the palace) continued in this period and It is an indication that the state support to art and artists continues.

The aim of this study is to examine an illuminated manuscript made in classical style during the reign of Sultan Selim III. The copy of Dîvân-ı İlhâmî, which we examined in this article, is one of the works that set an example for the decorations in the classical way, which was made very carefully in its own period. The work was examined page by page in its location, and the number of leaves, paper and ink type, font type, and decorated pages were determined. The decorations are explained in detail with photographs and pattern analysis. Drawings made with brush and ink on tracing paper were scanned at 300 dpi resolution. The type of the book cover was also determined and introduced with its photograph.

The copy of Dîvân-ı İlhâmî, which dates back to the principedom period of Sultan Selim III and contains the poems written by Sultan Selim III with the pen name

“İlhâmî”, has not been signed by a calligrapher or illuminator. In our history, the absence of signatures on manuscripts prepared for sultans and princes is a normal situation.

As a result, in this period, classical rules continued to be applied despite the losses in motifs, patterns and techniques. The new view of art which began to be accepted in the art of book illumination, was not limited to the reign of Sultan Selim III, but continued to spread after his death and formed the basis for the changing artistic taste of the 19th century.

Güvenç, E. (2022). J. P. Sartre felsefesinde varlığın fazladanlığı ve bulantı duygusu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1145-1175.

DOI: 10.21550/sosbilder.1063144
Araştırma Makalesi / Research Article

J. P. SARTRE FELSEFESİNDE VARLIĞIN FAZLADANLIĞI VE BULANTI DUYGUSU*

Emel GÜVENÇ**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 26 Ocak / January 2022
Kabul Tarihi / Acceptance Date: 7 Mart / March 2022

ÖZET

Varoluşçuluk, bireye vurgu yapan, varoluş sorununa odaklanan, gelenekçi felsefeyi sığ bulan felsefelerin ortak adıdır. O nedenle tek bir varoluşçuluktan değil varoluşçu felsefelerden söz edilebilir. Önemli bir varoluşçu filozof olan Sartre'a göre yeryüzüne atılmış olumsal bir varlık olarak insan, fazladanlığının bilincine vardığında varoluşun saçmalığını idrak eder. Bu idrak onda bulantı hissi uyandırır. Sartre felsefesinde bulantı, özgürlüğünün farkına varan bireyin sorumluluklarının ağırlığıyla tecrübe ettiği bunaltı duygusundan farklı bir deneyimdir. Bulantı, olumsuzluğunun bilincine varan bireyin hissettiği tikslenme duygusudur; boğucu bir sıkıntıdır; bir tür iç daralmasıdır. Bedeniyle kendinde varlık olan insan, bilinciyle kendisi için varlık olarak yeryüzünde bulantıyı tecrübe eder ve başkasıyla gerilimli bir ilişki içinde yaşar. Bu makalede Sartre'ın fenomenolojik ontolojisinin önemli kavramlarından olan kendinde varlık, kendisi için varlık kategorileri incelenmiş ve başkasının varoluşuna değinilmiştir; varlığın kökensel olumsuzluğu bağlamında ortaya çıkan fazladanlık bilincinin ve bulantı hissinin nelığı üzerinde durulmuştur. Çalışmamızın amacını, Sartre'ın içeriklendirdiği şekilde varlığın fazladanlığının ve bulantı duygusunun açıklanması oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: kendinde varlık, kendisi için varlık, başkası için varlık, fazladanlık, bulantı

---

* Bu makale, yazarın 2013 yılında Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalında tamamladığı *J. P. Sartre Felsefesinde Bulantı Kavramı* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Bursa Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, emelguvencsim@gmail.com

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

The Redundancy of Existence and the Feeling of Nausea in the Philosophy of Sartre

ABSTRACT

Existentialism is the common name of philosophies that emphasize the individual, focus on the problem of existence, and find traditionalist philosophy shallow. Therefore, it is possible to talk about existential philosophies, not a single existentialism. According to Sartre, an important existentialist philosopher, man, as a contingent being thrown to the earth, realizes the absurdity of existence when he becomes conscious of his redundancy. This realization makes him feel nauseous. In Sartre's philosophy, nausea is an experience different from the feeling of anxiety experienced by the individual who realizes his freedom with the weight of his responsibilities. Nausea is the feeling of disgust felt by the individual who becomes conscious of his contingency. The human being, who is a being-in-itself with his body, experiences nausea on earth as being-for-itself with his consciousness and lives in a tense relationship with other. In this article, the categories of being-in-itself and being-for-itself, which are considered among the important concepts of Sartre's phenomenological ontology, are examined and the existence of other is mentioned; In this study, the nature of the consciousness of redundancy and the feeling of nausea emerging in the context of the originary contingency of existence are emphasized. The aim of our study is to investigate the redundancy of being and the feeling of nausea in Sartre's philosophy.

Key Words: *being in itself, being for itself, being for others, redundancy, nausea*

Giriş

Varoluşçu felsefeler genel olarak kendi kendisini sorunsallaştıran çağımız insanını konu edinir; metafizik sorunlara yoğunlaşmak yerine somut insanın terk edilmişliğini, kaygısını, hiçlik duygusunu, iç sıkıntısını ele alır. Bireyin irade özgürlüğüne sahip olduğunu yani bir nevi özgürlüğe mahkûm olduğunu dillendiren varoluşçuluk, insanın sabit, değişmez bir yapıda olmadığını ve varoluşun özden önce geldiğini savunur. Varoluşçuluğa göre hakikat bütünüyle öznedir ve hiçbir soyutlama tekil varoluşun gerçekliğinin kavranmasında yeterli değildir. Bu doğrultuda öznenen hareket eden, öznel hakikatlerin önemine vurgu

yapan Sartre varoluşçuluğuna göre insan, dünyasal yaşamında seçim yapma sorumluluğundan kaçamaz; öylesine, rastlantı eseri var olduğu bu anlamsız dünyada kendi değerlerini yine kendisi belirlemek zorundadır.

Ateist varoluşçulukta evren rasyonel yollarla anlamlandırılmayacak kadar saçmadır. Böyle bir evrende rastlantısal olarak bulunan insan ancak kendi çabasıyla varoluşunu anlamlandırabilir. Varoluşçu felsefeler, insanı başkası için varlık olarak ele alır. Ben'in varlık koşulu ötekisidir. Ben, kendisini öteki olmadan anlayamaz (Cevizci, 1999: 890). Bilinç sahibi olan özgür insan, olmuş bitmiş bir varlık değil, var olmakta olan yani varoluşan bir varlık olduğu için kendisinin, başkasının bakışı tarafından nesneleştirilmesine, bulunduğu durum içine hapsedilmesine izin vermek istemez. Bu durum onun başkasıyla olan ilişkilerinde gerilim yaşamasına neden olur. Sartre felsefesinde bireyin başkasını cehennem olarak algıladığı ve yeryüzüne atılmış, terkedilmiş, yalnız ama özgür bir birey olarak varoluştugu belirtilir (Güvenç, 2013: 75).

Ateist ve teist olmak üzere iki farklı kanada sahip olan varoluşçuluğun teist kanadının ön plana çıkan isimleri arasında Soren Kierkegaard, Karl Jaspers ve Gabriel Marcel sayılabilir. Ateist kanadında ise ilk akla gelen isimler Jean Paul Sartre ve Martin Heidegger'dir. Teist varoluşçu felsefelerde insanın aşkın bir varlığa olan yöneliminin onun tüm varoluşsal durumlarında belirleyici olduğu düşünülür; Tanrı'ya inanan insanın yalnız, terkedilmiş, yüzüstü bırakılmış bir var olan olarak değerlendirilemeyeceği belirtilir. Bu bağlamda teist varoluşçu felsefelerde Tanrı'nın insanın kendini belirleme özgürlüğünü elinden alan bir varlık olarak değil, aksine insanın varoluşunu gerçekleştirmesine yardımcı olan bir varlık olarak değerlendirildiği söylenebilir. Tanrı fikrini çelişkili bulan ateist varoluşçu felsefelerde ise durum bunun aksi yöndedir. Varoluşçuluğun ateist kanadında, varoluşunu gerçekleştirmek isteyen insan için Tanrı, evrenin varlık şartı değildir. Eş deyişle insan var olmak için Tanrı'ya muhtaç değildir. Sartre'a göre Tanrı'ya ilişkin farklı

bakış açılarına sahip olan bu iki kanat *varoluşun özden önce geldiği* noktasında birleşirler (Sartre, 2010b: 61).

Genellikle öz ve varoluş felsefi açıdan birbiriyle karşı karşıya getirilen kavramlardır. Bir şeyin özünden bahsedilirken o şeyin varoluşundan bağımsız olduğu düşünülen ve kalıcılık arz eden nitelikler topluluğuna gönderme yapılır. Varoluş, öz ün aksine yaşayan gerçekliğe, yeryüzünde aktüel olarak bulunmaya işaret eder ve değişmezliğe, durağanlığa değil, dinamik bir yapılanmaya gönderme yapar. Varoluşçu felsefeler bütün insanlarda ortak olan bir özün, değişmez bir insan doğasının varlığını kesin bir dille reddederler; her insanın kendi varlığını seçebileceğini iddia ederler (Sartre, 2010b: 8). Bu bağlamda varoluşçu filozof Sartre şunları söyler: “İlkin insan vardır; yani insan önce dünyaya gelir, var olur, ondan sonra kendisini belirler, özünü ortaya çıkarır” (Sartre, 2010b: 63). Sartre’a göre açıklamaların ve nedenlerin dünyası varoluşun dünyası değildir (Sartre, 2016: 166). Çünkü insanı, nesnelere açıkladığımız tarzda açıklayamayız. Bir nesnenin, örneğin bir masanın önceden belirlenmiş bir özü vardır. Masa belirli bir amaç doğrultusunda tasarlanmış ve imal edilmiştir; yani masanın özü varoluşundan önce gelmiştir. Dolayısıyla insan dışında tüm var olanlarda öz varoluştan önce gelirken yalnız insanda varoluş özden önce gelir.

Sartre’a göre kendi özünü belirlemeye yazgılı olan insan bir yaratıcının eseri değildir. Bu bağlamda Tanrı’nın (masayı imal eden marangoz misali) insanı belli bir öze göre yaratan aşkın bir varlık olduğuna ilişkin düşüncelerin tamamı geçersizdir. Sartre için Tanrı’nın olmadığı bir evrende insanın önceden belirlenmiş bir özünün olduğu inancı hiçbir sağlam temele dayanmaz. Tanrının varlığının ve dolayısıyla evren üzerindeki etkisinin devre dışı bırakıldığı düşünsel bir yapılanmada doğal olarak insan da bir taslağa, belirli bir öze, bir amaca göre yaratılmamıştır. O hâlde insan önce var olan ve sonra kendi özünü belirleyen varlıktır (Cevizci, 1999: 752).

İnsan hayatına zorunluluğun ya da gerekirliğin hâkim olmadığını söyleyen Sartre'a göre hayatının bir heykelin ya da bir sanat eserinin ki gibi zorunlu bir şeye dayanmasını isteyen ve evrenin usla kurulmuş bir yapısı olmasını dileyen insanın arzusu gerçekleşmesi olanaksız bir arzudur. Ne yazık ki dünya da insan da hiç için var olmuşlardır ve bütünüyle fazladandırlar (Sartre, 2010b: 41-42). Sartre, mutlak olumsuzluğun bilincine varan, sebepsizliğiyle ve fazladanlığıyla yüzleşmeye cesaret eden yani kendini aldatmaktan vazgeçen insanın kaçınılmaz olarak varlık karşısında bulantı hissedeceğini belirtir. Burada bulantı varoluşsal bir deneyim olarak kendisini gösterir.

Sartre felsefesinin önemli kavramlarından olan *kendinde-varlık* ve *kendisi-için-varlık*, varlığın farklı modaliteleridir (Bozkurt, 1984: 139). Kendisi-için-varlık, kendinde-varlık olmadan var olamaz. Sartre'ın içeriklendirdiği şekliyle *bulantı* kavramını incelemeyen önce ilkin Sartre'ın sistematize ettiği varlık modaliteleri üzerinde durmak ve bu doğrultuda varlığın kökensel olumsuzluğunun idrakiyle ortaya çıkan fazladanlık bilincini incelemek bulantı duygusunun doğru şekilde anlaşılması için elzemdir.

1. Sartre Felsefesinde Varlık Kategorileri

1.1. Kendinde Varlık

Sartre felsefesinde varlığın farklı modaliteleri vardır. Bunlardan ilki *kendinde-varlık* tır. Kendinde-varlık, varlığının herhangi bir sebebi bulunmayan, değişmez olandır. Bu varlık türü, objelerin ve eşyaların cansız dünyasına karşılık gelir. Bir masa lambasının ya da bir vazunun kendisini şekillendirme yani özünü belirleme imkânı yoktur. Ne ise o olmak zorunda olan kendinde-varlık, bir diğer var olma biçimi olan kendisi-için-varlığın tam karşısında yer alır. Sartre bu durumu şöyle ifade eder: “Ne ise o olmak kendinde varlığın olumsal bir ilkesidir. Kendindenin gizi yoktur o somdur... Geçişler, oluşlar varlığın henüz olacağı şey olmadığını ve daha şimdiden olmadığı şey olduğunu

söylemeye imkân veren her şey, bütün bunlar ilke olarak ona yasaklanmıştır” (Sartre, 2010a: 43). Tamamlanmış ve kendisiyle dolu olan kendinde-varlık son şeklini almış dolayısıyla her türlü değişim imkânından mahrum bırakılmış varlıktır.

Kendinde-varlık söz konusu olduğunda varoluş özden önce değil, öz varoluştan önce gelir. Tanrı tanımaz bir varoluşçu olan Sartre için bu durum us yoluyla açıklanabilir bir durum değildir. Kendinde-varlık sebepsizdir; mümkün ya da zorunlu varlıktan da türemiş değildir; o nedenle saçmadır (Gürsoy, 1987: 34-35). Kendinde-varlık yaratılmamıştır, olumsaldır; kendisiyle doludur; saydam değildir; başkalığı, içi, sırrı yoktur. O, bilinci kendisine hizmet etmeye iterek onu edilgenleşmeye zorlar, ona sıkıntı verir. Buna karşın bilinç, kendisi-için-varlıktır; varlıkta bir boşluk, eksiklik (Direk, 2010: 19). Kendinde-varlık, kendisinden başka bir şey olma imkânına sahip değildir. Bu hâliyle o, “başkaları ile bağlantı kurmayan, hiçbir çatlağı olmayan ve içine girilmesi imkânsız bir granit kitlesi gibidir” (Moeller, 1969: 134-135). Kendinde-varlık, kendi kendisiyle özdeştir. Deniz kıyısında rastlanan yosunlu bir taş sadece yosunlu bir taştır; yani ne ise odur, sebepsizdir. Herhangi bir varlık nedeni yoktur; bütünüyle fazladandır. İşte bu sebepsiz, olumsal ve saçma varlık karşısında insan tiksinti duyar. Sartre felsefesinde bu duygunun adı *bulantı*dır. İnsanın karşısında bulantı duyduğu bu saçma, fazladan varlık âlemi ancak bilincin müdahalesiyle anlam kazanır. Foulquie’ye göre kendinde-varlık, hiçbir varlık zorunluluğu taşımaz; o kendisini tanıyan bilinçle karşılaşmadan önce, ne bu, ne de şudur. Anlamsız ve bulantı veren kaosun bir parçasıdır (Foulquie, 1976: 80-81).

Sartre’a göre kendinde varlığın saf olumsallığını idrak eden bireyin kaçıp kurtulabileceği başka bir varlık sahası yoktur. Kendisi de dâhil olmak üzere tüm varlığın anlamsız olduğunun bilincine varan bireyin varoluşunu gerçekleştirme sorumluluğunu askıya alması düşünülemez. Eş deyişle bir yandan tüm varlığın sebepsizliğini kavrayan

birey diğer yandan bu sebepsiz varlıklar âleminde her şeye rağmen özünü belirlemekten yani kendisini inşa etmekten sorumludur. İnsanın insan olmaktan dolayı içerisine düştüğü bu dilemma onun hissettiği bulantının asıl sebebidir.

1.2. Kendisi İçin Varlık

Sartre felsefesinde üzerinde durulan bir diğer varlık türü *kendisi-için-varlıktır*. Kendinde-varlık nesnel dünyaya karşılık gelirken, kendisi-için-varlık insanın bilincine tekabül eder. İnsan ağaç gibi mermer taşı gibi ya da bir su testisi gibi vardır. Yani bir boyutuyla o kendinde varlıktır. Fakat onun kendinde varlıktan farkı aynı zamanda kendisi-için-varlık olmasına olanak tanıyan yanıdır; yani bir bilince sahip oluşudur. Bu iki varlık türü hem görünüşte hem de temelde böylesine birbirlerinin karşısı olmalarına rağmen, aynı varlığın değişik ve farklı durumlardaki tezahürleridir.

Sartre için *kendisinde kendi varlığının eksikliği olan varlık*, kendisi için varlıktır. “Olmayan varlık aracılığıyla onun olmadığı varlığı oluşturan olumsuzlama, eksiklikler” (Sartre, 2010a: 149). Sartre, eksikliği, *eksik olan, eksikliği duyulan, eksik olanın eksikliğini duyan* olarak üç aşamada inceler. O, “*Varlık ve Hiçlik*”te ay örneği üzerinden bu konuyu işler: “İnsanın dünyasında, eksikliği-olan olarak kendini görüye veren tam olmayan varlık, eksik olan tarafından -yani olmadığı şey tarafından- kendi varlığında oluşturulur; son dördün evresindeki aya son dördün olarak varlığını kazandıran şey dolunaydır; var olanı belirleyen var olmayandır” (Sartre, 2010a: 148-149).

Kendisi için, kendinde varlıktan farklı olarak kendi kendini mütemadiyen yaratan varlıktır. Kendisi için, kendinde varlık gibi kendisiyle dopdolulu olmadığı için eksiklikler; içinde bir hiçlik barındırır. Yani kendisi için, kendisinin hiçliği olmak durumundadır (Sartre, 2010a: 139). Bu doğrultuda bilinç eksikliğini duyduğu bir bütünlüğe ve aşmaya doğru yönelir (Murdoch, 1981: 74). İnsan gerçekliği, kendisiyle

çakışmaya doğru sürekli bir öteye geçme edimidir ama bu çakışma hiçbir zaman verilmemiştir (Sartre, 2010a: 152). “Her bilinç, ... olmak için ...nın eksikliğini çeker” (Sartre, 2010a: 166). Sartre bilinç tarafından duyulan bu eksikliğin mutsuzluk verici olduğunu ifade eder. Ona göre insan varlığı kendi-için olmaktan çıkmaksızın kendineye erişemeyeceği için ıstırap çeker; o muktedir olmadığı bir gerçekliğin sürekli istilası altındadır. Bundan dolayı insan gerçekliği mutsuz bilinçtir; bu mutsuzluğun ötesine geçebilme imkânına da sahip değildir (Sartre, 2010a: 153).

Sartre’a göre kişilik, bir projeden, bir tür kendini aşmaktan ibarettir; insanın kişiliği kendine verdiği bir söz, tutmayı önemseydiği bir vaattir. Dünya içinde varlık olduğunun apaçık bilincinde olan Sartre tüm dünyaya egemen olan ve varlığın çok önemsenmesini sağlayan ciddiyet anlayışına şüpheyle yaklaşır. Varlığın bu denli ciddiye alınması insanı kayma ediminden uzaklaştırır; onu durağan olana, verili değerlere bağlar ve bu hâliyle ciddiyet anlayışı kendindenin donukluğuyla benzerlik gösterir. Ona göre kendilerini dünyadaki konumlarından yola çıkarak tanımlayan, değerlendiren ciddi adamlar dünyaya aittirler, onlar kendilerinden çıkış olanaklarını ve dolayısıyla özgürlüklerini kendi derinliklerine gömerler (Bertholet, 2009: 240-241).

Sartre’a göre bilincin ideali olan *kendinde kendisi için varlık* olma durumu ancak Tanrı gibi aşkın bir varlığa atfedilebilir. O, “*Varlık ve Hiçlik*”te, kendisi içinin kendinde olma arzusunun nafile bir arzu olduğunu şu sözlerle dile döker: “Her insan gerçekliği, varlığı temellendirmek ve aynı anda da kendi kendisinin temeli olarak olumsuzluktan kurtulan kendineyi, dinlerin Tanrı diye adlandırdıkları *enscausa sui*yi (kendinin nedeni olan varlık) oluşturmak üzere kendini yitirmeye doğru atılımda bulunduğu ölçüde bir çiledir” (Sartre, 2010a: 758). Tanrı’nın varlığının kabul edilebilir olmadığını söyleyen Sartre’a göre kendisi için varlığın bu tutkusu erişilemez bir tutkudur. Foulquie bu durumu bilincin hastalıklı durumu olarak nitelendirir ve şunları söyler:

“Bir <kendi için kendi> durumuna insanoğlu hiçbir zaman erişemez. Ne var ki durmadan onun peşinden koşmaya da hüküm giymiştir. İşte bilinci bir felaket ve bir hastalık durumuna sokan da budur” (Foulquie, 1976: 95).

Sartre felsefesinde olduğum benlik, henüz olmadığım benliğe bağlıdır. Sartre’ın ünlü eseri “*Bulantı*”da romanın başkahramanı Roquentin yalnızca şimdinin var olduğunu, yokluk ile nitelendirdiği için geçmişin kendisini engelleyemeyeceğini ve şimdiki benliğinin *gerçekleşmemiş olanı* başarmak için çabalaması gerektiğini fark eder ve böylelikle olduğu benliğin olmadığı benlikle yakın ilişki hâlinde olduğunu idrak eder. Nitekim Sartre’a göre geleceğin olasılıkları, varoluşan benliğin gizli olan potansiyelinin aktive edilmesine aracılık edebilir. İnsan bir ideale doğru çabalarırken kendisini hiçlikten çekip alır; olmak istediği *bene* doğru kendisini aşabilir. Varoluşunu gerçekleştirmek isteyen birey, seçim yapma yetisi sayesinde her zaman bir ideali aktüelleştirmeye yönelik eylemde bulunabilir (Gibbs, 2011: 65-66). Sartre, insanı, kendisiyle hiçliğin dünyaya geldiği varlık olarak tanımlar. Ona göre varoluşan birey, olduğu şeye mahkûm değildir. O, olmak istediği ama henüz olmadığı varlıktır. İnsan şu anda her ne ise, onun ötesine geçebilir (Bozkurt, 1984: 140). Yani o, olduğu şeyden vazgeçip olmadığı şey olabilir.

Sartre’da olgusalılık, verili olarak bulduğumdur. Dünyada bulunmayı, ebeveynimi, bedenimi ve daha birçok şeyi kendim seçmemişimdir. Fakat dünyasal yaşamımda belli bir durum içine yerleşmiş olmam mutlak özgürlüğümü elimden almaz. Önemli olan hangi durum içinde bulunduğum değil, içinde bulunduğum durumu ne yaptığımdır. Dolayısıyla bilinç sahibi bir varlık olarak insan olmadığı şey olma olanağını her zaman içinde barındıran aynı zamanda olduğu şey olarak kendisini değiştirme potansiyeline de daimi olarak sahip olan varlıktır. Bu hâliyle kendisi-için-varlık, kendinde varlıktan hiçliğe sahip oluşuyla ayrılır. Zorunsuzluğunun, fazladanlığının, rastlantısallığının

bilincinde olan kendisi-için-varlık her ne olmak istiyorsa o olma imkânını üzerinde olanak olarak taşıyan varlıktır. Bu durum onu kendindenin donuk yapısından ayırır.

1.3. Sartre Felsefesinde Başkasının Varoluşu

Sartre felsefesinin önemli kavramlarından biri *başkası-için-varlık* tır. Başkası hem kendinde varlık hem de kendisi için varlık olarak vardır. Bir yanıyla benim karşımda diğer nesnelere gibi bir nesne olarak duran, varoluşu bana bağlı olan başkası, diğer yanıyla kendisi için varlık olarak yani bilinç sahibi bir özne olarak vardır. Varoluşun varlık olarak ben, benim dışında kalan bir başkasıyla ilişkiye girdiğimde onun tarafından kuşatılırım. Bir kendisi-için-varlık olan ben başkasının bakışına maruz kaldığımda kendi olmakta olduğum ben olarak değil *nesne ben* olarak edilgenleştirilirim; kendimi başkalarından yalıtarak yaşamayı seçtiğimde ise yalnız kalırım.

Sartre felsefesinde *başkasının varoluşu*, kendisi için varlığın diğer insanlarla ilişkilerinde onlar tarafından nesneleştirilmesi durumuna karşılık gelir. Başkası, dünya görüşümüzü bulandıran, bizi nesneleştiren bir bakış şeklinde ortaya çıkar (Cevizci, 1999: 661). Başkası, *ben* in varlık koşuludur. Başkasının duyguları, düşünceleri benim deneyimlerime tesir eder. Ben başkasını görürken başkası da beni görür. Böylelikle o beni, ben onu etkiler dururuz. Başkasının bakışı beni nesneleştirirken aynı zamanda beni kendinde varlığa dönüştürür, beni sabitler ve böylelikle özgürlüğümü elimden alır. Neticede başkasının bakışıyla nesneleştirilen *bene* ulaşmam imkânsızlaşır (Güvenç, 2013: 52). Foulquie, *nesneleştirilmiş beni* şöyle açıklar:

“Ne var ki, başkası, dünyayı benden ayırıp götürmekle de kalmaz; benim gerçek benliğimi yani olmayı aklımdan geçirdiğim varlığı da yele verir. İlkini beni yargılar ve hakkımda bir fikir edinir. Elbette bunu benim düşündüklerime göre değil, bedenime, o andaki durumuma ya da daha çok geçmişime göre yapar. Başkası için ben, ne ise, ya da o zamana kadar ne oldu ise ancak o olan bir <kendinde > ye indirgenirim. Çünkü onun

benim hakkımda edindiği fikirde benim olmak istediğim şey -ki bu benim varlığımı oluşturur-kesinlikle göz önünde tutulmaz.” (Foulquie, 1976: 85)

Denis Bertholet, “*Sartre*” adlı eserinde Sartre’ın başkasının varlığını tehlikeli bir yabancı olarak algılandığını şu sözlerle dile döker: Sartre “çocukluğunda içinde bir üçüncü kişi bulunan bir dükkâna girme düşüncesiyle korkuya kapılması gibi ötekinin bakışı sorununda sıkıntıya düşer” (Bertholet, 2009: 349). Sartre’a göre başkasının *bene* bakışı ve bu bakışla *beni* nesneleştirisi, hareketsizleştirisi, *benin* kendisine yabancılaşmasına aracılık eder. Eğer ben, başkasının bana dair imgesine uymaya kalkışırsam kendim olmayan bir şeye benzemeye başlarım ve doğal olarak kendimden uzaklaşmış, başkasının nesnellik oyununa gelmiş olurum (Bertholet, 2009: 349).

Başkası tarafından nesneleştirilen ben, yine de başkasından vazgeçemem. Kendime ilişkin yaptığım tüm tanımlamalarda başkasındaki *beni* referans alırım. Sartre’a göre başkası, benim kendi hakkımdaki tüm düşüncelerimin zorunlu koşuludur. *Benin* kendisine erişebilmesi başkasının aracılığıyla mümkündür. Bu hususu, Sartre “*Özgürlük Yolları*” romanının kahramanı Daniel’in dilinden şöyle ifade eder: “Gerçek olan şu ki ben senin aracılığın olmadan nasıl kendime erişemiyorsam, sen de kendini bulmak, kendini tanımak için bana muhtaçsın” (Sartre, 1994: 408-409).

Görüldüğü üzere *ben*, başkasıyla iletişim kuran, ona ihtiyaç duyan varlıktır. Fakat ben ve başkası arasındaki söz konusu iletişim mutlu bir iletişim olmaktan çok uzaktır. Başkası huzur veren, güvenilir olan değil aksine endişe uyandıran, içtenliksiz olan, ürperti veren varlıktır. Başkasındaki ben, aslında *benin* kendisi değildir. Başkasının bakışı beni hapseder, belirli bir varlık kipinde beni dondurur ve yalnız bırakır. Mounier bunu şöyle ifade eder: “Bakışlar evreni paronayak evrenin buzlu yalnızlığını kurmaya yönelir. Hiç kimse yoktur. Antoine Raquentin hiç kimse için var değildir” (Mounier, 1986: 148).

“*Bulantı*” romanının kahramanı Raquentin başkalarının arasında ama onlara yabancılaşmış ve doğal olarak yalnızlaşmış olarak kendisini kavrar. Nesnelere kendinde, donuk yapısından ve yapışkanlığından bulantı duyan Raquentin varoluşun saçmalığını, anlamsızlığını idrak etmeyen, her gününü verili bir anlam örgüsü içinde, sorgulamadan yaşayan başkalarına karşı tıpkı nesnelere duyduğu türden bir tiksime duyar ve sevinçli, akıllı uslu insan sesleri arasında ne kadar yalnız olduğunu fark eder. Bu insanların vakitlerini dertleşmekle, birbirleriyle aynı düşüncede olduklarını anlayıp mutluluk duymakla geçirmeleri ona bütünüyle saçma görünür (Sartre, 2016: 17). Başkasının varoluşunu bir huzursuzluk kaynağı olarak tecrübe eden Raquentin lokantada gözlemlediği bir çift üzerine şu tespitleri yapar:

“Beni ilgilendirdikleri doğru, ama biraz canımı da sıkıyorlar. Onları kendimden öyle uzak hissediyorum ki. Sıcaktan gevşiyorlar; yüreklerinde, aynı hafif ve tatlı düş sürüp gidiyor. Tedirgin değiller, sarı duvarlara ve insanlara güvençle bakıyorlar; dünyayı şu hâliyle iyi ve yerinde buluyorlar; her biri, belli bir süre için, hayatının anlamını, ötekinin hayatında buluyor. Yakında, ikisinin tek bir hayatı olacak; ağır ve ılık bir hayat, anlamsız bir hayat. Ama bunun farkına varmayacaklar. İkisi de mutlu. Peki sonra?” (Sartre, 2016: 139)

Özgür ama bir o kadar da yalnız olarak varoluşan bireyin, başkalarının varlığı karşısında duyduğu iç sıkıntısı, Sartre’ın “*Bulantı*” romanında türdeşleriyle çatışki yaşayan ama aynı zamanda onların varlığına da muhtaç olan Raquentin üzerinden işlenir. Nitekim hayatlarının sınırsız saçmalığını örtbas eden ve böylelikle kendilerini aldatarak mutlu oldukları sanısıyla yaşayan başkaları Raquentin’i bulantıya sürükleyen süreçte pay sahibidirler. Dolayısıyla Sartre felsefesinde başkasının varoluşu, varoluşan bireyin duyduğu bulantıyı azaltan değil arttıran bir faktör olarak kendisini sunar.

2. Bulantı Duygusu ve Varlığın Fazladanlığı

2.1. Varlığın Fazladanlığı

Fazladanlık bilinci, aşkın varlığın devre dışı bırakıldığı bir dünyada sebepsiz, anlamsız ve bir başına kalan bireyin olumsuzluğunu idrakiyle ortaya çıkan bir tür farkındalıktır. Var olmak için bir bedene ihtiyaç duyan bilincin ilk hissettiği şey, kendinde varlığın fazladanlığıdır. Dünyanın saçma olduğunu ve her hangi bir aşkın amaçtan yalıtılmış olduğunu fark eden birey bulantıyı tecrübe eder. Sartre Bulantı'nın kahramanı Raquentin'in dilinden bu fazladanlık hissini açılar:

“Utanç içinde bulunan ve belirsiz bir tedirginlik duyan her var olan, ötekilerin karşısında kendini fazlalık olarak hissediyordu. FAZLALIK... Şurada duran atkestanesi fazlalıktı. Vellada da fazlalıktı. Ve ben (yumuşak, güçsüz, müstehcen, sindirim yapıp duran, kara düşüncelerle salınan) ben de fazlalıktım... Şu gereksiz varoluşlardan hiç olmazsa birini ortadan kaldırmak için, canıma kıymaya hazırlanır gibi oluyordum. Ama ölümüm bile fazlalık olacaktı. Cesedim de; şu güleç bahçenin dibinde, çınar ağaçlarının arasında, şu çakıl taşlarının üzerinde, kanım da fazlalık olacak; en sonunda temizlenmiş kabuğu çıkarılmış, dişler gibi temiz ve ak pak kemiklerim de fazlalık olarak kalacaktı. Her zaman için fazlalıktım ben.” (Sartre, 2016: 191)

Zorunluluğun karşıtı olan olumsuzluk kavramı, *varlığının nedeni kendinde bulunmayan* (Timuçin, 2004: 378) nitelenebilir için kullanılır. Var olma edimi kendisini sürekli yoklayan bir olumsuzluğun ve yalnız kalmışlık hissini tehdidi altındadır (Bertholet, 2009: 123). Sartre, öz yaşam öyküsünü anlattığı “*Sözcükler*” adlı eserinde kendisinden yola çıkarak hissettiği fazladanlık duygusunu şu sözlerle dile döker: “Kendimi fazlalık olarak duyuyordum, öyleyse yok olup gitmek gerekiyordu. Sürekli olarak öldürülme cezasına çarptırılmak üzere yargıç önünde bulunan tatsız bir neşelenmeydim ben” (Sartre, 1989: 75).

Sartre politik arka planı olmayan, İspanya savaşına değindiği “*Duvar*” (bk. Sartre, 2016) adlı öyküsünde bir idam mahkûmunun son

gecesini anlatır. Bu eserinde Sartre, insanın kendisini yaşamdan sıyrıp sıyıramayacağını, inançlarından, dini kabullerinden, aşklarından verili değerlerinden ve alışa geldiği her şeyden vazgeçtiğinde geriye ne kalacağını sorgular. Bu bağlamda Sartre, yaşamın hiçbir şey olduğunu, gidenin yerine yenisinin konulabileceğini, varoluşumuzun, mevcut durumumuzun tamamının saçma olduğunu dillendirir. Sartre'ın yazma edimi (tıpkı “*Bulantı*”nın kahramanı Raquentin’de olduğu gibi) varlığın fazladanlığı hissiyle paralel şekilde tecrübe edilen varoluşun saçmalığı karşısında bir başkaldırı, olumsuzluk duygusuna karşı bir tür direniş olarak değerlendirilebilir (Bertholet, 2009: 182).

Kendisi için varlığın varoluşunun rastlantısal ve anlamsız olduğunun bilincine varması, onda, öfke ve bulantı duygularıyla birlikte kaygı uyandırır. Sartre’a göre “yaratılmamış, varlık nedeni bulunmayan, bir başka varlıkla hiçbir bağı bulunmayan kendinde-varlık, ebediyen fazladandır” (Sartre, 2010a: 44). Bu doğrultuda bedeniyle kendinde varlık olan kendisi için varlık “kendini hiç uğruna orada olan olarak, fazladan olarak kavrar” (Sartre, 2010a: 145).

“Kendisi-için, olduğu hâliyle, kendi-içinin olmamış olmasının da mümkün oluşu olarak, olgunun olanca olumsuzluğuna sahiptir. Hiçleyici özgürlüğümün kendi kendisini iç daralması aracılığıyla kavraması gibi, kendi-için de olgusallığının bilincindedir: tümüyle nedensiz oluşun duygusunu taşır, kendini hiç uğruna orada olan olarak, fazladan olan olarak kavrar.” (Sartre, 2010a: 145)

Sartre, her şeyin olumsal olduğu dünyada zorunlu bir varoluş nedenimiz olmaksızın tüm kesinliklerden uzak tuhaf bir şekilde var olduğumuzu ve bundan dolayı içinde endişe, acı ve şaşkınlık duygularını barındıran bulantı duygusunu tecrübe ettiğimizi düşünür (Strathern, 1998: 31-32). Nitekim Sartre’a göre olumsuzluğun hâkim olduğu dünyasal yaşamda varoluşu, kendi kendinin nedeni olan bir üst varlıkla yani Tanrı düşüncesiyle anlamlandırmaya çalışmak ve bu doğrultuda fazladanlığının bilincine varmaktan ısrarla kaçınmak küçümsemeyi hak

eden bir tutumdur. “*Bulantı*”nın kahramanı Antoine Roquentin bu küçümsemeyi şöyle dillendirir:

“*Hiçbir zorunlu varlık varoluşu açıklayamaz. Çünkü olumsuzluk bir sahte görünüş, ortadan kaldırılabilecek bir dış görünüş değildir; mutlak olanın kendisidir, bu yüzden yetkin bir temelsizliktir. Şu bahçe, şu kent, ben kendim, her şey temelsiz ve nedensizdir. Bunun farkına vardığımız zaman yüreğiniz bulanır... Bulantı budur işte.*” (Sartre, 2016: 195)

Sartre’a göre insanın beden sahibi oluşu onun olumsuzluğunun göstergesidir. Bu doğrultuda insanın, kendinde varlık kategorisinde değerlendirilen nesnelere âlemiyle ilişki hâlindeyken, bu âlemi aşılması güç olan bir tedirginlik kaynağı olarak tecrübe etmesi olağandır (Gürsoy, 1987: 83). Ona göre bir beden içerisinde var olan ve dünyayla etkileşimde bulunan insan, varlığının fazladanlığından dolayı tiksinti hissedebilir. Bulantının kahramanı Roquentin, tedirgin, kendinden sıkılmış bir bilinçle fazladanlığından tiksinti duyar.

“Bulantı’dan sonra birçok kişi deli olduğumu ya da bir delinin öyküsünü anlattığımı söyledi” (Contât, 2004: 81) diyen Sartre’a göre dünya, bulantı veren, saçma sapan koca bir varlıktır. İnsan zamansal ve mekânsal olarak neden şimdi ve burada bulunduğunu boş yere sorgular. Çünkü bunlara verilebilecek akla uygun yanıtlar asla bulunamayacaktır. İnsanın doğumu gibi ölümü de saçmadır. Böyle bir dünya karşısında tiksinti duyan Roquentin şöyle söyler: “Dünya her yanda bulunuyordu, önde, arkada. Ondandan önce hiçbir şey yoktu. Hiçbir şey. Onun var olmadığı bir an yoktu. Beni tedirgin eden buydu işte; şu akan kurtçuğun varlığı için hiçbir neden yoktu kuşkusuz. Ama var olmaması olması da olanaklı değildi” (Sartre, 2016: 200).

Bir beden içinde olmak zorunda olduğu için kendinde varlığın olumsuzluğuna maruz kalan *kendisi için*, aşmak isteyip de aşamadığı kendisinin varlığı karşısında bulantı duyar. Bu bağlamda kendisi için varlığın tecrübe ettiği bulantının temel sebeplerinden biri de insanın kendi sonluluğunu idrak edişidir. Sartre metaforik bir dille yazdığı kısa

romanı “*İş İşten Geçti*”de (bk. Sartre, 1963) insanın ölüme yazgılı varlık oluşunu ve yaşamın sonluluğu karşısında hissettiği bulantı duygusunu anlatır. Bu bağlamda bulantı, dünyaya atılmışlığını ve rastlantısal olarak var olduğunu idrak eden insanın evrenin saçmalığına, varlığın fazladanlığına, nesnelere insan üzerindeki baskın gücüne karşı duyduğu tiksintiyi ifade etmek için kullanılan bir kavramdır.

2.2. Bulantı Duygusu

Sartre, kahramanı Raquentin’in varlık karşısında hissettiği tiksinti hissini “*Bulantı*” adlı eserinde etkileyici bir üslupla anlatır. Ona göre varlığın olumsuzluğu karşısında fazladanlığını hisseden birey, kendisini varoluşuyla yüzleşmeye götüren *bulantı* duygusunu tecrübe eder.

Bulantı, görünen dünyanın dışında bir varlık sahası olduğunu kabul etmeyen insanın tecrübe ettiği ağır psikolojik durumun ifadesidir (Güvenç, 2013: 55). Sartre “*Bulantı*”nın düşünsel bir tezi doğrulamak amacıyla değil, yaşamış bir deneyimi anlatmak için yazıldığını belirtir (Sartre, 2010b: 41). Mounier, bulantı üzerine şunları söyler:

“Olumsuz ve saçmayı barındıran, bir çeşit doluluğa sahip olan kendinde varlık, ham var olandır bu. Ne var ki bir ölü doluluktur bu, bir ölüm doluluğudur. Kendinde varlık, saçma bir biçimde, kendine dönmeksizin, kendini aşmaksızın, kendile dolu olarak, kendine karşı donuk olarak yalnızca olduğu şeydir. Kimliksizdir, gizlidir, fazladandır. Ve bundan çıkan tüm budala olmayanların duydukları şu belirsiz ve boğucu sıkıntı ‘bulantı’dır.” (Mounier, 1986: 81-82)

Sartre “*Bulantı*” adlı romanında, kahramanı Raquentin üzerinden varoluşan bireyin hissettiği bulantı duygusunu etraflıca anlatır. Raquentin’in bulantıyı ilk tecrübe ettiği an, deniz kıyısında eline aldığı bir çakıl taşının yapışkanlığını hissettiği andır; bu onda katlanılması zor bir tiksinti hissi uyandırır. Çakıl taşı hareketsiz, saçma, kendisiyle dolu bir varlık olarak karşısında durmaktadır (Sartre, 2016: 16). Bu taş çamura bulandığı için cıvık ve yapışkandır. Sartre bulantı duygusundan bahsederken sıklıkla yapışkanlığa, cıvıklığa vurgu yapar. Bu vurgu onun

somut yaşantılarından izler taşır. Çalıştığı okulun öğretmenlerinden biriyle buluştuğu yemek masasına getirilen ıslak, salyalı bir istiridye onun fizyolojik açıdan bulantı hissetmesine neden olur. Yumuşak, salyalı ve dişil eğilimli bu varlık daha sonra Sartre'ın kitabı “*Varlık ve Hiçlik*”te üzerinde durulan *cıvık olma* durumunun zeminini hazırlar (Bertholet, 2009: 165). Burada yapışkanlık varoluşsal bir kategori olarak sunulur. Sartre'a göre objelerin yapışkan, cıvık (hatta salyalı) bir boyutu vardır. Fakat bu yapışkanlık sadece nesnelere atfen okunabilecek bir özellik değildir. Dünyasal varoluş, geçmiş yaşantılar, başkasının varlığı, kendi kendini aldatan bilinç gibi birçok kavram zaman zaman yapışkan olarak nitelendirilebilir. Mounier'e göre tüm yaşam, kendinde varlık, kendisi için varlığın kendisine yabancılaşmasına aracılık ettiği müddetçe yapışkanın tehdidi altındadır (Mounier, 1986: 89).

Bir hiç uğruna nedensizce varoluşan insanın hissettiği tikslenme duygusu, Sartre'ın “*Bulantı*” adlı romanında nesne korkusu, fazladanlık duygusu, varoluşun saçmalığı, yaşamın sonluluğu, insanın yalnızlığı gibi temalar üzerinden açılır. Söz konusu romanın kahramanı Raquentin, aşına olduğu çevresinde günlük rutinleri doğrultusunda yaşayıp giderken hiç beklenmedik bir anda başka bir gerçekliğin bilincine varır. Bu gerçeklik o zamana kadar kendisini belli etmeyen, bir yerlerde ortaya çıkmayı bekleyen ve ortaya çıktığı gibi Raquentin'in tüm hayatında gedikler açan ve varlıkların varoluş nedenlerini yerle bir eden, anlamlandırılması güç bir gerçekliktir (Robbe-Grillet, 1982: 143-145). Bu bağlamda denilebilir ki: Raquentin'in hayatında birden bire ortaya çıkan, tek-düze yaşamını allak bullak eden ve bulantı hissini doğmasına neden olan nesne korkusu, onun nesnelere varlığını doğrudan idrak etmesinden değil bu nesnelere kendisi üzerinde hâkimiyet kurduğunu düşünmesinden kaynaklanır. Raquentin insanın hizmetine sunulan canlı olmayan nesnelere canlı bir hayvan gibi kendisine dokunmasını, kendisiyle bağlantı kurmasını çekilmez bir durum olarak nitelendirmeye ve nesnelere karşısında korku hissetmeye başlar (Sartre, 2016: 20).

Söz konusu romanda Raquentin'in bulantı hissetmesine neden olan etmenlerden bir diğeri, yeryüzünde nedensiz olarak var olduğunun bilincine varmasıdır. O, bu durumu şöyle dillendirir: “Düşünüyorum da diyorum gülerek, hepimiz şurada oturmuşuz. O değerli varoluşumuzu sürdürmek için yiyip içiyoruz. Oysa var olmaya devam etmemiz için hiçbir, ama hiçbir neden yok” (Sartre, 2016: 144). Sartre'a göre insanların çoğunluğu Raquentin'in idrak ettiği bu gerçekle yüzleşmekten bilinçli ya da bilinçsiz bir şekilde kaçınırlar; zihinsel konfor alanlarının bozulmasını istemezler. Bu doğrultuda Sartre, hayatlarını sınırsız saçmalığa kapatan, böylelikle kendilerini aldatan ve varoluştuklarını duymaktan inatla kaçınan insanların hiçbirinin herhangi bir kimse ya da bir şey için gerekli olmadıklarını düşünmeye kalkışmadıklarını belirtir (Sartre, 2016: 144).

Kendisi için, kendindenin zorunsuz, fazladan varlığını kavradığında ve bir bedene sahip olduğu için kendinde varlık olarak dramatik şekilde var olduğunu idrak ettiğinde tiksinti duyar. Sartre, insanın beden sahibi olduğu için bir yanıla kendinde varlık oluşundan, ereksizliğinden ve yaratılmamışlığından dolayı içine düştüğü çaresizliği şu sözlerle anlatır: “Var olan her şey, nedensiz ortaya çıkar, zavallılığı yüzünden varoluşunu sürdürür ve rastgele ölür” (Sartre, 2016: 199).

Sartre'a göre insanın karşısında tamamen edilgin kaldığı ölüm olgusu bulantıyı ortaya çıkaran temel etkenlerden biridir. Kendisi-için-varlık yaşamın sonluluğu karşısında kendisini çaresiz hisseder. Bu bağlamda Sartre ölümü aşkın bir varlığa referansla anlamlandırmaya çalışan ve bir öte dünya inancıyla şekillenen dini öğretilerin safsatadan ibaret olduğuna inanır. Ona göre tek gerçek hayat şimdi burada yaşadığımız hayattır; ama ne yazık ki insan bu gerçeği kabullenmek yerine ölüm karşısında nafi avuntular bulmaya ve böylelikle kendisini teselli etmeye çalışır. Hâlbuki insan, yadsınamayacak bir gerçeklik olarak kendi mutlak sonuna doğru ilerler. Tek gerçek hayatın bu dünyadaki hayat olduğuyula ve bundan sonra başka bir varoluş kipinde

bulunamayacak oluşuyla kendini aldatmadan yüzleşen insanın kaçınılmaz olarak hissedeceği duygu bulantı duygusu olacaktır. Bulantı duygusunun yaşamın sonluluğunu apaçık idrak eden insanın yapışkana bulaşmadan var olabilmesine aracılık edebileceğine inanan Sartre için bu duygu yaşanması zor da olsa varoluşunu gerçekleştirmek isteyen insan için gerekli olan varoluşsal bir tecrübedir (Güvenç, 2013: 78).

Görüldüğü üzere bilinç, kendi varoluşunun temelsizliğini, varlığın olumsuzluğunu fark ettiğinde acı çeker ve varoluşun mutlak saçmalığı onda bulantı hissinin uyanmasına neden olur. Olması muhtemel birçok varoluş durumundan sadece rastlantı eseri bulunduğu zamanda ve mekânda olan, tesadüfi olarak ırkı, cinsiyeti, ebeveyni belirlenen insan, neden şimdi ve burada olduğunu sorgular. Sartre'a göre bu sorgulamanın neticesinde ulaşılabilecek açıklamaların hiç biri tatmin edici olmayacaktır. Bu durumda yapılabilecek tek açıklama evrenin varlığının nedensizliğidir. İnsan, kendisinin ve kendisi dışındaki her şeyin amaçsızca var olduğunu, başı-sonu belirsiz olan, nereden gelip nereye gittiği rasyonel yollarla açıklanamayan bu evrende bilinç sahibi bir varlık olarak kontrol altına alamayacağı bir kendinde varlığın idrakiyle tüm gerçeklik karşısında şüphe duyar. Nitekim insanın ve diğer var olanların şimdi-burada içinde buldukları varoluşsal durum olası birçok alternatif durum arasından sadece rastlantı eseri şu an olduğu şekliyle tahakkuk etmiştir. Paris'te Fransız bir ailenin en küçük kızı olarak dünyaya gelen bir çocuk Ürdün'de fakir bir işçinin engelli oğlu olarak da dünyaya gelebilirdi; tabii hiç doğmamış olması da olasılıklar arasındaydı. Benzer şekilde yolda aracı arıza yaptığı için o gün işten izin alan bir memur iş yerinde çıkan yangından rastlantı eseri kurtulmuş olabilirdi. Bu örneklerin ilkinde söz konusu çocuğun içinde bulunduğu varoluşsal durumun kendisi tarafından belirlenmediğine yani kendisine her hangi bir seçim hakkı verilmediğine tanık oluruz. İkinci örnekteyse tesadüfi olarak değişen koşulların kişinin hayatında belirleyici faktör olarak devreye girdiğini gözlemleriz. Her iki örnekte de dikkat çekici

olan nokta bireyin hayatına olumsuzluğun hâkim olduğudur. Bu ve buna benzer tüm durumlar evrende zorunluluğun değil rastlantının mutlak hâkimiyetinin göstergesidir. Dolayısıyla Sartre felsefesinde zorunsuzluğun, nedensizliğin hüküm sürdüğü bu evren için yapılabilecek en makul açıklama evrenin varlığının saçma ve anlamsız olduğu yönündedir.

Özü hiçlik olan ve varlıkla ilişkisinde kendinde varlığın doluluğuna hiçbir şekilde sahip olamayacak olan bilincin, *kendinde kendisi için olma* isteği ulaşılmaması olanaksız bir tutkudan ibarettir. Kendisi içinin, *kendinde kendisi için* olamayacak olması onu bulantıya sürükleyen temel nedenlerdendir. Bu bağlamda Kenan Gürsoy, bulantı üzerine şunları söyler:

“Bulantı; insanın, varlığın manasızlığı ve hayatın beyhudeliği karşısında duçar olduğu irkilme ve tiksinden bir ifadesidir. (...) Bulantı, insanın dünyayı ve hayatı çevreleyen bu olumsuzluk ve boşlukla karşılaşmasının getirdiği bir tecrübedir. İnsan bir taraftan varlığın bütün ağırlığını ve kendi hayatı üzerindeki müessiriyetini hissetmekte diğer taraftan ise bu varlık diye isimlendirdiği şeyin bir manasızlıktan ibaret olduğunu idrak etmektedir.” (Gürsoy, 1987: 80)

Roquentin varoluşun saçmalığını kavradıktan sonra şaşkınlık, tedirginlik, nefret ve tiksinden duygularını tecrübe eder. “Bana verilmiş, hem de bir hiç için verilmiş olan hayat karşısında şaşırılmış durumdayım,” (Sartre, 2016: 223) diyen Roquentin’in şaşkınlık duygusu nedensizliğinin farkına varmasından kaynaklanır. Sartre’a göre insan hayatı hiçliğe yazgılıdır. O, “*Akıl Çağı*” adlı romanında kahramanına söylediği şu cümlelerle bu düşüncesini açık eder: “Bir hiç için bir sürü gürültü (...) Hiç için... Bu yaşam ona hiç için bağışlanmıştı, kendisi hiçti...” (Sartre, 1999: 320)

Sartre’da bulantının ortaya çıkması için bireyin varlığa şüpheyle yaklaşması gerekir. Varlığa şüpheyle yaklaşan birey, sorgulanmamış ve dolayısıyla içselleştirilmemiş değerlere ve mevcut düzene ilişkin şüphe

duymaya başladığında ayağının altındaki zeminin kaydığını hisseder. Bu eğreti varoluş, gelmekte olan bulantının habercisidir. Sartre'ın ünlü romanının bulantıyı yoğun şekilde deneyimleyen kahramanı Antoine Roquentin, paradoksal şekilde anlamaya çalıştığı bir gerçekliğin içine dalmış ve ondan kopmuş bir adamdır. Roquentin, düzenli bir evren düşüncesinin kendisi için rahatlatıcı olduğunu bilir; varlığının bir anlamı olduğuna, olumsal bir varlık olmadığına inanmak ister. Bulantı duygusunu yeni yeni tecrübe etmeye başladığı zamanlarda “bunca düzenli bir dünyadan korkulur mu?” (Sartre, 2016: 17) diyerek kendisini teskin etmeye çalışır. Fakat artık inançlarından, ahlaki değerlerinden kısacası düzenli hayatının tamamından şüphe duymaya başlamıştır. Raquentin için en acı veren şey kendi varlığına ilişkin duyduğu şüphedir.

Sartre'ın roman kahramanı Raquentin üzerinden anlatmaya çalıştığı bulantı hissi aslında bireyin deneyimlediği varoluşsal depresyonun ifadesidir. Bu bağlamda Sartre'a göre insanın varoluşuyla yüzleşmesi yani varoluşunu gerçekleştirmesi için gerekli olan bedeli ödemesi ve dolayısıyla bulantı duygusunu tecrübe etmesi gerekir. Nesnelerin kendiliğindenliği karşısında hissedilen bulantı sadece cansız varlıklarla kurulan ilişkide gündeme gelmez. İnsan, kendisine ve türdeşlerine karşı da bulantı hissedebilir. İnsanın kendisiyle ya da başkalarıyla etkileşim hâlindeyken rahatsız edici boyutlarda tecrübe ettiği bulantı duygusu, iğrenmeyi ve yalnızlaşmayı da beraberinde getirir; mevcut düzeni allak bullak eder; her şeyin gereksiz, fazladan olarak görülmesine neden olur (Michaels Kerr, 2010). Sartre “*Varlık ve Hiçlik*” adlı eserinde bulantı üzerine şunları söyler:

“Benim tadım olan ve ondan kurtulmak için gösterdiğim çabalarda bile bana eşlik eden yavan [fade] ve mesafesiz bir tadın kendi içinim tarafından bu sürekli kavranışı, bir başka yerde bulantı [Nausée] adıyla betimlemiş olduğumuz şeydir. Gizli ve üstesinden gelinmez bir bulantı bedenimi durmadan bilincime gösterir; ondan kurtulmak için bazen hoşluğu ya da fizik acıyı bile arayabiliriz, ama acı ya da hoşluk bilinç tarafından var edildikleri andan itibaren bilincin olgusallığını ve

olumsallığını göstermeye koyulurlar ve kendilerini bulantı fonu üzerinde açığa çıkarırlar. Bu bulantı terimini, fizyolojik öğürmelerimizden devşirilmiş bir eğretileme gibi anlamak zorunda olmamız bir yana, tersine, bizi kusmaya götüren bütün somut ve ampirik bulantılar (kokmuş et, taze kan, dışkular, vb. karşısındaki bulantılar) onun temeli üzerinde ortaya çıkarlar.” (Sartre, 2010a: 442)

Sartre’ın dile döktüğü şekliyle bulantı hissi hayatın belli bir kesitinde kendisini hissettiren sonrasında ortadan kaybolan bir duygu durumu değildir. Varoluşunu gerçekleştirmek isteyen insan söz konusu duyguyla yaşamayı öğrenmelidir. Nitekim Sartre, mevcut koşullara göre bulantı duygusunun farklı oranlarda tecrübe edilebileceğini fakat gelip geçici bir hastalık gibi düşünülemeyeceğini, bu duygunun insanın kendi öz varlığının bir yansıması olduğunu romanının kahramanı Roquentin üzerinden dillendirir:

“Bulantı biraz yakamı bıraktı. Ama geri döneceğini biliyorum; benim normal hâlim o. Ne var ki bugün vücudum onu kaldıramayacak kadar bitkin. Hastalar da kimi zaman acılarını duymayacak kadar bitkin düşerler. Canım sıkılıyor, başka bir şey değil. Ara sıra öyle şiddetle esniyorum ki, gözlerimden yaş geliyor. Derin, kopkoyu bir sıkıntı bu; varoluşun ta kendisi; benim yapıldığım hamur.” (Sartre 2016: 199)

Bulantı duygusu, Roquentin’in hayatın anlamsızlığını keşfedişle birlikte onu çepeçevre sarmıştır. Bu doğrultuda bulantının varoluşsal bir tecrübe olduğu ve bulantıyı deneyimleyen kimsenin eş zamanlı olarak varoluşsal sıkıntıyı da tecrübe ettiği ve varoluşunu gerçekleştirme yolunda ilk adımı attığı söylenebilir. Ancak, insanın kendi varlığını diğer tüm var olanlar gibi fazladan olarak kavraması, düşünsel ve eylemsel olarak hareketsizliğe, boş vermişliğe çağrı olarak değerlendirilmemelidir. Nitekim insan özgür bir varlık olarak bu anlamsız evrende kendi varlığının anlamını yine kendisi bulmak zorunluluğu içinde tüm yapıp ettiklerinden sorumludur.

Sartre’a göre insan Tanrısız bir dünyada olumsuzluğuyla, yalnızlığıyla ve sonlu varoluşuyla başa çıkabilmelidir. Varoluşunu

gerçekleştirmek için verili hiçbir değere boyun eğmemeli, zorunsuzluğuyla yüzleşmeli ve kendi kendisinin nedeni olmalıdır yani kendi değerlerini yine kendisi belirlemelidir. Çünkü o özgürlüğe yazgılı bir varlıktır. Bu bağlamda bulantı hissi, aslında insanı varoluşunu gerçekleştirmeye zorlayan ontolojik bir kavram olarak değerlendirilebilir. Nitekim insanın sebepsiz varoluşuyla yüzleşmesi sonucu ortaya çıkan ve bu hâliyle içinde olumsuzluk barındıran bulantı duygusu, aynı zamanda insanın varoluşunu gerçekleştirmesi için deneyimlenmesi gereken bir duygudur. Alain Robbe Grillet “*Bulantının Mirasçıları Bizleriz*” adlı yazısında bulantının, geleneksel değerlerin, dış yüzün sorgulanmasını içerdiğini dillendirerek bulantının bu varoluşsal değerine vurgu yapar ve şöyle söyler:

“Nerede olursak olalım, usçuluğun ve rahat gerçeklerin (bizi aynı zanda hem koruyan, hem de tutsak eden dünya düzeninin) cilasını biraz kazınamız yeterlidir. Anlamaların ve yasaların güzel yapısı, ansızın bir gösteriş olduğunu ele verir; korkunun üzerine, umutsuzluğun, çılgınlığın üzerine göz boyamak için resimlenmiş sofuca bir yalandır bu.” (Robbe-Grillet, 1982: 143)

Everett L. Hamner’e göre olumsuzluğun farkına varan ve bu doğrultuda Tanrı, insan, ölüm, intihar gibi birçok görkemli kavramla yüzleşen ve bu yüzleşmeyle gelen bulantıyı deneyimleyen insan varoluşunu gerçekleştirme yoluna girmiş insandır (Hamner, 2003: 191). Özelde Roquentin’in iç daralmasını ve kaygısını betimleyen bulantı duygusu genelde tüm bireylere iki şey arasında seçim yapma imkânı sunar: Kişi ya varoluşun saçmalığını tanır ve buna rağmen kendine yabancılaşarak ve varoluşunu gerçekleştirmekten uzaklaşarak yaşamına devam eder ya da şimdi ve burada özgürlüğünün farkındalığıyla ve seçimlerinin kendisine yüklediği tüm sorumluluğu üstlenmiş bir şekilde varoluşunu gerçekleştirme yolunu tutar (Gibbs, 2011: 71). Dolayısıyla bulantı, kim olduğumuzu belirleyen, bizi belli kalıplar içine hapseden, geçmiş eylemlerimizin şimdiki varlığımızın değerini belirlediğini iddia eden kısacası var olmakta olan bireyin özgürlüğünü, varoluşunu

gerçekleştirme imkânını elinden alan her türlü sınırlandırma girişimine ilişkin duyulan bir tiksintiyi de içerir (Clayton, 2009). Bu bağlamda bulantıyı tecrübe eden Raquentin'in edebi olana yönelik tutkusu, absürt bir dünyada bireyin anlamı ancak kendisinin inşa edebileceği imasını taşır.

Sartre'a göre bulantıyı deneyimleyen insan, özgürlüğünün farkındalığıyla bu duyguyu alt edebilir. İnsan seçimleri doğrultusunda dünyasal varoluşunu anlamlandırabilir. Sartre'ın "*Bulantı*" romanının kahramanı Roguentin, özsüz varoluşunu kavrayan, yeryüzünde bulunuşunun olumsuzluğunu idrak eden ve bundan dolayı anlamsızlık içinde bocalayan insanı simgeler. Söz konusu romanda Raquentin'in öncelikle adını koyamadığı bir tür tiksintime hissettiğine sonrasındaysa bu duygunun neden kaynaklandığına, nasıl ortaya çıktığına dair farkındalık kazandığına tanık oluruz. Süreç içinde Raquentin bu duyguyla nasıl baş edebileceğini, dünyanın saçmalığı karşısında nasıl var olabileceğini sorgulama boyutuna gelir. Bu sorgulama sonucunda onun için bir kurtuluş umudu belirir. Dışarıdan gelen, verili değerlerin tamamına karşı şüphe duyan Raquentin'in bulduğu çıkış yolu başkalarının yönergelerinden bağımsız kendisi tarafından bulgulan bir çıkış yoludur. Raquentin yoğun iç sıkıntısıyla geçirdiği zamanların ardından bir müzik sesinde, zenci bir kadının şarkısında varoluşunu nasıl anlamlı hâle getireceğine dair bir bilinç kazanır. Duyduğu ezgi bulantıyla gelen sıkıntıdan onu kurtarır. Raquentin anlar ki; insanı zorunsuzluktan ve dolayısıyla bulantıdan uzaklaştıracak şey tıpkı bu dinlediği melodide olduğu gibi bir sanat eseri yaratmaktır (Sartre, 2016: 223). Örneğin insanın varoluşunu anlamlandırabilecek bir kitap yazmaktır. Roguentin'in bulduğu çıkış yolunda rastlantı eseri olan, hiçbir şekilde haklı çıkarılamayan, yapışkan, kaygan ve tiksinti veren tüm varoluşsal durumlar kendilerini zorunluluğa, ölümsüzlüğe bırakıp ortadan kaybolurlar. Burada Sartre'ın kahramanı Raquentin ile kendisi arasında

bir özdeşlik kurduğu söylenebilir. Nitekim yazmak Sartre için de tüm yaşamını anlamlandıran varoluşsal bir gerçekliğe işaret eder.

Bulantı ve bunaltı birbirine yakın kavramlar gibi görünseler de aslında bu kavramlar Sartre felsefesinde birbirlerinden farklı anlam örgüleri içinde kullanılırlar. Bunaltı, bulantı duygusundan farklı olarak özgürlüğünün farkına varan insanın bu özgürlüğün gereği olarak seçim yapma ve bu seçimlerin sorumluluğunu üstlenme noktasında tecrübe ettiği iç daralmasına karşılık gelir. Sartre bu konuda şöyle yazar:

“Dünyanın içine bırakılmış durumdayım; ama bu, suyun üzerinde yüzen tahta parçası gibi düşman bir evrenin içinde terk edilmiş ve edilgin olarak kalacağım anlamına gelmez. Bu, tersine, kendimi aniden tek başına ve yardımsız olarak olanca sorumluluğunu taşıdığım bir dünyanın içinde angaje olmuş bir hâlde bulmam demektir ve ben, ne yaparsam yapayım, bir an için bile olsa, kendimi bu sorumluluktan kopartmam, çünkü sorumluluklardan kaçma arzudan bile sorumluyum.” (Sartre, 2010a: 690)

Sartre’a göre dünyanın saçmalığı ya da insanın terk edilmişliği, insanın kendi varoluşunu gerçekleştirme imkânını, seçme sorumluluğunu dolayısıyla özgürlüğünü elinden almaz. İnsan dünyaya atılmış da olsa, yapa yalnız da kalsa Tanrısız bir evrende yaşamına anlam yükleyebilir. Sartre, varoluşun nedensizliğini ve özgürlüğün insana yüklediği sorumluluğu *“Yaşanmayan Zaman”* adlı romanının başkahramanı Mathieu’nün dilinden şöyle anlatır:

“Kilise yıkılabilir, bir otobüsün açtığı delikte ölüp gidebilirim, yaşamımın içine düşebilirim yeniden. Hiçbir şey benden bu ölümsüz anı koparıp alamaz. Hiçbir şey... Siyah göğün altında taşları tutuşturan o kupkuru yıldırım var olacaktı. Her zaman, sonsuzluğa dek; mutlak, nedensiz, mantıksız, amaçsız bu süreklilikten başka geçmiş, geleceği olmayan, karşılıksız, apansız ve inanılmayacak kadar güzel. (Mathieu) Birden “özgürüm!” dedi. Ve sevinci biranda ezen, öldüren bir korkuya döndü.” (Sartre, 1994: 353)

Sonuç olarak denilebilir ki: Bulantıyı deneyimleyen insan, özgürlüğünü kullanarak bu duyguyu alt etmek için harekete geçmelidir. Bu özgürlük sorumluluk gerektiren, insanı yalnızlaştıran, bedeli ağır olsa da insana yakışan gerçek özgürlüktür.

Sonuç

Varoluşçuluğun en etkin isimlerinden olan J. P. Sartre tüm yapıtlarında tekil bireyin varoluşunu konu edinir ve insan varlığını *kendinde varlık, kendisi için varlık ve başkası için varlık* olarak sınıflandırır. Kendinde varlık, kendisiyle özdeş olan yani neyse o olan varlıktır; fazladandır; sebepsiz ve saçmadır. Bilinç, bir bedene bağlı olmaksızın var olamayacağı için kendisi için varlık da bir boyutuyla kendinde varlık olmak durumundadır. Kendisi için varlık kendinde varlıktan farklı olarak bilinç sahibidir; ne ise o değildir, ne değilse odur. Rastlantısal olarak var olduğunu idrak eden bilinç, bu sebepsiz ve anlamsız varoluş karşısında bulantı hisseder. Bu bağlamda başkalarının varlığı bulantı hissini azaltmaz aksine artırır. Birey, başkasının varlığını rahatsız edici, sıkıntı verici bir durum olarak tecrübe eder. Başkasının bakışıyla nesneleştirilen bilinç sahibi birey, *olmakta olma* boyutunu hiçe sayan başkasına yabancılaşır. Başkasıyla arasında kurulan bu gergin ilişki kendisi için varlığı bulantıya sürükler. Sartre'a göre varlığının olumsuzluğunu ve yeryüzünde fazladan bir varlık olarak rastlantı eseri bulunduğunu kavrayan ve bundan dolayı bulantı hisseden birey için tüm saçmalığına rağmen yaşanacak tek gerçek dünya bu dünyadır. Tanrı'nın olmadığı böyle bir dünyada varlığa gerçek anlamını verecek olan bireyin kendisidir. Kendisine verili varoluşsal durumlarla dünyaya gelen yani cinsiyetini, ebeveynini, kalıtsal özelliklerini ve buna benzer daha birçok faktörü belirleyemeyen insan her şeye rağmen yine de içinde bulunduğu koşullar her ne olursa olsun olmak istediği *beni* tasarlayabilir ve bu tasarımı gerçekleştirmeye doğru harekete geçebilir; her ne değilse o olabilir. Dolayısıyla yeryüzüne atılmış olumsuz bir varlık olan birey, bulantıdan kaçıp kurtulmasa da onunla baş etmeyi öğrenebilir. Nitekim

varoluşunu bilinçli olarak gerçekleştirme yoluna giren insan bulantıyla gelen farkındalıklara sahip çıkmalıdır. Çünkü bulantı, insanı varoluşunu gerçekleştirmeye taşıyan ontolojik bir hâldir ve ancak varlığa şüpheyle yaklaşan insanda açığa çıkar.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Bertholet, D. (2009). *Sartre*. (Çev: Z. İlkelen), İthaki Yayınları.
- Bozkurt, N. (1984). Jean-Paul Sartre'in insan anlayışı. *Felsefe Arkivi*, (25), 133-167.
- Cevizci, A. (1999). *Felsefe sözlüğü*. Paradigma Yayınları.
- Clayton, C. (2009). Nausea, melancholy and the internal negation of the past. *Sartre Studies International*, 15(2), 1-16.
- Contât, M. (2004). *Sartre Sartre'ı anlatıyor - Filozofun 70 yaşındaki otoportresi*. (Çev: T. Ilgaz), Yapı Kredi Yayınları.
- Direk, Z. (2010). Bir entelektüel olarak Jean Paul Sartre. Z. Direk, G. Çankaya Eksen (Ed.), *Jean-Paul Sartre: Tarihin Sorumluluğunu Almak Kitabı* içinde (15-39. ss.), Metis Yayınları.
- Foulquie, P. (1976). *Varoluşçu felsefe*. (Çev: Y. Şahan), Gelişim Yayınları.
- Gibbs, J. (2011). Reading and be-ing: Finding meaning in Jean-Paul Sartre's La Nausée. *Sartre Studies International*, 17(1), 61-74.
- Gürsoy, K. (1987). *Sartre ateizminin doğurduğu problemler*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Güvenç, E. (2013). *J. P. Sartre felsefesinde bulantı kavramı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hamner, E. L. (2003). Relieving Jean-Paul Sartre's "Nausea": Semiotics, suicide, and the search for God in Walker Percy's "The Second Coming". *Christianity and Literature*, 52(2), 181-202.

Kerr, C. M. (2010). Stomaching the truth: Getting to the roots of Nausea in the work of Jean Paul Sartre and Flannery O'Connor. *Christianity and Literature*, 60(1), 67-96.

Moeller, C. (1969). *J. P. Sartre ve tabiat üstünün bilinmemesi*. (Çev: M. Toprak), Remzi Kitabevi.

Mounier, E. (1986). *Varoluş felsefelerine giriş*. (Çev: S. R. Kırkoğlu), Alan Yayıncılık.

Murdoch, I. (1981). *Sartre'in yazarlığı ve felsefesi*. (Çev: S. Hilav), Ağaoğlu Yayınları.

Robbe-Grillet, A. (1982). Bulantının mirasçıları bizleriz. S. Hilav (Ed.), *Yazko Felsefe Yazıları 2. Kitap* içinde (143-145.ss.), Ağaoğlu Yayınları.

Sartre, J. P. (1963). *İş işten geçti*. (Çev: Z. Bengan), Varlık Yayınları.

Sartre, J. P. (1989). *Sözcükler*. (Çev: B. Onaran), Payel Yayınları.

Sartre, J. P. (1994). *Yaşanmayan zaman*. (Çev: G. Devrim), Can Yayınları.

Sartre, J. P. (1999). *Akıl çağı*. (Çev: G. Devrim), Can Yayınları.

Sartre, J. P. (2010). *Varlık ve hiçlik*. (Çev: G. Çankaya Eksen, T. Ilgaz), İthaki Yayınları.

Sartre, J. P. (2010). *Varoluşçuluk*. (Çev: A. Bezirci), Say Yayınları.

Sartre, J. P. (2016). *Bulantı*. (Çev: M. Celal), Can Yayınları.

Strathern, P. (1998). *90 Dakikada Sartre*. (Çev: N. Uçansoy), Gendaş Yayınları.

Timuçin, A. (2004). *Felsefe sözlüğü*. Bulut Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The aim of this article is to examine the concepts of nausea and redundancy, which are emphasized in the philosophy of the existentialist philosopher Jean Paul Sartre. As is known, it is the distinguishing feature of existentialist philosophers that they insist that existence precedes essence. In this context, it would be appropriate to say that all of Sartre's philosophical views are based on this background. According to him, all the views that argue that the essence of man is prior to his existence are illusions and there is no different field of existence beyond the visible. The existence of a transcendent power that determines the essence of man and creates him according to a certain shape is unacceptable. Man, whose existence has no meaning whatsoever, exists on earth as a coincidental being. According to Sartre, man first exists and then becomes whatever he wants to be; at least it potentially carries it inside. God, who is thought to have shaped man according to a certain essence, as a carpenter shapes a stool, does not actually exist. Therefore, as a free being, man is responsible for all his choices; responsible for self-determination.

Sartre examines existence in two categories. The names of these categories of being are as follows: Being-in-itself, being-for-itself. Being-in-itself identical with itself does not have consciousness; it is motionless, causeless, contingent, and therefore totally redundancy. Being-in-itself, whose essence precedes its being, differs from being for itself in the point of not being able to determine its essence.

In Sartre's philosophy, being for itself corresponds to human consciousness. As a conscious being who has the opportunity to constantly create himself and therefore has a deficiency in himself, a human being is a being who always carries the possibility of being something he is not. This gives him the opportunity to define himself. In this context, man is a free being who makes choices and is fully responsible for these choices. Being for itself has to determine itself again and is alone at the point of making sense of its existence.

In Sartre's philosophy, the individual is evaluated in the category of being for other. The gaze of other objectifies the being-for-itself. Relationship with other person is unsettling and takes place on the basis of conflict. The other's gaze imprisons being-for-itself in the situation it is in. But despite all these negative connotations, there is no possibility for me to exist without someone else. The owner of the gaze objectifying the me is also the person objectified by me. That is, while I objectify the other as the subject-me, the other also objectifies me as the subject-me.

Man, who is a contingent being (that is, without a reason for his existence, possible not to exist as well as to exist), came into existence by chance. It doesn't make

any sense for it to exist on earth or perish. In this context, man must become conscious of his original contingency and accept his redundancy. But one feels existential disgust when one accepts that it is unreasonable, absurd, and redundancy. Sartre uses the concept of nausea for this feeling of disgust. The feeling of nausea experienced by Raguentin, the hero of Sartre's famous novel "Nausea", is a feeling that can be felt not only towards objects but also towards himself, his fellows, in short, all beings. According to him, this feeling, which is experienced at different times and at different rates, is not a finite feeling. However, despite all its negative connotations, the feeling of nausea, as expressed by Sartre, is a feeling that can be instrumentalized for the individual on the way to realizing his existence.

The concepts of nausea and anxiety are different from each other and used in very different meanings in Sartre's philosophy. Anxiety is the inner constriction felt by the person who is condemned to freedom in the face of the responsibility of this freedom. Nausea, on the other hand, is the feeling of disgust experienced by the person who realizes that he is a contingent being on earth and that he is completely redundancy.

Zaman, S. & Duman, S. (2022). Kentsel dönüşüm alanında yayımlanmış coğrafya literatürü üzerine bir değerlendirme. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1177-1233.

DOI: 10.21550/sosbilder.1077721
Araştırma Makalesi / Research Article

KENTSEL DÖNÜŞÜM ALANINDA YAYIMLANMIŞ COĞRAFYA LİTERATÜRÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

Serhat ZAMAN*
Soner DUMAN**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 23 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 12 Mart / March 2022

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, ulusal ve uluslararası literatürde kentsel dönüşüm alanında ortaya konulmuş coğrafi araştırmaları, konusal ve metodolojik bağlamda değerlendirmektir. Araştırma nitel yöntem ile tasarlanmış ve doküman analizleri çalışmanın şekillenmesinde önemli bir yer tutmaktadır. Literatür taraması yapılırken ulusal ve uluslararası veri tabanlarında anahtar kavramlar kullanılarak taramalar gerçekleştirilmiştir. İncelenen literatürdeki ilk bulgulara göre uluslararası literatürde coğrafyacıların konuya yönelik eğilimleri daha eski bir tarihe kadar temellendirilebilirken ulusal literatürde ise günümüze yakın bir döneme rastladığı anlaşılmıştır. Ulusal literatürde kentsel dönüşüm uygulamaları arazideki sosyomekânsal unsurlara odaklanmışken, uluslararası literatürde ise kentsel dönüşüm sonucunda meydana gelen soylulaştırma olgusu dikkat çekmektedir. Metodolojik açıdan ise incelenen eserlerde nitel araştırma yöntemi ve durum (vaka) çalışması deseni ile hazırlanan çalışmaların ön plana çıktığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *kentsel dönüşüm, coğrafya, soylulaştırma, şehir coğrafyası, literatür*

---

* Prof. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, serhatzaman@uludag.edu.tr

** Arş. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, sonerduman@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences

Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

An Assessment on the Published Geographic Literature on Urban Transformation

ABSTRACT

The aim of this research is to evaluate the geographical researches in the field of urban transformation in the national and international literature in topic and methodological context. The research was designed with a qualitative method and document analysis has an important place in shaping the study. While scanning the literature, key concepts were searched in national and international databases. According to the first findings in the examined literature, geographers' tendencies towards the subject in the international literature can be based on an earlier date, while in the national literature, it has been understood that it coincides with a period close to the present. While urban transformation practices in the national literature focus on the socio-spatial elements in the land, the gentrification phenomenon that occurs as a result of urban transformation draws attention in the international literature. From a methodological point of view, it has been determined that the studies prepared with the qualitative research method and case study pattern stand out in the examined works.

Key Words: *urban transformation, geography, gentrification, urban geography, literature*

Giriş

Neolitik dönemde, tarımsal faaliyet odaklı kurulum gelişmeye başlayan kentler; bu dönemden itibaren gerek kentsel mekânlardaki beşeri koşullar gerekse fiziki çevrenin etkileri ile şekillenmiş ve değişim içerisinde olmuşlardır. Kentsel dönüşüm uygulamalarının dünyadaki ilk örneğinin nerede ve nasıl yapıldığı gibi sorular, her ne kadar merak edilen ve aydınlatılması gereken hususlar olsa da araştırmacılar tarafından bu sorulara verilen ortak bir cevaba ulaşmak güçtür. Kentsel dönüşüm de tıpkı modern dönemin diğer pek çok kavramı gibi sanayi devrimi sonrasında yaşanan süreçlerin bir ürünüdür. Kentsel dönüşüm uygulamalarının genel olarak çıkış noktası; sanayi devrimi sonrası ortaya çıkan demografik, sosyoekonomik profille birlikte kentlerin fiziki taşıma kapasitesinin zorlanmaya başlaması ile meydana gelen kentsel peyzaj

iyileştirmeleridir. Bu bağlamda 19.yy'ın ortalarında Hausmann'ın Paris'in yeniden inşası ve kentsel gelişimine yönelik ortaya koyduğu planlar ve uygulamalar kent ve kentsel dönüşüm etkileşimin ilk örneklerinden biri olarak kabul edilebilir.

Kentsel bir alanın mekânsal, sosyoekonomik, toplumsal ve çevresel koşullarının sürekli iyileştirilmesini sağlamaya çalışmak olarak tarif edilen kentsel dönüşüm; “kapsamlı ve bütünlük bir vizyon ve eylem planı olarak tanımlanmaktadır (Roberts, 2017: 18). Araştırmacılar, dünyadaki kentsel dönüşüm uygulamalarını yaygın olarak üç döneme ayırır. Başta İngiltere ve ABD olmak üzere gelişmiş ülkelerin kentlerine dayanılarak oluşturulan bu tasnife göre, birinci dönem olarak bilinen *Buldozer Dönemi* 1930-1960 yılları arasına rastlamaktadır. Bu dönem, dönüştürülmek istenilen kentsel mekânın yıkılarak yeniden inşa edilmesini ifade eder. İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa kentlerinde oluşan büyük yıkımlar ile gelen bu dönem, kentlerin yeniden inşası (urban reconstruction) stratejisini gündeme getirmiştir (Carmon, 1999: 145-146; Akkar, 2006: 30). İkinci dönem ise 1960-1970 yılları arasında gerçekleşir. *Mekânın İyileştirilmesi* olarak tarif edilen bu dönem, kentsel alanların sosyoekonomik koşullarında ve demografik niteliklerinde ortaya çıkan gelişmeleri anlatır. 1970 ve sonrasında uygulanan *Canlandırma Dönemi* ise bir önceki dönemin tamamlayıcısı olarak bilinir (Carmon, 1999: 146-147). Kentsel dönüşüm konusu, dünyadaki tüm ülkelerin özellikle de gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından birini oluşturmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde kentsel dönüşüm denildiğinde genellikle yoksul ve gecekondu bölgelerinin imar bakımından ıslah edilmesi fikrinin öne çıktığı görülmektedir. Türkiye'deki gelişimde bu yönde bir seyir izlemiştir. Son dönemde ise yaygın bir şekilde mekânsal sorun ihtiva eden alanların yeniden inşasında bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Güven & Özkiraz, 2013: 403).

Türkiye topraklarındaki kentsel dönüşüm uygulamaları, Osmanlı Devleti dönemine kadar tarihlendirilebilir. Fakat İstanbul ve Aksaray

gibi şehirlerde yangınlardan kaynaklı olarak ortaya çıkan bu salt fiziksel içerikli imar düzenlemelerinin kentsel dönüşüm uygulamalarına tam bir örnek oluşturduğu tartışmalı bir konudur (Tekeli, 2011: 56-57). Cumhuriyetin ilanından sonra kentsel dönüşüm anlamında ilk önemli projelerden biri 1989-1994 yılları arasında birinci etabı tamamlanan Ankara kentinde uygulanan “Dikmen Vadisi Kentsel Dönüşüm Projesi”dir. Bu projeye kadar daha önce girişimler olsa da hayata geçirilen kapsamlı bir projeye rastlanılamamıştır (Aktay vd., 2012: 5; Altundal Öncü & Somuncu, 2016: 583).

Türkiye’de ve Dünya’da kentler, ekonomik sebepler, sosyal gelişimdeki yetersizlik, aşırı nüfus yığılmaları, yanlış yer seçimi ve doğal afetler gibi nedenlerden dolayı yenileme, dönüşüm, yeniden yerleştirme ve iyileştirmeye yönelik proje ve uygulamalara ihtiyaç duymaktadır. Dünyada ve Türkiye’de birçok proje uygulama örneği mevcuttur. Amaçları, uygulama biçimleri, örgütlenme modelleri ve sonuçları bakımından bu projeler çeşitlilik göstermektedirler (Kaplunan, 2015: 380). Kentsel hizmetlerin yeterli ve sağlıklı bir şekilde ulaştırılmasının güçleşmesi, ulaşım sistemlerindeki tıkanıklıklar, sürekli mantar gibi büyüyen sefalet alanları, bazı kentlerde “dönüşüm”ü zorunlu bir seçenek olarak ön plana çıkarmaktadır. Bu durum, son yüzyıl içerisinde başta batı olmak üzere kent literatüründe uygulamaları ve sonuçları ile “kentsel dönüşüm” olgusunu yoğun bir şekilde tartışma sahnesine çıkarmıştır (Yıldız, 2013: 434).

Kentsel dönüşüm uygulamalarının beraberinde getirdiği bu tartışmalar, literatürde akademik ilginin de kaynağını oluşturmaktadır. Bu ilgi; mimarlık, inşaat mühendisliği, kentsel sistemler ve ulaştırma yönetimi, kamu yönetimi, sosyoloji, şehir ve bölge planlama vb. gibi birçok disiplinin kentsel dönüşüm kavramını ele almasını sağlamıştır. Multidisipliner bir konu yapısı ihtiva eden kentsel dönüşüm, bu disiplinlerin yanı sıra coğrafya biliminin de radarına girmiş ve coğrafi eserlerin ortaya çıkmasında rol oynamıştır. Bu çalışma, yerli ve yabancı

literatürde kentsel dönüşüm alanında ortaya konulmuş coğrafi eserleri değerlendirmeyi hedeflemektedir.

2.1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın amacı, coğrafi alan yazınındaki kentsel dönüşüm uygulamalarını konu ve metodolojik yönden değerlendirmektir. Araştırma konusunu içerik ve kapsam bakımından ele almayı hedefleyen bu çalışmanın kanaatimizce önemi ise; yerli ve yabancı coğrafya camiası tarafından ele alınan kentsel dönüşüm uygulamaları ile ilgili bütüncül bir yayınının eksikliğidir. Bilindiği gibi akademik açıdan incelenecek olan bir saha veya çalışma konusu hakkında daha önce gerçekleştirilmiş araştırmaların taranması, bilimsel bir araştırmanın başlangıç aşamalarından biridir. Bu bağlamda konu veya bilgi temini için başvurulacak bütüncül eserler olarak meta-analiz çalışmaları, bibliyometrik analiz merkezli eserler ve literatür incelemeleri araştırılacak konunun seyrini ortaya koyması açısından önemlidir.

2.2. Araştırmanın Problemi

Çalışma, “Ulusal ve uluslararası literatürde kentsel dönüşüm uygulamalarına yönelik coğrafyacı araştırmacıların katkıları nelerdir?” sorusunun yanıtını vermeyi hedefler. Bu doğrultuda cevap aranan alt problemler ise şunlardır: a) Coğrafyacılar tarafından ele alınan kentsel dönüşüm çalışmaları, geçmişten günümüze konu ve metot açısından nasıl bir değişim geçirmiştir? b) Coğrafyacılar, kentsel dönüşüm konusunu coğrafyanın hangi yaklaşımları ile ele almışlardır? c) Coğrafi çalışmalarda ulusal ve uluslararası araştırmacıların konuyu ele alışlarında farklılık var mıdır? Varsa bunun nedenleri nelerdir?

2.3. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmanın amacı ve kapsamı düşünüldüğünde bu çalışma, bilimsel araştırma yöntemi açısından nitel yöntemle kurgulanmıştır. Araştırmada desen olarak ise doküman analizi tercih edilmiştir. Literatür

taramasına araştırma problemi ile ilgili anahtar kelimelerin seçilmesi ile başlanılır, sonrada ilgili veri tabanlarına ulaşılmaya çalışılır (Balcı, 2020: 79). Bu bağlamda çalışmada, çeşitli veri tabanlarında anahtar kavramlar kullanılarak taramalar gerçekleştirilmiştir (Tablo 1). Veri tabanlarına ek olarak coğrafi açıdan hazırlanmış bibliyografik araştırmalardan da faydalanılmıştır. Ayrıca YÖK-Akademik internet sitesinde Türkiye’deki Coğrafya Bölümleri, Coğrafya Eğitimi, Sosyal Bilgiler Eğitimi, Kentsel Dönüşüm Anabilim Dalları ve Şehir Bölge Planlama Bölümlerindeki akademik personellerin künyeleri taranmış; kentsel dönüşüm ile ilgili kitap, kitap bölümü, tez ve makale çalışmaları bulunan coğrafyacı araştırmacılar tespit edilmiş ve araştırmaların künyeleri tablolara yansıtılmıştır.

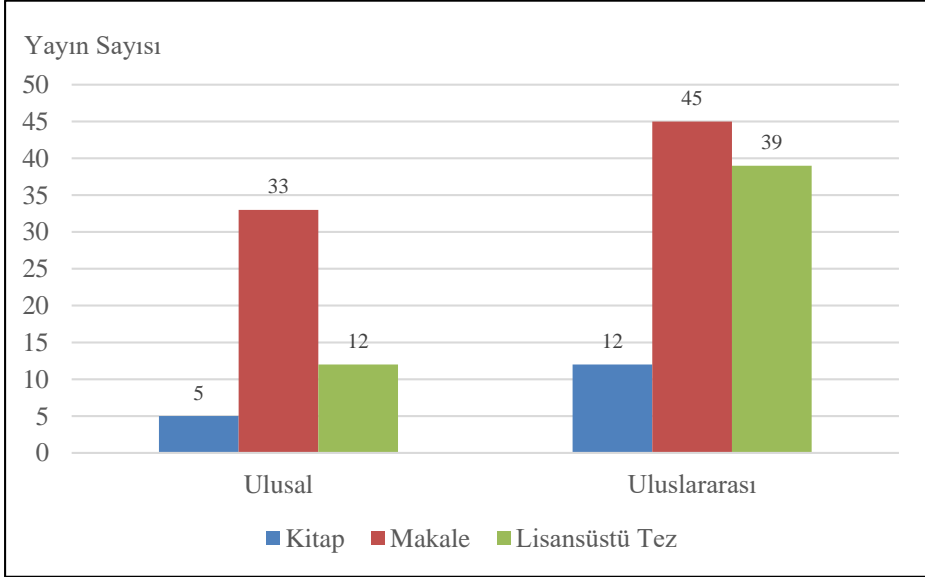
Tablo 1: Araştırmada Kullanılan Veri Tabanları ve Anahtar Kelimeler

Veri Tabanları	Taranan Anahtar Unsurlar (Kelimeler)
YÖK-Akademik	Araştırmacıların Künyeleri
Milli Kütüphane	Kentsel Dönüşüm, Yenileme, Canlandırma, Sağlıklaştırma, Koruma; Gecekondu, Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Mekânsal Ayırışma.
Bursa Uludağ Üniversite Kütüphanesi	
TÜBİTAK	
YÖK-Tez	
Turcademy	
Google Akademik	
Dergipark	
Zlibrary	
Library Genesis	Urban Transformation, Renewal, Regeneration, Redevelopment, Revitalization; Deindustrialization, Slum, Shantytown, Gentrification
Web Of Science	
Proquest	
British Library	
Scopus	

Ulusal ve uluslararası veri tabanlarında anahtar kavramlar kullanılarak ortaya konulan eserlerin bütününe bakıldığında ulusal literatürdeki yayınların 33’ü makale, 12’si lisansüstü tez ve beşi ise kitap

ve/veya kitap bölümü olmak üzere 50 yayına ulaşılmıştır. Uluslararası literatürde ise toplam 96 eserin 45'i makale, 39'u lisansüstü tez, 10 adet ise kitap ve/veya kitap bölümü incelenmeye çalışılmıştır (Şekil 1).

Şekil 1: Türlerine Göre Yayın Sayıları

2.4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, ulusal ve uluslararası literatürde yer alan kentsel dönüşümle ilgili coğrafi çalışmaların bütününe değerlendirmeye dâhil ettiğini ileri sürmez. Araştırma, yerli ve yabancı literatürdeki kitap, lisansüstü tez ve makale çalışmalarına odaklanmış ve bildiri çalışmaları bu araştırmada inceleme dışında tutulmuştur. Ayrıca çalışmada kentsel büyüme, kentsel gelişim, kentsel arazi kullanımı, kentsel planlama vb. gibi araştırma konuları göz ardı edilmiştir. Bunun yanı sıra uluslararası veri tabanları incelenirken yalnızca yazım dili İngilizce olan eserler dikkate alınmıştır. Araştırma, eserleri; konu ve metodolojik yönden

karşılaştırarak durum tespitleri yapmayı amaçlamış, fakat çalışmaları coğrafi metodoloji açısından ayrıntılı bir biçimde değerlendirmemesi yönüyle eksik kalmıştır. Araştırmaya konu olan eserler, bilimsel araştırma yöntemleri ve desenleri açısından incelenmiştir. Bu bakımdan çalışmaların yöntem kısımları incelenirken araştırmacıların bilimsel araştırma yöntemlerini ve/veya desenlerini açık bir şekilde ifade ettikleri durumlar dikkate alınmıştır.

3. Bulgular

3.1. Ulusal Literatürdeki Kentsel Dönüşüm Araştırmalarının Coğrafi Açıda Analizi

3.1.1. Kitap ve Kitap Bölümleri

Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamalarının akademik ortamdaki en zayıf yanlarından biri bu alanda yayımlanmış basılı kaynakların sınırlı olmasıdır. Özellikle coğrafyacıların kentsel dönüşüm konusundaki akademik ilgisi her ne kadar giderek artış gösteriyor olsa da maalesef mevcut durum kanaatimizce yetersizdir.

İncelenen veri tabanları göz önünde bulundurulursa kentsel dönüşüm ile ilgili ortaya konulan ilk kitap türündeki eserin 2010 yılında Çalışkan ve Akbulak tarafından kaleme alındığı görülmektedir (Tablo 2). “Bir Gecekondu Araştırması: Bursa Kenti Uludağ Yamaçları” konulu bu eser, bir bütün olarak düşünülürse bütüncül bir kentsel dönüşüm araştırması olduğu söylenemez. Fakat eser çalışma sahasında kentsel dönüşüm konusunun seyrine değinmesi bakımından dikkat çekicidir. Gecekondu olgusunun 1950’lerden itibaren ülke gündemini meşgul eden bir konu olduğu bilinen bir gerçektir. Bu durum ülkemizdeki araştırmacıların da ilgisinin bu alana yönelmesine neden olmuştur. 2000’li yıllara kadar araştırmacıların bu sahaları ele aldığı çalışmalar, politik yönü ve planlama boyutu bakımından inceleme konusu olmuştur. Her ne kadar gecekondu sahaları kentsel dönüşüm uygulamalarının başlıca uygulama alanlarından birine örnek oluştursa da coğrafyacılar

tarafından gecekonduların planlama anlayışı ile ele alındığı eserlerin yaygınlaşması 2000’li yıllardan sonra söz konusudur.

Tablo 2: Ulusal Literatürde Kitap ve Kitap Bölümleri

Yazar/Yazarlar	Çalışmanın Başlığı	Türü	Yıl
Çalışkan, V., Akbulak, C.	Bir Gecekondular Araştırması: Bursa Kenti Uludağ Yamaçları	Kitap	2010
Yıldız, Z. M., Zümrüt, M. S.	Toplu Konut İdaresi’nin (TOKİ) Kentsel Dönüşüme Etkisi ve Konut Üretim Faaliyetlerine Eleştirel Bir Bakış (Diyarbakır Kenti Örneği)	Kitap Bölümü	2012
Yıldız, Z. M.	Türkiye’de Kentsel Dönüşüm: İyileştirme mi, Soylulaştırma mı?	Kitap Bölümü	2013
Kapluhan, E.	Şehir Coğrafyası Açısından Bir İnceleme: Bağbaşı Mahallesi (Kırşehir) Kentsel Dönüşüm Projesi	Kitap Bölümü	2015
Karadağ, A., Aksak, P.	Metropol Kentlerde Sosyo-Mekânsal Ayrışma ve Toplanma Dinamikleri	Kitap Bölümü	2018

Bilimsel araştırma yöntemi açısından ulusal literatürdeki basılı kaynaklar incelendiğinde araştırmacıların kullandıkları bilimsel araştırma yöntemleri saptanamamıştır. Her ne kadar çalışmalarda coğrafya biliminin kendine özgü ilke, yöntem ve ifade tekniklerinin yansımaları görülse de kentsel dönüşüm ile ilgili bu coğrafi eserlerin sistematik ve düzenli bilgiye ulaşma yollarının en belirgin göstergelerinden biri olan bilimsel araştırma yöntemlerini açık bir şekilde ifade etmemeleri eleştirilebilir.

3.1.2. Makale Çalışmaları

Ulusal literatürde coğrafyacıların ele aldığı ilk makalenin, 2005 yılında Sargın tarafından kaleme alınan Isparta’da Kentsel Koruma, konulu yayın olduğu görülmektedir. Kentsel dönüşümün, tarihi ve

kültürel alanların restorasyonunu hedefleyen kentsel koruma yöntemi ile sahadaki dönüşüm sonucunda ortaya çıkan etkileri inceleyen bu çalışma, hem kentsel koruma hem de kentsel dönüşüm ekseninde ele alınan nadir çalışmalardan biridir (Tablo 3). Makale çalışmalarında öne çıkan kentsel dönüşüm yöntemlerinden biri de kentsel yenileme olgusudur. Araştırmacıların özellikle 2000 yılından sonra konuya yönelik ilgilerinin artması tesadüfi bir olay değildir. Çünkü 1999 Marmara Depremi sonrasında ortaya konulan fikirler, uygulamalar ve öneriler Türkiye'deki kentsel dönüşüm uygulamalarının temel unsurlarını oluşturur. Makale çalışmalarında öne çıkan bir diğer husus coğrafyacıların önemli bir kısmının bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde saha-gözlem ve mekânsal gelenekle hareket ederek araziye ele almalarıdır. Kanaatimizce felsefi dayanağı gözlem ve betimleme esaslı ampirizme dayanan bu hareket, modern coğrafyanın da vazgeçilmez tetkik unsurlarından biridir. Çalışmalara bir bütün olarak bakıldığında araştırmacıların öncelikle bir çalışma sahası belirleyerek işe başladıkları ve bu sahanın coğrafi unsurlarını inceleyerek araştırmalarını devam ettirdikleri görülür. Coğrafyacıların bu eserlerde kullandıkları başlıca kentsel dönüşüm yöntemleri incelendiğinde ise gecekonduların sağlıklaştırılması ve rehabilitasyonunu hedefleyen uygulamalar, kültürel alanların koruma-kullanma dengesi ile sürdürülebilirliğini hedefleyen kentsel koruma yöntemleri ve depreme dayanıksız alanlardaki ekonomik ömrünü tamamlamış yapıların yenilenmesini hedefleyen kentsel yenileme uygulamalarının ön plana çıktığı görülmektedir.

Ulusal literatürdeki makalelerde kullanılan bilimsel araştırma yöntemlerine bakıldığında yayınların hepsi elbette bir yöntem ile sürdürülmüş olsa da 33 yayından sadece altı tanesinde açık bir şekilde bilimsel araştırma yönteminden bahsedilmiştir. Bunlarda öne çıkanlar nitel ve karma araştırma yöntemidir.

Tablo 3: Ulusal Literatürde Makale Çalışmaları

Yazar/Yazarlar	Çalışmanın Başlığı	Yıl
Sargın, S.	Isparta'da Kentsel Koruma	2005
Kocaman, S., Zaman, S., Kara, F., Keçeli, A.	Erzurum Kentinde Gecekondu Önleme ve Kentsel Dönüşüm Çalışmaları	2008
Çalışkan, V., Akbulak, C.	Bursa Kentine Yönelik Göçlerin Gecekondulaşma Sürecine Etkileri: Uludağ Yamaçlarındaki Gecekondu	2010
Kara, H.	Denizli Şehrinde Gecekondulaşmanın Önlenmesi ve Toplu Konutlar	2010
Yüceşahin, M. M., Tuysuz, S.	Ankara Kentinde Sosyo Mekânsal Farklılaşmaların Örüntüleri Ampirik Bir Analiz	2011
Karadağ, A., Mirioğlu, G.	Bayraklı Kentsel Dönüşüm Projesi Üzerine Coğrafi Değerlendirmeler	2011
Karadağ, A., Mirioğlu, G.	Türkiye'de Kentsel Dönüşüm Politikaları ve Uygulamaları Üzerine Coğrafi Değerlendirmeler İzmir Örneği	2011
Bulut, İ., Ceylan, S.	Kentsel Dönüşüm Yaklaşımlarına Bir Örnek Efendibey Niğde Kentsel Dönüşüm Uygulaması	2013
Kurtar, C., Somuncu, M.	Kentsel Kültürel Mirasın Korunması ve Sürdürülebilirliği Ankara Hamamönü Örneği	2013
Altaş, N. T.	Kentsel Dönüşümde Kültürel Miras Değerlerinin Korunması Erzurum Örneği	2014
Koca, H., Karadeniz, V.	Erzincan Ovasında TOKİ Uygulamaları ve Kentleşme Üzerine Etkileri	2014
Kılıç, T., Hardal, S.	Kentsel Dönüşümün Sosyal ve Mekânsal Yansımalarına Bir Örnek Sarıgöl Mahallesi (Gaziosmanpaşa-İstanbul)	2014

Boyraz, Z., Hoş, Y. B.	Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Uygulamaları	2014
Yılmaz, A., Gül, S.	Veziroköprü’de (Samsun) Tarihsel Koruma ve Halkın Koruma Çalışmalarına Yaklaşımı	2015
Çeker, A., Belge, R.	İstanbul’da Kentsel Dönüşüm Kapsamında Gerçekleşen Bir Olgu Soylulaştırma	2015
Altaş, N. T.	Erzurum Şehri’nde Kentsel Sağıklaştırma Çalışmaları	2016
Yulu, A.	Esenler’de Şehirselle Yenileme	2017
Öcal, T., Çelik, V.	Yavuzlar (Yüreğir -Adana) Mahallesi Kentsel Dönüşümü İle Toki Konutlarının Karşılaştırmalı Analizi	2017
Ayık, U., Avcı, S.	İstanbul’da Sanayisizleşme: Coğrafi Bir Bakış	2018
Yılmaz, A., Gül, S.	Samsun Şehrinde Tarihi Yapı Mirası ve Şehirselle Koruma	2018
Doğın, M.	Türkiye’de Kentsel Dönüşüm ve Sosyo-Ekonomik Yapı üzerindeki Etkileri	2018
Göközkut, B., Somuncu, M.	Ankara’da Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi Ölçeğinde Dönüşen Mekânlar, Değişen Gündelik Hayat Pratikleri	2019
Doğın, M., Bostan, H.	Kentsel Dönüşümün Nüfusun Sosyo-Ekonomik Yapısı Üzerindeki Etkileri Ankara Yenimahalle Örneği	2019
Ayık, U., Enterili, Z.	Değişen Kent Politikaları ve Kentsel Dönüşüm Gaziantep Nuripazarbaşı Mahallesi Örneği	2019
Yakut, M. E., Ceylan, M. A.	Diyarbakır Suriçi Kentsel Dönüşüm Projelerinin Nüfus ve Yerleşmeye Etkilerine Coğrafi Bir Bakış	2019

Hardal, S., Kılıç, T.	İstanbul Gaziosmanpaşa'da Tamamlanan Kentsel Dönüşüm Projelerinin Sosyo Mekânsal Etkileri	2019
Hardal, S., Kılıç, T.	İstanbul'daki Kentsel Dönüşüm Projelerinin Genel Bir Eleştirisi	2019
Öcal, T.	Reflections of Urban Transformation on Horizontal City Landscape and HouseholdAdana Çukurova District Municipality Houses	2019
Oral, M., Özdemir, Ü., Ünlü, İ.	Üniversiteye Bağlı Sosyo Mekânsal Bir Dönüşüm Sahası Karabük 100. Yıl Mahallesi	2019
Şenol, E.	Samsun İlinin Metropol İlçeleri Arasında Demografik ve Kültürel Özelliklere Göre Mekânsal Ayrışma	2020
Ayık, U., Avcı, S.	Büyükdere Caddesinde Sanayileşme ve Sanayisizleşme Süreçlerinin Mekânsal Yansımaları (İstanbul-Türkiye)	2020
Ecer, H., Kalelioğlu, R. M.	Kentsel Dönüşümün Toplumsal Yansıması Gaziantep Örneği	2020
Duman, S., Zaman, S.	Kentsel Morfoloji Açısından Bir Kentsel Dönüşüm Projesinin İncelenmesi (Bursa İli Nilüfer İlçesi Ataevler Mahallesi Örneği)	2021

3.1.3. Lisansüstü Tezler

Ulusal literatürdeki lisansüstü tezler incelendiğinde bu tezlerin ikisinin doktora tezi, on tanesinin de yüksek lisans tezi olduğu tespit edilmiştir. Kurtar (2012) tarafından karma araştırma yöntemi ile ele alınan “Kentsel Kültürel Miras Yönetimi ve Rekreasyonla İlişkisi: Ankara Hamamönü Örneği” konulu tez çalışması coğrafyacıların bu alandaki ilk tezidir (Tablo 4). Makale çalışmalarında olduğu gibi lisansüstü tez çalışmalarında da araştırmacılar öncelikle bir çalışma alanı belirleyip daha sonra da bu alanları nispeten bölgesel karakterde

incelemişlerdir. Coğrafi araştırmaların sistematik yolla ele alınıp bölgesel sonuçlara ve sentezlere ulaşma hedeflerinin varlığı göz önünde bulundurulursa, coğrafyacı araştırmacıların bu hususu nispeten dikkate aldıkları ve araştırmalarına yansıtıkları görülür. Ele alınan lisansüstü tezlerin konuyu, çok boyutlu bir yapı ile de incelenmeye çalışıldığının da burada altı çizilebilir. Bu durumun nedenlerinden biri ise gerek coğrafya ilminin ilke ve yöntemleri gerekse kentsel dönüşüm olgusunun multidisipliner bir yapı ihtiva etmesinden ileri gelmektedir. Elbette insan-mekân etkileşimini odağına yerleştiren coğrafya bilimi, kendine özgü ilke, yöntem ve ifade teknikleri ile bu konuyu irdeleyebilecek bir felsefi temele sahiptir. Bu felsefi temel, hiç şüphesiz bilimin karakteristik yapısı ile ilişkilidir. Öyleyse bilimsel bir araştırma süreci ile ortaya konulan coğrafi eserler, bilimsel bir felsefi temelle ortaya konulmalıdır. Bu bağlamda ulusal literatürde yayımlanan 12 adet lisansüstü tez çalışmasına bakıldığında bunlardan yedi yayının bilimsel araştırma yöntemini açık bir şekilde ifade ettiği saptanmıştır. Hiç şüphesiz diğer araştırmaların bilimsel bilgiye ulaşırken kullandıkları yöntemi açık bir şekilde ortaya koymamaları bu eserlerin bilimsel kimliklerine gölge düşürmez.

Tablo 4: Ulusal Literatürde Lisansüstü Tez Çalışmaları

Yazar/Yazarlar	Çalışmanın Başlığı	Tezin Türü	Yıl
Kurtar, C.	Kentsel Kültürel Miras Yönetimi ve Rekreasyonla İlişkisi: Ankara Hamamöntü Örneği	YL	2012
Mirioglu, G.	İzmir'deki Kentsel Dönüşüm Projeleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Coğrafi Analiz: Kadifekale Uzundere örneği	YL	2013
Hardal, S.	Kentsel Dönüşüm Alanlarına Bir Örnek; Sarıgöl Mahallesi (Gaziosmanpaşa)	YL	2014

Ayık, U.	Mekânsal ve Toplumsal Yansımalarıyla Türkiye’de Kentsel Dönüşüm Projelerine Coğrafi Bakış: Fikirtepe Örneği	YL	2014
Altundal Öncü, M.	Bir Kentsel Kamusal Mekân Olarak Parkların Kapitalist Kentleşme Süreciyle Üretimini Yorumlanması: Dikmen Vadisi Örneği	YL	2015
Göközkut, B.	Kentsel Dönüşüm Projelerinin Sosyo-Mekânsal Analizi: Yeni Mamak Kentsel Dönüşüm Projesi Örneği	YL	2016
Angın, M.	İstanbul Esenler’de (Çifte Havuzlar-Havaalanı-Turgut Reis Mahallelerinde) Kentsel Dönüşüm Projelerinin Sosyal ve Mekânsal Yansımaları	YL	2017
Ayık, U.	Ekonomi Politikalarının Bir Yansıması Olarak Sanayisizleşme ve Mekânsal Değişim: İstanbul Örneği	DR	2018
Ecer, H.	Kentsel Dönüşümün Mekânsal ve Toplumsal Yansımaları: Gaziantep Nuri Pazarbaşı Mahallesi Örneği	YL	2019
Erdem, S.	Bir Gecekondu Mahallesinin Dönüşümü: Macun Örneği (Ankara / Yenimahalle)	YL	2019
Hardal, S.	İstanbul’da Tamamlanan Kentsel Dönüşüm Projelerinin Sosyal ve Mekânsal Etkileri (Gaziosmanpaşa, Esenler ve Zeytinburnu Örneği)	DR	2019
Duman, S.	Kentsel Dönüşüm Projelerinin Mekânsal Etkilerinin Coğrafi Açından Analizi (Bursa İli Nilüfer İlçesi Ataevler Mahallesi Örneği)	YL	2020

3.2. Uluslararası Literatürün Değerlendirilmesi

3.2.1. Kitap ve Kitap Bölümleri

Uluslararası literatürde kentsel dönüşüm ile ilgili coğrafi alan yazını incelendiğinde yabancı literatürde konuya yönelik eğilimin, ulusal

literatüre göre daha eski bir döneme kadar tarihlendirilebildiği anlaşılmaktadır. Uluslararası literatürde coğrafyacılardan ele alınan çalışmaların, bu araştırmaya dâhil edilen yayınlardan çok daha fazla olduğunu tahmin etmek elbette güç değildir. Fakat taranan veri tabanları ekseninde düşünülürse, uluslararası literatürde coğrafi açıdan hazırlanmış kitap ve kitap bölümlerinden, bu çalışmaya konu olan 12 esere yer verilmiştir. Bu eserler uluslararası literatürdeki coğrafyacıların kentsel dönüşüm konusundaki görüşlerini ortaya koymasından açısından kanaatimizce önemlidir. Bu bağlamda araştırmaya dâhil olan basılı kaynaklar incelendiğinde araştırmacıların kentsel dönüşümün sosyomekânsal boyutuna odaklandıkları görülmektedir. Bu doğrultuda kentsel dönüşüm uygulamalarının uygulandığı sahalarda, soylulaştırmanın etkileri eserlerin büyük bir bölümünde önemli yer kaplar (Tablo 5).

Tablo 5: Uluslararası Literatürde Kitap ve Kitap Bölümleri

Yazar/Yazarlar	Çalışmanın Başlığı	Türü	Yıl
Smith, N., Williams, P.	Gentrification of the City	Kitap	1986
Smith, N.	The New Urban Frontier Gentrification and the Revanchist City	Kitap	1996
Kennedy, L.	Remaking Birmingham: The Visual Culture of Urban Regeneration	Kitap	2004
Brade, I., Axenov, K., Bondarchuk, E.	The Transformation of Urban Space in Post-Soviet Russia	Kitap	2006
Lees, L., Slater, T., Wyly, E.	Gentrification	Kitap	2007
Grant, R.	Globalizing City Urban and Economic Transformation of Accra, Ghana	Kitap	2009

Hsing, Y. T.	The Great Urban Transformation Politics and Property in China	Kitap	2010
Lees, L., Shin, H. B., López-Morales, E.	Planetary Gentrification	Kitap	2016
Hubbard, P.	The Battle For The High Street: Retail Gentrification, Class and Disgust	Kitap	2017
Helbrecht, I.	Gentrification and Resistance Researching Displacement Processes and Adaption Strategies	Kitap	2018
Ruming, K.	Urban Regeneration in Australia Policies, Processes and Projects of Contemporary Urban Change	Kitap	2018
Ascensao, E.	Slum Gentrification	Kitap Bölümü	2018

Soylulaştırma, kentsel dönüşüm uygulamalarının olduğu arazilerde, mekânsal değişimle ortaya çıkan sosyoekonomik ve mekânsal boyutları olan bir kavram olarak kabul edilebilir. Soylulaştırmanın; kentsel büyüme yani kentsel gelişme ile meydana gelen kentsel mekânın genişlemesinin söz konusu olduğu, arazideki her mekânsal değişimle gözlemlenmesi beklenilmemelidir. Soylulaştırmanın olması için, mevcut sahadaki yoksul halkın, yerlerinden sosyoekonomik nedenlerle ayrılması, dönüşüm sonrası onların yerine sosyoekonomik olarak daha güçlü bireylerin veya ailelerin yerleşmesi gerekir. Sosyolojik bir yapıyı da içinde barındıran soylulaştırma, kentsel dönüşüm projelerinin arazideki uygulama yöntemlerinden biri olan kentsel canlandırmanın istenmedik sonuçlarından biridir. Soylulaştırma, her ne kadar sosyolojik boyutları ile ön plana çıksa da coğrafi açıdan ele alınabilecek multidisipliner bir konudur. Coğrafyacıları soylulaştırma olgusunu incelerken sosyologlardan ayıran temel noktalardan biri, kentsel dönüşüm uygulamalarının etkilerini mekân üzerinde bütüncül bir bakış

açısı ile ele almaları ve bu ekseninde coğrafi kuramlar geliştirerek bu konuya eğilmeleridir. Öyle ki coğrafi açıdan kentsel dönüşüm, arazide yerinde dönüşümü hedefleyerek fonksiyonel ve mekânsal iyileştirmeler gerçekleştirilmesi süreci olarak kabul edilirse; coğrafyacı araştırmacıların dönüşümün mekânsal, demografik ve sosyal bir sonucu olan soylulaştırma kavramına yoğunlaşması olağan bir durumdur. Her ne kadar yabancı literatürdeki yayınların merkezinde genel olarak soylulaştırma kavramı bulunsa da neoliberal politikalar sonucunda kentsel mekânların gelir unsuru olarak görülmesi ve kentsel alanlardaki rant kaygısı da kentsel dönüşümün ekonomik boyutunun bir parçası olarak literatürde ele alınan konulardan biridir. Yabancı literatürdeki basılı kaynakların metodolojik durumları değerlendirildiğinde ise 12 çalışmanın dokuzunda bilimsel araştırma yöntemi ve/veya deseninin açık bir şekilde ifade edildiği görülür. Bu bağlamda bu çalışmalarda vaka çalışmaları ön plana çıkmaktadır. Üç yayının ise bilimsel araştırma yöntemini açık bir şekilde ortaya koymadığı saptanmıştır.

3.2.2. Makale Çalışmaları

Kentsel dönüşüm, mimari değişimde birtakım yenilik ve dönüşüm getirmesi bakımından fiziksel özelliklerin ön plana çıktığı müdahale yöntemi olarak ele alınabilir. Hiç kuşkusuz mekânın değişim ve dönüşümünü şekillendiren bu kentsel planlama aracını, sadece binalarla veya fiziksel unsurlarla irdelemek kanaatimizce eksik bir coğrafi tetkik olacaktır. Nitekim incelenen coğrafi araştırmalar gösteriyor ki kentsel dönüşüm birçok disiplin tarafından irdelenmesinin yanı sıra coğrafya bilimi içerisinde de coğrafyanın muhtelif alt dalları tarafından da inceleme konusu olmuştur. Yerleşme Coğrafyası, Turizm Coğrafyası, Ekonomik ve Kültürel Coğrafya kentsel dönüşüm uygulamalarını ele alan coğrafyanın başlıca uzmanlık alanlarındanır.

Bu çerçevede uluslararası literatürde irdelenen makale çalışmaları bir bütün olarak düşünülürse, dönüşüm sahalarında nüfus artışı ile

birlikte birtakım sosyomekânsal, ekonomik kültürel ve çevresel değişimlerin olduğuna yer verilmiştir. Araştırmacıların üzerinde durduğu önemli unsurlardan biri dönüşümün uygulandığı arazilerde soylulaştırmanın dönüşümün yaygın bir sonucu olarak görülmesidir (Tablo 6). Bugün dünyanın her yerinde kentsel dönüşüm projeleri; kentsel mekânlarda planlı ve ekolojik yerleşmelerin ortaya çıkarılması, sürdürülebilir ve yeşil kentlerin oluşturulması amacıyla da bir araç olarak kullanılabilir. Ayrıca, geçmişten günümüze savaş, göç, afetler, tarihi dokuyu ve kent kimliğini koruma, mekânın suç profilini zayıflatma veya ortadan kaldırma, gecekondu alanlarında mekânsal ve ekonomik değişimleri gerçekleştirme, kentsel alanların mekânsal ve fonksiyonel dönüşümünde uyumu sağlama vb. gibi faktörler, bu projelerin uygulanmasında görünen bazı nedenler olarak vurgulanabilir.

Makale çalışmalarına bilimsel araştırma yöntemi açısından bakıldığında 45 çalışmanın 23'ünde hangi bilimsel araştırma yöntemi ve/veya deseninin kullanıldığı açık bir şekilde ifade edilmiştir. Araştırmacıların önemli bir bölümü çalışmalarında bilimsel araştırma yöntemlerinden doğrudan bahsetmeseler de teorik yapı ve araştırma desenlerine yönelik açıklamalarda bulunmuşlardır. Makale çalışmalarında da yaygın olarak kullanılan araştırma deseninin vaka çalışması olduğu görülür. Vaka çalışmalarını nitel ve karma araştırma yöntemi ile hazırlanan çalışmalar takip eder.

Tablo 6: Uluslararası Literatürde Makale Çalışmaları

Yazar/Yazarlar	Araştırmanın Başlığı	Yıl
Smith, N.	Gentrification and the Rent Gap	1987
Hamnett, C.	The Blind Men and The Elephant: The Explanation of Gentrification	1991
Ley, D.	Gentrification in Recession - Social-Change in 6 Canadian Inner Cities, 1981-1986	1992

Lees, L.	Rethinking Gentrification: Beyond the Positions of Economics or Culture	1994
Helbrecht, I.	The Return of the Inner City. On the Role of Culture, Capital and Consumption in the Process of Gentrification	1996
Blomley, N. K.	The Properties of Space History, Geography, and Gentrification	1997
McGuirk, P. M.	Power and Policy Networks in Urban Governance: Local Government and Property-led Regeneration in Dublin	2000
Lees, L.	A Reappraisal of Gentrification Towards a 'Geography of Gentrification	2000
Curtis, S., Cave, B., Coutts, A.	Is Urban Regeneration Good for Health Perceptions and Theories of The Health Impacts of Urban Change	2002
Slater, T.	Looking at the North American City Through the Lens of Gentrification Discourse	2002
Lin, G. C.	The Chinese Globalizing Cities National Centers of Globalization and Urban Transformation	2004
Buzar, S., Ogden, P. E., Hall, R.	Households Matter the Quiet Demography of Urban Transformation	2005
De Sousa, C. A.	Urban Brownfields Redevelopment in Canada: the Role of Local Government	2006
Heidkamp, C. P., Lucas, S.	Finding the Gentrification Frontier Using Census Data The Case of Portland, Maine	2006
Lin, G. C.	Reproducing Spaces of Chinese Urbanisation New City-Based and Land-Centred Urban Transformation	2007
Davidson, M., Lees, L.	New-Build Gentrification: It's Histories, Trajectories, and Critical Geographies	2010

Collins, F. L.	International Students as Urban Agents International Education and Urban Transformation in Auckland, New Zealand	2010
Lin, G. C.	Urban China in Transformation Hybrid Economy, Juxtaposed Space, and New Testing Ground for Geographical Enquiries	2011
Hodkinson, S.	Housing Regeneration and the Private Finance Initiative in England Unstitching the Neoliberal Urban Straitjacket	2011
Didier, S., Peyroux, E., Morange, M.	The Spreading of the City Improvement District Model in Johannesburg and Cape Town: Urban Regeneration and the Neoliberal Agenda in South Africa	2012
Lees, L.	The Geography of Gentrification Thinking Through Comparative Urbanism	2012
Hankins, K., Walter, A.	'Gentrification with Justice' An Urban Ministry Collective and the Practice of Place-making in Atlanta's Inner-city Neighbourhoods	2012
Hsu, J. Y., Hsu, Y. H.	State Transformation, Policy Learning, and Exclusive Displacement in the Process of Urban Redevelopment in Taiwan	2013
Escobar, M. P.	The Power of (Dis)placement: Pigeons and Urban Regeneration in Trafalgar Square	2014
Lees, L.	The Urban Injustices of New Labour's New Urban Renewal The Case of the Aylesbury Estate in London	2014
Rankin, K. N., McLean, H.	Governing the Commercial Streets of the City New Terrains of Disinvestment and Gentrification in Toronto's Inner Suburbs	2015
Hodkinson, S., Essen, C.	Grounding Accumulation by Dispossession in Everyday Life the Unjust Geographies of Urban Regeneration Under the Private Finance Initiative	2015

Tchoukaleyska, R.	Public Space and Memories of Migration Erasing Diversity Through Urban Redevelopment in France	2016
Pauline, M., Mee, K. J., Ruming, J. K.	Assembling Urban Regeneration Resourcing Critical Generative Accounts of Urban Regeneration through Assemblage	2016
Hernandez Sanchez, J. L., Nicolas Penela, A., Alonso Santos, J. L., Moro Gutierrez, L.	Urban Renewal, Social Innovation and Alternative Economic Practices in Intermediate Cities a Case Study from the Oeste Quarter (Salamanca, Spain)	2017
Ruming, K.	Post-Political Planning and Community Opposition Asserting and Challenging Consensus in Planning Urban Regeneration in Newcastle	2018
Lees, L., Annunziata, S., Rivas-Alonso, C.	Resisting Planetary Gentrification The Value of Survivability in the Fight to Stay Put	2018
Fenster, T.	Creative Destruction in Urban Planning Procedures the Language of 'Renewal' and 'Exploitation	2019
Gourzis, K., Herod A., Gialis, S.	Linking Gentrification and Labour Market Precarity in the Contemporary City A Framework for Analysis	2019
Ramírez, M. M.	City as Borderland Gentrification and the Policing of Black and Latinx Geographies in Oakland	2019
Rice, J. L., Cohen, D. A., Long, J., Jurjevich, J. R.	Contradictions of the Climate-Friendly City New Perspectives on Eco-Gentrification and Housing Justice	2019
Davies, A., Brooks, A.	Interpellation and Urban Transformation Lisbon's Sardine Subjects	2019
Clerval, A.	Gentrification and Social Classes in Paris, 1982-2008	2020

Mah, J.	Gentrification-Induced Displacement in Detroit, Michigan: An Analysis of Evictions	2020
Elliott-Cooper, A., Hubbard, P., Lees, L.	Moving Beyond Marcuse Gentrification, Displacement and the Violence of un-Homing	2020
Summers, B. T.	Reclaiming the Chocolate City Soundscapes of Gentrification and Resistance in Washington, DC	2021
Inwood, J., Alderman, D. H.	Urban Redevelopment as Soft Memory-Work in Montgomery, Alabama	2021
Hochstenbach, C., Musterd, S.	A Regional Geography of Gentrification, Displacement, and the Suburbanisation of Poverty: Towards an Extended Research Agenda	2021
Iyanda, A. E., Lu, Y.	'Gentrification is not Improving My Health' a Mixed-Method Investigation of Chronic Health Conditions in Rapidly Changing Urban	2021
Linz, J.	Where Crises Converge the Affective Register of Displacement in Mexico City's Post-Earthquake Gentrification	2021

3.2.3. Lisansüstü Tezler

Uluslararası literatürdeki lisansüstü tezler ele alındığında 26'sı doktora ve 13'ü yüksek lisans olmak üzere 39 yayın incelenmiştir. Bu bağlamda incelenen bu yayınlara göre küreselleşme, sanayisizleşme, kapitalist peyzaj ve soylulaştırma olgusu modern kentsel dönüşüm uygulamalarının ortak çıktılarıdır. Kentsel alanlarda soylulaştırma ve sanayisizleşme ile birlikte sahanın ekonomik fonksiyonunda göreceli bir değişiklik olması; yani endüstriyel ekonomik faaliyetlerin hâkimiyetini, hizmet odaklı ekonomik faaliyetlere bırakması ve mavi yakalıların yerlerine beyaz yakalıların yerleşmesi, özellikle büyük kentlerde; mekânsal, demografik, ekonomik açıdan değişim ve dönüşümlerinde önünü açmıştır.

Uluslararası literatürde yayımlanmış lisansüstü tezlerde öne çıkan bir başka husus kentsel dönüşüm projeleri ile sosyomekânsal ayrışmanın hissedildiği mekânsal ünitelerin yaygınlaşmaya başlamasıdır. Projelerde sürdürülebilir kentlerin inşa edilmesi için kentsel dönüşüm fırsat olarak görülmekte, kentsel alanların yatırımlardan pay alması ve cazibe merkezlerine dönüşmesi bakımından planlama boyutuna da dikkat çekilmektedir (Tablo 7).

Tablo 7: Uluslararası Literatürde Lisansüstü Tezler

Yazar/Yazarlar	Çalışmanın Başlığı	Yıl	Türü
Mergler, G. J.	Spatial Patterns and Processes Of Gentrification	1984	PhD
Knopp, Jr L. M.	Gentrification and Gay Community Development in a New Orleans Neighborhood	1989	PhD
Kujawa, R. S.	Local Social Relations and Urban Revitalization The Case of Lewiston, Maine	1990	PhD
Sinclair-Puchtinger, M. A.	Gentrification in Canadian Inner Cities an Investigation of Major Factors	1991	Master
McElroy, S. A.	In situ Accretion and Urban Transformation on the Periphery Social and Physical Changes in Villa El Salvador, 1971–1998	1999	PhD
Feldman, M.	Urban Regeneration in Eastern Europe Waterfront Revitalization and Local Governance in Tallinn, Estonia	1999	PhD
Hackworth, J.	Third -Wave Gentrification	2000	PhD
Orzeck, R.	Recreation Urban Revitalization and Toronto’s Yonge Street	2002	Master
Curran, W. S.	Gentrification and the Displacement of Work Exploring the Links in Williamsburg, Brooklyn	2004	PhD

Kim, K.	Housing Redevelopment and Neighborhood Change as A Gentrification Process in Seoul, Korea: A Case Study of the Wolgok-4 Dong Redevelopment District.	2006	PhD
Perkins, H. A.	Laboring Through ‘Neoliberalization’ The Cultural Materialism of Urban Environmental Transformation	2006	PhD
Ilves, E. R.	New-Build Gentrification and the Changing Inner City Vote in Toronto and Vancouver	2007	Master
Blankenship, A. R.	Small Town Urban Revitalization The Effect of Pullman Square on Downtown Huntington, West Virginia	2008	Master
Fetters, D. E.	Railroad Abandonment A Catalyst for Urban Renewal in the San Fernando Valley, California	2008	Master
Picton, R. M.	“A Capital Experience:” National Urban Renewal, Neoliberalism, and Urban Governance on LeBreton Flats in Ottawa, Ontario, Canada	2009	PhD
Bryson, J. G.	The Nature of Gentrification Urban Environments and Redevelopment in the Inland Northwest	2010	PhD
Karaman, O.	Remaking Space for Globalization Dispossession through Urban Renewal in Istanbul	2010	PhD
Holdzkom, N. J.	From Production to Consumption Gentrification, Preservation, and the Uneven (re)Development of Pittsburgh’s South Side	2011	Master
Doshi, S.	The Right to the Slum? Redevelopment, Rule and the Politics of Difference in Mumbai	2011	PhD
Han, R.	Urban Transformation in China From an Urban Ecological Perspective	2012	PhD

Palmer, J. M.	The politics of the public Public art, urban regeneration and the postindustrial city-the case of downtown Denver	2012	PhD
Webb, M. D.	Urban Revitalization, Urban Regimes, and Contemporary Gentrification Processes	2013	PhD
Habib, A. A.	Globalizing the Informal City Neoliberalism and Urban Transformation in Accra, Ghana	2013	PhD
Seeley, T.	Gentrification, Place, and Perception in Downtown Orange County	2013	Master
Donish, C.	Geographies of Art and Urban Change: Contesting Gentrification Through Aesthetic Encounters in San Francisco's Mission District	2013	Master
Wright, B. D.	Urban Regeneration and Immigrant Representations in Non-Gateway Cities	2014	PhD
Benton, C. R.	Exploring the Diversity of Gentrification in three Chicago Cultural Districts - Differences in the Artist Class as First Wave Gentrifiers	2014	PhD
Ye, M.	Exploring the Diversity of Gentrification and the Role of Gender in Hong Kong, 1986 to 2006	2014	PhD
Grevstad-Nordbrock, T.	An Analysis of Diverse Gentrification Processes and Their Relationship to Historic Preservation Activity in Three Chicago Neighborhoods	2015	PhD
Dindyal, R.	The Voice of Urban Planning Recent Revitalization Efforts in Downtown Toledo	2016	Master
Grisdale, S. E.	Displacement by Disruption Platform Capitalism, Short-Term Rentals and Urban Transformation in Toronto	2018	Master

Nugent, J. P.	Resistance along the Rails Confronting Deindustrialization and Urban Renewal as a Neoliberal Socio-ecological Fix Throug	2018	PhD
Stanov, S.	Vacant Land to Park Transformations as a Catalyst for Neighbourhood Change and Gentrification in Toronto, Ontario	2018	Master
Ryan, C. M.	Urban Transformation, Conflict and Everyday Life in Osh, Kyrgyzstan: From Socialist Legacy to Territorializations of History and Memory	2019	PhD
Howarth, T. J.	Competing Rationalities Capital, Power, Gentrification and Affordable Housing in Charlotte, North Carolina	2019	PhD
Lage, J.	Gentrification on the Urban Fringe Prosperity and Displacement in West Marin, California	2019	PhD
Wright, T. D.	Gentrification and Its Effects on Changes in Neighborhood Socio-Economic Characteristics and Crime Patterns for the City Of Denver, Colorado From 1990 To 2015	2020	Master
Ketema, H.	Legacies of Liberalism and Faith-based Institutions Woodgreen Community Services and Gentrification in Riverdale	2020	Master
Miller, T. K.	Arts-Led Gentrification and the Curated Image of Contemporary Mediterranean Cities: Destruction and (Re)Construction in Marseille and Tel Aviv	2021	PhD

Yabancı literatürdeki lisansüstü tezler bilimsel araştırma yöntemi açısından incelendiğinde 39 yayının 34'ünde araştırma yöntemi/deseni açık bir şekilde ifade edilmiştir. Araştırmaların 18'inde metodoloji başlığı altında bir bölüm vardır. Çalışmaların yol haritası bu bölümde tasvir edilmiş, epistemolojik ve ontolojik çerçeve ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu araştırmalarda nitel araştırma yöntemi ile hazırlanan

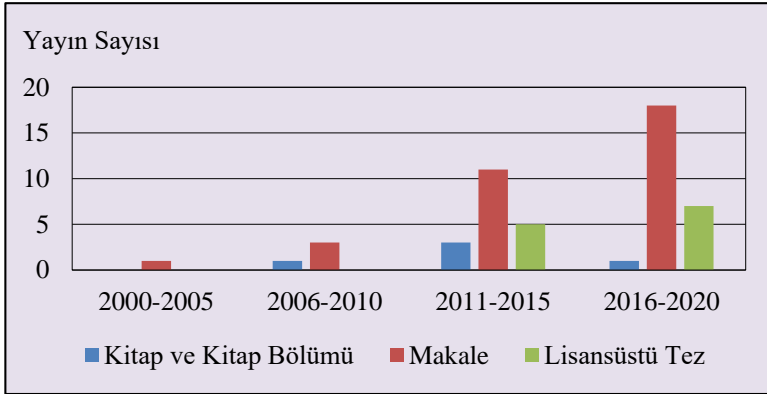
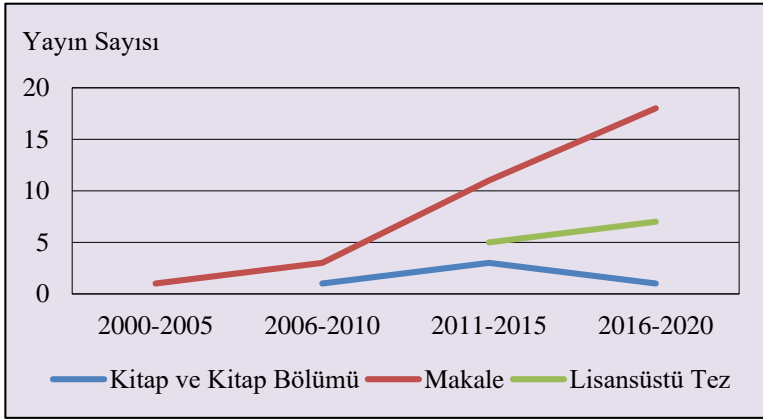
çalışmalar ön plana çıkmaktadır. Nitel araştırmaları; vaka çalışmaları, karma ve nicel yöntemle hazırlanan araştırmalar takip eder. Araştırmacılar çalışmalarında kullandıkları bilimsel araştırma yöntemi şemsiyesi altında sistematik anlayışın karakteristik özelliklerinden biri olan tümdengelim veya tümevarım bakış açıları ile çalışmalarını şekillendirmişlerdir. Bu bağlamda araştırmalarında endüktif (tümevarım-nitel) yöntem veya dedüktif (tümdengelim-nicel) yöntem kullanan araştırmacıların konuyu, sistematik bir biçimde ele aldıkları anlaşılmıştır.

3.3. Genel Değerlendirme

Coğrafi araştırmaların yerli literatürdeki zamansal dağılışına bakıldığında 2000’li yıllarla birlikte araştırmacıların bu alana ilgisinin arttığı görülür (Şekil 2). Hiç kuşkusuz özellikle 1999 Marmara Depremi ile ilişkilendirilebilecek olan bu akademik ilgi, tarihsel açıdan da bir geçmişe sahiptir. Bir başka ifade ile 2000’li yıllardan önce coğrafyacıların Türkiye’deki sanayileşme ve kentleşme süreçlerine bağlı olarak ülke nüfusunun büyük kentlerde toplanma eğilimi ile kentsel alanların mekânsal sorunlarına yöneldikleri bilinmektedir. Fakat özellikle bu dönemde gecekondulaşma ve çarpık yapılaşma temelli incelenen kentsel mekânların, kentsel dönüşüm açısından değerlendirilmesi 2000 yılından sonraya rastlamaktadır. Bu tarihten önceki araştırmalar, tam manası ile bir kentsel dönüşüm çalışması niteliği taşımayıp kentsel planlama açısından ele alınmıştır ve bu araştırmalar durum tespitlerinden öteye geçememiştir. 2000’li yıllarla birlikte depreme dayanıklı kentsel alanlar ve modern kentleri üretmeye yönelik amaçlar, yasal adımlarla birlikte desteklenmiş, bu doğrultuda kentsel dönüşüm uygulamaları göreceli olarak akademik alanda ön plana çıkmaya başlamıştır. Özellikle 6306 Sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkındaki Kanun ile birlikte 2012 yılından itibaren kentsel dönüşüm konulu coğrafi araştırmalarda belirgin bir artış söz konusudur. Her ne kadar coğrafyacıların bu alanda ele aldıkları çalışmalar, giderek artış gösteriyor olsa da uluslararası literatürle

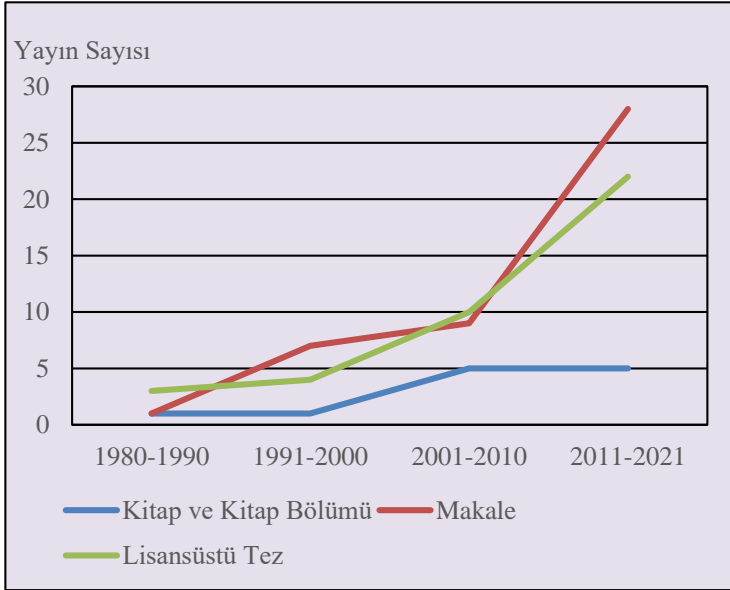
karşılaştırıldığında konuya yönelik katkının yetersiz olduğu söylenebilir. Sağlıksız kentsel alanların, sosyomekânsal açıdan kentsel dönüşüm uygulamaları ile güçlendirilmesi, mahalle sakinlerinin daha kullanışlı ve fonksiyonel kentsel alanlarda yaşaması için dönüşüm uygulamalarının coğrafyacılar tarafından daha fazla ele alınması farkındalık oluşturabilir. Bu durum hem dönüşümün, yönetsel boyutuna vereceği katkı hem de insan-mekân ekseninde sağlıklı bir zemine yerleşmesi açısından katkı sağlayabilir.

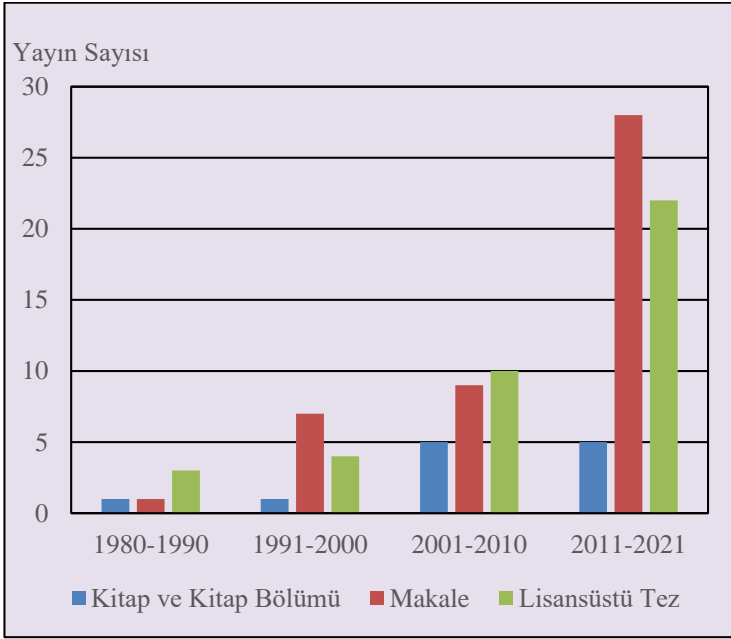
Şekil 2: Ulusal Yayınların Zamansal Dağılışı

Coğrafyacıların uluslararası literatürdeki konuya yönelik eğilimleri incelendiğinde ise gerek zamansal gerekse konu açısından ulusal literatürle benzerliklerin ve farklılıkların olduğu saptanmıştır. Yabancı literatürde konuya yönelik eğilimler 1980’li yıllara kadar tarihlendirilebilirken kentsel dönüşüm uygulamalarına ulusal literatürdeki coğrafi bakış, daha yakın bir tarihe dayanmaktadır. Bunun nedenlerinden biri küreselleşme ile meydana gelen sosyoekonomik koşullar, mekânsal algılar ve ihtiyaçlardır. Bu bağlamda yayın türleri açısından hem yabancı hem de yerli literatürde makale çalışmalarını ön plana çıkar (Şekil 2, 3).

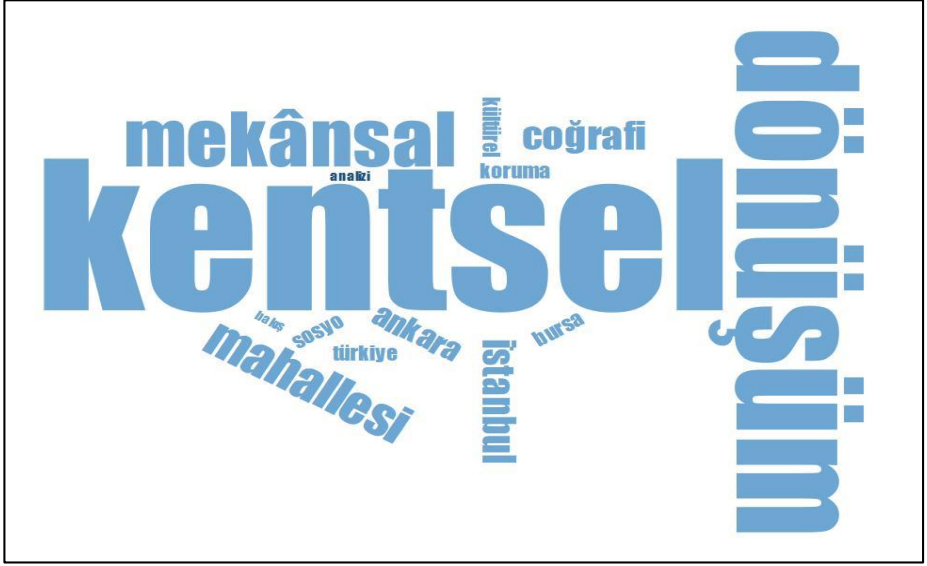
Şekil 3: Uluslararası Yayınların Zamansal Dağılışı

Yerli literatürde coğrafyacıların kentsel dönüşüm projelerinde üzerinde durdukları başlıca hususlardan biri kentsel dönüşüm olgusunun sosyomekânsal boyutudur. Bir diğer husus dönüşümün sosyoekonomik etkilerini ortaya koymaktır. Bu tespit yerli literatürdeki yayınlardan faydalanılarak hazırlanan kelime bulutu diyagramında dönüşümün mekânsal boyutu ve kentsel dönüşümün sosyal etkileri olarak karşılık bulmuştur (Şekil 4). Ulusal coğrafyacıların kentsel dönüşüm uygulamalarının mekânsal ve sosyoekonomik bir sonucu olan soylulaştırma olgusunu ise kimi çalışmalarda açıktan kimi çalışmalarda ise örtük bir şekilde inceledikleri saptanmıştır. Yerli literatürde değinilmesi gereken bir diğer nokta ise İstanbul ve Ankara gibi büyük kentlerin dönüşüm uygulamalarında çalışma sahası olarak ön plana çıkmasıdır.

Şekil 4: Yerli Literatürde Yayımlanan Eserlerin Kelime Bulut Şeması

Uluslararası literatürde yayımlanan eserlerin önemli bir bölümünde öne çıkan konulardan biri soylulaştırma olgusudur (Şekil 5). Kentsel dönüşüm projelerinin uygulandığı arazilerde yerli halkın göç etmesi, onların yerlerine sosyoekonomik açıdan daha güçlü bireylerin ve ailelerin yerleşmesi sürecini ifade eden soylulaştırma olgusu dönüşümün sosyoekonomik ve mekânsal sonuçlarından biridir. Soylulaştırma uygulamalarına coğrafi bakış; sahanın demografik niteliklerindeki birtakım değişimler, arazideki mekânsal ve fonksiyonel dönüşümün ele alınması bakımından sosyolojik perspektiften ayrılmaktadır.

Şekil 5: Yabancı Literatürde Yayımlanan Eserlerin Kelime Bulut Şeması

Bilim, hem bilgi üretmeye yönelik bir sistemi hem de o sistemden üretilen bilgiyi işaret eder. Bilim, bilgi edinmenin kabul gören yoludur. Doğa bilimlerinin yasallığı bilimsel yöntemle savunulmaktadır, dolayısıyla sosyal bilimlerinde aynı yaklaşımı benimsemesi gerekir (Çubukçu, 2020: 29). Bir çalışmanın bilimsel bir nitelik kazanmasında rol oynayan başlıca faktörlerden biri, o çalışmanın muhtevasını şekillendiren kuramsal temel ve çalışmayı yürütürken izlenen bilimsel yöntemdir. Başka bir ifade ile bir çalışmanın epistemolojik ve ontolojik çerçevesinin oluşturulmasında çalışmaya yön veren bilimsel metodolojinin katkısı söz konusudur.

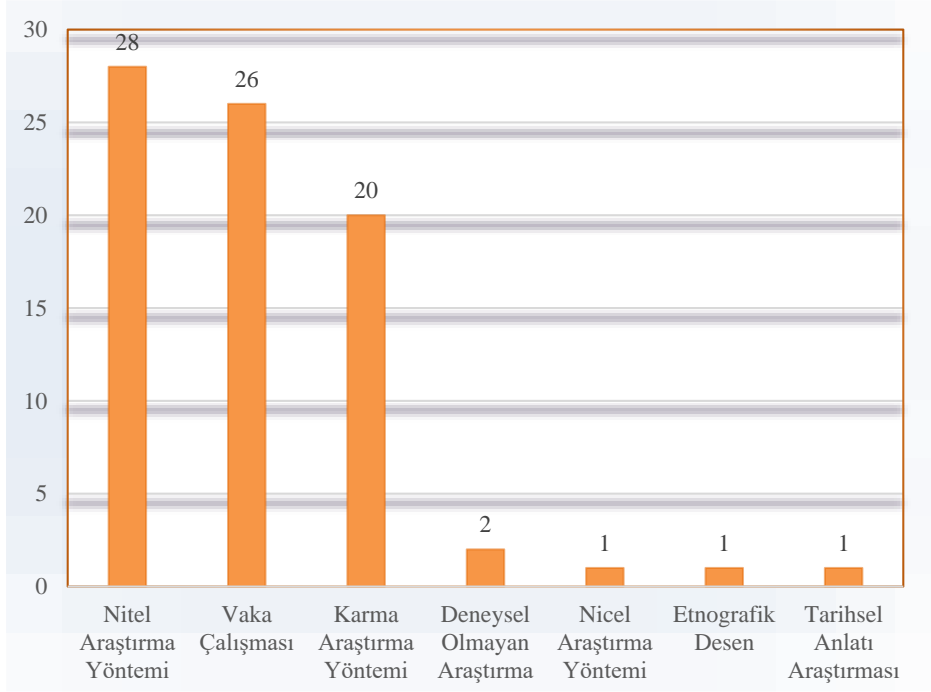
Araştırmalar, temel aldıkları felsefeye göre nicel (quantitative), nitel (qualitative) ve karma (mixed) araştırma yöntemi olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2018: 12). Bilgi üretmek için kullanılan bütün metotlar kaynağını bir paradigmadan almaktadır. Nicel araştırma paradigması tarihsel olarak pozitivizm ile yakından ilişkilidir. Pozitivizm, yıllar boyunca doğa biliminin esas felsefi görüşü olmuştur. Niteliksel araştırmanın felsefi açıdan destekleyicileri ise çeşitlidir. Çoğu

araştırmacı hiçbir tipoloji sınıfına birebir uymaz. Sosyal yapılandırmacılık, fenomenoloji ve yorumsama yaklaşımları niteliksel paradigmanın arkasında yer alan felsefi bakış açılarından birkaçıdır. Nicel ve nitel yaklaşım; tercih edilen yöntem, akıl yürütme şekilleri ve bilgiye ulaşma stratejileri açısından birbirlerinden ayrılmaktadır (Robson, 2017: 23-27). Sistemli ve düzenli bir bilgiye ulaşma konusunda hangi paradigma gerekli sorusu, araştırmacıdan araştırmacıya, çalışılan konuya ve mekâna göre görecelik gösterebilir. Bu bağlamda coğrafyacılar geçmişten günümüze bazen örtük bazen de açık bir şekilde çalışmalarında bilimsel bir metodoloji kullanmışlardır. Bu literatür incelemesinde ele alınan konu kapsamında eserlerin metodolojik yönleri bu bağlamda değerlendirilmeye çalışılmıştır. İncelenen yayınlar bilimsel araştırma yöntemleri açısından değerlendirilmiştir. Nitel, nicel ve karma araştırma yöntemlerinin yanı sıra bu yöntemlerin uygulanma biçimlerini esas alan araştırma desenleri de bu literatür değerlendirmesinde dikkate alınmaya çalışılmıştır. Coğrafyacılar tarafından kaleme alınan literatür incelenirken özellikle sosyal bilimler ile özdeşleşen nitel araştırma yöntemi ve desenlerinin daha çok kullanıldığı saptanmıştır. Bilindiği gibi nitel araştırmalarda kullanılan desenler veya yaklaşımlar etnografik desen, kuram oluşturma deseni, eylem araştırması deseni, olgubilim deseni ve durum (vaka) çalışması deseni şeklinde kategorize edilebilir (Yıldırım & Şimşek, 2016: 67). İncelenen eserlerde durum çalışması deseni ile hazırlanmış araştırmaların ön plana çıktığı ifade edilebilir. Durum çalışması deseni, araştırmacının; mekân, olgu, olay ve durum veya belli bir zaman içindeki mekânlar, olgular, olaylar ve durumlar hakkında çoklu bilgi kaynakları aracılığıyla detaylı ve derinlemesine bilgi topladığı bir durum betimlemesi ortaya koyduğu nitel bir yaklaşımdır (Creswell, 2018: 97). Bazı araştırmacılar durum çalışmalarının nitel veya nicel yöntemle kullanılabileceğini vurgulayarak durum çalışmasının salt bir nitel araştırma deseni olmadığı yönünde hemfikirler (Yıldırım & Şimşek, 2016:73). Örneğin, Yin (2009) durum çalışması geliştirmede hem nicel hem de nitel yöntemleri

benimser ve buna göre çalışmaya yön verilebileceğini de ifade eder (Creswell, 2018: 97). Vaka çalışması deseni ile ortaya konulan eserler, sosyal bilimler açısından tarihi bir öneme sahiptir. Bu çalışmada da bunun yansımaları görülmektedir. Vaka çalışmaları, gerek 1980'lerle birlikte artan önemi gerekse hem nitel hem de nicel yöntemlere uygun yapısının sonucu olarak bu çalışmada da incelenen eserlerde göze çarpmaktadır. İncelenen 146 eserden 79'nun bilimsel araştırma yöntemini veya desenini açık bir şekilde ifade ettiği saptanmıştır. Buna göre eserlerde nitel araştırma yöntemi ve vaka çalışmaları ön plana çıkmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6: Bilimsel Araştırma Yöntemlerine Göre Ulusal ve Uluslararası Yayınlar

4. Sonuç ve Öneriler

Yerli ve yabancı literatürde coğrafyacılar tarafından kaleme alınan kentsel dönüşüm uygulamalarını incelemeyi hedefleyen bu çalışma, bir literatür değerlendirmesidir. Nitel yöntem ve veri kaynakları ile ele alınan çalışmada, ulusal ve uluslararası literatürde yayımlanmış kitap, kitap bölümü, makale ve lisansüstü tez araştırmaları incelenen yayım türleridir. İncelenen eserler konusal bağlamda genel olarak değerlendirildiğinde kentsel dönüşüm alanında yabancı ve yerli literatürde yayımlanmış coğrafi eserler hem ortaya çıktıkları zaman hem de nedenler açısından birbirinden nispeten farklıdır. Örneğin günümüze yakın dönemde Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamaları özellikle kentsel yenileme yöntemi ile ele alınırken uluslararası alanda ise kentsel canlandırma uygulamaları ön plana çıkmaktadır. İster kentsel canlandırma ister kentsel yenileme uygulamaları olsun, ortak sonuçlardan biri ise kentsel alanlardan soylulaştırma destekli rant kaygısının dönüşümün ruhuna aykırı bir süreci tetiklemesidir. Küreselleşmenin etkisi ile giderek artan bu durum, kapitalist peyzajın kentsel alanlara hâkim olmasını kolaylaştırmakta birbirine benzeyen, tarihi ve kültürel kimliği ile zıtlaşan kentsel alanların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu tespit marksist coğrafyanın kapitalist peyzaj hakkındaki görüşleri ve sosyal teorinin mekân çağı anlayışıyla örtüşmektedir.

Kentsel dönüşüm, elbette kentsel alanların fiziksel açıdan güçlendirilmesinde ve özellikle Türkiye’de planlı kentsel alanların inşasında kayda değer bir araçtır. Fakat bu aracın uygulandığı sahanın beşeri ve doğal coğrafi unsurları gözetilerek ele alınması gerektiği herkesçe bilinen bir gerçektir. Nasıl ki kalkınma planlarında bir yörenin doğal ve beşeri coğrafi unsurlarını dikkate alarak kalkınmayı gerçekleştirmek esas ise kentsel dönüşüm projelerinde de uygulandığı arazinin coğrafi özelliklerini dikkate alarak mekânsal ve fonksiyonel dönüşümü ortaya koymak daha kullanışlı bir yaklaşım olabilir. Kentsel

dönüşüm projelerinin uygulandığı sahalarda dönüşümde ortak olan paydaşlar özellikle bu hususu kanaatimizce dikkate almalıdır. Ayrıca Türkiye’de yerel ve genel idareler kentsel dönüşüm müdahale bölgeleri oluşturmak için hemen işe koyulmalı bölgesel açıdan alanın, coğrafi kimliğine uygun kentsel dönüşüm projeleri için multidisipliner bir yaklaşım içinde olunmalıdır.

İncelenen eserlerin metodolojik yönleri değerlendirildiğinde ise nitel araştırma yöntemi ve vaka çalışması deseni ile hazırlanan araştırmaların ön plana çıktığı anlaşılmıştır. Bu doğrultuda uluslararası yayınlarda genel olarak bir teoriye veya kurama dayalı bir biçimde araştırmalara epistemolojik ve ontolojik bir çerçeve kazandırma çabaları söz konusudur. Ulusal literatürde ise araştırmacılar; genel olarak coğrafi yaklaşım ile mekânı ele alma konusunda gayret göstermişler ve eserler ortaya koymuşlardır. Coğrafi metodoloji bakımından ulusal ve uluslararası coğrafyacıların konuya eğilimleri, izledikleri yol açısından beşeri coğrafyanın çerçevesine uygundur. Fakat ulusal ve uluslararası coğrafyacıların kentsel dönüşüm konusunda ortaya koydukları içerik birbirinden farklıdır. Konusal analizden bağımsız olmayan bu durum, eserlerde kullanılan coğrafi metodolojiden de bağımsız düşünülmemelidir. Öyle ki ulusal coğrafyacılar, her ne kadar beşeri coğrafyanın veri toplama araçları ve analiz tekniklerine odaklanmış olsalar da zaman zaman mekânsal analiz ve mekânsal etkiden sapma göstermiş olabilirler. Bilimsel bir gerçeğin parçası olan diyalektik yaklaşımın özünde olduğu gibi coğrafi düşüncede de tez ve antitez bir araya geldiğinde bir sentez oluşturabilir. Bu bağlamda uluslararası coğrafyacılar, çalışmalarını ister pozitivist isterse post-pozitivist bir felsefi temele dayandırsalar da araştırmalarını hiç kuşkusuz teorik bir içerik ile şekillendirme çabası içerisinde olmuşlardır. Ulusal coğrafyacıların ele aldıkları eserlerde zaman zaman sosyolojik bir etki söz konusu iken uluslararası coğrafyacıların eserlerinde bu etki biraz

daha az olup coğrafi analiz teorik bir yapı üzerinde olgunlaşma eğilimindedir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Akkar, M. (2006). Kentsel dönüşüm üzerine batıdaki kavramlar, tanımlar, süreçler ve Türkiye. *Planlama Dergisi*, (2), 29-38.

Aktay, Y., Orçan, M., Emir, O. (2012). *Türkiye’de kentsel dönüşüm projelerinin sağlıklı yürütülmesi için yöntem arayışı TOKİ Mersin kentsel dönüşüm projesi araştırma ve çalıştay raporu*. Bizim Repro Matbaa.

Altaş, N. T. (2014). Kentsel dönüşümde kültürel miras değerlerinin korunması: Erzurum örneği. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(32), 243-260.

Altaş, N. T. (2016). Erzurum şehri’nde kentsel sağlıklaştırma çalışmaları. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi*, (8), 100-108.

Altundal Öncü, M. (2015). *Bir kentsel kamusal mekân olarak parkların kapitalist kentleşme süreciyle üretiminin yorumlanması: Dikmen Vadisi örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Altundal Öncü, M. & Somuncu, M. (2016). Neoliberal kentsel dönüşüm projelerinin gölgesindeki kamusal mekânlar: Dikmen Vadisi. A. Özçağlar, N. Türkoğlu, R. Bayar, E. Yılmaz, O. Aydın, K. Karabacak (Ed.), *TUCAUM Uluslararası Coğrafya Sempozyumu* içinde (583-584. ss).

Angın, M. (2017). *İstanbul Esenler’de (Çifte Havuzlar-Havaalanı-Turgut Reis Mahallelerinde) kentsel dönüşüm projelerinin sosyal ve mekânsal yansımaları*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Anlı, C. K. & Somuncu, M. (2013). Kentsel kültürel mirasın korunması ve sürdürülebilirliği Ankara Hamamönü örneği. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 35-47.

Ayık, U. (2014). *Mekânsal ve toplumsal yansımalarıyla Türkiye’de kentsel dönüşüm projelerine coğrafi bakış: Fikirtepe örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayık, U. (2018). *Ekonomi politikalarının bir yansıması olarak sanayisizleşme ve mekânsal değişim: İstanbul örneği*. (Yayımlanmamış doktora tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayık, U. & Avcı, S. (2020). Büyükdere Caddesinde sanayileşme ve sanayisizleşme süreçlerinin mekânsal yansımaları (İstanbul-Türkiye). *Coğrafya Dergisi*, (40), 203-217.

Ayık, U. & Enterili, Z. (2020). Değişen kent politikaları ve kentsel dönüşüm Gaziantep Nuripazarbaşı Mahallesi örneği. *International Journal of Geography and Geography Education*, (41), 221-244.

Ayık, U. & Avcı, S. (2018). İstanbul’da sanayisizleşme coğrafi bir bakış. *Akademik Sosyal Aratırmalar Dergisi*, (65), 505-523.

Balcı, A. (2020). Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler. Pegem Akademi.

Benton, C. (2014). *Exploring the diversity of gentrification in three Chicago cultural districts - differences in the artist class as first*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Michigan: Michigan State University.

- Blankenship, A. R. (2008). *Small town urban revitalization the effect of pullman square on downtown huntington, West Virginia.* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Virginia: Marshall University.
- Blomley, N. K. (1997). The properties of space history, geography, and gentrification. *Urban Geography*, 18(4), 286-295.
- Boyras, Z. & Hoş, Y. B. (2014). Türkiye’de kentsel dönüşüm uygulamaları. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 6(3), 45-63.
- Brade, I., Axenov, K., Bondarchuk, E. (2006). *The transformation of urban space in post-Soviet Russia.* Routledge.
- Bryson, J. (2010). *The nature of gentrification urban environments and redevelopment in the Inland Northwest.* (Yayınlanmamış doktora tezi). New York: Syracuse University.
- Bulut, İ. & Ceylan, S. (2013). Kentsel dönüşüm yaklaşımlarına bir örnek Efendibey Niğde kentsel dönüşüm uygulaması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(1), 239-256.
- Buzar, S., Ogden, P., Hall, R. (2005). Households matter the quiet demography of urban transformation. *Progress in Human Geography*, 29(4), 413-436.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K., Akgün, E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri.* Pegem Akademi.
- Carmon, N. (1999). Three generations of urban renewal policies: Analysis and policy implications. *Geoforum*, 30, 145-158.
- Clerval, A. (2020). Gentrification and social classes in Paris, 1982-2008. *Urban Geography*, 1-25.

Collins, F. (2010). International students as urban agents international education and urban transformation in Auckland, New Zealand. *Geoforum*, 41(6), 940-950.

Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev: M. Bütün, S. B. Demir), Siyasal Kitabevi.

Curran, W. (2004). *Gentrification and the displacement of work exploring the links in Williamsburg, Brooklyn*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Massachusetts: Clark University.

Curtis, S., Cave, B., Coutts, A. (2002). Is urban regeneration good for health perceptions and theories of the health impacts of urban change. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 20(4), 517-534.

Çalışkan, V. & Akbulak, C. (2010). *Bir gecekondu araştırması: Bursa kenti Uludağ yamaçları*. Çantay Kitabevi.

Çalışkan, V. & Akbulak, C. (2010). Bursa kentine yönelik göçlerin gecekondulaşma sürecine etkileri: Uludağ yamaçlarındaki gecekondu. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(12), 115-122.

Çeker, A. & Belge, R. (2015). İstanbul'da kentsel dönüşüm kapsamında gerçekleşen bir olgu soylulaştırma. *Türk Coğrafya Dergisi*, (65), 77-86.

Çubukçu, Z. (2020). Bilimsel araştırmalarda temel paradigmlar. B. Oral, A. Çoban (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Eğitimde Bilimsel Araştırma Yöntemleri Kitabı* içinde (29-45. ss.), Pegem Akademi Yayınları.

Davidson, M. & Lees, L. (2010). New-build gentrification: It's histories, trajectories, and critical geographies. *Population, Space and Place*, 16(5), 395-411.

Davies, A. & Brooks, A. (2019). Interpellation and urban transformation Lisbon's Sardine subjects. *Social & Cultural Geography*, 1-23.

De Sousa, C. (2006). Urban brownfields redevelopment in Canada: The role of local government. *The Canadian Geographer/Le Géographe Canadien*, 50(3), 392-407.

Didier, S., Peyroux, E., Morange, M. (2012). The spreading of the city improvement district model in Johannesburg and Cape Town: Urban regeneration and the neoliberal agenda in South Africa. *International Journal of Urban and Regional Research*, 36(5), 915-935.

Dindyal, R. (2016). *The voice of urban planning recent revitalization efforts in downtown Toledo*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Toledo: University of Toledo.

Doğan, M. (2018). Türkiye’de kentsel dönüşüm ve sosyo-ekonomik yapı üzerindeki etkileri. *Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(18), 1-8.

Doğan, M. & Bostan, H. (2019). Kentsel dönüşümün nüfusun sosyo-ekonomik yapısı üzerindeki etkileri Ankara Yenimahalle örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(1), 64-89.

Donish, C. (2013). *Geographies of art and urban change: Contesting gentrification through aesthetic encounters in San Francisco’s mission district*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Oregon: University of Oregon.

Doshi, S. (2011). *The right to the slum? redevelopment, rule and the politics of difference in Mumbai*. (Yayımlanmamış doktora tezi). California: University of California, Berkeley.

Duman, S. (2020). *Kentsel dönüşüm projelerinin mekânsal etkilerinin coğrafi açıdan analizi (Bursa İli Nilüfer İlçesi Ataevler Mahallesi örneği)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Duman, S. & Zaman, S. (2021). Kentsel morfoloji açısından bir kentsel dönüşüm projesinin incelenmesi (Bursa İli Nilüfer İlçesi Ataevler Mahallesi Örneği). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 25(1), 113-142.
- Ecer, H. & Kalelioğlu, M. (2020). Kentsel dönüşümün toplumsal yansımaları Gaziantep örneği. *Şehir ve Medeniyet Dergisi*, 6(12), 173-188.
- Ecer, H. (2019). *Kentsel dönüşümün mekânsal ve toplumsal yansımaları: Gaziantep Nuri Pazarbaşı Mahallesi örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Elliott-Cooper, A., Hubbard, P., Lees, L. (2020). Moving beyond marcuse gentrification, displacement and the violence of un-homing. *Progress in Human Geography*, 44(3), 492-509.
- Erdem, S. (2019). *Bir gecekondulu mahallesinin dönüşümü: Macun örneği (Ankara / Yenimahalle)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Escobar, M. (2014). The power of (dis) placement: Pigeons and urban regeneration in Trafalgar Square. *Cultural Geographies*, 21(3), 363-387.
- Feldman, M. (1999). *Urban regeneration in eastern Europe waterfront revitalization and local governance in Tallinn, Estonia*. (Yayımlanmamış doktora tezi). New York: Syracuse University.
- Fenster, T. (2019). Creative destruction in urban planning procedures the language of 'renewal' and 'exploitation'. *Urban Geography*, 40(1), 37-57.
- Fetters, D. (2008). *Railroad abandonment a catalyst for urban renewal in the San Fernando Valley, California*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). California: California State University, Long Beach.

Gourzis, K., Herod, A., Gialis, S. (2019). Linking gentrification and labour market precarity in the contemporary city a framework for analysis. *Antipode*, 51(5), 1436-1455.

Göközkut, B. (2016). *Kentsel dönüşüm projelerinin sosyo-mekânsal analizi: Yeni Mamak kentsel dönüşüm projesi örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Göközkut, B. & Somuncu, M. (2019). Ankara'da yeni Mamak kentsel dönüşüm projesi ölçeğinde dönüşen mekânlar, değişen gündelik hayat pratikleri. *Ankara Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 105-124.

Grant, R. (2009). *Globablizing city urban and economic transformation of Accra, Ghana*. Syracuse University Press.

Grevstad-Nordbrock, T. (2015). *An analysis of diverse gentrification processes and their relationship to historic preservation activity in three Chicago Neighborhoods*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Michigan: Michigan State University.

Grisdale, S. (2018). *Displacement by disruption platform capitalism, short-term rentals and urban transformation in Toronto*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Toronto: University of Toronto.

Güven, A. & Özkiraz, A. (2013). Kentsel dönüşüm ve bütünleşme (Tokat kent örneği). Y. Bulut, V. Eren, S. Karakaya, A. Aydın (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar Kitabı* içinde (403-416. ss.). Pegem Akademi.

Habib, A. (2013). *Globalizing the informal city neoliberalism and urban transformation in Accra, Ghana*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ontario: Queen's University.

Hackworth, J. (2000). *Third-wave gentrification*. (Yayımlanmamış doktora tezi). New Jersey: The State University of New Jersey.

Hamnett, C. (1991). The blind men and the elephant: The explanation of gentrification. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 16(2), 173-189.

Han, R. (2012). *Urban transformation in China from an urban ecological perspective*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ottawa: University of Ottawa.

Hankins, K. & Walter, A. (2012). ‘Gentrification with justice’: An urban ministry collective and the practice of place-making in Atlanta’s inner-city neighbourhoods. *Urban Studies*, 49(7), 1507-1526.

Hardal, S. (2014). *Kentsel dönüşüm alanlarına bir örnek; Sarıgöl Mahallesi (Gaziosmanpaşa)*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hardal, S. (2019). *İstanbul’da tamamlanan kentsel dönüşüm projelerinin sosyal ve mekânsal etkileri (Gaziosmanpaşa, Esenler ve Zeytinburnu örneği)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Bilecik: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Hardal, S. & Kılıç, T. (2019). İstanbul Gaziosmanpaşa’da tamamlanan kentsel dönüşüm projelerinin sosyo mekânsal etkileri. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 14(2), 699-716.

Heidkamp, C. & Susan, L. (2006). Finding the gentrification frontier using census data the case of Portland, Maine. *Urban Geography*, 27(2), 101-125.

Helbrecht, I. (1996). The return of the inner city. On the role of culture, capital and consumption in the process of gentrification. *Geographische Zeitschrift*, 84(1), 1-15.

Helbrecht, I. (2018). *Gentrification and resistance: Researching displacement processes and adaption strategies*. VS Verlag für Sozialwissenschaften.

Hochstenbach, C. & Musterd, S. (2021). A regional geography of gentrification, displacement, and the suburbanisation of poverty towards an extended research agenda. *Area*, 53(3), 481-491.

Hodkinson, S. (2011). Housing regeneration and the private finance initiative in england unstitching the neoliberal urban straitjacket. *Antipode*, 43(2), 358-383.

Hodkinson, S. & Essen, C. (2015). Grounding accumulation by dispossession in everyday life the unjust geographies of urban regeneration under the private finance initiative. *International Journal of Law in the Built Environment*, 7(1), 72-91.

Holdzkorn, N. (2011). *From production to consumption gentrification, preservation, and the uneven (re)development of pittsburgh's South Side*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Pennsylvania: Indiana University of Pennsylvania.

Hernandez Sanchez J., Nicolas Penela, A., Alonso Santos, J., Moro Gutierrez, L. (2017). Urban renewal, social innovation and alternative economic practices in intermediate cities a case study from the oeste district. *Eria-Revista Cuatrimestral De Geografia*, 37(1), 112-117.

Howarth, T. (2019). *Competing rationalities capital, power, gentrification and affordable housing in charlotte, North Carolina*. (Yayımlanmamış doktora tezi). North Carolina: The University of North Carolina at Charlotte.

Hsing, Y. T. (2010). *The great urban transformation politics and property in China*. Oxford University Press.

Hsu, J. & Hsu, Y. (2013). State transformation, policy learning, and exclusive displacement in the process of urban redevelopment in Taiwan. *Urban Geography*, 34(5), 677-698.

- Hubbard, P. (2017). *The battle for the high street: Retail gentrification, class and disgust*. Macmillan Publishers Ltd.
- Iives, E. R. (2007). *New-build gentrification and the changing inner city vote in Toronto and Vancouver*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Toronto: University of Toronto.
- Inwood, J. & Alderman, D. (2021). Urban redevelopment as soft memory-work in Montgomery, Alabama. *Journal of Urban Affairs*, 43(8), 1153-1172.
- Iyanda, A. & Lu, Y. (2021). Gentrification is not improving my health a mixed-method investigation of chronic health conditions in rapidly changing urban. *Journal of Housing and the Built Environment*, 1-24.
- Kapluhan, E. (2015). Şehir coğrafyası açısından bir inceleme: Bağbaşı Mahallesi (Kırşehir) kentsel dönüşüm projesi. R. Efe (Ed.), *Coğrafyada Yeni Yaklaşımlar Prof. Dr. h.c. İbrahim Atalay'ın 45. Meslek Yılına Armağan Kitabı* içinde (379-394. ss.), Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Kara, H. (2010). Denizli şehrinde gecekondulaşmanın önlenmesi ve toplu konutlar. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 23(15), 103-118.
- Karadağ, A. & Mirioğlu, G. (2011). Bayraklı kentsel dönüşüm projesi üzerine coğrafi değerlendirmeler. *Türk Coğrafya Dergisi*, (57), 21-32.
- Karadağ, A. & Mirioğlu, G. (2011). Türkiye'de kentsel dönüşüm politikaları ve uygulamaları üzerine coğrafi değerlendirmeler İzmir örneği. *Ege Coğrafya Dergisi*, 20(2), 41-57.
- Karadağ, A. & Aksak, P. (2018). Metropol kentlerde sosyo-mekânsal ayrışma ve toplanma dinamikleri. N. Özgen (Ed.), *Sosyal Coğrafya Kitabı* içinde (285-322. ss.), Pegem Akademi.

Karaman, O. (2010). *Remaking space for globalization dispossession through urban renewal in Istanbul*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Minnesota: University of Minnesota.

Kennedy, L. (2004). *Remaking Birmingham: The visual culture of urban regeneration*. Routledge.

Ketema, H. (2020). *Legacies of liberalism and faith-based institutions woodgreen community services and gentrification in riverdale*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Toronto: University of Toronto.

Kılıç, T. & Hardal, S. (2014). Kentsel dönüşümün sosyal ve mekânsal yansımalarına bir örnek Sarıgöl Mahallesi (Gaziosmanpaşa-İstanbul). *Türk Coğrafya Dergisi*, (62), 1-7.

Kılıç, T. & Hardal, S. (2019). İstanbul'daki kentsel dönüşüm projelerinin genel bir eleştirisi. *Journal of International Social Research*, 12(62), 347-355.

Kim, K. (2006). *Housing redevelopment and neighborhood change as a gentrification process in Seoul, Korea: A case study of the Wolgok-4 Dong redevelopment district*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Florida: The Florida State University.

Knopp Jr, L. (1989). Gentrification and gay community development in a New Orleans Neighborhood (Yayımlanmamış doktora tezi). Iowa: The University of Iowa.

Koca, H. & Karadeniz, V. (2014). Erzincan ovasında TOKİ uygulamaları ve kentleşme üzerine etkileri. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 19(31), 101-128.

Kocaman, S., Zaman, S., Kara, F., Keçeli, A. (2008). Erzurum kentinde gecekondu önleme ve kentsel dönüşüm çalışmaları. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (18), 179-210.

Kujawa, R. (1990). *Local social relations and urban revitalization the case of Lewiston, Maine*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Iowa: The University of Iowa.

Kurtar, C. (2012). *Kentsel kültürel miras yönetimi ve rekreasyonla ilişkisi: Ankara Hamamönü örneği*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Lage, J. (2019). *Gentrification on the urban fringe prosperity and displacement in West Marin, California*. (Yayımlanmamış doktora tezi). California: University of California, Berkeley.

Lees, L. (1994). Rethinking gentrification: Beyond the positions of economics or culture. *Progress in Human Geography*, 18(2), 137-150.

Lees, L. (2000). A reappraisal of gentrification towards a 'geography of gentrification'. *Progress in Human Geography*, 24(3), 389-408.

Lees, L., Slater, T., Wyly, E. (2007). *Gentrification*. Routledge.

Lees, L. (2012). The geography of gentrification thinking through comparative urbanism. *Progress in Human Geography*, 36(2), 155-171.

Lees, L. (2014). The urban injustices of new labour's new urban renewal the case of the Aylesbury Estate in London. *Antipode*, 46(4), 921-947.

Lees, L., Annunziata, S., Rivas-Alonso, C. (2018). Resisting planetary gentrification the value of survivability in the fight to stay put. *Annals of the American Association of Geographers*, 108(2), 346-355.

Lees, L., Shin, H., López-Morales, E. (2016). *Planetary gentrification*. Polity Press.

Ley, D. (1992). Gentrification in recession - social-change in 6 canadian inner cities, 1981-1986. *Urban Geography*, 13(3), 230-256.

- Lin, G. C. (2007). Reproducing spaces of chinese urbanisation new city-based and land-centred urban transformation. *Urban Studies*, 44(9), 1827-1855.
- Lin, G. C. (2011). Urban China in transformation hybrid economy, juxtaposed space, and new testing ground for geographical enquiries. *Chinese Geographical Science*, 21(1), 1-16.
- Linz, J. (2021). Where crises converge the affective register of displacement in mexico city's post-earthquake gentrification. *Cultural Geographies*, 28(2), 285-300.
- Mah, J. (2020). Gentrification-induced displacement in Detroit, Michigan: An analysis of evictions. *Housing Policy Debate*, 31(3-5), 446-468.
- McElroy, S. (1999). *In situ accretion and urban transformation on the periphery social and physical changes in Villa El Salvador, 1971-1998*. (Yayımlanmamış doktora tezi). California: University of California, Santa Barbara.
- McGuirk, P. M. (2000). Power and policy networks in urban governance: Local government and property-led regeneration in Dublin. *Urban Studies*, 37(4), 651-672.
- McGuirk, P., Mee, K., Ruming, K. (2016). Assembling urban regeneration resourcing critical generative accounts of urban regeneration through assemblage. *Geography Compass*, 10(3), 128-141.
- Mergler, G. (1984). Spatial patterns and processes of gentrification (Yayımlanmamış doktora tezi). Ohio: The Ohio State University.
- Miller, T. (2021). *Arts-led gentrification and the curated image of contemporary mediterranean cities: Destruction and (re)construction in Marseille and Tel Aviv*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Arizona: The University of Arizona.

Mirioglu, G. (2013). *İzmir'deki kentsel dönüşüm projeleri üzerinden karşılaştırmalı bir coğrafi analiz: Kadifekale Uzundere örneği*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Nugent, J. (2018). *Resistance along the rails confronting deindustrialization and urban renewal as a neoliberal socio-ecological fix throug*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Toronto: University of Toronto.

Oral, M., Özdemir, Ü., Ünlü, İ. (2019). Üniversiteye bağlı sosyo mekânsal bir dönüşüm sahası Karabük 100. Yıl Mahallesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 24(41), 107-124.

Orzeck, R. (2002). *Recreation urban revitalization and Toronto's Yonge Street*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ontario: New York University.

Öcal, T. & Çelik, V. (2017). Yavuzlar (Yüreğir -Adana) Mahallesi kentsel dönüşümü ile TOKİ konutlarının karşılaştırmalı analizi. *Marmara Coğrafya Dergisi*, (36), 147-161.

Öcal, T. (2019). Reflections of urban transformation on horizontal city landscape and household Adana Çukurova district municipality houses. *Current Urban Studies*, 7(4), 517-538.

Palmer, J. (2012). *The Politics of the public public art, urban regeneration and the postindustrial city-the case of downtown Denver*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Colorado: University of Colorado at Boulder.

Perkins, H. (2006). *Laboring through 'neoliberalization' the cultural materialism of urban environmental transformation*. (Yayınlanmamış doktora tezi). Wisconsin: The University of Wisconsin - Milwaukee.

- Picton, R. (2009). “*A capital experience: National urban renewal, neoliberalism, and urban governance on lebreton flats in Ottawa, Ontario, Canada.* (Yayınlanmamış doktora tezi). Toronto: University of Toronto.
- Ramírez, M. M. (2019). City as borderland gentrification and the policing of black and latinx geographies in Oakland. *Antipode*, 38(1), 147-166.
- Rankin, K. & McLean, H. (2015). Governing the commercial streets of the city new terrains of disinvestment and gentrification in Toronto’s Inner Suburbs. *Antipode*, 47(1), 216-239.
- Rice, J., Cohen, D., Long, J., Jurjevich, J. (2019). Contradictions of the climate-friendly city new perspectives on eco-gentrification and housing justice. *International Journal of Urban and Regional Research*, 44(1), 145-165.
- Roberts, P. (2017). The evolution, definition and purpose of urban regeneration. P, Roberts, H. Skykes (Ed.), *Urban Regeneration içinde* (9-36. ss.), SAGE Publications Ltd.
- Robson, C. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemleri gerçek dünya araştırması.* (Çev: Ş. Çinkır, N. Demirkasimoğlu), Anı Yayıncılık.
- Ruming, K. (2018). Post-political planning and community opposition asserting and challenging consensus in planning urban regeneration in Newcastle. *Geographical Research*, 56(2), 181-195.
- Ryan, C. (2019). *Urban transformation, conflict and everyday life in osh, kyrgyzstan: From socialist legacy to territorializations of history and memory.* (Yayınlanmamış doktora tezi). Colorado: University of Colorado at Boulder.
- Hernandez Sanchez J., Nicolas Penela, A., Alonso Santos, J., Moro Gutierrez, L. (2017). Urban Renewal, Social Innovation and Alternative

Economic Practices in Intermediate Cities A Case Study From the Oeste District. *Eria-Revista Cuatrimestral De Geografia*, 37(1), 112-117.

Sargın, S. (2005). Isparta'da kentsel koruma. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 10(14), 251-281.

Seeley, T. (2013). *Gentrification, place, and perception in downtown orange county*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). California: California State University, Fullerton.

Sinclair-Puchtinger, M. (1991). *Gentrification in canadian inner cities an investigation of major factors*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Waterloo: Wilfrid Laurier University.

Slater, T. (2002). Looking at the north american city through the lens of gentrification discourse. *Urban Geography*, 23(2), 131-153.

Smith, N. & Williams, P. (1986). *Gentrification of the city*. Allen & Unwin Ltd.

Smith, N. (1987). Gentrification and the rent gap. *Annals of the Association of American Geographer*, 77(3), 462-465.

Smith, N. (1996). *The new urban frontier gentrification and the revanchist city*. Routledge.

Stanov, S. (2018). *Vacant land to park transformations as a catalyst for neighbourhood change and gentrification in Toronto, Ontario*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Toronto: University of Toronto.

Summers, B. (2021). Reclaiming the chocolate city soundscapes of gentrification and resistance in Washington. Dc. *Environment and Planning D: Society and Space*, 39(1), 30-46.

Şenol, E. (2020). Samsun ilinin metropol ilçeleri arasında demografik ve kültürel özelliklere göre mekânsal ayrışma. *International Journal of Geography and Geography Education*, (41), 177-198.

Tchoukaleyska, R. (2016). Public space and memories of migration erasing diversity through urban redevelopment in France. *Social & Cultural Geography*, 17(8), 1101-1119.

Tekeli, İ. (2011). *Türkiye'nin kent planlama ve kent araştırmaları tarihi yazıları*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Webb, M. (2013). *Urban revitalization, urban regimes, and contemporary gentrification processes*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ohio: Ohio State University.

Wright, B. (2014). *Urban regeneration and immigrant representations in non-gateway cities*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ohio, United States : University of Cincinnati.

Wright, T. (2020). *Gentrification and its effects on changes in neighborhood socio-economic characteristics and crime patterns for the city Of Denver, Colorado from 1990 to 2015*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Colorado: University of Colorado Colorado Springs.

Yakut, M. & Ceylan, M. (2019). Diyarbakır suriçi kentsel dönüşüm projelerinin nüfus ve yerleşmeye etkilerine coğrafi bir bakış. *Journal of International Social Research*, 12(63), 386-398.

Ye, M. (2014). *Exploring the diversity of gentrification and the role of gender in Hong Kong, 1986 to 2006*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Michigan: Michigan State University.

Yiğit, A. & Tunçel, H. (2017). *100. yılında Türkiye'de coğrafyacılar Türkiye coğrafyacı biyografileri (1915-2015)*. Türk Coğrafya Kurumu Yayınları.

Yiğit, A. & Tunçel, H. (2019). *100. yılında Türkiye'de coğrafyacılar 2*. Türk Coğrafya Kurumu Yayınları.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, M. & Sami, M. (2012). Toplu konut idaresi (TOKİ)'nin Kentsel dönüşüme etkisi ve konut üretim faaliyetlerine eleştirel bir bakış (Diyarbakır Kenti Örneği). K. Alver (Ed.), *Kent Sosyolojisi Kitabı* içinde (395-434. ss.), Hece Kitabevi.

Yıldız, M. Z. (2013). Türkiye'de kentsel dönüşüm: İyileştirme mi, soylulaştırma mı? Y. Bulut, V. Eren, S. Karakaya, A. Aydın (Ed.), *Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar Kitabı* içinde (434-448. ss.), Pegem Akademi.

Yılmaz, A. & Gül, S. (2018). Samsun şehrinde tarihî yapı mirası ve şehrsel koruma. *Journal of Ottoman Legacy Studies*, 5(13), 49-67.

Yılmaz, A. & Gül, S. (2015). Vezirköprü'de (Samsun) tarihsel koruma ve halkın koruma çalışmalarına yaklaşımı. *Studies of Ottoman Domain*, 5(8), 1-28.

Yulu, A. (2017). Esenler'de şehrsel yenileme. *Coğrafya Dergisi*, (35), 29-40.

Yüceşahin, M. & Tuysuz, S. (2011). Ankara kentinde sosyo-mekânsal farklılaşmaların örüntüleri ampirik bir analiz. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9(2), 159-188.

EXTENDED ABSTRACT

The purpose of this study is to evaluate geographical research studies presented in the field of urban transformation both in national and international literature within the thematic and methodological context. The research was designed with qualitative method and document analysis has an important place for the design of the study. The study aims to answer the following question: “What are the thematic and methodological contributions of geographers to urban transformation practises in terms of national and international literature?” While reviewing the literature, the search was carried out by using key words in the national and international data bases. In addition to databases, geographically prepared bibliographic research was used. Moreover, the personal records of academic staff working in the Departments of Geography, Geography Education, Social Studies Education, Departments of Urban Transformation, and Departments of Urban and Regional Planning in Turkey were scanned in the Council of Higher Education (YÖK)-Academic internet website; geographers who carried out research and had books, a chapter in a book, thesis and papers written on urban transformation were determined and the research records were shown in tables. The research focused on books, master’s theses, and papers in national and international literature, but conference proceedings were excluded from this study. In addition, while examining the international databases, the works written in English were only considered.

When the geographers’ tendencies towards the subject in international literature were examined, it was detected that there were both similarities and differences between international literature in temporal and thematic terms. According to the findings in the literature examined, it was found that while the tendencies of geographers towards the subject in the international literature could be dated to an earlier period, their tendencies in the national literature coincide with more recent times. While the tendencies towards the subject in the international literature could be dated to the 1980s, geographical perspective towards the urban transformation practises in the national literature is based on a more recent history. One of the reasons for this is the socio-economic conditions, spatial perceptions, and needs that occur with globalizations. Looking at the temporal distribution of geographical research in the national literature, it is revealed that the researchers’ interest in this field has increased with the 2000s. Undoubtedly, this academic interest which will be associated particularly with the 1999 Marmara Earthquake has a historical background. In other words, it is known that before the 2000s, geographers tended to the spatial problems of urban areas depending on the industrialization and urbanization processes together with the tendency of the population of the country to gather in big cities in Turkey.

However, the evaluation of urban spaces which were examined on the basis of squatting and unplanned urbanization in terms of urban transformation especially in this period coincides with after 2000. The earlier research before this period did not completely have the quality of an urban transformation study and thus, they were discussed in terms of urban planning, and they could not go beyond fact-finding. With the 2000s, the goals intended to construct earthquake-resistant urban spaces and modern cities were supported with legal steps. Accordingly, urban transformation practices relatively started to stand out in an academic area. Particularly, together with the Law no. 6306 on Transformation of Areas under Disaster Risk, there has been a significant increase with the number of geographical research carried out about urban transformation since 2012. Although the number of studies carried out by the geographers has been increasing gradually, it can be stated that their contribution to the subject is insufficient when compared to the international literature. If the transformation practices are considered more by geographers, an awareness can be raised; thus, unhealthy urban areas are strengthened with the urban transformation practices regarding socio-spatial terms and the neighbourhood residents can live in more useful and functional urban areas. This condition can make important contributions both to the administrative dimension of the transformation and to its placement on a healthy ground in the human-space axis.

In conclusion, while the urban transformation practices focus on socio-spatial elements on the land in the national literature, the phenomenon of gentrification that occurs because of urban transformation draws attention in the international literature. In addition, 146 studies examined were discussed methodologically. Out of these 146 works, it was determined that 79 publications clearly expressed their scientific research methods or designs. In this context, it was determined that the studies prepared with the qualitative reserach method and case study design stood out among the works examined.

Dohman, Ü. (2022). Kuramsal yönleriyle bilişsel dilbilim. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1235-1259.

DOI: 10.21550/sosbilder.1037676
Araştırma Makalesi / Research Article

KURAMSAL YÖNLERİYLE BİLİŞSEL DİLBİLİM

Ümmügülsüm DOHMAN*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 16 Aralık / December 2021

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 24 Şubat / February 2022

ÖZET

XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dilde insan merkezli yaklaşımların ortaya çıkmasıyla dil, bilişsel yaklaşımlar çerçevesinde incelenmeye başlanır. Dil, düşünce ve insan üçlüsünün birbirine sıkı sıkıya bağlı kavramlar olduğundan hareket eden bilişsel bilim araştırmacıları, insanın zihinsel süreçlerini incelerken düşünce ve bilinç yapısını ifade etme aracı olan dile yönelirler ve dolayısıyla bilişsel bilimler dilbilimle kesişir. XX. yüzyılın son yirmi yılında ruhbilim, felsefe, mantık, matematik gibi disiplinlerarası bilişsel bilimler kavşağında bilişsel dilbilim doğar. Bu makalenin çıkış noktası dünyada önemli bir çalışma alanına sahip bilişsel dilbilimin kuramsal yönü olan içeriği, anahtar kavramları, tarihsel gelişimi, amacı, görevleri ve yaklaşımlarıyla ilgili detaylı çalışmalara Türk literatüründe yeterince yer verilmemesidir. Bu çalışmada bilişsel dilbilim kuramsal açıdan ele alınacaktır. Çalışmanın yeniliği ve önemi ise bilişsel dilbilimin kuramsal çerçevesinin Rusça kaynaklar temelinde ana hatlarıyla tasvir edilecek olmasıdır. Araştırma yöntemi olarak betimleme ve karşılaştırmalı yöntem kullanılacaktır.

Anahtar Kelimeler: bilişsellik, bilişsel dilbilim, disiplinlerarası, konsept, Rus bilişsel dilbilimciler

Cognitive Linguistics with Its Theoretical Aspects

ABSTRACT

With the emergence of human-centered approaches in language since the second half of 20th century, language has started to be examined with cognitive approaches. The cognitive science researchers believing that language, thought and human are completely interrelated concepts focus on language that is a tool to explain thought and

* Öğr. Gör. Dr., Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Mütercim Tercümanlık Bölümü, Edirne / TÜRKİYE, ugulumdohman@trakya.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences

Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

cognition structure while examining mental processes of human, and hence cognitive sciences intersect with linguistics. During the last twenty years of the 20th century, cognitive science emerged at the intersection of interdisciplinary cognitive sciences such as psychology, philosophy, logic and mathematics. The departing point of this study results from the lack of a detailed study in Turkish literature regarding content, key concepts, historical development, purpose, duties and approaches of cognitive linguistics, which has an important field of study in the world. In this study, cognitive linguistics will be discussed theoretically. The novelty and significance of this study results from the fact that it will be described with its main aspects theoretical analysis of cognitive linguistics in terms of Russian sources. As the method of the research, the descriptive and comparative method will be used.

Key Words: *cognition, cognitive science, interdisciplinary, concept, Russian cognitive linguists*

Giriş

Dil; insan bilincini, düşüncesini, algı ve bilgisini yansıtan temel vasıttır. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dili kullanan insan faktörünün öneminin kavranmasıyla dil sadece kendi yapısında değil bilişsel yaklaşımlar çerçevesinde de incelenmeye başlanır. Dil, düşünce ve insan üçlüsünün birbirine sıkı sıkıya bağlı kavramlar olduğundan hareket eden bilişsel bilim araştırmacıları, insanın düşünsel faaliyetlerini, dünya hakkındaki bilgileri algılama, edinme ve zihinsel süreçlerini incelerken düşünce ve bilinç yapısını ifade etme aracı olan dile yönelirler ve dolayısıyla bilişsel bilimler dilbilimle kesişir. XX. yüzyılın son yirmi yılında ruhbilim, felsefe, mantık, matematik gibi disiplinlerarası bilişsel bilimler kavşağında bilişsel dilbilim doğar.

Bilişsel dilbilimin Batı'daki tarihsel sürecine bakıldığında 1970'lerin sonu 1980'li yılların başında G. Lakoff, Ronald W. Langacker ve L. Talmy gibi Amerikalı araştırmacıların ve René Dirven, Brygida Rudzka-Ostyn, John Taylor, Chris Sinha, Arie Verhagen, Barbara Lewandowska-Tomaszczyk, Peter Harder, Günter Radden gibi Avrupalı bilim insanlarının çalışmalarında ortaya çıktığı anlaşılır. 1985'li yıllardan

itibaren ise G. Fauconnier, E. Sweetser, M. Johnson, M. Turner, R. Gibbs, B. Croft, S. Kemmer, S. Rice gibi araştırmacıların çalışmalarıyla ilerler (Geeraerts & Cuykens, 2007: 7).

Rusya’da bilişsel dilbilimin gelişimi 1980’li yıllara doğru T. A. Van Dijk, A. Wierzbicka, R. Jackendoff, M. Johnson, G. Lakoff, W. Langacker, E. Rosch, C. J. Fillmore gibi Amerikalı ve Avrupalı bilim insanlarının çalışmalarının Rusçaya çevrilmesiyle başlar. Bu alışmalar başta Rusya’daki bilişsel dilbilim araştırmalarına temel kaynak olsa da zamanla Rus bilişsel dilbilim araştırmaları dünyadaki bilişsel dilbilim çalışmalarından uzaklaşır (Dudova, 2014). Rus bilişsel dilbilim araştırmaları değerlendirildiğinde Amerika ve Avrupa’daki çalışmalardan konu, yöntem, kuram, terim ve anahtar kavramlar bakımından farklılıklar gösterdiği anlaşılır. Bu bağlamda konsept alışmaları Avrupa, Amerika ve Türkiye’deki araştırmacılar için temel araştırma alanı değilken Rus araştırmacılar için temel araştırma alanıdır. Konsept teriminden Avrupa, Amerika ve Türkiye’deki araştırmacılar kavram terimini anlarken ve eş anlamlı kullanırken Rus araştırmacılar konsept ile kavram terimlerini birbirinden ayırırlar (Dudova, 2004). Yine söz konusu lkelerin araştırmacıları için Lakoff, Johnson F. J. Varela, Thomson, Rosch gibi araştırmacıların temsilcisi olduğu “bedenleşmiş biliş” (embodiment) yaklaşımı bilişsel dilbilimin temel kavramlarından biri olarak görülürken Rusya’da yeni yeni ilgilenilen bir olgudur.

Alanyazın taraması yapıldığında Türkiye’de bilişsel dilbilim kapsamında yapılan çalışmaların konuları itibarıyla çeşitlilik gösterdiği anlaşılır. Bu çerçevede Profesör D. Zeyrek (1998), bilişsel dilbilimi ana hatlarıyla tanıtarak dilin kavramsal yönü temelinde ad ve eylem ulamlarını açıkladığı “Bilişsel Dilbilim, Dil Ulamları ve Türkçe Eylemlerin Kavramsal Yapısı ile İlgili Gözlemler” adlı makalesini hazırlar. E. Arıca-Akkök (2005) tarafından bilişsel dilbilimin kuramlarından biri olan kavramsal metafor kuramının yabancı dil öğretilimi sürecine nasıl katkı sağlayabileceği “Sözvarlığı Öğretiminde

Bilişsel Yaklaşımlar” adlı makalede dile getirilir. M. Lüleci (2010), kavramsal metafor kuramı ve bilişsel çerçeve kuramı kapsamında Attila İlhan’ın “Sisler Bulvarı” adlı şiirindeki bilişsel süreçleri “Bilişsel Dilbilim, Şiirin Bilişsel Söylemi ve Sisler Bulvarı’nda Bilişsel Etkinleştirme” başlıklı makalesinde inceler. Türklerin tarih boyunca tabiatı nasıl algıladıkları, sınıflandırdıkları ve kavramsallaştırdıklarının sorgulandığı “Türk Bilişsel Budun Dil Bilimine Giriş, Türk Halk Bitki Sınıflandırmaları, Temel Aşamalar” adlı kitap Ş. P. Ufuk (2017) tarafından kaleme alınır. Bilişsel dilbilim ve kuramları üzerine çeşitli çalışmalar gerçekleştiren M. Baş (2018), bilişsel dilbilim kapsamında “demokrasi” kavramına dair metaforik kavramsallaşmaları tespit etmeyi ve söz konusu kavrama ait kültürel-bilişsel bir model önerisinde bulunmayı amaçladığı “Gazete Köşe Yazılarında ‘Demokrasi’ Kavramına İlişkin Metaforlar: Derlem Temelli Bir Eleştirel Metafor Çözümlemesi” adlı çalışmayı hazırlar. A. E. Gündoğdu (2019), anlamın üretilmesinde ve sınırlarının çizilmesinde kullanılan “etkin alanlar” olgusunun sıfatlar üzerinde nasıl çalıştığını “Türkçede Etkin Alanların Bilişsel Anlambilim Açısından İncelenmesi: “Kırmızı” Sıfatı Örneği” adlı makalesinde ele alır. Rusça kaynaklar temelinde hazırlanan çalışmalar arasında N. Hacızade’nin (2012) bilişsel dilbilimi kısaca tanıttığı, bilişsel dilbilim yaklaşımlarının sınıflandırmalarını açıkladığı ve duyguların dilini anlamsal bilişsel yaklaşım yöntemiyle incelediği “Bilişsel Dilbilim Açısından Duyguların Dili” adlı kitabı, O. Kozan’ın (2014) kültürdilbilimin yerini tespit edebilmek, konseptin hem kültürdilbilimin hem de bilişsel dilbilimin temel kavramı olmasından yola çıkarak her iki alanın konseptte dair yaklaşımını göstermek amacıyla hazırladığı “Rus ve Türk Gazete Haber Başlığı Dili, Kültürdilbilimsel Yaklaşım” ve yine Kozan’ın (2018) bilişsel dilbilime kısmen değinerek Türkçe Rusça dil çiftinin öğrenimini bilişsel yaklaşımla değerlendirdiği “Bilişsel Dilbilim ve Yabancı Dil Öğretimi. Ya da... Kara Hindiba ile Yastık Arasında Ortak Bir Şey Var Mı?” adlı çalışmaları, T. A. Svetonosova’nın E. Uğurlutan (2014: 61-65) tarafından Rusçadan

Türkçeye çevrilen bilişsel dilbilim ve kültürdilbilim arasındaki benzerliklerin ve ayrılan yönlerin ana hatlarıyla değerlendirildiği “Bilişsel Dilbilim ve Kültürdilbilim: Özellikler ve Farklılıklar” (Kognitivnaya lingvistika i lingvokulturologiya: çertı i razliçiya) adlı çeviri makalesi yer almaktadır.

Bilişsel dilbilim alanı üzerine gerçekleştirilen çalışmalar dünyada büyük bir ilgi görmektedir. Yaptığımız araştırmalarda Türkiye’de bilişsel dilbilimin kuramsal çerçevesini detaylı bir şekilde açıklayan çalışmalara rastlanmamıştır. Bu noktadan hareketle çalışmamızın amacı bilişsel dilbilimin tanımını, içeriğini, anahtar kavramlarını, tarihsel gelişimini, amacını, görevlerini ve bilişsel dilbilim yaklaşımlarını açıklamaktır. Başka bir deyişle bilişsel dilbilimi kuramsal bakış açısıyla değerlendirmektir. Bilişsel dilbilimin temel kavramları Rus bilişsel dilbilim yaklaşımıyla verilecektir. Bu çerçevede temel kavramlardan özellikle konsept ve konsept küresi tanımlanacak, konsept ve kavram farkı belirtilecektir. Çalışmanın yeniliği ve önemi ise bilişsel dilbilimin kuramsal açıdan Rusça kaynaklar temelinde ana hatlarıyla tasvir edilecek olmasıdır. Araştırma kaynakları çerçevesinde bilişsel dilbilim alanında gerçekleştirilen Türkçe ve İngilizce çalışmalardan yararlanılmakla birlikte ana kaynaklar Rusça basılı ve elektronik kitap, sözlük ve makalelerdir. Bu kapsamda Rusya’da bilişsel dilbilimin kurucusu olarak kabul edilen E. S. Kubryakova’nın çalışmaları başta olmak üzere V. Z. Demyankov, V. A. Maslova, Z. D. Popova ve İ. A. Sternin’in bilişsel dilbilim alanı üzerine gerçekleştirdiği çalışmalardan faydalanılmıştır. Araştırma yöntemi olarak betimleme ve karşılaştırmalı yöntem kullanılarak bilişsel dilbilimin Rusya’daki gelişimi değerlendirilecektir.

1. Bilişsel Dilbilimin Tanımı ve Temel Kavramları

Bilişsel dilbilimde ilgi insanın bilişselliğine ayrılır. Bilişsellik; “İnsanın bilgileri işleyen bir sistem olarak incelenmesini, insan davranışının ise içsel durumları açısından tanımlanması ve açıklanması

gerektiğini öngören bir yaklaşımdır. Bu durumlar, görevlerin rasyonel çözümü için fiziksel olarak ortaya çıkan, gözlemlenebilen bilginin alınması, işlenmesi, korunması ve harekete geçirilmesi şeklinde yorumlanır” (Demyankov, 1994: 17). Maslova (2005: 6-7) bilişselliği “insan aklını, düşüncesini, zihinsel süreçlerini ve bununla bağlantılı durumları inceleyen bilimsel bir yaklaşım” ve “biliş ve bilgiyle bağlantılı süreçler” şeklinde betimleyerek günümüzde bilişsellik için sunulan çeşitli tanımları verir. Bu kapsamda bilişsellik:

1. İnsanın düşünce mekanizmasını araştırma programı,
2. Kişiyeye farklı kanallardan gelen bilgilerin geri dönüşüm süreçlerinin incelenmesi,
3. Dünyanın zihinsel modellerinin oluşturulması,
4. Her türlü bilişsel eylemi sağlayan sistemlerin cihazı,
5. İnsan ve bilgisayar programı tarafından doğal dilde ortaya konulan düşüncelerin anlaşılması ve şekillendirilmesi,
6. Metni anlayabilen ve üretebilen bir bilgisayar programı modelinin oluşturulması,
7. Zihinsel eylemlere hizmet eden çok çeşitli zihinsel süreçler olarak tanımlanmaktadır.

Bilişselliğin en önemli ilkelerinden biri “Kendi düşünce dünyasında beliren şema, program ya da stratejilerle bilgiyi kullanan, algılayan ve üreten insanın yorumlanmasıdır” (Maslova, 2005: 8). Bu bilgiler ışığında bilişsellik, insandaki bilginin nasıl kullanıldığı, üretildiği, işlendiği gibi süreçlerle bağlantılı olup insandaki bilginin var oluş şeklini çok boyutlu inceler.

Dilde bilişsel yaklaşım; insanın bilinç, düşünce ve algısını kapsayan bilişsel yapıların dile yansıdığı görüşünden beslenir (Kibrik, 1994). “Bilişsel dilbilimin merkezinde ortak bilişsel bir mekanizma,

göstergeler sisteminin bilişsel aracı olarak bilginin temsilinde ve dönüştürülmesinde rol oynayan dil bulunur” (Kubryakova vd., 1997: 53). Başka bir deyişle bilişsel dilbilim insan zihninin işleyişine dil prizmasından bakar. İnsanın söz ve düşünce faaliyetlerinin dil ile ilişkisine yoğunlaşır. Popova ve Sternin’e (2007: 9) göre “Bilişsel dilbilim, algı, anlama ve dolayısıyla bilincin gerçekliğini kavrama sırasında ortaya çıkan zihinsel süreçleri ve zihinsel temsillerinin türleri ile biçimlerini inceler”. E. V. Dzyuba (2018) bilişsel dilbilimi, temel bilişsel süreçler olan kategorileşme ve konseptleşme ile dil arasındaki bağı inceleyen bir bilim dalı olarak tanımlar.

Bilişsel dilbilim, disiplinlerarası bilişsel bilimin alanlarından biridir. Disiplinlerarası terimi; var olan farklı bilim dallarını kendi kaynağı olarak kullanarak yöntem, kuram ve inceleme nesnesi açısından yenilikler katıp yeni bir bilim alanı oluşturmak şeklinde açıklanabilir (Kaseviç, 2013). Başka bir ifadeyle disiplinlerarası olarak adlandırılan bilimler farklı bilim dallarının kesiştiği noktada ortaya çıkarak onların kuram, yöntem ve inceleme nesnesinden yararlanıp araştırmaya kendi temel nesnesi penceresinden bakan yeni bir bilim alanıdır. Bilişsel dilbilim de insan zihninin işleyişiyle ilgilenen felsefe, mantık, matematik, ruhbilim, ruhdilbilim gibi bilişsel bilimlerin kuram ve yöntemlerinden yararlanıp söz konusu işleyişe dil penceresinden bakar. Bu bağlamda bilişsel dilbilimin kaynakları arasında algı ve hafızayı inceleyen, konsept ve bilişsel modellere ait kavramlarından yararlanan bilişsel psikoloji; dünyayı insan bilgisiyle benimsemenin sonucu şeklinde ortaya çıkan kavram kategorilerinin ele alındığı dilbilimsel anlambilim; dilin yapısını evrensel bir şekilde anlamayı sağlayan dilbilimsel tipoloji ve budundilbilim, insan beyninin zihinsel aktivite bilgisinin temeli olarak dili inceleyen nörodilbilim; dil bilincini, dil kimliğini, dünya görüşünü ve farklı seviyelerdeki algı süreçlerinin etkileşimini inceleyen ruhdilbilim, konseptlerin ortaya çıkışında ve işleyişinde kültürün rolünü tespit etmeyi sağlayan kültürbilim;

sözcüklerin içeriklerinin gelişimi hakkında bilgiler biriktiren karşılaştırmalı-tarihsel dilbilim yer almaktadır (Maslova, 2005).

Bilişsel dilbilimin anahtar kavramları arasında bilinç, bilgi (bilgi sunumlarının şema, çerçeve, resim, senaryo, geştalt gibi türleri vardır), konsept, konseptleşme, konsept sistemi, konsept merkezi, biliş, dil dünya görüşü, zihinsel temsiller, bilişsel model, kategorileşme, kültür değişmezleri, dünya görüşü, milli kültürel alan vb. yer alır. Tüm bu kavramlar insanın bilişsel faaliyetiyle ilintilidir. Dolayısıyla bilişsel dilbilimin temel sorunları arasında konsept, konseptleşme, kategorileşme, konsept küresi ya da dünya görüşü gibi bilişsel dilbilimin anahtar kavramları bulunur (Popova & Sternin, 2001; Rudakova, 2004).

Bilişsel dilbilimin ana kavramlarından biri olan konsept değişken ve sınırsız bir zihinsel bilgi birimi niteliğindedir. Bilişsel dilbilim araştırmacıları ise dünya hakkındaki bilgilerin özünde konsept gibi toplumun konsept küresine ulaşmayı sağlayan zihinsel bilgi birimi olduğu gerçeğinden yola çıkarlar. Başka bir deyişle dil, konseptte ulaşmanın temel araçlarından biridir. Konseptin ve konsept küresinin tanımına geçmeden önce Türk dilbiliminde bulunan kavram ve konsept terimlerine olan yaklaşımı göstermekte fayda vardır. Türkiye’deki dilbilimsel çalışmalarda konsept ve kavram terimi eş anlamı olarak düşünülmekte ve kullanılmaktadır. TDK’nin (2021) çevrimiçi “Güncel Türkçe Sözlüğü”nde “Bir nesnenin veya düşüncenin zihindeki soyut ve genel tasarımı, mefhum, fehva, konsept, nosyon” ve B. Vardar’ın “Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü”nde “Ortak özellikler taşıyan bir dizi olgu, varlık ya da nesneye ilişkin genel nitelikli bir anlam içeren, değişik deneyimlere uygun düşen, dilsel kökenli her türlü tasarım, düşünü, imge; bir nesne, varlık ya da oluşun anlaksal imgesi; gösterilen” şeklinde tanımlayarak parantez içinde eş anlamlısının konsept olduğu vurgulanır (Vardar, 2002: 132). Türkiye’de terimlerin genellikle İngilizce kaynaklardan çevrilerek kazandırılması sebebiyle kavram ve konsept terimleri eş anlamlı düşünülmekte ve kullanılmaktadır.

Çalışmanın giriş bölümünde belirtildiği üzere Avrupa ve Amerika’da da bu ayırım henüz yapılmamıştır (Dudova, 2004). Rusya’da ise kavram ve konsept terimleri içerik bakımından başlangıçta aynı görülürken çağdaş dilbilim araştırmalarında kavram ve konsept terimlerinin ayrılığı kabul edilmiştir. Yu. S. Stepanov (2004) kavramın mantık ve felsefede, konseptin ise matematik ve kültürbilimde kullanılan farklı terimler olduğunu ifade ederek ilgili terimlerin ayrılığını vurgular. Maslova (2005: 27) ise söz konusu ayrılığı “Bu iki kavram aynı sürece ait olsa da eş değer değildir. Kavram nesnenin somut özelliklerini içerirken konsept, zihinsel milli özel bir biçimleniş olup içerik planıyla o nesne hakkındaki tüm bilgileri, ifade planıyla ise sözlüksel, deyimsel vb. dil araçlarının tamamını yansıtır” sözleriyle açıklar. Kavram teriminin mantık ve felsefede, konseptin ise mantıksal matematik, kültürbilim, kültürdilbilim ve bilişsel dilbilimde kullanıldığını dile getirir. Bu bilgiler kapsamında Stepanov ve Maslova kavram ve konsept terimlerinin araştırma alanlarının farklılığını göstererek ayırımı netleştirmektedir. Konsept; kültürbilim, kültürdilbilim ve bilişsel dilbilimin temel kavramı olduğu için “insan deneyiminin en küçük birimi”, “bilginin işlenmesi, korunması ve aktarılmasında temel birim”, “somut işlevleri ve hareketli bir yapısı olan”, “toplumsal bir olgu olup çağrışım alanında edimselliği sağlayan”, “kültürün ana hücresi” gibi çeşitli tanımlarına rastlanmaktadır (Maslova, 2005: 35). Popova ve Sternin’e (2007: 69) göre konsept; “Sözcüğün yalnızca güncel iletişimde kullanılan anlamsal bileşenlerini değil, kişinin genel bilgi tabanını, bir konu ya da olguyla ilgili ansiklopedik bilgisini yansıtan işaretleri de içerir, ilgili sözcük sözde hemen keşfedilmeyebilir ya da hemen algılanmayabilir ancak bireysel ya da kolektif deneyimin uzantısıdır”. Bu yaklaşımlar çerçevesinde kültürün ve insan zihninin temel birimi olan konsept; insanın dünya hakkındaki bilgisini, deneyimini koruyan, işleyen, aktaran, dinamik ve sınırsız bir yapısı olan çok boyutlu bir olgudur. Konseptlerden oluşan bilgi alanına insanın konsept küresi denir. Konsept küresi terimi Rus bilim dünyasına D. S. Lihaçov (1997) tarafından kazandırılmıştır. Konseptin potansiyeli kişinin

maddi manevi deneyimiyle bağlantılıdır sözlerini ifade eden bilim insanı bir kişinin ulusal, meslekî, ailevi ve kişisel deneyimleri ne kadar zenginse konsept içerikleri de o kadar geniş ve zengin olur diyerek konseptin sonsuzluğuna dikkat çekmiştir. O hâlde bir halkın kültürel, folklor, yazınsal, bilimsel, tarihî ve dinî deneyimleri ne kadar zenginse o halkın konsept küresi de o kadar zengin olur (Lihaçov, 1997: 282). Konsept küresi, “Ana dil konuşucusunun dünya görüşünü bir tuval mozaîği gibi oluşturan konseptlerin tamamıdır” (Maslova, 2005: 17). Bu tanımlar ışığında konseptlerin kumbarası olarak nitelendirebileceğimiz konsept küresi bir kişinin ya da halkın maddi ve manevi deneyimleriyle bağlantılı olup gözlemlenemeyen, sınırı bulunmayan zihinsel süreçlerin korunduğu yerdir.

2. Bilişsel Dilbilimin Tarihsel Gelişimi

Bilişsel dilbilimin doğuşu bilişsel bilimle bağlantılıdır. Bilişsel bilim; insanın bilişsel süreçlerinin incelenmesinde matematik, felsefe, dilbilim, ruhbilim, bilgi teorisi, mantık vb. disiplinlerden yararlanan disiplinlerarası sentetik bir bilim konumundadır (Maslova, 2005). Kubryakova (1994: 34), “Bilişsel bilim teriminin bilgi yapılarının elde edilmesi, işlenmesi, depolanması, kullanılması, düzenlenmesi, birikmesi, bu yapıların insan beyninde oluşması ile ilgili süreçlerin ortak çalışması için bir araya getirilen belirli bir bilimsel disiplin çemberini adlandırmak için oluşturulduğunu” ifade eder. Bilişsel bilim, insan bilinci, insanın dünyayı nasıl algıladığı, dünyayla ilgili hangi bilgileri koruduğu, insandaki zihinsel alanların nasıl oluştuğu ve bilgilerin nasıl yönetildiği sorularına cevap arar. Kısaca, bilişsel bilim beynin zihinsel faaliyetlerinin yönetimini inceleyen bir araştırma alanı olarak tanımlanabilir. Bilişsel bilimin görevi ise “Bilginin temsil sistemlerinin, işlenmesi ve dönüştürülmesi süreçlerinin tanımlanması ile incelenmesi ve aynı zamanda bir kişinin bilişsel yeteneklerinin tek bir zihinsel mekanizma hâlinde düzenlenmesinin genel prensiplerinin araştırılması

ve bunların ilişki ve etkileşimlerinin tespit edilmesidir” (Kubryakova, 2004: 8-9).

Bilişsel bilimin gelişiminde ve kuramsal bir alan olarak ortaya çıkışında Amerikalı ve Avrupalı bilim insanlarının çalışmalarının rolü büyüktür. 1940’lı yıllarda Amerikalı psikolog G. A. Miller Harvard Üniversitesinde “Sözün Psikolojisi ve İletişim” (Psiholojiya reči i kommunikatsiya) adlı dersi vererek dile ve genel psikolojik problemlerin çözümüne yönelir. Miller, 1950’li yıllarda katılımcıların çoğunluğunun matematikçiler olduğu bilgi kuramı üzerine gerçekleşen sempozyumu bilişsel bilimin doğum günü kabul eder. Miller gibi J. S. Bruner de bilişsel süreçlerin doğasıyla ilgili ilk dersleri Harvard Üniversitesinde verir ve 1960 yılında ilk Bilişsel Araştırmalar Merkezini birlikte kurarlar (Kubryakova, 1994). Yine 1953 yılında L. Wittgenstein’in “Felsefi Araştırmalar” (Filosofskiye issledovaniye) adlı kitabında sınıflandırma kuramlarına yönelik yaptığı çalışmalar bilişsel yaklaşımın çıkış noktasını oluşturur (Kozan, 2018: 679). Dolayısıyla bilişsel bilimlerle ilgili çalışmalar Batı’da 1950’li yıllarda başlar.

Dil ve düşünce süreçleri arasındaki çetrefilli ilişki araştırmacıların dikkatini insan faktörüne çeker. Böylece özellikle 1950’li yıllardan itibaren çağdaş dilbilim araştırmalarında dili kendisi için ve kendi içerisinde inceleyen yapısal yaklaşımın yerini insanın dil ve düşünce faaliyetlerine odaklanan bilişsel yaklaşım almaya başlar. 1960’lı yıllarda yapılan bilişsel araştırmalarda insan faaliyetlerinin düşünceyle olan bağına odaklanılır. Bu dönemde çocukların ana dili nasıl edindiği görüşünden hareketle gözlemler genişletilmiş, algı, hafıza ve duygularla yansıtılan sözsüz eylemlerin ve istem dışı davranışları yöneten kuralların neredeyse aynı olduğu fark edilmiştir. Böylece insanın dünyayı ve kendisini anlayarak edindiği bilgileri nasıl işlediğine dair yapılan araştırmalar dilbilimi, insan ve toplumu inceleyen diğer disiplinlerle birleştirmiş ve bilişsel dilbilimi oluşturmuştur (Maslova, 2005). Dolayısıyla Kubryakova’nın (1994) da belirttiği gibi insanın dile

yansıyan zihinsel faaliyetlerinin ardında ne tür dil ve söz kategorileri ile ifadelerinin bulunduğu tespitini başka bir deyişle dil, insan ve düşünce arasındaki ilişkinin yapısının incelenmesi görevi dilbilimcilere düşmüştür. Böylece bilişsel dilbilim insan merkezli paradigma temelinde disiplinlerarası bilişsel bilim yaklaşımından doğar.

Bilişsel dilbilim yaklaşımı Amerika’da bilişsel dilbilgisi temelinde ortaya çıkar. Bu durum dilbilimde uzun süre hâkim olan yapısalcılığa karşıt olarak N. Chomsky tarafından öne sürülen üretici dönüşümsel dilbilgisi kuramıyla bağlantılıdır. 1960-1970’li yıllarda gerçekleştirilen Chomsky ve Miller’in çalışmalarıyla dilbilim, psikolojiyle yakınlaşır. Chomsky, kişinin içindeki dili incelemek amacıyla üretici dönüşümsel dilbilgisini geliştirir. Bu yaklaşımda Chomsky ve takipçilerinin “dili, diğer bilgi ve bilişsel sistemleri içermeden ‘izole’ edilebilen ve kapsamlı bir şekilde tanımlanabilen, insan bilgisinin ayrı bir modülü olarak ortaya koymaları”yla (Skrebtsova, 2011: 20) dili özerk bir yapı olarak ele almalarından ve dilin bilişsel yeteneklerle olan bağlantısını koparmalarından dolayı bilişsel dilbilimcilerce eleştirilir. Bu nedenle bilişsel dilbilim Amerika’da üretici dönüşümsel dilbilgisine tepki olarak bilişsel dilbilgisi temelinde doğar. Bilişsel dilbilgisi terimi ilk kez 1975 yılında Lakoff ve H. Thompson’un “Bilişsel Dilbilgisinin Tanıtılması” (Introducing Cognitive Grammar) (1987), Langacker “Bilişsel Dilbilgisinin Temelleri” (Foundations of Cognitive Grammar) (1991) adlı iki kitabında tanıtılır. Bilişsel dilbilgisinin gelişimi ise L. Talmy, Fillmore, W. Chafe isimleriyle bağlantılıdır (Maslova, 2005). Bilişsel dilbilimin doğuşu genellikle 1989 yılında Almanya’da bulunan Duisburg Üniversitesinde dilbilimci René Dirven tarafından düzenlenen I. Uluslararası Bilişsel Dilbilim Çalıştayı ile Uluslararası Bilişsel Dilbilim Birliğinin kurulmasıyla ilişkilendirilmektedir (Kubryakova vd., 1997; Popova & Sternin, 2007; Skrebtsova, 2011.; Pütz & Günter, 2021). Dolayısıyla modern bilişsel dilbilimin oluşumu, Amerikalı yazarlar Lakoff, Thomson, Langacker,

Jakendoff, Talmy ve diğerlerinin çalışmalarıyla ilişkilidir. Avrupa’da ise bilişsel dilbilim üzerine hazırlanan ilk ders kitapları Alman dilbilimciler F. Ungerer ve H. J. Schmid tarafından “Bilişsel Dilbilime Giriş” (An Introduction to Cognitive Linguistics) (1996) ve “Dilbilgisinin Bilişsel Temelleri” (Cognitive Foundations of Grammar) (1997) başlıklarıyla yayımlanır. Bu bilgiler ışığında insan bilinci, düşüncesi, insanın dil ve düşünceyle olan bağlantısı yeni bir araştırma konusu değildir. Ancak adının konulması, bir bilim dalı içerisinde ele alınması ve bilim statüsüne kavuşturulması Amerika ve Avrupa’daki çalışmalarla bağlantılıdır. Dolayısıyla dünyada bilişsel dilbilimin kuramsal açıdan ortaya çıkışında ve gelişiminde etkili olan Amerika ve Avrupa kaynaklı ilk bilişsel dilbilim çalışmalarına değinmenin gerekli olduğunu düşündük. Şimdi ise asıl konumuz olan Rusya’da ortaya çıkışına ve gelişimine yöneleceğiz.

2.1. Rusya’da Bilişsel Dilbilimin Tarihsel Gelişimi

Rus literatürü tarandığında dil edinimi, dil, düşünce ve insan arasındaki etkileşime odaklanan çalışmaların XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hazırlandığı görülmektedir. Dolayısıyla bilişsel dilbilim Rusya’da V. M. Behterev, İ. P. Pavlov, İ. M. Seçenov, L. S. Viçotskiy, A. R. Luriya, İ. N. Jinkin gibi nörolog, psikolog, fizyologlar, A. A. Potebnya, N. V. Kruşevski gibi dilbilimcilerin çalışmalarında filizlenir. Bu çerçevede dil, düşünce ve insan üzerine yoğunlaşan çalışmalar arasında Potebnya’nın (1862/1892) düşünsel faaliyetlerde dilin rolünü göstermeye çalıştığı “Düşünce ve Dil” (Mısl i yazık), fizyolog, düşünür Seçenov’un (1866/1942) beynin bilinçli ve bilinçsiz faaliyetlerini insanlar ve hayvanlar üzerinden incelediği “Beynin Refleksleri” (Refleksı golovnogo mozga), söz ve düşüncenin temel biçimlerini gösterebilmek için düşünce ve sözün genetiğini araştırmaya yönelerek çocukken edinilen sözcük içeriklerinin ve kavramların inceleyen psikolog Viçotskiy’in (1934) “Düşünce ve Söz” (Mışleniye i reç), psikolog, ruhdilbilimci Jinkin’in (1958) sözün ve düşüncenin psikolojisini araştırarak insanın sözü ile dil ve düşüncesi arasındaki

bağlantıyı irdelediği “Sözün Mekanizması” (Mehanizmi Reçi) adlı çalışmalar bulunur. Bu bilgiler ışığında Rusya’da dil, düşünce, insan üçlüsüyle ilgili çalışmaların Batı’dan daha önce yapıldığı anlaşılmaktadır.

1950’li yıllardan itibaren Rusya’da ruhbilim ve dilbilim çerçevesinde ruhdilbilim ortaya çıkar. Ruhdilbilim üzerine gerçekleştirilen çalışmalarla dil ve düşünce arasındaki problemlerin çözümüne yaklaşmak amaçlanır. 1980’li yıllara gelindiğinde ruhdilbilimin geliştirdiği yaklaşımlarla, insanın ve bilişselliğinin kazandığı önem ruhbilim, mantık, felsefe ve ruhdilbilim gibi bilişsel bilimlerin keşiştiği noktada bir bilim dalı olarak bilişsel dilbilimin doğmasını sağlar.

Rusya’da bilişsel dilbilimin oluşmasında Kubryakova ve Demyankov’un rolü büyüktür. Özellikle Kubryakova bilişsel dilbilimin kurucusu olarak kabul edilir. 1970’li yılların sonuna doğru Rusya’da bilişsel dilbilim, yabancı dillerden Rusçaya yapılan çeviriler aracılığıyla gelişmeye başlar. Bu bağlamda T. Vinograd 1976 yılında “Doğal Dili Anlayan Program” (Programma, ponimayuşçaya yestestvenny yazık), R. Şenka “Konsepte Ait Bilgilerin İşlenmesi” (Obrabotka konseptualnoy informatsii) (1980) ve “Yurtdışı Dilbiliminde Yenilik” (Novoye zarubejnoy lingvistike) (1983) adlı serinin 12. cildi bilişsel dilbilimi tanıtmak için yayımlanır. Bu serideki çalışmalar yurtdışında bilişsel dilbilim alanında çalışan bilim insanlarını ve araştırmalarını göstermeyi amaçlar. Çalışmalar, İngilizceden Rusçaya çevrilmiştir (bk. Zvegintsev, 1983). Dolayısıyla bilişsel dilbilim Amerika ve Avrupa’da olduğu gibi Rusya’da da 1980’li yıllarda bilişsel bilimin araştırma alanı olarak doğar.

Rusçada bilişsel dilbilimin bir yaklaşımı olan bilişsel dilbilgisi üzerine ilk çalışmalar Sovyet döneminde gerçekleşir. 1988 yılında V. İ. Gerasimov ile V. V. Petrov’un editörlüğünde hazırlanan “Yurtdışı Dilbiliminde Yenilik” (Novoye zarubejnoy lingvistike) adlı serinin 23.

sayısının dilin bilişsel açıları adlı konuya ayrılmasıyla başlar. Bu sayıda V. V. Petrov ve V. İ. Gerasimov editörlüklerinin yanında “Dilin Bilişsel Modeli Yoluna Doğru” (Na puti k kognitivnoy modeli yazıka) adlı giriş makaleleriyle de katkı sağlarlar (bk. Petrov & Gerasimov, 1988). Post-Sovyet dönemine gelindiğinde ise bilişsel dilbilim çalışmaları oldukça gelişir. 1995 yılında çevirilerden oluşan “Dil ve Zihin” (Yazık i intellekt) adlı derleme yayımlanır. Dilde insan faktörünü ön plana çıkaran, dilin felsefe ve ruhbilimle olan sıkı bağıını vurgulayan N. D. Arutyunova, Kubryakova, Stepanov. Sternin, Popova, V. N. Teliya gibi bilim insanlarının çalışmaları Rusya’da bilişsel dilbilimin gelişimine büyük bir ivme kazandırır. Bu aşamada Rusya Bilimler Akademisinin “Dilde Bilgi Temsilinin Yapıları” (Strukturi predstavleniya znaniya v yazıke) (1994) ve N. N. Boldırev’in “Bilişsel Semantik” (Kognitivnaya semantika) adlı çalışmaları da oldukça önemlidir. Özellikle Kubryakova’nın 1997 yılında bilişsel bilim ve bilişsel dilbilim terimlerini açıkladığı “Küçük Bilişsel Terimler Sözlüğü” (Kratkiy slovar kognitivnih terminov) ve Stepanov’un 1997 yılında yayımlanan “Değişmezler: Rus Kültürü Sözlüğü” (Konstantı: slovar russkoy kulturi) bilişsel dilbilimi yükselten çalışmalar arasındadır.

Modern bilişsel dilbilimin temel kavramları farklı yaklaşımlar çerçevesinde incelenmektedir. Bu yaklaşımların sınıflandırılması da yapılmaktadır. Popova ve Sternin (2007) “Bilişsel Dilbilim” (Kognitivnaya linvistika) adlı kitaplarında; E. Yu. Baloşava, A. V. Kostin, V. V. Kolesov, S. V. Kuzlyakin, Kubrykova, Boldırev gibi araştırmacılar ile kendi sınıflandırmalarına yer vermişlerdir. Bu yaklaşımlar arasında kültürdilbilimsel, ruhbilimsel, nöropsikolojik, anlamsal, mantık-kavramsal, zihinsel-eylemsel, bireysel-sözlü, bilişsel-söylem, kültürel, kültürdilbilimsel, mantıksal, anlamsal-bilişsel, felsefi-göstergesel yaklaşımlar bulunmaktadır. Araştırmacı Hacızade (2012) “Bilişsel Dilbilim Açısından Duyguların Dili” adı kitabında Popova ve Sternin tarafından özetlenen yaklaşımları açıklamıştır. Bu yaklaşımlar

belirli ekoller çerçevesinde incelemelere dâhil olur. Dzyuba (2018) “Bilişsel Dilbilim” (Kognitivnaya lingvistika) adlı kitabında bu ekollerin temsilcilerini ve çalışmalarını ayrıntılı bir tablo şeklinde gösterir. A. V. Rudakova (2004) da “Bilişsel Bilim ve Bilişsel Dilbilim” (Kognitalogiya i kognitivnaya lingvistika) adlı kitabında birkaç ekole ve yaklaşımına yer verir. Bu çerçevede Moskova Ekolü (Kubryakova, Demyankov, Stepanov, Lihaçov, R. M. Frumkina vd.), Tambov Ekolü (Boldırev, T. A. Fesenko, E. V. Miloserdova, A. L. Şarandin vd.), Voronej Ekolü (Popova, Sternin, A. P. Babuşkin, G. V. Bıkova), Volgograd Ekolü (V. İ. Karasik, G. G. Şışkin, N. A. Krasavskiy, N. F. Alefirenko, S. G. Vorkaçov, A. A. Hudyakov), Kemerova Ekolü (N. D. Golev, R. D. Kerimov, O. N. Kondratyeva), Ural Ekolü (L. G. Babenko, A. M. Plotnikova, M. Yu. Muhin) gibi bilimsel merkezler, bilişsel dilbilim alanındaki çalışmalarını temsilcisi oldukları yaklaşımlar çerçevesinde yürütmektedirler. Ayrıca Rusya’da başkanlığını Boldırev’in yaptığı 2003 yılından itibaren faaliyet gösteren “Rusya Bilişsel Dilbilimciler Birliği” adında bir topluluk bulunur. Bu topluluk bilişsel dilbilim araştırmalarının sonuçlarını “Voprosı Kognitivnoy Lingvistiki”, makaleleri ise “Kognitivniye İssledovaniya Yazıka” adlı dergilerde yayımlarlar (ayrıntılı bilgi ve çalışmalar için bk. Rusya Bilişsel Dilbilimciler Birliği, 2021).

3. Bilişsel Dilbilimin Amacı ve Görevleri

Bilişsel dilbilimin temel amacı dilin zihinsel süreçlere olan katkısını belirlemektir. Bu nedenle bilişsel dilbilimin genel ve özel olmak üzere belirli amaçları ve bu amaçları gerçekleştirebilmek için çeşitli görevleri bulunur. Aşağıda bilişsel dilbilimin amaçları ve görevleri belirtilecektir.

Maslova “Bilişsel Dilbilim” (Kognitivnaya lingvistika) adlı kitabında bilişsel dilbilimin amaçlarını:

1. Dünyayı bilme ve anlama sürecinde dilin rolü,

2. Dünya hakkındaki bilgiyi edinme, işleme ve aktarma süreçlerinde dilsel bilginin yeri,

3. Bilgiyi konseptleştirme ve kategorize etme süreçleri ile kültür değişmezlerini dilsel açıdan kategorize etme ve konseptleştirme araçları ile yöntemlerinin tanımı,

4. Konsept küresini organize eden ve bileşenlerinin ana başlıkları olan evrensel konsept sisteminin tanımı,

5. Dil dünya görüşünün sorunlarının çözümü şeklinde belirtir (Maslova, 2005: 25).

Görüldüğü üzere Maslova bilişsel dilbilimin amaçlarını ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Şimdi bu amaca ulaşılmasında bilişsel dilbilimin ne gibi görevlerinin bulunduğu bakalım. Rudakova, insanın dil edinim mekanizmasını ve dilsel bilgilerin yapılandırılma ilkelerini inceleyen bilişsel dilbilimin temel görevini, gönderici ve alıcının bilişsel içyapısını açmak şeklinde açıklar. Bilişsel dilbilimde “gönderici ve alıcı; sınırlı sayıda bağımsız bileşenden meydana gelen ve dilsel bilgiyi çeşitli düzeylerde ilişkilendiren bilgi işleme sistemi olarak incelenir” (Rudakova, 2004: 15) sözlerini ifade eden araştırmacı bilişsel dilbilimin görevlerini üç maddede belirtir. Bunları:

1. Dilin benimsenmesinde ve yapılandırılma ilkelerindeki zihinsel mekanizmaların temsil edilmesini,

2. Dilsel bilgilerin üretiminin bilişsel mekanizmasını,

3. Algının bilişsel mekanizmasını tasvir etmek şeklinde açıklar.

Popova ve Sternin (2007: 16-17) ise modern bilişsel dilbilimin en acil görevlerini:

1. Bilişsel dilbilim ve bilişsel bilimlerin, konsept küresi ile dil küresinin (dilın anlamsal alanı), konsept ve dilsel ifade araçlarının açık bir şekilde ayırt edilmesi,
2. Başta konsept olmak üzere temel kavramların tanımlanması,
3. Konseptlerin tipolojisinin belirlenmesi,
4. Dilsel gerçeklere ve dilbilimsel yöntemlere dayanan, dilde somutlaşan konseptlerin çeşitli yönlerini ortaya koyan bilişsel ve kültürel bilgiler veren bir dilbilimsel analiz metodolojisinin geliştirilmesi şeklinde betimler.

Bu bilgiler ışığında bilişsel dilbilim, insanın sahip olduğu bilgiyi nasıl edindiği, onu nasıl işlediği ve aktardığını araştırmayı amaçlar. Bu amaç doğrultusunda dilin dünyayı anlama, bilme, bilgileri edinme, saklama ve aktarmadaki işlevini belirlemek, bilişsel dilbilimin yerini ve temel kavramı olan konsepti ve diğer kategorilerini tespit etmek ile tanımlamak gibi görevleri bulunur. Özetleyecek olursak bilişsel dilbilimin temel amacı insanın zihinsel bilgi birimi niteliğindeki konseptine ve konsept küresine ulaşmak, görevi ise söz konusu öğeleri araştırmak ve açıklamaktır.

Sonuç

Bilişsel dilbilimin nasıl doğduğu konusunun araştırılması sonucunda çıkış noktasının bilişsel bilimler olduğu anlaşılmıştır. Bilişsel bilimin temel kavramı olan bilişsellik, algı, bilinç ve hafıza kavramlarıyla ilintilidir. XX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren dilde ortaya çıkan insan merkezli yaklaşımların bilişsel bilimler tarafından benimsenmeye başlanmasıyla insanın zihinsel faaliyetlerinin dil olmadan çözülemeyeceği görüşü yaygınlık kazanır. Düşüncelere ve bilince ulaşma imkânı sağlayan en önemli vasitanın dil olduğundan hareketle bilişsel bilimler dilbilimle kesişir. 1980’li yıllara gelindiğinde bilişsel dilbilim; mantık, felsefe, ruhbilim, ruhdilbilim gibi disiplinler temelinde

disiplinlerarası bilişsel bilimin alanlarından biri olarak doğar. Dilde bilgi ve düşünmeyi kapsayan bilişsellik, dilbilimin de temel kavramlarından biri olur. Bilişsel dilbilimi diğer bilişsel bilimlerden ayıran yön ise bilişselliği dil açısından incelemesidir. Rusya’da bilişsel dilbilimle ilgili ilk çalışmalar 1980’li yıllarda çeviri yoluyla gerçekleşse de temeli XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Behterev, Pavlov, Seçenov, Vıgotskiy, Jinkin, Potebnya, Kruşevskiy gibi nörolog, psikolog, fizyolog ve dilbilimciler tarafından atılır. Batı’da ise bilişsel yaklaşım 1940-1950’li yıllarda Miller, Bruner, Wittgenstein gibi bilim insanlarının çalışmalarında ortaya çıkar. Dolayısıyla Rusya, Batı’dan daha önce bilişsel yaklaşımla ilgilenir. 1990’lı yıllara gelindiğinde ise bilişsel dilbilimin Arutyunova, Kubryakova, Stepanov, Sternin, Popova gibi araştırmacıların katkısıyla büyük bir ivme kazandığı anlaşılır. Bilişsel dilbilim, insanın algı, kavrama, dilsel bilgileri işleme, planlama, problemlerin çözümü, özümseme, bilgileri benimseme, sunma ve kullanma gibi bilişsel yeteneklerin özünü dil prizmasından araştırır. Bilişsel dilbilimin temel inceleme nesnesi zihinsel bilgi birimi olan konsept ve konseptlerin korunduğu konsept küresidir.

Bilişsel dilbilim; dünyada bilişsel dilbilgisi, bilişsel anlambilim gibi farklı yaklaşımlarla ele alınır. Bilişsel dilbilim içerisinde bilişsel anlambilim, bilişsel dilbilgisi, bilişsel söylem analizi gibi çeşitli yaklaşımların Moskova, Voronej, Tambov, Ural merkezli ekoller tarafından çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bilişsel dilbilimin amacının insanın dünya görüşünü, dil bilincinin yapısını, kendisi ve dünya hakkındaki bilgileri dil vasıtasıyla nasıl edindiği, zihinde nasıl koruduğu, işlediği ve aktardığını incelemek; görevinin ise dilin dünyayı anlama, bilme, bilgileri edinme, saklama ve aktarmadaki işlevini belirlemek, bilişsel dilbilimin yerini ve temel kavramı olan konsepti ve diğer kategorilerini tespit etmek ile tanımlamak olduğu görülmüştür.

Rusya’da bilişsel dilbilim alanında gerçekleştirilen çalışmalar oldukça zengindir. Bu çalışmalar anlam, mantık, söylem, metafor,

konsept, konsept küresi, ana dil/yabancı dil öğrenimi gibi konular üzerine gerçekleşir. Türkiye’de ise bilişsel dilbilim alanı üzerine yapılan çalışmalar Rusya ile kıyaslandığında az olmakla birlikte çalışmalar ana dil/yabancı dil öğretimi, anlam, metafor, söylem gibi çeşitli konularla ilgilidir. Türkiye’de konsept ve kavram terimlerinin eş anlamlı görülmesinden hareketle bu terimlerin ayrılması ve farkının belirlenmesi ile çalışmalarda işlenmesi konusu düşünülebilir ve geliştirilebilir. Dünyada büyük bir ilgi gören bilişsel dilbilim ve temel kavramı olan konsept çalışmalarına yoğunlaşılabilir. Konsept çalışmaları sonucunda bir halkın zihnine ulaşıp dil dünya görüşü ortaya çıkarılabilir. Özellikle yabancı dilleri bilen araştırmacıların iki dil çiftinde yapacağı konsept çalışmaları söz konusu iki dil halkının dil dünya görüşünü, kültürünü, bilinç yapısını karşılaştırmalı şekilde gösterme imkânı sunması bakımından ilgi çekici olacaktır. Bilişsel dilbilimin tanımı, içeriği, temel kavramları, amacı, görevleri ve kuramlarını anlatan monografiler hazırlanabilir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Aleksandrovna, D. N. (2014). Kognitivnaya lingvistika v Rossi. *Filologičeskiye Nauki. Voprosi teorii i praktiki*, 3(2), 69-71.
- Arıca-Akkök, E. (2005). Sözvarlığı öğretiminde bilişsel yaklaşımlar. *Journal of Language Education and Research*, 1(3), 15-28.
- Baş, M. (2018). Gazete köşe yazılarında “demokrasi” kavramına ilişkin metaforlar: Derlem temelli bir eleştirel metafor çözümlemesi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 58(2), 1390-1411.
- Demyankov, V. Z. (1994). Kognitivnaya lingvistika kak raznovidnost interpretiruyuşçego podhoda. *Voprosı Yazıkoznaniya*, (4), 17-33.

Dzyuba, E. V. (2018). *Kognitivnaya lingvistika*. UrGPU.

Geeraerts, D. & Cuykens, H. (Ed.) (2007). *The Oxford handbook of cognitive linguistics*. Oxford University Press.

Gündoğdu, A. E. (2019). Türkçede etkin alanların bilişsel anlambilim açısından incelenmesi: “Kırmızı” sıfatı örneği. *Mersin Üniversitesi Dil ve Edebiyat Dergisi*, 16(2), 111-133.

Jinkin, N. (1958). *Mehanizmi reçi*. İzdatelstvo Akademii Pedagogičeskih Nauk.

Kaseviç, V. B. (2013). *Kognitivnaya lingvistika: v poiskah identiçnosti*. Yazıki Slavyanskoy Kulturu.

Kibrik, A. A. (1994). Kognitivniye issledovaniye po diskursu. *Voprosı Yazıkoznaniya*, (5), 126-139.

Kozan, O. (2014). *Rus ve Türk gazete haber başlığı dili, kültürdilbilimsel yaklaşım*. Gazi Kitabevi.

Kozan, O. (2018). Bilişsel dilbilim ve yabancı dil öğretimi. Ya da... kara hindiba ile yastık arasında ortak bir şey var mı? Z. Karacagil, E. Anaz (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Güncel Tartışmalar, İnsan Çalışmaları 1* içinde (679-687. ss.), Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Kubryakova, E. S. (1994). Naçalniye etapı stanovleniya kognitivizma, lingvistika, psihologiya, kognitivnaya nauka. *Voprosı Yazıkoznaniya*, (4), 34-47.

Kubryakova, E. S. (2004). Ob ustanovkah kognitivnoy nauki i aktualnih problemah kognitivnoy lingvistiki. *Voprosı Kognitivnoy Lingvistiki*, (1), 6-17.

Kubryakova, E. S., Demyankov, V. Z., Pankrats, Yu. G., Luzin, L. G. (1997). *Kratkiy slovar kognitivnih terminov*. E. S. Kubryakova (Ed.). Moskva.

Lihaçov, D. S. (1997). Konseptosfera russkogo yazıka. V. P. Neroznak (Ed.). *Russkaya Slovesnost. OT Teorii Slovesnosti k Strukture Teksta. Antologiya* içinde (280-287. ss.), Akademiya.

Lüleci, M. (2010). Bilişsel dilbilim, şiirin bilişsel söylemi ve Sisler Bulvarı'nda bilişsel etkinleştirme. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(4), 479-501.

Maslova, V. A. (2005). *Kognitivnaya lingvistika*. TetraSistems.

Petrov, V. V. & Gerasimov, V. İ. (Ed.) (1988). *Novoye v zarubejnoj lingvistike*. Vıpusk 23. Progress.

Popova, Z. D. & Sternin, İ. A. (2001). *Oçerki po kognitivnoj lingvistike*. Voronej.

Popova, Z. D. & Sternin, İ. A. (2007). *Kognitivnaya lingvistika*. AST-“Vostok-Zapad”.

Potebnya, A. A. (1892). *Mısl i yazık*. Tipografiya Adolfa Darre.

Pütz, M. & Günter, R. (2021, Aralık 12). Radden memoriam René Dirven (1932-2016).

<https://www.uni-koblenz-landau.de/de/landau/fb6/philologien/anglistik/laudsymposium/obituary>

Rudakova, A. V. (2004). *Kognitalogiya i kognitivnaya lingvistika*. Voronej.

Rusya Bilişsel Dilbilimciler Birliği (2021, Aralık 9). <http://ralk.info/>

Seçenov, İ. M. (1942). *Refleksı golovnego mozga*. H. S. Koştoyants (Ed.), İzdatelstvo Akademii Nauk SSSR.

Skrebtsova, T. G. (2011). *Kognitivnaya lingvistika*. Filologičeskiy Fakultet SPBGU.

- Stepanov, Yu. S. (2004). *Konstantı: slovar russkoy kulturu*. Akademiçeskiy Proyekt.
- Svetonosova, T. A. (2014). Bilişsel dilbilim ve kültürdilbilim: Özellikler ve farklılıklar. (Çev: E. Uğurlutan), O. Kozan (Ed.), *Kültürdilbilim: Temel Kavram ve Sorunlar* içinde (61-65. ss.), Gazi Kitabevi.
- Türk Dil Kurumu (TDK). (2021, Aralık 11). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/>
- Ufuk, Ş. P. (2017). *Türk bilişsel budun dil bilimine giriş, Türk halk bitki sınıflandırmaları, temel aşamalar*. Grafiker Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. Multilingual.
- Vıgotskiy, L. S. (1934). *Mışleniye i reç*. V. Kolbanovskiy (Ed.). Gosudarstvennoye Sotsialno-Ekonomiçeskoye İzdatelstvo.
- Zeyrek, D. (1998). Bilişsel dilbilim, dil ulamları ve Türkçe eylemlerin kavramsal yapısı ile ilgili gözlemler. K. İmer, L. Uzun (Ed.), *Doğan Aksan Armağanı* içinde (207-221. ss.), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları.
- Zvegintsev, V. A. (1983). *Novoye v zarubejnoj lingvistike*. B. Yu Gorodetskiy (Ed.). Vıpusk 12. Raduga.

EXTENDED ABSTRACT

Language is a main tool that represents human's cognition, thought, perception and knowledge. Since the second half of 20th century when the significance of human factor that used language was understood, the structuralist approach examining language for and within itself has been replaced by cognitive approach that focus on linguistic and intellectual activities. The cognitive science researchers believe that language, thought and human are completely interrelated concepts. While examining human's intellectual activities, perception and acquisition of world knowledge and mental processes, they focus on language that is a tool to explain idea and cognition structure and hence cognitive sciences intersect with cognitive sciences. It is linguistics duty to detect the langue and speech categories and expressions behind human's mental activities that are reflected in language, in other words, the structure of the relationship among language, human and thought. During the last twenty years of the 20th century, linguistic-oriented cognitive science emerged at the intersection of interdisciplinary cognitive sciences such as psychology, philosophy, logic and mathematics.

The studies on cognitive linguistics attract big interest throughout the world. In the studies that we carried out, we did not come across any study that provided a detailed analysis of the theoretical framework of cognitive linguistics in Turkey. Departing from this gap, this study aims to explain the definition, content, key concepts, historical development, purpose and duties of cognitive linguistics as well as its approaches. In other words, it aims to deal with cognitive linguistics with a theoretical perspective. Within the framework of the recourses of this study, Russian studies on cognitive linguistics were examined. In this context, the studies on cognitive linguistics carried out by E. S. Kubryakova, accepted as the founder of cognitive linguistics in Russia, V. Z. Demyankov, B. A. Maslova, Z. D. Popova and İ. A. Sternin were analyzed. The novelty and significance of this study results from the fact that it will provide a detailed theoretical analysis of cognitive linguistics in terms of Russian sources. As the method of the research, the descriptive and comparative method will be used and the development of cognitive linguistics in Russia will be evaluated.

In cognitive linguistics, the interest is given to the cognition of human. The cognition that is the main unit of cognitive linguistics focuses on the processes related to the working of human mind. The cognitive approach in language, however, is based on the idea that human's thought, perception, cognitive activities are reflected on language. Therefore, cognitive linguistics looks at the working of human mind from a language prism. It mainly focuses on the relationship between language and human's speech, thought activities.

Cognitive linguistics that focuses on cognitive activities of humans aims to research how human acquires, processes and transfers knowledge. In light with this aim, language has some duties such as identifying the function of language to understand and know the world, acquire, maintain and transfer knowledge as well as detecting the place of cognitive linguistics, its main concept and other relevant categories. Among the main problems of cognitive linguistics, there are concept, conceptualization, categorization, conceptspher or the picture of the world. In cognitive linguistic approaches, the researchers depart from the reality that the knowledge about the world is the mental knowledge unit that enables to reach the conceptspher of the society like the concept. Cognitive linguistics research in Russia is carried out with various approaches such as cognitive semantics, cognitive grammar, cognitive discourse analysis. These approaches are studied by schools like Moscow, Voronezh, Tambov, Ural et al.

In conclusion, cognitive linguistics emerged as a linguistic-oriented area of interdisciplinary cognitive sciences during 1980's in America, Europe and Russia. It gained impetus in Russia as of 1990's. In Turkey, however, the cognitive studies are still in its infancy. In addition, it is understood that the concept, which is the basic unit of cognitive linguistics, is used synonymously with the notion. In this framework, it has been understood that it is necessary to determine the difference between concept and notion terms in Turkey, to determine the theoretical framework of cognitive linguistics, and to focus on concept studies, which we can call the mirror of consciousness that is effective in revealing the language picture of the society.

Dinçer Atan, M. & Jelen, B. (2022). Ludwig van Beethoven'in Opus 2 No.1 sonatının piyano öğretimine yönelik incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1261-1300.

DOI: 10.21550/sosbilder.1068391
Araştırma Makalesi / Research Article

LUDWIG VAN BEETHOVEN'İN OPUS 2 NO.1 SONATININ PIYANO ÖĞRETİMİNE YÖNELİK İNCELENMESİ*

Mecnun DİNÇER ATAN**

Birsen JELEN***

Gönderim Tarihi / Sending Date: 6 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 3 Mart / March 2022

ÖZET

Ludwig van Beethoven'in piyano sonatları piyano eğitiminde önemli yer tutmaktadır. Bu araştırmanın amacı, Beethoven'in Opus 2 No.1 sonatını piyano öğretimine yönelik incelemektir. Bu amaca yönelik olarak, Beethoven'in Opus 2 No.1 piyano sonatı birinci bölümünün öğrenciler tarafından sıklıkla çalınması ve yarattığı kazanımlar sebebiyle seçilmiş, incelenmiş ve analiz edilmiştir. Betimsel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışmada Beethoven'in piyano için bestelediği Opus 2 No.1 sonatı "biçimsel yapı", "motifsel yapı" ve "teknik güçlükler" bakımından analiz edilmiştir. Yapılan inceleme ve yazılan teknik çalışmalar sayesinde öğrencilerin bu sonatı kısa sürede öğrenmelerini sağlayabileceği ve benzer sonatları çalışmalarına örnek oluşturabileceği sonucuna varılmış, ayrıca bestecinin diğer enstürmanlar için bestelemiş olduğu sonatlarının da benzer biçimde analiz edilmesi önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: piyano öğretimi, sonat, biçimsel yapı, motifsel yapı, teknik güçlükler

---

* Bu makale, birinci yazarın 2019 yılında Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalında tamamladığı *Ludwig Van Beethoven'in Opus 2 No.1 Piyano Sonatı Birinci Bölümünün İncelenmesi ve Öğretimine Yönelik Öneriler* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Doktora Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Ana Bilim Dalı, Van / TÜRKİYE, meceundincer92@gmail.com

*** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara / TÜRKİYE, birsencelik@gazi.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

An Analysis of Ludwig van Beethoven's Opus 2 No.1 Sonata for Piano Teaching

ABSTRACT

Ludwig van Beethoven's piano sonatas have an important place in piano education. The aim of this study is to analyze Beethoven's Opus 2 No.1 piano sonata for teaching purposes. The aforementioned sonata was analyzed in terms of "formal structure", "motif structure" and "technical features". As a result of the analysis of the sonata and the technical studies written for helping students to deal with the difficulties in the learning process, it was concluded that students could learn this sonata in a shorter time, also this study could set an example for learning similar sonatas with ease.

Key Words: *teaching piano, sonata, formal structure, motif structure, technical difficulties*

Giriş

Müzik eğitimi öğrencilere çeşitli yollarla verilmektedir. Bunlardan biri çalgı eğitimidir. Çalgı eğitimi müziksel davranış değişikliği oluşturmada etkili bir süreçtir. Öğrencilere müziksel davranış kazandırmak için müzik eğitimcilerinin kullandığı en yaygın çalgılardan biri piyanodur. Ülkemizde piyano eğitimi; güzel sanatlar liselerinin müzik bölümleri, üniversitelerin müzik eğitimi bölümleri, konservatuarlar, çeşitli sanat atölyeleri ve müzik kursları gibi farklı kurumlarda verilmektedir. Piyano eğitiminin bir parçası olan piyano öğretimi görüldüğü gibi çeşitli kurumlarda çeşitli yaş gruplarına yönelik olarak gerçekleştirilmektedir.

Öğretim "öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme, gereçleri sağlama ve kılavuzluk etme işi" olarak ifade edilmektedir (TDK Sözlük, 2022). Piyano öğretimi ise piyano öğrenmeyi kolaylaştıracak etkinlikleri düzenleme, gerekli bilgi ve gerekli direktifleri verme eylemi olup, tüm öğrenme-öğretme etkinliklerini kapsayan süreçtir (Jelen, 2013).

Piyano öğretiminin temel konuları teknik ve müzikalitedir. Teknik ve müzikalite sürekli bir etkileşim içerisinde ve birbirine bağlı olsa da iyi bir tekniğin gerçekleştirilmesi için ön koşullar olduğu gibi müzikal çalmanın da ön koşulları bulunmaktadır. İyi bir tekniğin gelişimi için doğru duruş-oturuş, rahat vücut pozisyonu, öğrencinin fiziksel yapısına göre gergin olmayan doğal el, kol, parmak, bilek, ayak kullanımı ve koordinasyonu, psikolojik olarak rahat olunması, disiplinli çalışma gibi davranışların geliştirilmesi gereklidir. Müzikalitenin gelişimi için ise çalgı ile ilgili temel teknik sorunların çözülmüş olması, kendini dinleme alışkanlıklarının oluşturulması, form-armoni-stil bilgisi, genel kültür ve duyarlılığın geliştirilmesi gibi ön koşullar sıralanabilir. Sağlam bir tekniğin etkili müzikal çalışın gerçekleşmesi için önemli bir araç olduğu da unutulmamalıdır (Jelen, 2013).

Piyano eğitimcilerinin uygulayacağı doğru pedagojik yaklaşımlarla bahsedilen teknik ve müzikal konularla ilgili olarak yaşanabilecek sorunların oluşumunu engellemek mümkündür. Bu sorunların varlığında ise çözüm getirmeleri için öğretmenlerin bilgi ve deneyimleri son derece önemlidir.

Bestecilerin eserleri genellikle akademisyenler, müzikologlar, teorisyenler, çalgı performans sanatçıları veya çalgı eğitimcileri tarafından incelenmektedir. Müzikolog ve teorisyenler eserlerin teorik konularıyla ilgilenirken piyanistler ve piyanist eğitimciler daha çok yorum, stil ve çeşitli teknik ve müzikal problemler için pedagojik çözümler gibi konularla ilgilenmektedir. Eser ve etütlerin icrasına yönelik pedagojik yaklaşımlar içeren ve özellikle piyano çalgısı ile ilgili araştırmalar olduğu gibi diğer çalgılarla ilgili araştırmalar da bulunmaktadır. Örneğin Bai (2021), Eugène Ysaÿe'nin 2 adet solo keman sonatlarının teknik yönlerini inceleyip çalınmasıyla ilgili uygun pedagojik yaklaşımlar sunmuştur. Bir başka çalışmada İoniță (2021) Edvard Grieg'in op. 45 üçüncü keman ve piyano sonatın tematik, tonal ve ritmik yapısına bağlı olarak teknik ve yorum konusunda 18 adet

değerlendirmesini ortaya koymuştur. Braga Cabral (2021) ise Villa-Lobos'un keman ve piyano için Segunda Sonata-Fantasiyasını çok yönlü olarak analiz etmiş ve sonatın icrasıyla ilgili performans rehberi hazırlamıştır. Araştırmacı, öncelikle bestecinin kısa biyografisini, form, tematik yaklaşım ve armonik süreçlere odaklanan sonatın yapısal analizini yapmış, ardından eserin üç farklı yorumunun ses kayıtlarının karşılaştırmasını yapmıştır. Ek olarak kayıtları yorumlayan üç piyanistle röportajlar yapmış ve bu röportajlarda piyanistlerin Villa-Lobos'un stili, teknik zorluklar, karakter, pedal, denge, tempo, rubato, artikülasyon gibi parçanın belirli yönleri ve zor pasajlar hakkında görüşlerini almıştır. Araştırmacı elde ettiği bu bilgileri kendi görüşleri ile birleştirilip, sonatla ilgili performans önerileri ve bilgiler sunmuştur.

Performans yaklaşımları, pedagojik yaklaşımlar ve performans pratiğine yönelik öneriler içeren ve özellikle piyano çalgısına yönelik güncel araştırmalara göz atacak olursak; 2021 yılında Hu, Nikolai Kapustin'in varyasyonlar op. 41 ve etütler op. 67 adlı eserlerini tarihsel arka plan, stilistik etkiler ve performans yaklaşımları açısından incelemiştir. Ahn (2000), iki farklı bestecinin birer eserini aynı çalışmaya dâhil ederek Johannes Brahms'ın op. 1 no. 1 Do majör sonatını ve Sergei Prokofiev'in op. 14 no. 2 Re minör piyano sonatını analiz etmiştir. Ahn Brahms ve Prokofiev ile ilgili tarihsel ve biyografik bilgilerin yanı sıra bestecilerin ele aldığı eserleri biçim, melodi, armonik dil, ritmik araçlar, doku ve performans pratiği açısından analiz etmiştir. Mak (2021) ise Brahms'ın geç dönem karakteristik piyano parçalarının başarılı bir şekilde icra etmeye yönelik rehber niteliğinde bir çalışma hazırlamıştır. Mak bunun için Brahms'ın, ölçü ve ritmi ustaca ele alışı, kontrpuandaki ustalığı sembol ve kelimeleri özel kullanımı gibi Brahms'ın müzik dilini tam olarak anlamının önemini vurgulamıştır. Ayrıca Brahms'ın ifade kavramlarının, özellikle ışık ve gölge (ton, dinamik ve dokunuş çeşitleri), sadece Brahms'ın değil, aslında birçok bestecinin müziğine uygulanabileceğinden bahsetmiştir. Frățilă (2021) Do minor op. 4

Frederic Chopin piano sonatının analizini yaptığı çalışmasında, James Hepokoski'ye ait olan sonat teorileri gibi güncel, sonat teorilerinin sonat içerikleri ve icracıların beklentileri arasında bir bağlantı oluşturduğunu ifade etmiştir. Bir başka çalışmada Ömür (2021) piyano eğitiminde sıkça kullanılan 25 Etudes Elementaires, Op.137 Bertini etüt kitabını, içerdiği teknikler ve müzikal ifadeler açısından incelemiştir. Çalışma, eğitmenlerin öğrencilerine kazandırmak istedikleri temel teknik ve müzikal ifadelere uygun etüt seçimi konusunda rehber özelliği taşımaktadır. Müzik ve müzik eğitiminin temel unsurları arasında bulunan müzikal cümleleri ifade etme konusunu vurgulayan Alper, (2021) ise teknik problemlerin giderilmesi amacıyla hazırladığı çalışmada Loeschhorn op. 65 etütlerini incelemiştir.

Klasik dönemin sonlarında yaşamış olan Beethoven piano için toplam 32 sonat bestelemiştir. Shieh'ye (1992) göre, Beethoven'in otuz iki piyano sonatından son beşi daha fazla ön plana çıkmış ve daha fazla ilgi görmüştür. Bununla birlikte tanımlayıcı adlara sahip sonatlar, popüler olmaları sebebiyle de daha çok dikkat çekmiştir. Örneğin Pathetique, Waldstein, Appassionata ve Hammerklavier sonatlarının özellikle ilk bölümleri en çok incelenip tartışılan ve yorumlarıyla ilgili en çok yazılı önerilerde bulunan sonatlar arasındadır (Shieh, 1992). Beethoven'ın çok uzun bir süre önce bestelediği otuz iki piyano sonatı, çok sayıda yazar ve araştırmacıların ilgisini çekmiş ve bu ilgi hâlâ devam etmektedir. Bu çalışmalar, biyografik, analitik, tanımlayıcı ve yorumlayıcı olmak üzere çok çeşitli konulara odaklanmaktadır. Beethoven'ın hayatı veya eserleri hakkında yapılan biyografik çalışmalar, eserlerle ilgili arka planı betimleyerek okuyuculara değerli tarihsel perspektifler sunmaktadır (Shieh, 1992). Teorik analizlere ilişkin çalışmalar ise bestedeki müzikal yapıyı araştırır ve Beethoven'ın bestecilik konusundaki gelişiminin izini sürer (Lee, 2016). Ayrıca Beethoven in çalışmaları analiz ederek, icracı bu repertuarın arkasındaki yapıyı ve anlamı daha derinden kavramaktadır (Kim, 2000). Tanımlayıcı

çalışmalar sonatların karakteristik özelliklerini ortaya koyarken, yorumla ilgili (Yahşi, 2017) çalışmalar Beethoven sonatlarının performansı ile ilgili içgörüler sunar (Li, 2020), sonatlarda bulunan çeşitli zorluklara yönelik çözüm önerilerinin getirilmesini, teknik sorunları gözden geçirilmesini (Tang, 1997), parçaların anlaşılmasını ve icracının performansını geliştirilmesini (Kim, 2000), icracıya rehberlik (Peña, 2021), öğretim ve performanstaki zorlukları vurgulanmasını (Lee, 2016) sağlamaktadır.

Görüldüğü gibi Beethoven'ın müziğinin performans pratiği sırasında yaşanabilecek sorunlar konularında çeşitli öneriler sunan birçok çalışma yapılmış fakat bu çalışmaların belirli sorunların çözümüne yönelik spesifik egzersizler içermediği gözlemlenmiştir. Teknik konuların öğretiminde olduğu gibi teknik anlamda zorluğu bulunan eser ve etütlerin öğrenciler tarafından kolaylıkla çalınmasına destek olacak pratik ve daha spesifik egzersizlerin oluşturulup yazılması çalgı eğitiminde olduğu gibi piyano eğitiminde de süregelen bir uygulamadır (Yüksel, 2002; Eroğlu, 2004; Öztürk, 2007; Kurtuldu, 2009; Onuk, 2009; Delikara, 2010; Delikara, 2013; Jelen, 2013; Onat & Orhan, 2017; Aytumur & Gültekin, 2020; Aytuğ, 2020). Öğretmen ve öğrenci açısından bu uygulamaların piyano öğretiminde faydalı olduğu gözlemlenmiştir. Bu gözlemlerden yola çıkarak L. van Beethoven'ın Opus 2 No.1 piyano sonatı birinci bölümünün öğrenciler tarafından daha kısa sürede çalınması için gerekli kolaylığın sağlanmasına yönelik gerekli analizlerin yapılmasına ve spesifik egzersizlerin hazırlanmasına karar verilmiştir.

Bu araştırmada L. van Beethoven'ın Opus 2 No.1 piyano sonatı birinci bölümünün öğrenciler tarafından sıklıkla çalınması ve yarattığı kazanımlar sebebiyle seçilmiş, incelenmiş ve analiz edilmiştir. Sonatın analizi biçimsel yapı, motifsel yapı ve teknik güçlükler sırasına uygun olarak gerçekleştirilmiştir. Bununla ilgili olarak aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır.

1. Söz konusu sonatın oluşumunda rol oynayan ana motifler ve bu motiflerin farklılaşmış biçimleri nelerdir?
2. Bu motiflerin bölüm üzerine dağılımı nasıl gerçekleşmektedir?
3. İncelenen sonat, hangi ana ve alt biçimsel öğelerden oluşmakta ve nasıl bir tonalite karakteristiği içermektedir?
4. İncelenen sonatın hangi motiflerinde piyano tekniği bakımından çeşitli güçlüklerden söz edilebilir?
5. Bu güçlüklerin giderilmesine yönelik olarak hangi teknik çalışmalar oluşturulabilir?
6. Bu teknik güçlüklerin sağ ve sol elde karşılaşılma oranları nelerdir?

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın gerçekleştirilmesindeki temel amaç; Ludwig van Beethoven'in Opus 2 No.1 sonatının piyano öğretimi sürecinde karşılaşılan teknik güçlüklerin aşılması ve öğrencilerin bu sonatı daha kısa sürede çalabilmeleri için gerekli kolaylığın sağlanmasına yönelik, sonatın motif bazında içerdiği teknik güçlüklerin tespit edilip bu güçlüklerin giderilmesine yönelik olarak teknik çalışmaların oluşturulmasıdır.

Araştırmanın Önemi

Ludwig van Beethoven'in Opus 2 No.1 piyano sonatı piyano eğitiminde sıklıkla kullanılan bir sonattır. Bu araştırma söz konusu sonatın öğretiminde karşılaşılan teknik güçlüklerin giderilmesine yardımcı olabileceğinden ve piyano eğitimi ile ilgili tüm kurum, kuruluş ve kişilere kaynak olabileceğinden önemlidir.

Varsayımlar

İzlenen yöntem; araştırmanın amacına, konusuna ve kapsadığı problemin çözümüne uygundur.

Ludwig van Beethoven'in Opus 2 No.1 sonatının piyano öğretimine yönelik olarak yapılan analiz; sonatın öğretiminde karşılaşılan güçlüklerin giderilmesine yardımcı olacaktır.

Söz konusu teknik güçlüklerin giderilmesine yönelik oluşturulan teknik çalışmalar; bu güçlüklerin giderilmesini sağlayacaktır.

Yapılan araştırma; piyano eğitimcileri ve öğrencilerin söz konusu eser ile ilgili yapacakları çalışmalara katkıda bulunacaktır.

Araştırma için ulaşılan kaynaklar ve elde edilen veriler yeterlidir.

Veri toplama araçları araştırma için uygundur.

Sınırlılıklar

Bu araştırma;

Ludwig van Beethoven'in piyano için yazılmış Opus 2 No.1 sonatının birinci bölümü,

Biçimsel yapı, motifsel yapı ve teknik güçlükler boyutları ile sınırlıdır.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örnekleme, verilerin toplanması ve analizi belirtilmiştir.

Araştırmanın Modeli

Durum tespitine dayalı betimsel araştırma yöntemi kullanılarak yapılan bu çalışmada Ludwig van Beethoven'in piyano için bestelediği Opus 2 No.1 sonatı "biçimsel yapı", "motifsel yapı" ve "teknik güçlükler" bakımından incelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Ludwig van Beethoven'in Opus 2 No.1 sonatı, örnekleme ise bu sonatın birinci bölümüdür.

Verilerin Toplanması

Araştırmanın temellendirilmesi ve belirlenen amaca ulaşılabilmesi için öncelikle konuyla ilgili literatür (tez, makale, bilimsel araştırma, internet ortamı) incelenmiştir. Araştırmanın verilerine Yüksel'in (2003) kullandığı Bütüncül Analiz Yönteminden yola çıkarak sonatın biçimsel yapı, motifsel yapı ve teknik güçlükler boyutları ile analiz edilerek ulaşılmıştır.

Sonatin Analizi

Seçilen sonatın çözümlenmesi çerçevesinde üç ana müzikal boyut kullanılmıştır. Bu boyutlar sırası ile biçimsel yapı, motifsel yapı ve teknik güçlükler olarak belirlenmiş ve bu üç ana boyut içinde 14 alt analiz boyutu kullanılmıştır. Söz konusu ana ve alt boyutların tümü nesnel olarak gözlenebilir-ölçülebilir niteliktedir.

1. Sonatın Biçimsel Yapı Bakımından Analizi

Bu kapsamda, Opus 2 No.1 piyano sonatının 1. bölümünün (Allegro) biçimsel yapı analizinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak 5 alt çözümlenme boyutu kullanılmıştır.

- SERGİ₁, gelişme ve SERGİ₂ olmak üzere bölümün biçim yapısını oluşturan ana kısımların saptanması
- SERGİ₁ ve SERGİ₂'de kapsanan tonal alanların belirlenmesi
- Tema, köprü ve coda olmak üzere her bir tonal alanda kapsanan biçim öğelerinin saptanması
- Tema ve kodalara hâkim olan tonalitelerin saptanması

- Bölümün biçimsel yapısına ilişkin elde edilen tüm bulguların çizelge yolu ile sergilenerek özetlenmesi (Yüksel, 2003: 14).

2. Sonatın Motifsel Yapı Bakımından Analizi

Bu kapsamda araştırmanın örneklemine oluşturan Opus 2 No.1 piyano sonatının 1. bölümünün (Allegro) motifsel yapı analizinin gerçekleştirilmesine yönelik 5 alt çözümleme boyutu kullanılmıştır.

- Motiflerin saptanması
- Her bir motifin sergilendiği ilk andan itibaren çeşitli değişikliklere uğrayıp uğramadığının belirtilmesi
- Motiflerin orijinal ve (varsa) farklılaştırılmış, genişletilmiş biçimlerinin nota ile gösterimi
- Her bir motifin bölüm üzerine dağılımının şekilsel olarak gösterimi
- Ölçü adedi itibari ile her bir motif için bölümün form öğeleri üzerine dağılım çizelgesi oluşturması (Yüksel, 2003: 15).

3. Sonatın Teknik Güçlükler Bakımından Analizi

Bu bölümde Opus 2 No.1 piyano sonatının ilk bölümüne ilişkin teknik güçlükler analizinin gerçekleştirilmesine yönelik 4 alt çözümleme boyutu kullanılmıştır.

- Bölümü kapsayan güçlüklerin ölçü bazında saptanması
- Saptanan güçlüklerin tanımlanması
- Güçlüklerin giderilmesine yönelik olarak özgün parmaklama sisteminin oluşturulması
- Güçlüklerin giderilmesine yönelik olarak özgün teknik çalışmalar oluşturulması (Yüksel, 2003: 16).

4. Bulgular ve Yorum

4.1. Biçimsel Yapıya İlişkin Bulgular ve Yorum

Bölüm üzerinde gerçekleştirilen form analizi sonucunda saptanan form ana ve alt biçimsel öğeleri aşağıda tablo 1'de sergilenmiştir.

Tablo 1: Opus 2 No.1 Piyano Sonatının ilk bölümünün biçimsel yapıya ilişkin bulguların dağılımı

⁰ SERGİ ₁ (48 ölçü)				⁴⁸ GELİŞME (52,25 ölçü)	¹⁰¹ SERGİ ₂ (51,75 ölçü)			
⁰ T ₁	⁸ K	²⁰ T ₂	⁴¹ Coda	⁴⁸ Gelişme	¹⁰¹ T ₁	¹⁰⁸ K	¹¹⁹ T ₂	¹⁴⁰ CODA
⁰ Fa m		²⁰ La (III)			¹⁰¹ Fa m			

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi bölüm üzerinde gerçekleştirilen biçim analizi üç temalı bir Sonat-Allegro'nun varlığını ortaya koymuştur.

SERGİ₁ bölümü 48 ölçü, gelişme bölümü 52,25 ölçü ve SERGİ₂ bölümü 51,75 ölçü olmak üzere bölüm 152 ölçü uzunluğundadır.

48 ölçü uzunluğundaki SERGİ₁; fa minör ve la bemol majör tonalitesindeki iki tonal alandan oluşmuştur. 51,75 ölçü uzunluğundaki SERGİ₂ bölümü; fa minör tek tonal alandan oluşmuştur. 52,25 uzunluğundaki gelişme bölümü ise SERGİ₁'de yer alan iki ayrı tematik malzeme ile oluşturulmuştur.

Yapılan analiz sonucunda gelişme bölümünün (52,25) SERGİ₁'den (48) uzun olduğu görülmüştür.

4.2. Motifsel Yapıya İlişkin Bulgular ve Yorum

4.2.1. Ana Motifler ve Bu Motiflerin Farklılaşmış Biçimleri

Bölüm üzerinde motif bazında gerçekleştirilen analiz. İki ana motifin varlığını ortaya koymaktadır (m1) ve (m2).

4.2.1.1. Motif 1 (m1) Ana Motif

Şekil 1: Motif 1'in orijinal biçimi (1- 2., 101-102. ve sol elde 109-110. ölçüler)

4.2.1.2. Motif 2 (m2) Ana Motif

Şekil 2: Motif 2'nin orijinal biçimi (20-25. ve sol elde 71-73. ölçüler)

4.2.1.3. Motif 1'in Farklılaştırılmış Biçimleri

Şekil 3: Motif 1'in farklılaştırılmış biçimi (3-4. ve 103-104. ölçüler)

Şekil 9: Motif 1'in farklılaştırılmış biçimi (95-100. ölçüler)

4.2.1.4. Motif 2'nin Farklılaştırılmış Biçimleri

Şekil 10: Motif 2'nin farklılaştırılmış biçimi (55-60. ve sol elde 69-71. ölçüler)

Şekil 11: Motif 2'nin farklılaştırılmış biçimi (63-67. ve sol elde 67-69. ölçüler)

Şekil 12: Motif 2'nin farklılaştırılmış biçimi (26- 30. ölçüler)

Şekil 13: Motif 2'nin farklılaştırılmış biçimi (31. ve 32. ölçüler)

Şekil 19: Motif 2'nin farklılaştırılmış biçimi (132- 135. ölçüler)

Şekil 20: Motif 2'nin farklılaştırılmış biçimi (136- 140. ölçüler)

4.2.2. Motiflerin Bölüm Üzenine Dağılımına İlişkin Bulgular ve Yorum

Motif 1'in Birinci Bölüm Üzerindeki Dağılımı: Motif 1; 1-14, 49-53, 95-104 ve 109 ile 110. ölçülerde yer aldığı tespit edilmiştir.

Motif 2'nin Birinci Bölüm Üzerindeki Dağılımı: Motif 2; 20-41, 55-73, 125-140. ölçülerde aldığı tespit edilmiştir.

4.2.3. Motiflerin Biçim Öğeleri Üzerindeki Dağılımı

Tablo 2: Motif 1'in Birinci Bölümün Biçim Öğeleri Üzerindeki Dağılımı

BİÇİM ÖĞELERİ	SERGİ ₁				GELİŞ- ME	SERGİ ₂			
	T ₁	K	T ₂	Cd		T ₁	K	T ₂	Cd
Biçim öğelerinin ölçü sayısı	8	12	20,75	7,25	52,25	7,75	11	20,75	12,25

Motif 1'in biçim öğelerinde kullanıldığı ölçü sayısı	6	6	0,00	0,00	11	4	2	0,00	0,00
Motif 1'in biçim öğelerinde kullanılma oranı (%)	75	50	0,00	0,00	20,85	51,61	0,00	0,00	0,00

Tablo 3: Motif 2'nin Birinci Bölümün Biçim Öğeleri Üzerindeki Dağılımı

BİÇİM ÖĞELERİ	SERGİ ₁				GELİŞME	SERGİ ₂			
	T ₁	K	T ₂	Cd		T ₁	K	T ₂	Cd
Biçim öğelerinin ölçü sayısı	8	12	20,75	7,25	52,25	7,75	11	20,75	12,25
Motif 2'nin biçim öğelerinde kullanıldığı ölçü sayısı	0,00	0,00	20	0,00	19	0,00	0,00	16	0,00
Motif 2'nin biçim öğelerinde kullanılma oranı (%)	0,00	0,00	96,38	0,00	36,36	0,00	0,00	77,10	0,00

4.2.4. Teknik Güçlüklerin Ölçü Bazında Saptanması ve Tanımlanması

Ölçü Numarası: 2, 4-8, 10-14, 53-54, 95-100, 102, 104-106, 111-115

Teknik Güçlük 1: Eseri oluşturan motifin belirleyici unsuru olan ve tüm esere yayılan; akıcı çalınması gereken ancak ritmin hızlı oluşu ve parmakların art arda gelmesinden dolayı ritimsel aksamaların yaşanabileceği on altılık üçlemeler.

Ölçü Numarası: 26-32, 125-131

Teknik Güçlük 2: Sağ elde yukarı, sol elde ise aşağı doğru bir yürüyüş hâlinde gelen kalıplar ve bu kalıpların içerdiği atonal seslerden dolayı oluşabilecek ses aksamaları ile söz konusu kalıpların sağ ve sol elde duraksama olmaksızın akıcı bir şekilde gelmesinden kaynaklanabilecek ritmik aksamalar.

Ölçü Numarası: 33-40, 132-139

Teknik Güçlük 3: Sağ elde aşağı doğru akıcı bir iniş hâlinde gelen dizi seslerden dolayı oluşabilecek ritimsel aksamalar ve ses aksamaları.

Ölçü Numarası: 33-35, 37-39

Teknik Güçlük 4: Sol elde ikinci vuruşlara denk gelen sforzando nüansını sağ eldeki ezginin önüne geçmeden belirtmek.

Ölçü Numarası: 47,151

Teknik Güçlük 5: Sol elde 47. sağ elde ise 151. ölçüde yer alan beş notalı akorları ses aksaklıkları ve ritimsel aksaklıklar olmadan çalabilmek.

Ölçü Numarası: 149-151

Teknik Güçlük 6: Art arda gelen akorlar esnasında oluşabilecek ses aksaklıkları ve ritimsel aksaklıklar

4.2.5. Teknik Güçlüklerin Çözümlemesine İlişkin Öneriler

Örnekleme oluşturan eserin ilk bölümündeki teknik güçlüklerin çözümlemesine ilişkin bulgular ve yorumlar aşağıda sergilenmiştir.

Teknik Güçlük 1'e Yönelik Çözüm: Oluşturulan teknik çalışmalar

♩ = 70

Piano

4 4 2 1 2 1

Şekil 21: Birinci teknik çalışma

Teknik Güçlük 2'ye Yönelik Çözümler: Oluşturulan teknik çalışmalar ve parmaklama sistemi

♩ = 70

Piano

1 1 1 1 2 5 4 5

Şekil 22: İkinci teknik çalışma

♩=70

Piano

3 2 3 2 3 2 3 2 3 2 3 2 3

1 1 1 1 1 1 1 1

2 5 4 5 2 5 4 5

Şekil 23: Üçüncü teknik çalışma

♩=70

Piano

1 1 1 1

1/4 1/5 1/5 1/5

Şekil 24: Dördüncü teknik çalışma

♩=70

Piano

3 2 3 2 3 2 3 2 3 2 3

1/4 1/5 1/4 1/5 1/4 1/5 1/4 1/5

Şekil 25: Beşinci teknik çalışma

♩ = 70

Piano

4 1 2 1 5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1

Pno.

5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1 4 1 2 1 5 1 3 1 5 1 2 1 5 1 2 1 5 1 3 1

Şekil 26: Altıncı teknik çalışma

♩ = 70

Piano

4 1 2 1 5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1

Pno.

5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1 4 1 2 1 5 1 3 1 5 1 2 1 5 1 2 1 5 1 3 1

Şekil 27: Yedinci teknik çalışma

Oluşturulan parmaklama sisteminde seslerin yakınlığından dolayı birbirine yakın olan parmak numaraları kullanılmış ve oluşabilecek aksaklıkların önüne geçilmiştir.

Teknik Güçlük 3'e yönelik Çözüm: Oluşturulan teknik çalışmalar

♩ = 70

Piano

1 2 1 4 3 2 1 4 2

Şekil 28: Sekizinci teknik çalışma

Teknik Güçlük 4'e Yönelik Çözümler: Oluşturulan teknik çalışmalar

♩ = 70

Piano

sf sf sf sf sf sf sf sf sf sf sf sf

Şekil 29: Dokuzuncu teknik çalışma

Not: Bu egzersiz bir oktav aşağıdan da çalışılmalıdır.

Teknik Güçlük 5'e Yönelik Çözümler: Oluşturulan teknik çalışmalar

♩ = 70

Piano

Sol El

Şekil 30: Onuncu teknik çalışma

♩ = 70

Piano

Pno.

Şekil 31: On birinci teknik çalışma

Teknik Güçlük 6'ya Yönelik Çözümler: Oluşturulan teknik çalışmalar

♩ = 70

Piano

4

Pno.

Şekil 32: On ikinci teknik çalışma

Sonuç

Yapılan analiz ve değerlendirmeler sonucunda saptanan sonuçlar şunlardır;

1. Araştırmanın örneklemini oluşturan Opus 2 No.1 Piyano Sonatının 1. bölümü 3 temalı sonat-allegro biçiminde yazılmıştır.

2. Bu bölüm temel olarak 2 ana motifin genişletilmesi ve değiştirilmesi ile oluşturulmuştur.

3. Motif 1 ve motif 2'nin esere yayılma durumuna bakıldığında;

Motif 1; SERGİ bölümünde 12 ölçü, gelişme bölümünde 11 ölçü ve yeniden SERGİ bölümünde 6 ölçü olmak üzere toplamda 29 ölçü,

Motif 2; SERGİ bölümünde 22 ölçü, gelişme bölümünde 19 ölçü yeniden SERGİ bölümünde 16 ölçü olmak üzere toplamda 57 ölçü olarak yer almıştır.

Bu durumda motif 2 eserde motif 1'den daha fazla yayılma göstermiştir.

4. Tespit edilen teknik güçlüklerin yer aldığı ölçüler ile ilgili yapılan analizler sonucunda;

Motif 1'de:

Güçlük 1; 18 (2,4-6,10-14,53,95-100,104) ölçüde yer almıştır. Tespit edilen diğer güçlükler (güçlük 2,3,4,5,6) ise bu motifte yer almamıştır.

Motif 2'de:

Güçlük 2; 14 (26-32, 125-131) ölçüde,

Güçlük 3; 15 (33-40,132-139) ölçüde,

Güçlük 4; 6 (33-35,37-39) ölçüde yer almıştır. Tespit edilen diğer güçlükler (güçlük 1,5,6) ise bu motifte yer almamıştır.

Bu incelemeler sonucunda görülmektedir ki; motif 1'de toplamda 18 ölçüde, motif 2'de ise toplamda 35 ölçüde teknik güçlüğü rastlanmıştır. Bu durumda teknik güçlükler en çok motif 2'de yoğunlaşmıştır.

5. Yapılan incelemeler sonucunda teknik güçlüklerin en çok sağ eldeki pasajlarda yer aldığı görülmüştür.

Öneriler

Araştırmada elde edilen bulgularla ortaya çıkan sonuçlardan hareketle şu öneriler ileri sürülebilir.

1- Bu çalışmada Ludwig van Beethoven'in Opus 2 No.1 piyano sonatının ilk bölümü (Allegro); biçimsel yapı, motifsel yapı ve teknik güçlükler başlıkları altında incelenmiştir. Bununla birlikte bu çalışmada kullanılan tekniklerle ya da bu tekniklerden geliştirilen yeni yöntemlerle;

İlgili sonatın diğer bölümleri de bu üç başlık (biçimsel yapı, motifsel yapı ve teknik güçlükler) altında incelenebilir.

İlgili sonatın bütün bölümleri, genel armonik yapı, biçimsel yapı, yorum cümleleri, motifsel yapı, teknik güçlükler başlıkları altında incelenebilir.

2- Bestecinin diğer çalgılar için yazdığı sonatları için bir analiz yöntemi uygulanabilir ve bu sonatlar da incelenerek ilgili çalgı literatürüne kaynak olarak sunulabilir. Böylece bestecinin çalgılara göre bestecilik tekniğindeki değişim ortaya konulabilir.

3- İçerdiği müziksel, teknik ve biçimsel özellikler bakımından Opus 2 No.1 piyano sonatına piyano eğitiminde daha sık yer verilmesinin olumlu etkileri olacağı düşünülmektedir.

4- Bir eserin doğru seslendirilmesi ve kolay öğretilmesi için eserdeki güçlükler tespit edilerek o bölümlere yoğunlaşabilir.

5- Beethoven'in çağdaşı olan bestecilerin piyano sonatları bu şekilde analiz edilerek dönemin bestecileri ve besteleme teknikleri arasındaki fark ve benzerlikler ortaya çıkarılabilir.

Bilgi Notu

Makale araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir. Yazarlar çalışmaya ortak katkı sağlamış ve yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Kaynakça

Ahn, Y. H. (2000). *A performer's analysis of Sonata no. 1 in C major, op. 1, by Johannes Brahms and Sonata no. 2 in D minor, op. 14, by Sergei Prokofiev*. Southwestern Baptist Theological Seminary.

<https://www.proquest.com/docview/304646019?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

Alper, A. (2021). A resource recommendation for improving musical expression and narration in piano education: An examination of Loeschhorn op. 65 etudes. *Educational Research and Reviews*, 16(5), 189-201.

Aytemur, B. & Gültekin, E. (2020). Ernesto Köhler Op.33 vol. I 1 numaralı flüt etüdünün analizi. G. Gürçay (Ed.), *Anadolu Kongreleri 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi* içinde (138-155. ss.), Ubak Yayınevi.

Aytuğ, A. (2020). *Ayça Aytuğ ile piyano eğitimi*. Müzik Eğitimi Yayınları.

Bai, J. (2021). *A pedagogical approach to the technical aspects of Eugène Ysaÿe's solo violin sonatas no. 5 and no. 6*. (Yayımlanmamış doktora tezi). James Madison University.

<https://www.proquest.com/dissertations-theses/pedagogical-approach-technical-aspects-eugène/docview/2615145833/se-2?accountid=11054>

Braga Cabral, M. (2021). *Villa-Lobos's Segunda Sonata-Fantasia for violin and piano: An analysis and performance guide*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Louisiana State University.

https://digitalcommons.lsu.edu/gradschool_dissertations/5559

Delikara, A. (2010). *George Friedric Handel Op.1. keman sonatlarının teknik ve müziksel analizi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Delikara, A. (2013). Keman eğitimine yönelik bir “etüt analiz modeli”. *SED-Sanat Eğitimi Dergisi*, 1(2), 1-17.

Eroğlu, Ö. (2004). *Piyano eğitiminde kullanılan sonatinlere ilişkin teknik çalışma yöntemleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Frăţilă, L. (2021). An analysis of the piano sonata in c minor, op. 4 by Frédéric Chopin. *Studia Universitatis Babeş-Bolyai Musica*, 66(1), 245-272.

Hu, Y. (2021). *Variations Op. 41 and etudes Op. 67 by Nikolai Kapustin: Historical background, stylistic influences, and performance approaches*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ohio State University.
<https://www.proquest.com/docview/2612064713?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

Ioniţă, R. D. (2020). Technical and interpretive considerations in the third sonata for violin and piano, op. 45 by Edvard Grieg. *Review of Artistic Education*, 19, 149-154.

Jelen, B. (2013). *Piyano öğretiminde temel yaklaşımlar*. İşbilen Yayınları.

Kim, S. Y. (2000). *Development of materials and teaching strategies for comprehensive musicianship in group piano instruction for college-level piano majors*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Columbia University.

Kurtuldu, M. K. (2009). Czerny Op. 299 30 numaralı etüde yönelik teknik ve biçimsel analiz. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 28-38.

Lee, Y. M. (2016). *Pedagogical approach to variation form in Beethoven's music*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Northeastern Illinois University.

<https://www.proquest.com/dissertations-theses/pedagogical-approch-variation-form-beethovens/docview/1817661548/se-2?accountid=11054>

Li, K. Y. (2020). *Nineteenth-century performance and editorial practice: a study of Beethoven's Sonata in C-sharp minor, Op. 27 No. 2.* (Yayımlanmamış doktora tezi). Arizona State University.

<https://www.proquest.com/docview/2409114117?pqorigsite=gscholar&fromopenview=true>

Mak, C. (2021). *A performance guide to the late character pieces for piano by Johannes Brahms.* (A Lecture-Documnt Presented to the School of Music and Dance of the University of Oregon in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Musical Arts). https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/bitstream/handle/1794/26600/Lecture_Doc_Mak_2021.pdf?sequence=1

Onat, Y. A. & Orhan, Ş. (2017). Sebastian Lee Op. 31 etüt kitabı 11. etüdün teknik ve biçimsel analizi. *Online Journal of Music Sciences*, 2(3), 118-137.

Onuk, Ö. (2009). Köhler'in Op.33 Vol. II 4 numaralı flüt etüdünün analizi. *The Journal of Turkish Educational Sciences*, 7(3), 655-666.

Ömür, Ö. (2021). Piyano eğitiminde kullanılan Bertini'nin 25 Etudes Elementaires op. 137 kitabının teknik ve müzikal kazanımlar açısından incelenmesi. *e-Kafkas Journal of Educational Research*, 8(3), 627-641.

Öztürk, B. (2007). Carl Czerny'nin Opus 299/19 Numaralı Etüdünün Piyano Eğitime Yönelik Analizi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27(2) 241-258.

Peña, M. F. (2021). *A performer's guide to Beethoven's sonata in Ab major, Op. 110.* (A lecture–documnt.in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Musical Arts). University of Oregon. <https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/handle/1794/26921>

Shieh, S. L. L. (1992). *A pianist's reference guide to Beethoven's piano sonatas*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Greensboro: University of North Carolina. <https://www.proquest.com/docview/304035707?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

Tang, S. M. (1997). *The technical demands of the first fifteen piano sonatas with opus numbers by Ludwig van Beethoven*. (Yayımlanmamış doktora tezi). University of Texas.

<https://www.proquest.com/docview/304372551?pq-origsite=gscholar&fromopenview=true>

TDK Sözlük (2022). Güncel Türkçe sözlük. <https://sozluk.gov.tr/>

Yahşi, F. E. (2017). An interpretation suggestion for the first movement of Beethoven's piano sonata No. 23 in accordance with faith motif. *Arts and Design Studies*, (5), 1-8.

Yüksel, M. (2002). Beethoven'in Opus 14/1 piyano sonatının ilk muvmanına ilişkin motifsel yapı analizi. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 22(1), 149-163.

Yüksel, M. (2003). *Ludwig van Beethoven'in piyano sonatlarının öğretimine yönelik bir bütüncül analiz yöntemi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

Purpose of the research

The main purpose of this research is, to determine the technical difficulties that Beethoven's Opus 2 No.1 sonata contains on the basis of motifs and to create technical studies in order to overcome these difficulties encountered in the piano teaching process.

The fundamental subjects of piano teaching are technique and musicality. Although technique and musicality are in constant interaction and interconnected, there are prerequisites for performing a good technique, as well as prerequisites for musical playing. For the development of a good technique, it is necessary to develop behaviors such as correct posture-sitting, comfortable body position, natural use and coordination of hands, arms, fingers, wrists, psychological comfort, and disciplined work. For the development of musicality, prerequisites such as establishing self-listening habits, knowledge of form-harmony-style, general culture, and sensitivity can be listed. It should not be forgotten that good technique is an important tool for effective musical work (Jelen, 2013).

With the right pedagogical approaches to be applied by piano instructors, it is possible to prevent the formation of problems that may be experienced in relation to the technical and musical issues mentioned. In the presence of these problems, the knowledge and experience of teachers are extremely important for them to find solutions. However, creating and writing various exercises that will support the students to easily play musical pieces and etudes with technical difficulties is an ongoing practice in piano education as well as in musical instrument education (Yüksel, 2003; Eroğlu, 2004; Öztürk, 2007; Kurtuldu, 2009; Onuk, 2009; Delikara, 2013; Jelen, 2013; Onat and Orhan, 2017; Aytemur and Gültekin, 2020; Aytuğ, 2020). It has been observed that these practices are beneficial in piano teaching in terms of teachers and students. Based on these observations, it has been decided to make the necessary analyzes and prepare appropriate exercises in order to provide the necessary convenience for the students to play the first part of Beethoven's Opus 2 No.1 piano sonata in a shorter time.

Method

This study was carried out using the descriptive research method based on due diligence, the first part of Beethoven's Op. 2 No.1 sonata. The data of the research was obtained by analyzing the sonata in terms of formal structure, motif structure, and technical difficulties, using the Holistic Analysis Method created by Yüksel (2003).

Findings

Recommendations for Resolving Technical Difficulties

Findings and comments on the solution to technical difficulties in the first part of the work that constitutes the sample are presented below.

Solution for Technical Difficulty 1: Technical studies created

♩ = 70

Piano

4 2 4 2

2 1 2 1

Figure 21: First technical study

Solutions for Technical Difficulty 2: Technical studies created and fingering system

♩ = 70

Piano

1 1 1 1

2 5 4 5

Figure 22: Second technical study

♩ = 70

Piano

3 2 3 2 3 2 3 2 3 2 3 2 3

1 1 1 1 1 1 1 1

2 5 4 5 2 5 4 5

Figure 23: Third technical study

♩ = 70

Piano

1 1 1 1

1/4 1/5 1/5 1/5

Figure 24: Fourth technical study

♩ = 70

Piano

3 2 3 2 3 2 3 2 3 2 3 2 3

1/4 1/5 1/4 1/5 1/4 1/5 1/4 1/5

Figure 25: Fifth technical study

♩ = 70

Piano

4 1 2 1 5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1

5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1 4 1 2 1 5 1 3 1 5 1 2 1 5 1 2 1 5 1 3 1

Figure 26: Sixth technical study

♩ = 70

Piano

4 1 2 1 5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1

4

Pno.

5 1 3 1 5 1 3 1 5 1 3 1 4 1 2 1 5 1 3 1 5 1 2 1 5 1 2 1 5 1 3 1

Figure 27: Seventh technical study

Solution for Difficulty 3:

♩ = 70

Piano

1 2 1 4 3 2 1 4 2

Figure 28: Eighth technical study

Solution for Difficulty 4:

♩ = 70

Piano

sf sf sf sf sf sf sf sf sf sf sf sf

Figure 29: Ninth technical study

Solutions for Difficulty 5:

♩ = 70

Piano

Sol El

Figure 30: Tenth technical study

♩ = 70

Piano

Pno.

Figure 31: Eleventh technical study

Solution for Difficulty 6:

♩ = 70

Piano

4

Pno.

Figure 32: Twelfth technical study

Conclusion

The results determined as a result of the analyzes and evaluations are as follows;

- 1. The first part of the Opus 2 No.1 Piano Sonata, which constitutes the sample of the research, was written in the form of a 3-themed Sonata-Allegro.*
- 2. This section is basically created by expanding and replacing 2 Main Motifs.*
- 3. Considering the spread of Motif 1 and Motif 2 on the work;*

Motif 1; A total of 29 measures, 12 measures in the exhibition section, 11 measures in the development section and 6 measures in the re-exhibition section,

Motif 2; 22 measures in the exhibition section, 19 measures in the development section and 16 measures in the re-exhibition section, a total of 57 measures.

In this case, Motif 2 spread more than Motif 1.

4. As a result of the analyzes made on the dimensions of the identified technical difficulties;

In motif 1:

Difficulty 1; It has 18 (2.4-6.10-14.53.95-100.104) dimensions. Other identified difficulties (difficulty 2,3,4,5,6) were not included in this motif.

In motif 2:

Difficulty 2; 14 (26-32, 125-131) measures,

Difficulty 3; 15 (33-40,132-139) dimensions,

Difficulty 4; It took place in 6 (33-35,37-39) dimensions. Other identified difficulties (difficulty 1.5.6) were not included in this motif.

As a result of these examinations, it is seen that; A total of 18 measures of technical difficulties were encountered in Motif 1, and a total of 35 measures in Motif 2. In this case, the technical difficulties are mostly concentrated in Motif 2.

5. As a result of the examinations, it was seen that the technical difficulties were mostly in the passages on the right hand.

Eroğlu Koşan, Z. (2022). Modernite'nin söylemsel araçlarını ifşa eden bir roman: Saatleri Ayarlama Enstitüsü. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakóltesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1301-1330.

DOI: 10.21550/sosbilder.1115708
Araştırma Makalesi / Research Article

MODERNİTE'NİN SÖYLEMSEL ARAÇLARINI İFşA EDEN BİR ROMAN: SAATLERİ AYARLAMA ENSTİTÜSÜ*

Zuhal EROĞLU KOşAN**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 12 Mayıs / May 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 2 Haziran / June 2022

ÖZET

Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından yazılan Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Türkiye'nin modernleşme sürecini Osmanlı'nın son döneminden başlatıp romanın yazıldığı 1954'lere kadar getirerek ele alır. Bu süreçte Modernite'nin söylemsel oluşumlarla insanlara nasıl nüfuz ettiği, Modernite için önemli bir kavram olan "zaman"ın, yine Modernite'nin önemli kurumlarından olan enstitü aracılığıyla somutlaştırılması yolu ile işlenir. Bir ihtiyaçtan kaynaklanmadan kurulan Saatleri Ayarlama Enstitüsü, kuruluşunu önce söylemsel bir zemine oturtarak meşruiyet kazanır. Böylece topluma nüfuz etmeye başlar. Çalışma süresi boyunca söylemsel oluşumların bir parçası olarak işleyen kurum, nihayet mevcut söylemin değişmesiyle lağvedilir. Romanın ironik dili bu noktada son derece önemlidir. Roman, insanın yaşarken idrak edemediği hâl ve durumları ironik bir dille ortaya koyarak resmettiği absürt tablo ile insana içinde yaşadığı gerçekliğe dışarıdan bakabilmesini sağlar.

Anahtar Kelimeler: *Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Modernite, zaman, söylem, ironi*

---

* Bu çalışma, 15-16 Mayıs 2017 tarihlerinde İstanbul'da gerçekleştirilen *International Research Conference on Arts, Social Sciences and Humanities (RCASSH-17)* adlı bilimsel etkinlikte sunulan "Literature as a Marplot: Seeing the Discursive Formations of Modernity in Turkey through The Time Regulation Institute" başlıklı bildirinin Türkçe olarak hazırlanması ve genişletilmesiyle makale hâline getirilmiştir.

** Arş. Gör. Dr., Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakóltesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, zuhaleroglu@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakóltesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences

Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

A Novel Disclosing the Discursive Formations of Modernity: *Saatleri Ayarlama Enstitüsü (The Time Regulation Institute)*

ABSTRACT

Written by Ahmet Hamdi Tanpınar, Saatleri Ayarlama Enstitüsü (The Time Regulation Institute) deals with Turkey's modernization process, starting from the last period of the Ottoman Empire and bringing it to 1954, when the novel was written. In this process, how Modernity penetrates people with discursive formations is handled through the concretization of "time", which is an important concept for Modernity, through the institute, which is also one of the important institutions of Modernity. The Time Regulation Institute, which was founded out of a need, gains legitimacy through discursive formations. Thus, it begins to permeate society. The institution, functioning as a part of discursive formations, is finally dissolved with the change of discourse. The ironic language of the novel is extremely important at this point. With the absurd picture it paints, the novel ironically reveals the situations that people cannot comprehend while living, thus enabling people to look at the reality they live in from an outside perspective.

Key Words: *Saatleri Ayarlama Enstitüsü (The Time Regulation Institute), Modernity, time, discourse, irony*

Giriş

Roman, bir yandan dünyayı temsil ederken öte yandan hiç de öyle yapmıyormuş gibi davranabilir. Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından yazılan *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, tam da böyle bir romandır. 1954'te tefrika edilen, 1961'de kitap olarak yayımlanan *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, bilimsel bir kurum olarak bir enstitünün Türkiye'de Modernite¹ söyleminin içinde nasıl kurulduğunu, ona nasıl bağlandığını,

---

¹ "Modernite" kelimesi "güncel" ya da "çağdaş" anlamında kullanılmamaktadır. Tarihi bir bağlamda ele alınan Modernite, Aydınlanma ve Sanayi Devrimi sonrası aklın rehber edildiği, pozitivizmin belirleyici olduğu, ilerlemeci bir tarih anlayışının benimsendiği, sanayileşmenin ve kapitalizmin hâkim olduğu, günümüzde devam ettiği kabul edilen bir süreçtir.

toplumsal dönüşümün bir parçası olarak nasıl hareket ettiğini ve nihayetinde söylemin değişmesiyle birlikte ortadan nasıl kaldırıldığını gösterir.² Romanın yazılış tarihi, Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarına denk gelir. Bu yıllarda, tam da romanda olduğu gibi, ülkeye birçok yenilik girer, ekonomi anlayışı değişir, girişimcilik yaygınlaşır, her şey çok büyük bir hızla değişir. Bu yıllarda Cumhuriyet'in kuruluşunun ilk yıllarındaki söylemler de değişmeye başlar. Bununla birlikte Tanpınar'ın, romanında sadece belli bir döneme ya da belli bir kuruma işaret etmediğini belirtmek gerekir. İnci Enginün'ün de tespit ettiği gibi, “Bu uzun romanda ironik anlatımı her tonlamasıyla başarılı bir şekilde yürüten yazar, Osmanlı döneminin olduğu kadar, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinin de bürokrasiden, modalara kadar her kurumunu derinden tenkit etmiştir” (2009: 335). Tahir Abacı'ya göre Tanpınar, “‘Saatleri Ayarlama Enstitüsü’ ile simgesel bir modernite olgusu [...] yaratmıştır. Başka bir deyişle yaşanmış olanla, toplumda gözlemledikleriyle yetinmemiş, konuyu kendi düş gücünün ürünü ve bir bakıma hepsini simgeleyen bir kuruma ve kurguya bağlamak istemiştir” (2015: 126). Benzer bir saptamayı Elif Türkislamoğlu da yapar: “[G]enel olarak modern hayatın tüm kurumlarını (özel ya da resmî) ve onların işleyişlerini hedef aldığını düşünmek daha uygun olur” (2015: 121). Bu çalışmada bu sürecin romanda nasıl işlendiği, romanın ironik üslubu da göz önünde bulundurularak ele alınacaktır.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü, ilk bakışta Hayri İrdal'ın hayatını anlatır; ancak romanın asıl konusu “zaman”dır. Baştan sona “zaman” romanın merkezinde olmakla birlikte üç çeşit saate yapılan vurgu dikkati

---

² Bilgi rejimleri üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Michel Foucault, düşünme biçimlerinin kolektif olarak nasıl belirlenip yönetildiğini söylem analizi ile ortaya koymaya çalışır. “Doğru” kabul edilen bilginin dönem dönem değiştiğine dikkati çeken Foucault, söylemlerin kolektif anlamından ziyade nasıl oluştuklarını ve dönüştüklerini inceler. Foucault'nun bu çalışmada kullanılan kavramları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. 1992, 2004a, 2004b, 2011.

çeker; zira Erol Köroğlu'nun ifadesiyle, “[s]aat yaşanan değişimi yansıtanın iyi bir aracıdır” (1996: 100). Roman, Türkiye'nin tarihini üç saat ekseninde anlatırken aynı zamanda üç döneme böler; bu bölümlendirme siyasî tarihe göre değil, değişen söyleme³ göre yapılmıştır. Bahsedilen ilk saat, Hayri İrdal'ın annesine aittir. Adı Mübarek olan ve evde herkesin üzerinde varlığıyla otoritesini hissettiren bu saat, dinî ve mistik tarafıyla dikkati çekerken ikinci saat bir masa saatidir. İlkinin tam tersine ikinci saatin laik olduğu vurgulanır. Üçüncüsü ise, bütün özelliklerini tek bir ustanın anlayamayacağı kadar karmaşık yapısı ve nitelikleriyle, babasının cep saatidir. Bu saat, “[k]ültür karmaşasının, ayarsız gidişin, dünü bugününe uymayan nabzın simgesi”dir (Demiralp, 2001: 120). Söz konusu saatler, modernleşen Türkiye'nin yaşadığı süreci somutlaştırır.

Roman, “zaman” kavramını çok çarpıcı şekilde işler. Mehmet Kaplan'ın da ifade ettiği gibi, “Bu donmuş veya parçalanmış bir saat gibi çığrından çıkmış olan zamanın esas kahramanı, Türk cemiyetidir” (2015: 167). Bu bağlamda “Saatleri Ayarlama Enstitüsü”nde toplum ve zaman üzerinde derin bir ilişki kurulmuştur. Bu eserde, modernizm, modern insan, modern toplum, yeni insan bir eleştiriye tabi tutulmuştur. Bunun zaman ile yapılmış olması ise Tanpınar'ın sanatında genel bir görünüm olan zamanın, bu eserde artık sadece muhayyel olmayıp bizzat bir kurum olarak ortaya çıkmasıdır. Zaman, Enstitü ile kurumsallaşmıştır; tabii kurmaca boyutunda” (Şahin, 2013: 320). Louis Althusser'e göre, devlet toplumun bütününe çeşitli kurumlarla yayılarak nüfuz eder (1989).

---

³ Gürsel Ayaç'a göre, “Hayat temposunun belirgin değişikliğiyle birdenbire büyük önem kazanan zaman kavramı, zaman ölçme aygıtı saati yalnız edebiyatta değil, resim sanatında da işlek bir motif düzgene yükselmiştir. Salvador Dali'nin sürrealist manzaralarında yer alan *yumuşak* saatlerini çoğumuz biliriz. Toplum hayatının zaman düzenini, iş, bilim ve günlük ilişkiler dünyasının zaman düzenini sembolize eden saat, 20. Yüzyıl edebiyatında ilginç bir şekilde karşımıza çıkıyor: Ya bozulmuş, ya kırılmış, ya eksik ya da arka plana atılmış haliyle” (2016: 138-139).

Althusser'in yaklaşımı çok daha geniş bir perspektiften alındığında çeşitli kurumların Modernite'nin söylemsel oluşumlarının birer parçası olarak nasıl işlediği ilginç sonuçlar verir. Althusser'e göre, bir kurum kurulduktan sonra işlevleri ve çalışanların görevleri belirlenir, diğer bir deyişle kurumun içi sonradan doldurulur. Bu işlem zamanın söylemine uygun şekilde gerçekleştirilir. İlk olarak, durum sorunsallaştırılır ve söylemin içine yerleştirilmesi sağlanır. Kuruma bir geçmiş yaratılır, bunun için medyayla iş birliği yapılır. Birtakım karşıt görüşlere rağmen, nihayetinde kurumun gerekliliği herkes tarafından kabul edilip onaylanır (Althusser, 1989). Saatleri Ayarlama Enstitüsü de kuruluşundan yıkılışına kadar benzer bir süreçten geçer.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün Kuruluşu

Saatleri Ayarlama Enstitüsü toplumda herhangi bir ihtiyacı karşılamak üzere kurulmaz. Böyle bir kurumu kurmak, Doktor Ramiz'in Hayri İrdal'a bir kahvehanede tanıştırdığı Halit Ayarcı'nın aklına bir anda gelir. Romanın ana karakteri ve anlatıcısı olan Hayri İrdal'ın o sırada düzenli bir işi yoktur; fakat saatlere çocukluğundan beri aşinadır, hatta saat tamiri yaparak az çok para kazanmaktadır. Bazı dönemlerde saatçilerin yanında çıraklık yapmıştır. Saatler, İrdal'ın hayatında belki de keyif aldığı tek şeydir. Bununla birlikte, bunun üzerine hiçbir zaman düşünüp kafa yormaz; ancak ustalarının saat ve zaman üzerine söylediklerini de unutmaz. Her ne kadar bunları o zamana dek diğer insanlarla paylaşmamış olsa da o gün, Halit Ayarcı'dan biraz para koparabilmek için ona sanki kendi düşünceleriymiş gibi bahseder. Ayarcı, İrdal'ın anlattıklarından çok etkilenir ve bunu kesinlikle değerlendirmek gerektiğini söyler. Dolayısıyla, İrdal'ın söylediklerini kullanarak Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nü kurmaya karar verir.

Bu fikir ve şevk dönemin söylemi göz önüne alınırsa anlamlı hâle gelir. Saatleri ayarlama neden Halit Ayarcı'nın ve diğerlerinin dikkatini çekmektedir? Sistem neden ve nasıl çalışır? Enstitünün adını oluşturan

kelimeler bu bağlamda son derece anlamlıdır: saat, ayarlama ve enstitü. Bu kavramların, Modernite söylemi içinde önemli birer rolü vardır: sınırlılık, düzenlilik, bilimsellik... Halit Ayarcı'nın çıkış noktası, zamanın o dönemde son derece önemli olması, ancak insanların bunu henüz layıkıyla idrak edememeleridir. Saatler zamanı tam olarak doğru göstermemektedir ve birbirleriyle senkronize değildirler. Dolayısıyla, saatleri ayarlamak için bir enstitü kurmak Ayarcı'ya harika bir fikir gibi gelir. Zaman yönetiminin Modernite söylemi içinde ne kadar önemli olduğu düşünülürse Ayarcı'nın İrdal'ın söylediklerinden etkilenmesinin tesadüf olmadığı anlaşılır. Chris Barker, F. W. Taylor'ın Taylorizm olarak da adlandırılan, üretim sürecinde verimliliği artırma konusundaki argümanlarını şöyle özetler:

- görev ve yükümlülüklerin iş bölümü organizasyonu için ayrılması
- iş görevlendirmeleri için zaman kullanımı ve hareket üzerine çalışmalar
- işçilerin çok küçük birimlere kadar görevlerinin tarifinin yapılması, yönergelerin hazırlanması
- motivasyonu artırmak için teşvik edici programlar ve para,
- planlama ve kontrol yönetiminin önemi. (Barker, 2000: 141)

Modernite, zamanı ve mekânı daha iyi bir hayat, daha çok üretim vb. adına düzenlemeye çalışır. Eğer zaman ve mekân tam anlamıyla kontrol altında tutulabilirse hayat şartlarının da iyileştirebileceğine inanılır. Her dakika değerlidir ve etkin biçimde değerlendirilmelidir. Tüm bunlar, daha çok iş ve daha çok işçiyle birlikte aynı zamanda insanları kontrol için daha çok bahane demek de olan endüstri devrimi sonrası tüm dünyaya yayılan seri üretimle yakından ilişkilidir. Bu nedenle, Saatleri Ayarlama Enstitüsü gibi kurumların yalnızca zamanı değil, insanları da kontrol etmek için son derece işlevsel olacağı düşünülür. Kurumun çıkış noktası esasında buna dayanır, geri kalan noktalar zamanla doldurulabilir. Keza Halit Ayarcı'nın yaptığı tam olarak budur. Kurum, bazı insanların en baştan planlayarak yürüttüğü bir

proje değildir. Bu, herkesin, bilinçli veya değil, zamanla dâhil olduğu bir süreçtir. Saatleri Ayarlama Enstitüsü, mevcut dönemin söyleminin belirleyici olduğu yapılaşmaların nasıl çalıştığını gösterir. Böyle bir kuruma ihtiyaç Modernite'nin söylemiyle bağlantılıdır. “Zaman” neden tam da o dönemde gündeme gelmektedir? Bunu endüstri devrimiyle, bilimsel ve teknolojik gelişmelerle açıklamak yanlış olmamakla birlikte yetersizdir. 17. yüzyıldan beri süregelen teknolojik ve bilimsel gelişmelere bağlı olarak hemen her şeye ulaşmak hızlı ve kolay hâle gelir. Motorun icadından sonra bir yere gitmek, bir şeye ulaşmak, bir şey yapmak eskisi kadar zaman almaz. Buna bağlı olarak üretim, küçük atölyelerden büyük fabrikalara geçer. Motor sayesinde, seri üretim tüm dünyaya yayılmaya başlar ve daha çok insanın fabrikalarda çalışmasını sağlar; ancak insanların da makineler gibi olması beklenir. Bu durum, sadece fabrikalarda değil, şehrin her yerinde herkes için geçerli olmaya başlar. Hayat, belirlenmiş programlarla düzenlenir. Örnek olarak, Modernite'nin müjdecilerinden sayılan trenin saatleri belirli olduğundan insanlar günlük programlarını buna göre ayarlar: Posta servisi ne zaman gelecek, misafirler ne zaman varacak? Bu durum, Modernite söyleminin hız, makine, ilerleme gibi kavramlarla neden ve nasıl sembolleştirdiğini gösterir.

Zaman, Modernite'yle birlikte gün geçtikçe herkes için daha da önemli hâle gelir. İşçiler günde daha az çalışmak ve günlük çalışma programlarını istedikleri gibi belirleyebilmek için mücadele verirler. Her dakika insanlar için değerli hâle gelir, hayat bir zaman çizelgesinden ibaret olur. Zaman, kavram olarak insanların hayatında üzerinde düşünülen bir sorunsala dönüşür. “Zaman”ın sorunsallaşma sürecini anlamak, insanların nasıl kontrol altına alınmaya çalışıldığını fark edebilmek açısından önemlidir. Foucault, “sorunsallaşma”yı şöyle tanımlar:

Önceden var olan bir nesnenin temsil edilmesi, ya da var olmayan bir nesnenin söylem yoluyla yaratılması değildir. Herhangi bir şeyi doğru ve

yanlış oyununa sokan ve onu bir düşünce (ister ahlaki refleksiyon, ister bilimsel bilgi, ister politik analiz biçiminde vb. olsun) nesnesi olarak kuran söylemsel ve söylemsel olmayan pratikler bütünüdür. (Keskin, 1997: 31)

Buna ek olarak, Ferda Keskin, Foucault'nun sorunsallaştırmayla ilgili ortaya koyduğu önemli bir kavram olan “hakikat oyunu”nu şu şekilde açıklar:

Foucault'nun doğru ve yanlış oyunu ya da doğruluk oyunu ile kastettiği sorunsallaştırmayı oluşturan pratiklerde belli doğruların üretilmesi için kullanılan bir kurallar bütünü, verili bir pratikte 'belli bir sonuca götüren (ve bu süreçte) kendi ilkeleri ve kuralları uyarınca geçerli ya da geçersiz... olarak değerlendirilebilecek bir prosedürler bütünüdür'. Foucault'ya göre Batı düşüncesinin bir özelliği, bu oyunların hiçbir zaman bazılarını izin verecek bazılarını da dışlayacak biçimde kapalı ve kesin bir tanımının verilmiş olmamasıdır. Dolayısıyla doğruluk oyunlarında her zaman yeni bulgularla karşılaşmak, şu ya da bu kuralı hatta bir doğruluk oyununun tümünü, dolayısıyla bu yolla kurulan deneyleri değiştirmek mümkündür. Ancak bu, sorunsallaştırma öncesi hiçbir şeyin var olmadığı ve söz konusu deneylerin 'birilerinin kafasından çıktığı' anlamına gelmez. (Keskin, 1997: 31)

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde zaman sorunsallaştırılması mevzuu önemlidir. Romanın ilk iki bölümünde anlatıldığı gibi, ne zaman kavramı ne de saatler Türkiye'de yenidir. Birçok insanın saati vardır ve birçok saatçi de mevcuttur; fakat zaman, Modernite söylemiyle hakikat oyununa dâhil olur. Zaman, insanların hayatlarında önem kazandıkça insanları bu yolla kontrol etmek daha kolay hâle gelir. Bu arada, bunun her zaman insanların yararı için, üretim için, verimlilik için, daha iyi bir hayat için yapıldığı iddia edilir; insanlara nüfuz etmek için bir araç olduğu ise kabul edilmez. Düzenlilik ilk başlarda insanlara güzel, hatta gerekli görünür: organizasyonsuzluk yok, çatışma yok, aylıklık yok... Her şey olması gerektiği gibidir. Her ne kadar çıkış noktası ve amaç (daha iyi bir hayat) makbul, hatta cazip görünse bile, bunun

insanları kontrol etmek için bir araç olduğu, hatta insanları baskı altına aldığı sonunda fark edilir.

Bu süreçte, etkili başka bir araç daha kullanılır: akıl ve bilim. Barker bu konuda şöyle der:

Aydınlanma düşüncesi, aklın aşikar etme, açığa çıkarma ve dünyayı dine, mitolojiye ve batıl inançlara karşı aydınlatma gücüne olan inanca dayanır. Aydınlanmacı düşünürler, insanın yaratıcılığını, rasyonaliteyi ve bilimsel araştırmayı Modernite'nin müjdelediği gelenekten kopuşu epistemolojik olarak desteklemesi dolayısıyla saygıyla selamlamışlardır. (2000: 140)

Bilim ve rasyonaliteye, insanları etkilemek ve insanlar üzerindeki egemenliği meşrulaştırmak için başvurulur. Zaman, hayatı düzenlemek ve insanlara hükmetmek için kullanıldığında, Taylor'ın bir zamanlar yaptığı gibi, durum rasyonelleştirilir, konu hakkında bilimsel makaleler (!) yazılır. Chris Barker'ın belirttiği gibi, “Taylorizm, rasyonellik ve bilimsellik insanları düzenleme, kontrol etme ve otorite altına almak için kullanılır. Maddi yararlılıkların sözünü verirken Taylorizm, aydınlanma düşüncesinin “karanlık yüzünü” de ifade eder” (2000: 141). Taylor'ın yapmak istediği, işçilerden daha çok verim alabilmek, böylece daha çok kâr elde edebilmektir; bunun için çeşitli yollar araştırır, bilimden bunun için faydalanır. Örnek olarak, işçilerin bilimsel yöntemlere göre seçilmesi ve eğitilmesi gerektiğini söyler. Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde de bilimin benzer bir rolü vardır. Her şeyden önce, kurumun adı bunun bir göstergesidir. Enstitü, “Bir üniversiteye bağlı veya bağımsız bir kuruluş olarak genellikle araştırma yapan ve bazı durumlarda öğretime de yer veren eğitim kurumu” dur (*Güncel Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu). Hayri İrdal romanda bilimsel (!) bir kitap ve birkaç tane makale yazar; bu yolla enstitünün ne kadar gerekli ve köklü (17. yüzyıla dek giden) bir kurum olduğunu kanıtlamaya çalışır. Oysa bu konuda uzmanlığı ve bilgisi kesinlikle yoktur. Her ne kadar bir süre, başta

Nuri Efendi olmak üzere saat ustalarının yanında çıraklık yapsa da bu konuda hiçbir kitap okumamış, hiçbir araştırma yapmamıştır.

Enstitü için bir tarih yaratma çabası, Modernite söyleminin bir parçasıdır. Barker'ın ifade ettiği gibi, “aydınlanma felsefesi evrensel hakikatleri arar; yani farklı zaman, mekân ve kültürlerde geçerli bilgi, ilim-irfan ve ahlaki prensipler” (2000: 140). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde enstitü için bir geçmiş yaratılır, bunun için kitaplar ve makaleler yazılır. Üstelik geçerliliği olmamasına rağmen, öyleymiş gibi bunlar üzerinde tartışılır. Bu noktada, Doktor Ramiz'in şu sözleri anlamlıdır: “Tarih, günün emrindedir. Ben sana yüz meselede yüzlerce kâğıt gösteririm ki yalandır, bundan ne çıkar? Mevcut olmasa adını bilmezsiniz, ondan konuşmazdınız...” (1998: 230). Tarih, bugünün hizmetinde olduğu müddetçe işlevseldir. İnsan, tarihle, bugüne anlam vermek, kendi hakikatini şekillendirmek için ilgilenir. Romanda enstitünün, hatta toplumun tarihinin verilmesinin nedeni budur. Böylece bir yandan romandaki olaylar geçmişleriyle birlikte değerlendirilirken öte yandan söylemsel oluşumların nasıl işlediği gösterilir.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'ndeki her şey söz konusu dönemin söylemiyle yakından alakalıdır. Bilhassa romanın ironik tonu, anlatılan dönemdeki söylemin değişmeye başlamasıyla, yeni bir söylemin oluşma aşamalarında yazılmasıyla ilişkilidir. Hayri İrdal, Halit Ayarcı'ya çevredeki saatlerin sinyallerinin senkronize olmadığını söylediğinde, Ayarcı'ya bu anlamlı gelir; çünkü hız kavramının gittikçe önem kazandığı yeni dönemde zaman kavramı önemlidir. Dolayısıyla, Hayri İrdal'ın saatlerle ilgilenmesi, Halit Ayarcı'nın ondan etkilenip bundan faydalanmak istemesi tesadüf değildir. Zaten, söyleme uygun olmasaydı, başarılı olamazlardı. Nitekim saatler çok uzun zamandır kullanılmasına ve zaman kavramının önemi bilinmeye başlanmış olmasına rağmen ilk önce, zaman kavramı sorunsallaştırılmaya çalışılır. Bunun nedeni, bilimsel ve teknolojik açıdan Batı ile aynı seviyede olunmaması; buna bağlı olarak ekonomik şartların farklı olmasıdır.

İlk olarak, İrdal, ustası Nuri Efendi'den duyduğu vecizeleri slogan olarak hazırlar: “Müşterek zaman müşterek iştir.”, “Hakiki insan zamanın şuurudur.”, “Ayar saniyenin peşinden koşmaktır.”, “Refahın yolu sağlam bir zaman anlayışından geçer.” gibi. Mottolarda görüldüğü gibi, insanların kafalarında önce zaman anlayışı oluşturulmak istenir. İnsanlara bunları kabul ettiren dönemin söyleminin kendisinden başka bir şey değildir; fakat romanda da görüldüğü gibi hâlâ problemlidir, çünkü zaman kavramı tam olarak yerleşmemiştir. İnsanların bir yandan kurumun atılımlarını ve çalışmalarını onaylıyor görünmelerinin, öte yandan hiçbir zaman içten içe benimsememelerinin, inanmamalarının altında bu yatar. Bu noktada, romanın Modernite söyleminin ve Aydınlanmanın buradaki gibi söylemsel oluşumlar aracılığıyla nasıl şekillendiğini göstermek için ironik bir tonla yazıldığına dikkat çekmekte fayda var. Bugün Saatleri Ayarlama Enstitüsü gibi bir kurum saçma görünebilir ve bir süre bile olsa nasıl çalıştığı anlaşılabilir; ancak o günün söyleminin bunu mümkün kıldığı unutulmamalıdır. Dışarıdan bakıldığında absürt görünenlerin, yaşayanlar için yaşandığı esnada hiç de absürt bulunmadığı romanda ironi yoluyla verilir.⁴ “[İ]roniyi, ampirik benliğin otantik olmayışının bilincinde olmayışı şeklinde yoruml[ayan]” (Oğuzertem, 2008: 475). Paul de Man’a göre, “mutlak ironi, kendisi tüm bilincin sonu olan deliliğin bilincidir; bilinçsizliğin bilinci, deliliğin içinden delilik üstüne kafa yoruştur” (De Man’dan akt. Oğuzertem, 2008: 475). Aklî yeterliliğinin tespit edilmesi için Adli Tıp’a gönderilen Hayri

---

⁴ Tanpınar ve eserleri hakkında yazan birçok kişi, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanını absürt veya abes kavramları ile açıklar. Bunlardan biri Fikret Ürgüp’tür: “*Saatleri Ayarlama Enstitüsü* absurde’ün romanıdır ve bunu, çevremize ve kurtulamadığımız bir zihniyete aksettirmiştir” (2008: 128). Berna Moran da “abes” duygusunun romanın tümüne egemen olduğunu söyler, Tanpınar’ın “Kelimeler Arasında Elli Yıl” başlıklı yazısına dayanarak romandaki abes duygusunu Tanpınar’ın kendi hayatında da hissettiğini belirtir: “İrdal’ı en çok isyan ettiren şey, onu sürekli olarak boğan, bazen adeta çıldırtan şey yaşamdaki bu anlaşılmaz ‘abes’dir. İrdal gibi Tanpınar’ın da kendisini rahatsız eden, yaşamda gözlemediği bu saçmalıktır” (2008: 307).

İrdal'ın⁵ romanın anlatıcısı ve ana kişisi olarak yaşadıklarından hareketle içinde bulunduğu dönemi çevresinden farklı bir gözle görüp değerlendirdiği muhakkaktır. İrdal'ın ironik dili, içinde yaşadığı dönemin gerçekliğini ifade edebilmesinin bir yoludur.

İnsanların zihnine zaman kavramını aşılacak için üretilen sloganlar dışında, tarih de topluma nüfuz etmek için kullanılır. Enstitüye bir geçmiş yaratılır. Bunun için Hayri İrdal tarafından bir sürü makale ve kitap yazılır, bunların tarihsel olarak geçerli ya da belgelere dayalı olması şart değildir. Halit Ayaracı, İrdal'ı 17. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşamış olan Ahmet Zamanî Efendi üzerine bir kitap yazması için teşvik eder. İrdal, Ahmet Zamanî Efendi'yi ustası Nuri Efendi'yi hayal ederek tarif eder. Burada Ayaracı'nın İrdal'a söyledikleri son derece önemlidir:

Siz yalan diye bir şey mevcuttur, sanıyorsunuz. Hayır, yalan yoktur. Böyle meselede yalan olamaz. Ahmet Zamanî bugün için yalan olamaz, bilakis hakikatin ta kendisi olur. Ne vakit olurdu, bilir misiniz, hem de korkunç bir yalan? Eğer hakikaten bizim kendisine yüklediğimiz fikirlerle yazdığını söylediğimiz eserlerle on yedinci asır sonunda yaşasaydı, işte o zaman yalan olurdu. Çünkü asrından ayrılırdı. Asrını delip geçerdi. Bu da imkânsız tabii! Bu meselelerde yalan veya hakikat diye bir şey yoktur. Asrına uymak, onun adamı olmak vardır. Ahmet Zamanî Efendi bizim asrımızın bir ihtiyacıdır. Bu ihtiyacı on yedinci asrın sonunda tatmin ediyor, işte bu kadar... (1998: 243)

Her dönemin kendi şartları ve hakikatleri vardır. Aslında öyle bir insanın 17. yüzyılda yaşaması mümkün; fakat gerçekten yaşamış olsaydı ne olurdu? Bu, tabii ki spekülasyondan öteye gidemez; ancak muhtemelen zamanının önemli figürlerinden biri olmazdı. Belki de Galata Kulesi'nden Üsküdar'a uçtuğu için sürgüne gönderilen Hezarfen

---

⁵ Süha Oğuzertem, Hayri İrdal'ın Adli Tıp'ta Dr. Ramiz'le gerçekleştirdiği psikanaliz seanslarından yola çıkarak *Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün* "Hayri İrdal'ın benliğinin çeşitli versiyonlarıyla iç mücadelesini anlat[tığını]" ileri sürer (2008).

Ahmet Çelebi gibi zamanından çok ileri olduğu için engellenirdi. Halit Ayaracı, bu yüzden Ahmet Zamanî Efendi'nin 17. yüzyılın değil, 20. yüzyılın bir ihtiyacı olduğunu söyler. İnsanların böyle bir kişiye argümanlarını ve inançlarını desteklemek için ihtiyaçları olduğundan bu aslında yalan değildir. Bu noktada Foucault'nun aşağıdaki soruları düşündürücüdür:

Neden [...] hakikate bu kadar bağlıyız? Neden yalanlara değil de hakikate? Neden mitler değil de hakikate? Neden illüzyon değil de hakikate? Ve bence, hataya karşı, hakikatin ne olduğunu bulmak yerine, problemi Nietzsche'nin bıraktığı yerden almak ilginç olabilir: Nasıl oluyor da bizim toplumumuzda, "hakikat"e bu kadar değer verilebiliyor, bizi de onun esareti altına alabiliyor? [...] Hangi şartlarda yalan söylemeyi seçiyoruz? Mitleri kullanıyoruz? Hakikatin yerine yanulsamaları tercih ediyoruz? (Barret, 1991: 143)

Her toplum, zamanının söyleminin hakikatini yaşar. Bu açıdan “hakikat, doğru” ve “doğru olmak” arasındaki ayrıma dikkat etmek gerekir. Hayri İrdal, romanda doğruyu söyler; ancak hakikati söylemeyen, ancak doğrunun tam da ortasında olan Halit Ayaracı gibi doğrunun içinde değildir. Bu durum, İrdal'ın feryatlarının, protestolarının neden anlamsız ve Halit Ayaracı'ya abartılı geldiğini açıklar. Ayrıca, söylemin değişmesiyle neden Ayaracı'nın öldüğünü; ama İrdal'ın yaşadığını, dahası İrdal'ın yaşadığı tüm bu süreci yazabilmesini de açıklar. İrdal'ın hayatı okunurken, bir adamın “doğru” ile “doğru olmak” arasında nasıl sıkışıp kaldığı görülür.

Halit Ayaracı, iddia ettikleri şeylerin doğru olmadığını bilse bile hepsine samimi olarak inanır. Bu paradoksal durum Foucault'nun terimleri ve çalışmaları göz önüne alındığında daha kolay anlaşılır. Foucault'nun “*episteme*” kavramı, bunlardan biridir:

Foucault'ya göre süreksizlik, bir tarihsel çağdan diğerine geçişte “şeylerin artık aynı şekilde algılanmadığı, betimlenmediği, ifade edilmediği, karakterize edilmediği, sınıflandırılmadığı ve bilinmediği” gerçeğine atıfta bulunur. [...] Ancak durduk yere ortaya çıkacak ve

ondan önce gelen her şeyi inkar edecek kadar radikal bir kopuş ya da kırılma yoktur. Kopma, “sadece halihazırda yürürlükte olan kurallar temelinde” mümkündür. [...] Foucault, kopuşun mutlak bir değişim değil, ‘[önceki] epistemenin yeniden dağıtımı’, öğelerinin yeniden yapılandırılması anlamına geldiğini öne sürer; burada, bilginin sınırlarını ve doğasını yeniden tanımlayan söylemsel bir oluşumun yeni kuralları olsa da, doğrusu, önemli süreklilikler de vardır. (Best & Kellner, 1991: 44)

Bu nedenle, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde kurumun ve kurucularından Hayri İrdal'ın geçmişleri etraflıca verilir. Romanın çok büyük bir kısmı buna ayrılır. Neden? Öncelikle, romanın ironik bir tonda yazıldığı unutulmamalıdır. Yoksa romanda söylemin nasıl oluştuğu, söylemsel oluşumların nasıl kullanıldığı, nasıl çalıştığı ve son olarak nasıl dönüştüğüne dair birçok ayrıntı gözden kaçabilir. Foucault'nun da belirttiği gibi, her dönemin -Halit Ayaracı'nın alıntıda söylediklerine paralel- kendi *episteme*'mi vardır ve bir önceki dönemden bazı devamlılıklar taşır. Romanda Saatleri Ayarlama Enstitüsü için bir temele ihtiyaç duyulur. Kurumun geçmişi ve kurulduğu dönemdeki söylem bilinmeden, kurumun kendisi anlamsız gelebilmektedir. Söylemin oluşumuna bağlı olarak toplumun mantalitesinin zamanla nasıl değiştiğine dikkat edilmelidir. Örnek olarak, romanın başında Hayri İrdal, bir zamanlar imam, şimdi esrarkeş olan Lütfullah'la karşılaşır. Lütfullah, ölümden sonrası ve cinler tarafından korunan hazineler üzerine konuşur. Onunla arkadaşlığı sırasında Hayri İrdal, saat dükkânından kovulur. Bilimsel alana ait olan Doktor Ramiz'le tanıştığında ise bir şeyler değişmeye başlar. Ne zamanki döneminin adamı olan Halit Ayaracı'yla karşılaşır, her şeyi geride bırakarak yeni bir hayata başlar. Bu, yalnızca İrdal için değil, aslında herkes için geçerlidir. Sona doğru kimse Lütfullah'ın söyledikleriyle ilgilenmez, nihayetinde sürülmesiyle son bulur. Bu sürgün, ruhsal ve gelişmemiş devirde sembol olan Lütfullah'ın yeni *episteme*'de hiçbir rolü olmadığını göstermesi bakımından anlamlıdır. Sonuç olarak, kurumun geçmişi bilmek, onun nasıl

kurulduğunu, nasıl kabul edildiğini ve hangi açılardan dönemin söylemiyle alakalı olduğunu anlamak için gereklidir.

Episteme'nin “hakikatin ve bilginin doğasını ve sınırları”nı belirlemesi, Ayarcı'nın sözlerini aydınlatır. Dün için geçerli olan bugün ya da yarın olmayabilir. Ayarcı, bunu kullanarak konuşmalarını hazırlar ve buna göre hareket eder; çünkü içinde bulunduğu dönem bunu ister. Bu durum, onun herkes tarafından alkışlanmasını açıklar. Celal Bey'in Ayarcı'yı ve İrdal'ı yıkmak için çabaları da bunu kanıtlar. Celal Bey, Ayarcı'nın yaptıklarını basitçe reddetmez, “hakikat”in değiştiğini göstermeye çalışır. Diğer bir deyişle, böyle bir kurumun temeli olmadığını ya da tarihte Ahmet Zamanî Efendi gibi birinin ve kitabının olmadığını iddia etmez. Celal Bey, sadece yalanı değiştirir. Bu yeni yalan, yeni söyleme uygundur. Bu da Foucault'nun belirttiği gibi, o söylem ve *episteme* dâhilinde doğru içinde olmaktadır.

Medya, söylemsel oluşumlarda önemli bir diğer araçtır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde bir sürü reklam görülür. Sloganların yanı sıra, çeşitli makaleler de gazetelerde yayımlanır. Bunların hepsi enstitüyü övmeyi, bir kısmı da (özellikle de başlarda) eleştirir; fakat nihayetinde hepsi kurumun daha çok yerleşmesine ve topluma daha çok nüfuz etmesine yardımcı olur. Zaman geçtikçe, suçlamaların sayısı azalır ve enstitü toplum tarafından kabul edilir. İnsanlar böyle bir kurumun varlığının gerekliliğine inanmaya başlar. Bu noktada, romanın ironik dilini hatırlatmakta fayda var; çünkü insanların enstitüyle alaylarında bu ton dikkati çeker.

İnsanlar, kurumun varlığını ilk duyduklarında şaşırırlar ve merak ederler. Kimse altında yatan felsefeyi düşünüp merak etmez. Enstitünün yaptıkları insanlara çoğu zaman eğlenceli gelir. Yine de varlığını kabul etmeye devam ederler; sonuçta asıl önemli olan nokta budur. İnsanların enstitünün önemini ve felsefesini düşünmeden, kurumu sırf zararsız, hatta eğlenceli buldukları için kabul etmeleri bu süreçte önemlidir. Bu,

insanların hiçbir şeyin farkında olmadıklarını, kendilerine sunulan her şeyi sorgusuz sualsiz kabul ettiklerini göstermez. Burada sadece benimseme sürecine dikkat edilmelidir. Diğer bir deyişle, insanlar enstitünün varlığını kabul ederler; ama aynı zamanda onunla birlikte gelenleri fark etmezler. Bunlar enstitünün adında da geçer: zaman, düzenleme, sınırlama, bilim... Bu kavramlar, daha önce de vurgulandığı gibi, Modernite söyleminde anahtar rollere sahiptir.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün Çalışma Süreci

Saatleri Ayarlama Enstitüsü resmî olarak kurulduktan sonra reklamlara devam edilir; ancak bu kez varlıklarını desteklemek ve insanlar üzerindeki egemenliklerini meşrulaştırmak için. Kurumda çalışacak olanlar belirlenir, öyle ki aslında birçoğu gereksizdir. Gerekli olup olmadığına bakılmaksızın önce bir pozisyon yaratılır, sonra bu pozisyona -uygun olsun olmasın- biri yerleştirilir. Personeli oluşturma şekli de ilginçtir. Gerçekten işlevi, görevi, faydası olup olmamasının bir önemi yoktur; hatta aylak, yararsız, tembel insanlar özellikle seçilir.

Kimsenin kurumda gerçek bir işi olmamasına rağmen, çok büyük bir personel kadrosu oluşturulur. Halit Ayaracı, İrdal'a bunun kurumdan insan çıkarmaları gerektiğinde faydalı olacağını söyler. Bu şekilde, insanların gözünde tutumlu görüneceklerdir; fakat kimse başlangıçta birçok insanın zaten gereksiz olduğunu düşünmeyecektir. Dahası, Halit Ayaracı istediklerini elde etmek için pazarlık yapmaktan söz eder: En başta fedakârlık edebilecekleri bir pay bırakarak, pazarlık sırasında bundan vazgeçiyor gibi yapmak, karşıdan da aynı özveri beklenerek orta yol bulunmuşçasına istenileni elde etmek. Böylece zaten başta istediklerinden fazlasını teklif ettiklerinden, pazarlıkla istedikleri noktaya gelirler.

Personel hazır olduktan sonra, üniformaları hazırlanır. Üniforma, insanları standartlaştırmak için bir araçtır, herkes birbirine benzer: Çeşitlilik yoktur, bireysellik yoktur... Dahası, personelden monoton ve

belli metinlere dayanan otomatlar gibi konuşmaları beklenir. Kendi sözcüklerini kesinlikle kullanmayacaklardır. Bu yüzden, personel ve müşterinin birbirlerine yabancılaşır. Hayri İrdal'ın enstitüde çalışan kızıyla, ziyareti esnasında konuşamamasının sebebi budur. Kızı, mesai saati bitene dek babasını tanımamış gibi yapar, kendisine belirlenen söz ve davranışların dışına çıkamaz. Standartlaştırma, insanlara daha iyi bir hayatın işareti olarak sunulduğundan başta büyüleyicidir; ancak romanın ironik dilinden bunun aslında onaylanmadığı, eleştirildiği anlaşılır. Bu durumun, endüstri devriminden sonra yaşanan gelişmelerle ilgisi olduğu söylenebilir. Seri üretim, ürünlerin aynı standartta olmasını sağlar. “Standart”, insanların kafalarında olumlu çağrışımlar uyandırır. İnsanlar “standart bir hayatı”, standart bir eğitim sistemi, standart ürünler, standart hijyen ortamı, hatta standart çocuklar vb. içerdiği için isterler. Diğer bir deyişle, “standart bir hayat” insanlara garanti edilmiş bir hayat sunar. Bu nedenle, “standartlaştırma” organizasyon, düzenlilik, birlik, bütünlük, uyumluluk gibi kavramlarla birlikte düşünülür. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde bunlardan başka, insanlar personelin görünüşünden de etkilenir; insanlara farklı ve yeni gelir. Robot gibi görünen ve konuşan bu yeni ve ilginç personele karşı insanlar ilgi gösterirler. İnsanlar onlardan böyle bir şey aslında beklememektedir; ancak böyle bir şeyle karşılaştıklarında etkilenmektedirler. Bu, Modernite ve Aydınlanma söyleminin Türkiye’de henüz tam olarak yerleşmemesinden de kaynaklanır. Daha önce de belirtildiği gibi, Türkiye’de Aydınlanma ve Modernite bilinci bilimsel, politik, sosyal ve ekonomik gelişmeler doğrultusunda kendiliğinden oluşmaz. Birçok reform, bazı insanların özel çabalarıyla gerçekleşir. Romanın ironik dilinden tüm bunların eleştirildiği anlaşılır.

İnsanların kurumun personelinden ve çalışmalarından etkilenirken beraberinde getirdiklerinin farkında olmalarına dikkat etmek gerekir; çünkü bu durum, Modernite söyleminde söylemsel oluşumların nasıl kullanıldığını gösterir. İnsanların saatlerini kontrol

etmek ve gerekiyorsa saatlerini düzeltmek için sokaklara yerleştirilen personellerle sadece saatleri değil, insanları da istedikleri zaman kontrol etme ve onlara müdahale etme hakkını kendilerinde bulurlar. Varlıklarını bir kez meşrulaştırdıklarında, insanlardan bireysel olarak izin alma gereği duymazlar. Ondan sonra, sokakta her an kurumun bir personeli tarafından durdurulmak ve kontrol edilmek normal bir durum hâline gelir. Üstelik bu çok rastlantısal bir şekilde işler; herhangi biri seçilebilir, bu kişi beş dakika sonra tekrar durdurulup yeniden kontrole tabii tutulabilir. Başta zararsız, hatta eğlenceli görünebilse de dikkat edilirse gözetlemenin aslında Modernite'nin en önemli araçlarından biri olduğu fark edilir.

Gözetleme, yalnızca fabrikalarda olmaz; o artık her yerdedir, her an gerçekleşmektedir. Gözetleme, Modernite'nin bir icadı değildir elbette; fakat onunla birlikte daha karmaşık ve yaygın hâle gelmiştir. İnsanlar ilkokuldan beri gözetleme altında tutulmakta ve o andan beri gittikçe artan şekilde bunun bir parçası olmaktadır. İlk önce öğretmenler okulda öğrencileri gün boyunca gözetler. Eğer izin verilmeyen bir şey gerçekleşirse (Bu kesinlikle yanlış bir şey olarak anlatılır.) yapan kişi cezalandırılır ya da kişi iyi bir şey yaparsa (Bunlar da kesinlikle evrensel olarak faydalı ve ahlâkîdir.) ödüllendirilir. Foucault bunu “beden politikası” terimiyle açıklar. İnsan, bedeni üzerinden disipline edilir. Bunun mutlaka eziyet yoluyla olması gerekmez. Aksine, Modernite söylemleri daha pozitif bir tavra sahiptir. İnsanların cesaretini kırmak yerine -Modernite'nin ana kaygılarından olan verimliliği artırdığı için- cesaretlendirilir. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde de gözetleme, enstitüyle beraberinde, onun kendi yöntemleri dâhilinde gelir. Personelin gözü sokaktaki insanların üzerindedir. Sokaktaki personeller insanların saatlerini kontrol eder. Eğer insanların saatleri enstitününkiyle uyumlu değilse, enstitünün onları cezalandırma hakkı vardır; çünkü otorite odur. Kurumun ve kurumu temsil eden çalışanların saat ayarını ise kimse kontrol edemez. Orhan Pamuk'un *Kara Kitap* isimli romanında saatlerle ilgili şöyle bir kısım vardır:

Dünya dediğimiz rüyalar alemi, bir uykudagezerin şaşkınlığı içinde kapısından giriverdiğimiz bir evse eğer, edebiyatlar da, alışmak istediğimiz bu evin odalarına asılmış duvar saatlerine benzerler. Şimdi:

- 1. Bu düşler evinin odalarındaki tıktırlı saatlerin birinin doğru ya da yanlış olduğunu söylemek saçmadır.*
- 2. Odalardaki saatlerden birinin öbüründen beş saat ileri olduğunu söylemek de saçmadır, çünkü aynı saatin yedi saat geri olduğu sonucu da aynı mantıkla çıkarılabilir.*

Alıntıda, tabii ki metaforik olarak edebiyat üzerine konuşulmaktadır, asıl mesele saatler değildir. Yine de bunun yalnızca edebiyatta geçerli olmadığı açıktır, esas olan modern insanın mantalitesini göstermesidir. Şeyler her zaman kronolojik olarak düşünülür, buna paralel olarak modern/ilerici ya da gerici olarak sınıflandırılır. Zamana, bu kesişmede bağlantıda son derece önemli bir rol verilir. Zaman, somut bir şey değildir, saatler zamanı farklı gösterebilir ve kimse bir saatin daha ileride ya da geride olduğuna karar veremez. Saatleri Ayarlama Enstitüsü ise standartlaşma gerekçesiyle tüm ülke çapında böyle bir hakkı olduğunu iddia ederek insanları denetler. Dahası, insanları istediği gibi cezalandırma hakkını da kendisinde görür. Modernite söylemi ilerlemeyi desteklediğinden yavaş saatlere daha çok ceza vermeleri de bu açıdan anlamlıdır. İnsanların bunu kabul etmeleri ve uymaları ise dönemin söylemine uygun olması dolayısıyla şaşırtıcı değildir. İnsanların bunu kendi üzerlerinde bir baskı ya da otorite olarak görmemeleri de yine aynı nedene dayanır. Hatta bunu faydalı bularak enstitünün ofislerine kendileri gelerek saatlerini kontrol ettirirler. Burada insanların gerçekten inanıp inanmaması söz konusu değil, önemli olan toplum için yeni olan bu duruma insanların ilgi göstermeleridir. Yine de bu, insanların inanıp inanmamalarının önemsenmediği anlamına gelmez. Halit Ayarcı için enstitünün geleceği için bu son derece önemlidir, aynı zamanda toplumun geleceği için de. Hayri İrdal ise daha çok kazandığı paraya odaklanır. Bu açıdan, İrdal süreci dışarıdan gözleyebilirken Ayarcı tam da döneminin söyleminin sonucu bir kişiliktir.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün Modernite söylemine paralel ortaya koyduğu şeylerden biri de toplumun içine gittikçe daha çok nüfuz etmesi, bunun için de hareket alanını sürekli genişletmesidir. İlk önce, şehirde çalışmaya başlayan enstitü zamanla etki alanını kırsala doğru genişletmeye çalışır. Gelişmeler daha çok kentte yaşanır. İletişim ağı kentte kırsala göre daha gelişmiştir, ulaşım daha kolaydır, nüfus kırsala göre kentte daha çoktur, kentte eğitilmiş insan sayısı daha fazladır... Bu yüzden, reformların ve bu tür yayımların kentte başlaması anlaşılabilir bir durumdur. Her ne kadar romanda kırsala ulaşma şansları pek olmasa da yaptıklarının en azından Batı'da ses getirdiği görülür. Saatleri Ayarlama Enstitüsü gibi kurumlar Batı'da da kurulmuştur. Yabancı bir araştırmacı Türkiye'ye enstitü ve Ahmet Zamanî Efendi hakkında bilgi almak için gelir. Yine de bu etki çok sınırlıdır ve uzun süreli olmaz.

Hedeflerine tam olarak ulaşmasalar da hedeflerinin Modernite söylemi dâhilinde anlamlı olması önemlidir. Toplum tarafından ne kadar onaylanırlarsa o kadar topluma nüfuz ederler. Ne zaman ki insanların evlerine müdahale etmeye kalkışsınlar, ancak o zaman tepkiyle karşılaşsınlar. İnsanların evlerinin tarzlarını değiştirmek istediklerinde, insanlarda bir anda uyanma olur, üzerlerindeki nüfuzun etkisinin ne kadar ilerlemiş olduğunu fark ederler ve şiddetle karşı koymaya başlarlar. Tabii ki bu karşı çıkış da söylemin değişmesiyle alakalıdır.

Modernite'nin diğer kurumları gibi Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün de temel argümanı insanlar için gerekli ve faydalı olduğudur. Hayri İrdal buna hiçbir zaman gerçekten inanmasa da enstitünün asıl kurucusu Halit Ayarcı sonuna dek inanır. Bu yüzden Ayarcı başından sonuna dek içinde bulunduğu dönemin söyleminin adamıdır. Bu yüzden hiçbir zaman “yalan” söylemez; ama her dönemin kendi hakikatlerinin olduğunun da farkındadır. O, kendi döneminin hakikatinde yarar.

Tüm bunların yanı sıra, romandaki anlatı zamanındaki söylemle anlatının yazıldığı zamanki söylemin farklı olduğu unutulmamalıdır. Dahası, anlatıcı Hayri İrdal'ın içinde bulunduğu söylem ile karakter Hayri İrdal'ın ait olduğu söylemler de farklıdır. Burada ana nokta, Foucault'nun da vurguladığı gibi, hakikat rejimini belirleyen söylem olmasıdır. Buna paralel olarak, neyin hangi açılardan yararlı olduğunu belirleyen de söylemdir. Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün başta o kadar alkışlanmasına rağmen çok sert bir tepkiyle yıkılmasının altında yatan sebep budur. İrdal'ın anılarını yazmasının nedeni de budur. Bizim de okur olarak, bugün romanı okurken tuhaf ve saçma bulmamızın nedeni aslında bundan başka bir şeye dayanmaz.

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün Çöküşü

Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nün yıkılış süreci de romanda etraflıca verilir. Her şey güzel giderken, insanların evlerine karışılmak istenmesi kurumu bir anda çözümlüğe sürükler. Oysa bu tek başına neden değildir, asıl neden egemen olan söylemin değişmeye başlamasıdır. Foucault'nun “hakikat oyunu” kavramı tam da bununla alakalıdır. “Zaman” önce sorunsallaştırılır, sonra insanlar üzerinde bir disiplin ve baskı unsuru olarak kullanılır. Saatleri Ayarlama Enstitüsü de bu sürecin bir getirisidir. Enstitü, kurulduktan ve yerleştikten sonra, topluma farklı yöntemlerle nüfuz edilir. İnsanlar saatlerinin ayarına göre cezalandırılır. Enstitü binası için düzenlenen yarışmayla insanların ilgisi çekilir. İnsanlar, yeni binanın tasarımını ve dizaynını alkışlarlar.⁶ Bu noktaya dek, her şey yolunda, güzel ve eğlencelidir. Dolayısıyla insanların evlerine de saat biçimini verme projesinin kabul görmesi sürpriz olmazdı;

---

⁶ Mehmet Samsakçı'nın da tespit ettiği gibi bu bölümde, “Tanpınar [...] sadece yeni ve modern olduğu için sevilen; sanatın estetik ve asil kaygılarının hiçbirini taşımadığı, en ufak bir mantık ve zevk endişesi güdülmeyen yapıldığı hâlde sırf ‘çağın ve modern beğenilerin gerisinde kalmadığını’ göstermek için yüceltilen eserlerden zevk alan veya almadığı hâlde ‘miş gibi yapan’larla ince ince alay” eder (2017: 118-119).

ama kabul edilmez. Ne oldu ya da ne değişti de insanlar bir anda enstitüye karşı tavır aldılar? Söylemin, insanların bakışını ve tavrını şekillendirdiği bu noktada iyice açıklık kazanır. Romanın anlatıcısının enstitünün yıkılma kararından sonra söyledikleri bu bakımdan anlamlıdır: “Saatleri Ayarlama Enstitüsü rolünü yapmıştı” (1998: 303). Enstitü, Modernite söyleminin araçlarından sadece biridir; bu nedenle görevini tamamladığında doğal olarak feshedilir.

Halit Ayaracı, enstitünün kuruluş aşamasında insanları ikna etmede başarılı olurken enstitüyü yıkımdan kurtarma çabaları boşa çıkar; çünkü insanların kuruma olan inancı bitmiştir. İnsanlardan daha önce de çeşitli tepkiler gelmekteydi; ancak söylem bu eleştirileri bir avantaja dönüştürmeyi başararak kurumu daha da güçlendirmekteydi. Dolayısıyla, saat evlere gelen tepkilerin yıkıcı olmasının nedeni söylemin zayıflaması ya da değişmesidir.

Enstitünün yıkılmasında başka nedenler de söz konusudur. Örnek olarak, daha önce kurumu birçok kez ziyarete gelen ve her defasında onları tebrik eden müfettiş bu kez kapatmak için gelir. Böyle bir enstitünün artık gereksiz olduğuna karar verilir; çünkü saat artık telefonla kontrol edilebilmektedir. Teknolojik gelişmelerin söylemsel oluşumlarda göz ardı edilemez bir rolü olduğu ortadadır. Ayrıca, medyanın söylemsel oluşumlarda nasıl etkili olduğu enstitünün kuruluşunda olduğu gibi yıkımında da görülür. Bu noktada tüm bunların söyleme paralel olarak kendiliğinden geliştiğine dikkat etmek gerekir. Bu açıdan “elbise değiştirme” metaforu, ironik dille yazılan bir romanda dikkat çekicidir. Hayri İrdal birçok kez elbise değiştirmekle kimliğin değişmesi arasında bağlantı kurar:

İddia edebilirim ki, [...] eski bir şapkadan ve ayakkabıdan sahibinin bütün huyunu, alışkanlıklarını, hayatındaki aksaklıkları, hatta ıstıraplarının çeşidini görmek mümkündür. Hizmetçilerimize hemen evimize gelir gelmez bir kat elbise, bir iki eski gömlek, boyunbağı, hiç olmazsa ayakkabılarımızdan birini hediye etmemizin hikmeti de bu olsa

gerektir. Bizi hiç tanımayan bu insana birdenbire elbisemizin içine girdiği, kunduramızla yürüdüğü için, adeta onun gizli zoru ile bize yaklaşır, farkında olmadan bizim –itiyat ve düşüncelerimizi benimser. Bunu ben kendi nefsimde iki defa tecrübe ettim. (1998: 16)

İrdal, daha sonra bu deneyimleri açıklar. İlki, Cemal Bey'le, diğeri Halit Ayarcı'yla birliktedir. Murat Koç, romandaki bu sahneyi ironik bularak kişinin benlik değiştirmesi olarak yorumlar; ancak bunu açmayıp sadece “Hayri İrdal'a göre, değişiklik yapmak isteyen insanın ilk müdahalesi kıyafetlerine olur. Yeni elbise giyen, kendinden az da olsa uzaklaşır” (2014: 170) değerlendirmesini yapar. Romanda, Koç'un bahsettiği gibi bir değişiklikten çok daha fazlasının olduğu muhakkaktır. Burada söz konusu deneyimin yalnızca iki kez gerçekleşmiş olması önemlidir. Cemal Bey'le İspiritizma Cemiyeti'nde tanışır. Bu, Osmanlı İmparatorluğu ile Türkiye Cumhuriyeti arasında bir geçiş dönemidir. Halit Ayarcı ile ise Cumhuriyet kurulduktan sonra karşılaşır. Dikkat edilirse elbise burada kabaca söylem gibi tarif edilmektedir. Düşüncelerimizi, davranışlarımızı, tavırlarımızı, dünyamızı şekillendirir. Onu değiştirdiğimizde kendimizi de değiştirmiş oluruz. Bu yüzden İrdal'ın ruhanî bir dünyadan daha aydınlanmış ve modern bir dünyaya geçişi bir söylemden diğerine geçişi simgelemektedir.

Romanın başı yalnızca enstitünün değil, enstitünün ait olduğu söyleme dâhil olan Hayri İrdal'ın ve Türkiye Cumhuriyeti'nin de geçmişine odaklanır. Bu, bize enstitünün bulunduğu söylemin nasıl kurulduğunu, nasıl yürüdüğünü ve zamanla nasıl değiştiğini gösterir. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları reformlarla doludur ve hepsi toplumun iyiliği adına, daha iyi ve modern bir hayat adına yapılmıştır. Bunların kökü ise esasında Osmanlı'nın son dönemlerine dayanmaktadır. Bu nedenle, romanın başında verilen Osmanlı'nın son dönemindeki gelişmeler dikkatli okunmalıdır. Örnek olarak, özgürlük kavramı neden tarihin belli bir döneminde tartışılmaya başlanır, bunun romanın ana meselesinde yeri nedir? Kısaca söylemek gerekirse, tarihte yaşanan gelişmeleri kendi başlarına var olan olaylar dizisi olarak değerlendirmek

yerine söylemsel oluşumlarla ilişkisiyle birlikte ele almak daha doğrudur; bir şeyin bir dönem doğru başka bir dönem yanlış kabul edilmesinde belirleyici unsur onun *episteme*'deki yeridir. Romanda Halit Ayaracı olmadan Hayri İrdal bir hiçtir ve tam tersi de geçerlidir. Yaptıkları söylemle uyumlu olmasaydı karşılıklı bir uzlaşmaya varılamazdı. Kurumun çöküşü de bunu kanıtlamaktadır.

Tüm bunlar, romanda ironik bir dille ifade edilir; anlatıcı her şeyi ciddiyetle anlatır, ancak tüm bu süreçteki absürt durumların farkında olduğu da bellidir. Roman, yazıldığı dönemden ayrı düşünülemez. Romanın yazılış zamanı olan 1954, Modernite'nin etkilerinin fark edilmeye başlandığı dönemdir. Romanın yazarı Ahmet Hamdi Tanpınar, Modernite'nin birey üzerindeki etkilerini eserlerinde işleyen yazarlardan biridir. 1901-1962 yılları arasında yaşayan Tanpınar, iki dünya savaşına da Modernite ve Aydınlanma düşüncesine göre şekillenen Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna da tanık olmuştur. Sadece *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde değil, diğer roman ve öykülerinde de tarihsel olgulardan kaynaklanan kırılmanın sancılarını hissettiğini gösterir.

Okur, anlatılanları akıl dışı ve eğlenceli bulabilir; ancak roman dikkatli okunduğunda söz konusu dönemde yaşananlar daha iyi anlaşılır. Foucault'nun Constantin Guys için söyledikleri, Tanpınar'ın tavrını anlamada yardımcı olabilir:

Constantin Guys bir flanör değildir; onu Baudelaire'in gözünde en modern ressam yapan etken, bütün dünya uykuya daldığı zaman onun çalışmaya başlaması ve bu dünyanın görünüşünü değiştirmesidir. Bu değişim gerçekliğin yok edilmesi değil, gerçek olanın hakikati ile özgürlüğün kullanılması arasındaki zorlu oyundur. Böylece, “doğal” şeyler “doğaldan fazla” bir şeye, “güzel” şeyler “güzelden fazla” bir şeye dönüşür ve tekil şeyler “yaratıcının ruhu gibi tutkulu bir yaşamla yüklülmüş” gibi görünürler. Modernliğin tutumu açısından, şimdinin yüce değeri, onu olduğundan farklı bir şekilde tahayyül etme ve onu yok ederek değil; onda olanı kavrayarak dönüştürme isteğinden ayrılamaz. Baudelaire’ci modernlik, gerçek olan şeye gösterilen aşırı dikkatin, aynı

zamanda hem bu gerçekliğe saygı gösterip hem de ona tecavüz eden bir özgürlük pratiğiyle karşı karşıya geldiği bir uygulamadır. (2011: 183)

Bugünün insanı, Modernite'nin içine doğdu. Bu nedenle yaşadıklarına dışarıdan bir gözle bakabilmesi çok zordur. İnsanın yaptığı her işin faili olduğu vurgusu, kendisi dışındaki belirleyenleri/failleri ve etkisi altında kaldığı söylemi göz ardı etmesine neden olur. Söylemsel oluşumların nasıl çalıştığını fark etmek, bu konuda atılacak ilk adımdır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, ilk adımın ötesine giderek edebiyat aracılığıyla “şeyleri” ölümsüzleştiren bir romandır, Modernite'nin insanlar üzerindeki görünmez kıyafeti aşikâr kılar. Romanda bu, ironik bir dille gerçekleştirilir. Böylece hem insanların hayatı nasıl ciddiyetle yaşadıkları hem de yaşanılanlara belli bir mesafeden bakabilmek mümkün olduğunda bu hayatın birçok absürtlüklerle dolu olduğu başarılı şekilde ortaya konmuş olur. Roman, söylemsel oluşumları ve hakikat rejimini görebilmek için toplumsal tecrübeleri olaylardan uzaklaştırarak değerlendirir. Guys'ın resimlerinin aksine, Tanpınar'ın romanı anı yakalamaz, ancak süreci görür. Tanpınar hem sürece saygı gösterir hem de farkına varmış biri olarak onu deforme etmekten geri duramaz.

Sonuç

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde Türkiye'nin modernleşme sürecinde söylemsel oluşumların nasıl işlediğini ironik bir dille anlatarak dikkatlere sunar. Bunun için de Modernite'nin önemli kavramlarından biri olan “zaman” *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*'nde somutlaşmış bir kurum olarak romanın merkezinde yer alır. *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* bir ihtiyacı karşılamak üzere kurulmaz. Bu bağlamda romanda “zaman”ın söyleme nasıl dâhil edildiği önemlidir. “Zaman” önce sorunsallaştırılır, sonra enstitü vasıtasıyla insanları kontrol etmek için kullanılır. Yapılan her şeyin insanların iyiliği adına yapıldığı daima vurgulanır. Bilimsel söylem kanıtlama aracı olarak kullanılır, medya her zaman bunun için hazırır. Yapılanlar, insanları ikna edebilmek için rasyonelleştirilirse

meşrulaştırılır. Enstitü toplum tarafından onaylanıp meşrulaştıkça topluma daha çok nüfuz edilir. Böylece etki alanını sürekli genişletir ve sanki insanları göz altında ve kontrol altında tutma hakkı varmış gibi davranır. Bunu daima toplum yararına gerçekleştirdiğini iddia eder. Tüm bunlar, Foucault'nun da dikkat çektiği gibi gözetleme, disiplin, standartlaştırma gibi unsurlarla yapılır.

Kurumun lağvedilmesi süreci de önemlidir; çünkü süreç, doğrudan söylemin değişmesiyle ilgilidir. Kurumun tam da kendi kurucuları tarafından feshedilmesi anlamlıdır. Enstitüye olan inancın yıkılmasıyla birlikte, kurumun varlığı insanların gözünde bir anda gereksiz duruma düşer ve kurum çöküşe geçer. Bu açıdan, kurumun neden tam da o zamanda yıkıldığı, neden kendi kurucuları tarafından dağıtıldığı gibi soruların cevapları, enstitünün varlığının amacının anlaşılması açısından çarpıcıdır. Ayrıca, kurucuların en sonunda sorgulanmaya maruz kalmaları ve herkes tarafından yerden yere vurulmaları söylemin nasıl değiştiğini gösterir.

Sonuç olarak, Tanpınar, *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* romanıyla Türkiye'nin modernleşme sürecini, bilhassa romanın yazılış zamanında gelinen noktayı, Modernite'nin önemli kavramlarından biri olan "zaman"ı merkeze alarak eleştirel bir yaklaşımla gösterir. Roman boyunca kullanılan ironik dil, insanın yaşarken fark etmediği durumunun dışarıdan nasıl görüldüğünü çarpıcı şekilde ortaya koyar. Romandaki kişiler, yaşananların absürtlüğünü ancak söylemin değişmesiyle idrak etmeye başlarlar. Bu açıdan roman, okura, henüz tamamlanmamış bir proje olduğu kabul edilen Modernite'nin işleyişini anlatıp okurun yaşadığı dönemin gerçekliğine dışarıdan bir gözle bakabilmesini sağlar.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Abacı, T. (2015). *Gerçekçilik açısından Ahmet Hamdi Tanpınar*. İkaros Yayınları.
- Althusser, L. (1989). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları*. (Çev: Y. Alp), İletişim Yayınları.
- Aytaç, G. (2016). Ahmet Hamdi Tanpınar'ın zaman ve toplum hicvi: Saatleri Ayarlama Enstitüsü. *Çağdaş Türk Romanı Üzerine İncelemeler* içinde (138-153. ss.), Doğu Batı Yayınları.
- Barker, C. (2000). Enter postmodernism. *Cultural Studies*. Sage.
- Barrett, M. (1991). *The politics of truth: From Marx to Foucault*. Polity Press.
- Best, S. & Douglas, K. (1991). Foucault and the critique of modernity. *Postmodern Theory* içinde (34-75. ss.), Guilford Press.
- Demiralp, O. (2001). Kendini dinlemeyen kent. *Kutup Noktası: Ahmet Hamdi Tanpınar Üzerine Eleştirel Deneme* içinde (116-127. ss.), Yapı Kredi Yayınları.
- Enginün, İ. (2009). *Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı*. Dergâh Yayınları.
- Foucault, M. (1992). *The Foucault reader*. P. Robinow (Ed.), Penguin Books.
- Foucault, M. (2004a). Discipline and punish. J. Rivkin, M. Ryan (Ed.), *Literary Theory* içinde (549-566. ss.), Blackwell Publishing.
- Foucault, M. (2004b). The archeology of knowledge. J. Rivkin, M. Ryan (Ed.), *Literary Theory* içinde (90-96. ss.), Blackwell Publishing.
- Foucault, M. (2011). Aydınlanma nedir?. F. Keskin (Yay. haz), (Çev: I. Ergüden, O. Akınhay), *Özne ve İktidar* içinde (173-192. ss.), Ayrıntı Yayınları.

Kaplan, M. (2015). Saatleri ayarlama enstitüsü. Z. Kerman (Ed.), *Yavaş Yavaş Aydınlanan Tanpınar* içinde (166-169. ss.), Dergâh Yayınları.

Keskin, F. (1997). Foucault'da öznellik ve özgürlük. *Toplum ve Bilim* (73), 30-46.

Koç, M. (2014). *Ahmet Hamdi Tanpınar araştırmaları: Ömrün gecesinde sükût*. Dergâh Yayınları.

Köroğlu, E. (1996). *Gidenle gelmeyenin eşiğinde: A. H. Tanpınar'ın romanlarında zaman kavramı*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Moran, B. (2008). Saatleri ayarlama enstitüsü. *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I* içinde (297-322. ss.), İletişim Yayınları.

Oğuzertem, S. (2008). Hasta saatler, bozuk sıhhatler: *Enstitü* sorununa babasız bir yaklaşım. A. Uçman, H. İnci (Ed.), *"Bir Gül Bu Karanlıklarda": Tanpınar Üzerine Yazılar* içinde (460-477. ss.), 3F Yayınevi.

Pamuk, O. (2010). *Kara kitap*. İletişim Yayınları.

Samsakçı, M. (2017). *Tanpınar'ın eşiğinde: Ahmet Hamdi Tanpınar ve eserleri üzerine düşünceler*. Kitabevi.

Şahin, S. (2013). *Modernizmin oyunu/Oyunun modernizmi: Tanpınar'da oyun*. Kapı Yayınları.

Tanpınar, A. H. (1998). *Saatleri ayarlama enstitüsü*. Dergâh Yayınları.

Ürgüp, F. (2008). Tanpınar'da abes duygusu. A. Uçman, H. İnci (Ed.), *"Bir Gül Bu Karanlıklarda": Tanpınar Üzerine Yazılar* içinde (127-128. ss.), 3F Yayınevi.

EXTENDED ABSTRACT

Saatleri Ayarlama Enstitüsü (The Time Regulation Institute), *serialized in 1954 and published as a book in 1961*, covers how an institute as a scientific institution is established within the discourse of Modernity in Turkey, how it subscribes to it, how it acts as a part of social transformation, and how it finally disappears with the change of discourse. The writing date of the novel coincides with the first years of the Democratic Party's rule. In these years, just as in the novel, many innovations enter the country, the understanding of economy changes, entrepreneurship becomes widespread, and everything changes very rapidly. In these years, the discourses in the first years of the foundation of the Republic also begin to change. However, Tanpınar does not only point to a certain period or a certain institution in his novel. Should be noted here that, the ironic tone of the novel has a crucial role to represent the change in the discourse.

First of all, The Time Regulation Institute is not established to satisfy a need. The institution is stuffed after it is established. At first, the concept of "time" is problematized and embedded in the discourse thoroughly. A past is created for the institution and is collaborated with the media. Although there may be some opposing arguments, the necessity of the institution is absolutely accepted and approved by people after all. The name of the institution is even meaningful in this process: clock, regulation, and institute. These words have key roles in the discourse Modernity produced: time, demarcation, regulation, scientificity...

After the institution proved its entity as a necessity for society, it is filled with tasks, occupations, etc. Rationalizing itself, it diffuses in society. Expanding its sphere of influence more and more, it begins to find the right to spy on people and control them, and it carries out this with the claim of being beneficial to people. Surveillance, discipline, standardization, etc. are tried to be realized through the body.

Modernity tries to regulate time and space for the sake of improvement, of a better life, of more production... If time and space can be kept under control properly, it is believed that the quality of life can be upgraded. Each minute is valuable and should be utilized effectively. All of them stem from the fact that mass production started to spread throughout the world after the Industrial Revolution; which means more labour, more worker, more excuse to control... Thus, an institution like The Time Regulation Institute would be very helpful not only to control time but particularly to people. Should be noted here that this is not a project carried out in a certain plan by just some people. This is a process everyone is included in consciously or not.

Finally, the process of abolishment of the institution is crucial. This process is directly relevant to the change in the discourse. It is also interesting that it is abrogated by the very founders of it. As soon as the faith in the institute is broken, the presence of the institute becomes unnecessary in the eyes of people and it collapses. What is more, the fact that they are eventually subjected to be grilled by everyone is important to indicate how the discourse changes.

To sum up, with his novel Saatleri Ayarlama Enstitüsü, Tanpınar critically shows the modernization process of Turkey, especially the point reached at the writing time of the novel, by centered on "time", one of the important concepts of Modernity. The Time Regulation Institute represents how the discursive formations shaped in the discourse of Modernity are reinforced by institutions. To examine the processes of the establishment, running, and abolishment of The Time Regulation Institute helps to see this relationship clearly. To reveal the whole process, ironic language is used throughout the novel. The people in the novel begin to realize the absurdity of what they experience only with the change of discourse. With the absurd picture the novel paints, the novel ironically reveals the situations that people cannot comprehend while living, thus enabling reader to look at the reality they live in from an outside perspective.

Salduz, M., Azık, D., Öz, B. (2022). Perceptions of professional and unprofessional drivers about their own behaviours and skills. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 23(43), 1331-1363.

DOI: 10.21550/sosbilder.1056489
Research Article / Araştırma Makalesi

PERCEPTIONS OF PROFESSIONAL AND UNPROFESSIONAL DRIVERS ABOUT THEIR OWN BEHAVIOURS AND SKILLS

Mehmet SALDUZ*

Derya AZIK**

Bahar ÖZ***

Sending Date / Gönderim Tarihi: 11 January / Ocak 2022

Acceptance Date / Kabul Tarihi: 14 April / Nisan 2022

ABSTRACT

According to Social Identity Theory people tend to be positive for members of group to which they feel as belonging and to be negative for members of group to which they do not feel as belonging. Such perception bias is thought to be exist among different group of drivers in traffic, as well. In this context, this study aims to investigate professional (like taxi drivers) and unprofessional (private car users) drivers' driver skills, safety concerns and risk-taking behaviors and together with researching perception of each group of drivers toward the other. 40 unprofessional and 39 professional drivers participated in the study. After each participant assessed himself/herself through Driver Skill Inventory (DSI) and risk-taking behavior scale, s/he also evaluated members of the other group of drivers through these scales. One-way analysis of variance (ANOVA) revealed significant differences between the two groups. Specifically, it was found that professional drivers state their driver skills and safety concerns higher and their risk-taking behaviors lower than unprofessional drivers in traffic. Moreover, each group's self-assessment scores with regard to driving skills, safety concerns and risk-taking behaviors are generally in line with the other group's perception of that group on these variables.

* MD in Clinical Psychology, Başkent University Psychology, Ankara / TURKEY, salduz255@gmail.com

** Research Assistant, Middle East Technical University Psychology Safety Research Unit, Ankara, Ankara / TURKEY, deryaazik@gmail.com

*** Associate Professor, Middle East Technical University Psychology Safety Research Unit, Ankara / TURKEY, ozbahar@metu.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

Key Words: *professional drivers, unprofessional drivers, driver skills, risk-taking behaviors, traffic psychology*

Profesyonel ve Profesyonel Olmayan Sürücülerin Davranışları ve Becerileri Hakkındaki Algıları

ÖZET

Sosyal Kimlik Kuramına göre insanlar, aidiyet hissettiği grubun üyelerini daha olumlu, aidiyet hissetmediği grubun üyelerini ise daha olumsuz değerlendirme eğilimindedir. Bu bağlamda trafiğe karışan farklı sürücü gruplarının da buna benzer bir tutum sergileyebileceği düşünülmüştür. Dolayısıyla profesyonel (taksi şoförlerinin) ve profesyonel olmayan sürücülerin; sürücü becerileri, güvenlik endişeleri ve risk alma davranışlarının incelenmesi ve her iki grubun bu özellikler açısından birbirine yönelik algısının araştırılması bu çalışmanın temel amacıdır. Çalışmaya 39 tane profesyonel ve 40 tane profesyonel olmayan sürücü katılmıştır. Her katılımcı kendisini Sürücü Becerileri Ölçeği (SBÖ) ve risk alma davranışları ölçeği üzerinden değerlendirip karşı grubun üyelerini de aynı ölçekler üzerinden değerlendirmiştir. Tek yönlü varyans analizi (ANOVA) ile iki grup arasında anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Spesifik olarak, profesyonel sürücülerin trafikte profesyonel olmayan sürücülere göre sürücü becerilerini ve güvenlik kaygılarını daha yüksek ve risk alma davranışlarını daha düşük olarak beyan ettikleri bulunmuştur. Ayrıca, her grubun öz değerlendirme puanları ile diğer grubun üyelerine yönelik algısı genellikle paralellik göstermiştir.

Anahtar Kelimeler: *profesyonel sürücüler, profesyonel olmayan sürücüler, sürücü becerileri, risk-alma davranışları, trafik psikolojisi*

Introduction

The current paper begins with handling the process of social categorization in the scope of social psychology literature. Specifically, the underlying theories behind social group formations, interaction and perceptions among these social groups are focused. Then, such social category formation among drivers and perception of these groups towards each other with respect to traffic context is tackled. In the second part, social categories as professional drivers and unprofessional drivers

in traffic is defined, and afterwards specific driving behaviors of the two is discussed in detail in the light of the literature.

In-group Favoritism and Out-Group Hostility in Traffic

In their original study, Tajfel and Turner (1979) defined ‘group’ as social categories which an assemblance of individuals perceive themselves as belonging to, are emotionally involved with, and have a social consensus in the way of their thinking and understanding the group and membership. In this case, it is inevitable for existing interactions between members of a group to come to minds at first. However, there is no need of such interactions between members to be part of a specific group, rather just holding a perception of belonging to that group is enough for being felt as its member (Trepte, 2006). Thereby, categorizing self and others into groups becomes easier. Similarly, categorizing based on even trivial factors can be counted as enough for the establishment of group memberships (Tajfel et al., 1971). As an example of social categorization with respect to this statement, all female doctors in a specific hospital can be considered as a group. In fact, classifying people into groups or social categories facilitates the way of understanding others so that humankind can share some expectations or fears about outer groups (Trepte, 2006). Thereby, people lay the foundations of their judgements directed others. Moreover, having such feelings or thoughts regarding other groups influence individuals in way that they tend to present specific behaviors and perceptions towards the others. However, this tendency is generally observed as being favored of in-group and disfavored of out-group, and even presence of an out-group is enough for these reactions to occur (Tajfel & Turner, 1979). Especially, the more differences between in-groups and out-groups become clear, the more effects of being a part of these groups on individual’s behavior and perception (Oakes, 1987), thus the more perceptions of disfavored of an out-group be seen.

Such social categorization persists in among drivers with respect to traffic context, as well. As an example of such social categories or groups would be female drivers and male drivers, or younger and older drivers. In-group favoritism or out-group hostility, namely as perception bias, mentioned above can also exist among these social categories regarding drivers. For example, in a study carried out by Ariyanto et al. (2011), perception bias in relation to some traits such as being orderly vs not being orderly or creating traffic jam vs not creating traffic jam among three different driver groups (private car drivers, public transportation drivers, and motor riders) was investigated, and it was found that private car users tended to rate in-group members more positively, which could be an example of in-group favoritism, while motor riders tended to rate public transportation drivers more negatively, which could be an example of out-group hostility. Similarly, it was found that car drivers with various experience of years reported more negative attitudes toward motorcyclists regarding behaviors in traffic than dual drivers, who had experiences of both car and motorcycle use (Crundall et al., 2008). Needless to say, here perception of two different group of drivers based on vehicle types used rather than age or gender was examined, and as it can be noticed in this finding, dual drivers in the study reported fewer negative attitudes toward motorcyclists because their experience of motorcycle use led them to perceive fewer discrepancies between themselves and motorcyclists as an out-group. The aforementioned statement by Oakes (1987) can account for this conclusion. That is, differences between dual drivers and motorcyclists were to be blurred rather than clear, which resulted in a less out-group hostility. Apart from age, gender or types of vehicle factors, perception of social categories is sometimes based on political orientation of drivers, as well. Given the fact that availability of an existing group in its own could provoke in-group favoritism or out-group hostility, as mentioned above, politically-contented labels or cues placed on cars as visible can sometimes form a perception of an out-group hostility or in-group favoritism on the road.

In accordance with this notion, it has been found that participant drivers tended to more favorably evaluate their in-group members in regards to aggressive violations, ordinary violations, errors, and lapses than the control group in a recent study (Tekeş et al., 2019). Here, perception of participants toward an out-group was shaped by political orientation rather than some traffic-related factors, and such perception still had an effect on judging traffic-related behaviors of out-group members.

Driving Skills, Safety Concerns and Risk-Taking Behaviors Among Professional and Unprofessional Drivers

Given the aforementioned findings on social categories in traffic context, an example of different groups can be professional drivers and unprofessional drivers. Professional drivers can be thought of taxi drivers or bus drivers who drive as part of their jobs whilst unprofessional drivers as private car users. Apart from a social categorization based on occupational factors, Sullman et al. (2002) pointed out that potential differences observed between the two groups could be explained by some other variables such as levels of driving experiences or total time spent on driving. That is, as a requirement of the job, it would not be wrong to conclude that these variables are considered as becoming distinctive features of professional drivers in public opinion. In fact, it is reasonable for professional drivers to be on the roads for more hours than unprofessional drivers. However, this situation leads to different traffic-related outcomes for the two group. For example, professional drivers were reported to be at a greater risk of being involved in accidents compared with unprofessional drivers because of staying on the road for more hours alongside with increased stress levels and being tired (Lam, 2004). That is, differential features belonging to the one group have also some effects on their behaviors and can end up with distinguishable scenarios in traffic. Furthermore, Bener et al. (2008) pointed out that those who drive different types of vehicles like private car, taxi, or bus exhibit varied driving behaviors. Unlike unprofessional drivers, taxi

drivers or bus drivers' preferences for vehicle type is quite restricted. For example, a bus driver is supposed to drive a minibus, which requires higher levels of driving skills from the driver or s/he can become better at driving with time. As stated in Erkuş and Özkan (2019), all drivers carry a sense of responsibility for their and other road users' lives, but this feeling is thought to be doubled for professional drivers who also concern about their lives of passengers. Thus, a good driving experience is more likely to be expected of them. Also, professional drivers are usually expected to use the same vehicle for more years than private car users; therefore, their driving behaviors or skills get different in time than those of unprofessional drivers. Therefore, it is proposed that professional drivers seem to be more experienced than non-professional drivers; therefore, their driving behaviors would be different. Before passing on findings probing these distinct driving behaviors between experienced and inexperienced drivers, in a way between professional drivers and unprofessional drivers, it would be worth noting that these driving behaviors in the light of traffic literature should be explained. Researchers differentiate driving skills from driving behaviors or styles. According to them, driving skill is something that drivers can improve by practicing and training (Elander et al., 1993), as in the case of professional drivers. On the other hand, driving behavior's definition is so extensive that attitudes, beliefs, values, and personality have effects on it (Lajunen et al., 1997; Sümer, 2003). Therefore, different types of measurement tools have been developed in order to assess these distinct variables. One of them measuring driving skills is Driver Skill Inventory (DSI) which was developed by Lajunen and Summala (1995). In addition to measuring skills, there is safety component of DSI because the authors thought that safety and skills are related to each other in driving. One can evaluate him/herself as more skillful in driving and it is not necessary to conclude that s/he is also safe in driving. In contrast, people seem to overestimate their driving skills (Delhomme, 1991). When they are more likely to be overconfident about their driving skills, their risk-taking

behaviors increase and therefore, they tend to ignore safety issue in traffic environment. For example, in their study measuring the relationship between safety and skills, Sümer, Özkan, and Lajunen (2006) found that those who have higher levels of driving skills and low levels of safety concern report a greater number of accidents, overtaking tendencies, and number of total penalties than those who have lower levels of driving with less safety concerns. This means that safety concern plays a mediator role in predicting outcomes because negative outcomes like number of accidents increase when less safety concern comes with high driving skills. Similarly, the evidence coming from Lajunen and Summala (1995) showed that experienced drivers evaluated themselves as more competent in terms of driving skills and less concerned about traffic safety than inexperienced ones. The less concerns of experienced drivers about safety issue would be due to underestimating the risk factors related to the traffic condition like exceeding speed limits because they judge their driving skills as higher. Moen (2007) made points on the same conclusion that people's behavioral intentions, priorities and motivation regarding safety can be affected in a safety-reducing direction when they perceive a higher control. Additionally, in their study investigating professional drivers' risky behaviors and accident liability, Wang, Li, Feng, and Peng (2014) found that professional taxi drivers were more vulnerable to risky behaviors and accident involvement whilst non-professional drivers reported less risky behaviors. For example, it was found that compared to professional drivers, non-professional drivers were more cautious and watchful in driving, they tended to give stronger priority to the safety issue, and they used seat belt more often (Nordfjærn et al., 2012).

Moreover, there are some other factors making differences in driving skills, safety concerns or risky behaviors. For example, Sivak et al. (1989) found differences in terms of driver self-assessment and risk-perception across nationalities. Therefore, because the current study's sample comprises of Turkish drivers, it gives opportunity to understand

how cultural differences can be in a relationship with drivers' skills, safety concerns, and risk-taking behavior.

The aim of the current study, based on the literature, is to investigate how professional drivers and non-professional drivers differ in their responses to the Driver Skill Inventory (DSI), which means in terms of driving skill and safety concern, and as well as their risk-taking behaviors. Also, for each group of drivers, it is the focus of the study to investigate the relationship between DSI scores that measures driving skills and safety concerns of drivers and risk-taking behaviors. Moreover, this paper tries to give answer to the question how each group of drivers perceive other groups' driving skills, safety concerns, and risk-taking behaviors. In line with the aims of this paper, outcomes of the current study are supposed to contribute to the traffic climate and safety of the country by being used in further research. After all, it is aimed to get informed about whether being professional drivers or unprofessional drivers is a concept leading to feeling of belonging to a group. Additionally, perceptions of each group toward the other are further discussed from the point of in-group favoritism and out-group hostility. Finally, in accordance partially with previous findings and partially with common senses, whether professional drivers are more skillful in driving or unprofessional drivers seem to assess themselves as riskier in traffic is also aimed to be made explicit in the discussion section.

Method

Participants

In the current study, we assessed two groups of drivers ($N = 79$) which are professional and non-professional drivers. The first group, professional drivers, included 39 men between the ages of 20 and 58 years ($M = 40.72$, $SD = 11.29$), some of them were recruited from Middle East Technical University and the others participated from outside the campus according to their physical availability in Ankara. They were

reached one by one and were asked to fill the surveys. Among these professional drivers, 17 of them were minibus drivers, 14 of them are taxi drivers, and 8 of them were commercial car drivers. The second group, non-professional drivers, included 35 men and 5 women between the ages of 20 and 57 years ($M = 25.5$, $SD = 6.16$), and these drivers were not only from Ankara. They were recruited randomly through the online survey both in the METU campus and the outside of the campus. Among these non-professional drivers, except one pickup truck driver, the rest of them were automobile drivers.

Measurements

In the current study, we assessed a variety of demographic information including drivers' age, gender, number of years they have driven, and number of accidents they had. Perceptions of the two group of drivers on driving skills, safety concerns, and risk-taking behaviors were assessed. In addition to self-assessment, each group was assessed by the other group on these variables so that each group's perception toward the other group was tried to depict, as well. While assessing these measures, we used two questionnaires: Risk-Taking Behavior Scale (Iversen, 2004) and Driver Skill Inventory (DSI) (Lajunen & Summala, 1995).

Risk-Taking Behavior Scale

In order to measure driver's risk-taking behaviors, a self-report measurement tool was developed by Iversen (2004) was used in the current paper. This scale consists of 24 items with 7 umbrella factors. The first factor is violation of traffic rules and speeding (e.g., driving above speeding limits). The second one is reckless driving (e.g., driving too close to other cars on the road). The third one is about not using seat belt. The fourth factor is cautious and watchful driving (e.g., being alert and submissive to speeding limits). The fifth factor is drinking and driving (e.g., driving after more than one glass of alcohol). The sixth

factor is attentiveness towards children in school (e.g., reducing speeding when around school areas). The final factor is driving below speed limits (e.g., complying with speed rules regulations). Satisfactory reliability coefficient for all factors of risk-taking behavior scale were obtained except for drinking and driving factor ($\alpha = .38$) and this acceptable reliability ranges from Cronbach alpha of .66 to .85 (Iversen, 2004). Each item is measured on a 6 point-Likert scale with 1 standing for never and 6 standing for almost every time. In this study scale items of this scale were translated to Turkish by the researcher of this study and three of her colleagues and then reliability and validity analysis were done in detail. Depend on relevant analysis, acceptable internal consistencies were obtained for the risk-taking behavior scale: violation of traffic rules/speeding factor consisted of 6 items ($\alpha = .82$), reckless driving/fun riding factor consisted of 5 items ($\alpha = .93$), not using seat belts factor consisted of 2 items ($\alpha = .49$), cautious/watchful driving factor consisted of 4 items ($\alpha = .89$), drinking and driving factor consisted of 3 items ($\alpha = .94$), attentiveness towards children in traffic factor consisted of 2 items ($\alpha = .94$), and driving below speed limits factor consisted of 2 items ($\alpha = .81$).

Driver Skill Inventory (DSI)

Driver Skill Inventory is self-report measurement tool which was developed by Lajunen and Summala (1995). The DSI covers two dimensions consisting of 20 items and it measures the ability to drive and obey the traffic rules in general, on the basis of the drivers' own evaluations. Items in the scale were evaluated with five-point scales (1 = very weak and 5 = very strong) (Sümer et al., 2006). The reliability and validity study of DSI was done by Sümer and Özkan (2002). The same factor structure with the original study was reached. That is, items measuring driving skills were grouped into the factor called perceptual-motor skills whilst items measuring traffic-related safety were grouped into the factor named as safety skills. In the Turkish study satisfactory

reliability values were obtained and according for perceptual-motor skills factor which consists of 10 items, $\alpha = .90$ and for safety skills factor which consist of 10 items, $\alpha = .82$ were reached (Sumer and Özkan, 2002).

Procedure

Ethical approval was taken from Middle East Technical University Psychology Departmental Ethical Approval Committee. The surveys for the non-professional drivers were put online for them to fill out. Researcher collected data via snowball sampling and participant number were determined by G*Power analysis with by G*Power statistical software as 44 for total depending on within and between measurement and their interaction research design of original study. (Faul et al., 2009). The other surveys for the professional drivers were delivered by hand, and they were asked to fill out. Participants read and approved informed consent of the online survey. Filling out the surveys took approximately 10 minutes. A detailed debriefing was given at the end of the online survey to the participants

Results

To begin with socio-demographic information of professional and unprofessional groups, 39 professional drivers attended the study and all of them were male. On the other hand, among 40 professional drivers who participated in the study, 35 of were male drivers (87,5%) and 5 of were female drivers (12,5%). Furthermore, more information about age, total number of kilometers participant drivers had made since taking their driver's licenses and how much time they have had the driver's licenses are presented in Table-1.

There are two factors of DSI scale: Safety skills and perceptual-motor skills, and there are seven factors of the risk-taking behavior scale: Violation of traffic rules/speeding, reckless driving, not using seat belt, cautious and watchful driving, drinking and driving, attentiveness toward

children in traffic, and driving below speed limits. Since each participant evaluated him/herself and then other group of drivers (if the individual is professional, s/he evaluated unprofessional drivers) on these two scales, mean of each factor was calculated both for the self-assessment and the evaluation of the drivers of the other group. One-way analysis of variance (ANOVA) was conducted through IBM SPSS software program for the comparison of professional and unprofessional drivers' both self-report scores and the scores they gave each other on all sub-scales of both Driver Skill Inventory (DSI) and the risk-taking behavior scale. The results indicated that regarding DSI scale, significant main effects were obtained. That is, there are significant differences between the self-assessment scores of professional drivers and unprofessional drivers on perceptual-motor skills, $F(1, 77) = 15.42, p < .001$, and safety skills, $F(1, 77) = 6.84, p = .011$, and as well as significant differences between the scores of evaluating the other party on perceptual-motor skills, $F(1, 77) = 21.65, p < .001$, and safety skills, $F(1, 77) = 27.46, p < .001$. (see Table 2 and Table 3 below). Specifically, professional drivers ($M = 4.37, SD = .73$) rated themselves with higher scores on perceptual-motor skills than unprofessional drivers ($M = 3.81, SD = .51$). Similarly, they ($M = 4.12, SD = .74$) obtained higher scores on self-assessment of safety skills compared with unprofessional drivers ($M = 3.74, SD = .53$) (see Figure 1). In terms of their perception of the other group's skills, while unprofessional drivers evaluated professional ones' perceptual-motor skills as higher ($M = 3.68, SD = .61$) and safety skills as lower ($M = 2.24, SD = .65$), professional drivers evaluated unprofessional drivers' perceptual-motor skills as lower ($M = 2.81, SD = 1.01$) and safety skills as higher ($M = 3.06, SD = .75$) (see Figure 2).

Table 1: Descriptive Statistics on Demographic Information of Professional and Unprofessional Drivers

Unprofessional Drivers	N	Mean	SD	Min	Max
Age	40	25.5	6.16	20	57
How long have you had a driver's license?	17	5	2.55	2	9
Total km made since having driver's license	31	33866.58	58044.28	14	300000
Professional Drivers	N	Mean	SD	Min	Max
Age	39	40.72	11.29	20	58
How long have you had a driver's license?	39	20.26	10.05	3	37
Total km made since having driver's license	39	942179.49	1019048.7	15000	3800000

Table 2: Group Differences in Self-assessments of Driver Skill Inventory (DSI) Subscales Between Professional and Unprofessional Drivers Through One-way ANOVA

Dependent Variable	professional drivers (<i>n</i> = 39)		unprofessional drivers (<i>n</i> = 40)		Error	<i>df</i>	F	<i>p</i>	η^2
	M	SD	M	SD					
Perceptual-motor skills	4.37	.73	3.81	.51	77	1	15.42**	.000	.167
Safety Skills	4.12	.74	3.74	.53	77	1	6.84*	.011	.082

** statistically significant at $p < .001$ level

* statistically significant at $p < .05$ level

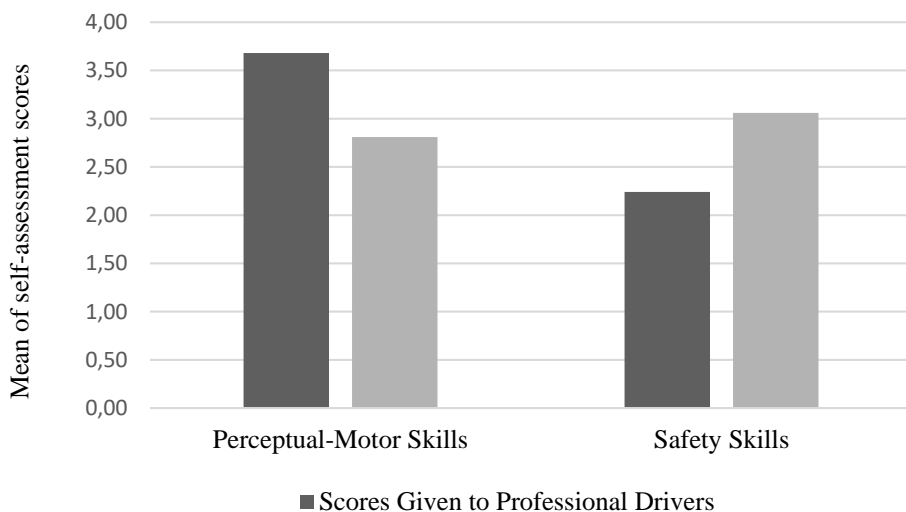
Table 3: Group Differences in The Perceptions of Professional and Unprofessional Drivers Toward Each Other on Driver Skill Inventory (DSI) Subscales Through One-way ANOVA

Dependent Variable	professional drivers ^a (n = 39)		unprofessional drivers ^b (n = 40)		Error	df	F	p	η^2
	M	SD	M	SD					
Perceptual-motor skills	2.81	1.01	3.68	.61	77	1	21.65**	.000	.219
Safety Skills	3.06	.75	2.24	.65	77	1	27.46**	.000	.263

** statistically significant at $p < .001$ level

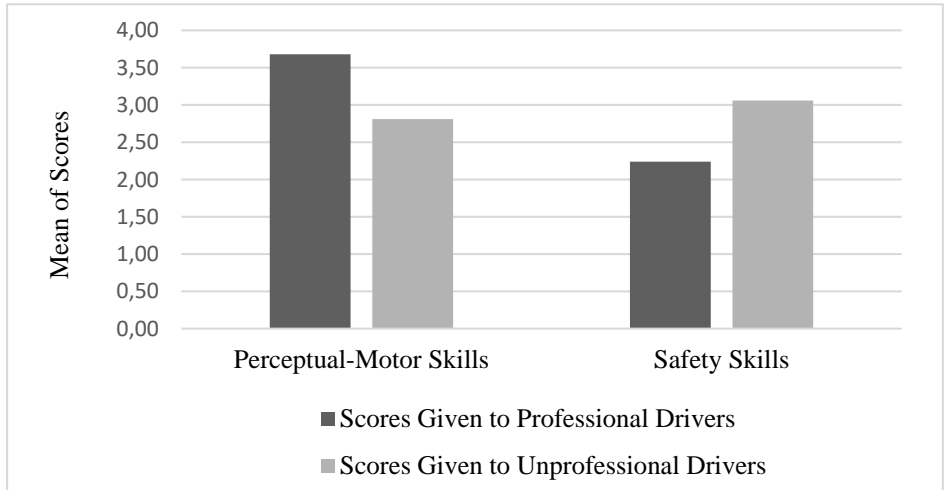
^a professional drivers' ratings of unprofessional drivers

^b unprofessional drivers' ratings of professional drivers

Figure 1: Mean of each group's self-assessment scores on Driver Skill Inventory (DSI) subscales

Note: This histogram illustrates professional and unprofessional drivers' mean of self-assessment scores on two subscale of Driver Skill Inventory (DSI): Perceptual-motor skills and safety skills. Y-axis (vertical and left side of the figure) represents average self-assessment scores, and X axis (bottom of the figure) are categorized by dark grey bars representing professional drivers and by light grey bars representing unprofessional drivers. The differences between professional and unprofessional drivers' self-assessment scores are statistically significant.

Figure 2: Perceptions of two group of drivers about each other on two subscales of DSI: Perceptual-motor skills and safety skills.

Note: This histogram illustrates how each group of drivers evaluated the other one on perceptual-motor and safety skills. Y-axis (vertical and left side of the figure) represents means of scores each group gave to one another, and X axis (bottom of the figure) are categorized by dark grey bars representing scores given to professional drivers by unprofessional ones and by light grey bars representing scores given to unprofessional drivers by professional ones.

Regarding their risk-taking behaviors, significant differences between professional drivers and unprofessional drivers across all factors of the risk-taking behavior scale were obtained. In fact, the two groups' ratings of themselves significantly differed on the subscales of violation of traffic rules/speeding, $F(1, 77) = 15.98, p < .001$, reckless driving, $F(1,$

77) = 139.62, $p < .001$, not using seat belt, $F(1, 77) < 28.01$, $p < .001$, cautious and watchful driving, $F(1, 77) = 15.86$, $p < .001$, drinking and driving, $F(1, 77) = 193.07$, $p < .001$, attentiveness toward children in traffic, $F(1, 77) = 21.94$, $p < .001$, and driving below speed limits, $F(1, 77) = 24.50$, $p < .001$. Specifically, unprofessional drivers reported significantly higher scores on violation of traffic rules/speeding ($M = 3.35$, $SD = .81$), on reckless driving ($M = 4.02$, $SD = .69$), on drinking and driving ($M = 4.68$, $SD = .69$), and on driving below speed limits ($M = 3.84$, $SD = .72$) whereas professional drivers reported significantly lower scores on violation of traffic rules/speeding ($M = 2.47$, $SD = 1.12$), on reckless driving ($M = 1.92$, $SD = .88$), on drinking and driving ($M = 1.77$, $SD = 1.12$), and on driving below speed limits ($M = 2.59$, $SD = 1.42$). However, unprofessional drivers have significantly lower scores on cautious and watchful driving ($M = 2.29$, $SD = .80$) and on attentiveness toward children in traffic ($M = 2.59$, $SD = .96$) than professional drivers' scores on these two factors ($M = 3.50$, $SD = 1.75$) and ($M = 4.08$, $SD = 1.76$) respectively. Moreover, unprofessional drivers reported significantly greater scores ($M = 4.14$, $SD = 1.04$) than professional drivers ($M = 2.73$, $SD = 1.31$) with respect to not using seat belt (see Table-4 and Figure-3).

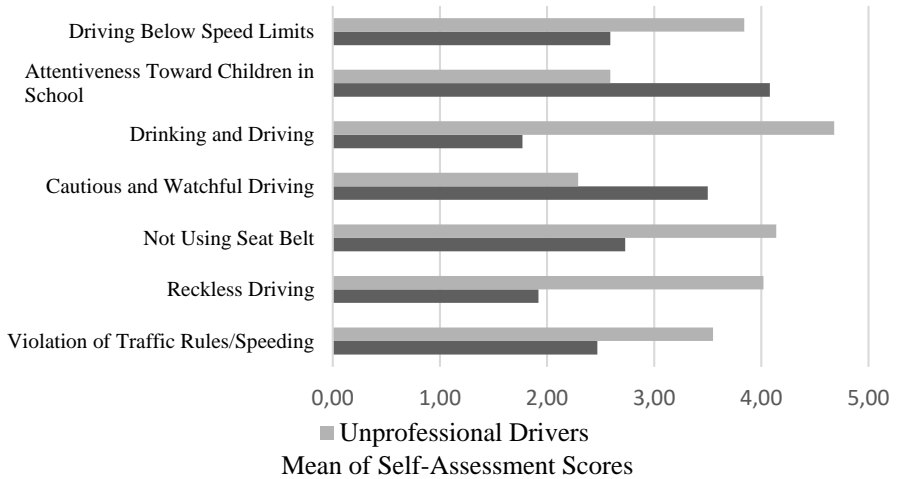
Table 4: Group Differences in the Self-Assessments of Risk-Taking Behaviors Between Professional and Unprofessional Drivers Through One-way ANOVA

Dependent Variable	professional drivers ($n = 39$)		unprofessional drivers ($n = 40$)		Error	df	F	p	η^2
	M	SD	M	SD					
Violation of traffic rules/speeding	2.47	1.12	3.55	.81	77	1	15.98**	.000	.172

Perceptions of Professional and Unprofessional Drivers About Their Own Behaviours and Skills

Reckless driving	1.92	.88	4.02	.69	77	1	139.62**	.000	.645
Not using seat belt	2.73	1.31	4.14	1.04	77	1	28.01**	.000	.267
Cautious and watchful driving	3.50	1.75	2.29	.80	77	1	15.86**	.000	.171
Drinking and driving	1.77	1.12	4.68	.69	77	1	193.07**	.000	.715
Attentiveness toward children in traffic	4.08	1.76	2.59	.96	77	1	21.94**	.000	.222
Driving below speed limits	2.59	1.42	3.84	.72	77	1	24.50**	.000	.241

** statistically significant at $p < .001$ level

Figure 3: Self-assessment scores of professional and unprofessional drivers on risk-taking behavior subscales

Note: This figure shows both professional and unprofessional drivers' average self-report scores on all subscales of the risk-taking behavior scale which are driving below speed limits, attentiveness toward children in school, drinking and driving, cautious and watchful driving, not using seat belt, reckless driving, and violation of traffic rules/speeding, respectively. The light grey bars represent unprofessional drivers' means while dark grey bars represent professional drivers' ones.

When it comes to evaluating the other group's risk-taking behaviors, significant discrepancies between the two group of drivers' perception are reported on some sub-scales: Violation of traffic rules/speeding, $F(1, 77) = 14.79, p < .001$, reckless driving, $F(1, 77) = 6.87, p = .011$, not using seat belt, $F(1, 77) = 6.66, p = .012$, drinking and driving, $F(1, 77) = 6.41, p = .013$, and driving below speed limits, $F(1, 77) = 15.65, p < .001$. However, the data was not significant for the evaluation of the other group's cautious and watchful driving factor and for the evaluation of the other group's attentiveness toward children in

traffic factor. Specifically, the scores given by unprofessional drivers to professional ones on the sub-scales of violation of traffic rules/speeding ($M = 1.95, SD = .79$), reckless driving ($M = 2.42, SD = 1.07$), and not using seat belt ($M = 2.09, SD = 1.10$) are found to be significantly lower than the scores given by professional drivers to unprofessional ones on the same sub-scales ($M = 2.79, SD = 1.14, M = 3.06, SD = 1.10$, and $M = 2.82, SD = 1.41$ respectively). On the other hand, while being evaluated on drinking and driving sub-scale and driving below speed limits sub-scale, professional drivers ($M = 3.52, SD = 1.31, M = 3.61, SD = 1.05$, respectively) obtained higher scores than unprofessional drivers ($M = 2.75, SD = 1.38, M = 2.51, SD = 1.40$, respectively) (see Table-5 and Figure-4).

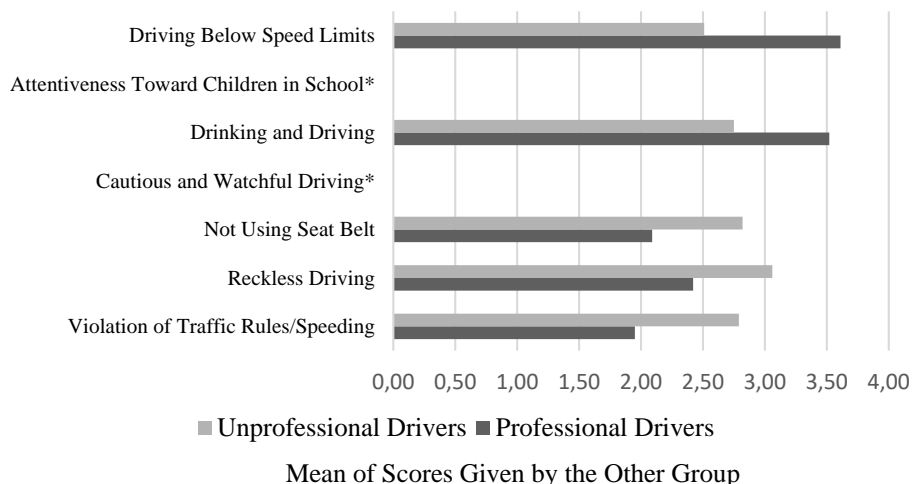
Table 5: Group Differences in the Perception of Professional and Unprofessional Drivers Toward Each Other on The Risk-Taking Behavior Subscales Through One-way ANOVA

Dependent Variable	professional drivers ($n = 39$)		unprofessional drivers ($n = 40$)		Error	df	F	p	η^2
	M	SD	M	SD					
Violation of traffic rules/speeding	2.79	1.14	1.95	.79	77	1	14.79**	.000	.161
Reckless driving	3.06	1.10	2.42	1.07	77	1	6.87*	.011	.082
Not using seat belt	2.82	1.41	2.09	1.10	77	1	6.66*	.012	.080
Cautious and watchful driving	3.20	1.07	3.06	1.06	77	1	.35	.555	.005
Drinking and driving	2.75	1.38	3.52	1.31	77	1	6.41*	.013	.077

Attentiveness toward children in traffic	3.24	1.58	3.43	1.18	77	1	.38	.537	.005
Driving below speed limits	2.51	1.40	3.61	1.05	77	1	15.65**	.000	.169

** statistically significant at $p < .001$ level

* statistically significant at $p < .05$ level

Figure 4: Mean of scores each group of drivers giving one another regarding sub-scales of the risk-taking behaviors

* There were not found any significant differences between professional and unprofessional drivers in terms of these two sub-scales.

Note: This figure illustrates each group's perception toward the other in terms of risk-taking behaviors. The light grey bars represent unprofessional drivers' average scores which were given them by professional drivers, and the dark bars represent professional drivers' average scores which were given them by unprofessional drivers.

Discussion

In social psychology, it has been asserted that people are involved in specific social group formations and hold different perceptions toward groups they feel as belonging to and toward groups they consider as outer or as not belonging to. In accordance with the literature, such perception bias is generally observed in two variants: favoring in-group and exhibiting hostility toward out-groups (Tajfel & Turner, 1979). Similarly, drivers who are believed to be main actors of traffic environment might also have such perceptions about groups in the roads. Specifically, in the current study, professional drivers like taxi drivers or bus drivers and unprofessional drivers who are private car users were defined as two distinct groups in traffic, and perceptions towards each other among these two groups of drivers was claimed to be influenced through the aforementioned ingroup favoritism and outgroup hostility. Moreover, it has been also discussed by the current paper that there would be differences among professional and unprofessional drivers with respect to their driving skills, safety concerns and risk-taking behaviors. Given that, the current paper aimed to investigate such different patterns of driving behaviors among the two groups through self-assessment scales, which are Driving Skills Inventory (DSI) and risk-taking behavior scale. In addition, each group's perception toward the other regarding these driving behaviors was also proposed to be different.

Based on the results, significant differences were found between the professional drivers and non-professional drivers with respect to self-reported scores on driver skills, safety concerns and risk-taking behavior. Specifically, professional drivers assessed themselves as more skillful in driving and more concerned about traffic safety than unprofessional drivers. That is, they gained higher scores on both subscales of the Driver Skill Inventory (DSI), which are perceptual-motor skills and safety concerns. Given that professional drivers like taxi drivers have richer driving experience (Stewart et al., 2005), the findings were inconsistent

with the previous research by Lajunen and Summala (1995) in this aspect in which it was claimed that experienced drivers had higher driving skills and less safety concerns compared to inexperienced ones. As can be seen, for professional drivers as having both higher driver skills and more safety concerns may be explained by professional drivers', like taxi drivers, escalated responsibility for their passengers' safety (Erkuş & Özkan, 2019). Moreover, professional drivers' increased safety concerns can be also explained by the traffic rules or regulations. For example, in a previous study it was found that professional drivers like taxi and minibus drivers drove their vehicles at more decreased speed levels (Öz et al., 2010). Therefore, they might be kind of representing the behavioral patterns of being more concerned about traffic safety through pursuing lower speed levels. However, when it comes to the perceptions of each group toward the other regarding these two variables, not the same patterns of behavior were obtained. According to the results, unprofessional drivers rated professional drivers as significantly better on perceptual-motor skills but as significantly worse on safety concerns. On the other hand, professional drivers evaluated unprofessional ones' safety concerns as significantly higher and perceptual-motor skills as significantly lower. It makes sound that for both bus and taxi drivers to be evaluated favorably on having better driving skills because of being on the roads almost every day for longer hours than unprofessional drivers. Thus, they might be believed to have higher levels of driving skills. On the other hand, unprofessional drivers were rated less favorably by professionals on perceptual-motor skills, which is consistent with other studies finding out that taxi drivers appraised their driving more favorably than others (Shams et al., 2011).

In terms of risk-taking behaviors, the current study found out that professional drivers reported that they were less likely to engage in risk-taking behaviors compared to unprofessional drivers. Specifically, they believed that they were less likely to violate speed limits and exhibit reckless driving. They also considered themselves as being more

attentiveness toward children in traffic than unprofessional drivers. Unlike the results of previous studies (Nordfjærn et al., 2012; Nævestad et al., 2019) which were conducted in Norway and Greece, this paper found out that professional drivers reported more seatbelts use than unprofessional drivers while in traffic. As discussed below in detail, professional drivers' more usage of seat belt was also claimed by unprofessional drivers, which in turn makes the finding much stronger. Thus, there can be seen different pattern of behaviors across nationalities. Furthermore, it has been reported that professional drivers presented less cautious and watchful driving (Nordfjærn et al., 2012) but in this study, it was found that professional drivers were more likely assess themselves as more cautious and watchful in driving. Moreover, they gave significantly lower scores to themselves regarding the drinking and driving scale and the driving below speed limits scale compared with unprofessional drivers. They thought that they are less likely to be drunk while driving; however, they also thought that they are more likely to exceed speed limits. Indeed, with respect to being less reckless in driving and much safer in terms of drinking and driving, the findings are consistent with those of Nordfjærn et al. (2012). Given all sub-scales of the risk-taking behavior scale, except for the driving below speed limits sub-scale, professional drivers thought they tend to engage in less risky-driving behaviors compared to unprofessional drivers. Unlike the findings by Wang, Li, Feng, and Peng (2014), professional drivers rated themselves as less risky drivers compared to unprofessional drivers. One explanation for this contradictory finding could be that since professional drivers are composed of taxi and minibus drivers, they are required to be safer in driving for the passengers they carry every day. However, the findings of the current paper are consistent with the ones indicating that professional drivers seemed to be safer and to show less risky behaviors in traffic (Sümer & Özkan, 2002).

Like professional drivers think of themselves, unprofessional drivers also rated professional drivers as significantly lower on violation

of traffic rules, reckless driving, and not using seat belts. That is, private car users thought that taxi drivers or bus drivers were less likely to involve in violation of traffic rules or reckless driving. Moreover, they also adapted that professional drivers are more likely to use seat belts while driving. Furthermore, professional drivers rated unprofessional ones with significantly higher scores on violation of traffic rules, reckless driving, and not using seatbelt. Indeed, unprofessional drivers also rated themselves with higher scores on the respective scales. As can be noticed, both self-reported scores by both group of drivers on violation traffic rules, reckless driving and not using seat belts and the scores given by the one group to the other on these sub-scales seem to be in the same direction. On the contrary, as indicated above, while professional drivers rated themselves with significantly lower scores on the drinking and driving sub-scale and as well as on the driving below speed limits sub-scale, unprofessional drivers rated them with higher scores on the related sub-scales. That is, professional drivers thought of themselves as riskier in terms of driving below speed limits and less risky in terms of driving with alcohol consumption but unprofessional drivers thought of them in an opposite way. Similarly, while unprofessional drivers rated themselves with higher scores with respect to these two sub-scales, that is, they thought of themselves as being much risky drivers, professional drivers rated them with lower scores. Furthermore, there are no significant differences found between the perceptions of the two groups toward each other on the sub-scale of cautious and watchful driving and on the sub-scale of attentiveness toward children in traffic.

Taken together, in their study investigating the relationship between Driver Skill Inventory (DSI) and Driver Behavior Questionnaire (DBQ) (Reason et al., 1990), Martinussen, Møller, and Prato (2014) clustered drivers into four categories based on their scores on DSI and DBQ and they identified a category of drivers named as “skilled safe drivers” whose features seem to be matched with the findings of the current study about professional drivers (p.10). That means that this

group of drivers took higher scores on DSI and lower scores on violations, errors, and lapses and that in turn makes them more skillful and safer in driving as well as less likely to take risk-taking behaviors in traffic. The current study reached similar conclusion about professional drivers.

In general, professional drivers perceive themselves as having more driving skills, more safety concerns while driving, and less risk-taking behaviors while in traffic compared with unprofessional drivers. Furthermore, perception of each group of drivers toward the other one regarding the respective variables also seem to be in parallel with self-reports. That is, professional drivers' thoughts of themselves and unprofessional drivers' thoughts of them mostly pursued the same direction. In fact, unprofessional drivers disfavored professional ones in terms of their safety concerns in traffic but they reached a cohesion about which professional drivers' perceptual-motors skills were better. On the other hand, professional drivers agreed with unprofessional ones about that unprofessional drivers' perceptual-motor skills were worse. However, they were favor of private car users in terms of safety concerns, and they thought that unprofessional drivers had more safety concerns on the road. That means that rather than a clear-cut in-group favoritism or an out-group hostility, a much-blurred results were obtained from the current study in which out-group favoritism was partly observed. Similarly, while unprofessional drivers demonstrated patterns of out-group favoritism by evaluating professional drivers as less risky individuals on violation of traffic rules, reckless driving, and not using seat belts, professionals shove similar attitudes by assessing unprofessional drivers as less risky on drinking and driving subscale. Furthermore, as mentioned above in detail, both perceptions scores toward other party and self-assessment scores mostly tended to be in the same direction thus, making both forms of obtained scores much stronger. In fact, such favorable evaluations toward out-group rather than in-group were also reported in the literature. For example, in their study,

Ariyanto et al. (2011) found out that motor-riders and public transportation drivers presented out-group favoritism toward private car users with respect to being orderliness. The authors explained this situation through importance and desirability of private car using in Jakarta, where the study was conducted, which in turn resulted in out-group favoritism.

In the current study two types of drivers namely as professional drivers and unprofessional drivers were examined in terms of driver skills, safety concerns and risk-taking behaviors and patterns of the relationship between these groups was tried tackled. Given that the findings of this study can lead to further investigations in the related area, those relations among various driver groups are important in terms of whole traffic safety and atmosphere on the behalf of traffic safety all across the country. However, there are also some limitations which should be acknowledged when interpreting the findings. The sample size should be taken into consideration in the first place. Total numbers of participants who completed all the procedures in the current study might not have reached a satisfactory level. Therefore, the generalizability of the findings remains questionable. Further studies with bigger sample sizes would be warranted with respect to the generalizability. Moreover, there were only 5 unprofessional women and there were not any women in the professional group, which poses a problem in terms of gender distribution. In fact, the unproportionate distribution of male and female professional drivers was also observed in other studies (e.g., Öz et al., 2013). Even though the focus of the current study was not on gender distribution, further research should be done and researchers should take this situation into consideration if they intend to investigate gender differences on these variables. Moreover, different data collection methods between professional and unprofessional drivers could have led to social desirability bias which could be considered as one of the weakness of the study. Social desirability bias is described as one's inclination to respond the questions in a socially accepted manner

(Paulhus & Reid, 1991). As most of the data obtained from professional drivers were taken in a face-to-face situation, their responses would have been influenced by the social desirability bias. For example, a recent study by Yılmaz et al. (2022) found that drivers who were sensitive to overrating their skills and had concerns about presenting themselves in a positive way to others were more likely to report higher scores on the safety skills subscale of the Driver Skills Inventory (DSI). Therefore, it can be suggested for the future studies to investigate driver skills, safety concerns and risk-taking behaviors with controlling the effects of the social desirability bias through reliable scales.

Information Note

The article has been prepared in accordance with research and publication ethics. This study does not require ethics committee approval. The authors contributed jointly to the study and there is no conflict of interest between the authors.

References

- Ariyanto, A., Hafiyah, N., Soesetio, S. R. (2011). Intergroup bias among Jakarta's road users. *Makara Human Behavior Studies in Asia*, 15(2), 127.
- Bener, A., Al Maadid, M. G. A., Özkan, T., Al-Bast, D. A. E., Diyab, K. N., Lajunen, T. (2008). The impact of four-wheel drive on risky driver behaviours and road traffic accidents. *Transportation Research Part F*, (11), 324-333.
- Crundall, D., Bibby, P., Clarke, D., Ward, P., Bartle, C. (2008). Car drivers' attitudes towards motorcyclists: A survey. *Accident Analysis & Prevention*, 40(3), 983-993.
- Delhomme, P. (1991). Comparing ones driving with others: Assessment of abilities and frequency of offences. Evidence for a superior conformity of self-bias? *Accident Analysis & Prevention*, 23(6), 493-508.

- Elander, J., West, R., French, D. (1993). Behavioral correlates of individual differences in road-traffic crash risk: An examination of methods and findings. *Psychological Bulletin*, 113(2), 279-294.
- Erkuş, U. & Özkan, T. (2019). Young male taxi drivers and private car users on driving simulator for their self-reported driving skills and behaviors. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, (64), 70-83.
- Faul, F., Erdfelder, E., Buncher, A., Lang, A-G. (2009). Statistical power analyses using G*Power 3.1: Tests for correlation and regression analyses. *Behavior Research Methods*, (41), 1149-1160.
- Iversen, H. (2004). Risk-taking attitudes and risky driving behaviour. *Transportation Research Part F Traffic Psychology and Behaviour*, 7(3), 135-150.
- Lajunen, T. & Summala, H. (1995). Driving experience, personality, and skill and safety motive dimensions in drivers' self-assessments. *Personality and Individual Differences*, 19(3), 307-318.
- Lajunen, T., Karola, J., Summala, H. (1997). Speed and acceleration as measures of driving style in young male drivers. *Perceptual and Motor Skills*, 85(1), 3-16.
- Lam, L. T. (2004). Environmental factors associated with crash-related mortality and injury among taxi drivers in New South Wales, Australia. *Accident Analysis & Prevention*, 36(5), 905-908.
- Martinussen, L. M., Møller, M., Prato, C. G. (2014). Assessing the relationship between the Driver Behavior Questionnaire and the Driver Skill Inventory: Revealing sub-groups of drivers. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, (26), 82-91.
- Moen, B. (2007). Determinants of safety priorities in transport - The effect of personality, worry, optimism, attitudes and willingness to pay. *Safety Science*, 45(8), 848-863.

Nævestad, T.-O., Laiou, A., Phillips, R. O., Bjørnskau, T., Yannis, G. (2019). Safety Culture among Private and Professional Drivers in Norway and Greece: Examining the Influence of National Road Safety Culture. *Safety*, 5(2), 1-33.

Nordfjærn, T., Jørgensen, S. H., Rundmo, T. (2012). Safety attitudes, behaviour, anxiety and perceived control among professional and non-professional drivers. *Journal of Risk Research*, 15(8), 875-896.

Oakes, P. (1987). The salience of social categories. J. C. Turner (Ed.), In *Rediscovering the Social Identity: A Self-Categorization Theory* (pp. 117-141). Basil Blackwell.

Öz, B., Özkan, T., Lajunen, T. (2010). Professional and non-professional drivers' stress reactions and risky driving. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, 13(1), 32-40.

Öz, B., Özkan, T., Lajunen, T. (2013). An investigation of professional drivers: Organizational safety climate, driver behaviours and performance. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, (16), 81-91.

Paulhus, D. L. & Reid, D. B. (1991). Enhancement and denial in socially desirable responding. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(2), 307-317.

Reason, J. T., Manstead, A., Stradling, S. G., Baxter, J., Campbell, K. (1990). Errors and violations on the road - a real distinction. *Ergonomics*, 33(10/11), 1315-1332.

Shams, M., Shojaeizadeh, D., Majdzadeh, R., Rashidian, A., Montazeri, A. (2011). Taxi drivers' views on risky driving behavior in Tehran: A qualitative study using a social marketing approach. *Accident Analysis and Prevention*, 43(3), 646-651.

Sivak, M., Soler, J., Tränkle, U. (1989). Cross-cultural differences in driver self-assessment. *Accident Analysis & Prevention*, 21(4), 371-375.

Sullman, M. J. M., Meadows, M. L., Pajo, K. B. (2002). Aberrant driving behaviours amongst New Zealand truck drivers. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, (5), 217-232.

Sümer, N. (2003). Personality and behavioral predictors of traffic accidents: Testing a contextual mediated model. *Accident Analysis & Prevention*, 35(6), 949-964.

Sümer, N., Özkan, T., Lajunen, T. (2006). Asymmetric relationship between driving and safety skills. *Accident Analysis & Prevention*, 38(4), 703-711.

Sümer, N., & Özkan, T., (2002). The role of driver behavior, skills, and personality traits in traffic accidents. *Turkish Journal of Psychology*, 17(50), 1-22.

Stewart, D. H., Biggs, H. C., Davey, J. D. (2005). Rushing ruins livelihoods: Road safety in the taxi industry. In *Conference of the Australian Institutes of Transport Research*.

Tajfel, H., Billig, M. G., Bundy, R. P., Flament, C. (1971). Social categorization and intergroup behaviour. *European Journal of Social Psychology*, 1(2), 149-178.

Tajfel, H., & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. *The Social Psychology of Intergroup Relations*, 33-47.

Tekeş, B., Erkuş, U., Lajunen, T. (2019). Does the group membership shape evaluations on other drivers? The role of symbolic cues in traffic. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, (63), 216-225.

Trepte, S. (2006). Social identity theory. *Psychology of Entertainment*, 255-271.

Wang, Y., Li, L., Feng, L., Peng, H. (2014). Professional drivers' views on risky driving behaviors and accident liability: A questionnaire survey in Xining, China. *Transportation Letters*, 6(3), 126-135.

Yılmaz, Ş., Arslan, B., Öztürk, İ., Özkan, Ö., Özkan, T., Lajunen, T. (2022). Driver social desirability scale: A Turkish adaptation and examination in the driving context. *Transportation Research Part F: Traffic Psychology and Behaviour*, (84), 53-64.

EXTENDED ABSTRACT

Aims

The basic aim of the current study was to investigate how different group of drivers in traffic perceive each other's driver skills, safety concerns and risk-taking behaviors. These group of drivers were identified as professional drivers like taxi drivers and as unprofessional drivers which are private car users. Alongside assessment of the perceptions of these two groups of drivers toward each other, the study also tried to examine each group of drivers on the aforementioned variables. That is, this paper also aimed to evaluate in-group performances in terms of driver skills, safety concerns and risk-taking behaviors.

Methods

39 professional drivers and 40 unprofessional drivers participated in the study through online survey and by hand survey methods. Each participant agreed on voluntary attending and signed an informed consent in this regard. After ethical permission was taken from Middle East Technical University ethical committee, the study was carried out. Apart from the socio-demographic information form, Driver Skill Inventory (DSI) scale which was developed by Lajunen and Summala (1995) was used in order to assess two dimensions: driver skills and safety concerns. For measuring risk-taking behavior, risk-taking behavior scale which was used in Iversen's study (2004) was used. Each participants assess himself/herself through DSI and risk-taking behavior scale at first and then s/he was asked to assess the other group of drivers on these scales, respectively. At the end, two sets of scores were gathered: the first one is self-assessment scores of each participant and the second one is about perception of that participant toward the other group of drivers. One-way analysis of variance (ANOVA) was run through SPSS software program to look at the group differences between each group's self-assessment scores and as well as each group's scores reflecting their perception toward the other group.

Results

It is found that professional drivers are more likely to have better driver skills and safety concerns as well as less risk-taking behaviors while in traffic than unprofessional drivers. Moreover, unprofessional drivers also thought that professional drivers have better drivers skills and less risk-taking behaviors but worse safety concerns. When it comes to risk-taking behaviors, professional ones evaluated themselves as less risky in traffic than unprofessional drivers in terms of violating traffic rules, using seat belt, reckless driving, driving below speed limits, being watchful and careful while driving and lastly being attentive towards children in traffic. Similarly,

unprofessional drivers also thought that professional ones show less risk-taking behaviors on most of the aforementioned sub-dimensions.

Discussion

On the contrary to the Social Identity Theory (Tajfel & Turner, 1979) which claims that people show positive attitudes towards members of the in-group and more negative attitudes towards members of out-groups, in this study, unprofessional drivers did not show negative attitudes for the professional drivers, rather they are more likely to seem positive toward such an out-group. However, professional drivers negatively evaluated members of unprofessional drivers on driver skills, safety concerns and risk-taking behaviors. This study can be considered as a new contribution to Turkish traffic psychology literature. In addition, because these relationships between different types of driver groups are critical to overall traffic climate and safety, the results of the study can be used in future studies to improve traffic safety across the country.

Yener, M. (2022). Seçkin bir aydın olarak Orhan Burian'ın fikir ve edebiyat portresi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1365-1421.

DOI: 10.21550/sosbilder.1071427
Araştırma Makalesi / Research Article

SEÇKİN BİR AYDIN OLARAK ORHAN BURIAN'IN FİKİR VE EDEBİYAT PORTRESİ

Melih YENER*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 10 Şubat / February 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 14 Mart / March 2022

ÖZET

Edebiyat araştırmacısı, çevirmen, yazar ve İngiliz edebiyatı profesörü Orhan Burian, Türk düşüncesine ve edebiyatına hümanist bir istikamet vermek gayretinde olmuş bir aydındır. Ona göre hümanizm insan tefekkürüne set çeken bütün dogmatik düşüncelerin hükümsüzleştirilmesi ve insan aklının serbest bırakılmasıdır. Serbest bırakılan akıl daimi bir şüphe vaziyetinde olacağına göre bu aklın inşa edeceği hayat ve sanat da tartışılmaz fikirlerin ve çözüldüğüne inanılan meselelerin değil; insan doğasına mahsus dinamizmin bir ürünü, bir aynası olacaktır. Orhan Burian hümanizmi Eski Yunan'ın sahip olduğu dinamik kafanın ve zengin felsefenin XX. yüzyıl düşüncesine adapte edilmesi olarak algılamaktadır. Hümanizm konusundan ayrı olarak Burian devrin birtakım edebiyat dergilerinde Türk ve Batı edebiyatları hakkında birçok etüt ve eleştiri kaleme almıştır. Bu makale Orhan Burian'ın Yücel ve Ufuklar dergilerinde yazdığı yazıları incelemekte ve onun Türk düşünce tarihindeki konumunu takdim etmeye çalışmaktadır. Makalenin sonuç kısmında Burian'ın fikir ve yazı evreni hakkında genel bir değerlendirme yapılmıştır. Bu genel değerlendirme makalenin yazarına aittir.

Anahtar Kelimeler: Orhan Burian, edebiyat, hümanizm, Yücel, Ufuklar

A Distinguished Intellectual Orhan Burian with His Portrait of Thoughts and Literature

ABSTRACT

Being a literary researcher, translator, writer, and professor of English literature, Orhan Burian is an intellectual who has endeavored to give a humanist direction to

* Dr. Bursa Teknik Üniversitesi, Bursa / TÜRKİYE, melih.yener@btu.edu.tr

Turkish thought and literature. According to him, humanism is the nullification of all dogmatic thoughts that hinder human contemplation and the liberation of the human mind. Since the mind that is set free will be in a state of permanent doubt, the life and art that this mind will build will not be about indisputable ideas and issues that are believed to have been resolved; but a product and a mirror of the dynamism peculiar to human nature. Orhan Burian perceives humanism as adapting the dynamic mind and rich philosophy of Ancient Greece to 20th century thought. Apart from the subject of humanism, he wrote many studies and criticisms about Turkish and Western literature in some literary journals of the period. This article analyses Orhan Burian's articles in Yücel and Ufuklar journals and tries to present his position in the history of Turkish thought. In the conclusion part of the article, a general evaluation was made about Burian's universe of ideas and writing. This general evaluation belongs to the author of the article.

Key Words: *Orhan Burian, literature, humanism, Yücel, Ufuklar*

Giriş

Cumhuriyet, Türk düşüncesinin Batı düşüncesine ve onun kaynaklarına en geniş surette açıldığı bir dönemdir. Türk aydın sınıfının kafaca Tanzimat'la başlayan Batı'ya yönelişi cumhuriyetle birlikte en ileri seviyesine ulaşmıştır. Bu yöneliş dünyayı Batılı mantaliteyle okumak anlamına gelmez her zaman ancak düşünce üretme tarzının Batılılaştırıldığı anlamına gelir. Zamanın düşünceleri, düşüncelerin zamanı değiştireceği şuuruna erişildiği anlamına gelir. Batı düşüncesinin Doğu düşüncesinden en büyük farkı zamanın ruhuna göre biçim almasıdır. Kendisine şüpheyi rehber edinmiş ve yöntem olarak “daimi bir arayışı” benimsemiş olmasıdır. Bu fark Batı düşüncesinde aklın serbest bırakılmasından ve insan iradesine azami bir özgürlük hakkı tanınmış olmasından ileri gelir. Batı'nın bu düşünce yapısına ulaşmasında birçok tarihi ve felsefi etkenin bulunduğu söylenebilir. Ancak bu etkenlerin hepsinin kökeninde Eski Yunan sekülerizmi ve hümanizmi vardır. Avrupa'da Rönesans çağında Eski Yunan felsefesine ve edebiyatına ait eserlerin unutuldukları raflardan indirilerek yeniden okunmaya

başlaması Batı düşüncesini dini ve eskatolojik tabiatından uzaklaştırmaya, insanileştirmeye, dünyevileştirmeye başlamıştır. Sonraki yüzyıllarda aydınlanma diye tabir edilen bilimsel düşüncenin hâkim cereyan hâline gelmesi ve Avrupa kıtasındaki maddi zenginleşme Batı düşüncesindeki sekülerleşmeyi ve septikleşmeyi pekiştirmiş, yerleşik hâle getirmiştir. Bu çalışmada fikir dünyası incelenen Orhan Burian Türk düşüncesine Batı'ya mahsus bilimselliğin ve akılcılığın, Türk edebiyatına da yine Batı klasiklerine mahsus insani evrenselliğin ruh ve hüviyet vermesini arzu eden bir aydındır. Onun *Yücel*, *Ülkü*, *Adımlar ve Ufuklar* dergisinde yazdığı ve bu çalışmada bir kısmı incelenen denemelere ve pek çoğunu Millî Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu bünyesinde yaptığı edebi tercümelere hep bu arzu yön vermiştir.

Çalışmada Orhan Burian'ın fikir yazılarıyla beraber edebiyat yazıları da incelenmiştir. Orhan Burian'ın edebiyat yazılarının ekseriyeti Tanzimat sonrasında gelişen Türk edebiyatı ve bu edebiyatın Batı'daki sanat ve fikir cereyanlarıyla ilişkisi etrafındadır. Cambridge Üniversitesi'nde İngiliz edebiyatı tahsil etmesi Burian'ın Batı edebiyatının kökleri, tarihi seyri ve ruhu hakkında esaslı bir bilgi birikimine sahip olmasını sağlamıştır. Türk aydın sınıfında genç yaşta müstesna bir mevki kazanmasında da bu bilgi birikiminin önemli bir rolü vardır. Burian, fikir hayatı boyunca Türk edebiyatının evrensel bir kabiliyete ve değere ulaşması ülküsünde olmuştur. Bu ülkünün gerçekleşmesi ise ona göre Batı edebiyatlarını Rönesans'tan itibaren temayüz ettiren Eski Yunan ve Roma hümanizminden XX. yüzyıl şartları içinde yazınsal ve düşünsel olarak feyz alınmasıyla mümkündür. *Yücel* dergisinin 1940'lar boyunca sanat ve edebiyat hümanizmi bahsiyle devamlı meşgul olmasında derginin yazar kadrosuna 1936 yılında katılan Orhan Burian'ın büyük payı vardır. Bu dergi, cumhuriyet reformlarının kültür sahasında tahakkuk etmesi ve yerleşik hâle gelmesi için hümanizmi bir rehber olarak görür. *Yücel* dergisinin Mart 1936'da çıkan 13. sayısındaki "Edebi Eser ve Edebi Tenkit Hakkında" başlıklı

yazısından¹ itibaren Burian'ın bu dergideki varlığı istikrarlı bir şekilde devam etmiştir. Bu yazı çıktığında Burian henüz yirmi iki yaşındadır.

1952'de çıkan *Ufuklar* dergisindeki yazılarında Burian, hümanizm konusuna temas etmez ki bunda değişen siyasi iktidar ve onunla birlikte değişen kültürel iklimin tesiri aranmalıdır. 1950-1960 yılları arasında iktidarda kalan Demokrat Parti'nin kültür politikaları CHP'nin yirmi yedi yıl süren tek parti iktidarının kültür politikalarından derin biçimde ayrılmaktaydı.

1. Hayat Hikâyesi

Yazar, çevirmen, İngiliz edebiyatı profesörü ve dergi yayıncısı Orhan Burian 1914 yılında İstanbul Üsküdar'da doğmuştur. Babası Recep Paşa, annesi Mihriban Hanım'dır. Orhan Burian hem baba hem de anne tarafıyla seçkin bir aileye mensuptur. Babası Recep Paşa, Osmanlı Devleti'nin son kabinesinde dâhiliye nazırıdır. Osmanlı'nın son senelerinin ileri gelen devlet adamlarından Âgâh Paşa'nın kızı olan annesi Mihriban Hanım ise Fransızca, İtalyanca ve İngilizce bilen bir kadındır.

Orhan Burian işgal yıllarında ailesiyle birlikte İzmir'de yaşamıştır. Milli mücadeleden sonraysa aile Bursa'ya taşınmıştır. Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanmasıyla işgal yıllarında padişah yanlısı olarak tanınan babası Recep Paşa, Bulgaristan'a kaçmak zorunda kalmıştır.

Orhan Burian Bursa'da Gedikpaşa Amerikan Okulunda, Feyziye ve Bursa Amerikan okullarında, Bizim Mektep'te okur. 1926 yılında İstanbul'a gelerek Kabataş Lisesine girer, 1932 yılında bu liseden mezun olur. Babasından ayrı büyüyen Burian'ın iyi yetişmesinde ve iyi bir

---

¹ Çeşitli kaynaklarda yazarın *Yücel* dergisindeki ilk yazısının "Essay Hakkında" başlıklı yazı olduğu bilgisi verilmektedir. Bu bilgi doğru değildir. Burian'ın "Essay Hakkında" başlıklı yazısı *Yücel*'in 16. sayısında çıkmıştır.

eğitim almasında kültürlü bir kadın olan annesinin büyük katkısı vardır. Liseden mezun olduktan sonra mülkiye sınavına ve Avrupa üniversitelerine gönderilecek öğrencileri seçmek için yapılan sınava giren Burian iki sınavda da başarılı olur. Mülkiye'ye girmeyi değil Avrupa'ya gitmeyi tercih eder. 1933 yılında İngiltere'de Cambridge Üniversitesi Trinity Koleji'nde İngiliz edebiyatı bölümüne kaydolan Burian bu üniversiteden 1936 yılında mezun olur. Mezuniyetinden sonra Paris liselerinde İngilizce öğretim usulleriyle ilgili incelemelerde bulunur. 1937 yılında Türkiye'ye dönüşünden sonra Milli Eğitim Bakanlığı onu Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne (DTCF) İngiliz filolojisi doçenti olarak tayin eder. Burian DTCF'de bir yıl görev yaptıktan sonra askere alınır. Askerlik vazifesini İstanbul ve savaş tehlikesi içinde Trakya'da yapar. 1939 yılında terhis olarak DTCF'deki görevinde geri döner. 1947 yılında ABD'ye gider. Orada Princeton Üniversitesi'nde iki yıl İngiliz ve Amerikan edebiyatı sahalarında araştırmalarda bulunur. Bu üniversitede Türkçe dersleri verir. ABD'den Türkiye'ye döndükten sonra DTCF'de 1951 yılında profesör olur. 1952 yılında fakültesinin temsilcisi olarak UNESCO Türkiye Milli Komisyonu Genel Kurulu ve yönetim kurulu üyeliklerine seçilir. Bu arada Devlet Konservatuarı'nda Batı edebiyatı ve tiyatro tarihi dersleri vermektedir.

Burian'ın Türk ve Batı edebiyatları, düşünce tarihi ve hümanizm konularındaki yazıları, sohbetleri ve röportajları öğrencilik yıllarında yazmaya başladığı *Yücel*'in yanı sıra *Adımlar* ve *Ülkü* gibi dergilerde ve 1952-1953 yılları arasında kendisinin neşrettiği *Ufuklar* dergisinde çıkar. Dönemin Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel'in kurduğu Tercüme Bürosu'nun idare kurulunun kurucu üyelerinden biri olarak dünya klasiklerinin Türkçeye çevrilmesi için yapılan çalışmalara katılır. Bu büronun bünyesinde Shakespeare'den yaptığı *Othello*, *Macbeth*, *Hamlet* ve *Atinalı Timon* çevirileriyle İngiltere'de ve ABD'de dikkat çeker. Shakespeare'den tercüme ettiği eserlerin bir kısmı ile Amerikalı

yazarlardan Arthur Miller'dan tercüme ettiği *Satıcının Ölümü* piyesi Ankara Devlet Tiyatrosu'nda sahnelenir. Yazılarında M. Ö. Engin, Ali Ağâh ve A. S. imzalarını da kullanır. Kimi yazılarıysa imzasız çıkar. 1952 yılının sonlarına doğru yakalandığı mide kanserinden 5 Mayıs 1953 tarihinde henüz 39 yaşındayken vefat eder (Burian, 1953; Şahsuvaroğlu, 1953; Balık, 2021).

Orhan Burian İngiliz edebiyatı alanında yaşadığı dönemin en yetkin bilim adamlarından biridir. Yaptığı ilmî incelemeler İngiliz ve Amerikan edebiyat çevrelerinde ilgiyle karşılanmış, çeşitli İngiliz ve Amerikan üniversitelerinin edebiyat dergilerinde yazıları çıkmıştır. Ömrünün sonuna doğru Osmanlı tarihiyle ilgilenmeye başlayan Orhan Burian Halil İnalçık'la beraber bir Osmanlı tarihi yazmaya hazırlanmaktaydı. *Ufuklar* dergisi Orhan Burian'ın ölümünden sonra onun için özel bir sayı çıkarmıştır. Bu özel sayıda onu yakından tanıyan pek çoğu aydın sınıftan birtakım insanlar onun hakkındaki duygu ve görüşlerini dile getiren yazılar yazmışlardır. Bu yazılarda Burian'ın âlim yönünden ziyade insan yönü üzerinde durulmuştur.

Burian'ın ilmî şahsiyetinin tebarüz etmesinde ailesinden aldığı terbiyenin, ilk mektepten itibaren okuduğu okulların ve dünyanın ileri gelen eğitim kurumlarında yaptığı araştırmaların büyük payı vardır. Onun yetiştiği şartlardaki bir aydının düşünce dünyasının mahallî ve millî sınırlar içinde kalması mümkün değildir. Tanzimat yazar ve düşünürlerinin seyahatler ve gözlemler yoluyla tanıdığı veya tanıma gayreti sergilediği Batı düşüncesini o, bu düşüncenin en köklü okullarında öğrenmiş ve tetkik etmiştir. Batı düşüncesini ve edebiyatını mektebinde öğrenen fertlerin sayıca daha kalabalık oluşu da zaten Cumhuriyet'in ilk kuşak aydınlarını Tanzimat ve Meşrutiyet aydınlarından ayıran başlıca vasıflardan biridir. Orhan Burian yetiştiği şartlar, eğitim geçmişi, fikir ve edebiyat faaliyeti bakımından Sabahattin Eyüboğlu, Vedat Günyol, Sabri Esat Siyavuşgil, Azra Erhat ve Bedrettin Tuncel gibi aydın ve edebiyatçılar nesli içinde düşünülmelidir. Burian'ın

fikir ve sanat yazılarına başlangıçtan itibaren bir evrensellik ve tarihsellik şuuruna hâkimdir. O, Eski Yunan tiyatrosunu, Milton, Shakespeare ve Wordsworth gibi İngiliz klasiklerini hümanist edebiyatın temel metinleri olarak görür. Bu eserler hümanisttir çünkü insan denen ebedi problemi ve bilinmezi en yalın hâllerleriyle aksettirebilmişlerdir. İnsanın kendisine en yakın surette edebiyatta gözükmesi bu eserlerle başlamıştır. Burian'a göre Türk edebiyatı evrensel bir değere yükselmek için kendi millî kaynaklarından beslenerek Eski Yunan edebiyatının ve Rönesans'tan itibaren Avrupa'da yazılmış büyük klasiklerin insan görüşüne ulaşmalıdır. Onun yazı ve fikir hayatına yön veren inanç budur.

2. Hümanizm Yazıları

Orhan Burian hümanizm konusundaki yazılarını *Yücel* dergisinde yazmıştır. *Yücel* dergisi yayın hayatı boyunca hümanizm konusu üzerinde ısrarla durmuş bir dergidir. Dergide bu konudaki en kapsamlı yazıları kaleme alan isimse Orhan Burian'dır.

Orhan Burian'ın hümanizm meselesiyle devamlı meşgul olmasında yetiştiği muhitin ve aldığı eğitimin etkisi açıkça görülmektedir. Orhan Burian hümanizmi sanatta ve edebiyatta evrenselliğe açılan bir kapı olarak gördüğü kadar, unutulmuş millî kültür ve edebiyat değerlerinin keşfi ve inkişafı için de bir kılavuz olarak görür. Ona göre XX. yüzyılda Türk toplumunu, Türk düşüncesini ve Türk sanatını doğruya, iyiye ve güzele taşıyacak ruh, Batı'yı kilise karanlığından akıl ve vicdan aydınlığına çıkararak hümanizm ruhudur. Cumhuriyet inkılablarının tesis ettiği maddi ve manevi iklim bir dünyevilik, insanilik, akıl ve vicdan programı olan hümanizme Türkiye'de elverişli bir ortam hazırlamıştır. Burian'a göre Türk aydınları bu elverişli ortamdan istifade ederek fikirde, sanatta ve edebiyatta Türk hümanizmini kurmalıdır.

Derginin 46. sayısında Atatürk'ün vefatı üzerine kaleme aldığı "Atatürk Asya'nın Rönesans'ıdır" başlıklı yazısında Orhan Burian

Rönesans'ın insanlık tarihindeki manasını izah etmiştir (1938: 195). Burian'a göre insan Rönesans sayesinde his ve fikir hürriyetine kavuşmuştur. Kendini tanımayı ve kendine güvenmeyi öğrenmiştir. Bilim ve sanata hızını veren de bu özgüvenin gelişmesi olmuştur. Rönesans ferde insanlığını, millete milliyetini öğretmiştir. Bu yönüyle Rönesans bir “muallim ruhtur”. Ortaçağ Avrupa'sında efendilik iddiasında olan iki müesseseye vardır. Bunlardan biri imparatorluktur, diğeri kilisedir. İmparatorluk gücünü ferdin bütün haklarını çiğnemekte; kilise de ferdin bütün haklarını inkâr etmekte bulur. Ancak bu müesseselerin lüzumsuz hatta zararlı olduklarını anladıkça Avrupa onları dinlemekten uzaklaşmıştır. Rönesans bu köhne müesseselerin atmakla işe başlamış, onun yerine mükemmeli getirerek işini tamamlamıştır. Rönesans insana İlk Çağ'daki şahsiyet mülkünü geri vermiştir. Rönesans ruhunu içinde duyan insan evvela kendini tanımış, sonra da kimlerle ne diye bir arada bulunduğunu anlamıştır. Yani milli aidiyetinin farkına varmıştır.

Yücel dergisinin 47. sayısında çıkan “Hümanizma: Üç Şiir Münasebetiyle” başlıklı yazısı Burian'ın hümanizm hakkındaki görüşlerini ayrıntılı bir şekilde dile getirdiği ilk yazıdır. Burian bu yazısında hümanizmi çeşitli yönleriyle tarif etmiş, bu kavramın Avrupa'daki kaynakları hakkında izahatta bulunmuş, XX. yüzyıl dünyasında hümanizmin ifade edebileceği anlamı tartışmış ve Türk şiirinin hümanizme intibakı konusundaki görüşlerini ortaya koymuştur (1939: 262-263).

Burian bu yazısında insanlık tarihini iki devre ayırır: karanlık devir ve aydınlık devir. Karanlık devir, insanın kendini bilmeden, fark etmeden yaşadığı devirdir. Bu devrin insanına “neden” diye sormadan ve bilmeden itaat etmek öğretilmiştir. İster milattan önce olsun ister milattan sonra olsun bu karanlık devirler insanının belirgin vasfı korkudur. Ancak bir devir gelmiş ve insan, birkaç dâhi ruhun önderliğinde kendini saran karanlıktan kurtulmak için bir huruç hareketi yapmış ve bu korkuya talim

etmekten kurtulmuştur. Bu suretle insanın girdiği yeni devre “aydınlık devri” denilmektedir. Aydınlık devir insanının belirgin vasfı ise kendi iradesine duyduğu güvendir. Mevcut bilgilere göre insanlık tarihinde iki aydınlık devir vardır:

Milattan beş yüz yıl önceki Yunan gündüzü ve milattan bin beş yüz yıl sonraki Rönesans gündüzü. Bunların her ikisinde de insan ışığını herhangi bir kitaptan veya otoriteden değil kendi öz kafasından almıştır. Eski Yunan ve Rönesans sanatı, bilimi ve matematiği (bir kelimeyle Eski Yunan ve Rönesans gündüzü) insanın kendi iç dünyasındaki ve dış dünyadaki hareketleri gözlemleyip bu hareketler arasındaki ilişkiyi ve kanunları incelemesinin bir mahsulüdür. İnsanın dünyayı yeniden tanımaya ve izah etmeye çalışırken dikkatini kendine de çevirmesi hümanizm denilen çağırıcıdır. Aydınlık devirler insanı kendini bilmek istemiştir. Hümanizm insanın kendi kendini keşfe çıkmasıdır. Nasıl Herodot ve Colomb gibi adamlar dünyayı tanımaya çıktılarsa Socrates ve Erasmus gibi adamlar da insanı tanımaya çalışmışlardır ve ortaya koymuşlardır ki insan ne pagan devirlerdeki gibi bir yarı ilah ne de karanlık devirlerdeki gibi bir köledir. İnsan bir ilah kusursuzluğunda da değildir, bir köle hiçliğinde de değildir. Daima daha iyiyi, daha güzeli arar. Onu daha mükemmele sevk eden arzuları, iradesi ve hayal gücü vardır. İnsan hayal gücüyle olmadık şeyler tasarlayan, mantığıyla ölçüye gelmez şeyler hesaplayan bir âlemdir. Ancak insanın evrenin büyüklüğü ve sarsılmaz kanunları karşısındaki küçüklüğü ve zayıflığı da bakidir. Hümanizm fizik kanunlarıyla bu nispeti sabit tutmak kaydıyla insanın içinde gizli yatan kuvvetlerin keşif ve tayinidir. Eski Yunan'ın zaferi aydınlığı ilk önce kendisinin tanımış, insanı ve onun dünyasını ilk önce kendisinin idrak etmiş olmasındadır. Eski Yunan sanatı insanidir. Edebiyatı, resmi, mimarisi, heykeltıraşlığı ilahlara duyulan sevgi ve saygıyı ifade vasıtasıdır ama Eski Yunan ilahları bile insandır. Zaten Eski Yunan sanatının konusu da insandır. Rönesans, insanı Eski Yunan'ın ölümsüz sanatından öğrenmiştir. Burian Oxford'lu bir öğrenciyeye

madalya kazandıran aşağıdaki şiiri okuyucularına Eski Yunan ve Rönesans sanatının öz çocuğu olarak takdim eder:

Demirden tüylerle keskin gümüş olsan sen
Güneşe kadar sıçrayan bir Icarus,
Atılmış bulut kümelerini kesen o ince siyah kuvvet değilsin
Çiy ayazın çıplak tenlerini üşütmek için
Seyrek tüyleri içinden estiğini hissederek
Kuşlar da rüzgârı paylaşıyor.
Bununla beraber sen tarla kuşundan, hırslı kartaldan
Daha yükseklere tırmanıyorsun
Burçlu göğü zapt ediyorsun. İpek düzlüğünde yahut
Nazlı nazlı ürperen denizlerle gidip geliyorsun
Bu senin yeni kuvvetin fakat eski usta ölüm;
Belirsiz dalgalar ardından gözetliyor yahut
Uçuşun düşen güzelliğini karşılamaya sıçırıyor ve hazin kanat
Kırılmış ihtişam yiyerek alev halinde yükseliyor

Burian'a göre bu şiir hümanist edebiyatı mükemmelen temsil eden bir şiirdir çünkü insanın gökleri zapt etme arzusunu bir ilahla değil bir insan olan Icarus'la² anlatmıştır.

Burian Eski Yunan sanatının ve edebiyatının hümanizmini yazısında şu cümlelerle izah eder:

Yunan sanatı insansıdır. O ölçüde ki gerek edebiyat, gerek resim, gerek müzik, gerek yontu ancak Tanrılara olan sevgi ve saygıyı dile getirmek için bir araç olmak üzere kullanırken sanatın varlığının nedeni olan Tanrılar bile insandırlar. Zaten Yunan sanatının konusu da insandır. Hayal gücünün hızıyla Tanrıların önünde başlı başına yasaları ve güçleriyle canlı olarak yükselen, bununla birlikte noksanı çok, soluğu

---

² Yunan mitolojisinde Icarus efendisine saraylar yapan bir mimarın oğludur. Gazaba uğrayıp ikisi de hapse atıldıkları bir gün babası kuştüylerini balmumuyla tutturarak kendisine ve oğluna kaçma vasıtası olarak kanat yapar. Beraber uçarlarken Icarus güneşe yaklaşmak ister. Ancak güneşin sıcaklığıyla balmumundan kanatları erir ve Icarus düşerek ölür. Icarus'un hikâyesi insana mahsus zaafların ve doyumsuzluğun sebep olacağı faciaları simgeler.

kısa olan insan... Yunan'ın ölmez sanatından Rönesans bu insanı öğrendi. Ve Rönesans'tan pay alan Avrupa ulusları çocuklarına bu insan anlayışını aşıladılar. (Burian, 1939: 262-263)

Burian'a göre Türk şiiri zorlukları, imkânsızlıkları, insanı hiç derecesine indiren bütün tabiat güçlerini bir çift benzetmeyle yok ettikten sonra bir yarı Tanrı uydurup insan diye kabul ettirmek sevdasıdır. Onun içindir ki gerçek insanın umutlarını, isteklerini, acılarını dile getirememektedir. Türk edebiyatına gerçek ve dünya ölçüsünde büyük şiir, hümanizm ile birlikte gelecektir.

Burian'ın *Yücel* dergisinin 62, 63 ve 64. sayılarında yayımlanan “Hümanizma ve Biz” başlıklı yazı dizisinde hümanizm, tarihî ve felsefî olarak izah edilmiş ve bu düşüncenin günümüz hayatına, fikriyatına ve sanatına tatbik edilebilirliği tartışılmıştır (1940: 71-72/121-122/171-173).

Buna göre hümanizm önce İtalya'da ortaya çıkmış bir düşünce ve zihin nizamıdır ve hümanizmin tarih içindeki birinci aşaması tamamen edebî bir manzara arz eder. XIV. yüzyılda özellikle İtalya'da Yunanca ve Latince yazılmış eski eserleri okumaya karşı büyük bir ilgi uyanmıştır. Bu aslında yeni başlayan bir okuma faaliyeti değildir. Eskiden beri klasik eserler, kilise mensuplarının da dâhil olduğu insanlar tarafından okunmaktadır. Fakat bu eserlerin okunmasında kilise mensubu olanlarla olmayanlar arasında bir düşünce ayrılığı vardır. Rönesans'tan önce bu antik eserleri okuyanlar bu eserleri Hristiyanlığa uydurma çabası içinde olmuşlardır. Rönesans'tan öncekiler klasikleri Hristiyanlık inanışlarının insan ruhunda öncesiz ve sonsuz olarak yer bulduğunu göstermek için okumuşlardır. Fakat kendilerine hümanist adı verilen sonrakiler bu klasikleri Hristiyanlığa uydurmak ve dinsel inançları tasdik ettirmek için değil yalnız klasik eserler oldukları için okumaya başlamışlardır. Bu itibarla hümanizmin başlangıcında Eski Yunan ve Latin klasiklerinin kiliseye uydurmak amacıyla değil de özgün muhtevalarına vakıf olmak amacıyla okunmasının olduğu söylenmelidir. Zamanla İtalya'da aydınlar

arasında bu eserleri okumak merakı yayılmaya başlamış ve artık Eski Yunan ve Latin edebiyatlarının örnekleri kendi güzellikleri bulunmak için okunur olmuştur, Yunan ve Latin edebiyatlarına ait yeni metinler arayıp bulmak hevesi de gittikçe artmıştır. Burian'a göre ilk hümanistlerin en önemli özelliklerinden biri eski eserleri aramak ve toplamak bakımından gösterdikleri büyük sabır ve ilgidir. Bu insanlar bu eserleri bulup okudukça onların güzelliği ve anlam zenginliği üstüne yorumlar yazmaktan da geri kalmamış, hatta bazıları bu eserleri taklit etmeye de çalışmışlardır. Hümanizm bu suretle yayılarak güçlü bir düşünce hâline gelmiş ve sonunda üniversitelere de girerek köklemiştir.

Burian, hümanizmin Rönesans çağında eski eserleri okuma merakı suretinde ortaya çıkış tarihçesi hakkında bu bilgileri verdikten sonra bu okumaların filizlendirdiği yeni düşünceler hakkında izahatta bulunur. Buna göre klasikleri herhangi bir ön yargıyla değil sırf sakladıkları estetik zenginlikleri için okurken hümanistler zamanla eserlerin barındırdığı fikirlerin nüfuz dairesine girmeye ve Eski Yunan felsefesini ve sanatını tanımaya başlamışlar, hayat, ölüm, insan ve toplum gibi sorunlar üzerine kilisenin dogmatik ve mutlakçı bakışından uzaklaşarak sorgulayıcı ve özgür bir düşünme tavrı geliştirmişlerdir. Klasikleri okuyan ve antik düşünürlerin bu sorunları hem kilise gibi din gücüne dayanmadan hem de yanılmazlıktan söz etmeden incelediklerini gören hümanistler şu inançlara varmışlardır:

1- Bu sorunlar nasıl Eski Yunan'da herkes tarafından düşünülebiliyorduydu şimdi de düşünülebilir.

2- Şu ya da bu hiçbir düşünüş için doğru olmak ve kabul edilmek zorunludur denemez. Burian'a göre ulaşılan bu inançlar hümanizm akımının ikinci ve Avrupa'da yaptığı devrim bakımından önemli olan aşamasıdır.

Bu düşünsel evrim insanın kendisine, dünyaya ve metafiziğe bakışında da köklü değişimlere yol açmıştır. İnsan, din ve Tanrı

karşısında kendisini bir hiç olarak görmek düşüncesinden uzaklaşmaya başlamıştır. Kiliseden gelen nefsiyi yok sayması ve sadece Tanrı'nın adını yüceltmek gayesiyle yaşaması öğütlerine kayıtsız şartsız uymaktan vazgeçer olmuştur. İnsanın yeryüzünde Tanrı'nın günahkâr ve iradesiz bir kölesi olduğu inancı sarsılmış ve onun sadece insan olmaktan kaynaklanan bir değere ve yüceliğe sahip olduğu inancı ortaya çıkmıştır. Ortaçağ zihniyetinin evren üstünde sadece Tanrı'nın düşüncesini dinlemesine karşılık hümanizm bu konuda Eski Yunan'da ve Roma'da olduğu gibi insanın da bir düşüncesi olabilir demiştir.

Burian'a göre hümanist bir akımın başlamasıyla Avrupa'ya iki ana düşünce girmiştir:

1- İnsan Tanrı'nın bir avuç balçığı diye küçük görülmeyip insan olarak önemle ele alınmalıdır.

2- Tabiat, Tanrı'nın sanatının bir eseri olarak seyredilmeyip insan ortamı olarak incelenmelidir.

Hümanistler Eski Yunanla kendi aralarında bir yakınlık ve bir benzerlik bulmuşlardır. Çünkü Eski Yunan insan hayatında akla ve iradeye değer vermiş ve insanı biyolojik, toplumsal, ahlaki, estetik vb. bakımlardan çevresiyle ilişkilerini incelemeye ve anlamaya çalışmıştır. İnsan konusu Eski Yunan düşünce sisteminde çok geniş bir yer işgal etmektedir. Yunan dünyasında din ve Tanrılar hiçbir cemiyette olmadığı kadar insanîdir. Yunan Tanrıları her ne kadar Tanrı olmaları dolayısıyla mükemmellik gösterirlerse de nitelikleri hep insansı niteliklerdir. Bu Tanrıların insanlara mahsus tutkuları ve kusurları vardır.

Burian'a göre hümanizm insanın kendini aramaya çıkmasıdır. Nasıl Herodot, Colomb gibi adamlar dünyayı tanımaya çıktılarsa öylece Sokrat, Erasmus gibi adamlar da insanı tanımaya çalışmışlardır. İnsan ne pagan topluluklarındaki gibi yarı Tanrı ne de karanlık çağlardaki gibi bir köledir. İnsan hem sınırsız bir hayal gücü ve keşfetme hırsı olan bir varlıktır hem de gücünün sınırları bellidir. Aşamayacağı güçsüzlükleri ve

ortadan kaldıramayacağı eksiklikleri vardır. Fakat insan asla köle hiçliğinde de değildir. Hümanizm insanın varlığında barındırdığı güç ve cevherlerle doğa kanunları karşısındaki acziyeti arasındaki dengeyi ve orantıyı ihmal etmeden insanın içinde gizli güçlerin bulunması ve belirlenmesidir. Eski Yunan ve Latin medeniyetleri insanı bu nitelikleri içinde tanıdığı ve idrak ettiği için Rönesans mütefekkirlerine ve dehalarına aydın bir evren gibi gözük müştür.

Orhan Burian *Yücel*'de kaleme aldığı yazılarda sanat ve edebiyat hümanizminin nitelikleri ve etki alanları üzerine ayrıntılı sözler söylemiştir. Bu konudaki görüşlerini en geniş surette “Hümanizma ve Biz III” başlıklı yazısında ortaya koyan Burian milletlerin millî kimliklerini Türk milleti de dâhil olmak üzere hümanizm ve hümanist sanat vasıtasıyla keşfedeceklerine inanan bir düşünürdür (1940: 171-173). Buna göre XV. yüzyıla kadar Avrupa’da bir Fransızlık ya da bir İngilizlik ortada yoktur. Hümanist düşünüş Avrupa’da doğduğu sırada bir yandan da Rönesans sanatçıları sözle, ezgiyle, renkle, taşla didinip çırpınarak kendi halklarına milliyet bilincini vermeye çalışmışlardır. Oysa yüzyıllar vardır ki sözleri ve ezgileriyle sanatçılarımız; dehasıyla bilginlerimiz; kahramanlığıyla ama en çok toprağa geçen kanıyla adsız dedelerimiz bize Türklüğümüzü vermişlerdir. Türklük bu sanatçıların, dâhilerin ve kahramanların emekleriyle var olmuş ve yükselmiştir. Bu bakımdan bizim için benliğin daha önce hiçbir ulus için olmadığı şekilde iki türlü kavranması gerekir. Tarih içinde Türk olarak, geçmiş ve gelecek içinde insan olarak...

Burian’a göre Türkiye’de hümanist düşünüşün yerleşmesi için Türklerin kendini tanıması zorunludur. Bu ise Türk tarihinin başından beri süregelen toplumsal, ahlaki, bilimsel çabalarla felsefe ve edebiyat alanındaki çabaları incelemekle olur. Tarihte üretilen bilimsel ve sanatsal değerlerle irtibatsız bir hümanizm düşünülemez. Fakat tarihe Avrupa’da yerleşen akımların penceresinden bakmak gerekir. Daha önce verilen ön yargıları kabul etmemek, yeni ön yargılar üretmekten sakınmak, yalnız

belgelere ve deney incelemelerine dayanmak gerekir. Avrupa kafasının etkisiyle, aklı istisnasız her şeye üstündür, insanı da gerçekte olduğundan daha çok güce sahip sanmaktayızdır. Avrupa ve klasikler bize hem aklına güvendiği ölçüde büyük işler başarmaya aday güçlü insanın güzelliğini gösterecek hem de insanın her zaman eksik, her zaman amaçlarından uzakta kalmaya mahkûm ama her zaman iyiye, doğruya, güzele erişmek üzere çaba gösteren bir varlık olduğunu öğretecektir.

3. Edebiyat Yazıları

Orhan Burian'ın edebiyat yazıları iki sınıfta toplanabilir: Türk edebiyatı yazıları ve Batı edebiyatı yazıları. Burian'ın Türk edebiyatı yazılarının ekseriyeti yaşadığı dönemin yazarları ve şairleri üzerinedir. Yaşadığı dönemi meşgul eden kavramlar ve meseleler üzerinedir. Türkiye dışı Türk edebiyatına veya cumhuriyetten önceki edebiyata onun yazılarında nadiren değinilmiştir.

3.1. İnceleme

Yücel dergisinin 111. sayısında çıkan “Şiirimizin İki Kefesi” başlıklı etüdü Orhan Burian'ın 1940'ların Türk şiirini ana çizgileriyle izah ettiği bir yazı olması bakımından önemlidir (1946: 157). Burian'a göre 1940'ların Türk şiirinde başlıca iki cereyan vardır. Bunlardan biri toplumun içine karışıp onun sıradan hayatını aksettirmek ve sade diliyle konuşmak isteyen şairlerin temsil ettiği cereyandır. Bu şairler ister şehir sokaklarında olsun, ister rıhtım boylarında olsun ister tarlalarda olsun alçakgönüllülikle hep sıradan adamın, kalabalıktan birinin şiirini söylemek iddiasındadırlar. Cahit Sıtkı Tarancı, Necati Cumalı, Sabahattin Kudret Aksal, Cahit Irgat böyle şairlerdir. 1940'lar şiirinin diğer tarafında ise hayattan ve sokaktan ziyade hayale ve mistisizme meyleden şairler vardır. Bunlar insanlardan ümitsizliğe düşüp Allah'a ve hayali birtakım güzelliklere sığınmak temayülü gösteren şairlerdir. Ahmet Muhip Dıranas, Ziya Osman Saba, İskender Fikret Akdora, Selahattin Batu bu şairlerdendir.

Burian'a göre Türk şiirindeki bu ikilik dünya şiirinde de vardır. Ayrıca Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Oktay Rifat gibi bu cereyanların ikisinde birden düşünülebiyecek şairler de vardır. Bu iki cereyanın birbiriyle raksı 1940'lar Türk şiirinin başlıca özelliğidir.

Burian'ın Türk edebiyatı üzerine kaleme aldığı yazılar eleştirel inceleme mahiyeti taşıyan yazılardır. *Yücel* dergisinin 98. sayısında çıkan "Çeyrek Asırlık Türk Şiiri" ve aynı derginin 123. sayısında çıkan "Geçen Altı Senenin Türk Edebiyatı" makaleleri onun bu sahadaki en kapsamlı etütlerini içermektedir.

Orhan Burian'ın *Yücel* dergisinin 98. sayısında yayımlanan "Çeyrek Asırlık Türk Şiiri" başlıklı yazısı Türk şiiriyle ilgili kapsamlı bir etüttür (1944: 42-46). Burian'a göre Türk şiiri mütarekeden cumhuriyete dili temiz, şekli derli toplu, söylediği hemen anlaşılan bir suretle geçmiştir. Orhan Seyfi Orhon, Yusuf Ziya Ortaç ve Halit Fahri Ozansoy gibi heceyle yazan şairler açık dilin mücahitleridir. Faruk Nafiz Çamlıbel de onların açtığı devrin ilk şairidir. Faruk Nafiz heceyi en ustalıkla kullanan şairdir. Ondan sonra gelenler hep onun çıraklığında kalmışlardır. Türk şiirinde kadını ondan daha iyi anlatan olmamıştır. Yurdun manzaralarından ve çok derine gidemese de acılarından bahseden ilk şair o olmuştur. Burian'a göre Nazım Hikmet son yirmi beş senenin en kabiliyetli destan şairlerinden biridir. Ancak bu türde yazarken düştüğü iki büyük yanlış vardır. İlk yanlış *Simavne Kadısı Oğlu Şeyh Bedrettin* destanında olduğu gibi herkesin içinde yaşayan bir kahraman seçememesidir. Destanları bağrına basacak olanlar milletlerdir. Partiler veya siyasi zümreler değildir. Bütün milletin insanı olmayan insanlar ve bütün milletin hadisesi olmayan hadiseler o milletin destanına yaramaz. Nazım Hikmet'in ilk yanlış buradadır. Diğer yanlış ise yazdığı şiirlerde hafızayı çok küçümsemesidir. Kırıp parça parça hâline getirdiği nazmın hafızalarda yer etmesi çok zordur. Bu zaaf bu şiirleri destan olmaktan çıkarmaktadır. Burian yirmi beş yılın Türk

şiiirinin mümtaz örnekleri olarak gördüğü şairlerle ilgili şunları söylemektedir:

His ve düşüncelerini ahenkli bir terkibe soktuktan sonra ona zengin bir muhayyilenin hilatini de giydirmekte usta olan en görgülü şairimiz Ahmet Hamdi Tanpınar, o da varlığının hendesinden kurtulmak isteyecek kadar sezişi temiz fakat kurtulamayacak kadar sanatının ateşi üstünde olan çilenin şairi Necip Fazıl Kısakürek, bir fağfur kâseye dokunur gibi kalbinden tahassüslerin tatlı sesini dinletmiş olan eski Ahmet Kutsi Tecer, bunların her üçünden de iyi bir şeyler öğrenen Ahmet Muhip Dıranas, kendi gölgelerinden ürperip ağaçlıkta seğırtiren karacalar gibi şiiirleriyle eski Cahit Sıtkı Tarancı, ruh yıkayan şadırvanıyla Ziya Osman Saba ve arada bir Kansu ve Ülgener gibi bir iki genç heves, bu تنها yolun belli başlı yolcuları oldu. (Burian, 1944: 44)

Burian'a göre bu şairler mana yönü kuvvetli ancak ahenk yönü eksik şairlerdir. Güzel şiiir ne söyleneceğini olduğu kadar nasıl söyleneceğini de inceden inceye hesapla yaratılır ve ahenk anlamla yürüyorsa şiiirde güzellik tamdır. Genç şairler sadece alışılagedik biçimleri kırmakla kalmamışlar, şiiirde görünce yadırganacak en aykırı duygu ve düşünceleri de eserlerinde malzeme olarak kullanmışlardır. Bunların başardıklarına her zaman güzel denemez ama cesaretleri her zaman hayranlık uyandırmaktadır. Genç şairlerin şiiirdeki bu alışılagedilmedik tavrı onları yirmi hatta on sene önce yazanlardan çok daha tehlikeli bir imtihana sokmaktadır. Çünkü hafızaların alışık olduğu ahenklerden ve hülyalı düşüncelerden yardım almamaktadırlar. Onun için de eskisinden çok daha samimi, çok daha derinden duyup düşünür bir sanatkar olmak zorundadırlar. Yenilik göstermek gayreti dikkati çekebileceği, gülünç de düşürebilir. Çeyrek asırlık edebiyatın en yüz ağartıcı kolu muhakkak ki şiiirdir.

Yücel dergisinin 123. sayısında yayımlanan “Geçen Altı Senenin Türk Edebiyatı” başlıklı yazısında Orhan Burian II. Dünya Savaşı yıllarının Türk edebiyatını etüt etmiştir (1947: 105-108). Burian'a göre bu yıllarda ortaya konulan edebiyatın en bariz vasfı gitgide artan bir

toplumsallaşma eğilimi göstermesidir. Bu edebiyatın ana düşüncesini insanlığın ve o insanlığın bir parçası olan Türk milletinin saadeti ve hürriyeti teşkil etmektedir. Gitgide toplumsallaşan bu edebiyatın en kuvvetli şubesi ise şiirdir. Yaşayan şairlerin en büyüğü Yahya Kemal'dir. Harp yıllarında neşredilmiş şiirlerin en güzeli ise Ahmet Hamdi Tanpınar'ın "Bursa'da Zaman" şiiridir. Devrin genç şairleri umumiyetle savaştan, ölümden, sefaletten ve istibdattan şikâyet etmektedirler. Ancak bunu hep birbirine benzeyen şiirler yazarak yapmamaktadırlar. Genç şairlerin içinde fikir ve sanat istiklalini kazanmış olanlar vardır. Bunların şiirlerindeki hissiyat, hasretler ve endişeler kadrosu benzeşebilse de söyleyiş tarzları farklıdır. Ahmet Muhip Dıranas, Orhan Veli Kanık, Fazıl Hüsnü Dağlarca ve Oktay Rifat savaştan şikâyet eden şiirler yazarlar. Ancak bunu kendi söyleyişleri, kendi sanatsal tarzları içinde yaparlar. Bunlar devrin seçkin şairleridir. Bu seçkin şairler sınıfının hemen ardından Sabahattin Kudret Aksal, Melih Cevdet Anday, Orhon Murat Arıburnu, İbrahim Zeki Burdurlu, Cahit Külebi, Behçet Necatigil, Ziya Osman Saba, Hamit Macit Selekler, Emin Ülgener, Celal Sılay, Asaf Halet Çelebi, Sabahattin Teoman ve İskender Fikret Akdora gibi şairler gelmektedir ki yarın için büyük ümitler uyandırdıkları kadar, bugün de büyük şair denmeye layıktırlar.

Burian'a göre harp zamanları roman gibi sürekli ve yoğun çalışmaya ihtiyaç gösteren bir edebi tür için elverişli değildir. Bunu II. Dünya Savaşı yıllarında Türk edebiyatı da ispat etmiştir. Bu yıllarda yeni bir romancıyla karşılaşılmamıştır. Eskiler de fazla eser vermemişlerdir. Halide Edip'in harbin sonunda neşrettiği "*Sonsuz Panayır*" toplumsal bir hicivdir ve İngilizlerin büyük romancısı Thackeray'³ çok andırmaktadır. Maddi manevi bütün değerleri altüst eden savaşın türedi burjuvalarını

---

³ William Makepeace Thackeray (1811-1863). İngiliz romancı. Asıl şöhretini XIX. yüzyıl başları İngiltere'sini anlattığı *Vanity Fair* ve XVIII. yüzyıl başlarında kraliçenin hizmetindeki bir albayın gençliğini anlattığı *Henry Esmond*'un Tarihi romanlarıyla kazanmıştır.

alaya alan bu roman, Halide Edip'in sanatkârlığına bir şey ilave etmemiştir. Ancak Türk edebiyatının üzerinde ısrarla durmaya başladığı toplumsal meseleler bakımından dikkate değerdir. Reşat Nuri Güntekin, harp yıllarında neşrettiği üç dört eserle sanatında ne bir ilerleme ne de bir gerileme kaydetmiştir. Bununla beraber yakın çağlardaki bir kasaba hayatını canlandıran *Değirmen* kendi tarzının en iyi örnekleri arasında yer alacaktır. Reşat Nuri, romanlarındaki hoş mizah ve üslup oyunlarına başvurmeyen bir yazar olması nedeniyle çok okunmaktadır. 1940'ların roman sahasında birdenbire tanıttığı tek isim Abdülhak Şinasi Hisar'dır. Ellisini geçinceye dek ancak mecmualarda gözükten ve ağızdan ağza bir edebiyat ehli olarak tanılan Abdülhak Şinasi, ilk eseri olan *Fahim Bey ve Biz* ile CHP roman armağanında üçüncülük mükâfatı almıştır. Devrin meyillerinden büsbütün uzak bir üslupçu ve kendi içine kapanık bir tahlilci olan Abdülhak Şinasi zamanın en ücra fildişi kulesine çekilmiş yazıcıdır.

Burian'a göre hikâye türü, küçük oluşu, geniş bir hayal gücüne ihtiyaç göstermeyişi ve fazla uzun bir çalışma istemeyişiyle yazıcıların çok rağbet gösterdiği bir türdür. Hikâyecilikte II. Dünya Savaşı öncesinin tanınmış iki adı Sabahattin Ali ve Sait Faik son senelerdeki yazılarıyla bu türün yine baş işçileri olarak kalmışlardır. Bu yazarlarla birlikte Oktay Akbal, Cahit Beğenç, Orhan Kemal, Cevdet Kudret Solok, İlhan Tarus ve Kemal Bilbaşar gibi gençler de edebi şöhretlerini hikâyecilikle kurmak gayret ve istidadındadırlar. Türk edebiyatında son altı senede en verimli saha tercüme sahası olmuştur. Bu savaş yıllarında Millî Eğitim Bakanlığının Babil edebiyatından İskandinav edebiyatına kadar beş yüz ciltlik tercüme faaliyeti doğup gelişmiştir. Bu tercüme Türk okuyucusunu dünyanın büyük eserleriyle tanıştırmakta ve onda bir zevk yükselmesine sebep olmaktadır. Bu durum yazarların bundan böyle daha titiz bir sanat ölçüsüne göre yazmalarını gerektirecektir. Yoksa sanatkârlıkları ölüme mahkûmdur. Bundan başka tercüme okuyucuların çeşitli fikirler ve tarzlarla tanışmasını sağlamaktadır ve

nihayet tercüme okuyucuda ifadenin iyisine kötüsüne dikkat etme itiyadını kökleştirmektedir. Tercüme yabancı eserlerin büyük topluluklara mal edilmesine olduğu kadar Türkçenin kendine de hizmet etmiş olmaktadır.

Ufuklar dergisinin 2. sayısındaki yazısında kaleme aldığı “Amerikan Edebiyatından Bir Pay” başlıklı yazısında Burian “sınır edebiyatı” kavramı üzerinden Amerikan edebiyatıyla Türk edebiyatının son yüz yılını mukayese eder (1952: 34-35). Burian'ın bu yazısında verdiği bilgilere göre Amerikan edebiyatının sadece Amerika'ya has bir kolu vardır. O da sınır edebiyatıdır. Ancak buradaki sınır sözüyle kastedilen memleketleri birbirinden ayıran sınırlar değildir. Bir milletin kendi ülkesi hakkında zihninde beliren meçhullerdir. Bir ülkenin coğrafyası, bitki ve hayvan örtüsü, folkloru, farklı kültürleri ve yaşayış biçimleri hakkında o ülkenin millet-i hâkimesinin bilgisizliğidir. Bu bilgisizliği ortadan kaldırmaya çalışmak Avrupa kökenli Amerikalılara yurtlarını keşfettirmiştir. Avrupa kökenli Amerikalılar Atlas kıyısından başlayarak üç asır içinde Pasifik kıyısına kadar yeni memleketlerini her yönüyle tanımışlardır. Amerikan edebiyatı bir bakıma Amerikalıların yurtlarını görüp tanıma macerasını aksettirir. Amerikan edebiyatının ilk yazarı olan kaptan John Smith'in 1608 yılında basılan ilk eserinden Mark Twain, Jack London ve Willa Cather gibi yazarların eserlerine kadar birçok eser sınırcı edebiyattır.

Burian'a göre ileride tarihçiler bizde de bir sınır edebiyatından söz edeceklerdir. Osmanlı İmparatorluğu kuruluncaya dek dikkatini daha ziyade ruh terbiyesine ve kişinin iç dünyasına yöneltmiş olan Türk edebiyatı ondan sonraki beş yüzyıl bir şekil ve sözle uğraşma alanı olmuş görünmektedir. Tanzimat ve Servet-i Fünun edebiyatları Türkçeye Batı'nın edebi türlerini getirmiştir ama onlar da tıpkı divan edebiyatı gibi en çok şekil edebiyatlarıdır. Burian'a göre sınırcı edebiyat bizde ilk örneklerini yeni lisan davası ve onu takip eden memleket edebiyatı

çığıyla beraber vermeye başlamıştır. Bu edebiyatın örneklerinin göze çarpacak kadar çoğalışı ise son yirmi yıldır görülmektedir.

Burian'a göre inkılâptan sonra Türk şair ve yazarlarının memleketi bütün kültürel varlığıyla keşfe çıkması bizde de sınırcı edebiyatın güçlü bir cereyan hâlinde var olduğuna delalet eder:

Gazetelerde türlü vesilelerle çıkan memleket makaleleri, sahnelerde, kitaplarda yer alan saz şairleri, bir zaman da olsa yaşamış Halkevi dergileri, mesela bir hekimin çeltikten şikâyet notları, mesela bir coğrafyacının Cilo Dağı hakkındaki tetkiki, bin bir tepeden sızan sicim gibi suların nasıl birbirine eklene eklene bize nehir büyüklüğünü bulan bir sınır edebiyatı verdiğini gösterecektir. (1952: 34-35)

Ufuklar dergisinin 4. sayısında çıkan “Şiirimizde Kuvvetli Bir Cereyan” başlıklı yazısında Orhan Burian, Türk şiirinin cumhuriyetin ilk yirmi beş yılındaki hüviyetini etüt etmiştir. Burian'a göre şiirde Türkiye'nin manzaralarının ve insanının ilk kaynak olarak kullanılışı bu dönemde Türk şiirindeki en kuvvetli cereyandır. Dile ve biçime özenilmeden *instantané* fotoğraflar gibi meydana getirilen resim-şiircikler Türk şiirinin bu dönemdeki ana eğilimidir. Bu dönemde evvela Faruk Nafiz Çamlıbel'in hece düzeni sonra Nazım Hikmet serbestliği daha sonra da Orhan Veli'nin Japon şekilciliği yayılmıştır. Bu dönemde şiirde şekil tercihleri değişmekle birlikte anlama verilen önem değişmez. Şairler şiirde anlama büyük önem verirler ve okuyucuların da önem vermesini isterler. Kemalettin Kamu, Ömer Bedrettin Uşaklı ve Behçet Kemal Çağlar anlama büyük değer ve önem veren şairlerdir.

Galata Köprüsü kalabalık
Üstünden insan eksilmez
Arı kovanından farkı yok
Sessizlik nedir bilmez.
Ama altı bambaşkadır üstünden,
Herkesin yolu düşmez⁴

⁴ Sabih Şendil'in 1951 yılına ait *Gelin Dünya* kitabındaki Galata Köprüsü şiiri.

Bunlar gibi dizeleri yazabilecek çok şair vardır belki ancak bu şiirdeki anlam hassasiyetiyle Faruk Nafiz'in Han Duvarları'ndaki anlam hassasiyeti birdir.

Burian'a göre Türk şiirinin malzemesini Türkiye'nin manzaralarından ve insanından toplaması son yirmi beş yılın ana eğilimidir. Ancak bu bütün şiirlerin aynı sözleri tekrarladığı anlamına gelmez. 1920'lerin başında yörük kızlarından, yaylalardan, kağnılardan söz eden şiirlere 1950'lerin başında artık rastlanmaz. 1950'lerin resim-şiirleri insanların toprak üzerinde çektikleri acıları belirtmek üzere yazılan şiirlerdir. İlk memleket şiirlerinde hayal katılmış manzaralar da vardır. Ancak son yazılanlarda gerçek en sert, en haşin çizgileriyle ortaya çıkarılmıştır. Bu gerçeklik Fazıl Hüsnü ve Bedri Rahmi gibi usta şairler elinden çıkmamışsa çok bir örnek gibi durur. Ancak ne olursa olsun Türk ülkesini ve Türk insanını en yalın manzaralarıyla sergilemek Türk şiirinin son otuz yıldaki en kuvvetli cereyanıdır.

3.2. Eleştiri

Yücel dergisinin 78. sayısında Garip beyanamesi hakkında kapsamlı bir değerlendirme ve eleştiri yazısı yayımlanmıştır. Sohbet şeklinde olan “Sanatın Başı Hayrettir” başlıklı yazı konuyla ilgili Orhan Burian ve Vedat Günyol'un görüşlerini içermektedir (1941: 244-245).

Burian ve Günyol'a göre eski tarihlerden beri şiirin iki temel unsuru kelime tasarrufu ve hayal bereketidir. Başlangıçtan beri konuşma dilinden ayrı kalmak şeklindeki gariplik şiirin asli özelliklerinden biri olmuştur. Yani Garip şairlerinin şiire suniliğın sonradan girdiği görüşü doğru değildir. Tabiatı gereği bir miktar yapaylık şiirde hep var olmuştur. Bütün sanatkârlar için insanları heyecanlandırmak, şaşırtmak, onlarda hayret uyandırmak ezeli ve ebedi bir ülküdür. Hayret unsuru sanatkârdan sanatkâra değişir ancak arzusu zamandan zamana değişmez. Esasen Garip şairleri de samimi bir tabiileşme arzusu içinde değildirlen. Onlar tabiileşme dedikleri safiyete ve besatete Türk şiirinde pek kullanılmadığı

için yönelim göstermektedirler. Safiyet ve besatet Garip şairlerinin şiirlerini takdim ettikleri zümrelerde hayret uyandırma yöntemidir. Safiyet ve besatet eğer tabii olsaydı Garip şairleri onlardan da kaçarlardı.

Burian ve Günyol'a göre Garip şairlerinin azınlığa değil de bütün insanlara hitap eden şiir yaratmak iddiası rasyonel gözükmemektedir. Çünkü bir sanatın bütün insanlara hitap edebilmesi için insanlar arasında bir zevk birliği olması gereği vardır. Böyle bir zevk birliği temin edilmesi ise sanatın ölümü anlamına gelir. Şiirde basit dil bilinçdışına ait muğlak fikirlerin ifade bulamamasına örtülü kalmasına sebebiyet verebilir. Uzun müddet tefekkür etmeden, sabretmeden, ruhi otomatizmle yaratılacak şiirse duyulması ve anlaşılması zor olacağından Garip şairlerinin arzu ettiklerinin tersine bir azınlığa hitap edebilecektir.

Burian ve Günyol'a göre Garip beyanmesinde ortaya konan şiirin burjuvaziye ve dine kölelik ettiği savı da tarihi gerçeklere uygun değildir. Hem şiirin bir işe yaraması ve geniş kitlelere hitap etmesi gerektiğini söyleyen bu şairler şiirin tarihi ve toplumsal meselelerde söz söylemesini tenkit değil müdafaa etmelidirler. Fikirlerindeki açık olmayan ve çelişik taraflara rağmen Burian ve Günyol, Garip şairlerinin kimi şiirlerinin hatırlanmaya değer olduğu görüşündedir. Yeni edebiyatın başlıca vasfı realist olmasıdır. Mübalağadan ve fanteziden kaçmasıdır.

Bu yazının neşrinden on bir sene sonra Orhan Burian Garip şairleri hakkında *Ufuklar* dergisinin 9. sayısında çıkan bir tenkit kaleme alır (1952: 275-279). “Kanık-Anday-Rifat Üçlüsüne Son Bakış” başlıklı bu tenkidini Burian Oktay Rifat'ın 1952 yılında çıkan *Aşağı Yukarı* ve Melih Cevdet'in yine 1952 yılında çıkan *Telgrafhane* kitaplarını okuduktan sonra yazar. Burian'a göre Garip şiirinin öncü şairi Orhan Veli'dir. Onun diğer Garip şairleri üzerinde tesiri büyük olmuştur. Kanık kusursuz bir şair değildir. Onun da bölük pörçük kaldığı şiir yerine beyanat veya tekerleme yazdığı vardır. Ama hem konuda hem de söyleyişte usta bir şair olduğu muhakkaktır. “Vazgeçemediğim” ve

“Vatan İçin” şiirleriyle veciz şiiri edebiyatımıza getiren Orhan Veli'dir. O hicivciliğiyle de Türk şiirinin müstesna şairlerinden biridir. Onun hicviyelerini güzel yapan bunlarda aşırılığa ve hırçınlığa gitmemesidir. Burian'a göre Orhan Veli Kanık'ın şiirlerindeki en hâkim hususiyet insan ve dünya sevgisidir. Bu hususiyet onun özellikle son şiirlerinde görülmektedir. Orhan Veli insanların salt insan olarak yeryüzünde idrak ettikleri maceraya alaka göstermektedir. Oysa Oktay Rifat ve Melih Cevdet insanı yeryüzünde birtakım hakları olan bir varlık olarak ele almak eğilimindedir. Böylece *Aşağı Yukarı* ve *Telgrafhane* konu bakımından bir bütünlük göstermektedir. Hayatın gidişini beğenmemek, müşkül durumda olan insanlara acımak, bencil kişilere kızmak, iki kitabın şiirlerine bir görüş bütünlüğü vermektedir. Oktay Rifat'ta bu duygular daha belirsizdir. Ancak “Eşraf Tekerlemesi”, “Çocuğun Dışları” gibi şiirler diyeceğini dosdoğru demektedir. Oktay Rifat'ın bu kitabında en göze çarpan taraf söyleyeceklerini *allegorie* yani temsil yoluyla söylemesidir. Bu nedenle bazı şiirleri anlaşılmadan kalmaktadır. Oktay Rifat şiirlerinin tesirini artırmak için zıtlıklardan çok yardım beklemektedir. Ama bu zıtlıklar *paradoxe* çeşidinden fikir aykırılıkları değildir, mantıksızlıklardır. Orhan Veli Kanık'ın dil kıvraklığına en çok yaklaşan Oktay Rifat'tır. Bu dille aklını değil de gönlünü dinleyerek yazdığı şiirler birinci sınıf şiirlerdir. *Aşağı Yukarı* kitabındaki “Aydınlık” son on yılın nefis liriklerinden biridir. Yine bu kitaptaki “Uludağ Sokak Satıcıları” ise Türk şiirinin en güzel örneklerini toplayan bütün antolojilere girecektir.

Burian'a göre Melih Cevdet Anday'ın *Telgrafhane* kitabındaki şiirlere katı bir hınç havası hâkimdir. Yeni şiirde fakirleri, işçileri, ırgatları ve mahpusları ve Galata Köprüsü'ndeki çocukları anıp duygulanmak çok yaygındır. Yeni şiire santimentalizm getiren kahramanlar bunlardır:

Muhakkak olan şudur ki onlar başlarında Orhan Veli Kanık ile bundan on, on iki yıl önce, o isabetli putkıranlığa girişmeseydiler, günümüzün

açık düşünceli, duru sözlü, genç şairlerinde şimdi görüp zevk duyduğumuz azatlığı rahat göremeyecektik. (1952: 279)

Yücel dergisinin 104. sayısında kaleme aldığı “Edebiyatı Üç Buut” başlıklı yazısında Orhan Burian bir Amerikan münekkudinun eşya gibi sanatın da üç boyutlu olduğunu ileri sürdüğü bilgisini verir (1945: 125). Bu boyutlar şunlardır: yükseklik, derinlik ve genişlik. Burian’a göre Amerikan münekkudinun bu buluşu hiç de fena değildir, insanı son derece isabetli buluşlara vardiyan bir buluştur. Hem eski edipler hem de yeni edipler için uygulanabilecek bir usuldür. Dünya edebiyatında bu boyutların üçünün birden ancak Homeros, Dante, Shakespeare gibi sanatçılarda bulunur. Burian’a göre yükseklik kuvvetli bir imana dayanan yazıların vasfıdır. Bu iman din ve ahlak meselelerini de gözetebilir, yalnız cemiyet meselelerini de içine alabilir. Derinlik şüphe edenlerin, sorular sorup cevap bulamayanların hususiyetidir. Sorup anlamak derdi bu sanatkârları derinleştirir. Genişlik ise ruh ve iman meselelerini ikinci sıraya koyan ve insan topluluklarının davranışlarını öne alan sanatkârlarda bulunur. Türk edebiyatının son elli yılına bakılırsa Halit Ziya’da genişliğin bulunmadığı; ancak derinlik ve yükseklik bulunduğu görülecektir. Yakup Kadri’de yükseklik Halit Ziya’dan daha azdır ama derinlik ise daha çoktur. Reşat Nuri’de sadece genişlik vardır. Yahya Kemal kendisinden evvelki Tevfik Fikret ve Mehmet Akif gibi şairlerle kıyaslanınca yüksek ve derin gözüktür ama onda hiç genişlik yoktur. Hem dünya hem de Türk edebiyatında bu üç boyutun hepsini kendinde toplamış sanatkâr bol değildir.

Burian’a göre toprakla bir başına cenkleşen köylü yeni Türk şiirinin en köklü mevzuudur. Ancak bundan Anadolu’yu ve memleketi anlatan şiirlerin sürekli aynı sözleri tekrarladığı anlamı çıkarılmamalıdır. Cumhuriyet’in ilk senelerinde romantik bir Anadoluculukla yaylalardan, yörük kızlarından, kağınlardan söz eden Türk şiiri artık daha haşin ve daha acı bir Anadolu realitesini aksettirmektedir. Anadolu şiirlerinin ilk örneklerinde hayalin tatlılaştırdığı manzaralar vardır. Fakat bu hayal

temayülü 1950'lerde yerini keskin bir gerçekliğe terk etmiştir. Eğer bu haşinlik Dağlarca ve Eyüboğlu gibi usta şairlerin elinden çıkmamışsa bir örnek gibi durmaktadır.

Yücel dergisinin 113. sayısında çıkan “Şairlerimiz Üzerine” başlıklı yazısında Orhan Burian'ın 1940'ların Türk şiiri hakkındaki fikirlerini bulmak mümkündür. Orhan Burian bu yazısını 1945 CHP Şiir Müsabakası⁵ vesilesiyle kaleme almıştır. Burian'a göre bu yılların belli başlı şairleri Ahmet Muhip Dıranas, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Bedri Rahmi Eyüboğlu, Cahit Sıtkı Tarancı, Orhan Veli Kanık ve Oktay Rifat'tır. Bu şairlerin altısı da birbirinden ayrı tarzda şiirler yazarlar. Altısı da güzel yazar ve altısına da özenen şairler vardır. Ahmet Muhip ahenkli mısralarla tatlı hatıraların renkli ve başardıklarıyla yetinmeyen şairidir. Şiir hayatının başındaki edebi süslerden zamanla uzaklaşarak derviş sadeliğiyle kalmış ve yine okuyanı memnun eden şiirler yazmıştır. Bedri Rahmi şiirlerinde dile ve ahenge harabati bir aldırışsızlıkla yaklaşır. Ve bu aldırışsızlık onun şiirlerine resimlerinde olduğu gibi bir çalım ve göz alıcılık kazandırır. Orhan Veli, İstanbul Türkçesinin sihirbazıdır. Onun Türkçenin deyimleri, çağrışımları ve nükteleriyle öyle bir oynayışı vardır ki on topu birden havada oynatanların hüneri onunkinin yanında hiç kalır. O her an yenidir ve yenilikler getirir. Başardıklarıyla böbürlenmez. Sözden yana gösterdiği hüner virtüözite seviyesindedir. Oktay Rifat içe

---

⁵ CHP Sanat Mükâfatı 1942-1947 yılları arasında düzenlenmiş bir sanat yarışmasıdır. 1942'de roman dalında; 1943 yılında müzik dalında; 1945 yılında piyes dalında; 1946 yılında şiir, mimari ve piyes dallarında; 1947 yılında yine piyes dalında bu mükâfat verilmiştir. Burian'ın yazısında 1945 yılını kullanması mükâfata başvuruların bu yıl toplanması sebebiyledir. 1946 CHP şiir mükâfatında birinciliği Otuz Beş Yaş şiiriyle Cahit Sıtkı Tarancı; ikinciliği Cabbaroğlu Mehemed şiiriyle Attila İlhan; üçüncülüğü ise Çakır'ın Destanı adlı şiir kitabının 70. sayfasında yer alan şiiriyle Fazıl Hüsnü Dağlarca kazanmıştır. Mükâfatın jüri başkanlığını İbrahim Alaattin Gövsa yapmıştır. Jüride Yahya Kemal Beyatlı, Nurullah Ataç, Ahmet Hamdi Tanpınar ve Behçet Kemal Çağlar gibi seçkin şair ve yazarlar vardır. Yarışmaya toplam 164 şiir katılmıştır. Öte yandan CHP Sanat Mükâfatı 1944 yılında verilmemiştir.

dokunmak sanatını bütün arkadaşlarından iyi bilen bir şairdir. Şiirlerinde hüznle sevincin karışmasından teşekkül eden hususi bir mayhoşluk vardır. İnsan olmanın gönülde uyandırdığı şefkati, muhabbeti dile getirişi çok tatlıdır.

Burian'a göre Cahit Sıtkı dönemin şiirinin Proteus'udur⁶. Hiçbir şekle uzun zaman bağlı kalmaz. Değişip durur. Ama her şeklinde ayrı bir sihir vardır. İlk başlarda onun Dıranas ile karşılaştırılması mümkündür. Sonra Kanık yahut Rifat ile karşılaştırılabileceği zamanlar da oldu. Halk şairlerinin usta yollu koşmalarından Nedimane vezin iptilasına kadar her türlü şiiri yazmaya gücü vardır. Cahit Sıtkı'nın büyük sırrı hüviyetsiz gözükmesindedir. Cahit Sıtkı Türk şiirinin Proteus'u ise Fazıl Hüsnü de Burian'a göre Pythia'sıdır⁷. Pythia gibi o da herkesten başka garip bir dille konuşur. İnsanı her türlü tecellileri ile araştıran Çakır'ın Destanı'nda şair insanın bütün üzüntülerine, bütün yoksulluklarına, bütün ümitsizliklerine demir atacak limanı bulmuştur. Bu liman insanların hepsini birden kucaklayan sevginin limanıdır. Tek tek şiirlerle okuyucusunu büyülemekten kaçınıp toplu bir insan ve kâinat anlayışını şiire sığdırmaya çalışan tek Türk şairi Fazıl Hüsnü'dür. O şairi bir misyon bir ilahi vazife adamı olarak kabul eder. Pythia doğrudan doğruya şiir ve kehanet Tanrı'sının verdiği ilhamla konuşurdu. Eski Yunan'ın en büyük kâhini oydu. Dağlarca da duygu kuvvetinin verdiği bir kehanetle konuşur. Kelime ve ses ahenklerinin yalnız ona mahsus bir yeniliği

---

⁶ Yunan mitolojisinde Proteus hem deniz Tanrısı'nın çobanıdır, onun sürülerini güder hem de gelecekte haber vermek kudretine sahiptir. İnsanlar bu kudreti nedeniyle onu ele geçirmek isterler ancak bunu başaramazlar. Çünkü Proteus sürekli şekil değiştirir. Bu suretle peşindekileri aldatır.

⁷ Yunan mitolojisinde Delphi şehrinde dünyanın göbeği denen bir çukur vardır. Bu çukurdan insanları sarhoş eden bir buhar çıkar. Tanrı Apollo'ya danışmaya gelenler için buraya üç ayaklı bir sehpa konular, bu sehpanın üzerinde de Pythia adlı bir başrahibe oturur. Bu rahibenin buharla sarhoş olduktan sonra söylediği sözleri etrafındaki rahipler kaydederler, sonra şiir şekline koyarak Tanrı'ya danışmaya gelmiş olanlara verirler.

ayrılığı vardır. Dağlarca son yirmi beş yılın büyük şairleri arasında şairlik hilatını Nazım Hikmet'ten bile daha büyük bir azametle giymiş tek şairdir. Fazıl Hüsnü, inkılaptan beri yetişen şairlerin en büyüğüdür.

Ufuklar dergisinin 10. sayısında çıkan “Şiir Dilimizin Geleceği” başlıklı yazısında Orhan Burian, Nurullah Ataç'ın *Ulus* gazetesinde çıkan bir yazısını eksen alarak Türk şiir diliyle ilgili görüşlerini ortaya koymuştur (1952: 303-305). Nurullah Ataç söz konusu yazısında Türkçenin yüz yıl sonra yabancı kelimelerden çok ayıklanacağını söylemekte ve bu ayıklanma nedeniyle Cahit Sıtkı, Fazıl Hüsnü ve Sait Faik gibi şair ve yazarların tasfiyeye uğrayacağı tahmininde bulunmaktadır. Ataç'a göre bu sanatçılar 2050 yılında edebiyat araştırmalarına konu olabilecektir ama okunmayacaktır. Çünkü Fuzuli, Nefi ve Tevfik Fikret gibi dilleri eskiyecektir.

Burian'a göre Ataç'ın bu görüşü mübalağa barındırmaktadır. Bu üç edip dil bakımından birbirinden farklı davranmaktadır. Sait Faik dil konusunda kayıtsız ve tertipsiz bir yazardır. Bu bilinçli bir tertipsizliktir. Rüyalarını ve duygularını bir söz akıntısı hâlinde anlatır. Tek düşündüğü ne söyleyeceğidir. Kelime seçkisine ehemmiyet vermez. Yüksek bir sanatçı olmasına rağmen de bu dil kayıtsızlığının cezasını görecektir. Fazıl Hüsnü'de de bir dil derdi vardır. Ama o dil konusunda Sait Faik gibi adamsendeci bir davranış içinde değildir. İlk iki kitabında müdafaa edilmesi güç bir yabancı kelimeler sarhoşluğu vardır. Ama Türk Dili dergisinde çıkan son şiirleri dil bakımından gayet sade ve durudur.

Burian'a göre tabii denebilecek bir Türkçe varsa Cahit Sıtkı'nın Türkçesidir. Şiirlerinde kullandığı “hâlâ” “akıl” “şükür” “zaaf” gibi yabancı kökenli kelimeler Türkçede karşılığı olmayan kelimelerdir. Bu kelimeler de Tarancı'yı yüz yıl sonra anlaşılmasız hâle getirecek cinsten kelimeler değildir. Fuzuli'ye nispetle 1950 Türkçesi neyse Tarancı'ya nispetle 2050 Türkçesi o olacaktır demek doğru olmaz. Türkçenin yaşayan bir müessese olarak değişeceği muhakkaktır. Son elli yılı da

esasen bu değişimin bir tarihidir. Ancak Orhan Seyfi Orhon'un, Ziya Gökalp ve Mehmet Emin Yurdakul'un şiirleri ilk kez neşredildikten kırk yıl sonra da sadeliklerini muhafaza etmektedir ve dil bakımından bir değişikliğe ihtiyaç göstermemektedir. Ancak Yahya Kemal ve Ahmet Hamdi Tanpınar gibi şiirlerinde girift fikirlerini kullanmak isteyen şairler onların yalın Türkçesiyle yetinemezler. Yüz yıl sonraki edebiyatın nasıl bir dilinin olacağı şimdiden kestirilemez. Ancak Burian, o dilin daha öz bir Türkçe olacağı ve onda mesela "tasavvur" kelimesinin kullanılmayacağı fikrini benimsememektedir:

Dillerin değiştiği kelimelerin öldüğü doğrudur. Ama bu değişme katışık dilden tek köklü öz dile gider hükmünü vermek için dil tarihinde ben bir örnek hatırlamıyorum. Hem de bana bundan elli yıl sonraki yazı dilimiz bundan elli yıl öncekinin değiştiği kadar değişmeyecek gibi geliyor. Bu tahminimde yanılmıyorsam Tarancı ile Dağlarca bizden beş altı nesil sonrakilerce de yalnız edebi araştırmalar hatırı için değil, düşünce ve hayal ufuklarını genişleten şairler olarak okunacaklardır. (1952: 305)

Sonuç

Orhan Burian'ın makale, deneme, edebiyat eleştirisi ve edebi etüt türünde kaleme aldığı yazılar geniş bir konu, isim ve eser yelpazesine sahiptir. Ancak devrin yazarları içinde ona istisnai bir konum kazandıran yön hümanizm üzerine yazdığı yazılar ve İngiliz edebiyatından yaptığı tercümelelerdir. Edebi tercüme Türkiye'de 1940 yılında Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu'nun kuruluşuna dek ihmal edilmiş bir saha olarak kalmış, Türk okuyucusu yabancı dillerde yazılmış büyük eserlere ileri dil bilgisine sahip fertler hariç ulaşamamıştır. Bu büro Türk kültür hayatına yabancı dillerde yazılmış eserleri sistemli ve kapsamlı bir şekilde ilk kez kazandırarak büyük bir vazife görmüştür. Orhan Burian da bu büronun ilk çevirmenlerinden biridir. Onun bu büro için İngiliz edebiyatından yaptığı ve bir kısmı *Tercüme* dergisinde de çıkan çevirileri Türk okurlarının başta Shakespeare olmak üzere İngiliz klasiklerini tanınması bakımından çok önemli bir hizmettir. Burian'la ilgili üzerinde dikkatle durulması gereken bir diğer yön de onun hümanizm fikirleridir.

1935 yılında yayın hayatına başlayan *Yücel* dergisi hem yazar hem de yazı kadrosuyla cumhuriyeti kuran ve ilk yirmi yedi yılında yöneten kadrolara çok yakın bir dergidir. Halkevleri dergileriyle beraber cumhuriyetin kültürel ve felsefi ülkülerini temsil eden bir dergidir. Orhan Burian bu derginin yayın politikasına yön veren yazardır. Dergiyi hümanist çizgiye taşıyan da yakın arkadaşı Vedat Günyol ve Sabahattin Eyüboğlu gibi yazarlarla beraber odur. *Yücel*'in hümanizm konusundaki neşriyatı Burian'ın yazar kadrosuna katılmasıyla birlikte başlamıştır. Orhan Burian'ın *Yücel* dergisinde yazdığı denemelerle cumhuriyetin ideal aydın tipini temsil ettiği söylenebilir. Peki, bu aydın tipinin özellikleri nelerdir? Bu aydın tipi septik düşünme metodolojisine göre düşünür. İnsan iradesini ve aklını zamanın ruhunu tayin edip ona uyum sağlamada en büyük rehber kabul eder. Türk düşüncesinin ve sanatının belirli bir zamanda çivilenip kalmasına rıza göstermez. Müreffeh ve muvaffak olmak isteyen milletlerin akılla ve bilimle çelişemeyeceğini bilir. Osmanlı Devleti'nin çözüldüğünü ve çöküşünü onun bağlı bulunduğu hayat reçetesinin de çöküşü olarak görür. Osmanlı Devleti'nden cumhuriyete intikal eden eğitimsiz, bakımsız ve dünyadan kopuk nüfusun mistisizmle değil pozitif bilimlerle ondurulabileceğine inanır. Cumhuriyetin ideal aydın tipi Türk tarihini askeri zaferler veya mağlubiyetler penceresinden çok kültür penceresinden mütalaa eder. Tarihi milli kimliğin teşekkül ettiği bir yer olarak görür. Milli kimlikten ayrı bir bugün ve gelecek de tasavvur etmez. Ancak ona göre milli kimliğin bugündeki ve gelecekteki teşekkülü tarih içinde dayandığı esaslara dayanmayacaktır. Aklın ve bilimin inşa ettiği dünyanın yasalarına dayanacaktır. Orhan Burian'a göre Türk aydını Batı'nın statik olmayan zihinsel âlemine hümanizm yoluyla iltihak edebilir. İnsanı her şeyin ölçüsü; hür iradeyi ve akli da insanın en büyük hazineleri görek iltihak edebilir.

1930'ların ve 1940'ların Türkiye'sinde devletin benimsediği ve uyguladığı kültür politikaları “kafası Batılı, kalbi Türk” yurttaşlar

yetiştirmeyi hedefler. Bu ideal yurttaş vatanın inşası ve tebcili yolunda çalışırken imparatorluk asırları boyunca unuttuğu Türklük şuurundan ve gururundan hız alır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ve ilk çeyrek yüzyılı, Türkçülük ve Batıcılık fikirlerinin tarih sahnesindeki tahakkuku ve zaferi olarak değerlendirilebilir. Cumhuriyeti kuran askeri ve siyasi kadro Türk milletinin tarihte başardıklarıyla büyük ve kudretli bir millet olduğuna şeksiz tereddütsüz iman eder, millete de bu imanı aşlamak davasını güder. İmparatorluğun yüz elli-iki yüz yıl devam eden bir gerileme devrinden sonra yıkılması, bu kadroya göre imparatorluğa maddi ve manevi hüviyetini veren birtakım değerlerin de kadükleştiği anlamına gelmektedir. Osmanlı İmparatorluğu ezeli komşusu ve hasmı olan Batı'nın Rönesans hareketi, sekülerleşme ve endüstrileşmeyle kurduğu akıl ve madde medeniyetine ayak uyduramamış ve Batı karşısında safha safha gerileyerek yıkılmıştır. Onu bir zamanlar düşmanları karşısında büyük zaferlere götüren ruh ve kafa bir zamandan sonra ya özünü kaybetmiştir ya da bir meskenet kaynağı hâline gelmiştir. O hâlde yeni devletin ulus inşası işlevsizliği ispatlanmış o değerlere göre şekillenemez. Bu ulusun “zaman denen coşkun sele katılmasını” sağlayacak değerlere göre şekillenir. Orhan Burian'ın da dâhil olduğu bir aydınlar zümresinde bir fikir, sanat ve edebiyat konusu olarak tartışılan hümanizmin, cumhuriyetin ilk yirmi yedi yılında devleti yöneten kadrolarca benimsenen Batıcılığın aydın sınıfındaki yansımalarından biri olduğu söylenebilir. Orhan Burian'a göre Batı'ya mahsus pozitivizmin, kartezyen felsefenin ve zengin edebiyatın temelinde Grek ve Roma menşeli hümanizm vardır. Hümanizm, insanı bir değer ve bir problem olarak bütün mevcutların merkezine yerleştirmek demektir. İnsan cinsinde daimi olan yenilenme ve ilerleme arzusunu hayatın bütününe yayma ideali demektir. Hümanizm bir toplum hareketi değildir. İdeal toplum tarifi de yapmaz. İdeal aydın tarifi yapar. Hümanizm, cumhuriyetin müesseselerde, eğitimde ve sosyal hayatta imza attığı köklü reformların fikir ve sanat cephesini temsil etme görüntüsü verir.

Orhan Burian ne eski Osmanlı asırlarında ne Tanzimat'ta hatta ne de 1908 meşrutiyetinin yarattığı çok sesli fikir ortamında yetişebilir türde bir aydındır. Sadece cumhuriyet Türkiye'sinin kültür ikliminde yetişebilecek türde bir aydındır. Ancak onun müdafaa ve tasavvur ettiği tarzda bir hümanist sanatın ve düşünce ortamının Türkiye'de teşekkül ettiğini söylemek mümkün değildir. Hümanizm Batı'da bir program veya doktrin dâhilinde ortaya çıkmış bir sistem değildir. Eski Yunan ve Roma'nın sanatta ve fikirde yeniçağ şartlarına adapte edilerek ihya edilmesiyle meydana gelmiş bir ruh ve kafa disiplindir. Hümanizm bir edebi ekol değildir. Edebiyatın şekline ve diline dair bir şey söylemez. İçeriğine etki eder. Edebiyat eserlerindeki insanın diğer insanlar, zaman ve bütün varoluş karşısındaki konumuna ve edebiyatta insanların ve fikirlerin takdim ediliş biçimine etki eder. Hümanizmin edebiyatta ortadan kaldırmak istediği bir eski veya kurmak istediği bir yeni yoktur. Eskide de yenide de bulunabilir. İnsanın evrendeki başlangıcından bitimine kadar her zaman dilimiyle ilgisi vardır. Bu nedenle faşizm, komünizm ve dini radikalizm gibi insanın insaniyetten uzaklaşmasıyla sonuçlanan aşırı ideolojilerle uzlaşamaz. Hiçbir formuyla bu tür ideolojilerin içinde kendine yer aramaz. Çünkü hümanizm insanın birtakım üst yapıların kölesi hâline getirilmesine ve yaradılışında getirdiği değerlerin hiçleştirilmesine rıza göstermez.

Hümanizm edebiyatta milli motifleri bir zenginlik olarak görür. Çünkü insan kendini ve eserlerini dünyaya milli kimliğinden büsbütün azade olarak takdim edemez. Bir insanı veya toplumu anlatmak doğrudan veya dolaylı olarak bir milleti anlatmaktır. Çeşitli sebeplerle farklı milletlere bölünmüş olması insanlık için kültürel bir zenginlik kaynağıdır. Kişinin ana dili milliyetinden gelir. Her insan bir milletin mensubu olarak bir milliyet realitesi içinde yetişir. Milliyet kişinin maneviyatının en kuytu noktalarına kadar sızabilen, düşünce ve davranışları üzerindeki nüfuzu hayatı boyunca devam eden bir haslettir. Hayatın milli tesirlerden tamamen irak bir şekilde yorumlanması da

yaşanması da mümkün değildir. Mümkünse bile upuzak dağ başında veya kaybolmuş bir hücrede tek başına yaşayıp ölmekle mümkündür. Bütün insanların aynı dili konuştuğu, aynı dine inandığı, aynı kodlara göre yaşadığı ve aynı şekilde oturup kalktığı bir dünyaya renksizlik ve manevi kısırlık hâkim olur. Böyle bir dünyada sanat dinamizmini kaybeder. Edebiyat doğduğu toprağın renklerinden, kokusundan ve o toprak üzerinde yaşayan ulustan birçok izler barındırır. Bir romancının veya şairin en mümbit kaynağı en yakınında süregiden hayattır. O hâlde hümanist edebiyat milli ve mahalli unsurları reddedemez. Bu unsurları insana ve insanlığa ait değerler olarak görür ve evrensel bir hassasiyet içinde sanatlaştırmak çabasında olur.

Hümanizm konusunda yazdığı yazılarda Orhan Burian'ın Batı'nın Rönesans'tan sonraki fikir ve hadiseler tarihine bütünlükçü bir açıdan yaklaşmadığı görülür. Hümanizmin ve Rönesans'ın Batı düşüncesini kilise tahakkümünden uzaklaştırarak aklileştirdiği ve sekülerleştirdiği tarihi açıdan bir vakıa olsa da bu uzaklaştırış bir sihir süratinde ve kesinliğinde olmamış, din kaynaklı mezalimler ve savaşlar Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde XVIII. yüzyıl ortalarına hatta XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Papa IX. Gregory (1227-1241) tarafından kurulan Katolik Engizisyon Mahkemeleri Rönesans'tan çok sonraya, XVII. yüzyıl ortalarına kadar Avrupa'da etkinliğini sürdürmüştür. Bu mahkemeler Hristiyanlıktan uzaklaşmakla suçlanan insanları acımasızca cezalandıran, bazı hâllerde diri diri yakarak idam eden, sistematik işkence ve zulüm mahkemeleridir. Son Engizisyon Mahkemesi İspanya'da 1808 yılına kadar varlığını sürdürmüştür ve bu tarihte Napolyon tarafından ilga edilmiştir. Çoğu kadın on binlerce insanın diri diri yakılmak da dâhil çeşitli şekillerde idam edilmesiyle sonuçlanan cadı avlarının psikososyolojik ve ekonomik birçok kaynağı olsa da en büyük kaynağı yine kilisedir. Cadı avlarının sistematik ve sürekli hâle geliştiği Rönesans'ın Avrupa'da bir kafa ve ruh inkılâbı olarak ortaya çıkışıyla aynı devirlere rastlar. Cadı avları, Hristiyan beynelmileinde XVIII.

yüzyıl ortalarına yani Rönesans'tan dört yüzyıl sonraya kadar devam etmiştir. Bu örnekler kilise tahakkümünün hümanizm ve Rönesans Avrupa'sında Burian'ın söz ettiği ölçüde ve süratte gerilemediğini, Avrupa düşüncesindeki etkisinin yakın zamanlara kadar devam ettiğini gösteren örneklerdir.

Orhan Burian'ın yaşadığı dönemin Türkiye'sinde kültürel ve düşünsel Batıcılık çok güçlü bir fenomendir. Türkler, Selçuklu ve Osmanlı asırlarında kafa ve yaşayış olarak Şarklı bir cemiyettir. Bu cemiyetin Osmanlı'nın son yüzyıllarında yaşadığı felaketlerin sorumluluğu ve suçu inkılâp Türkiye'sinin seçkinlerince işte bu Şarklılığa yüklenmiştir ki tarihte yaşanan olayların düşünceler ve psikolojiler üzerindeki tesiri dikkate alındığında bu anlaşılabilir bir durumdur. Orhan Burian Türk inkılâbını Türk Rönesansı olarak gören bir aydındır. Ona göre Türk inkılâbı Türkiye'de akıl ve hür düşünce toplumu inşa edilmesi yolunda atılmış büyük bir adımdır. Eski Yunan sanatından ve felsefesinden doğan hümanizmin Avrupa'da tesis ettiği insaniliği ve akılcılığı Türkiye'de de Burian'a göre Türk inkılâbı tesis edecektir.

Hümanizm insanlığın fikir ve sanat macerasına tam intibak etmiş bir okuryazar zümresi yaratmak arzusudur. Ancak Türkler tarihi olarak Grek-Roma hümanizminin çok uzağında bir millettir. Selçuk ve Osmanlı Türklerinin beynelmileli Grek-Roma hümanizmi değil İslam beynelmilelidir. Düşünce ve his âlemi de yüzyıllar zarfında bu beynelmilele göre şekillenmiştir. Devletin zayıflamasıyla girişilen Batı örnekli yenileşme hareketleri, Tanzimat asrı ve nihayet cumhuriyet, Türk hayatının ve düşüncesinin Müslüman Şark'tan uzaklaşarak seküler Garp'a yakınlaşması safhalarıdır. Ancak Şark'tan uzaklaşma hem aydın sınıfında hem de halk tabakalarında tam bir kopuş şeklini almamış, batılılaşma Rus ve Japon örneklerindeki seviyesine varmamıştır. Türkiye toplumu Şark kafasıyla Garp kafasının bir arada yaşayagittiği bir toplumdur. Bu iki kafa Türkiye'de bazen ahenk bazen boğuşma vaziyeti

gösterir. Ancak iki kafanın ahenginden de boğuşmasından da tam bir netice doğamaz. İkilik devam eder.

Burian'ın edebiyat görüşlerinin özünü “Edebiyatta Üç Buut” ve “Sanatın Başı Hayrettir” başlıklı denemeleri vermektedir. Burian edebiyatın hangi içerik ve lisanla takdim edilirse edilsin hayret uyandırmakla mükellef olduğu görüşündedir. Ona göre edebiyatın dili her günkü dil olabilir ama bu dille meydana getirilen eserlerin okuyanda bir sihir etkisi yaratmak zarureti vardır. Basitlik sanatta hiçbir zaman bir hedef ve meziyet olamaz. Edebiyat hayat karşısında bir aynanın veya ses kayıt makinesinin tarafsızlığını ve çekimsizliğini takınamaz. Romancılık veya şairlik eşyayı kelimeleştirmekten ibaret bir zanaat değildir. Bu sanatlar, gerçeği dil ve üslup vasıtasıyla yeniden yaratan sanatlardır. Gerçeği perdelemek veya saptırmak niyetinde olmasa bile Edebiyat kişide her köşe başında bulunamayacak duygular uyandırmalıdır. Gerçeğin hangi renginden söz etmekte olursa olsun söz edişine biteviyeliğe zıt edalar vermelidir. Yazar bir gözlemci olduğu kadar bir kâşif hatta bir mucittir. İşi laf cambazlığına ve dil oyunbazlığına götürmeden kendine mahsus bir dil yaratmak mecburiyeti içindedir. Yaratamıyorsa eksik bir yazardır. Edebiyat en düz hâliyle bile bir icat meşgalesidir. Sadeliği hiçbir zaman icatsızlık raddesine varamaz. Varırsa basitleşmiş ve çoraklaşmış olur. Hayat mucizelere, olağandışılıklara ve öngörülemezliklere çok zaman cevaz vermez. Onun mekanik bir işleyişi vardır. Göklerin, yerlerin, çöllerin ve şehirlerin tabii olduğu kanunlar hayatı ezberler ve tekrarlar doğuran bir karın yapar. Alışılagedik hadiseler, alışılagedik hadiseler göre sokakta çok daha geniş bir yer tutar. Çünkü insan cinsinin hayattaki temel önceliklerinden olan emniyetin alışılagedik hadiseler içinde muhafaza edilmesi daha kolaydır. İnsan monotondan nefret eden ama kendi monotonunu yıkacak cesareti nadiren gösterebilen bir türdür. Sanat çeşitlerine biraz da her günkü hayatının tekdüzeliğinden bir nebze olsun uzaklaşabilmek için ilgi gösterir. Şu hâlde edebiyat, hem *fictive* hem de *non fictive* türlerinde bu

monotonu yıkabilen bir sanat olmalıdır. Okuyucuya her günkü hayatından ayrı bir evrene girdiği duygusu vermelidir. Bir şair süsten ve sanattan en uzak şiirlerinde bile meydan kalabalığından ayrı bir dilde konuşur. Kelimelerin anlamlarını ham ve yıpranık hâlleriyle kabul edebilir ama o kelimeleri bir araya getirişinde bir simyacı titizliği takınarak sihirli bir bütüne ulaşmak arzusunda olur. Dilin ham içeriğini kabul ederek halka hitap etme imkânını korur. O hamlıklardan değerli madenlere ulaşarak da sanat kudretini ispat eder. Dil, içerik, fikir ve şekil bakımından sokağı birebir taklit eden edebiyat hayret uyandırma yetisinden mahrumdur.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

EK: Orhan Burian Bibliyografyası

A. Fikir-Edebiyat Dergilerinde Çıkan Yazıları

Yücel Dergisi'nde Çıkan Yazıları

Burian, O. (1936). Edebi eser ve edebi tenkit hakkında I. *Yücel Dergisi*, (13), 18-19.

Burian, O. (1936). Edebi eser ve edebi tenkit hakkında II. *Yücel Dergisi*, (14), 61-62.

Burian, O. (1936). Bir İngiliz şiir antolojisi için çevirmeler: Milton. *Yücel Dergisi*, (15), 113-114.

Burian, O. (1936). Edebi nevilere: Essay hakkında. *Yücel Dergisi*, (16), 142-144.

Burian, O. (1936). Türkçe bir İngiliz edebiyatı antolojisi için çevirmeler: Donne. *Yücel Dergisi*, (16), 164-166.

Burian, O. (1936). Sanatkâr ve sanatı. *Yücel Dergisi*, (17), 190-192.

Burian, O. (1936). Türkçe bir İngiliz edebiyatı antolojisi için çevirmeler: Pope. *Yücel Dergisi*, (17), 204-206.

Burian, O. (1936). Tagore çevirmeleri münasebetiyle. *Yücel Dergisi*, (18), 240-242.

Burian, O. (1936). İki nesirci. *Yücel Dergisi*, (18), 253-254.

Burian, O. (1936). Türkçe bir İngiliz edebiyatı antolojisi için çevirmeler: Blake. *Yücel Dergisi*, (19), 13-15.

Burian, O. (1936). Zaman ve kıymet hükümlerimiz. *Yücel Dergisi*, (20), 42-43.

Burian, O. (1936). Bir İngiliz edebiyatı antolojisi için çevirmeler: Wordsworth. *Yücel Dergisi*, (21), 96-100.

- Burian, O. (1936). Sanat ve iman. *Yücel Dergisi*, (22), 126-127.
- Burian, O. (1936). Bir İngiliz edebiyatı antolojisi için çevirmeler: Byron. *Yücel Dergisi*, (22), 147-148.
- Burian, O. (1937). Bir İngiliz edebiyatı antolojisi için çevirmeler: Shelley. *Yücel Dergisi*, (23), 179-180.
- Burian, O. (1937). Tagore'u Türkçeleştirmek. *Yücel Dergisi*, (24), 218-221.
- Burian, O. (1937). Avrupa ne düşünüyor? Almanya'da sanat tenkidi. *Yücel Dergisi*, (25), 39-40.
- Burian, O. (1937). Avrupa ne düşünüyor? Rusya-İtalya-Romanya. *Yücel Dergisi*, (26), 79-80.
- Burian, O. (1937). Bir İngiliz edebiyatı antolojisi için çevirmeler: Tennyson. *Yücel Dergisi*, (27), 114.
- Burian, O. (1937). Dışarıda: Fransa-İtalya. *Yücel Dergisi*, (28), 160.
- Burian, O. (1937). Dışarıda: Fransa-Danimarka. *Yücel Dergisi*, (29), 200.
- Burian, O. (1937). Dışarıda: İtalya-İngiltere. *Yücel Dergisi*, (30), 240.
- Burian, O. (1937). Bir semboliste göre şiir ve şair. *Yücel Dergisi*, (31), 17-18.
- Burian, O. (1937). Tenkit: Yeni Halide Edip-Sinekli Bakkal. *Yücel Dergisi*, (31), 20-24.
- Burian, O. (1937). Dünyanın büyük romanları: Karamazov Kardeşler. *Yücel Dergisi*, (31), 58-60.
- Burian, O. (1937). Tenkit: Edebiyat lügati. *Yücel Dergisi*, (31-32), 71-73.
- Burian, O. (1937). Dışarıda: Çekoslovakya-İngiltere-Rusya. *Yücel Dergisi*, (32), 79.

- Burian, O. (1937). Sinema hakkında. *Yücel Dergisi*, (33), 94-95.
- Burian, O. (1937). Bir tiyatro tarihi için notlar. *Yücel Dergisi*, (34), 180-184.
- Burian, O. (1938). Bir tiyatro tarihi için notlar II. *Yücel Dergisi*, (35), 217-218.
- Burian, O. (1938). Edebiyatımızın asıl noksanı. *Yücel Dergisi*, (36), 257.
- Burian, O. (1938). Bir tiyatro tarihi için notlar III. *Yücel Dergisi*, (36), 264-267.
- Burian, O. (1938). Bir tiyatro tarihi için notlar IV: Yunan Tiyatrosu. *Yücel Dergisi*, (37), 26-28.
- Burian, O. (1938). Bir tiyatro tarihi için notlar V: Yunan Tiyatrosu. *Yücel Dergisi*, (38), 76-79.
- Burian, O. (1938). Tiyatro tarihini yapan eserlerden: Prometheus Vinctus. *Yücel Dergisi*, (40), 160-164.
- Burian, O. (1938). Tiyatro tarihini yapan eserlerden: Oresteia üçlemesi. *Yücel Dergisi*, (41), 199-201.
- Burian, O. (1938). Gençlik bilse: Mai ve Siyah. *Yücel Dergisi*, (42), 238-241.
- Burian, O. (1938). Oresteia üçlemesi. *Yücel Dergisi*, (43), 24-27.
- Burian, O. (1939). Orta tahsil hakkında. *Yücel Dergisi*, (53), 200-204.
- Burian, O., Çağlar, B. K., Kuntay, M. C., Yalçın, H. C., Ezine, C., Tunç, M. Ş., Orhon, O. S. (1940). Müşterek yazımız. *Yücel Dergisi*, (61), 6-17.
- Burian, O. (1940-1941). Şiir meselesi ve Eflatun ile Muhammet. *Yücel Dergisi*, (68-69-70-71), 53-55.
- Burian, O. (1941). Türkçe ve Nevai. *Yücel Dergisi*, (72), 99-100.

- Burian, O. (1941). Tercüme mecmuası. *Yücel Dergisi*, (76), 176-179.
- Burian, O. & Günyol, V. (1942). Dünya gözüyle. *Yücel Dergisi*, (88-89-90), 42-46.
- Burian, O. (1942). İngilizce bir lügat. *Yücel Dergisi*, (88-89-90), 69.
- Burian, O. (1943). Adımlar'ın hümanizma anketi. *Adımlar Dergisi*, (3), 88-89.
- Burian, O. (1944). Tercüme ve bizim için manası üzerine. *Ülkü Dergisi*, (75), 17-18.
- Burian, O. & Günyol, V. (1945). Sahne oyunlarımız hakkında. *Yücel Dergisi*, (102), 46-49.
- Burian, O. (1945). Bizim şehir. *Yücel Dergisi*, (105), 152-154.
- Burian, O. & Günyol, V. (1945). Değişen dünya. *Yücel Dergisi*, (106), 183-186.
- Burian, O. & Günyol, V. (1945). Walt Disney'in dünyası. *Yücel Dergisi*, (106), 202-203.
- Burian, O. (1945). CHP şiir müsabakası kapanırken: Şiir hakkında düşünceler. *Yücel Dergisi*, (110), 111-112.
- Burian, O. (1945). Doğumunun yüz ellinci yılında Keats. *Yücel Dergisi*, (110), 123-124.
- Burian, O. (1946). Dünya vatandaşlığı için terbiye. *Yücel Dergisi*, (115), 94-97.
- Burian, O. (1946). Karalama defterinden düşünceler: Roman üzerine. *Yücel Dergisi*, (119), 34.
- Burian, O. (1947). Milli eğitim bakanlığı klasikleri üzerine. *Yücel Dergisi*, (124), 140-142.
- Burian, O. (1947). Büyük sanatkâr. *Yücel Dergisi*, (126), 57.

- Burian, O. (1947). Tiyatromuzun geleceği üzerine. *Yücel Dergisi*, (128), 194.
- Burian, O. (1947). Anış. *Yücel Dergisi*, (129-130-131), 194.
- Burian, O. (1948). Renaissance. *Yücel Dergisi*, (143-144-145), 322-323.
- Burian, O. (1945). Bencillik illetimiz. *Yücel Dergisi*, (108), 39.
- Burian, O. (1950). Değişiş üzerine. *Yücel Dergisi*, (146), 2-3.
- Burian, O. (1950). Tiyatrolarımız: Ankara'da Bizim Şehir. *Yücel Dergisi*, (146), 52-53.
- Burian, O. (1950). Şiir üzerine. *Yücel Dergisi*, (147), 2.
- Burian, O. (1950). Yahya Kemal Beyatlı düşünülürse. *Yücel Dergisi*, (148), 31.
- Burian, O. (1950). Meslekte edep. *Yücel Dergisi*, (148), 32.
- Burian, O. (1950). Edebiyatımızın bir muhasebesi. *Yücel Dergisi*, (149), 2-3.
- Burian, O. (1950). Kitaplardan okurlara: Bugünün Türk destanı. *Yücel Dergisi*, (148), 5-7.
- Burian, O. (1950). Türk dilini temsil edecek 10 eser, Bir ankete cevap. *Yücel Dergisi*, (149), 10.
- Burian, O. (1950). Konuşurken: Öğütleme ahlak üzerine. *Yücel Dergisi*, (149), 24-25.
- Burian, O. (1950). Yüzüncü yıldönümünde yabancı gözüyle Wordsworth. *Yücel Dergisi*, (150), 35-37.
- Burian, O. (1950). Tiyatrolarımız: Ankara'da kıskançlık. *Yücel Dergisi*, (150), 55-56.

Burian, O. (1950). Amerikan görüşünün bir özeti: Emerson gözüyle Goethe. *Yücel Dergisi*, (151), 23-24.

Burian, O. (1950). Anket I'e cevap. *Yücel Dergisi*, (152), 6.

Burian, O. (1950). Anket II'ye cevap. *Yücel Dergisi*, (152), 10.

Burian, O. (1950). Sanatta yenilik davası. *Yücel Dergisi*, (153), 39.

Ufuklar/Yeni Ufuklar Dergisi'nde Çıkan Yazıları

Burian, O. (1952). Bizde yolculuk. *Ufuklar Dergisi*, (3), 75.

Burian, O. (1952). Dergiler üzerine. *Ufuklar Dergisi*, (11), 322-324.

Burian, O. (1952). Göze batan şeyler. *Ufuklar Dergisi*, (9), 267-268.

Burian, O. (1952). Her kişi yeni bir sınıftır. *Ufuklar Dergisi*, (6), 162-163.

Burian, O. (1952). İyimserlik kötümserlik. *Ufuklar Dergisi*, (10), 291-296.

Burian, O. (1952). Medeniyet ardındaki ahlak. *Ufuklar Dergisi*, (7), 194-196.

Burian, O. (1952). Mükâfatlar üzerine. *Ufuklar Dergisi*, (7), 206-208.

Burian, O. (1952). Romancılığımızın yarısını. *Ufuklar Dergisi*, (5), 134-137.

* İmzasıyla. (1952). Amerikan yıldızı ile Tolstoy. *Ufuklar Dergisi*, (2), 41.

* İmzasıyla. (1952). Bir edebi seyahat. *Ufuklar Dergisi*, (2), 55-60.

* İmzasıyla. (1952). Bu yılın Nobel mükâfatı. *Ufuklar Dergisi*, (1), 20-22.

* İmzasıyla. (1952). Edebiyat düşmanları. *Ufuklar Dergisi*, (6), 171-172.

- * İmzasıyla. (1952). İlim insanlıkta şeref bırakıyor mu?. *Ufuklar Dergisi*, (3), 89-90.
- * İmzasıyla. (1952). İyi okumuş kime derler. *Ufuklar Dergisi*, (4), 120-121.
- * İmzasıyla. (1952). John Dewey. *Ufuklar dergisi*, (6), 164-166.
- * İmzasıyla. (1952). Körlere göz veren adam. *Ufuklar Dergisi*, (4), 110-112.
- * İmzasıyla. (1952). Mikangelo. *Ufuklar Dergisi*, (3), 79-82.
- * İmzasıyla. (1952). Santayana-Croce-Mauriac. *Ufuklar Dergisi*, (11), 327-330.
- * İmzasıyla. (1953). 1952 edebî seyahati. *Ufuklar Dergisi*, (14), 52-60.
- Burian, O. (1952). Türk klasikleri. *Ufuklar Dergisi*, (1), 23-24.
- Ufuklar imzasıyla. (1952). Başsöz. *Ufuklar Dergisi*, (10), 1.
- Ufuklar imzasıyla. (1952). Başsöz. *Ufuklar Dergisi*, (11), 1.
- Ufuklar imzasıyla. (1952). Başsöz. *Ufuklar Dergisi*, (2), 1.
- Ufuklar imzasıyla. (1952). Başsöz. *Ufuklar Dergisi*, (3), 1.
- Ufuklar imzasıyla. (1952). Başsöz. *Ufuklar Dergisi*, (4), 1.
- Ufuklar imzasıyla. (1952). Başsöz. *Ufuklar Dergisi*, (5), 1.
- Ufuklar imzasıyla. (1952). Başsöz. *Ufuklar Dergisi*, (5), 1.
- Ufuklar imzasıyla. (1952). Başsöz. *Ufuklar Dergisi*, (7), 1.
- Ufuklar imzasıyla. (1952). Başsöz. *Ufuklar Dergisi*, (8), 1.
- Ufuklar imzasıyla. (1952). Başsöz. *Ufuklar Dergisi*, (9), 1.
- Ufuklar imzasıyla. (1952). Dileğimiz. *Ufuklar Dergisi*, (1), 1.

-Vefatından Sonra-

Burian, O. (1953). Hal tercümem. *Ufuklar Dergisi*, (Orhan Burian özel sayısı), 69.

Burian, O. (1953). Genç tiyatro yazarlarına. *Ufuklar Dergisi*, (Orhan Burian özel sayısı), 70.

Burian, O. (1953). Dünyanın en eski kanunu ve aşk türküsü bulundu. *Ufuklar Dergisi*, (Orhan Burian özel sayısı), 71-72.

Burian, O. (1953). Burian'ın Vedat Günyol'a yazdığı mektuplardan. *Ufuklar Dergisi*, (Orhan Burian özel sayısı), 78.

Burian, O. (1953). Burian'ın Vedat Günyol'a yazdığı mektuplardan. *Ufuklar Dergisi*, (Orhan Burian özel sayısı), 96.

Burian, O. (1953). Burian'ın Vedat Günyol'a yazdığı mektuplardan. *Ufuklar Dergisi*, (Orhan Burian özel sayısı), 98.

Burian, O. (1953). Bir cümlesi. *Ufuklar Dergisi*, (Orhan Burian özel sayısı), 112.

Burian, O. (1953). Bir cümlesi. *Ufuklar Dergisi*, (Orhan Burian özel sayısı), 124.

Burian, O. (1953). Milli eğitim bakanlığı tercüme yayınları üzerine. *Yeni Ufuklar Dergisi*, 17, 130-131.

Burian, O. (1953). Köylüyü aydınlatma. *Yeni Ufuklar Dergisi*, (18), 162.

Burian, O. (1953). Türk klasiklerinde Mizan-ül Hakk. *Yeni Ufuklar Dergisi*, (19), 217-219.

Burian, O. (1953). Kahramansız bir tragedya: Jules Caesar. *Yeni Ufuklar Dergisi*, (20), 236-239.

- Burian, O. (1954). Günlükten: Yeni Dünya. *Yeni Ufuklar Dergisi*, (27), 257-258.
- Burian, O. (1954). Günlükten: Üniversitelerimiz. *Yeni Ufuklar Dergisi*, (28), 380-385.
- Burian, O. (1954). Bir radyo konuşmasından: Ana eser Hamlet. *Yeni Ufuklar Dergisi*, (29), 161-166.
- Burian, O. (1955). Benim dünyam. *Yeni Ufuklar Dergisi*, (36), 442-444.
- Burian, O. (1956). Bir radyo söylevinden: Shakespeare. *Yeni Ufuklar Dergisi*, (48), 441-446.
- Burian, O. (1956). Ekonomik hayvan. *Yeni Ufuklar Dergisi*, (48), 446.
- Burian, O. (1957). Peter Mundy. *Yeni Ufuklar Dergisi*, (58), 841-848.
- Burian, O. (1957). Türkiye hakkında dört İngiliz seyahatnamesi. *Yeni Ufuklar Dergisi*, (61), 8-10.
- Burian, O. (1957). Yabancı dört seyahatname III. *Yeni Ufuklar Dergisi*, (62-64), 57-61.

Diğer Dergilerde Çıkan Yazıları

- Burian, O. (1938). Byron ve Türkler. *Kalem Dergisi*, (7), 17-26.
- Burian, O. (1944). Denizin çağırışı. *Değirmen Dergisi*, (10), 117-118.
- Burian, O. (1944). Tercüme ve bizim için manası üzerine. *Ülkü Dergisi*, (75), 17-18.
- Burian, O. (1946). Engin vakar. *Söz Dergisi*, (5-6), 1.
- Burian, O. (1951). Türkiye hakkında dört İngiliz seyahatnamesi. *Belleten Dergisi*, 15(58), 223-245.
- Burian, O. (1952). Üç yüz yıl önce memleketimizi gezen İngilizlerden Peter Mundy. *Belleten Dergisi*, 16(61), 27-33.

Burian, O. (1951). Turkish literature in our time. *Books Abroad Dergisi*, 25(4), 1325-1328.

Burian, O. (1950). Tercümeçi gözüyle Hamlet. *Devlet Tiyatrosu Dergisi*, (5), 5-6.

Burian, O. (1950). Düşüncelerinin eri Shavo. *Devlet Tiyatrosu Dergisi*, (6), 6-7.

Burian, O. (1951). An introduction to Hardy's novels. *Modern Language Review*. (82 sayfalık bir inceleme).

Burian, O. (1951). Shakespeare in Turkey. *Shakespeare Quarterly*, 5(2).

Burian, O. (1952). Interest of the English in Turkey as reflected in English literature of the renaissance. *Oriens*, 5(2), (Uluslararası Doğu İncelemeleri Derneği Dergisi).

Fikir-Edebiyat Dergilerinde Müstear İsimlerle Çıkan Yazıları

A. S. İmzasıyla Çıkan Yazıları

A. S. (1945). Klasiklerin kıyıcığına: Princesse de Cleves. *Yücel Dergisi*, (102), 39.

A. S. (1945). Klasiklerin kıyıcığına: Özdeyişler. *Yücel Dergisi*, (103), 83.

A. S. (1945). Klasiklerin kıyıcığına: Paul ile Virginie. *Yücel Dergisi*, (104), 130.

A. S. (1945). Klasiklerin kıyıcığına: Aktörlük hakkında aykırı düşünceler. *Yücel Dergisi*, (105), 157.

A. S. (1945). Klasiklerin kıyıcığına: Germaina. *Yücel Dergisi*, (106), 188.

an İmzasıyla Çıkan Yazıları

an. (1947). Diyor bana an her güzel emek: Şermin. *Yücel Dergisi*, (124), 136.

an. (1947). Diyor bana an her güzel emek: Türk şairleri. *Yücel Dergisi*, (128), 228.

M. Ö. Engin İmzasıyla Çıkan Yazıları

Engin, M. Ö. (1945). Bücürlük. *Yücel Dergisi*, (104), 128.

Engin, M. Ö. (1945). Dekorsuz sahne. *Yücel Dergisi*, (106), 187-188.

Engin, M. Ö. (1945). Başlıca Osmanlı tarihçileri. *Yücel Dergisi*, (107), 15.

Engin, M. Ö. (1946). Moda çılgır ve bir örneği. *Yücel Dergisi*, (117), 180-181.

Engin, M. Ö. (1947). Köy Enstitüleri ve yıkıcı zihniyet. *Yücel Dergisi*, (125), 6-7.

Engin, M. Ö. (1952). Tarihi sevenlere yardım. *Ufuklar Dergisi*, (3), 76-78.

Engin, M. Ö. (1952). Hepsi bizim gibi insanlar. *Ufuklar Dergisi*, (10), 298-299.

Engin, M. Ö. (1953). Koçi Bey risalesi. *Ufuklar Dergisi*, (11), 21-27.

Engin, M. Ö. (1953). İlerlemek anlaşmaktır. *Ufuklar Dergisi*, (14), 37.

Âli Âgâh İmzasıyla Çıkan Yazıları

Âgâh, Â. (1952). Ansiklopedi ihtiyacımız. *Ufuklar Dergisi*, (1), 12.

Âgâh, Â. (1952). Bir elin de sesi olurmuş. *Ufuklar Dergisi*, (2), 39-40.

Âgâh, Â. (1952). Ansiklopediler üzerine. *Ufuklar Dergisi*, (10), 312-313.

Âgâh, Â. (1952). Faydalı bir eser. *Ufuklar Dergisi*, (11), 334-335.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi'nde Çıkan Makaleleri

Burian, O. (Mart-Haziran 1951). Türk-İngiliz münasebetinin ilk yılları. *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9(1-2) 1-17.

Burian, O. (1949). Goethe ile Byron. *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7(3), 25-37.

Burian, O. (1949). Emerson gözüyle Goethe. *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7(3), 39-42.

Burian, O. (1949). İngiltere'de yazılmış ilk Türkçe şiirler. *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 7(4), 583-586.

Burian, O. (1950). Yayınlar üzerine: İngiliz tiyatrosu tarihi I. Tiyatronun gelişmesi (Başlangıçtan Shakespeare'e kadar), Yazan: İrfan Şahinbaş. *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 8(1-2), 264-267.

Burian, O. (1951). Kraliçe Elizabeth'ten Üçüncü Murat'a gelen hediye'nin hikâyesi. *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 9(1-2), 19-41.

Burian, O. (1951). Bozuk idareden şikâyetçi iki şair. *Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 8(4), 675-681.

B. Tercümelere

Yücel Dergisi'nde Çıkan Şiir Tercümelere

Blake, W. (1936). *Kaplan*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (19), 15.

Blake, W. (1936). *Kuzu*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (19), 14.

Blake, W. (1936). *Şarkı*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (19), 14.

Blake, W. (1936). *Çamurla çakıl*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (19), 15.

- Byron, G. G. (1936). *Gezintilere son*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi* (22), 148.
- Byron, G. G. (1936). *Elveda*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi* (22), 148.
- Cousins, N. (1946). *Yeni insan eskidi*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (117), 163-167.
- Donne, J. (1936). *Bir geziye çıkmadan karısına yazmış olduğu şiiirden*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (16), 164.
- Donne, J. (1936). *Cenaze*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (16), 166.
- Donne, J. (1936). *Yıldönümü*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (16), 165-166.
- Milton, J. (1936). *Can çekişen Samson'dan*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (15), 114.
- Milton, J. (1936). *Kaybolmuş Cennet'ten*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (15), 113-114.
- Morgan, C. (1945). *Avrupa fikri*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (107), 3-7.
- Pope, A. (1936). *Yalnızlığa gazel*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (17), 205-206.
- Pope, A. (1936). *Kloe*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (17), 206.
- Shelley, P. B. (1937). *Gece*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (23), 180.
- Shelley, P. B. (1937). *Ozymandias*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (23), 179.
- Tagore, R. (1936). *Bahçivan I*. (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (13), 41.

Tagore, R. (1936). *Bahçivan II.* (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (14), 82-83.

Tagore, R. (1936). *Bahçivan III.* (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (15), 136-137.

Tagore, R. (1936). *Bahçivan IV.* (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (16), 170.

Tagore, R. (1936). *Bahçivan V.* (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (17), 212-213.

Tagore, R. (1936). *Bahçivan VI.* (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (18), 258-259.

Tennyson, A. (1937). *In memoriam.* (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi* (27), 115.

Tennyson, A. (1937). *Gözyaşları.* (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (27), 115.

Wordsworth, W. (1936). *Bir gezi sırasında.* (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (21), 97-99.

Wordsworth, W. (1936). *Lûsi.* (Çev: Orhan Burian), *Yücel Dergisi*, (21), 100.

Diğer Tercümelere

Addison, J. (1941). *Perivari yazılar.* (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Bacon, F. (1940). *Hakikate dair.* (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Bacon, F. (1940). *Okumaya dair.* (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Barrie, J. M. (1944). *Kabahat kendimizde*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

De Quincy, T. (1941). *Macbeth piyesinde kapının vuruluşuna dair*. (Çev: Orhan Burian) Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Huxley, A. L. (1945). *Yeni dünya*. (Çev: O. Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu

Joyce, J. (1941). *Küçük bir bulut*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Keats, J. (1945). *Bir Yunan vazosuna*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Keats, J. (1945). *Chapman'ın Homeros tercümesini ilk görüş*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Miller, A. (1952). *Satıcının ölümü*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

O'Neill, E. G. (1945). *Karaağaçlar altında*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu

Shakespeare, W. (1943). *Beğendiğiniz gibi*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Shakespeare, W. (1943). *IV. Henry*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Shakespeare, W. (1943). *Othello*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Shakespeare, W. (1944). *Aşkın emeği boşa gitti. Perde 1*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Shakespeare, W. (1944). *Atinalı Timon*. (Çev: Orhan Burian), 1944, Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Shakespeare, W. (1944). *Hamlet*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Shakespeare, W. (1946). *Macbeth*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Shakespeare, W. (1947). *II. Richard; Perde III / Sahne 2; Perde IV / Sahne 1; Perde V/Sahne 5*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Syngé, J. M. (1940). *Denize giden atlılar*. (Çev: Orhan Burian), Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu.

Tagore, R. (1938). *Bahçivan (Kitap Halinde)*. (Çev: Orhan Burian), Çituri Biraderler Matbaası.

C. Antolojiler

Burian, O. (1938). *Mütarekeden sonrakiler (1918-1938)*. (B. K. Çağlar, H. Y. Şehsuvaroğlu ile). Çituri Biraderler Basımevi.

Burian, O. (1946). *Kurtuluşstan sonrakiler*. Pulhan Basımevi. *Mütarekeden sonrakiler* antolojisinin bu genişletilmiş baskısı sadece Orhan Burian tarafından düzenlenmiştir.

Ç. Telif Piyesleri

Burian, O. (1954). *Ceylan çocuk*. Yeni Ufuklar.

Burian, O. (1954). *Canın yongası*. Yeni Ufuklar.

D. Bunlar Dışında Kalan Yapıtları

Burian, O. (1938). *Byron ve Türkler*. Ulusoğlu Basımevi.

Burian, O. (1952). *Babiâli nezdinde üçüncü İngiliz elçisi Lello'nun muhtırası*. Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Burian, O. (1955). *William Shakespeare: Hayatı, sanatı, eserleri. Orhan Burian'ın tercüme ve notlarından*. V. Günyol (Haz.), Ekin Basımevi.

Burian O. (1964). *Denemeler-eleştiriler*. V. Günyol (Haz.), Çan Yayinevi.

E. Basılmamış Eserleri

Örneklerle Garp Edebiyatı

Tiyatro Tarihi

Amerikan Edebiyatı Tarihi

Kaynakça

Balık, M. (2021, Aralık 25). Orhan Burian.

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/burian-orhan>

Burian, O. (1938). Atatürk Asya'nın Rönesans'ıdır. *Yücel Dergisi*, (46), 195.

Burian, O. (1939). Hümanizma: Üç şiir münasebetiyle. *Yücel Dergisi*, (47), 262-263.

Burian, O. (1940). Hümanizma ve biz I. *Yücel Dergisi*, (62), 71-72.

Burian, O. (1940). Hümanizma ve biz II. *Yücel Dergisi*, (63), 121-122.

Burian, O. (1940). Hümanizma ve biz III. *Yücel Dergisi*, (64), 171-173.

Burian, O. & Günyol, V. (1941). Sanatın başı hayrettir. *Yücel Dergisi*, (78), 244-245.

Burian, O. (1946). Şiirimizin iki kefesi. *Yücel Dergisi*, (111), 157.

Burian, O. (1944). Çeyrek asırlık Türk şiiri. *Yücel Dergisi*, (98), 42-46.

Burian, O. (1945). Edebiyatta üç buut. *Yücel Dergisi*, (104), 125.

Burian, O. (1946). Şairlerimiz üzerine. *Yücel Dergisi*, (113), 5-7.

Burian, O. (1947). Geçen altı senenin Türk edebiyatı. *Yücel Dergisi*, (123), 92-96.

Burian, O. (1952). Amerikan edebiyatından bir pay. *Ufuklar Dergisi*, (2), 34-35.

Burian, O. (1952). Şiirimizde kuvvetli bir cereyan. *Ufuklar Dergisi*, (4), 99-100.

Burian, O. (1952). Kanık-Anday-Rifat üçlüsüne son bakış. *Ufuklar Dergisi*, (9), 275-279.

- Burian, O. (1952). Şiir dilimizin geleceği. *Ufuklar Dergisi*, (10), 303-305.
- Burian, O. (1953). Hâl tercümem. *Ufuklar Dergisi*, (15), 69.
- Burian, O. (1993). *Denemeler-eleştiriler*. Cem Yayınevi.
- Burian, O. (2006). *Günlük*. Yapı Kredi Yayınları.
- Demirci, K. (2021, Şubat 10). Engizisyon. <https://islamansiklopedisi.org.tr/engizisyon>
- Günyol, V. (8 Mayıs 1976). Orhan Burian. *Cumhuriyet*, İstanbul.
- Necatigil, B. (2016). *Edebiyatımızda isimler sözlüğü*. Yapı Kredi Yayınları.
- Özerdin, S. (1958). Prof. Orhan Burian bibliyografyası. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 16(3-4) 83-95.
- Şahsuvaroğlu, H. Y. (1953). Sevgili Burian. *Ufuklar Dergisi*, (15), 76-78.
- Uzun, H. (2018). Türkiye’de sanat ve sanatçılığın teşvik edilmesi: Cumhuriyet Halk Partisi sanat mükâfatı yarışması. *Türkiyat Mecmuası*, 28(1), 213-239.
- Yalçın, M. (2010). Burian Orhan. *Tanzimat’tan Bugüne Edebiyatçılar Ansiklopedisi I Kitabı* içinde (252. s.), Yapı Kredi Yayınları.
- Yener, M. (2020). *1938-1950 yılları arasında yayımlanmış edebiyat dergilerinde edebiyat eleştirisi*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

EXTENDED ABSTRACT

Orhan Burian is one of the leading intellectuals of his time, both with his intellectual and literary writings and with his translations. He wrote essays, reviews and articles in journals such as Yücel, Ufuklar, Ankara University DTCF Magazine, Kalem, Adımlar and Ülkü. His translations from English literature were published in the journals Yücel and Tercüme, which were published by the Ministry of National Education. His knowledge of Turkish and Western literature is clearly seen in these writings and translations. This study was carried out in order to remind the researchers of Orhan Burian, who has not attracted the attention of researchers until today and to provide information about his scientific background.

In the study, intellectual and literary journals published between 1935-1957 were researched for Orhan Burian's writings. For his life story, books such as the "Tanzimat'tan Bugüne İsimler Ansiklopedisi", Behçet Necatigil's "Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü" and electronic resources such as "teis" were consulted.

The majority of Orhan Burian's writings were published in the journal Yücel between 1936-1950. His articles in this journal can be divided into two groups as literary articles and humanism articles. In this journal, in the articles he wrote with the signature of M. Ö. Engin, he touched upon some issues that concern the field of history as well as literature. Burian's interest in history is also seen in his articles for Ankara University DTCF journal. In this journal, Burian's articles on English literary and political history and the history of Turkish-English relations were published. His writings and translations collectively reveal that Burian had a special interest in English literature and history. This interest is rooted in the fact that Burian was educated in English schools. His writings on humanism gave Orhan Burian an exceptional position among the writers of the period. Because there is no other pen in the newspapers and journals of the period that is as busy with this topic as him.

Orhan Burian passed away in 1953. Ufuklar, which he founded in 1952 and published many articles with various signatures until his death, was renamed Yeni Ufuklar after his death. The articles that Burian wrote while he was alive, but were not published in any journal, were published in Yeni Ufuklar after his death. Burian's last article in Yeni Ufuklar appeared in 1957 in the 62nd issue of the journal. After Burian's death, Ufuklar published a special issue for him. This special issue was also used for the study. The majority of Orhan Burian's writings are essays type. There are also articles, letters, conversations, surveys, and interviews with him. There is an encyclopedic style and purpose in his articles about Western literature. There is not much literary criticism in these articles. In his humanism articles published in the

journal Yücel, he approached this topic within the framework of the following questions:

What is humanism? What is the place of humanism in the history of ideas, beliefs, and literature in Europe? What is humanist literature? How does humanist literature differ from non-humanist literature? Could the secularism of Ancient Greece and Rome, which inspired the European Renaissance and enlightenment, have a tangible impact on 20th century Turkish thought and art? What kind of connection is there between national literature and humanist literature?

His studies and criticisms of the literature of the period he lived in were published in the limited pages of the journals. They are therefore devoid of depth. In his writings on Turkish literature, with a few exceptions, names and works have been dealt with collectively. There is no fanatical opposition or blind acceptance in his approach to new trends in literature. He criticizes Garip poets for ignoring the astonishment duty of art. He doesn't object to the abandonment of classical values such as aruz, hece, rhyme, and poeticism in poetry. However, he thinks that the abandonment of classical values should not reach the level of abandoning the astonishing quality of the art. According to him, the necessity of not becoming ordinary and not creating a sense of banality is a classic value that can never be left for poetry. He criticizes the innovation program of Garip poets, which can be summarized as removing the poeticism from poetry, on the grounds that this program lacks the sense of magic in poetry. However, this criticism doesn't lead to the acceptance of being stuck in the past. Cahit Sıtkı, Fazıl Hüsnü and Ahmet Muhip Diranas, who are from the same generation as Garip poets, are the leading poets of 1940s poetry, according to him.

Atay, D. (2022). Türkçenin tarihî metinlerine modern bir bakış: Tonyukuk Yazıtı'nda “öteki” algısı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1423-1443.

DOI: 10.21550/sosbilder.1101699
Araştırma Makalesi / Research Article

TÜRKÇENİN TARİHÎ METİNLERİNE MODERN BİR BAKIŞ: TONYUKUK YAZITI'NDA “ÖTEKİ” ALGISI*

Dinçer ATAY**

Gönderim Tarihi / Sending Date: 11 Nisan / April 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 13 Haziran / June 2022

ÖZET

Orhon Yazıtları Türklük bilgisinin en temel referans kaynaklarıdır. Kendilik bilgisinin gelecekteki nesillere aktarılması kaygısıyla taşa kazınan sözler, dönemin tarihî gelişmelerine ışık tutar. Tonyukuk'un ağzından verilen yazıttaki aidiyet olgularının varlığı, “öteki” algısını da somutlar. “Kendi”nin dışındaki her şey olarak konum alan “öteki”, Tonyukuk Yazıtı'nda da netlik kazanır ve Göktürk devletinin törel iktidarı adına gerçekleştirilen savaşlarla belirlenir. Nitekim yazar özne konumundaki Tonyukuk, ifadelerinde “öteki”nin kim olduğuna dair net bilgiler verir. Farklı Türk boylarıyla da savaşılmış olması, “yakın öteki” algısını gündeme getirecektir. Türk boylarının kendi aralarındaki mücadeleleri var eden yönetme, erk sahibi olma itkisi, Türkler arasındaki yabancılaşma ve öteki algısını belirleyen bir denklemdir. Metin odaklı söylemde yegâne “ötekilik” referansının “birliğe karşı çıkmak” olduğunu söylenebilir. Nihayetinde Çinliler “düşman öteki”, “büyük öteki”dir. Çalışmada Tonyukuk Yazıtı'nda şekillenen “ötekilik”, Tonyukuk ve Göktürk devleti algısallığında, Göktürk kimliği odağında değerlendirilecektir. Ayrıca “öteki” algısını var eden törel unsurlar ortaya konarak, iktidar - töre denklemi gündeme getirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tonyukuk Yazıtı, Göktürk Devleti, kimlik, öteki

* Bu makale, 2020'de *Bilge Tonyukuk Yılı Anısına 3. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi*'nde sözlü olarak sunulan bildirinin genişletilmiş hâlidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Kars / TÜRKİYE, dinceratay@gmail.com

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

A Modern Perspective to Turkish Historical Text: The Perception of The "Other" in The Tonyukuk Inscriptions

ABSTRACT

The Orkhon inscriptions are the main referential source for the knowledge of Turkish studies. The statements inscribed on stones for handing down the knowledge of selfhood to posterity shed light on the historical developments of the era. The presence of concepts of belonging in this inscription as expressed by Tonyukuk naturally indicates the perception of the "other". The perception of the "other" in the Tonyukuk inscription is defined through the wars that were fought in the name of the traditional power of the Göktürk Khaganate. The "other" that becomes evident in this inscription should be assessed based on Tonyukuk's knowledge, experience, and discourse. As a matter of fact, Tonyukuk as the author conveys clear information on who the "other" is. The fact of having fought against different Turkish tribes as well will bring the perception of the "close other" to the fore. The impulse of dominating and having power, which led to the struggles among Turkish tribes, is an equation that identifies the alienation and the perception of the other among the Turks. As for the text-based discourse, the only reference to "otherness" can be said to be the "opposition to the unity". Eventually, the Chinese are the "enemy other", the "big other". The present study will address the perception of the "other" that appears in the Tonyukuk inscription from the viewpoint of Tonyukuk, the author, and the Göktürk Khaganate of the Göktürk identity. The study will also reveal the traditional elements that give existence to the perception of the other and discuss the equation of power and tradition.

Key Words: *Tonyukuk inscription, Göktürk Khaganate, identity, other*

Giriş

İnsanın kendi beninin dışındaki her şeye atfedilebilecek olan öteki kavramı, disiplinlerarası bir olgudur. Psikoloji ve sosyoloji temelinde beliren bu kavramın varlığı, "ben" in inşası ve kimlik öğelerinin belirlenmesinden sonra kendini gösterir. O hâlde ötekinin görünürlüğünden söz edebilmek için referans alınan kimlik kodları ve odakları belirlenmelidir. Kendini konumlandığı yerden dünyayı seyreden, buradan hareketle eyleme geçen insan, kendini tanıırken aynı zamanda ne olmadığını fark eder. İnsan, olmadığını ötekisidir ve kendi

kimliğinin dışındakiler de onun ötekisidir. “Ötekilerden söz ettiğim ölçüde aslında hep kendimden söz ediyorum.” (Montaigne'den aktaran Schnapper, 2005: 6) düşüncesi, kimliğin ve ötekinin tespitindeki başlangıç noktasıdır. Bu bakımdan kimlikli duruşun olduğu her yerde ötekinin belirginleşmesi de kendiliğinden olacaktır. “Diğeri, öteki, yabancı, başkası gibi sözcükler insanî çeşitliliği gösterir. Bu terimler ben veya bizden farklı olan veya farklı olarak tanımlanmış birileri (bir kişi veya grup) olabilir. Ötekilik veya başkalık, bir kişinin veya gruba atfedilen bir özelliktir” (Bilgin, 2007: 176). Bu bakımdan ben veya biz bilincine sahip olmak, farklılıkların varlığıyla mümkün olacaktır. Bir başka ifadeyle ötekinin varlığıyla somutluk kazanacaktır.

Her şeyin tersi ile kaim olduğu varlıklar dünyasında, tanınma ve tanımlanmalar da karşıtlıklarla şekillenir. İyinin iyi olduğu iyi olmayanla, yani kötü olanın varlığıyla daha anlaşılır bir pozisyona konumlanır. Genel geçer bir bakışla iyilerle kötülerin konumlanışlarında beliren çatışma hâli, kimlik ve öteki kavramlarının söz konusu panoramik görünüşlerinde somutluk kazanacaktır. O hâlde her kimlikli görünüşte farklı seviyelerde de olsa ötekinin karşıtlığında görünür veya örtük bir çatışmanın varlığından söz etmek mümkündür. Bu noktada belirginlik kazanan ötekilik ve kimlik bahisleri “toplumsal kimlik kuramı” (Hortaçsu, 2007: 148) temeline yaslanmaktadır.

Sosyolojik temelde belirginlik kazanan öteki olgusu, edebiyat metinlerinin olay örgülerindeki ve izleksel kurgularındaki sosyal ilişkiler ekseninde edebiyat disiplinine de tatbik edilmektedir. Aynı zamanda psikolojik bir bağlama da sahip olan öteki mefhumu, anlatı karakterlerinin psikososyal bağlamlarının açılmasına katkı sunar. Genel itibarıyla modern Türk edebiyatı metinlerindeki psikososyal bağlamlara atfedilmek suretiyle edebiyat sahasında görünüm veren öteki meselesi, Tanzimat devri Türk edebiyatının dışındaki metinler eşliğinde pek de değerlendirilmemiştir. Hâlbuki sosyolojik ve psikolojik boyut, insanlık tarihinden bu yana vardır. Zira “ben”in olduğu her yerde öteki

de vardır. Öteki kavramının genellikle modern Türk edebiyatı dâhilinde kabul edilen eserler üzerinden değerlendirilmesi, yine aynı kavramın sosyal psikoloji disiplinin nispeten yeni olması ile ilgilidir. Modern bir terim olarak ötekiliğin izinin modern öncesi metinlerde sürülmesi de farklı görünümleri akıllara getirecektir. Bu noktada Türk edebiyatının ilk yazılı eserinin ortaya konulmasından 21. yüzyıla kadar süre gelen kesintisiz bir olgu olduğu söz konusu edilebilir. Zira “Edebiyat, bir milleti zaman içinde toplu tutan, ona birlik ve devam şuurunu veren vasitalardan biridir. Onun bu kuvveti nereden aldığı üzerinde düşünülecek bir konudur. İlk göze çarpan şey edebiyatın zamana dayanan daha doğrusu zamanla ölmeyen bir vücuda sahip olmasıdır” (Kaplan, 1945: 5). Türk edebiyatının en eski metinlerine çağdaş edebiyat metotları ile yaklaşmak “çağdaş yorumları” (Aktaş, 2000: 31) var edecektir. “Türk edebiyatı araştırmacı, toplumumuzun benliğinin, kimliğinin ve kişiliğinin göstergesi olan [eserlere dair], aydınlatıcı, kıymetlendirici çalışmalar yapar” (Tural, 1992: 7). Böylece geçmiş ile şimdi arasındaki metin düzlemleri bir bağ da kurulmuş olacaktır. Bu yaklaşımın temel gerekçesi İnci Enginün’ün “Orhon Yazıtları: Besleyici Güç” başlıklı yazısında geçen şu soruda kendini göstermektedir: “...bu yazıtlar, asırlar sonra filologlara malzeme olsun diye mi dik[ildi]?” (2013: 15) Bu sorudan hareketle mezkûr metinlere modern bakış açıları ile yaklaşmak daha anlamlı olacaktır. Öyle ki Tonyukuk’un düşün dünyasından âdeta geçmişten şimdiye taşınan bilinç, tarihî romanlara da konu olur. O hâlde Tonyukuk Yazıtı’ndaki metnin içeriği dikey boyutlu bir hamle ile şimdiyi kurmada ve şekillendirmede rol oynamaya devam etmesi bakımından böyle bir bakış açısı anlamlı olacaktır.

Madame de Steal’in tabiri ile “seçkin” (1967: 5) metinlerin varlığı, ait olunan edebî birikimin toplumsal tarafa tesiri bakımından oldukça önem arz eder. Toplumların teşkilinde mahiyetlerine göre farklı rolleri icra eden edebî metinler, bu icraları neticesinde âdeta klasik niteliğine haiz olarak seçkinleşirler. Bu bakımdan Orhon Yazıtları, Türk

edebiyatının bilinen ilk yazılı metinleri hem de Türkçedeki hitabet sanatının ilk ve seçkin örneklerini ortaya koyması bakımından ön plana çıkar. Orhon Abideleri, "Türk adının, Türk milletinin isminin geçtiği ilk Türkçe metin... Devlet ve milletin karşılıklı vazifeleri. Türk nizamının, Türk töresinin, Türk medeniyetinin, yüksek Türk kültürünün büyük vesikası[dır]" (Ergin, 2013: 15). Onun seçkinliği bu çok boyutlu içeriğine ve disiplinlerarası bakışla yaklaşımlara müsait oluşuna endeksledir.

Türkçenin bilinen en eski yazılı eserlerinden olan Tonyukuk Yazıtı, on üç asır öncesinden şimdiye taşınan bir söylevdir. Yazıttaki metnin içerimlediği hususiyetler arasında sosyal ve siyasal çevrenin algılanma boyutları da kendini gösterir. Bu algılamalar dizgesi, belirli bir konumlanmış eşliğinde gerçekleştiği için "karşıt güçlerin" (Korkmaz, 2015: 103) varlığı da gündeme gelecektir. Karşıt güçlerin somutlanmasını, ötekinin varlığıyla birlikte düşünmek gerekir. Bu makalenin temel odak noktası, Tonyukuk Yazıtı'ndaki doğal olarak Tonyukuk'un algılamasındaki ötekilerin verdiği görünümüdür. Ayrıca bu görünümlerin algılanmasına katkı sunması bakımından Çin kaynaklarındaki tarihî detayların ve Çinli yazarların Çin halkına ve Türk budununa dair ortaya koyduğu bazı çalışmalarda belirginlik kazanan ötekilik algısı da değerlendirmeye alınarak Tonyukuk Yazıtı'ndaki metnin bir nevi ötekileri üzerinden de bir kıstas belirlenmiş olacaktır.

Bilge Baga Tarkan'ın Ötekileri: Tonyukuk Yazıtı'nda "Öteki"nin Görünümleri

Bilge Tonyukuk, yazıtlarda farklı unvanlarla karşımıza çıkar: "Bilge Tonyukuk, Bilge Tonyukuk Boyla Baga Tarkan, Tonyukuk Boyla Baga Tarkan" (Aydın, 2019: 69-70). Onun bu unvanlarının yanı sıra devlet kademsindeki görevleri, Tonyukuk'un sahiplendiği konumu somutlar. Böylece Tonyukuk'un sözünü kurduğu yer olarak devlet erki ve törel duruşun olduğu çıkarımı yapılabilir.

Tonyukuk'un yazıtın birinci taşının batı yüzündeki ilk satır, kimliksel bir tanımlamayı referanslarıyla birlikte verir: "Bilge Tonyukuk, ben kendim Çin ülkesinde doğdum. (O sıralar) Türk halkı Çin'e tâbi idi" (Aydın, 2018: 104).¹ Söz konusu kimlik konumlanışları hem etnik hem de mekânsal düzlemlidir. Çinileşen Hun kökenli (Taşağıl, 2017: 119-120) Tabgaçların varlığı, Tonyukuk'un kimlikli duruşunun en önemli gerekçesidir. Tonyukuk'un Türk milletinin kalabalık Çin halkı içinde kaybolması yönündeki kaygısı, "Çin'e tabi olma" etrafında belirginleşir. Türk aidiyetli kimlik duyusunun karşısında konum alan öteki, Çin ve Çinlilerdir. Tabgaçların kalabalık Çin nüfusu baskısında kültürel kimlik yitimine uğramaları bağlamında Çin'in "yutucu öteki", "düşman öteki" ve nihayet "büyük öteki" olduğuna dair niteleme yapmak yerinde olacaktır. Yine aynı bağlamda Tabgaçların "beriki" (Durmuş, 2014: 137) yani "biz" grubundayken yitimlerle "öteki" konumuna düşen bir noktada olduğu ifade edilebilir. Böylece Hun kökenli Tabgaçların "yakın öteki" olduğu düşünülebilir. Söz konusu kimlik ve öteki algılamalarının mekânı, Türklerin tutsak oldukları Tabgaç ilidir. Geline sosyal grup tanımlarında siyasî ve askerî erki elinde bulundurma temel kıstastır. Bununla birlikte II. Göktürk kağanlığını "üst grup" ve diğer boyları "alt grup"; daha geniş bir bakışla genel görünümün "üst grup altında var olan alt gruplar" (Hortaçsu, 2007: 148) biçiminde nitelenmesi uygundur. Orhon Yazıtları'ndaki "ötekilik ve berikilik" meselesi, genelde iki durum ile belirlenir: "...Savaş ve barış. Orhon Abideleri'ne de birbirine zıt bu iki duygu hâkimdir" (Kaplan, 1984: 2).

Türklerin "han"sız kalarak Çin'e tâbi olması, törel yaşantılarına yabancılaşmaları ile ilişkilidir. Biyolojik ihtiyaçlar referanslı olan bu tavır ve töreye olan aidiyetin terk edilmesi, öteki algısını da etkiler. Bu durumu göksel unsurlarla referans eden Tonyukuk, Tanrı sözünü

---

¹ Tonyukuk Yazıtı'nın Türkiye Türkçesine aktarımları ve alıntılar Erhan Aydın'ın *Orhon Yazıtları* adlı çalışmasındaki metinlerden yapılmıştır.

ödünçler ve Türk'e, düşman ötekisini hatırlatmak ister: "(Ebedî) gök şöyle demiş elbette Han verdim, hanını bırakıp tâbi oldun. Tâbi olduğun için (Ebedî) gök 'öl' demiş elbette. Türk halkı öldü, mahvoldu, yok oldu" (Aydın, 2018: 104). Buradaki ölüm görünürde biyolojik referanslı olsa da örtük anlamda tinsel ve kültürel yitimlerin ölüm olarak değerlendirildiğini gözlemlenebilir.

Düşman ötekisini yeniden fark etmek, dirilmektir. Türk'ü yok edecek ötekinin varlığı her daim kendini gösterince tutsak olunan merkezlerin dışında yer alan Türk boyları bir araya gelir ve töreli, kutlu liderlerinin etrafında toplanarak kimlik duyumsamaları eylemsel boyutta görünür kılar. "Şad unvanlı" (Aydın, 2018: 105) liderin danışmanı olan Tonyukuk, bilge kişiliği ile esarettteki Türk boylarını törenin ve kimlikli duruşun hayat verici kaynağına sabitler. Epistemik kendiliği deneyimleyen Tonyukuk, bu bilinçlilik hâliyle iktidarı inşa eder. O, Türklüğün düşünen öznesi konumuna yükselir ve hakanın norm karakteri olur. Giderek güçlenen bu başkaldırı tarihsel düzlemde ikinci Göktürk kağanlığının kuruluşunu doğuracaktır (Taşağıl, 2018: 335). Bu yolda verilen mücadelelerin savaşlar şeklinde görünüm kazanması, savaşın ötekileri görünür kılmasını sağlar. Bu bakımdan yazıtlarda netlik kazanan savaş olgusu, biz ile ötekinin kontrastının pekiştirir. Çinlilerle olan savaşların yanı sıra İlderiş Kağan'ın liderliğinde toplanmayı reddeden diğer Türk boylarına karşı verilen çetin mücadeleler de bu bağlamda konum alır: "Elteriş, kağan olunca güneyde Çinlileri, doğuda Kitanlıları, kuzeyde Oğuzları çokça mahvetti" (T1 B 7 [7]; Aydın, 2018: 105).

Savaş olgusunun yanı sıra sosyoekonomik boyut da ötekinin algılanış biçiminde bir kıstas olarak karşımıza çıkar. Savaşlardan galip çıkan Tonyukuk, kendisine tâbi olan budunu müreffeh bir yaşama kavuşturur. Zira elde edilen ganimetler, başarılı av törenleri halkın biyolojik ihtiyaçlarının yeterince karşılanmasını sağlar. Buna karşılık

“düşman” olarak nitelenen “ötekiler”in yoksullukla mücadele etmek zorun olduklarına vurgu yapılır.

Tabgaçların “beriki” konumundan ötekileşen ya da düşman öteki konumuna düşmesi Çin emperyalizmi ile somutlanırken Dokuz Oğuzların bu konumu deneyimlemeleri, iktidar sahibi olma ihtirası ile doğrudan ilişkilidir. Dokuz Oğuzlarla yapılan savaşların çokluğu ve onların içine yerleştirilmiş olan casusların (kaçak) varlığı, Kök Türk konumlanışlı kimlik referansının yakın ötekisi nitelmesini akıllara getirir. Söz konusu yakınlık, soysal ve sık karşılaşma ile belirlenir. Durmuş’un “beriki” olarak nitelediği Türkler, Tonyukuk Yazıtı’nda erk ve töre sahibi kağana tâbi olmayanlar şeklinde algılanmalıdır. Bu “berikilik” hâli, kendiliğe veya törel temelli “biz” sosyal grubuna mesafe olarak da yakınlığı imlediği için burada “yakın öteki” nitelmesini kullanmak da mümkündür. Böylece ötekilik nitelmelerine ayrı bir paradigma da açılmış olacaktır. “Beriki” konumunda veya nispeten “yakın öteki” konumunda nitelenen Türk boyları törel yapıyı da çiğnemiş olurlar. Öyle ki devletin devamı için önemli olan “törelere gerektiği gibi [uymazlar]” (Rousseau, 2017: 50).

Dokuz Oğuzlardan gelen casusun verdiği bilgilerde, yeni seçilen hakanın Kitanlılarla ve Çinlilerle bir ittifak kurup İleriş öncülüğünde ve Tonyukuk bilgeliğinde erk sahibi olan birliği yıkma planlarına ulaşılır:

“...kaçığın sözleri şöyleymiş: ‘Dokuz Oğuz halkının başına bir kağan geçti’ der. (Dokuz Oğuzlar) Çin’e General Ku’yu göndermişler, Kitanlılara Tongra Eşim’i göndermişler. Gönderdikleri haber şöyleymiş: ‘Sayıları az olan Türkler (öylece) yaşıyorlarmış. Kağanı kahramanmış, danışmanı bilgeymiş. O ikisi var olduğu sürece seni (yani) Çinlileri öldürecekler’, derim. ‘Doğuda Kitanlıları öldürecekler’, derim. ‘Beni (yani) Oğuzları öldürecekler’, derim. ‘Çinliler güney taraftan saldırın, Kitanlılar doğu taraftan saldırın, ben kuzey taraftan saldırıyım. Türk Sir halkı (oldukları) yerde hiç hareket edemesin. Mümkün olursa tamamen yok edelim.’, derim.” (T1 G 2 [9]; Aydın, 2018: 106)

“Beriki” konumunda olan ve yakın öteki şeklinde tanımladığımız Dokuz Oğuzların ölüm korkusu referanslı ittifakı, Türklerin büyük ötekisi, yani Çin ile işbirliği yapmaları ile kurulur. Türk soylu bir boyun “yutucu/yok edici öteki”yle hem de başka bir Türk soylu halka karşı bu arayışa girmeleri, onları “düşman öteki” konumuna evirir. Kök Türklerin güçlenmesini istemeyen diğer Türk boyları, sık sık Çin ile işbirliği yaparak daha müreffeh ve güçlü olan Kök Türkleri tamamen ortada kaldırma planları yaparlar. Mezkûr durumda Türk soylu boyların erk istenci, ganimet hevesi ve ölüm korkusu ile Türk’ün “büyük ötekisi” olan Çin’e karşı birlik olmayı reddettikleri görülür. Tarih boyunca Türk soylu boyların birbirleriyle olan bu mücadeleleri, Türk’ün değişmez “düşman ötekisi” olan Çin’i bu bağlamda algılanmama hususiyetleri somut kılar. “Öteki olmadan ben kavramı da olamayacağı gibi, başka gruplar olmadan biz bilinci de olamayacaktır” (Assmann, 2015: 164). Ötekinin varlığı “biz” grubuna dâhil olma hususundaki bilinci var edeceği yerde, nispeten daha yerel ve dar çıkarlar için kolektif ve törel aidiyetli olan “biz” grubuna geçişi engeller. “Büyük öteki” olarak Türk’ü yok etmek isteyen Çin’i tanımlayan ve mevcut panoramayı gözlemleyen Tonyukuk, bütün Türk boylarını kendi kontrolüne alarak Türk’ün değişmez “düşman ötekisi” olan Çin’e karşı birlik olmaya davet eder. Bu davetin içinde her daim akın etme, biyolojik ihtiyaçları avlanarak giderme ve bu eylemlilik hâli ile daima güçlü olma durumları ön plana çıkar. Türk soylu boyların kendiliklerine yabancılaşmaları karşısında Tonyukuk askerî, siyasî ve stratejik anlamda daima etkin bir biçimde karşımıza çıkar. “Ötekini meşrusuzlaştırma, otomatik olarak kendini meşrulaştırmayı sağlar” (Bilgin, 2007: 187). Tonyukuk’un birlik çağrılı konumu, tâbi olmayı meşru görmemeyi de beraberinde getirir. Bu onun kimlikli, bir başka ifadeyle törelî duruşunun en somut göstergesi hatta kanıtıdır. “Töre bağlamında biz[i]” (Kılıç, 2018: 213) var kılan Tonyukuk’un kimlikli duruşu, öteki konumuna düşen Türk soylu boyların kendilerinde görünür kılamadığı bilinç hâlini de verir: “Yufka iken delinmesi kolaymış. İnce olanı koparmak kolaymış, yufka kalın olursa delinmesi zormuş, ince

yoğun olursa kopması zormuş” (T1 G6 [13]; Aydın, 2018: 107). Bu kimlikli duruş, Türk birliği referansına erişme gayretinde olup mekânsal konumla olarak da Ötüken topraklarına sabitlenir. Bu bakımdan Ötüken, Tonyukuk Yazıtları'nda kimlik kurucu, koruyucu ve muhafaza edici bir “hafıza mekânı” olarak varlık bulur. Onları “atlı oluşları, onların yerleşik kavimler üzerine sürekli akınlar yapmalarını mümkün kılar ve onlarda bir ‘hâkimiyet duygusu’ uyandırır” (Kaplan, 1984: 1). Mezkûr hâkimiyetin korunduğu mekân Ötüken'dir.

Tonyukuk'un öteki algısı, yazıtta sıklıkla “düşman” kelimesi ile ifade edilir. Düşmanlığın atfedildiği nokta kağanlık odaklıdır: “Çin kağanı düşmanımızdı. On Ok kağanı düşmanımızdı. Çok sayıdaki Kırgızlar (ve onların kağanı) Küçlüg Kağan düşmanımız oldu” (T1 D 2[19]; Aydın, 2018: 109). Bu düşman kağanlara Türgeş kağanı da eklenir. Kırgızlar üzerine yapılan baskın ile bütün unsurların Kök Türk devletine tâbi olmaları sağlanır. Böylece kimlikli ve töreli duruşun güçlü ordu ve stratejik hamleler pekiştiği görülür. Başarılı akınlar neticesinde düşman öteki seviyesinde alımlanan Kırgızlar, “beriki” ya da “yakın öteki” konumuna çekilir. Başka bir yorumla; bay kılınan Kırgızlar ise töreden uzaklaşmaları sebebiyle kendine yabancılaşır ve “ötekileşen” olarak belirginlik kazanır.

“Büyük Öteki” Çin'in Kendine ve Türk'e Dair Öteki Bağlamları

Çin kaynaklarından T'ang Tarihi'nin Türkler bölümünde “Tun-yu-ku” (Togan vd., 2017: 402) Tonyukuk'un nazarından çözümlenen “ötekilik” meselesini kendisinden başka bir kıstas belirlemek için farklı metinlerdeki Çin halkı algısına ve bu halkın ötekilere dair alımlamalarına bakmak isabetli olacaktır. Ahmet Taşağıl'ın aktardığına göre; “bilindiği üzere İslâm öncesi Türk tarihinin kaynaklarının büyük çoğunluğu Çince” (Taşağıl, 2004: 5). Bu bakımdan Çin'in ötekisi konumunda olan Türk boylarına dair algıları ve tarihî detayları söz konusu Çince

kaynaklarda bulmak mümkündür. Mezkûr kaynakları tarayan Ahmet Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları (M.Ö. III-M.S. X. Asır)* başlıklı çalışmasında birçok Türk boyuna dair Çin'in farklı hanedanların hazırladığı tarihî metinlerdeki görünümüne odaklanır. Bu bakımdan Tonyukuk Yazıtı'nın II. Göktürk Devleti döneminde dikildiği tarihî gerçekliği eşliğinde mezkûr kitapta yer alan Göktürklerle ve onların münasebet kurduğu bazı Türk boylarıyla ilgili bölümlere odaklanmak ilk etapta oluşacak bir algı için uygun olacaktır.

Dünya tarihi boyunca birçok milletin özellikleri ve bazılarının isimleri dahi ötekinin algısallığında ifadeye kavuşmuş ve belirginlik kazanmıştır. "Büyük öteki" Çin kaynaklarında "Tujue" (Yıldırım, 2017: 60) diye de tanımlanan Göktürklerin ikinci kağanlık döneminde yaşayan muhtelif boylara mensup Türk soylu halkların Tonyukuk Yazıtı'ndaki konumları, Çin kaynakları referanslarında da benzerlik gösterirler. Söz gelişi Baykal Gölü civarında yaşayan "A-tie (Ediz) boyu" (Taşağıl, 2004: 49) örneğinde bu durum gözlemlenebilir. Tonyukuk Yazıtı'nda "beriki" şeklinde nitelenen Kırgız "Dokuz Oğuz [Çin kaynaklarında chiu-hsing" (Togan vd., 2017: 384 gibi boyların isminin anılmasına rağmen A-Tie boyunun adı anılmaz. Fakat "Kül Tegin, Oğuzlarla Togu Balık şehrinde savaştıktan sonra Koşulgak'ta Ediz boyu ile çarpışmıştır" (Taşağıl, 2004: 50). A-Tieler "711'de Kapgan'dan kaçarak Çin'deki T'ang imparatorluğuna sığınır... topraklarının adı Çinliler tarafından değiştirilerek 'Chi-t'ien eyaleti (chou) olur" (Taşağıl, 2004: 49). Dolayısıyla Tonyukuk Yazıtı'ndakine benzer bir "berikilik" ötekileşen unsurlarla örtüşür. Göktürk iktidarına tâbi olmayan unsurların Çin'e sığınması, başta isim fenomeni olmak üzere birçok varoluşsal hususiyette Çinleştiği görülür.

Söz konusu edilen "berikilik" ve nispeten "yakın ötekilik" noktasına bağlanım; II. Göktürk kağanlığına tabiiyet, Türk boylarının "büyük öteki" konumundaki Çin ile olan münasebetlerine göre belirginlik kazanır. Kıstas, Çin ile olan ilişki seviyesi ve II. Göktürk

iktidarına karşı çıkışla belirlenir. Böylece Çinleşen Türk soylu halkların varlığı gündeme gelir ki bu konuda Kürşat Yıldırım'ın *Bir Zamanlar Türk İdiler - Türk Kökenli Çin Aileleri* adlı kitabında çok kapsamlı bilgiler mevcuttur. Öyle ki Çinliler tarafından "Shi" (Yıldırım, 2017: 62) şeklinde adlandırılan ve Çinleşen Türk soylu bu topluluk, Göktürklerin kurucu ailesi Aşina'dan gelmektedir. Dolayısıyla Çin erki, birçok Türk soylu boyu kendi içinde Çin sosyal grubuna dâhil etmiş ve Türk töresinden koparmıştır. Nihayet "Türklerin tarih boyunca en fazla Çin içlerinde yok oldukları" (Yıldırım, 2017: 13) tarihî gerçekliği bağlamında Tonyukuk Yazıtı nezdinde "ötekilik" bahsi açmanın ne derece isabetli olduğu iddia edilebilir.

Araştırmacılar tarafından oldukça değerli ve belirleyici kabul edilen Eski T'ang Tarihi'nin Türkler bölümünde de Çin'in Türkleri öteki olarak gördüğüne dair birçok emare mevcuttur. Çin halkının Türkleri kendilik aidiyetlerinden ve törel bağlarından kopartmak suretiyle sergilediği tavırlara bir örnek olarak mezkûr kaynakta geçen 5162:5 bölümündeki şu ifadeler oldukça dikkat çekicidir:

"Şimdi onlar bize tâbi olduklarına göre, bunların hemcinslerinin kalıntılarını gruplara bölerek onları dağınık bir şekilde Sarı Irmağın güneyindeki, Yen-vilâyeti, Yü vilâyeti gibi vilayet ve kazalarda çiftçilik ya da dokumacılık yapmaları için yerleştirmeli. Böylece, milyonlarca esir Türk medenileşerek ahalimizin bir parçası olurlar. Böyle bir siyasetin Çin'de nüfus artışı sağlamaya da yararı olurdu. Sınırlardaki surların kuzeyindeki bölge de devamlı olarak boş kalmış olurdu." (Togan vd., 2017: 326)

Pasajda dikkat çekici olan Türklerin karakteristik özelliği olan bozkır hayatından ayırmak suretiyle yaşam biçimini değiştirme çabasıdır. Çin'in bunu yapmadaki amacı Çin Seddi'nin kuzeyini daha da güvenli kılmaktır. Ayrıca Çin yaşam biçimini ve yerleşik hayat alışkanlıklarını benimseyen Türkler, kendi kimliklerini kaybederek Çinleşecektir. Dolayısıyla Tonyukuk Yazıtı'nda sıklıkla vurgulanan birlik olma ve Ötüken'de konumlanma çağrısı, "büyük öteki" Çin'in temel tarihî

kaynaklarından biriyle daha muhkem bir anlam kazanır. Çin'in "büyük" veya "yutucu öteki" olma hâli "bölüp güçsüz kılmak" anlayışı eksenindeki tavrı farklı bir kaynak mesnediyle bir daha somutlanmış olur. Ayrıca Çin'e yavaş tabi olanların "beriki" veya "ötekileşen biz grubu üyeleri" konumuna düştüklerine dair şu detay dikkat çekicidir:

"Kutluk'un oğlu Kül Tegin, eskiden kendisine tabi olmuş boyları toplayarak, Bügü Çor'un oğlu *kiçig kağanı* ve Bügü Çor'un bütün kardeşlerini, hem de yakınlarını öldürdü. Ondan sonra, ağabeyi Sol Bilge Beyi Mo-chi-lien, Bilge Kağan olarak tahta çıktı.

O sırada Tatabılar ve Kitanlar birbiri ardından biat etmek üzere sınırlardaki surların kapılarını çaldılar; Türgişlerden Su-lu kendisini Kağan ilan etti; Türklerin *bölük*'leri pek çok ve çeşitli olduğu için, gönüllerine muhalefet duygusu hâkimdir, yani, her birinin kendi fikri vardır ve kısacası başkasının fikrini dinlemek istemezler düşüncesiyle, Bilge Kağan, eskiden Bügü Çor'un tuğlu beyi olmuş olan Tonyukuk'u askerî işlerde kendine baş müşavir olarak atadı... Sınır ötesi kavimler, yani Türkler, ona çok saygı gösterirlerdi." (Togan vd., 2017: 329)

Tonyukuk'un Çin nazarındaki algısı da bu pasajda kendini gösterir. Fakat esas ilgi birçok Türk boyunun Bilge Kağan'a tâbi olmak yerine Çin'e tâbi olmak için Çin Seddi'nin surlarının ötesine geçme arzusuna sevk edilmelidir. Bu noktadaki tabiiyet, bencillik ilkesi veya kendi dediğinin dışında bir fikri kabul etmemek durumu ile gerçekleşir. Böylece Tonyukuk Yazıtı'nda geçen ve "beriki" olarak tanımlanan Türk boylarının varlığı farklı bir kaynak üzerinden gözlemlenmiş olur.

Tonyukuk Yazıtı'ndaki ötekilik meselelerine dair yapılan tarihî kaynaklardaki benzer durumların serimlenmesine ilaveten Çinlilere dair genel kabul gören bir kaynaktaki benzer algılara da odaklanmak, Türk'ün "büyük ötekisi" Çin halkının nazarındaki ötekiler imgesinin somutlanması için yerinde bir iş olacaktır. Çinlilere ve Çin'e dair birçok araştırma ortaya koyan ve Batılı ülkelerdeki üniversitelerde de görev yapan Ku Hung-Ming, Türkçeye *Çin Halkının Zihniyeti* ismiyle çevrilen eserinde Çinlilerin karakteristik özelliklerine dair aidiyet hissettiği Çin

millete dair tartışmaya açık fikirler ortaya koyar. Bunlar birkaçını değerlendirmek, "Tonyukuk Yazıtı"nda Türk'ün "büyük ötekisi" olarak görünüm veren Çin halkına dair farklı bir bağlamı açma anlamına gelecektir. Hung-Ming'e göre Çin halkı oldukça "gentil (kibar, görgülü)" (Hung-Ming, 2013: 40) özelliklere sahiptir. Hung-Ming, Çin halkının özelliklerini sıralarken "başka" ya da "öteki" üzerinden de söylem oluşturur: "Çinliler terbiyelidir, çünkü yürekleriyle yaşadıklarından kendi duygularını tanırlar, bu da başkalarının duygularını dikkate almalarını sağlar" (Hung-Ming, 2013: 45). Bu noktada Japon kültürü üzerinden bir karşılaştırma yapılır. Çin terbiyesinin Japonlar gibi özenle kurallara bağlı olmamasına rağmen oldukça hoş olduğunu iddia eden Hung-Ming'in ifadelerindeki taraflı tutumu şu cümlelerden gözlemlemek mümkündür: "Hakiki Çinli cahil olabilir, ama bu cahillikte kabalık yoktur. Hakiki Çinli çirkin olabilir, ama bu çirkinlikte iğrençlik yoktur. Hakiki Çinli bayağı olabilir ama bu bayağılıkta asla saldırganlık yoktur. Hakiki Çinli aptal olabilir, ama bu aptallıkta saçmalık yoktur. Hakiki Çinli kurnaz olabilir, ama bu kurnazlıkta kötülük yoktur. Yani burada demek istiyorum ki bedenindeki, zihnindeki, kişiliğindeki kusurlarda bile tepkinizi çekecek bir şey yoktur" (Hung-Ming, 2013: 41). Alıntılanan pasajda Çin'in ötekilerine hitap edildiği ya da ötekilerin nazarındaki Çin algısının varlığı gözlemlenir. Zira sıralanan niteliklerin birçoğunun referansı Çin halkının dışındaki gruplardır. Bununla birlikte Çinlilerin evrensel boyutlu bir algılama ile gözlemlenen olumsuz özelliklerine rağmen oldukça saf, temiz ve görgülü oldukları iddiasında olan yazar; kurnazlığın kötülükten arınmış, bayağılığa rağmen saldırgan özelliklerden bağımsız olduğunu savunur. Çin aidiyetinin dışında dahi tezatlık teşkil eden mezkûr kavramların, bir toplumda veya bireyde aynı anda olamayacağı çıkarımını yapmak mümkündür. Kurnazlık özelliğini taşıyan birinin kötülük yapmayacağı oldukça düşük bir ihtimal olsa gerektir. En nihayetinde bu detaylara ilaveten Hung-Ming'in şu ifadesi, odaklanılan esas metnin bağlamına yeniden dönme adına bir ipucu olacaktır: "Eski Çinli ırkında sizi şaşırtacak ilk şey, sanıyorum, onda

vahşi, saldırgan, sert hiçbir şey bulunmamasıdır” (Hung-Ming, 2013: 40). Oysa Orhon Yazıtları'ndaki Çinli algısı ve bazı Çin kaynaklarında geçen Çinlilerin Türklere karşı takındığı tavır bunun tam tersidir. Bu hususlar, yukarıda Tonyukuk Yazıtı örneğinde değerlendirilmiştir. Buna ilaveten “647'den itibaren Çinliler Orta Asya'da yaşayan boyların hepsi ile siyasi ilişki kurup onlara Çin askerî unvanları verdiler ve yeni askerî valilikler tesis ettiler. Böylece bölgenin kontrolü tamamen Çin'in eline geçiyordu” (Taşağıl, 2004: 3).

Çin kaynaklarında “Tujue (Türk)” (Yıldırım, 2017: 63) olarak nitelenen Türklerin Çin'in ötekisi olduğu ve bu minvalde Çin'in, Ku Hung-Ming'in *Çin Halkının Zihniyeti* adlı eserinde belirttiği gibi “gentil” (2013: 40) ve iyi niyetli olmadığı birçok farklı kaynaktan görülmektedir. Öyle ki “Çincece zhū liàn jiu xìng ‘dokuz sülâlesine kadar kırmak, öldürmek’, ‘miè zú sülâlesini yok etmek’ gibi terimlerle ifade edilen bu ceza yöntemine göre bir kişi suç işlerse suçluyla birlikte dokuz sülâlesi yok edilmektedir” (İnayet'ten aktaran Ayaz, 2020: 46). Bu hususta “Köl Tigin (G6) ve Bilge Kağan (K4-5) Yazıtları'ndaki “bir kişi: y(a)ñ(ı)ls(a): og(u)şı: bod(u)mı: bişükiñe: t(e)gi: kıdm(a)z: (e)rm(i)ş” ibaresi” (Ayaz, 2020: 40) bu meseleyi net bir biçimde ortaya koyar. Hung-Ming'in Çin halkına dair oldukça mübalağalı ve göreceli nitelemelerinin yine tam karşısına oturacak bir tutum Taşağıl tarafından aktarılır: “Tardu, Çin orduları ile uzun süren meydan savaşları yapmış, ağır kayıplar verdirtmişti. Artık savaş meydanlarında zafer kazanamayacağını anlayan Ch'ang Sun-sheng, Gök Türk ordusunun ve sürülerinin su içeceği kaynaklara gizlice zehir akıtarak büyük bir katliama sebep oldu” (Taşağıl'dan aktaran Ayaz, 2020: 47). Bütün tabiat unsurlarını olumsuz etkileyecek olan bu tavır, Çin'in kendi ötekilerine karşı ne derece yutucu ve yok edici bir konumda sabit kılındığının en çarpıcı göstergeleri arasında yer alır.

Sonuç

Türk edebiyatının ilk yazılı eserlerinden modern metinlere uzanan metinsel birikim, Türkçe çatısı altında toplanır. Türkçenin en eski tarihî metinleri olan Orhon Yazıtları arasında yer alan Tonyukuk Yazıtı sadece devlet erkine değil millete (buduna) de hitap eder. Modern tahlil metotlarının çoklu disiplinel bir yaklaşımla çok boyutlu bir hâle kavuştuğu yirmi birinci yüzyılda, Türkçenin eski dönemlerinde ortaya konan metinleri bu yeni metotlar eşliğinde okumak yeni bakış açıları verecektir. Bu makalede Yeni Türk edebiyatı kürsüsünde incelenen birçok metne atfedilen mezkûr yeni okuma biçimlerinden edebiyat sosyolojisinin yorumsal bağlamı ekseninde Tonyukuk Yazıtları tarihî kaynaklar eşliğinde değerlendirilmiştir. Böylece tarih - edebiyat disiplini ortak alanında kurulacak bağ ile tarihî metinlerin de tıpkı modern metinler gibi bazı sosyolojik malzemeleri teşkil ettiği sonucu elde edilecektir.

Tonyukuk Yazıtları'ndaki öteki algısının, Türk birliği ve törel yaşantı ekseninde konum aldığı çıkarımlanmıştır. Söz konusu çıkarımdan hareketle, II. Gök Türk devletinin varlığını tehdit eden Türk soylu boyların büyük/yutucu/yok edici öteki olan Çin ile işbirliği yapmalarının törel duruşu reddetme olması sebebiyle Dokuz Oğuz, Kırgız, On Ok, Türgeş gibi Türk soylu boyların devrin sosyal gerçekliğinde düşman öteki olarak algılandığı tespit edilmiştir. Törelî erkin mezkûr ötekiler tarafından tanınması, güçlü bir ordu teşkili ve müreffeh bir yaşam standardı ile mümkün olmuştur. Düşman öteki olarak konumlanan kağanların, Türk halkının da düşmanı olduğu gözlemlenir. Ötekilik tanımlamalarının Çin haricinde sosyo-politik düzlemli olduğunu söylememiz gerekir. Ayrıca ötekinin kuramsal boyutunda karşımıza çıkan farklılık ve benzemezlilik kıstasının törelî duruş ve büyük öteki olan Çin ile ilişki içinde olup olmamak ile belirginleşir.

Nihayetinde Tonyukuk Yazıtı'nda somutluk kazanan ötekilik bahislerinin sağlaması farklı kaynaklardan hareketle yapılmış olmaktadır. Böyle bir bahsin açılması, Tonyukuk Yazıtı'nın tarihî bir metin olması ile doğrudan ilişkilidir.

Bin üç yüz yıl önce bengü taşlara işlenen kutlu sözlerin, şimdiki zamana erişen tesir gücüne sahip olduğu görülür. Bu bakımdan makro düzlemde Tonyukuk, mikro düzlemde Orhon Yazıtları'nın günümüzde bilinç seviyesinde karşılık bulması çok önemlidir. 2020 yılının "Bilge Tonyukuk" yılı olarak idrak edilmesi, kutlu sözlerin öğütlediği, imlediği hususlardan hisse çıkarılmasını zorunlu kılar. Nihayetinde iktidarda olma, gelecekte bir tehdit unsuru olarak algılanıp ölüm korkusunu ve hatta kaygısı ile aynı soydan gelen boyların, toplulukların birbiriyle ötekileştirici boyutlu bir mücadeleye girmesi Türk milletinin siyasal ve stratejik geleceğine bir darbe vuracağı açıktır. Türk'ün kadim ve mevcut ötekilerinin tanınması, asırlar önce Türk birliği kaygısını yaşamış Bilge Tonyukuk'un mirasına, kimlikli ve törelî duruşuna sahip çıkmak olacaktır.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

Aktaş, Ş. (2000). Dede Korkut hikâyelerinin edebî değeri ve çağdaş yorumu üzerine. A. Kâhya Birgül, A. Şimşek Canpolat (Ed.), *Uluslararası Dede Korkut Bilgi Şöleni Bildirileri* içinde (31-34 ss.), Ankara Kültür Merkez, Yayınları.

Assmann, J. (2015). *Kültürel bellek*. (Çev: A. Tekin), Ayrıntı Yayınları.

Ayaz, E. S. (2020). bir kişi y(a)ñ(ı)ls(a)r : og(u)şı : bod(u)nı : bisükiçe : t(e)gi : kıdm(a)z (e)rm(i)ş : cümlesi üzerine. *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (25), 39-50.

- Aydın, E. (2018). *Orhon Yazıtları*. Bilge Kültür Sanat.
- Aydın, E. (2019). *Türklerin bilge atası Tonyukuk*. Kronik Kitap.
- Bilgin, N. (2007). *Kimlik inşası*. Aşına Kitaplar.
- Durmuş, M. (2014). *Ömer Seyfettin anlatılarında kendilik bilince ve öteki*. Karadeniz Dergi Yayınları.
- Enginün, İ. (2013). Orhon Yazıtları: Besleyici güç. *Yeni Türk Edebiyatı Araştırmaları 3 Orhon Yazıtları'ndan Bugünkü Türk Dünyasına içinde* (15-22 ss.), Dergâh Yayınları.
- Ergin, M. (2013). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Yayınları.
- Hortaçsu, N. (2007). *Ben biz siz hepimiz - Toplumsal kimlik ve gruplararası ilişkiler*. İmge Kitabevi.
- Kaplan, M. (1945). Edebiyat ve millet. *İstanbul Halkevleri Dergisi*, (40), 5.
- Kaplan, M. (1985). Orhun Abidelerinde mekân-insan münasebeti. *Türklük Araştırmaları Dergisi - Marmara Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi*, (1), 1-6.
- Kılıç, İ. (2018). Köktürk Yazıtlarında primordial olgulardan hareketle "biz" ve "onların" inşası. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 15(2), 207-221.
- Korkmaz, R. (2015). *Yazınsal okumalar*. Kesit Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2017). *Toplum sözleşmesi*. (Çev: V. Günyol), Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Schnapper, D. (2005). *Sosyoloji düşüncesinin özünde öteki ile ilişki*. (Çev: A. Sönmezay), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Yıldırım, K. (2017). *Bir zaman Türk idiler - Türk kökenli Çin aileleri*. Ötüken Neşriyat.

Taşagıl, A. (2004). *Çin kaynaklarına göre eski Türk boyları (MÖ III - MS X. Asır)*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Taşagıl, A. (2017). *Kök Tengri'nin çocukları*. Bilge Kültür Sanat.

Taşagıl, A. (2018). *Göktürkler I-II-III*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Togan, İ., Kara, G., Baysal, C. (2017). *Eski T'ang tarihi - Türkler bölümü*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Tural, S. K. (1992). *Sorularla cevaplarla kültür edebiyat dil*. Ecdâd Yayınları.

EXTENDED ABSTRACT

The Tonyukuk inscription as one of the oldest known written works of the Turkish language has the quality of a speech carried to the present from thirteen centuries ago. The dimensions of the perception of the social and political environment also manifest themselves in the features of the inscription. Since the system of perceptions is accompanied by a certain positioning, the existence of opposing forces comes to the fore. It is necessary to consider the concretization of opposing forces together with the existence of the other. The article will mainly focus on the concept of the other by examining the physical qualities of the Tonyukuk inscription, in other words, in the way that the concept is perceived therein. In addition, the perception of otherness in this study will also contribute to the understanding of these physical qualities of the inscription, which became evident in some studies by Chinese historians and, as well as to the literature on the Chinese people and the Turkish population.

Orkhon Inscriptions, which are in the position of a "nurturing power" for Turkology and Turkish, are the most basic reference sources of Turkish knowledge. The words carved in stone with the concern of transferring self-knowledge to future generations shed light on the historical developments of the period. However, he conveys to the present on which values the continuation and representation of Turkish tradition will reach eternity. Tonyukuk, who inscribed on eternal stones how it would be possible to re-establish the Göktürk Khaganate, is important in terms of illustrating the strategic attitude displayed for the sake of having tradition and power. The presence of concepts of belonging in this inscription as expressed by Yabgu Tonyukuk naturally indicates the perception of the "other". The "other", which is everything other than the "self", also becomes evident in the Tonyukuk inscription. The perception of the "other" in the Tonyukuk inscription is defined through the wars that were fought in the name of the traditional power of the Göktürk Khaganate. The "other" that becomes evident in this inscription should be assessed based on Tonyukuk's knowledge, experience, and discourse. As a matter of fact, Tonyukuk as the author conveys clear information on who the "other" is. The Khitan, the Oghuz, the Chinese, the Turgesh, and the Kyrgyz peoples appear as the "others" from the viewpoint of Göktürks, who re-established their existence with the consultancy of Tonyukuk the Wise. The fact of having fought against different Turkish tribes as well will bring the perception of the "close other" to the fore. The Kyrgyz, who were addressed with the title "Bay", is described as having alienated themselves because of distancing themselves from the tradition and thus are described as having been "otherized". The impulse of dominating and having power, which led to the struggles among Turkish tribes, is an equation that identifies the alienation and the perception of the other among the Turks. As for the text-based

discourse, the only reference to "otherness" can be said to be the "opposition to the unity". Eventually, the Chinese are the "enemy other", the "big other".

The present study will address the perception of the "other" that appears in the Tonyukuk inscription from the viewpoint of Tonyukuk, the author, and the Göktürk Khaganate of the Göktürk identity. The study will also reveal the traditional elements that give existence to the perception of the other and discuss the equation of power and tradition.

In the Tonyukuk inscription, there are also tribes, although they are of Turkish descent, called "beriki" as a result of having a locational contact with the "other". The Turgesh, Kyrgyz, Oghuz, and Kitays are among the most well-known. In order to set a different criterion for the perception of the other in Tonyukuk's writing, Ku Hung-Ming, in his work translated it into Turkish with the name of the Chinese People's Mentality. In this sense, it would also be appropriate to include controversial ideas about the Chinese nation, to which the Chinese feel a belonging.

The concept of the otherness as embedded in the Tonyukuk inscription shows some links to different sources as a result of being a historical text. Therefore, their opposition to the Göktürk government and their relationship with the Chinese government is decisive in the characterization of the Turkish noble peoples as the other or the other. This study offers an interdisciplinary perspective in bringing branches of history and literature together from novel approaches.

Torun, U. (2022). Viyola öğretiminde sol el ve sağ el tekniklerinin incelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(43), 1445-1474.

DOI: 10.21550/sosbilder.1110813
Araştırma Makalesi / Research Article

VİYOLA ÖĞRETİMİNDE SOL EL VE SAĞ EL TEKNİKLERİNİN İNCELENMESİ

Uğraş TORUN*

Gönderim Tarihi / Sending Date: 29 Nisan / April 2022

Kabul Tarihi / Acceptance Date: 12 Temmuz / July 2022

ÖZET

Doğru teknik ve müzikal sonuçlara ulaşmak için olması gereken doğru çalgı tekniklerinin sağlıklı bir biçimde uygulanması önem arz etmektedir. Viyolada sol el ve sağ ele ilişkin teknik meseleler, icracının bu hedeflere ulaşmakta kullanacağı temel araçlardır. Bu nedenle araştırmanın amacı; viyola öğretiminde sağ el ve sol el tekniklerinin incelenmesi olarak belirlenmiştir. Araştırmada viyola öğretiminde sol el ve sağ el tekniklerini incelemeye yönelik olarak durum tespitine dayalı tarama modeli kullanılmış olup araştırma son yirmi beş yıl içerisinde Google Akademik'te taranan çalışmalarla sınırlı tutulmuştur. Araştırma sonucunda viyola öğretiminde sol el teknikleri ile sağ el tekniklerine yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: viyola, tutuş, sol el teknikleri, sağ el teknikleri, arşe

Examination of Left-Hand and Right-Hand Techniques in Viola Teaching

ABSTRACT

In order to achieve correct technical and musical results, it is important to apply the correct instrument techniques in a right way. The technical issues of the left and right hands in the viola are the main tools the performer will use to achieve these goals. Therefore, the aim of the research is; it was determined as the examination of right-hand and left-hand techniques in viola teaching. In the research, due diligence-based scanning model was used to examine left-hand and right-hand techniques in viola

* Öğr. Gör., Bursa Uludağ Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Müzik Bölümü, Bursa / TÜRKİYE, utorun@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

teaching, and the research was limited to the studies scanned in Google Scholar in the last twenty-five years. As a result of the research, suggestions were made for left-handed and right-handed techniques in viola teaching.

Key Words: *viola, holding, left-hand techniques, right-hand techniques, bow*

Giriş

14. yüzyıl enstrümantal müzik alanında bir büyüme tanıklık etmiştir. Vokal eserler sanatın merkezi konumunda iken çalgı müziği yavaş yavaş daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. Enstrümanlar vokal performanslar için destekleyici bir rol oynarken ve şarkılara eşlik ederken barındırdığı farklı ses renkleri açısından giderek daha popüler hâle gelmiştir. Özellikle bu yüzyılda müzikte ritm yapısı, çokses gelişimi ve çalgılara gösterilen ilgi artmıştır. Müziksel anlamda duygu özgürlüğü yaygınlaşmış, armonik düzen belli bir tonal merkez oluşturmaya ve ritmik çeşitlemelerle zenginleşmeye başlamıştır (Yıldız, 2010: 70).

Kilise ve sarayın öğrenilmiş vokal müziğinin ve doğaçlamalarının aksine, çalgılar için daha kalıcı ve bilinçli besteler yapılmaya başlanmıştır. Harcanan bu çaba ve gösterilen özen sayesinde çalgıların teknik anlamdaki tutuş ve becerilerine daha çok emek harcanmaya başlanmıştır. Gitgide çalgı tutuşları ve pozisyonları daha belirginleşmiş ve bugünkü hâlini almıştır (Machlis & Forney, 1995: 82).

Bir yaylı çalgıcının sol elinin oturma süresi çok uzun yıllar ve farklı teknik becerileri edinmekten geçer. Keman ya da viyola çalma tekniğini benimserken vurgulanacak en önemli yol zamandır. Şendurur'a (2001: 4) göre yaylı çalgılar eğitiminde öğrenmenin gerçekleşmesi için öğrencinin öğrenme yöntemlerini iyi kullanması ve bireysel çalışma sürecini en etkili biçimde kullanması önerilmektedir. Bu da öğrenmede zaman sürecinin ne kadar önemli olduğunu bize vurgular. İlköğrenim sürecinde meydana gelen alışkanlıklar ise doğal olarak bir sonraki eğitim sürecini tetikler. Örneğin, viyola eğitiminin başlangıç aşamasında,

sadece çalgıyı omuzda tutma yöntemi bile iyi ya da kötü sonuçlar yaratabilir. Müzik içerisinde yer alan diğer yaylı çalgılar gibi viyolayı çalmak için rahat pozisyonda tutmayı benimsemek eğitimin en başında daha çok özen gösterilmesi gereken durumdur.

Bir öğrencinin çalgıdaki gelişim sürecini tamamlayabilmesi için çalgının olması gereken biçimde omuzda tutulması dikkat edilmesi gereken en önemli konu olmuştur. Bu noktada hareket edebilme becerisi oldukça önem kazanır. Pedagojide çalgının vücutta tutulmasının bazı biçimleri vardır. Bunu başarabilmek için çalgının dayanak noktalarının belirlenmesi ilk sırada yer alır. Ayakta duruş pozisyonu ve göz-tuşe hizasının ayarlanması önemli dayanak noktaları arasındadır. Bazı icracılar çalgının konumunun arşenin hareketine göre belirlenmesi gerektiğini savunur. Bu konum öyle olmalı ki sağ el arşeyi rahat bir şekilde çalgının ses perdesine paralel bir konumda salınma özelliği taşımalıdır. Bu hareketleri en doğru şekilde yapabilmeyi sağlamak da tüm arşe hareketlerini en kapsamlı şekilde bilmek ve bunu çalgı üzerinde deneyimlemekten geçer.

Problem

Araştırmanın genel problem cümlesi “Viyola öğretiminde sağ el ve sol el tekniklerinin incelenmesine dair sonuçlar nasıldır?” şeklinde belirlenmiştir. Araştırmada bu genel probleme aşağıdaki alt problemlerle cevap aranmıştır.

Alt Problemler

Viyola öğretiminde sol el tekniklerinin incelenmesine dair sonuçlar nelerdir?

Viyola öğretiminde sağ el tekniklerinin incelenmesine dair sonuçlar nelerdir?

Önem

Viyola, tarihten bugüne yaylı çalgılar ailesinde keman ve çellodan sonra üzerinde fazlasıyla eser yazılan, sağ ve sol el tekniği bakımından da hâlen geliştirilmeye devam eden çalgılardan birisidir. Hemen hemen bütün orkestra ve oda müziği eserlerinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Son zamanlarda solo olarak da bestecilerin gözünde önemli bir yere sahip olmuştur. Viyola kimliğini 17. yüzyılda kazanmış ve bugüne kadarki süreçte zengin bir repertuvara sahip olmuştur. Viyola eğitimi; günümüzde devlet konservatuvarları, güzel sanatlar liseleri, müzik ve sahne sanatları bölümlerini içeren fakültelerin orta ve lisans öğretim kısmında devam etmektedir. Klasik batı müziği çalgılarının her biri için farklı bir çalma tekniği vardır. Bütün çalgılarda olduğu gibi viyola öğretiminde de doğru teknik ile çalgı çalmak önem taşımaktadır. Bunlar; doğru pozisyonda çalgıyı tutuş, sağ el ve sol el teknikleridir. Müzikal bir performansın istendik bir şekilde gerçekleştirilebilmesinin temelinde teknik kazanımların yer aldığı düşünüldüğü araştırmada sağ ve sol el tekniklerinin ele alınmasının ilgili literatüre katkı sağlayacağı ve bu sebeple önemli olduğu düşünülmektedir.

Sınırlıklar

Araştırmada taranan kaynaklar 1997'den günümüze Google Akademik'te taranan alanyazın çalışmaları ile sınırlıdır.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Araştırma durum çalışması desenine dayalı tarama modelinde gerçekleştirilmiştir. Durum çalışması deseninde bir duruma ilişkin etkenler bütüncül bir yaklaşımla araştırılır ve ilgili durumu nasıl etkiledikleri ve ilgili durumdan nasıl etkilendikleri üzerine odaklanılır (Yıldırım & Şimşek, 2021: 70).

Evren - Örneklem

Araştırmanın evrenini viyola öğretimine yönelik mevcut bilimsel yayınlar örneklemini ise 1997 yılından günümüze Google Akademik'te taranan yayınlar oluşturmaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırma verileri literatür taramaya dayalı olarak gerçekleştirilmiştir ve ilgili yayınlar, alt problemlere uygun şekilde incelenmiştir.

Verilerin Çözümlemesi

İncelenen kaynaklarda viyola öğretiminde sağ el ve sol el tekniği konusunda bilgi veren yayınlar incelendikten sonra verilerin birbiri ile ilişkili ve alt problemlerle tutarlı bir şekilde rapor edilmesine çalışılmıştır.

Bulgular ve Yorum

Birinci Alt Probleme İlişkin Bulgular ve Yorum

Viyolada çalgıyı tutan eli tuşeden daha uzak tutma yöntemi çok fazla kullanılmaktadır. İlk olarak bu durumda sol el parmakları daha fazla gerilir ve dördüncü parmağın hareket sahası faydasız duruma gelir. Dördüncü parmak tuşe üzerinde ileri bir pozisyona açılacağı zaman daha fazla gerilmesi gerekir. Bugün viyola eğitiminde kabul edilen çağdaş yöntemlere göre, sol el ile ön kol bir çizgi oluşturarak ön kolun devamını oluşturacağı şekilde ve saz sapa daha fazla yakınlaştırılarak dördüncü parmak için daha rahat bir konum oluşturulmalıdır. Bilakis diğer parmakların oluşturduğu konum bu parmağın durumuna göre belirlenmektedir. Dördüncü parmak hareket ettirildiğinde birinci parmak tuşeden daha aşağı doğru gerilerek noktalarını sabitlemelidir. (Doğal olarak diğer durumlarda birinci parmak natürel konumda tutulmalı ve gerilmemelidir.) Sonuç olarak parmaklar yuvarlak bir yumru şeklinde

toplularak tuşenin üstünde özgür bırakılmalıdır. Tavsiye edilen bu konum sol el bileğinin serbest hareket etmesini ve teknik oluşumunun daha verimli olmasını sağlar. Sol elin konumu açısından faydalı olan diğer bir öge ise baş parmağın özgür olmasıdır. Baş parmak çalgının sapını çok daha az sarmalıdır. Bu yüzden enstrüman işaret ile baş parmak arasında daha iç kısma yerleştirilmelidir. Sol elin bu şekildeki konumu çalgı tekniğinin ilerlemesi açısından çok faydalıdır. Çünkü yukarıda bahsedilen hareketlerin çalma biçimi için gerekli şartları ve ilk eğitim döneminde öğrencinin gergin ve statik durumlardan korunmasını amaçlamaktadır. Bu şekilde sol el hareket etmek için hazırlanmaktadır. Bu hareketlere engel olan gereksiz sıkıştırma ve gerilim ortadan kaldırılmalıdır.

Görsel 1: Yanlış tutuş

Görsel 2: Doğru tutuş (Bilek dışarda)

Birçok pedagoğ viyolada iki farklı tutunma noktasının var olması gerektiğini savunur. Ünlü pedagoğlar Spohr, Berio ve Aure'e göre çalgı sapının işaret ile baş parmak arasındaki oyukta olması, baş parmak konumunun ise hareketsiz olması gerektiğini söylüyordu. Baş parmağın hareketsiz olması sol elin konumunda gerginliğin ortaya çıkmasına sebep olduğundan Macar kemancı ve eğitimci olan Carl Flesch'in ortaya koyduğu konum çok daha müsait bulunmaktadır. Flesch'e göre çalgının sapı işaret parmağı ve baş parmağın arasında tam hizada olmalıdır. Ancak Flesch baş parmağın hareketli ve aktif olması ve pozisyon değişimlerinde

sol el hareketlenmelerine faydalı olacağını savunuyordu. Bu fikirlerden yola çıkarak çalgıyı tutmanın en faydalı şekli iki dayanak noktası üzerinde, enstrümanın üst kısmı köprücük kemiği üstüne yerleştirilerek sakince çene ile; alt kısmı ise işaret parmak ile baş parmak arasında tutulmalı, üçüncü ve dördüncü telde çalma esnasında çalgı sapı dayanak noktası ikinci parmağın dibinde, re ve la telinde çalma (en alt iki tel) ise çalgı sapının dayanak kısmı baş parmağın alt tarafında bulunmalıdır. Bir pozisyondan diğer pozisyona geçerken bu hususlara uyulmalı fakat bazı ender durumlarda çalgıyı sabit ve hareketsiz şekilde kavramak gerekmektedir. Carl Flesch tarafından önerilen başparmak yardımı ile pozisyon geçişleri geliştirilmeli ve bu parmağın çalma sırasındaki rolü git gide aktifleştirilmelidir. Viyola kemana göre ebat olarak daha büyük olduğu ve telleri daha kalın olduğu için kemana göre daha farklı bir yaklaşım istemektedir. Klavyenin de daha büyük olması sol el parmaklarının açılma derecesini daha uzun kılar ve baş parmağın içe doğru hareket ettirilmesini zorunlu kılar. Tuşeye daha fazla baskı uygulandığı için bilek ve sol dirsek kombinasyonunun hareketi üzerinde daha çok durulması gerekmektedir (Carroll, 1997: 9).

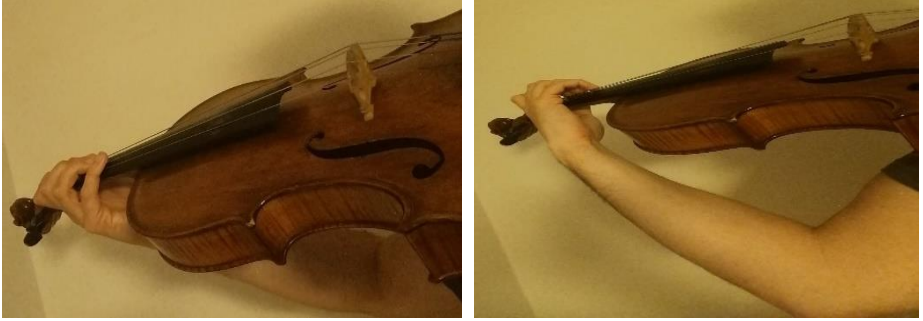
Görsel 3: Yanlış tutuş

Görsel 4: Doğru tutuş

Sol elde hareketler geliştirilirken temelde iki unsura dikkat edilmelidir. Bunlardan ilki sol el özgürce tutulmalı, karmaşıklığa sebep

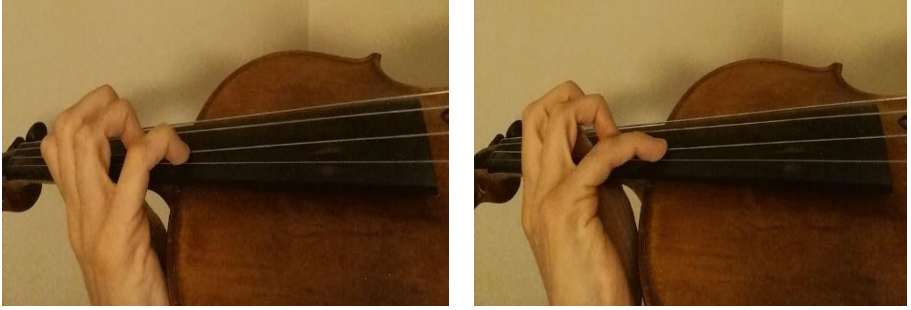
olacak durumlardan uzak durulmalıdır. İkincisi ise sol el herhangi statik faaliyette değil daha farklı yardımcı hareketler sebebi ile farklı konumda tutulmalıdır. Bugüne kadar doğal ve serbestlik ilkelerine dayanan tutuş yöntemlerinden en çok tercih edileni elin natürel bir biçimde yukarı kaldırılarak dirsek konumunun belirlenmesidir. Bu şekilde daha yukarı kaldırılan elin ortasına çalgının sapı yerleştirilir. Bu esnada dirsek pozisyonunun değiştirilmemesine özen gösterilmelidir. Dirsek ise çalma sırasında sola ve sağa hareket edebilmelidir. Do telinde çalındığı zaman dirsek natürel olarak sağa; re ve la tellerinde çalındığında ise sola hareket yapacaktır. Dirsek pozisyonunun gelişimi bu şekilde olmalıdır (Memedaliyev, 2010: 68).

Görsel 5: Yanlış tutuş- Doğru tutuş (İç dirsek önde)

Parmaklar ve sağ elin gelişimine baktığımızda sol el kemiği pozisyonunun doğru yerde olması onun parmaklarla bağı ile belirlendiğini gösterir. Sol elin konumunun doğal bir şekilde görünmesi için parmaklar tuşe üzerine hafifçe düşebilmelidir. Genel olarak icracının ilk olarak birinci parmağı, daha sonra ikinci, üçüncü ve son olarak da dördüncü parmağı teller üzerine yerleştirilmelidir. Sonuç olarak en zayıf parmaklar olan üçüncü ve dördüncü parmaklar en zayıf pozisyonda olurlar. Belirgin şekilde birinci ve ikinci parmaklar arasında yarım perde ses, diğer parmaklar arasında ise bir tam perde ses aralıkları olduğu için bu konum çok rahat sayılmamaktadır. Eğer çalgı sol el üzerinde birinci

parmağa göre konumlandırılmışsa dördüncü parmağın bu geniş aralığa uzaması için daha fazla gerilmesi gerekir. Doğal olarak da parmaklar ve elin tamamı gerilecektir. Buradan anlaşılması gereklidir ki elin fizyolojik yapısına göre sol elin birinci parmaktan ve dördüncü parmaktan aşağı doğru gerilme durumunda dördüncü parmak uzak aralıklara uzanabilir. Çalgıyı tutan el ile parmaklar da bu konuma göre yerleştirilmelidir. Elin çerçevesi tel geçişleri, tril, vibrato ve pozisyon geçişleri gibi durumlarda değişkenlik gösterebilir. Bu çerçevenin bütünlüğü bilekten ön kola kadar düz bir çizgiyi koruyarak sağlanabilmektedir.

Görsel 6: Yanlış tutuş- Doğru tutuş (Daha yatay)

Viyola eğitim sürecinde bazı çağdaş anlayışlar içinde öğrencinin vücudunun çalgıya alıştırılması için çalan kişinin duruşu ile öteki vücut kısımlarının duruşunun geliştirilmesi yöntemleri değişkenlik göstermektedir. Bir öğreticinin ilk görevi öğrencisinin çalgıyı daha rahat çalışabilmesi için daha doğal bir yöntem bulmasıdır. Öğrencinin tutuşu onun tüm bedeninin doğal durumuyla uyum içinde olmalıdır. Eğitmen, öğrencisinin elinin bütününe gerilmemesine ve pasif konumda olmamasına dikkat etmelidir. Beden viyolaya günden güne alıştırılmalıdır.

Sol el parmakları için ilk teknik, parmakların kuvvetli ve sistemli bir şekilde sap üzerine indirilip kaldırılıp vurulması ile yapılır. Ancak bu süreçte parmakların tuşe üzerine fazla baskı yapmaması önerilir. Çünkü

bazı durumlarda parmakların tuşe üzerine baskılanması yoluyla parmakların güç oluşturmaları hedeflenir. Ancak parmakların gücü onların hareketliliğinde, tellerin üzerine kaldırılması ve düşürülmesi için kasların geliştirilmiş olmasındadır. Tuşe üstünde parmaklar çok gerilmiş olmamalıdır. Tuşeye konumlandırılan parmaklar elin tüm hareket becerisini engellemektedir. Genel olarak hareket becerisi zor olan birinci parmağın daha yumuşak ve hafif bir şekilde hareket etmesine dikkat edilmesi gerekir. Pozisyon değişimi esnasında tuşeye konumlandırılan birinci parmak bu hareketleri durdurmaktadır. Parmakların viyola sapı üzerinde konum gücü elin özgür durumda durmasına göre ayarlanmalıdır. Parmaklar viyola teli üzerinde mesafeli olmalıdır ki kısa zaman içinde enerjik biçimde ve zaman içinde yerine düşmesi sağlanmalıdır. Ancak bilindiği üzere hareket hızı arttıkça parmakların kaldırılma mesafesi azalır, sonuç olarak parmakların tuşe üzerine düşme gücü de yavaşlar. Hızlı bir pasajı çalma sırasında parmaklar az bir mesafeye kalktığından natürel bir vurma gücünden bahsedilemez. Bu sebeple parmakların tuşeye değme sırasında doğal vurma gücünün ayarlanması gerekir.

El ve parmak pozisyonu olmak üzere çalgıda pozisyonlar ikiye ayrılır. Birinci ve dördüncü parmaklar arasındaki mesafedir ve bu mesafenin kalın seslerde dörtlü aralığına denk gelmesi parmak pozisyonunu oluştururlar. Ancak tiz seslere aplikatör (parmakların sırası) ilkesi önceden olduğu gibi kalsa da aralıklar daraldığından pozisyon duyusu kalın seslerdeki pozisyon duyusundan farklılık gösterir. Daha başka parmak pozisyonu konumu daralan ya da genişleyen aplikatüre göre değişkenlik gösterebilir. Sol elin konumu viyolanın tuşesi ve sapı ile konumuna göre belirlenir. Kolun hareketi bir bütün olarak incelenirken bir noktaya daha dikkat edilmesi gerekir. Bu hareketlerin hepsi onun sınırlarına, pasajında ve içerdiği sese göre değişkenlik gösterir. Örnek olarak yüksek ses tonlarına erişen karmaşık pasajlar çalındığı zaman sol el bileğinin çalgının gövdesinin alt kısmını

kapsaması açısından kol sağ yöne çekilmelidir. İnce ses perdelerini içermeyen pasajların çalınması için kolun daha az sağa doğru çekilmesi gereklidir. Sebebi ise bileğin çalgı gövdesinin alt kısmını kaplamasına gereksinim duyulmayacaktır. Kolun her bir kısmının konumu eserdeki notaların hangi teller üzerinde çalınması gerektiğine göre değişir. Kalın tellere performans zamanı son notanın daha kolay çalınması için ilk notada kol sağ yöne doğru çekilir.

Sol eldeki tüm hareketlerin bağımsızlığı incelenirken bilek tekniğinin öneminin vurgulanması gerekir. Detaylı ve küçük geçişler, sol el bilek aracılığı ile sağlandığında bu geçişlerin çalma tekniği kolaylaşır ve daha yumuşak hâle gelir. Büyük kasların hareketi genel olarak çalgıyı ağırlaştırdığından bu hareketler virtüöz eser notalarında asgariye indirilmelidir. Çalgıda hareket ilkesi çeşitli enstrüman hareketinde çok önem kazanır. Adale hareketlerinin daha gerçekçi bir şekilde olmasını arz eder. Viyola çalarken fazla performans gerektiren hareketlerden kaçınmak gereklidir. Aşırı hareketler çalgının salınımını ağırlaştırır ve el olarak huzursuzluğa sebep olabilir. Büyük ve küçük kasların yoğun şekilde çalıştırılması eli aşırı hareketlerden arındırır. Viyola çalma tekniğinin farklı yöntemleri ile ilgili belirgin birkaç yöntem şöyledir:

1. Notalar farklı bir pozisyonda çalınırken parmaklar ile el durgun ve hafif olur. Fakat bu hafiflik tam hafiflik olmayabilir. Çünkü bu esnada bile herhangi bir hareket (bu vibrasyon-vibrato da içerebilir) söz konusu olabilmektedir.

2. Sol el, farklı bir pozisyonda durgun hâdedir, birinci ve ikinci parmaklar ise hızlı hareket eder.

3. Sol el, farklı pozisyonlarda uzun beklemeler yapmayarak hareket etmektedir, parmak tekniği ise yavaş veya hızlı olmayabilir (Okay & Kurtaslan, 2013: 277).

Hızlı çalma hareketi, yavaş çalma etkisinden daha farklıdır. Hızlı pasajları çalarkenki hareketler el yatkınlığı ve hızlı tepkiler gerektirir.

Ancak bu hareketlilik ve hız belirgin bir biçimde gerginliğin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır. Hatta gerginlik sol elin yalnızca hızlı hareketi oluşturan bölümlerinde değil diğer bölümlerinde anlaşılmaktadır. Doğal olarak birincisi, hızlı çalma esnasında hareketlerin özgürlüğüne, ikincisi ise elin çok az harekette olan pasajlarının gergin olmamasına dikkat edilmelidir. Örnek olarak parmakların hızlı yer değiştirmesi sol elde krampların oluşmasına neden olmamalı, elin hareketleri ise parmakların özgür oluşumuna engel olmamalıdır.

Çalgıyı Tutuş ve Pozisyonlar

Viyolada ton üretimine ilişkin bazı temel ilkeler dikkatli bir eğitim süreciyle öğretmen denetiminde aşılabilir görünmektedir. Ton üretiminde ağırlıklı olarak sağ ve sol elin önemli olduğunun akılda tutulması ve ikisine dair doğru pozisyonların ve davranışların belirlenip uygulanması anlamlıdır (Okay & Kurtaslan, 2013: 278). Çalgının sol eldeki konumu, icracının bütün kol gerginliklerinden arındığı bir pozisyonda olmalıdır. Bu esnada özellikle çalgının omuz ortasına taraf veya göğüs kafesine yakın bir tarafa doğru bir yere alınması, sağ ve sol kolun daha güçlü ve rahat bir pozisyonda kalmasına yardımcı olacaktır.

Çalgıda ton üretiminde sol el parmakların önemli bir görevi vardır. Eğer sol el parmakları dik ve güçlü bir konumda basmazlar ise bütünüyle bir baskı oluşmayacağı için puslu bir ton meydana gelecektir. Sol elin her telde ve her bir pozisyonda rahat ve en doğru ayarlamak için tele her parmağın aynı anda basması önemlidir. Bununla birlikte ikinci parmak ile birinci parmağın arasında baş parmak dik bir durumda olmalıdır. Bu konum parmakları gerginlikten geride tutan bir anlayışa sahiptir ve elin natürel hâline en yakın pozisyonudur. Ek olarak sol el bileğin içe doğru açısı da bileğin natürel duruşunun bir yansımasıdır. Çalgının omuzda tutulduğu alan göğüs kafesinden uzakta kalıyorsa sağ ve sol elde gerginlikler sebep olacaktır. Bu gerginlikler ise el ve kolun güçlü

hareket edememeleri ve zayıflamaları anlamına gelmektedir. Arşenin genel olarak daha eşiğe yakın kullanılması ve eşiğe paralel şekilde çekilmesi çok önemlidir. Bunun aksi bir teknik, ton üretiminde sönük ya da cızırtılı bazı tepkilerle sonuçlanacaktır. Arşenin baş parmak üstünde dengeyi koruması, el ile yayın tutulmasına yardımcı olacaktır. Bu ilkeye göre bu teknik, sağ elde gerginliklerin olmaması için uygulanması değerli bir gereksinimdir. Bunlara ek olarak yabancı literatürdeki lisansüstü araştırmalar ışığında ton üretimi, enstrüman eğitiminin önde gelen bir boyutu olarak değerlendirilmektedir. Buna zıt olarak ulusal literatürde, üstünde değerlendirmeler yapılması gereken bir çalışma bölümüdür. Bütün unsurlara ve çalgı eğitimine ilişkin bazı tavsiyeler şu şekildedir:

1. Enstrümanın tutulduğu konum, iki kolu da tetikleyen bir öge olduğu için faydalı konumun oluşmasına dikkat edilmelidir.
2. Arşe genelde köprüye yakın ve paralel şekilde kullanılmalıdır.
3. Arşenin çekim hızı ve sağ kolda tonu etkileyen öge olduğu için gerekli baskı ve hızı belirlemeye dair uygulamalar yapılmalıdır.
4. Arşe tutuşu, yayın başparmak üstünde dengede olduğu ve sağ el tarafından yayın tutulduğu bir sistem ile sağlanmalıdır.
5. Sol elde parmakların konumu çok güçlü basılacak ve özgür hareket ettirilecek pozisyona göre ayarlanmalıdır. Bu yüzden başparmağın işaret ve orta parmağı karşıdan göreceği gibi duruşuna ve bileğin natürel duruşuna dikkat etmek gerekmektedir.
6. Yaylı enstrümanlarda ton üretimi doktora ve sanatta yeterlik çalışmalarında, deneysel araştırma projelerinin konusu olarak belirlenmelidir.
7. Eğitimcilerin ve öğrencilerin ton üretimine ilişkin davranış ve tutumlarına yönelik çeşitli orijinal çalışmalar yapılabilir (Okay & Kurtaslan, 2013: 281).

Viyolada yediye kadar numaralandırılmış pozisyonlar vardır. Viyola üzerinde pozisyon, parmakları farklı pasajları daha rahat çalabilmek için farklı konulara basmak anlamına gelir.

Birinci pozisyon, yani eğitime başlarkenki pozisyon, boş tel üzerinde birinci parmak bastığı zaman bir sonraki notanın olduğu pozisyonudur. Üçüncü pozisyon ise aynı birinci pozisyon gibi entonasyonu yani ses temizliği en kolay olan pozisyonudur. Öğrenim sırasında da birinci pozisyondan sonra üçüncü pozisyon öğretilmektedir. Daha sonra ikinci pozisyona geçilip dördüncü pozisyondan devam edilmektedir. Dört, beş, altı ve yedinci pozisyonlar; bir, iki ve üçüncü pozisyonlara göre çok daha yüzeysel ve hafif bir şekilde geçilir ve eserlerle pekiştirilmeye ve geliştirilmeye çalışılır.

Pozisyon Değişimleri

Pozisyon değişimlerinin yumuşak bir şekilde yapılması ve geçiş esnasında seslerin glissando biçimde duyulmaması gerekir. Bunun için pozisyon geçişi esnasında arşede fark edilmeyecek kadar ufak nefes almalar yapılabilir. Bu sayede ikinci notaya varış sırasındaki ses değişimi belli olmayacaktır. Sol el parmakların konumu ve şeklini geliştirmek için tüm parmakların tuşe üzerinde basmıyor olsa bile konum kaybı olmaması için dört parmağın da yan yana ve tuşe üzerinde konumlanması faydalı olacaktır. Bu teknik yaklaşım görünüm ve çalgıyı çalma kolaylığı açısından oldukça önem arz etmektedir.

Bunun dışında pozisyon geçişleri iki şekilde yapılabilir: Birincisi, başlangıç parmağı üzerinde pozisyonu geçip son anda varış parmağı koyularak, ikincisi ise varış parmağı pozisyon değişiminin başında yerleştirilerek varış noktasına ulaşarak elde edilebilir.

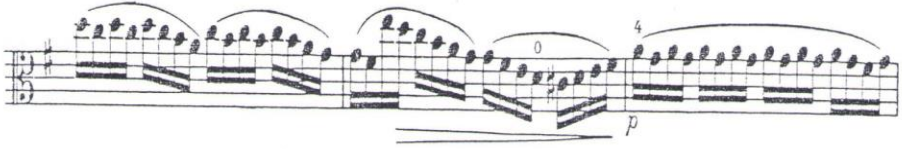
Artikülasyon ve Ajilite

Fransızcadan dilimize giren artiküle sözcüğü anlatım, ifadelendirme anlamına gelmektedir. Diğer yandan sözlü ya da sözsüz

müzik eserlerinde doğru, açık, anlaşılır bir söyleyiş olarak tanımlanabilir (Say, 2002: 42).

Viyola üzerinde bunu uygulamanın yolu, parmağı olabildiğince havaya kaldırıp telin üzerine kendi ağırlığıyla indirmektir. Özellikle hızlı pasajlarda ve trillerde artikülasyonun iyi olması çok önemlidir. Parmakları tele vurmamak, kendi ağırlığıyla düşmesini sağlamak dikkat edilmesi gereken en önemli noktadır.

Öncelikle çalışılan gamlarda artikülasyona dikkat edilir ve daha sonra parmak kaslarını ve artikülasyonu güçlendirmek amacıyla bazı egzersizler çalışılabilir. Mazas'ın *Viyola Etütleri* adlı kitabından bunlara örnek olabilecek bir egzersiz şekil 1'de verilmiştir.

Şekil 1: J. F. Mazas Op.36 Vol.1 No: 13

Şekildeki egzersizi çalışırken dikkat edilmesi gereken nokta doğru artikülasyon tekniği kullanmaktır. Sık sık düşülen hatalardan biri ters artikülasyondur. Parmak numaraları 1-3-2-3 şeklinde başlayan bu egzersiz yapılırken birinci parmaktan sonra üçüncü parmağın ikinci parmakla birlikte tele konması doğru artikülasyonu sağlayacaktır. Üçüncü parmağı koyarken ikinci parmağın havada olması ters artikülasyona sebep olacak ve kişinin çalma hızını ve çevikliğini (ajilitesini) olumsuz yönde etkileyecektir. Bu sebeple her türlü çalışmada doğru artikülasyon üzerine eğilmek gereklidir.

Sol el için en önemli teknik becerilerden bir diğeri de ajilitedir. Fransızca “ajilité” kelimesinden gelen bu terim, sol elin çabukluğunu ifade etmektedir. Kusursuz bir ajilite için yavaş tempodan hızlı tempoya

doğru çalışılan gamlar, arpejler ve çeşitli egzersizler faydalı olabilir. Aynı zamanda sol elin her zaman arşe çalmadan önce hazır olması da ajilite konusunda yardımcıdır. Şekil 1'deki egzersiz örneğinin mümkün olduğunca hızlı çalınması da bu konuda çalışılabilecek egzersizlerden biridir.

Vibrato

Vibrato sözcüğü İtalyancadan dilimize girmiş bir kelimedir. Asıl anlamı salınımdır. Yaylı çalgılarda sesi zenginleştirmek, yumuşatmak, yoğunlaştırmak amacıyla çalıcının sesi titreştirme (salınım) tekniğidir.

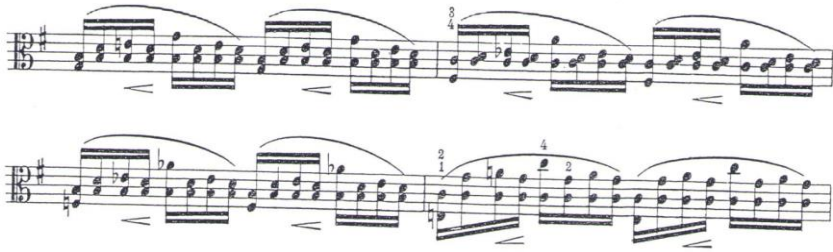
20. yüzyıla kadar vibrato, günümüzdeki gibi sese salınım yoluyla kıvam vermek amacı uygulanmayıp değişik şekillerde gerçekleştirilen bir süsleme biçimiydi ve genellikle tremole olarak tanımlanıyordu. 20. yüzyılın ilk yıllarından itibaren özellikle yaylı çalgılarda vibrato, tonlamanın önde gelen özelliği olarak sesin akışına yoğunluk katma yöntemi şeklinde kullanılmış, legato uygulamasının standart karakteristiğini oluşturmuştur. Bunun için sol elin bilekten başlayarak sarsılması istenmiştir.

Viyolada vibrato yaparken üç ayrı teknikten yararlanılmaktadır. Bunlar parmak, bilek ve kol vibratosu olarak ayrılır. Vibratonun yoğun ve geniş tınlaması için parmağın aşağı yukarı gidiş hareketi olabildiğince geniş ve acele etmeden yapılmalıdır. Bu sayede ses üzerinde daha yavaş fakat daha geniş bir vibrato rengi yakalanabilir. Tam tersi şekilde, vibrato hareketi hızlı ve parmağı çok yaymadan yapıldığında da daha hızlı ve diri bir vibrato edilebilir. Her viyolacının kendine has bir vibratosu olmasının yanı sıra çalınan eserlerdeki vibrato stilleri de seslendirme sırasında dikkat edilmesi gereken unsurlardandır.

Çift Sesler, Triller ve Flajöle Sesler

Viyola çalmanın aşamalarından biri de çift ses çalmadır. Çift ses çalmanın çok sesliliğe geçişe, iki sesi birlikte temiz olarak duymaya ve

duyurmaya katkısı vardır. Ayrıca sağ elde yayı sürtme ve sol elde en az iki parmağı aynı anda tuşe üzerinde doğru yere basma becerisini geliştirir. Viyolada çift sesli etüt çalarken yay, eserin başlangıcından itibaren iki sesi de aynı anda ve eşit olarak duyurulacak şekilde kullanılır. Parmak ve tel değişimleri, ses temizliğine özen gösterilecek şekilde yapılır. Çift ses dendiğinde sadece iki telde değil üç tel ve dört telde basılan tüm notalar akla gelmektedir. Çift sesler konusunda dikkat edilmesi gereken en önemli nokta esasen sağ elde olduğu için sol elde yapılabilecekler kısıtlıdır (Say, 2002: 562). Sol elde dikkat edilmesi gereken en önemli unsur, aynı vuruş üzerinde çalınan nota kombinasyonlarının iyice öğrenilmesidir. Şekil 2’de çift sese örnek bir egzersiz verilmiştir.

Şekil 2: Kreutzer 42 Studies Vol.1737 No: 36

Tril, müzikteki en yaygın süsleme biçimlerinden biridir. Titretim olarak da bilinen tril kelimesi, ana ses ile komşu ses arasında çok hızlı gidip gelerek uygulanan ve uzunca süren seslendirme olarak adlandırılır. Bir trilin girişi ve sona erişi belirli bir tarzda olacaksa bunlar işaret öncesi ve sonrasında küçük yazılmış notalarla gösterilir. Çarpmaların sayısı, cümlenin hızına ve karakterine bağlıdır. Ağır hareketin uzun notasında tril hareketi ağırdan başlayıp hızlanabilir (Say, 2005: 498).

Şekil 3: Kreutzer 42 Studies Vol.1737 No: 22

Flajole, yaylı enstrümanlarda doğuşkanları öne çıkarmak için izlenen teknik bir yol ve yöntemdir. Doğal ve yapay flajole olmak üzere yaylı çalgılarda iki yolla elde edilen flajole tekniği vardır.

Doğal flajole yapabilmek için sol elde herhangi bir parmağın açık teldeki belli bir noktaya bastırarak basması yerine hafifçe değmesi yeterlidir. Tellerden herhangi birinin tam ortasına hafifçe dokunup arşe dikkatlice geri çekildiğinde elde edilecek olan ses açık telin yarattığı sesin bir sekizli üstündeki ses olur. Titreşimin en aza indiği ses noktaları, doğuşkanlardan birinin (daha çok ana sesin üstündeki birinci, ikinci ya da üçüncü doğuşkanın) ortaya çıkıp güçlenmesini sağlar. Bu şekilde elde edilen doğal flajole sesler, renksiz ve saydam bir özellik taşır. Bu nitelikte bir ses çıkarabilmek için notanın üst kısmına “o” işareti konur.

Parmaklarda herhangi biri telin farklı bir yerine basarken bir başka parmak belirli mesafede aynı tele hafifçe dokunduğunda **yapay flajole** sesi elde edilmiş olur. Hafifçe dokunulan nota, sertçe basılan notadan her zaman bir tam dörtlü perde yukarıdadır. Bu esnada duyulan ses, basılan noktanın iki sekizli yani on beşli yukarısındakidir. Yapay flajoleyi göstermek için baklava biçiminde içi boş bir nota göstergesi konur. Şekil 4’te yapay flajoleye örnek verilmiştir.

Şekil 4: F. Hermann Konzert-Studien Op.18 No: 2

Ayrıca sıkça kullanılan iki yapay flajole daha vardır: Büyük üçlü aralığına ve tam beşli aralığına dokunularak elde edilen flajole seslerdir.

Viyola Öğretiminde Sağ El Tekniklerinin İncelenmesine Dair Bulgular ve Yorum

Yaylı enstrümanlarda sağ el tekniğini ilerletmek için pek çok besteci ve pedagoğ değişik arayışlarla arşe tekniklerinin meydana çıkmasında önemli katkılar gerçekleştirmişlerdir. Viyolada kullanılan arşe teknikleri yaylı çalgılarda kullanılan arşe tekniklerinden ayrı bir farklılık göstermez. Arşe teknikleri yayın tel ile olan ilişkisi odağında incelenmeye alındığında iki ana başlık ile karşımıza çıkar:

1. Telin üstünde kalarak yapılanlar: Legato, Portato, Staccato, Detache, Martele

2. Telden ayrı olarak yapılanlar: Sautille ve Spiccato

Yukarıdaki arşe teknikleri elbette tüm arşe tekniklerini kapsamamaktadır. Çünkü temelde arşe teknikleri birbiri ile birleştirilerek çok sayıda seçenekler oluşturabilirler.

Detache

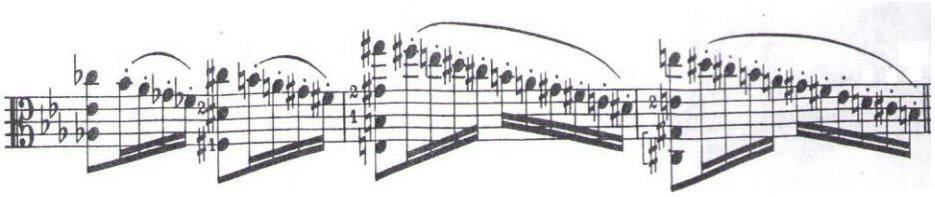
Fransızca kökenli bir sözcük olan Detache, sözlüklerde “kıyılmış, bölünmüş, minik parçalara ayrılmış ve birbirine bağlı olmayan” biçiminde ifade edilmiştir. Detaşe çalarken her bir nota için farklı bir arşe kullanılır, yay kılları tellere yapışık olur ve arşe değişimi belirgin olarak yapılır. Detaşe tekniği arşenin her bölgesinde ve her yay şeklinde

Şekil 9: N. Paganini Op.1 24 Caprices, No: 10

Martele

Martele terimi dövülmüş anlamına gelir. Yayı çekerken daha hızlı bir atağın neden olduğu; detaşeyi daha vurgulu hâle getirmek için kullanılır. Normal bir yay çekişine göre daha güçlü bir başlangıç noktasıdır ve anında bir sessizlik anı vardır (Dalmazzo vd., 2018: 4)

Martele yay şekli genellikle orta tempolu parçalarda kullanılır. Keskin ve aksanlı bir yay biçimidir. Her notanın başında aksan vardır ve aksan basınç gerektirir. Martelede yay harekete başlamadan önce tabiri caizse telin içine girmelidir. Martele tekniğinin uygulanışı tel üzerine basınç gerektirdiğinden yay noktasına yakın yerlerde el ve kol, basınç ve ağırlık geçişini sağlayabilecek şekilde tutulmalıdır. Bilek alçak olmalı ve alt kol hafif bir eğim kazanmalıdır (Çuhadar, 2009: 126).

Bu tekniğe hâkim olan bir viyolacı çok iyi bir sağ el kazanmış sayılır. Martele tekniği tüm yay çekişlerini, özellikle de detache yay çekişi güçlendiren bir tekniktir. Bu teknikte darbeye benzeyen bir yay çekiş biçimi vardır. Her sesin başladığı yerde sert bir aksan yapılır ve iki nota arasında bir boşluk verilir. Bu durumda baştaki vurgu küçük bir hazırlık gerektirir. Arşeli adeta ısırıktan sonra akabinde hareket eder. Bu çimdik için arşeye has bir basınç uygulanır ve baskı çok kısa devam eder, sonra baskı normale döner. Bu hazırlayıcı aksan erken biterse ses vurgulu çıkmaz, daha geç normale dönerse o zaman cızırtıya sebep olur. Şekil 9'da martele bir etütten alınmış bir pasaj bulunmaktadır.

Şekil 10: N. Paganini Op.1 24 Caprices, No: 10

Spiccato

Bu arşe tekniğinde arşe tel üstüne havadan düşürülür ve her bir sesin devamında tekrar kullanılır. Sesin gürlüğünü ve kalitesini, arşenin tele düşürüldüğü yükseklik etkiler. Arşe ne kadar yüksekte tel üzerine bırakılırsa sesteki tını o kadar keskin ve gür olur.

Spiccatoda en kısıyasından en genişine kadar her türlü yay uzunluğu kullanılabilir. Eğer geniş ve ağır olması isteniyorsa yayın aşağı bölümü kullanılır, eğer hızlı ve kısa olması isteniyorsa ortası hatta ortanın biraz üstü kullanılır. Ama tam topukta da özel bir kısa ve sert staccato yapılabilir. Bu ancak yayın dikey olarak telin üstüne düşürülmesiyle yapılır. Yayın uç bölgesinde özel bir efekt için spiccato yapmak mümkündür. Sol elle pizzicato yapmanın mümkün olmadığı yerlerde spiccato tekniği en uygundur. Spiccatonun en belirgin özelliği yayın yukarıdan tele düşürülmesi ve en azından uzun yay çekişlerde tekrar yukarı kaldırılmasıdır. Tekrar tele düşürmede her ses için ayrı bir atışa ihtiyaç vardır. Bu nedenle belli bir hız sınırından sonra spiccato yapılamaz (Tamer, 2002: 21). Şekil 10'da spiccatoya örnek bir etütten bir pasaj verilmiştir.

Şekil 11: J. F. Mazas Op.36 Vol. 1 No: 29

Sautille

Soutille arşe tekniği de tıpkı spiccato gibi arşe zıplatma tekniğidir. Fakat soutillede spiccatoadaki gibi arşenin telden indirilmesi ve kaldırılması gibi bir durum söz konusu değildir. Arşedeki zıplama, bütünüyle arşe çubuğunun yaylanma-esneme özelliği üstüne dayanmaktadır. Bu teknikte alınacak en iyi verim arşenin orta kısmının kullanılmasıyla alınır. Buna zıt olarak arşenin kullanımına dair yer seçimi değişik bölgelerde ve yaylarda olabilir. Arşenin baskılı ve ağır tempoyla kullanımını gerektiren durumlarda orta kısmın biraz alt tarafı, hızlı ve yumuşak tempoda kullanımını gerektiren durumlarda da ortanın biraz üstü kullanılır.

Şekil 12: P. Rode Op.22 24 Caprices, No: 7

Sonuç ve Öneriler

Müzik performansı birçok bileşenden oluşan ve çok katmanlı formu özenli ve dikkatli yürütülmesi gereken bir olgudur. Yaylı enstrümanlarda müzik performansı, bu anlayışla incelenirse epey zengin bir bileşenler topluluğu olduğu görülür. Bu bağlamda yaylı çalgılar ailesinin alto sesli enstrümanı viyolada enstrüman performansını daha müzikal duyurmak için bütün bileşenler oldukça büyük önem taşımaktadır. Bu müzikal performansın en büyük teknik öncüleri ise ele aldığımız sol el ve sağ el teknikleridir. Teknik anlamda ortaya çıkan kavramların ortaya çıkışından günümüze kadarki süreç içerisinde, çalış tekniklerinin ulaştığı düzey azımsanmayacak kadar iyi bir düzeye ulaşmıştır. Özellikle de yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren bu tekniklerle ilgili teknik ve tını devrimi yaşanmaktadır. Bu ses ve teknik

arayışı devrimi gölgesinde ilerleyen yeni imkânlar sayesinde, gerek icracıların gerekse bestecilerin çalgılarla ilgili teknik paleti de oldukça gelişmiştir. Makale sınırları içinde bu tekniklerden ve gelinen son aşamalar ele alınmıştır. İcralara düşen pay ise bu teknikler çerçevesinde gerek müzikal gerekse teknik olarak daha iyi bir ton yaratmak ve müzikal yorumu ulaşmak olmalıdır.

Bilgi Notu

Makale, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak hazırlanmıştır. Yapılan bu çalışma etik kurul izni gerektirmemektedir.

Kaynakça

- Alpagut, U. (2005). Keman eğitiminde “detaş” tiplerindeki hız-uzunluk değişimleri ile sağ el bilek ve kol üzerinde açıl/devinişsel etkileşimler. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 18(1), 1-10.
- Bach, J. S. (2008). Six cello suites (for viola solo). *International Music Company*, No. 3081.
- Carroll, C. L. (1997). *A comprehensive overview of violin/viola left-hand technique as it applies to articulation, intonation, shifting, and vibrato*. University of Cincinnati.
- Chang, C. C. (2010). *The corporal disposition of viola playing*. The Ohio State University.
- Çuhadar, C. H. (2009). Kemanda çalma teknikleri. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 121-132.
- Dalmazzo, D., Tassani, S., Ramírez, R. (2018). A machine learning approach to violin bow technique classification: A comparison between IMU and MOCAP systems. *iWOAR '18*.
- Dell’Oli, P. (2009). *Violin bow construction and its influence on bowing technique in the eighteenth and nineteenth centuries*. (Yayımlanmamış

doktora tezi). Florida: Florida State University Graduate School.

Hoffmann, R. (2002). 15 Studies, Op.86. No: 8.

Kreutzer, R. (2000). 42 Studies, Vol.1737 No: 1.

Kupresanin, D. (2012). *The effect of string instruction method books on left hand shape of beginning violinists and violists*. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Texas: Graduate Faculty of Texas Tech University.

Machlis, J. & Forney, K. (1995). *The enjoyment of Music: An introduction to perceptive listening*. W. W. Norton & Company.

Mazas, J. F (2010). Etudes Speciales, Book 1, Op.36.

Memedaliyev, R. (2010). Keman öğretiminde sol el tekniğinin bazı meseleleri. *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, (10), 65-73.

Millî Eğitim Bakanlığı (2011). *Müzik aletleri yapımı, karmaşık yay teknikleri ve III. konum*.

http://megep.meb.gov.tr/mte_program_modul/moduller_pdf/Karma%C5%9F%C4%B1k%20Yay%20Teknikleri%20Ve%20Iii.%20Konum.pdf

Okay, H. H. & Kurtaslan, Z. (2013). Keman ve viyolada ton üretimi. *Eğitim ve Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 274-283.

Paganini, N. (2005) 24 Caprices, No: 10.

Say, A. (2002). *Müzik sözlüğü*. Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Say, A. (2005). *Müzik ansiklopedisi*. Müzik Ansiklopedisi Yayınları.

Şendurur, Y. (2001). Keman eğitiminde etkili öğrenme öğretmen yöntemleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(3), 145-155.

Tamer, F. (2002). *Kemanda yay teknikleri*. (Yayımlanmamış yüksek lisans sanat eseri raporu). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Walton, W. (2006). Concerto for Viola and Orchestra, 2006 edition.

Yıldırım, A. & Şimşek, E. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yıldız, E. (2010). Dönemleri ve bestecileriyle klasik müziğin gelişim süreci. *Atatürk Üniversitesi Sanat Dergisi*, 2(1), 67-78.

EXTENDED ABSTRACT

The experience in musical education and the learning process of musical instruments, which was gained through the centuries, has caused important developments in physiology, performance techniques and the adaptation methods of these techniques. However, it is a reality that since some problems are not completely solved yet, there are some issues that need to be addressed. Until now, the duality of the process of movements, the dual movement of left-hand fingers and the left arm were overlooked for a long time. The eternal conflict between tranquillity and action during this process can be easily felt. The process of utilizing a viola involves left-hand technique, finger movements, forearm, and hand movements. These movements are in a very close relationship with each other. Moving the hand from one position to another aims to allow the fingers to naturally land on the viola string at different parts of the string of the viola. In order to perform a quality viola performance, it is very important to prevent the establishment of faulty habits by intervening at that moment on the attitude and technical problems of the performer from the beginning of the viola training. The most common problems in viola playing are mostly left-handed technical problems. The determined left-hand technique problems were transposed into an observation form and applied to the study group.

Bow movements are one of the most important techniques that support the left-hand in terms of reflecting the periodical features of the piece. Since the right-hand movements and technique are part of a whole, the performer should be able to perform the right-hand movements as a high-level performer in order to add his own ideas and character to the wishes of the composer on the note. The bow, which is a very important element when playing string instruments, was developed by the French bow maker François-Xavier Tourte between 1785 and 1790 and took its current form. The fact that the bow shape came to its present form also led to the emergence of very important bow movements in the viola and in the string family. Many composers have composed works for the viola, which is an alto member of the string family in terms of deep-expressed, cold-tongued tone, dark timbre, and medium-pitched sound possibilities, and they have made great efforts to obtain different tones. Since the viola is an instrument played with the bow, many educators and composers have made significant contributions to the emergence of bow techniques with different searches in order to improve the right-hand technique. Two purposes are aimed in this article. The first of these is to create depth on the left-hand technique in the viola. The second aim of the article is to create diversity through different styles by examining bow techniques. In line with the results to be obtained from this article, it was stated what the performers should do about the solution by going down to the main source of the problems. In this respect, the article

will reveal useful results. I believe that in accordance with the purpose of the study, it will be a source for the diversity of left-hand and bow techniques in viola education.

Akan Yetişir, Z. (2022). When borders blurred: A sample of demarcation process of the common forests in The Late Ottoman Empire. *Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences*, 23(43), 1475-1495.

DOI: 10.21550/sosbilder.1067564
Research Article / Araştırma Makalesi

WHEN BORDERS BLURRED: A SAMPLE OF DEMARCATION PROCESS OF THE COMMON FORESTS IN THE LATE OTTOMAN EMPIRE

Zeynep AKAN YETİŞİR*

Sending Date / Gönderim Tarihi: 3 February / Şubat 2022

Acceptance Date / Kabul Tarihi: 4 April / Nisan 2022

ABSTRACT

In 16 January 1905 the village headman of the Kaymaroşa (Priştine) and two members of the village council wrote a petition to Inspectorship of Rumeli Province on behalf of village people, and lodged a complaint with neighbouring villagers of Kraçiçe (Prezrin) along of their encroachment to the village coppice. This was an usual plaint at first blush, however the actual situation was more complex for the case was intervened two different offices: the courts and local councils. In such a context, I propose that to whom belongs village forests and how their borders define in case of controversy constituted main tensions between neighbouring villages. In this paper, on the basis of a conflict story, I will first discuss the problem of jurisdictional question in the Ottoman Empire concerning village forests. Secondly, I will scrutinize the process of trial and demarcation, by focusing on their actors, methods and potential outcomes.

Key Words: Ottoman Empire, common lands, village coppices, local councils, nizamiye courts

Sınırlar Karıştığında: Ge Osmanlı İmparatorluğu'nda Köy Ortak Ormanlarının Tahdidi

ÖZET

16 Ocak 1905'te Priştine'ye bağlı Kaymaroşa Köyü'nün muhtarı, köy ihtiyar heyetinden iki ye ile birlikte Rumeli Müfettişliği'ne hitaben bir Şikâyet mektubu yazdılar. Őikyetlerinin nedeni Prizren'e bağlı Kraçiçe Köyü ahalisinin köy

* Research Assistant, Bursa Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Department of History, Bursa / TÜRKİYE, zeynepakan@uludag.edu.tr

Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi
Uludağ University Faculty of Arts and Sciences Journal of Social Sciences
Cilt: 23 Sayı: 43 / Volume: 23 Issue: 43

baltalıklarını “fuzûlî zapt” etmiş olmasıydı. Aslında şikâyet ilk bakışta klasik bir ortak arazi anlaşmazlığıydı. Ancak anlaşmazlığa bölge nizamîye mahkemesi ve yerel meclisler gibi farklı kurumların müdahale etmesi durumu karmaşık bir hale getirmişti. Bu çalışma köy baltalıklarının tahsisi ve tahdîdi meselesini iki köy arasında yaşanan bir baltalık anlaşmazlığı üzerinden tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Çalışma erken yirminci yüzyıla tarihlenen ilgili anlaşmazlık üzerinden kurumlar arası yetki uyumsuzluğu başta olmak üzere çözüm süreçlerinin yöntemlerine, aktörlerine ve potansiyel sonuçlarına odaklanacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı İmparatorluğu, ortak araziler, baltalık, idarî meclisler, nizamîye mahkemeleri*

Introduction

In recent years, the problem of governing and exploitation of common resources began to arouse interest of Turkish historians as a result of the rise of environmental history in the academic milieu. This fresh area of research increased in importance as in the various part of the country the natural resources' protection had been postponed at the expense of economic and infrastructural development. The contemporary historians, thus, more and more engaged the questions of “How these resources were governed and exploited in the past?”, “Were there various forms of the management and usage?”, “Can the historical examples guide us to succeed in the contemporary problems of the natural resources?” and so on. The questions may be increased, but the focal point in here, I think, is the search for sustainability of these resources.

Aside from its pragmatic stimulus it is the fact that the struggling with historical commons as the subsection of environmental history is promising area for the Ottoman historians.¹ In the Ottoman archives

---

¹ In Turkish historiography there are some subsidiary researches approaching to the problem of common resources: Barkan, 1940; Aytekin, 2006; Terzibaşoğlu, 2004: 153-180; Dursun, 2007. This problem also aroused interest of some academicians who occupied the chairs of law and forestry departments in the Turkish universities: Onar,

abundance of relevant documents offers researchers to explore one of the specific way of the governing and exploitation of the commons. Considering its huge time span and territorial extent the administrative policies of the Ottoman State, needless to say that, had drastically influenced on not a few of these resources from Balkans to eastern part of the empire. This is not to say that it was the only state policies that made a mark on the common resources, but, the beneficiaries of these resources continuously affected them with their ways of exploitation.²

This paper, setting out a conflict story, aims to track the Ottoman way of governing a certain type of these resources: the common forests. In the Ottoman Empire the term of common forests did not correspond to a single type of forest, but there were variety of commonly used forest such us *cibal-i mübaha*, village woodlands or even state forests.³ Before the development of scientific forestry Ottoman state managed forests with aim of satisfying financial and military needs (Dursun, 2007: 373). These means that until the last quarter of the nineteenth century these resources were not governed by strict rules as long as encroachments did not threaten the forests reserved for the dynasty and imperial shipyard. In

---

1944: 479-535; Köprülü, 1949: 703-726; Cin, 1981: 311-379; Surlu & Cin, 2000; Koç, 2005: 231-257; Birben & Güneş, 2014: 26-32.

² In the last ten years the researches focusing on the Ottoman commons began to increase. As a pioneering works of the fields, these researches tried to uncover the governance and usage practices of Ottoman commons from water resources to the forests and pastures: Dursun, 2013; 2017; 2019: 260-284; Öncel, 2014; Akyalçın Kaya, 2014; Birben & Güneş, 2014: 26-32.

³ In theory the state forests could not be included to the common lands, however, in practice these forests were open to common usage in some instances. For example, according to 5th article of 1870 Forest Regulation villagers who were devoid of a village coppice could supply their essential needs from these forests (*Düstur*, 1. Tertib, Vol. 2, p. 404). In a similar way the villagers who were devoid of a village pasture could graze their animals in the nearest state forests (BOA, ŞD, 1739-1, p. 22). The state forests were also open to strictly-regulated but free usage to whom deprived of a village coppice and made their living from the forests (*Düstur*, 1. Tertib, Vol. 3, p. 286-287).

the 1858 the first modern Land Code of the Empire regulated the usage practises of village woodlands and *cibâl-i mübâhas*, however, in conformity with the general mood of the Code, these regulations consisted of the affirmations of ancient practices.⁴ The Forestry Regulation of 1870, on the other hand, with its first outline of a forest categorization, was detailed and strictly regulated usage practices on the coppices and state forests. The Regulation of 1870, furthermore, had drastically changed the usage practices of forests by including *cibâl-i mübâhas* to the state forests category.

Until the 1870 the *cibâl-i mübâha* forests were the nearest one to the term of open-access commons owing to the fact that it was open to every single person in the empire, and as the term of *cibal-i mübaha* suggests, its historical roots extended to the Islamic law.⁵ Before the Regulation of 1870 there were very few rules and regulations for these forests. The usage practices were regulated through customary rules and the state did not intervene local affairs related to these forests, unless there was dispute among claimants (Dursun, 2007: 65) or an encroaching to the trees suitable for the imperial shipyard.⁶ In doctrine there are five fundamental criteria that describe usage practices. Firstly, these forests could not be subject for private property. Secondly anyone had to right to benefit. Thirdly utilization was free as long as had been performed for non-commercial purposes. Fourthly utilization was protected from interference, and lastly anciently was the characteristic feature of these forests (Birben & Güneş, 2014: 30-31).

---

⁴ For the works that emphasized the conservative tone of the Code: Barkan, 1980: 372, İnalçık & Quataert, 1997: 856-861; Gerber, 1987: 69; Kenanoğlu, 2002: 116.

⁵ In the Islamic law, based on the Prophet's expression, the water, fire and grass cannot be taken possession, even by the State. The products of self-growing forests were also interpreted as one of these categories (Köprülü, 1949: 708-709).

⁶ BOA, Rumeli Ahkâm Defteri, nr. 84, page no/document no: 11/48; 49/220.

The second type of commonly used forests, village coppices (*baltalık*), were the woodlands which were appropriated one or a few villages. Coppices comprised of the small groves or of a small and determined part of a vastly forest. These resources were appropriated to the villagers for their essential needs from supply for building material and agricultural tools to the fuel, hunting and gathering (Koç, 2005: 239; 2006: 278) The utilization from coppices was free but the product was subject to tithe if it sold (Dursun, 2007: 258). Unlike from *cibal-i mübaha*, the exploiters of these common resources could exclude outsiders from the resources.

State forests, the third and latest one, were not literally common forest, however, in terms of various exploitation practices they were resembling to commonly used resources. The state allowed villagers to furnish their domestic necessities in these forests, such as purveyance of timber for house construction and renovation, of fuel, woodcutting for the production of agricultural tools and carriage, and gathering fruit. The villagers also had pasture rights on these resources within certain limits.⁷

The existence of these three types of commonly-used forests in the Ottoman Empire cannot be understood without uncovering the term of “common resources”. Ostrom, in her brilliant work, defined common pool resources (CPR) as “a natural or man-made resource system that is sufficiently large as to make is costly to exclude potential beneficiaries from obtaining benefits from its use” (Ostrom, 1990: 30). As it appears Ostrom defines common not as a resource type but as a “system” in which the governing and usage practices are organized. In this system users and using practices are clearly defined by a regulatory agency. This agency varies from state to autonomous corporations and groups. The commons,

---

⁷ These usufruct rights were clearly defined in the 1870 Forest Regulation. This regulation asserted that any kind of exploitation of state’s forests products for commercial purpose will be fiscalized by the State. *Düstur*, I. Tertib, Vol. 2, p. 404; Dursun, 2007: 243, 281.

secondly, is associated with the term of property. When one refers a common it compulsorily penetrates the area of property. What make common a property are the rights and duties of participants and nonparticipants in resource extraction, and the absence of rights and duties means that institution of property does not exist (Stevenson, 1991: 49).

In the common debates the other problematic issue is the making a distinction between commonly used resources according to their participants and extraction types. It is admitted that if a resource is exploited by a certain group under the fixed extraction rules the resource then be called as “common property”. This is a type of property, and in here there are well-defined members who have exclusion right to non-members. The absence of these conditions refers a different situation: open-access. These resources can be called as public goods and, in this particular case, consumption of the good is nonrival and, exclusion from benefits cannot be enforced (Stevenson, 1991: 54). The commonly-used resources, alternatively, can be treated as a single category, but in here, too, there is an essential ramification as regard access types. From this perspective, common resources split into two main branch, the limited-access common resources and open-access common resources. In the first condition the resource is exploited by well-defined group members and extraction is regulated. The open-access common resources, on the other hand, is not subject to such regulations (Ostrom, 1990: 48; Stevenson, 1991: 3).

As a property type the common property, on the other hand, are discussed in regards to its efficiency. From Hardin’s article, the accepted opinion was that the common is destined to collapse owing to fact that the exploitation of the users are mainly motivated by self-interest (Hardin, 1968). This stance, to avert overuse, stipulates one of the recipes of nationalization or privatization (Hardin, 1968; Demsetz, 1967; Welch, 1983). However, notably Ostrom’s pioneering works, researchers began

to remark that it is bootless to seek a single solution by reason of the diversities of the problem. These researchers offer a whole range of path, which varied from autonomous mechanism consist in voluntary participation of users to hybrid or poly-centric systems which comprises local attendance, public institutions and state's supervision, for the sustainable and efficacious management of the commons (Lewis & Cowens, 1983; Blomquist & Ostrom, 1985; Gibson et al., 2000).

Going back to the Ottoman common forests, among the aforementioned three categories -*cibâl-i mübâha*, village woodlands and state forests- it is the village woodlands that is literally correspond to common property. In the Ottoman Empire this type of forests was appropriated to one or several villages in return for certain conditions. The appropriators could supply their necessities in these woodlands, and it was expected them to conserve these resources. In the classical period, in case of controversy the matter of allocation was resolved by the *kadi* and he drew up a *hüccet* which indicates entitled party (Koç, 1999: 145). From the nineteenth century onwards this responsibility was consigned to the local councils, and then *nizamiye* courts.

This paper deals with a conflict story in which these two institutions were simultaneously involved. The story dates back to the early years of the twentieth century and involved two neighbouring Rumelian *kazas*. The object of the conflict was the woodlands of two villages, Kraçiçe village of Prezrin and Kaymarofça village of Priştine. The two sides of the conflict were accused each other to infringed upon woodland's boundaries. The borders, actually, was previously determined by the provincial councils of Priştine and Prezrin, however, this arrangement did not satisfy one of the parties.

Reordering a Village Woodland: Who is the Authority?

Before coming on the curious conflict story of these two neighbouring villages it must be stated that resolving the conflicts of the common lands, in these decades, was a troublesome issue for the

authorities. From the second half of the nineteenth century onwards disputes on the common property, such as village woodlands, *cibal-i mübahas* and meadows, began to increase due to the dissolution of the traditional usage practices. The increase in land value and the emergence of the new economic opportunities transformed land use practices in the region (Palairat, 1997: 43-46). In addition to this, the juridical regulations of the central government escalated the quantity and the dose of the quarrels.

Concerned to land disputes, the first rupture from the classical praxis was the empowerment of the local councils. Until the second half of the nineteenth century matters related to landed property, as were all other disputes, were under the jurisdiction of the sharia courts. However, from the 1840s onwards, these councils started accumulate power relating to local activity, and as interpreters and implementers of the central government's rules and regulations, they became to impact upon urban and rural property. The 1864 Provincial Law complicated the state of affairs by felling the land disputes under the jurisdiction of *nizamiye* courts (Terzibaşoğlu, 2013: 28). The clash of jurisdiction between newly-formed *nizamiye* courts and local councils faded in more and more in the following decades.

The dispute between Kraçıçe and Kaymarofça villagers over the village woodland is one of the perfect reverbation of this jurisdictional confusion. The case firstly was on trial by the local councils of Prezrin and Priştine and later on by the lower court of Prezrin. This alignment, essentially, was an unusual situation for the incapability of these courts on common property disputes was reported to the *Sadaret* just nearly a year ago. In 8 February 1903 the Inspectorship of *Rumeli* Province wrote a telegraph and asked for an administrative solution for the disputes on common woodlands and pastures. The justification of this demand was the longevity of the cases in the *nizamiye* courts and the dissatisfaction of the parties after the judgement. Disputes on these land, according to

statement of the Inspector, was reached a serious levels in the region.⁸ The decision of the *Sadaret* was reached exactly two months later to the Inspectorship, and in this two-months period various offices such as ministries of Justice, Interior and Forestry, and the Council of Ministers have partaken the process.⁹ After a series of correspondence between various offices, the Council of Ministers introduced a solution that comprised the collaboration of local and central officers. According to new order, matters related to common woodlands and meadows in Rumeli Province would be resolved by the collaboration of a civil servant and the officers of imperial register and forestry. The officers would made an exploration in the disputed area and determine the borders in accordance with information of neighbouring villagers, custom and *hakk-ı karar*¹⁰. The pending cases in the nizamiye courts would be transferred to the local councils, and these courts, from now on, would only deal privately owned lands.¹¹

The details of the decision were expressed a month later. The document dated 4 May explained the process pace for pace. Above all, the central government advised the local authorities of being unbiased for fear of the escalation of events. Then it was elucidated how the disputes would be dissolved. Firstly, it was required to locate the disputed common woodlands and meadows in Rumeli Province, and then a persevering and confidential civil servant, accompanied with the officers of imperial registry and forestry, would be sent to the disputed regions.

---

⁸ TFR.I.A 4-399, p. 3

⁹ BEO,1996-149700, BEO, 2040-152931.

¹⁰ The usage of this term for a common land is quite interesting. This term, originally, refers the acquisition of permanent rights in state (mîrî) lands after a period of ten years cultivation. In the common lands this kind of time-dependent right acquisition was not valid. In the documents related to common lands the most frequent statement is “from time immemorial”, and this phrase refers a very old times that was remembered by anybody. I think the term of “hakk-ı karâr”, in here, was used for the following situation that if the disputed land appeared as mîrî.

¹¹ TFR.I.A 4-399, p. 1.

If the parties were dissatisfied with the solution, the case, then, could be transferred to the local councils of the related provinces. The allocation of the disputed common lands would be vested in these councils and, when the councils reach a decision, a copies of judgement would be given to the parties.¹²

Two Exploration, Two Different Borders: Who Belongs the Village Woodland?

Going back to the conflict story, we see that that this order was partially implemented in this case. According to the petition of Kaymarofça villagers, the conflict was dissolved under the supervision of the officers which appointed by Prezrin and Priştine councils. In the document it is not expressed who these officers were, but the context of the document indicates that the case was resolved only by local council without the intervention of imperial registry and forestry. However, the local council keep on the right side of the central government's order regarding the exploration of the disputed land and the granting to parties the copies of final decision.¹³

The intervention of the administrative councils of the two *kazas* to the case is quite interesting. According to the order of central government it was the *provincial* council which had judicial power on such cases. However, in the following parts of the document there was no objection related to this intervention, rather we see an implicit approval of the local officials such as the governor scribe of Kosova. In his report which send to *Rumeli* Inspectorship, he defined the case as *administratively resolved*.¹⁴

The basis of this approval, in this case is, even, opaque it is clear that the jurisdictional confusion on common property disputes presented

---

¹² TFR.I.UM 2-136.

¹³ TFR.I.KV 88-8709, p. 7.

¹⁴ TFR.I.KV 88-8709, p. 11.

a serious problem in the other regions of the *Rumeli* Province. In the document dated 4 April 1907 the governor of the Manastır reported to Inspectorship that in some districts disputes on common property were judged in the local councils of the related districts and this intervention engendered some difficulties. According to the governor's report most of these council's decision did not satisfy the parties and, therefore it was required to rehear the case in the provincial council. The governor inserted also that some of the local officials was perceived the order as granted right to their districts.¹⁵

In the conflict between Kraçiçe and Kaymarofça villages, the most interesting part of the case, however, neither the absence of the central government's officials nor the interference of the *kaza* councils. In this case the application of Kraçiçean people to the Prezrin lower court after the decision of the *kaza* councils was more problematic, forwhy, as mentioned above, the jurisdictional authority of these courts related to common property disputes had been transferred to the administrative council of the province. However, in the document, debates on the validity of this application indicates that there was no clarity concerning application. This jurisdictional conflict was clearly seen in the correspondence of the various offices. For instance in a telegraph which sent to Kosova provincial office in 29 January it has been stressed that the interference of the *nizamiye* courts to the common property disputes was an illicit act and the court heads would be responsible for this interference.¹⁶ On the other hand, just four days before this admonition, *naib efendi* has defended the court members when he summoned to the Inspectorship to the explanation of the situation. His statement was reasonable. For him the court's acceptance of the case was logical forasmuch as the court had to respond to the appeal of the people.¹⁷ In

---

¹⁵ TFR.I.MN 119-11897.

¹⁶ TFR.I.KV 88-8709, p. 3.

¹⁷ TFR.I.KV 88-8709, p. 6.

the another document which sent to the Kosova lower court attorney ship again in 29 January, the order of the *müfettişlik* was more rigid. In this document it was demanded from the court that the annulment of the decision.¹⁸

The implementation of this demand, to be fair, was not all that simple for it took nearly three months to reach a final decision. It was five session trial which included an exploration process. In the all session the claimants, the representatives of the Kraçiçe, was present, yet the defendants, the villagers of Kaymarofça, was represented by an appointed officer because of their absence in the trial. The basis for the extension of the court was various. The first trial was postponed on grounds of the investigation of the claimants' village population. In the first trial, the village headman of the Kraçiçe, the representative of the villagers with two other persons, claimed that their village consisted of one hundred people. However, in the second session, it appeared that this information was problematic. The population of the Kraçiçe village, according to registers of the census bureau, consisted of only twenty-five men. The disparity of two information was asked to the village headman. The headman presented to the court a document taken from Priştine Census Bureau. In this document it was written that the village population was eighty five, and this report was sufficient to convince the court members.¹⁹

At this point it is required to call attention to the court emphasis on the village population. This information was crucial for the court because, in case of a controversy, the village's population determines how the parties would apply to the court. As indicated by the 1644th and 1645th articles of Mecelle, in the common property disputes the villages with a population of less than one hundred have two options: fully

---

¹⁸ TFR.I.KV 88-8709, p. 4.

¹⁹ TFR.I.KV 88-8709, p. 2/2.

standing in the court or to appoint a representative (Berki, 1959: 251; Ali Haydar, 1321: 431).

As a *kavm-i mahsur* – the term used for the villages with a population of less than one hundred- the application of the Kraçığean villagers to the court through their representatives, seems proper. On the other hand, it is unclear why the village headman tried to mislead the court members about village population despite there was no problem related to their application. This question remains vague because there is no other referral to the village population in the following parts of the document. However, it is reasonable to think that the silence of the courts indicates that the problem was leaped over.²⁰

Putting the population matter of the village aside, in the second trial it was the investigation of the actual possession that took the court member's time. According to claimants they had the possession of the disputed area, however their statement was not enough to prove it, and trial was postponed to twenty-one days later, 30 November 1904. In the third trial the representatives of Kraçığe village was prepared to convince the court members. They, to prove their claims, showed two persons as witnesses from the Yadur village. According to testimony of these two person the claim of the Kraçığean people was true, but, now, there was another matter had to be proven: the reliability of the witnesses. The trial, again, postponed to 21 December 1904 for this reason.

The fourth trial started with the comment of Mehmed Niyazi Efendi, the deputy of public prosecutor. In his comment it was stated that the court had to act according to official record if the disputed area had been registered in the imperial registry. And in case of the absence of the record, or if the record was uncertain in terms of the borders the court had to consult the testimony of neighbouring villagers who has no interest with the disputed area. Mehmed Niyazi Efendi added that it was required

---

²⁰ TFR.I.KV.88-8709, p.2/2.

to make an exploration for the determination of the borders. As for the two witnesses of Kraççe side, their trustiness was confirmed by two other witnesses from the district of Hacı Ramazan.

The deputy of public prosecutor's opinion on exploration might please the claimants for it was exactly what they wanted. They seem to expect this decision, moreover, were well-prepared. The disputed area, according to claimants, was their village woodland since the immemorial times and nineteenth person from the neighbouring villages were willing to testify their claims. The appointed representer of the Kaymaroçça villagers, however, refused the claims of the headman. In fact, he had to do it because in accordance with the 143th article of the 1879 Judicial Code an appointed surrogate could not confirm the assertion of the claimant (Düstur, 1-4: 287-288). However, he did not oppose the court's decision of exploration. After the agreement of the two parties, the court determined the details of the exploration. According to decision exploration committee would gather at disputed area in 30 December 1904, and the cost of the exploration would firstly take from Kraççe village council, in accordance with the 63th article of the same code.²¹

We are, fortunately, lucky for we have an elaborate report of the exploration. The report which drawn up by the Mahmud Ramiz Efendi, the appointed *naib* from the court, was read at the fifth and the last trial. As seen it the report, the committee, which composed of the clerk of land registry and the court clerk and two cavaliers, was faced with a series of difficulties throughout the exploration. After a half day long travel the committee reached to Kraççe village at the Thursday night, 29 December. In the following day the committee summoned the witnesses, however by reason of the bad-weather conditions they could partly appear. In Saturday the witnesses were present, but this time, the

---

²¹ According to this article this cost was firstly taken from whom demands the exploration and after the final decision the cost was imposed to the losing party. *Düstur*, 1. Tertib, Vol. 4, p. 271-272.

exploration was again cancelled owing to the fact that the day almost ended and, more importantly the villagers of Kaymarofça had started to shooting fire.

The following day the committee, finally, succeeded to fulfil the exploration. The villagers of the Kaymarofça were again absent, as was the case in the trial. In the document there was no information to their absence. In fact, the witnesses reminded the committee on Saturday that it was required to inform Kaymarofça villagers according to Albanian custom, and if the villagers would not attend them, they had to promise not shooting fire. However, as we understand from the document the committee neither summoned nor forewarned Kaymarofça people. In the report the villagers of the Kraçiçe were not mentioned, too. The exploration was performed with only the guidance of the witnesses, and, as indicated in the report, took six hours. After this toilsome survey the borders of the woodland were determined. They were most, if not all, natural borders such as a specific tree group, a stream or a rock. Only the last border was human-made: the grave of a gipsy.

The content of the report was detailed related to borders, however, it did not touch on the size of the woodland. However, there was a tiny hint related to its vastness. For instance, according to *naib*, the borders which demarcated the Kraçiçe and Kaymarofça village woodlands would take one hour with a trouble-free travel. A statement related to the location of the woodland was also noteworthy. In the beginning of the report the *naib* emphasized that it took a quarter hour to arrive to woodland from the *tetimme*²² of the village.

Going back to the last trial, to ten days after the exploration, the court finally reached a final judgement. The court approved the borders

---

²² The term used to indicate the supplementary parts of a village. These lands, as indicated by Halis Eşref, could be private or can be appropriated by the state for the common usage (Halis Eşref, 1315: 62).

demarcated by exploration committee, and decided in absentia that the villagers of the Kaymarofça had no usage right on the other side of the border. They had, also, to defray the cost of the trial that reached to 680 *kuruş*. In the end of the document the cost of the trial was detailed one by one. The cost of the exploration, 480 *kuruş*, constituted the bulk of the total sum.²³

Table: The Cost of the Trial

The judgement fee:	100 kuruş
Copy (of the document/s):	80 kuruş
Registration fee:	10 kuruş
Writ of summons:	40 kuruş
Fee of certificate:	25 kuruş
Appointment of surrogate:	10 kuruş
Cost of exploration:	480 kuruş
Mübaşiriye:	18 kuruş
Hicaz document:	30 kuruş
Stamp fee:	65,20 kuruş
Postage:	4 kuruş
TOTAL	860,20 kuruş

Three months trial finally ended. We do not know where Kaymarofça villagers were in this long period or what they were doing. However, it is apparent that they were entirely not ignorant of happenings, at least, in the last days of trial. Their application to the Inspectorship of Rumeli Province, just after six days from the last trial, indicates that they were cognizant of the process. They, nevermore,

²³ TFR.I.KV 88-8709, p. 2.

overlooked the most important part of the event. As seen from the content of their petition they were unaware that the case was closed. In their petition they asked from the Inspectorship of sending an order to the Prizren court for the annulment of the court's decision. They justified their demand by saying that if the villagers of Kraçiçe were not contented with the administratively determined borders they had to apply to the provincial council.

Conclusion

The conflict between Kraçiçe and Kaymarofça villages on common woodlands is not a big-scale or complete story which enables us to make big generalization on Ottoman way of the governing of common lands. The document ceases without giving any information about how the conflict ended up. We do not know, in the end of story, which borders were approved by local or central government - if the conflict was carried to central government offices.

Still, this is a remarkable conflict case for, at least, it gives us a hint about in a problematic region and period, how local and central authorities tried to solve common land problems. The conflict between Kraçiçe and Kaymarofça villages indicates that in this period the central government's policies related to common property disputes made things even more complicated and arised jurisdictional conflict between local councils and *nizamiye* courts.

This case, additionally, noteworthy owing to fact that it gives a detailed information about juridical process on common land disputes. As mentioned above, in the Rumeli Province there were considerable complaints because of the longevity of the trials in the *nizamiye* courts. The three-month trial, in this case, evidenced the propriety of these complaints. The central government, considering this dissatisfaction, tried to include local government to the resolution process.

Finally, this is an extraordinary case for it provide us a detailed information about how an exploration was carried out related to common property disputes. The actors and components of an exploration, and its determining role on the resolution was clearly seen in this case.

Information Note

The article has been prepared in accordance with research and publication ethics. This study does not require ethics committee approval.

References

Archive Resources

BOA, BEO, 1996/149700

BOA, BEO, 2040/152931.

BOA, ŞD, 1739-1, p. 22.

BOA, TFR.I.A., 4/399

BOA, TFR.I.KV, 88/8709

BOA, TFR.I.MN, 119/11897

BOA, TFR.I.UM., 2/136.

BOA, Rumeli Ahkâm Defteri, nr. 84,11/48; 49/220.

Düstur. 1. Tertib, Vol. 2, 3, 4, 5.

Other Publications

Akyalçın Kaya, D. (2014). Question of property rights over commons: Marshlands of lapsista in the late nineteenth century. *21th CIEPO Symposium*, Budapest, 7-11 October 2014.

Ali Haydar (1321). *Şerh-i cedîd li-kanun'il-arazî*. Şirket-i Mürettibiye Printing Press.

- Aytekin, E. A. (2006). *Land, rural classes and law: Agrarian conflict and state regulation in the Ottoman Empire, 1830s-1860s*. (Unpublished doctoral thesis). New York: Binghamton University State University.
- Barkan, Ö. L. (1940). *Türk toprak hukuku tarihinde Tanzimat ve 1274 tarihli arazi kanunnamesi*. Maarif Printing Press.
- Barkan, Ö. L. (1980). *Türkiye’de toprak meselesi*. Gözlem Press.
- Berki, A. H. (1959). *Mecelle*. Güzel İstanbul Printing Press.
- Birben, Ü. & Güneş Y. (2014). The cibal-i mübaha: A special type of forest available for public use in the Ottoman Empire period. H. Kola, P. Herbst, R. Sulek (Ed.), In *15th International Symposium on Legal Aspects of European Sustainable Development*, (pp. 26-32), Technical University in Zvolen.
- Blomquist, W. & Ostrom, E. (1985). Institutional capacity and the resolution of a commons dilemma. *Policy Studies Review*, 5(2), 383-393.
- Cin, H. (1981). Tanzimat’tan sonra Türkiye’de ormanların hukuki rejimi. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (35), 311-379.
- Demsetz, H. (1967). Toward a theory of property rights. *American Economic Review*, 57(2), 347-359.
- Dursun, S. (2007). *Forests and the state: History of forestry and forest administration in the Ottoman Empire*. (Unpublished doctoral thesis). İstanbul: Sabancı University Institute of Social Science.
- Dursun, S. (2013). The fisheries management in the Ottoman Empire in the 19th century. *The Seventh Biennial Conference of the European Society for Environmental History (ESEH)*, 20-24 August, Munich.
- Dursun, S. (2017). Forest commons and property right in the Late Empire and Early Turkish Republic. *International Conference on the Environmental History of the Ottoman Empire and Turkey*, 27-28 October, Hamburg.

Dursun, S. (2019). Dispossession by concession: Forests commons in The Ottoman Empire and Early Turkish Republic. O. İnal, Y. Köse (Ed.), In *Seeds of Power: Explorations in Ottoman Environmental History*, (pp. 260-284) The White Horse Press.

Gerber, H. (1987). *The social origins of the modern middle east*. Lynee Rienner Publishers.

Gibson, C. C., Ostrom, E., Ahn, A. K. (2000). The concept of scale and the human dimension of global change: A survey. *Ecological Economics*, 32(2), 217-239.

Halis Eşref (1315). *Külliyat-ı şerh-i kanun-i arazi*. Yovanaki Panayoditis Printing Press.

Hardin, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162(3895), 1243-1248.

İnalçık, H. & Quataert D. (1997). *An economic and social history of the Ottoman Empire: 1300-1600. 1*, Cambridge University Press.

Kenanoğlu, M. (2002). *1858 arazi kanunnâmesi'nin Osmanlı siyasal ve toplumsal yapısı üzerindeki etkileri*. (Unpublished doctoral thesis). Ankara: Ankara University Institute of Social Science.

Koç, B. (1999). Osmanlı Devleti'ndeki orman ve koruların tasarruf yöntemleri ve idarelerine ilişkin bir araştırma. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)*, (10), 139-158.

Koç, B. (2005). 1970 Orman Nizamnâmesi'nin Osmanlı ormancılığına katkısı üzerine bazı notlar. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (24), 231-257.

Köprülü, M. B. (1949). Cibal-i mübaha ve sahih vakıflara ait ormanlarla baltalıkların H. 1274 tarihli arazi kanunnamesine nazaran hukuki durumları. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, (2-3), 705-726.

- Lewis, T. R. & Cowens, J. (1983). *Cooperation in the commons: An application of repetitious rivalry*. University of British Columbia.
- Onar, S. S. (1944). *Türk hukukunda âmmeye emlakî teorisi, Ebül'ula Mardin'e armağan*. Kenan Printing Press.
- Ostrom, E. (1990). *Governing to commons*. Cambridge University Press.
- Öncel, F. (2014). Legal and social contestations over pastures in the Late Ottoman Empire. *21th CIEPO Symposium*, Budapest, 7-11 October.
- Stevenson, G. G. (1991). *Common property economics: A general theory and land use application*. Cambridge University Press.
- Surlu, M. H. & Cin, H. (2000). *Türk hukukunda mera yaylak kışlaklar ve mera kanunu şerhi*. Seçkin Press.
- Terzibaşoğlu, Y. (2004). Land disputes and ethno-politics: Northwestern Anatolia, 1877-1912. S. Engerman, J. Metzger (Ed.), In *Ethno-Nationality, Property Rights in Land and Territorial Sovereignty in Historical Perspective*, (pp. 152-180), Routledge.
- Terzibaşoğlu, Y. (2013). A very important requirement of social life: Privatization of land, criminalisation of custom, and land disputes in the nineteenth-century Anatolia. V. Guignard (Ed.), In *Les Acteurs des Transformations Foncières Autour de la Méditerranée au XIXe Siècle*, (pp. 25-48), Karthala and the Maison Méditerranéenne des Sciences de l'Homme.
- Welch, W. P. (1983). The political feasibility of full ownership property rights: The cases of pollution and fisheries. *Policy Sciences*, (16), 165-180.